O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI
MEDIA VA KOMMUNIKATSIYA FAKULTETI

MODERN EDUCATION & RESEARCH INSTITUTE (BELGIYA)

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

MEDIALINGVISTIKA RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

TOSHKENT - 2022

UO'K: 41
M-39
KBK: 81
M-39

Medialingvistika rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari (29-aprel, 2022-yil). – Toshkent: O'zDJTU, 2022. - 616 b.

Mas'ul muharrirlar:

f.f.n., dots. Amrullo KARIMOV

f.f.d., prof. Dilfuza TESHABAYEVA

f.f.n., prof. Mukaddas ISRAIL

Tahrir hay'ati:

Eldor SHERMATOV

Mahfuza ARTIKOVA

Zuxra HAZRATOVA

Gulnoz TOLIBOVA

Shaxnoza PARPIYEVA

Mazkur ilmiy to'plam O'zDJTU media va kommunikatsiya fakulteti Kengashining 2022-yil 13-maydagi 9-sonli majlis qarori bilan nashrga tavsiya etilgan.

Уважаемые коллеги!

Modern Education & Research Institute выражает признательность Узбекскому государственному университету мировых языков за проведение международной конференции “Современные тенденции развития медиалингвистики” и за оказанную честь стать соорганизатором.

Выбранная тема прекрасным образом перекликается с повесткой ЮНЕСКО в сфере образования на 2022 год, а именно изменение курса и трансформация образования. Очевидным образом речь идет о трансформации, благодаря которой мы надеемся раскрыть потенциал каждого студента и оказать поддержку преподавателям.

Как ни странно именно онлайн и гибридное обучение стало причиной сверх нагрузок на преподавателей в 2020-2021 годах. Агентство RAND определило онлайн и гибридное обучение как основной источник стресса преподавателей, опередив такой фактор, как стресс, вызванный плохим здоровьем близкого человека.

Новые и постоянно растущие требования к технологическим решениям ставят преподавателей на острие ножа. В еще одном исследовании 2021 года, авторы пришли к выводу, что преподавателям приходится внедрять новые технологии без "ресурсов и оборудования, необходимых для их правильного дидактического использования". В результате преподаватели тратят более 20 часов в неделю на адаптацию занятий для использования на новых онлайн платформах и испытывают беспрецедентное разрушение границ между их профессиональной и личной жизнью, что приводит к психологическим проблемам.

Чтобы помочь преподавателям развить активные навыки психологической адаптации, необходимой для преподавания в период кризиса и неопределенности, MERI разработал программу повышения квалификации “Преподавание во время кризиса или кризис преподавания”. В центре программы - изучение цифровых инструментов для преподавания в экстремальных условиях, а также инновационных методы обучения, когда старые подходы не работают.

Одним из самых интересных для изучения и внедрения инновационных методов является медиапедагогика. Преимуществами данного педагогического подхода, которые доказаны научными исследованиями, являются повышение мотивации, удержание информации, повышение посещаемости и успеваемости учеников.

Также исследования показывают, что использование медиа способствует возвращению интереса к учебному процессу учащихся, которые его давно потеряли.

Данный педагогический метод мы применяем и на наших программах виртуальной академической модности для преподавателей и студентов. В настоящий момент параллельно проходит третий поток данной программы. В составе участников есть и студенты из Узбекистана.

Несмотря на то, что программа носит название “Развитие актуальных компетенций студентов – критическое мышление и повышение внутренней мотивации через метапознание”, целями виртуального академического обмена в MERI являются:

- повышение межкультурной осведомленности;
- формирование компетенций глобального гражданства;
- практика иностранного языка,
- практика коммуникационных навыков,
- медиаграмотность

Мы очень надеемся, что чем больше университетов привлечется в нашу орбиту, тем интереснее и многограннее будут данные программы виртуального обмена. А останавливать международный обмен сегодня непозволительно ни одному университету. Международное сотрудничество является важнейшим фактором для проведения высококачественных исследований и инноваций, а также повышения качества обучения и преподавания.

От имени Modern Education & Research Institute желаю всем читателям настоящего сборника статей творческого вдохновения и увлекательного путешествия в мир современной науки!

Екатерина Царанок
Директор Modern Education & Research Institute
ru.moderneducationinstitute.com
et@moderneducationinstitute.com

М У Н Д А Р И Ж А

I QISM. OLIMLAR, PROFESSOR-OQITUVCHILARNING ILMIY MAQOLALARI 14

I SHO'BA. MEDIALINGVISTIKA: MEDIAMATN NAZARIYASI VA MEDIADISKURS 15

1. *АМРУЛЛО КАРИМОВ* 15
МИЛЛИЙ КЎРСАТУВЛАРИМИЗ ТИЛИ ЎЗБЕКЧА(МИ)?
2. *ДИЛФУЗА ТЕШАБАЕВА* 20
МЕДИА ТИЛИ ТАДҚИҚИДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР: ТАҲЛИЛ ВА МУНОСАБАТ
3. *ЛАТОФАТ ТАШМУХАМЕДОВА* 27
ЖУРНАЛИСТИКА ТАЪЛИМИДА ИЖОДКОР МАҲОРАТИНИ ЎҚИТИШ МАСАЛАЛАРИ: АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ИЖОДИ МИСОЛИДА
4. *RAFAEL DEL MORAL* 33
PRIVILEGES OF THE SPANISH LANGUAGE COMPARED TO THE GREAT LANGUAGES OF THE WORLD
5. *ЗЛИХА ОРАЗЫМБЕТОВА* 36
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ МЕДИАЛИНГВИСТИКИ
6. *САОДАТ ШАМАҚСУДОВА, МУКАДДАС ИСРАИЛ* 43
МЕДИАЛИНГВИСТИКАДА ОАВ ТИЛИ ВА УСЛУБИНИ ЎРГАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ
7. *ZUXRA XAZRATOVA* 47
OAV TERMINLARINING LEKSIK-PRAGMATIK XUSUSIYATI
8. *SAODAT SHAMAQSUDOVA* 50
ABZATS VA MURAKKAB SINTAKTIK BUTUNLIK MEDIAMATNNING BIRLIGI SIFATIDA
9. *ЗИЛОЛА АЛИМОВА* 55
ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИКДА “ҲАРБИЙ ДИСКУРС”, “СИЁСИЙ ДИСКУРС” ВА “ҲАРБИЙ-СИЁСИЙ ДИСКУРС” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ
10. *OLTINOY DAVLATOVA* 60
SUBTITLES IN THE FILM DISCOURSE SYSTEM
11. *ЗЕБО МАМАШАКИРОВА* 64
ЗАМОНАВИЙ ЖУРНАЛИСТИКАДА ИНТЕРВЬЮ ЖАНРИ

II SHO'BA. MEDIAMAKONDA MATBUOT TILINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI 69

12. *ГУЛНАРА КАЛЛИБЕКОВА* 69
МЕДИАМАКОНДА ТАРМОҚ ГАЗЕТАЛАРИ ТИЛИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ
13. *ГУЛНАРА КАЛЛИБЕКОВА, САРБИНАЗ ШЫНЫБЕКОВА* 73
МЕДИАМАКОНДА ЖУРНАЛИСТИКА, ТАРИХ ВА МАЪНАВИЯТ УЙҒУНЛИГИ

14. *MUKADDAS ISRAIL* **76**
ENRICHMENT OF THE LANGUAGE OF THE SPECIALIZED PRESS AT THE EXPENSE OF MASTERING FOREIGN TERMS
15. *МАЛИКА АХМЕДОВА* **80**
МЕДИА СОҲАСИДА ЯНГИЛИКЛАР МЕДИАДИСКУРСИ ҲАҚИДА
16. *АЛИБЕК ГАППАРОВ* **83**
ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЛЕКСИКА МУРАККАБ ТАРАҚҚИЁТ МАҲСУЛИ СИФАТИДА
17. *ШАҲОДАТ УСМОНОВА* **88**
МЕДИАМАТННИНГ РИТОРИК ТАҲЛИЛИ
18. *ЗЕБО ЁДГОРОВА* **93**
МЕДИА ТИЛИ МИЛЛИЙ ТИЛ МОДЕЛИ СИФАТИДА
19. *ШОҲИДА АТАНАЗАРОВА* **97**
ГАЗЕТА ТИЛИДА ПРЕЦЕДЕНТЛИК ФЕНОМЕНИ
20. *DILSHOD BOBOJONOV* **101**
SARLAVHANING KOMPOZITSION STRUKTURASI HAMDA LINGVISTIK TASNIFI
21. *ЎҒИЛОЙ МАМАРАИМОВА* **104**
ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ МАТНИДА МЕНТАЛЛИК
22. *НАРГИЗА МИРЗАЕВА* **108**
БОЛАЛАР НАШРЛАРИДА ИНТЕРВЬЮ ЖАНРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР ТАҲЛИЛИ
23. *ЗАРРИНА САФАРМАХМАТОВА* **113**
ГАЗЕТА ПУБЛИЦИСТИК УСЛУБИНИНГ ЛИНГВИСТИК МОҲИЯТИ
24. *АЛИЯ ТОЛЕУБАЕВА* **116**
МЕТАФОРА ГАЗЕТАНИНГ ТАЪСИР ФУНКЦИЯЛАРИ СИФАТИДА
25. *ФЕРУЗА ТУРАЕВА* **120**
НОДАВЛАТ МАТБУОТ НАШРЛАРИ: АСОСИЙ ВАЗИФА ВА ТАМОЙИЛЛАР ТАҲЛИЛИ
III SHO'BA. ELEKTRON MEDIA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI **126**
26. *ГУЛНОЗ ХАЛЛИЕВА, ФАЙЗУЛЛА ЮСУПОВ* **126**
МЕДИАМАКОНДА YEVROTURCOLOGICA.UZ ЭЛЕКТРОН ПЛАТФОРМАСИ
27. *GULSANAM KHASANOVA, MANZURA NAZAROVA* **130**
THE PECULIARITIES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF MODERN DEVELOPMENT
28. *GULSANAM KHASANOVA, NARGIZA HUSANOVA* **133**
INTERNET AND POLITICAL COMMUNICATION
29. *ҲАМИДА ЖАББОРОВА* **136**
РАДИО ТИЛИНИНГ ЛИНГВИСТИК ТАСНИФИ

30. *УЛЖАМОЛ ХОННАЕВА* **140**
РАДИО ТИЛИ ВА УСЛУБИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ
31. *ТЎЛҚИН АЛЛАЁРОВ* **145**
ИНТЕРРОГАТИВ ҚУРИЛМАЛАРИДА ФУНКЦИОНАЛ-СЕМАНТИК ВА ЛИНГВОПОЭТИКА МАСАЛАЛАРИ
32. *МАХФУЗА АРТИКОВА* **148**
ЎЗБЕК ВА ИСПАН ЭЛЕКТРОН МЕДИАМАКОНИДА ЖАНРЛАР ТАСНИФИ
33. *ЮЛДУЗ АРТИКОВА* **156**
КОММУНИКАЦИЯГА АСОСЛАНГАН ИНТЕРАКТИВ ТЕЛЕЖУРНАЛИСТИКАДА МОДЕРАТОРЛИК ФАОЛИЯТИ
34. *БОТИР МАЛЛАБАЕВ* **159**
ЁШЛАРДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ МУСТАҲКАМЛАШДА ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ
35. *ЕЛЕНА МИРЗАЕВА* **164**
СРЕДСТВА РЕЧЕВОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ: РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ ПОНЯТИЯМИ – «ЯЗЫКОВОЙ» И «РЕЧЕВОЙ» ПОРТРЕТ ЖУРНАЛИСТА
36. *ГУЛНОЗА НАЖМИДДИНОВА* **168**
ВИЗУАЛИЗАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ТАСВИР “ИНҚИЛОБЛАРИ”НИНГ АХБОРОТ СОҲАСИГА ТАЪСИРИ
37. *СОХИБАХОН СОЛИЕВА* **174**
СОЦИАЛ МЕДИА ЛЕКСИКОНИ ВА АДАБИЙ ТИЛ МУАММОЛАРИ

IV SHO‘BA. MEDIAMAKONDA NUTQ MADANIYATINING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI **179**

38. *ADILA HASAN NAZAROVA* **179**
MAIN FEATURES OF MODERN SPEECH AND LEARNING OF ITS ACTIVITIES
39. *QUNDUZ SAPAROVA* **184**
FONOSTILEMA TILNING TALAFFUZ DARAJASIDAGI LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIK SIFATIDA
40. *МАСТУРА ХУЖАНОВА* **187**
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В СМИ XXI ВЕКА
41. *GULJAKHON JURAEVA* **192**
HISTORICAL APPROACHES OF DIPLOMATIC TRANSLATION
42. *MUKHLISA MUKHITDINOVA, FERUZ KHAKIMOV* **195**
PURITY OF SPEECH, MEASURES TO ELIMINATE NEGATIVE CONDITIONS IN OUR LANGUAGE
43. *ГУЛНОЗА НАРЗИЕВА* **199**
МЕДИА ТИЛИДА МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ КОДНИНГ МОҲИЯТИ

44. *SHAHNOZA PARPIEVA* **204**
NATIONAL SPECIFICS OF SPEECH ETIQUETTE
45. *SHODMONBOY SABUROV, MALIKA SABUROVA* MEDIAMAKONDA NUTQ MADANIYATINING ZAMONAVIYLIGI **208**
V SHO'BA. MEDIAMAKONDA JURNALISTIK TAHRIR MAHORATI **211**
46. *ВАЗИРА АБДЮЖАНОВА* **211**
ЖУРНАЛИСТИКАДА ТАҲРИР АМАЛИЁТИ ВА МУҲАРРИРНИНГ МАТН БИЛАН ИШЛАШ МАҲОРАТИ
VI SHO'BA. O'ZBEKISTONDA VA XORIJDA MEDIALINGVISTIKANI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI **217**
47. *ELDORJON SHERMATOV* **217**
PECULIARITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO JOURNALISM STUDENTS
48. *SARDORBEK DIYOROV* **222**
EDUCATIONAL LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION
49. *SARDORBEK DIYOROV* **225**
OLIY TA'LIM TIZIMINI BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIGA MOSLASHTIRISH ISTIQBOLLARI
50. *FARRUKHBEK ESHMAMATOV* **230**
ENGAGEMENT IN GROUP WORK IN HIGHER EDUCATION
VII SHO'BA. TILSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI **236**
51. *ГУЛАНДОМ ХИСАМОВНА БАКИЕВА* **236**
ПРОБЛЕМЫ ПОРОЖДЕНИЯ И ОЦЕНКИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА
52. *MADINA MADIYEVA* **240**
CLASSIFICATION OF "BRAND" NOMINATION: LINGUOCULTURAL ASPECT
53. *НАРГИС ҚОСИМОВА* **243**
СУД-ҲУҚУҚ МАВЗУСИНИ ЁРИТИШДА ЖУРНАЛИСТНИНГ КАСБИЙ АХЛОҚИ
54. *DILOROM RAHMONOVA* **250**
LEXICAL-SEMANTIC AND LINGUISTIC-CULTURAL FEATURES OF ENGLISH-UZBEK DESIGN AND PAINTING TERMS
55. *САИДАБЗАЛХОН АЪЗАМХОНОВ* **253**
ШАХС РУҲИЯТИГА ВИРТУАЛ РЕАЛЛИКНИНГ ПСИХОЛИНГВИСТИК ТАЪСИРИ
56. *БАҲОРА ДЖУРАХОЛОВА* **257**
ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРДА ГЕНДЕР АСПЕКТИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАДҚИҚИ (НЕМИС ВА ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИ МИСОЛИДА)
57. *ЖАЛОЛИДДИН ЁДГОРОВ* **263**
БАДИИЙ МАТНДА ОНОМАТОПИК СЎЗНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК

АҲАМИЯТИ
58. *ЭЛДОРЖОН ШЕРМАТОВ* 270
ТАРЖИМА АСАРЛАРДА ТАСВИРИЙ ИФОДА, ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИ ВА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ
59. *HABIBULLO MUSAXONOV* 277
ESSENTIAL FEATURES OF ENGLISH PROVERBS AND PROBLEMS OF THEIR TEACHING
60. *MUQADDASXON TAYLANOVA* 282
KOREYS SEHRLI ERTAKLARIDA “도깨비TO‘KKEBI” OBRAZI VA UNING QIYOSIY TAHLILIY MUAMMOLARI
61. *HAMRO MUROTOV* 285
RADIOREKLAMA MATNLARINI LINGVOPRAGMATIK ASPEKTDA O‘RGANISHNING ZARURATI
62. *FAZLIDDIN NORQULOV, SHOXIDA QURBONBOYEVA* 290
TURKIY TILLAR RASMIY ISH YURITISH USLUBI TARIXIY TARAQQIYOTI (XVI ASRGACHA BO‘LGAN DAVR)
63. *KAMOLA SHAYDULLAYEVA, BAXTIGUL SODIQOVA* 295
THE SIMILARITIES OF SOME WORDS WHICH ARE USED IN ENGLISH AND ITALIAN
64. *МУКАДДАС АБДУРАХМАНОВА* 299
ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ОМОНИМОВ
65. *ФЕРУЗА АКБАРХОДЖАЕВА* 305
ЎЗЛАШМАЛАР ТИББИЁТ ТЕРМИНОЛОГИЯСИНИНГ АСОСИЙ ЭЛЕМЕНТИ СИФАТИДА
66. *ҒАЙРАТ АРАПОВ* 310
ЕНГИЛ САНОАТ ЛЕКСИКАСИНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ
67. *ФУРҚАТ ЖЎРАҚУЛОВ, РАВШАНЖОН ОМОНОВ* 313
ҲОКИМИЯТ БЎЛИНИШИ ҒОЯСИНИНГ ШАРҚОНА ТАМОЙИЛЛАРИ
68. *ZULFIYA KABULOVA* 322
TILSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI
69. *ФЕРУЗА КОДИРОВА, ФЕРУЗА МАМАДАЛИЕВА* 326
СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ
70. *ТАМИЛЛА МАВЛЯНОВА* 331
ДАНТЕ КАК ВЕРШИНА ПОЭЗИИ ИТАЛИИ
71. *ХИСЛАТ МАХАМАДАЛИЕВ* 337
XIX АСРГА ҚАДАР ФОРС ТИЛИГА ЎЗЛАШГАН ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТУРКИЙ ЛЕКСИК БИРЛИКЛАР
72. *MUKHLISA MUKHITDINOVA* 343
CHALLENGES IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF LANGUAGE TEACHING
73. *НАСИБА ПАНЖИЕВА* 350

О ПРОБЛЕМЕ ЯЗЫКОВОЙ ЭКОНОМИИ
74. *SHAHNOZA PARPIEVA, SOBIR TUYCHIYEV* **353**
CORPUS LINGUISTICS AS A BRANCH OF APPLIED LINGUISTICS
75. *DILFUZA TESHABAYEVA, NAVRUZA UKTAMOVA* **356**
COMPETENCE-BASED APPROACHES TO TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO THE STUDENTS IN JOURNALISM
76. *ДИЛФУЗАХОН САИДҚОДИРОВА* **361**
ТЕРМИНОЛОГИК БИРЛИКЛАР МАЪНОЛАРИДА ДИНАМИК ЖАРАЁНЛАР
77. *ШОХИСТА СУЛТОНОВА* **366**
ДИНИЙ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ХАЛҚ МАДАНИЯТИ ВА ҚАДРИЯТЛАРИ ТИЗИМИНИНГ ИФОДАСИ СИФАТИДА
78. *GULNOZ TOLIBOVA* **369**
DIFFICULTIES AND OPPORTUNITIES IN INTENSIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN LANGUAGE COURSES
79. *MAFTUNA XAYDAROVA* **375**
ALISHER NAVOIY ASARLARIDA XOTIN-QIZLAR OBRAZI
80. *ФУРҚАТ ЖЎРАҚУЛОВ, РАВШАНЖОН ОМОНОВ* **378**
ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ИСТИҚБОЛИ
81. *KUNDUZ KHAZRATOVA, DILNOZA KAKHKHAROVA* **384**
LINGUISTIC ISSUES IN THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION
82. *KUNDUZ KHAZRATOVA* **393**
ASSESSING SPEAKING AND WRITING SKILLS
83. *ASLIDDIN NAMAZOV* **402**
20-YILLARNING OXIRI 40-YILLARNING BOSHIDAGI O‘ZBEKISTON MADANIYATI MANZARALARI (OMMAVIY AXBOROT VOSITALAR ILK SHAKILLARI)
84. *МАЙСАРА ДАНИЕВА* **406**
СЎЗ БИРИКМАЛАРИНИНГ ЛЕКСИК ВА СИНТАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ
85. *НАФИСА НАСРУЛЛАЕВА* **409**
АНГЛИЙСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ
86. *ЎТКИР УМАРОВ* **414**
ЭРОН ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИГИДА “افسانه” (“ЭРТАК”) СЎЗИНИНГ ИЛМИЙ АТАМАЛАРИ ВА УНИНГ СИНОНИМЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИШИ
II QISM. YOSH TADQIQOTCHILAR, IQTIDORLI TALABALARNING ILMIY TEZISLARI **425**
87. *БЕХРУЗА АКМАЛОВА* **426**
ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ В ПОДГОТОВКЕ PR-МАТЕРИАЛОВ

88. *МУХАММАДЗАКИР АХМЕДОВ* **430**
ОГРАНИЧЕНИЕ ЯЗЫКА ВРАЖДЫ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ
89. *SITORA JURAYEVA* **434**
THE FUNCTIONING OF LANGUAGE IN MEDIA
90. *YUNUS ISMAILOV, NARGIZA MIRZAYEVA* **441**
OAV JAMIYAT MA'NAVIY TARAQQIYOTINING MUHIM ELEMENTI SIFATIDA
91. *УМИДАБОНУ ФАРХАДОВА* **444**
ОСВЕЩЕНИЕ БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СМИ
92. *RUSLAN ERGASHEV* **447**
MEDIAMATNLARNI YARATISHDA VA TEKSHIRISHDA OCHIQ MA'LUMOTLAR PORTALLARIDAN FOYDALANISHNING O'ZIGA XOSLIKLARI
93. *NARGIZA USMONOVA* **451**
NEWSPAPER HEADLINES AND ITS FUNCTIONS
94. *NIGORA ASROROVA* **454**
THE ROLE OF INTERNET AND MASS MEDIA IN COMMUNICATIVE CULTURE
95. *ANORA BOZOROVA* **458**
SPORTGA IXTISOSLASHGAN NASHRLARIDA OBRAZ YARATISH
96. *MUXLISA NURALIYEVA, FERUZA TO'RAYEVA* **462**
MATBUOTNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI
97. *ДУРДАНА ПЕРДЕБАЕВА* **465**
НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ИМИДЖА УЗБЕКИСТАНА В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ
98. *ELDOR SHODMONOV* **469**
MATBUOT TILI
99. *NIGORA ASROROVA* **473**
THE ROLE OF INTERNET AND MASS MEDIA IN COMMUNICATIVE CULTURE
100. *ЛАУРА ЖУМАНИЯЗОВА, РАХИМОВ С. А.* **476**
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОНЛАЙН И ПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЙ
101. *KHOJIRAKHON ABDUKARIMOVA* **480**
MODERN VEIWS OF LITERARY SPEECH ON TV
102. *NAFISA RAXMATULLAYEVA* **484**
ANALYSIS OF GRICE'S MAXIMS ON BBC NEWS
103. *AZIZA ABDURAIMOVA* **489**
RADIOJURNALISTIKASIDA NUTQ MADANIYATINING BOSHQA JURNALISTIK NUTQ MADANIYATLARIDAN FARQI
104. *MAKHLIYO IBAYDULLAEVA* **492**
LINGUISTIC FEATURES OF LANGUAGE OF ELECTRONIC MEDIA
105. *ODINAXON SAIDTO'RAYEVA* **495**
LINGUISTIC FEATURES OF ELECTRONIC MEDIA LANGUAGE

106. *XUSHNUDBEK UMARQULOV* **499**
IJTIMOIY TARMOQLARNING FEYKGA QARSHI OLIB BORAYOTGAN KURASHLARI
107. *NARGIZA SHAMIYEVA* **503**
IT SLANGS IN COMPUTER LINGUISTICS
108. *GULASAL HOJIQURBONOVA* **505**
THE ROLE OF MEDIA LANGUAGE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION
109. *TUMARIS KALBAEVA* **509**
CROSS-CULTURAL STUDY OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF REPRESENTATIVE OF DIFFERENT CULTURES
110. *GULCHIROY ISOKOVA* **512**
THE TOPIC OF DISABILITY AND COMMUNICATION ISSUES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION
111. *MAHLIYO MAMADALIYEVA* **517**
TIL MENTALLIK KODINING MADANIYATLARARO MULOQOTDAGI AHAMIYATI
112. *NIGORA MAXSUDOVA* **520**
TARJIMA JARAYONIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA MUAMMOLARI
113. *MARJONA MUKHAMMADJONOVA* **523**
OVERCOMING BARRIERS IN TO INTERCULTURAL COMMUNICATION
114. *FAYOZA OQBO'TAYEVA* **527**
CULTURE IN NONVERBAL COMMUNICATION
115. *МЕХРИБАНУ ФАЙЗУЛЛАЕВА* **530**
СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВЫХ ПОРТРЕТОВ А.Х.САИДОВА И И.З.АБДУЛЛАЕВА
116. *SHAXODAT XASANOVA* **535**
MADANIYATLARARO MULOQOTDA LINGVISTIK MADANIYATNING O'RNI
117. *MALIKA XOLMURODOVA* **539**
THE STUDY OF VERBAL LANGUAGE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION
118. *A'LOXON ABDAZOVA* **541**
MEDIAMAKONDA JURNALISTIK TAHRIR MAHORATI
119. *MAHZUNA MAMAJONOVA* **544**
EDUCATION AND UPBRINGING ISSUES OF YOUTH IN THE MEDIA AGE
120. *FERUZ ABDUKOVULOV* **547**
JADID FALAKKIYOTIDA FITRAT
121. *DILNOZA KHONIMKULOVA* **552**
THE PRAGMATIC ASPECT OF LANGUAGE TOOLS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

122. *GULIRA'NO EGAMKULOVA* **555**
COGNITIVE TRENDS IN THE STUDY OF INTERCULTURAL COMMUNICATION
123. *FERUZ ABDUKOVULOV* **558**
FITRATNING ADABIY FAOLIYATI
124. *MUXLISA NURALIYEVA* **563**
TIL - MILLATNING RUHI
125. *FERUZA SULTANOVA* **566**
SOME PROBLEMS IN TRANSLATING COMPUTER TERMINOLOGY
126. *MUHABBAT ABDUXOLIQOVA* **569**
TRANSLATION PROBLEMS OF ENGLISH RIDDLES INTO UZBEK
127. *GUZAL LUTFULLAYEVA* **573**
JARGON AS A PROFESSIONAL LANGUAGE
128. *ДИЛРАБО АСАДОВА* **577**
РОЛЬ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ В РЕКЛАМНОМ ТЕКСТЕ
129. *ДИЛРАБО АСАДОВА* **579**
ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ
130. *RISOLAT ISMOILOVA* **582**
PROBLEMS OF EXPRESSING HYPERBOLE IN UZBEK TRANSLATION OF "GULLIVER'S TRAVELS" BY J. SWIFT
131. *NIGORA MAXSUDOVA* **587**
TARJIMA JARAYONIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA MUAMMOLARI
132. *ZARNIGOR NEMATOVA* **590**
TARJIMA JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING TURLARI
133. *ERNST PETROSYANTS* **592**
THE ROLE OF TRANSLATOR AND INTERPRETER IN THE TRANSMISSION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION
134. *GULMIRA SAMANDAROVA* **596**
THE WAYS OF TRANSLATION ENGLISH AND RUSSIAN REALIA IN THE CONTEXT INTERCULTURAL COMMUNICATION
134. *НИЛУФАР УСМОНОВА* **600**
О ФОРМИРОВАНИИ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕДИАТЕКСТОВ
135. *ОЙНИСО УРАЛОВА* **603**
СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЯЗЫКА ПРЕССЫ В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ
136. *ALIMARDON ABDUVAITOV* **609**
THE INTERDEPENDENCE OF LANGUAGE, COMMUNICATION AND CULTURE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION
137. *MALIKA RAVSHANOVA* **612**
ELEKTRON MEDIA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI
MEDIA VA KOMMUNIKATSIYA FAKULTETI

MODERN EDUCATION & RESEARCH INSTITUTE (BELGIYA)

MEDIALINGVISTIKA RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

I QISM. OLIMLAR, PROFESSOR–OQITUVCHILARNING ILMIY MAQOLALARI

***

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕДИАЛИНГВИСТИКИ

I ЧАСТЬ. НАУЧНЫЕ СТАТЬИ УЧЁНЫХ, ПРОФЕССОРОВ-ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ

Toshkent - 2022

I SHO'BA. MEDIALINGVISTIKA: MEDIAMATN NAZARIYASI VA MEDIADISKURS

МИЛЛИЙ КЎРСАТУВЛАРИМИЗ ТИЛИ ЎЗБЕКЧА(МИ)?

АМРУЛЛО КАРИМОВ
ЎзДЖТУ медиа ва коммуникация факультети декани,
филология фанлари номзоди, доцент

Дунёда машҳур америкалик Ларри Кинг бошловчилик соҳасида кўп йиллик тажрибага эга. У ўз асарларида тил меъёрларига амал қилиш ҳақида ҳам тўхталган. “Телебошловчи гапирганда, сўзларни талаффуз қилганда, адабий тил меъёрларига тўла амал қилиши, урғуни керакли ўринга қўйиши, мавзу моҳиятига қараб оҳангни ўзгартириб бориши керак. Бунинг учун телебошловчи тил машқини ўташи талаб этилади. Тил машғулоти нутқнинг равон бўлишида энг самарали воситадир” – дейди у.[1]

Таниқли адиб Аҳмад Аъзамнинг бундан бир неча йиллар аввал “Ёшлик” журналида чоп этилган “Гулзордаги алафлар” мақоласида бугунги давр учун муҳим бўлган тил ва услуб масаласи кўтарилган. “Сюжет бўйича “эру хотин” айтишиб қолади. Шунда “хотин” “эри”га аччиқ қилиб, сиз кетсангиз, мен ҳам биттасини топиб оламан мазмунида: “Тешик мунчоқ ерда ётмайди”, деди. Суратга олиш тез-тез тўхтаб, саҳналар қайта-қайта олинади, орадаги танаффусда ўша “хотин” актрисага: “Синглим, сценарийдан чиқманг. Тешик мунчоқ ерда ётмайди” эмас, “Тешик кулча ерда ётмайди” эди”, дедим. Актриса русча ўқиган, табиий муомаласи, тили ҳам ўрисча эди. “Йўқ, мен шундай дейман! Мунчоқ тешик бўлади (Нет, я так говорю! Мунчаки тешик бывают»)”, деб менга ақл бўлди. Оббо, мунчоқнинг тешигини билар экан, лекин шундай мақол борлигидан тубдан бехабар! Тепадан пастга тушмаса, қаёқдан ҳам билсин! Фалончихон, бу – кенг тарқалган халқ мақоли,

[1]Кинг Л. Как разговаривать с кем угодно, когда угодно и где угодно (Переводчик Евгений Цыпин).- Изд-во Альпина Паблишер., 2008. –С. 9.

ўзбекчани бузиб айтманг. Ҳа мунчоқ тешик бўлади, лекин майдалигидан ерга тушса ҳам кўринмайди, ётаверади. Аммо, кулча – бу нон, шунинг учун унинг тешиккулчаси ҳам ерда ётмайди. Мабодо тушиб қолса ҳам, одамлар олиб, кўзига суртади", дедим"[2].

Афсуски, бугунги кунда айрим телеканаллардаги кўрсатувларнинг бачканалиги, адабий тил меъёрларига деярли риоя қилинмаётгани, рус тилидаги сўзларнинг қўлланилаётгани, "оммавий маданият" тарғиботига ҳисса қўшаётгани, бир сўз билан айтганда, аудитория тилига салбий таъсир кўрсатаётганлигини ҳар қандай ҳолатда ҳам оқлаб бўлмайди.

Рекреативликнинг нодавлат телеканалларда тарқалишида дунё тажрибасида қўлланилаётган энг сўнгги усуллардан фойдаланиш урф бўлмоқда. Жумладан, шоу-бизнес вакилларининг телевизион ижодга жалб этилаётгани машҳурликни таъминлайди. Бунга мисол тариқасида "Зўр ТВ"нинг "Хонтахта" (Жаҳонгир Позилжонов), "Божалар-community" (Жаҳонгир Позилжонов), "The cover up" (Алишер Узоқов), каби лойиҳаларни келтириш мумкин.

"The cover up" шоусининг илк сони 2017 йил 12 март куни 19:30да эфирга узатилган.[3] Жонли ижро тарғиботига бағишланган мазкур лойиҳа ғояси ва концепцияси яхши ўйлаб топилган. Ният холис. Аммо, инглизча ном қўйилганини қўллаб-қувватлаш қийин. Жаҳонгир Отажонов экспертлигида эфирга чиққан махсус сонида санъаткор ижросида айтилган қўшиқлар Машҳурбек Раимжонов, Умидахон, Рухшона, Шаҳзод Муродов сингари ёш ижрочилар томонидан кўйлаб берилди ва мутахассис томонидан баҳоланди[4].

"The cover up"нинг соф таржимасини глобал тармоқдаги луғатлардан излаб кўрдик. Бундай лойиҳа ўзбек миллий телеканаллари сегментида учрамагани боис, давлатга қарашли бўлган "Ёшлар" телерадиоканали таркибидаги "Наво" телеканалида "Янгича cover" лойиҳаси пайдо бўлди. Миллат лексиконида бўлмаган янги сўз нодавлат телеканалда пайдо бўлиб,

[2]Аъзам А. Гулзордаги алафлар, "Ёшлик", №6, 2013.- Б.2.
[3]https://radonvideo.ru/vid/watch/_LJivzuOdEo
[4]"The cover up", 02.04.2017.

давлат телеканалларида ҳам тан олинди. Давлат тили ва унинг мавқеи ҳақида гап кетаётган ҳозирги пайтда кўрсатувларга бундай номлар қўйиш бизни қўйилган мақсаддан чалғитади. Ҳозирда қуйидаги каналларда кўрсатувлар хорижий номлар билан атаб келинмоқда:

1. Гараж–“Milliy”
2. Mtv Show Kids - “Milliy”
3. Mtv Show - “Milliy”
4. M – news - “Milliy”
5. TV – sale - “Milliy”
6. Made in India - “Milliy”
7. Voydod Karaoke - “Milliy”
8. Hello Africa - “Milliy”
9. Shakkar time - “Milliy”
10. M-zone - “Milliy”
11. Sms-chat. – “Yoshlar”
12. Start-up-club – “Yoshlar”
13. Uzex – “Yoshlar”
14. General english– “Yoshlar”
15. Kameradar– “Yoshlar”
16. Yoshlar klip paradi– “Yoshlar”
17. My business– “Yoshlar”
18. Blogpost– “Yoshlar”
19. Pavilon - “Zo`r TV”
20. Real xit - “Zo`r TV”
21. Puls 11 41 - “Zo`r TV”
22. Magnit - “Zo`r TV”
23. Bumerang - “Zo`r TV”
24. Online 360 - “Zo`r TV”
25. Animal 360 - “Zo`r TV”
26. Aristokratlar - “Zo`r TV”

27. Bojalar drive - “Zo`r TV”
28. Travel time - “Zo`r TV”
29. Скетч-шоу (Scetch Show)- “Zo`r TV” (Англия)
30. Stend up o`zbekcha- “Zo`r TV”
31. The cover up - “Zo`r TV”
32. Божалар- community - “Zo`r TV”
33. Адреналин шоу - “Zo`r TV”
34. Янгича cover – “Navo”
35. Reyd kamera – MY5
36. “My shop” тижорат дастури – MY5

Телеканаллардаги дастурлар номлари таҳлил қилинар экан, гарчи номи миллий бўлса-да, “Milliy” телеканалида 10 номда, “Zo`r TV” да 13 номда, “Yoshlar” телеканалида 8 номда хорижий тиллардан олинган сўзлардан кўрсатувларни номлашда фойдаланилган. Бундай амалиёт вирусли касаликка ўхшайди. “MY5”, “Navo” телеканалида биттадан шу каби лойиҳалар учради. “Sevimli” телеканалида ажнабий номлар учрамаганини ижобий баҳолаш зарур. Ўз она тилимизда ишлатиладиган сўзлар билан кўрсатув рейтингини ушлаб турса ҳам бўлади. Бунга “Зирапча”, “Ширчой”, “Нишонда”, “Ҳудуд”, “Меҳр кўзда”, “Оталар сўзи – ақлнинг кўзи”, “Мени кечир”, “Марказий студия”, “Хайрли кун”сингари лойиҳалар номлари бемалол мисол бўла олади.

Юқорида номи тилга олинган “Yoshlar” телерадиоканали ҳақида гап борганда, унинг фаолияти ҳам бозор иқтисодиёти талабларидан келиб чиқиб йўлга қўйилган. Телеканалда эфирга узатиладиган дастурларнинг асосий қисмини информацион дастурлар; мусиқий кўрсатув ва шоулар; интеллектуал ўйинлар; ҳажвий кўрсатувлар; бадиий фильм ва телесериаллар; ток-шоулар ташкил этади. Каналнинг бир кунлик дастурини кузатар эканмиз, кўрсатувларнинг аксарияти кинокўрсатувлардан иборат бўлиб қолган. “Ош бўлсин!”, “13 студия”, “Дугоналар”, “Қизлар мактаби”, “Фан ва ёшлар”, “Соғлом ҳаёт”, “Давр мавзуси” сингари телекўрсатувлар эфирга узатилса-да,

улар том маънода оммавий эмас. Уларни ёшлар истаган, ёшлар севиб кутадиган дастурлар қаторига қўшиб бўлмайди.

Президентнинг 2017 йил 30 июндаги Қурултойдаги нутқида “Ёшлар” телерадиоканали ҳам ўз имкониятларидан самарали фойдалана олмаётганига, ёшлар аудиториясига ихтисослашган ОАВ ҳам ўз фаолиятини тубдан ўзгартириши лозимлигига, аввало, қуруқ расмий гаплардан қочиш, танқидий таҳлил, креатив ёндашув, бугунги ҳаётни бутун кўлами, мазмуни, керак бўлса, мураккаблиги билан ёритишда журналистлар фаоллик кўрсатиши кераклигига эътибор қаратган эди. Канални оммалаштириш, томошабинни кўпайтириш, янги креатив кўрсатувлар тайёрлаш ажнабий сўзлар иштирокида дастурларга ном бериш ҳеч қачон ўзини оқламайди. Ўзбекча номлар билан ҳам яхши натижа, юқори рейтингга эга бўлиш мумкин. Масалан, “Ширчой” (“Milliy”), “Зирапча”(“Sevimli”) ва ҳоказо. (Такрор эмасми?)

Миллий телеканаллар масъулларининг ўзбек тилига бўлган бундай муносабатини ҳеч нима билан оқлаб бўлмайди. Хориждан кириб келган, аудитория онгига сингдирилаётган, мулоқотда ҳам кенг қўлланилиши бошланган ажнабий сўзлардан имкон қадар воз кечиш лозим. Агар ўз вақтида чора кўрилмаса, тил бузилади, дид бузилади, дунёқараш ўзгаради, Ғарбга ҳавас уйғонади, ғарбликларга тақлид кучаяди, “оммавий маданият”га йўл очилади. Биз ҳеч иккиланмай буларга ўзимиз йўл очиб беряпмиз. Эътибор берилса, хорижий сўзлардан кўрсатувга ном бериш анъана тусини олди. Ижодкорларда омма эшитмаган янги сўзлар билан тижорий муваффақиятга эришиш бош мақсад қилиб олинган.

Кўрсатувларнинг аксарияти рекреатив лойиҳалар бўлиб, улар аудиториянинг яхши кўриб томоша қиладиган дастурлари қаторида турар экан, интерактив мулоқотлар, ўзаро баҳс ҳамда тортишувлар, фикр-мулоҳазалар билдириш жараёнида ҳар бир шахснинг индивидуал мулоқот маданиятида ўзгаришлар кириб боради. Шу тариқа: “Радио ва телевидение тили бутун мамлакат фуқаролари тилининг ривожланишига таъсир

кўрсатади. Радио эфирда ёки телевидениеда янграган янги сўзлар ва иборалар тез кунда ҳаммага тарқалиб, модага айланиб кетади. Бу эса телерадио журналистлар тилига алоҳида масъулият юклайди. Улар тил маданиятини асраши, жонли, ширали, адабий тилда гапириши зарур".[5] Бироқ, ҳамма бошловчилар ҳам ана шу қоидаларга амал қилиб, ўз устида жиддий ишлайди деб хулоса чиқариб бўлмайди. Буни телеканалларда турли номларда эфирга чиқаётган ўнлаб рекреатив кўрсатувлар мисолида кўриш мумкин.

МЕДИА ТИЛИ ТАДҚИҚИДА ЗАМОНАВИЙ ЁНДАШУВЛАР: ТАҲЛИЛ ВА МУНОСАБАТ

ДИЛФУЗА ТЕШАБАЕВА
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети медиа ва коммуникация факультети маданиятлараро коммуникациянинг лингвистик таъминоти кафедраси мудири, филология фанлари доктори, профессор

Тил ахборот узатишда ўзига хос "кўзгу" сифатида қаралса, ОАВ тили эса, ижтимоий аҳамиятга молик лисоний ҳодиса сифатида талқин қилинади.

Ҳозирги пайтда ОАВ тилини ўрганишда комплекс ёндашув ***медиалингвистика*** ҳисобланади. Тилшуносликдаги ушбу янги йўналиш остида медиаматнларни ўрганувчи турли йўналишлар бирлаштирилади. Зеро, ахборотни тақдим этишнинг энг муҳим шаклларидан бири матндир.

Медиаматнларни тилшуносликнинг замонавий ёндашувлар асосида тадқиқига оммавий коммуникациянинг ўзгарувчан вазифалари, жамиятда рўй бераётган жараёнлар ўз таъсирини кўрсатади.

Анъанавий равишда оммавий коммуникация матнларининг барча таркибий унсурлари ва даражалари лингвистик ва экстралингвистик омиллар билан бирга анъанавий равишда таҳлил қилинади: медиаматнларни тузиш ва тарқатишда лингвоформат хусусиятлар, функционал-жанр таснифи масалалари, стилистик тавсифлар, талқиний хусусиятлар, маданий-специфик

[5]Фихтелиус Э. Журналистиканинг 10 қоидаси. – Т.: Шарқ, 2002. – Б.121.

белгилар, мафкуравий модаллик, прагмалингвистик баҳо ва бошқалар шулар жумласидандир.

Ҳозир ОАВ тилини ўрганиш соҳаси анча кенгайди. Медиалингвистиканинг методологик аппарати оммавий ахборот матнларини тадқиқ этган тилшуносликнинг барча йўналишларини бирлаштирган. Улар қуйидагилар:

дискурсив: ОАВ тилини тил –нутқ – матн –дискурс парадигмаси нуқтаи назаридан тавсифлаш;

лингвостилистик: ОАВ тилининг функционал-услубий имкониятлари орқали медиаматннинг лингвостилистик хусусиятлари, яъни медианутқ типологияси, медиаматнларининг жанрларга кўра таснифи, матнларнинг асосий турларини фарқлаш;

психолингвистик: индивидуал ва оммавий аудиторияга лисоний ҳамда медиавий таъсир ўтказиш;

когнитив: ОАВнинг роли билимларни узатиш ва тарқатиш билан чекланиб қолмаслиги ОАВ тили орқали муайян кўринишдаги дунё манзарасини яратиш, медиа тилининг когнитив йўналишда тадқиқини ўз ичига олади.

прагматик: ахборот узатишда нутқ яратувчи – субъект (адресант) ва нутқ объекти (адресат) ўзига хос нутқий сифатларининг, яъни тил ва нутқ бирликларининг танланиши прагматик ёндашувни назарда тутади;

социолингвистик: оммавий коммуникация жараёнида коммуникантларнинг ижтимоий хусусиятлари, мулоқот вазиятининг хусусиятлари, алоқа канали, ахборот мазмуни ва бошқа ижтимоий омилларга боғлиқ ҳолда модификацияга учраши, тил сиёсати масалаларини назарда тутади;

лингвокультурологик: медиаматн орқали тил ва маданиятнинг ўзаро боғлиқлик масалалари таҳлили;

нутқ маданияти: ОАВ матнида нутқий тўғрилик, яъни бехатоликнинг таъминланиши нутқ маданияти аспектларини ўз ичига олади.

Санаб ўтилган йўналишларга ўз муносабатимизни билдирамиз.

Медиаматн – турли маъноларни ифодалаш билан бирга янги маъноларни яратиш, яъни креатив-яратувчанлик функциясига ҳам эга. Зеро, медиаматнлар «...умумбашарий миқёсда муҳим маданий қимматга молик ҳодиса булиб, уларда ҳар қандай *ўқувчи – кўрувчи – эшитувчи* ўзи учун бирор ахборотни, маълумотни излаб топа олиш имкониятига эга.

ОАВнинг барча турлари орқали ахборотнинг узатилиши ёки тарқатилиши дискурсив фаолият деб аталадиган алоҳида жараённинг амалга оширилиши асносида содир бўлади.

Медиадискурс – когнитив жараён бўлиб, ўз ичига маълумотни тақдим этиш ва уни идрок этиш хусусиятларини олади. Анъанага кўра, кўп тадқиқотчилар публицистик дискурс билан ОАВ дискурси ўртасига тенглик белгисини қўйишади ёки уларни бир-биридан фарқламайдилар. ОАВ орқали ахборот тарқатилиши дискурсив фаолият деб аталадиган алоҳида жараённинг амалга оширилиши асносида содир бўлади. Дискурс – аниқ бир вақт ва умумий хронологик доира билан чекланган *тилдан фойдаланиш жаарёни* (нутқий фаолият)*дир*. Дискурс – бир вақтнинг ўзида ҳам тил фаолияти жараёни, ҳам унинг натижасидир. Натижа эса, айнан ўша матндир. А.А. Кибрик ва унинг ҳаммуаллифлари кўрсатишича, дискурс “матнга нисбатан кенгроқ тушунча. Дискурс – бир вақтнинг ўзида ҳам тил фаолияти жараёни, ҳам унинг натижасидир. Натижа эса, – айнан ўша матндир” [Кубрик, 2004. б.126].

Т.Г. Добросклонская лисоний ва экстралингвистик омилларни ҳисобга олган ҳолда оммавий ахборот матнларининг барча компонент ва миқёслари синчиклаб таҳлил қилиниши ҳақида гапириб, “медиаматнларни яратиш ва тарқатиш усуллари уларнинг лисоний ҳажм хусусиятлари, функционал-жанрли таснифлаш, *стилистик хусусиятлари* билан боғлиқ” деб ҳисоблайди [Добросклонская, 2000. б.32].

Медиаматннинг жанрга хос тавсифлари медиаматн марказида воқеа эмас, балки медиавоқеа туради, яъни муаллиф онгида акс этиб бўлган

воқелик туради. Медиавоқеа – журналист ижодий фаолияти жараёнида олинган воқелик модели” ҳисобланади. ОАВ тилининг замонавий тенденцияларини: *стандарлик ва экспрессивликни* айнан ОАВ жанр хусусиятлари борасида тадқиқ қилиш мақсадга мувофиқдир. Зеро, ОАВ тилида стандартлик – антистандартлик, экспрессивлик – антиэкспрессивликни намоён бўлиши ОАВ тилининг стилистик имкониятлари ва жанр хусусиятлари билан боғлиқдир.

Ахборотни узатишда уларни омма онгга самарали таъсир ўтказиш нуқтаи назаридан тадқиқ этиш ва баҳолаш ҳам беқиёс амалий аҳамиятга эга. Бу фанда ОАВ тилининг *психолингвистик йўналиши* деган ном олган.

Медиа тилининг психологик хусусиятларини ўрганиш давомида Д.А.Леонтьевнинг илгари сурган оммавий коммуникациянинг *психолингвистик* талқини медиа тили тадқиқотчилари диққатини ўзига тортади. Унга кўра оммавий коммуникация – “мазмунлар трансляциясига” асосланган ва айнан шу мақсадга йўналтирилган [Леонтьев, 2004. б.97]. Бу асосан ОАВ тили орқали омма онгига манипуляция масалаларини ўз ичига олади.

Социолингвистика тилнинг оммавий коммуникация жараёнида коммуникантларнинг ижтимоий хусусиятлари, мулоқот вазиятининг хусусиятлари, алоқа канали, ахборот мазмуни ва бошқа ижтимоий омилларга боғлиқ ҳолда қандай модификацияларга учрашини ўрганади.

Лисоний ва лисоний бўлмаган хусусиятлар мутаносиблиги ОАВ жанрларига боғлиқлиги, доимий намоён бўлиб келувчи ҳодиса сифатида қаралади. Улардан оқилона фойдаланилганда, бир-бирини тўлдиради. ОАВ матнларига хос бундай хусусият уларни фақат социологик аспект нуқтаи назаридан ўрганилганда, яққол кўзга ташланади. Л.Н. Федотова ОАВнинг социолингвистик аспектида изланиш олиб бориши натижасида қуйидаги хулосага келади: ОАВ тили тараққиётидаги тамойил ва ҳодисаларни таҳлил этишда, профессионаллар баҳоси бой манба вазифасини ўтайди. ОАВ матнларида келтирилган маълумотлар асосида тадқиқотчи ундаги ижтимоий

ҳодиса қай даражада реал акс эттирилганлиги ҳақида хулоса чиқариши мумкин. ОАВ социологияси ҳам, ўз навбатида, матбуотнинг асосий ишлаш қонунларини, аудиторияга таъсир ўтказишнинг моҳияти, ОАВнинг ахборот каналларида жамоатчилик фикрини шакллантириш усул ва услубларини, коммуникация жараёнини ташкил этувчи компонентлар, айниқса, унинг мазмунини турли социологик услублар орқали ўрганади [Федотова, 2004. б.222].

Тил – социология нуқтаи назаридан аудитория таъсир ўтказиш усулларидан бири сифатида – тилшунослик нуқтаи назаридан эса, тилнинг қўлланилиш соҳаси – лисоний ва ижтимоий ҳодиса сифатида қаралади.

Албатта, ОАВ тилининг социолингвистик аспектига *тил сиёсатини* мақсадли, ўринли ҳамда муваффақиятли амалга ошишини таъминловчи восита сифатида қараш лозим. Бунда биз жамиятдаги ўзгаришларни тилга таъсири, яъни тилдаги ўзгаришларга жамиятнинг онгли аралашувини назарда тутамиз.

Медиа тилининг *когнитив йўналишда* ўрганилиши ҳам энг долзарб тадқиқот аспектларидан ҳисобланади. Унга кўра, тил фақат тафаккурдаги тушунчаларни акс эттирибгина қолмай, балки унга сезиларли равишда ўз таъсирини ҳам ўтказади. Бундай ёндашувга кўра, ОАВнинг роли билимларни трансляция қилиш ва тарқатиш билан чекланиб қолмайди. ОАВ тили орқали муайян кўринишдаги дунё манзарасини яратилади. Бунда унинг, масалан, илмий-бадиий ёки диний манзарасидан фарқли хусусиятларини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга. Зеро, ОАВнинг ўзига хос лисоний ва нолисоний хусусиятлари орқали яратилган дунёнинг публицистик манзараси бошқа турдаги дунё моделларига қараганда кучлироқ таъсир этиш хусусиятига эга. Маълумки, тил фақатгина тафаккурнинг аксигина эмас, балки унга етарлича таъсир ўтказувчи воситадир.

Когнитив лингвистикани тавсифлаганда, одатда, асосий белги сифатида “Менталлик” тушунчаси келтирилади. Тил тизими умумий ментал репрезентациясини тадқиқ этишга алоҳида эътибор берилади.

Прагматик жиҳатдан тил инсоннинг мақсадга йўналтирилган фаолиятини амалга ошириш воситаси сифатида қаралади. Муайян ахборотни етказиш воситаси бўлган тил мулоқот жараёнида коммуникантларга шу тариқа таъсир кўрсатади. Шу маънода, тил белгили воситаларнинг алоҳида тизими сифатида талқин этилади, яъни, инсоний фаолият соҳасида киши ҳулқини ўзига хос равишда бошқаради.

Ш.Сафаров прагматикага қуйидагича таъриф беради: "*тилшуносликнинг алоҳида соҳаси бўлиб, унинг тадқиқот доирасида мулоқот жараёнида лисоний бирликни танлаб олиш, уларни қўллаш ҳамда ушбу қўлланишдаги бирликларнинг мулоқот иштирокчиларига таъсири масалалари ўрганилади"* [Сафаров, 2008. б.69]. Ушбу таъриф, ОАВ тилини прагматик тадқиқининг қийматини кўрсатиб турибди.

Сўнгги йиллар ОАВ тилидаги вазият уларнинг яна бир янги – *лингвомаданий* деб аталувчи хусусиятини, яъни умумбашарий маданий савияга таъсир ўтказишни аниқлаш ва илмий жиҳатдан тан олиш имконини беради.

Ҳар дақиқада янги ахборот пайдо бўлиши билан медиамаконда лингвомаданият соҳаси ҳам трансформацияланади. Бу вазият жиддий фалсафий-лисоний мушоҳадани талаб қилади. Масалан, тилнинг паремеологик фонди, метафоризация ҳодисаси ва х.к.ларни мисол тарикасида келтириш жоиз.

Лингвомаданий ёндашув ОАВ тилини қадриятлар тизимида тадқиқини кўзда тутади. Маълумки, қадриятлар тизими менталитет билан боғлиқ бўлган ҳодиса сифатида қаралади. Бу йўналишда биргина мисол сифатида муқобилсиз лексикани келтириш мумкин. Биз психологик ёндошув ахборот узатиш орқали аудиторига дунёқарашига таъсирни ўз ичига олади, деган фикрга албатта таянамиз.

ОАВ тили адабий миллий тил таркибида қандай мавқега эга? Журналистика тил ривожига қандай ҳисса қўшмоқда? ОАВ таъсирида адабий

тил қандай ўзгармоқда? Шу каби саволларга жавоб излашда ОАВда нутқ маданияти муаммоларини ҳисобга олмасликнинг иложи йўқ.

Нутқ маданияти аспекти: Нутқ маданиятининг ҳар бир тури ўзига хос хусусиятларга эга, улар нутқ эгаларининг сўзлашув лаёқати, маҳорати билан белгиланади. Жумладан, элитар нутқ маданияти – саводли нутқ намунаси.

Меъёрий аспект адабий тил умумхалқ тилининг юқори, олий шакли сифатида ҳар доим меъёрийликка интилади. Адабий тил ундан фойдаланувчи жамият аъзоларининг муштарак қуроли сифатида барча учун бир хилда тушунарли, фойдаланишга қулай бўлиши, кўпчиликка мақбул тушиши лозим.

Нутқ маданиятининг коммуникатив жиҳати эшитувчи томонидан тўла англаб олиниши учун мулоқот амалиётида нутқнинг коммуникатив мувофиқлик шартларига амал қилишини тақазо этади. Бу эса, ўз навбатида, нутқий вазиятда тўғрилик, аниқлик, мантиқийлик, ифодалилик, тозалик, бойлик, таъсирчанлик, ўринлилик, тушунарлилик каби сифатлар билан ўлчанади.

Нутқ маданиятининг аҳлоқий жиҳати, мулоқот жараёнида нутқий хулқ-атвор қоида ва меъёрларига риоя қилишни, мулоқотнинг сўзлаш формулалари тизимини билишни талаб этади.

Нутқ маданияти савиясини ошириш тил тараққиётининг барча босқичларида зиёлилар эътиборини тортиб келган. Оммавий мулоқот ОАВ яратилган даврдан бошлаб, яна ҳам долзарблашиб қолди. Унинг ҳал қилиниши адабий тилга тўғри муносабат, уни асраш, бойитиш, софлиги учун курашиш каби бир қанча масалалар ечими билан боғликдир.

Албатта, ОАВ орқали ахборот етказиш инсонлар хатти-ҳаракатига, онгига доимий таъсир этиб туради. Ахборотни узатишда тил имкониятини ишга солиш орқали янги усул ва кўникмалар тизимини ишлаб чиқиш ва шакллантиришни тақозо этмоқда.

Медиалинггвистикага бағишланган тадқиқотларнинг савияси жаҳон тилшунослигининг ҳолати ва эволюцияси даражаси билан белгиланади.

Жаҳон тилшунослигида ОАВ тилини ўрганиш борасида уни ёпиқ тизим эмас, балки ҳаракатдаги тизим сифатида, яъни жамият, тафаккур, маданият, сиёсат, мафкура, дин каби соҳалар билан боғлиқ тарзда ўрганиш лозимлигини кўрсатади. ОАВ тилини турли тилшунослик йўналишлар доирасида тадқиқ этиш медиаматнни асосий хусусиятларини кашф этишда кенг имкониятларни очиб беради ҳамда ОАВ тилининг ўзига хос табиатини чуқур англашда янги истиқболларни очади.

Адабиётлар рўйхати

1. Добросклонская Т. Г. Вопросы изучения медиатекстов: Опыт исследования современной английской медиаречи. - М.: МАКС Пресс, 2000.
2. Когнитивный аспект языка СМИ. // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч.2. –М.: МГУ, 2004.
3. Леонтьев А.А. Психолингвистический анализ языка СМИ. // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч.2. –М.: МГУ, 2004.
4. Сафаров Ш. Прагмалингвистика. – Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2008.
5. Федотова Л.Н. Контент-анализ в арсенале социологии. // Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч. 2. – М., 2004.

ЖУРНАЛИСТИКА ТАЪЛИМИДА ИЖОДКОР МАҲОРАТИНИ ЎҚИТИШ МАСАЛАЛАРИ: АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ИЖОДИ МИСОЛИДА

ЛАТОФАТ ТАШМУХАМЕДОВА
Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси мудири, доцент

Резюме

Қодирийнинг ижод қонуниятлари, журналист масъулияти, ҳаёт ҳақиқатини бадиий ҳақиқатга айлантиришда ижодкор маҳоратига тегишли илмий-эстетик қарашлари ўзининг илмий салмоғи, миллий ўзига хослиги билан ажралиб туради.

Резюме

Научно-эстетические взгляды Абдуллы Кадыри, касающиеся закономерностей творчества, ответственности журналиста, творческого

мастерства при превращении правды жизни в художественную истину отличаются своей научной значимостью, национальным своеобразием.

Resume

Kadiriy`s creative principles, journalistic respondibility and scientisic – aesthetic views of his creative skills in transforming the truth of truth into the realm of creation are distinguished by its scienticis significance, national identify.

Абдулла Қодирий XX аср ўзбек журналистикасининг энг ёрқин сиймоларидан биридир. Қодирийдек серқирра ижодкорнинг бадиий мероси тадқиқи билан бир қаторда адабий қарашларини, адабий-бадиий танқидчилик, матбуот ва ҳажвиёт масалаларига оид қарашларини ўрганиш, илмий жиҳатдан тадқиқ этиш эҳтиёжи катта. Қодирийнинг кўп йиллик изланишлари, адабий-танқидий меросидан муайян илмий хулосалар чиқариш ғоят муҳимдир. Айнан ҳозирги замонавий ўзбек журналистикаси соҳасида ҳамиша долзарб бўлган ушбу масалаларда қуйидаги жиҳатларга эътибор бериш ва дарс жараёнида унинг адабий - танқидий мақолаларини ўрганиш лозим.

Қодирий долзарб мавзуларда турли муносабатлар билан чоп этган адабий-танқидий мақолаларида изчил мантиқий яхлитлик, узвий боғлиқлик мавжуд. Бу мақолаларнинг ҳар бири Қодирий адабий-эстетик қарашларининг қайсидир жиҳатларини ёритиб туради, энг муҳими деярли бир аср олдин айтилган бу фикрлар бугунги кун журналистикаси таълимида ҳам ўз долзарблигини йўқотмаган.

Абдулла Қодирийнинг ижодий фаолияти 1913-1937 йиллар деб белгиланса, унинг реалистик ижод моҳиятини англаш жараёни кучайган, баҳс-мунозаралар авж олган, ҳаётни идрок қилиш ва бадиий ифодалашдан иборат эстетик дастурлар пайдо бўлиб, ривожланиб, таназзулга юз бурган (символизм, акмеизм, футуризм каби), эстетик полифония ва плюрализм, фикрдаги нисбий эркинликнинг тобора сиқиб чиқарилаётган даврда қалам тебратгани аён бўлади.

Қодирийнинг адабий-танқидий, эстетик бисоти қуйидаги тўртта йўналишдаги ишларида ўз ифодасини топган:

1. Матбуот, "Муштум" журнали ва ҳажвиётга оид мақолалари.

2. Романларга ёзган "Сўз боши"лари.

3. Шарҳ-изоҳлари: (ўз асарлари теварагида борган баҳс-мунозаралардаги фикрларга билдирилган муносабатлар).

4. Алоҳида ёзувчилар ижоди, санъат ва адабиёт асарларига бағишланган мақолалар[6].

Мазкур йўналишларнинг ҳар бири ижод қандай ҳодиса, ижодкор қайси тамойилларга асосланиб ёзмоғи керак, халқнинг эътиборини тортишда тил ва услубдаги ўзига хосликлар қай даражада намоён бўлади деган абадий саволларга жавоб бўлади.

Абдулла Қодирий ўз ирода-майлларини ифода этишда, баҳс-мунозараларда ижтимоий-эстетик, ахлоқий-маърифий муаммолар тўғрисидаги қарашларини ҳимоя этишда жамиятни етакчи ғоясидан муҳофазаланишга, ўрни билан уни тасдиқлашга ҳам мажбур эди.

Ўша йиллардаги баҳс-мунозаралар анчайин кенг қамровлигина эмас, ҳатто ўта зиддиятли кўринишларда кечган: Тил - имло масаласида, матбуот муаммолари бўйича (Назир Тўрақулов - Жулқунбой ва бошқалар баҳси), адабий мерос муаммолари бўйича (Фитрат, Отажон Ҳошим - Жалил Бойбулатов баҳси), нафис адабиёт масаласида (Чўлпон - Ҳамза; Жулқунбой - Сотти Ҳусайн мунозаралари), "Муштум" журналининг турмушга муносабати масаласида (Ғози Юнус ва Қодирий тортишувлари) ва ҳоказо. Қодирий ижодига ҳам бу баҳслар муайян даражада таъсир қилди. Адиб баъзан расмий фикр-тасаввурлар таъсирида ўз эстетик тамойилларидан чалғигандай ҳолатлар ҳам бўлган. Унинг иккиланган, давр сиёсатига қисман умид боғлаган онлари ҳам, муроса-мадора йўлини тутган фурсатлари ҳам мавжудлигини инкор этиб бўлмайди. Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, Қодирий эстетикаси хронологик изчиллик ва тадрижий ўсиш йўсинида ўрганилар экан, публицистик мақолаларида расмий томон устиворлиги,

[6] Ташмухамедова Л.И. Абдулла Қодирийнин адабий-эстетик қарашлари.ф.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т.: 2005. 20-б.

бадиий асарларида эса ўзини анча эркинроқ сезганлиги кўзга ташланади. Муҳими, А.Қодирийнинг ўз қарашларидаги зиддиятли ҳолатларни амалиётда бартараф этишга баҳоли қудрат ҳаракат қилганлигидир.

А.Қодирий ўз даврининг фарзанди. Шунинг учун у адабий жараёнга муносабат билдирар экан, давр адабий-эстетик тафаккури даражасида, нари борса унинг олдинги сафида тура олади. Бироқ, ижод шундай мураккаб ва серқатлам ҳодисаки, юқоридаги қоидага ҳамиша ҳам тўла даражада амал қилмаслиги, чинакам истеъдод соҳиблари ғайришуурий тарзда ўз давридан анча илгарилаб кетишлари мумкин. Абдулла Қодирий айтилмоқчи бўлган фикрнинг мазмундорлиги, сўзнинг залвори ва жозибаси, характернинг табиийлиги, тасвир аниқлиги, ифоданинг тушунарли бўлиши, услуб равонлиги, ижодкор самимияти, истеъдодининг даражаси каби ўнлаб масалаларни кун тартибига қўяди. Унинг бу борадаги фикрлари афоризм даражасига етган: "Сўз - қолип, фикр унинг ичига қуйилган ғишт бўлсин, кўпчилик хумдонидан пишиб чиққач, янги ҳаёт айвонига асос бўлиб ётсин", "Сўз сўйлашда ва улардан жумла тузишда узоқ андиша керак". "Бир соатда эмас, ўн соатда ёзиш, бир қайта эмас, ўн қайта тузатиш кишининг ёрдамига термулишга қараганда ҳам фойдалик ҳам унумлидир", "Ҳунар бўлса (маҳорат демоқчи.) хонақоҳ ҳеч бир вақт торлик қилмас"[7]. Биргина мақола доирасида кузатилган бундай фикрлар адибнинг қалам аҳлигагина эмас, адабиёт-санъат, матбуот олдига қўйган қатъий талаблари эди ва шу ҳозирги кунда ҳам ўз аҳамиятини йўқотмаган.

Абдулла Қодирий ижод маҳсули олдига миллийлик, ҳаётийлик, табиийлик, ҳаққонийлик, мантиқий далилланганлик, миллий руҳнинг миллатга мансуб кишида акс этиши каби талабларни юксак мавқедан туриб қўя билган.

Абдулла Қодирий 1935 йил 10 март куни "Ёш ленинчи" газетаси қошидаги адабий тўгаракда ўз адабий тажрибаларини ёш ижодкорлар билан ўртоқлашади. Абдулла Қодирий маърузасидан кўзланган мақсад, бизнингча,

[7] А.Қодирий. Кичик асарлар. -Т.: Ўқитувчи. 1969. -186-187-б.

ёш ижодкорларга тўғри йўналиш бериш бўлган. Унинг адабий-эстетик концепциясига кўра ёш қаламкашлар қуйидаги босқичларни босиб ўтиши лозим:

- турмуш ичига кириб, унинг турли соҳаларини теран ўрганиш;

- синчков кузатувчанлик орқали йиғилган материалларга таяниб асарнинг ҳаётийлик даражасини ошириш қобилиятини ўстириш;

- ижод жараёнининг индивидуал табиати ўзида қандай кечаётгани хусусида ибратли хулосалар чиқариш;

- маҳоратни тинимсиз ошириш;

- устоз сўз санъаткорлари асарларини синчковлик билан ўқиб ўрганиш.

Бундан келиб чиқадиган хулоса шуки, А.Қодирий ўз тажрибалари муайян даражада ёшларга ибрат бўлишини кўзлаган. Келгуси режалари билан ўртоқлашган. Маърузага қизғин тайёрланиш асносида А.Қодирий ижодий йўлининг барча жиҳатларини таҳлил этиб, тегишли хулосалар чиқарган. А.Қодирий ёшлар олдига қўяётган талаблар нафақат ўз даври ва бизнинг кунларимиз, балки барча даврлар учун ўлмас фикр-мулоҳазалардир. 30-йиллар шўро сиёсати устувор бўлган бир даврда масалаларнинг бу қадар жасорат билан принципиал тарзда қўйилиши ва ҳал этилиши мислсиз бир аҳамият касб этишини алоҳида таъкидлаш лозим.

Қодирий ижодининг каттагина қисмини публицистик асарлар ташкил қилган бўлиб, адиб мазкур асарларида ҳам ўз даврининг йирик муаммоларига ҳажвий танқид орқали замондошлари эътиборини тортади. У ижтимоий-танқидий кулги воситасида ҳаётдаги фактлар, воқеа ва ҳодисаларга ўз муносабатини билдиради, камчилик ва нуқсонларга халқчиллик, маърифатпарварлик, ватанпарварлик идеаллари нуқтаи назаридан баҳо беради. Ёзувчининг ҳажвий танқидни қурол қилиб танлашининг сабаби, унинг ўзи таъкидлаганидек, ҳажвиёт, кулги орқали халқнинг кўнглига кириш, унинг диққатини тортиш бўлган. Қодирий сатиранинг демократик характерини, халқчил моҳиятини, унинг предмети ва кулги либосида бўлишини, жамият тараққиётида ўйнайдиган ролини теран тушунар эди.

Адиб бу хусусда шундай ёзади: "Адабиёт дунёсида икки хил танқид бор: жиддий танқид ва ҳажвий танқид. Жиддий танқид ўзининг кузатган нишонаси устида ўзгаришлар ясаса ҳам, аммо кўпинча авомга мажҳулроқ бўлиб ўтади. Жиддий танқид баҳс қилинган масаланинг ўз аҳлига, яъни юқори табақа – зиёлиларга махсус кабидир. Танқиднинг иккинчи хили бўлган ҳажвий танқид (сатира маъноси билан) оммавий дейилса бўлади. Чунки кулки танқиди турмуш бўлиб учқувчи бургут"[8].

Қодирий ижодда қуйидаги тамойилларга амал қилган:

- ҳаёт ҳақиқатига садоқат: ҳаётийлик, ҳаққонийлик, миллийлик;
- тасвирда холислик;
- тарихий ҳақиқатни бадиий ҳақиқатга айлантириш;
- шаклий-услубий изланишларга хайрихоҳлик;
- ижодкор маҳорати даражаси ва китобхон савияси мутаносиблиги.

Абдулла Қодирийнинг ўзбек журналистикаси энди шаклланаётган даврда ижодкорлар олдига қўйган бу принциплар ва қарашлар орадан деярли бир аср ўтса-да замонавий журналистиканинг, матбуотимизнинг салоҳиятини оширишга, дунё журналистикасининг замонавий мезонларига жавоб бера оладиган журналистикага ўз ҳиссасини қўша олади.

Фойданилган адабиётлар рўйхати

1. Ташмухамедова Л.И. Абдулла Қодирийнин адабий-эстетик қарашлари.ф.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация.-Т.: 2005.
2. А.Қодирий. Кичик асарлар. -Т.: Ўқитувчи. 1969.
3. А.Қодирий. 26-нчи йилда кулдирувчиларимиз. Кичик асарлар. -Т.: Ўқитувчи. 1969.
4. А.Қодирий. “Диёри Бакр”. -Т.: Янги аср авлоди. 2007.

[8] А.Қодирий. 26-нчи йилда кулдирувчиларимиз. Кичик асарлар. -Т.: Ўқитувчи. 1969, -184-б.

PRIVILEGES OF THE SPANISH LANGUAGE COMPARED TO THE GREAT LANGUAGES OF THE WORLD

RAFAEL DEL MORAL
President of AEPE
(European Association
of Spanish Language Teachers)

The most important language in the world, and also the greatest, is ours, the one we have inherited, the one we use every day. It is very common for speakers to have to use two languages, and both of them are essential in their daily lives. The languages to be used shape life, provide access to culture and facilitate social accommodation. What is important is not the number of speakers of a language, but its suitability to the environment.

The ten most widely spoken languages

Nothing prevents us, however, from looking at the ten languages with more than 200 million speakers in search of the functions they fulfil.

At the top of the list is **English**. The first, the most universal, is gaining ground with astonishing ease. Those who have it as their mother tongue are few, some three hundred and eighty million, if we compare them with the one billion who use it daily as a heritage language as well as their mother tongue. And I am not referring to those who know a little English, but to those who use it as a mother tongue, of course. English has established itself on all five continents and is gaining ground in science, literature, culture and, above all, as the language of humanity.

Mandarin Chinese, anchored in its own domain, travels poorly and little. Its large number of speakers does not justify the fashion for studying it in European schools, except for the skill that knowledge of a foreign language always brings, especially with the structures of the Chinese language.

The next language of the world, just as important as the other two (I am going to name it by force of interpretation) is **Latin**. Three of the ten most widely spoken languages are children of Latin: **Spanish**, **French** and **Portuguese**. And if we add

Italian and Romanian, the language of ancient Rome now has some 1.28 billion speakers, 16% of the world's population. At the head of the list is Spanish, a language as widespread as Latin in the conquistadors' backpacks.

The 300 million **French** speakers hide a disease: family transmission. Only about 100 million are native speakers; for the rest, French serves as a complementary language. Its transmission is assured in European territory, France, Belgium and Switzerland, but not in African territories such as Morocco, Tunisia, Algeria, Congo, Cameroon, Togo, Chad and other countries where it serves as a code of cultural extension in addition to the mother tongue, frequent in education and diplomacy, but infrequent in family use, which is where languages ensure their stability and their future. Because of this lack of roots, it has disappeared in Vietnam, where it was a complementary language of culture for the Vietnamese.

Portuguese is the most widely spoken language in the southern hemisphere. It has some 270 million speakers. The highest concentration is in Brazil. It is also the official language in Angola and Mozambique, where many families pass it on to their descendants. However, it is rarely taught as a foreign language in European or Asian schools.

The importance of **Russian** as a cultural language is still enormous, but it is being crushed by the overwhelming force of English. Russian is Russia's own language, and the language of culture in Belarus, Ukraine, Kazakhstan, Kyrgyzstan and other countries of the former Soviet Union, as well as in Mongolia. It has some 160 million speakers who pass the language down through the family, and another one hundred and fourteen million have it as a cultural language with such a degree of proficiency that they can be called ambilingual rather than bilingual. Since the fall of the Soviet Union, it has been losing speakers in the countries that became independent, such as Poland and Hungary, Estonia, Latvia and Lithuania. At the same time, English is gaining ground.

Hindi, the language of Hinduism, is called Urdu by Muslims. It is written in the Devanagari alphabet, which is the alphabet used in Sanskrit, but Muslims prefer the Arabic alphabet. Ten percent of Urdu speakers live in Pakistan, where it

is the official and only language for those who inherit it, but not for the rest of Pakistanis, native speakers of Sindy, Baluchi, Punjabi and others... At least a dozen dialects of Hindi such as Rajbanshi, Awadhi, Kanauji, Bundeli, Chhattisgarhi... can already be considered as independent languages because their speakers do not understand each other.

Arabic shares the same status. A standard variety, not always understood by the speakers, is used for writing and reading, but is not used orally. By contrast, most dialects have spoken but not written usage. Spoken Arabic no longer exists in a unique and widespread form. The most popular, Egyptian, is given the film versions. Other important dialects in exclusively spoken use are Moroccan Arabic, Algerian, Tunisian, Libyan, Lebanese, Jordanian, Palestinian, Mesopotamian....

Bengali has 275 million speakers. It is official in Bangladesh, where it is spoken by the majority of the population, and in some Indian states. It has a literary tradition dating back more than 1,300 years.

Indonesian, ranked tenth, has some two hundred million speakers, of whom only forty-four million are mother tongues. Since 1945, it has been used for communication between speakers of the more than two hundred Indonesian languages.

Ambilingualism and influential languages

Of the ten most widely spoken languages in the world, the number one, **Mandarin Chinese**, is restricted to its world. If it travels, it makes no noise. **Indonesian** and **Bengali** are also confined to their home territories, languages that are rarely offered for learning outside their environments. **Portuguese** is rarely spoken. **Hindi** and **Arabic** have lost the cohesion that keeps a language alive. Perhaps soon one dialect will stand out from the others. **French** and **Russian** suffer from the same disease, the loss of speakers who used it for cultural development, although those who receive it through generational transmission are increasing.

Although there are thousands of languages in the world, humanity is only interested in a few of them. Most of them are endangered. The coexistence of two

languages, or ambilingualism, unbalances usage because one of them is always more useful for all types of communication. As a result, the number of speakers of the other language is falling, and one generation after the other is approaching the end of its use.

We are witnessing the beginnings of a great unification of the world's languages and the disappearance (what a pity!) of the less useful ones, even though all of them could prove to be as advantageous as the major ones.

In many regions of the world, the habitual use of two languages, or ambilingualism, is the norm. In this labyrinth that requires associating the individual with two or more languages, there are very few universally generalised languages. The vehicular languages that are among the most accessible instruments of communication because they have more than 400 million speakers are no more than four, depending on how we count them. Two of them, Mandarin Chinese and Hindi, travel without friends, languishing when they move around in the mouths of their speakers. The other two, English and Spanish, stand as the greatest languages ever put at the service of a humanity that has made communication the most precious treasure of its interests.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ НАУЧНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ МЕДИАЛИНГВИСТИКИ

ЗЛИХА ОРАЗЫМБЕТОВА
Каракалпакский государственный университет, профессор кафедры журналистики, доктор филологических наук (DSc)

Язык газеты сыграет роль зеркала, отражающего в себе состояние развития литературного языка. Потому что, сохранение лексических, грамматических, стилистических, орфографических и пунктуационных норм литературного языка находит свое отражение в языке газеты. Вместе с тем, языку газеты свойственны следующие признаки:

1. Язык газеты – один из видов публистического стиля, то есть является подстилем (под стиль), отличается своим строением и функцией от других функциональных стилей литературного языка.

2. Язык газеты – это свободно развивающееся лингвистическое явление, которое активно меняется в связи с изменениями в обществе.

3. В языке газеты имеются признаки письменного литературного языка и устной разговорной речи, также официальных документов, художественной литературы и научного стиля.

4. В газете даются статьи, информации, постановления и другие материалы, но они отличаются друг от друга в изложении событий стилистическими, грамматическими и другими сторонами. Это образует сложности в языке газеты, отсюда появляется гетерогенство.

5. Употребление стандартных единиц, штамповочных слов – одно из основных отличий языка газеты.

Следует отметить, что основной задачей газеты является распространение информации, своевременная передача аудитории событий и новостей. До сегодняшнего дня даются разные по сути суждения об основных задачах и роли периодической печати. Например, В.М.Горохов [1], С.В.Труфанов [2], Г.И.Хмара [3] в своих исследованиях дают отзывы относительно данного вопроса. Они отмечают, что наряду с информационными, агитационно-пропагандистскими, рекламными, воспитательными, управленческими, организаторскими задачами газеты, также имеются вопросы доходчивости, образности, эмоционально-экспрессивности, достоверности и компактности информаций. Эти задачи газеты взаимосвязаны между собой. Все они служат одной цели – конкретной, содержательной, сжатой и действенной передаче информации. А, в нынешний период глобализации особенна потребность на сжатость и компактность информации. Потому что, увеличивается количество техники и технологий, распространяющих информацию и соответственно увеличивается количество информаций, передающихся через них. Поэтому,

целесообразна передача информации конкретно и сжато. Особенно, в нынешнее время когда содежится много разных информаций, отличающихся по объему и содержанию, возрастает интерес удержания аудитории с обеспечением компактности информаций. И поэтому употребление различных сложных синтаксических конструкций в газете следует использовать по возможности меньше.

Печать, являясь самой важной и самой активной сферой распространения информаций, выделяется своей общественной функцией и художественными способами. Она служит одной из важных факторов, оказывающих влияние на развитие государства, жизни народа и общества. Ее деятельность также оказывает влияние всем сферам и явлениям общественно-социальной жизни, их изменениям, развитию и совершенствованию. Также развитие языка в качестве одной из общественных явлений в определенной степени связано с печатью. Потому что, роль печати особа во всестороннем развитии письменного литературного языка. Этот вопрос является одной из тем, интересующих ученых в течение многих лет. Например, в русском языкознании профессор Г.О.Винокур один из языковедов, который одним из первых исследовавший язык газет [4]. *Грамматический строй языка газеты состоит в том,* – пишет Г.О.Винокур, - *что используют в большинстве случаев готовый речевой строй с языка предыдущей газеты. А основной словарный фонд языка печати состоит из свойственных ему терминов. Лексикология газеты является специальной терминологией*.

В истории русского языкознания уделено большое внимание вопросам исследования языка газеты. 1941-году издана книга под редактированием Н.И.Кондакова на тему «Язык газеты, практическое руководство и ценные сведения для сотрудников газет”. Основной раздел книги посвящен практической стилистике языку газет. В начале 1960-годов в журнале «Вестник Московского университета» организована рубрика «Язык газеты». В ней даны материалы по общим и отдельным вопросам языка газеты. Кроме

того, в 1968-году изданы учебно-методическое пособие Г.Я.Солганика «О языке газеты», в 1981-году учебное пособие под названием «Лексика газеты (функциональный аспект)» для студентов факультетов журналистики, в них даются суждения об особенностях и строении языка газеты, об общественно-политической лексике, об отдельных закономерностях формирования газетной лексики. [5].

Н.Н.Кохтев в своей кандидатской диссертации исследует вопросы словосочетаний глагольно-существительных моделей в языке газеты [6]. В ней автор анализирует классификацию словосочетаний глагольно-существительных моделей и синтакические особенности таких фразеологических единиц, использованных в лексике газет «Правда», «Известия», «Литературная газета», «Литературная Россия» и др. изданий 1966-1969-годов.

Одним из ученых, исследовавщих язык газеты с научно-теоретической точки зрения является В.Г.Костомаров [7]. Он в своих научных трудах указывая на стандартные языковые единицы как на общие и основные единицы языка газеты, выявил экспрессивные и стандартные традиции и анализировал теоретические основы языка газеты с научно-лигвистической точек зрения. 1978-году В.М.Шестова защитила диссертацию на тему: «Функционирование научного стиля в газете». Здесь она анализирует жанровое разнообразие научных статей на примере газет «Правда» и «Известия». В последнее время в русском языкознании написали диссертации по публицистическому стилю и по языку газет А.Подчасов (2001), М.Кириленко (2004), О.Евдокимова (2010), Л.Дускаева (2004), Н.Рачук (1999), О.Ананченко (2011), И.Алещанова (2000), Н.Пром (2011), Э.Салыгина (1993), А.Фатина (2005) и другие.

А в тюркоязычных народах, вопрос изучения языка печати начался с 50-годов прошлого века. Например, в казахском языкознании по сравнению с другими тюркоязычными народами этому вопросу уделялось особое внимание. В результате написаны несколько кандидатских и докторских

диссертаций. Например, научная работа Н.Б.Карашевой, посвященной изучению морфологических и синтаксических особенностей языка журнала «Айқап», диссертация посвященный языку казахской газеты «Дала ўалаяты» Б.Абилхасимова, диссертация С.Исаева посвященное языку газеты «Енбекши казак» и журнала «Кызыл Казакстан». В них анализируются взаимосвязь казахского литературного языка и языка периодической печати, вопросы совершенствования словообразовательных способов и развития словосочетаний на страницах печати. В диссертации А.Ахабаева язык казахской периодической печати анализируется со статистической точки зрения. [8].

В кандидатской диссертации А.Г.Эшмуратова изучены вопросы лексического строя языка, синонимия и фразеологические единицы, и их синтаксические особенности на примере газеты «Урал» на татарском языке. В диссертации В.З.Гарифуллина исследована лингвостилистическая система газетных текстов на татарском языке. В кандидатской диссертации М.А.Аскарова исследована роль газеты «Казан – мохбире» (Казанский вестник) на татарском языке в развитии публицистики начала XX века.

В узбекском языкознании по языку материалов периодической печати проведены ряд научно-исследовательских работ. Одним из первых обратил свое внимание к этой сфере В.В.Решетов. Он 1934-году на основе материалов газеты «Кызыл Озбекстан» анализировал лексический состав узбекской периодической печати. В диссертации М.М.Мирзаева на тему: «Советско-интернациональные слова в узбекской периодической печати» [9] анализируется тематические признаки интернациональных слов и терминов и их употребление в узбекской периодической печати. А.Абдуназаров анализируя семантико-стилистические особенности лексики и фразеологии сатирического журнала «Муштум» 20-х годов XX века [10], уделяет большое внимание вопросам общественно-политической лексики, научно-профессиональным терминам, официально-практической, экзотической и поэтической лексике в языке журнала.

В кандидатской диссертации Б.Турдалиева на тему «Морфологические особенности языка периодической печати 1905-1917 гг» исследуются вопросы категории множества имени существительного, словообразование, имя прилагательное, имя числительное, местоимение, наречие и различные их формы, анализируется использование окончания в языке газеты [11].

Г.Каримов проводил исследования на основе материалов газет и журналов на узбекском языке, выпускающих в Узбекистане в конце 20-годов и начала 30-годов прошлого века. С.Мухамедов написал кандидатскую диссертацию по статистическому анализу лексико-морфологической структуры узбекских газетных текстов. И.Тошалиев изучал вопросы стилей по темам газетных материалов [12]. В 1983-году издана книга А.Бобоевой «О языке газеты». В книге автор в основном широко останавливаясь на вопросах различия языка печати, функциям парных и повторных слов, морфологическим особенностям языка газеты, анализирует их на основе материалов печати [13]. В диссертации Т.Курбанова исследуется роль и места публицистического стиля среди функциональных стилей [14].

Также по разделам каракалпакского языка со стороны многих ученых написаны научные статьи, кандидатские диссертации и монографии. Тем не менее, в каракалпакском языкознании вопрос яык и стиль газеты является малоизученных разделов на сегодняшний день. Профессор М.Айымбетов защитил кандидатскую диссертацию по теме «Опыт лингвостатистического анализа лексики и морфологии каракалпакского публистического текста» и выпустил монографию по этой теме [15].

В заключении хочется отметить, что язык газеты являясь зеркалом, отражающим в себе состояние развития литературного языка, имеет существенное влияние в развитие лексического состава языка, морфологического изменения, во вхождении слов и терминов с других языков в наш язык есть особая роль периодической печати. Как было указано выше, в нем находит свое отражение лексические, грамматические, стилистические, орфографические и пунктуационные нормы литературного

языка. Эти вопросы научно исследовались в ряде языков, например в русском, казахском, татарском, узбекском и других языках. Несмотря на то, что проходит почти целый век с выхода газет на каракалпакском языке, исследование особенностей языка газеты, вопросы его научного анализа оставались без внимания. До сегодняшнего дня по этой теме за исключением нескольких статей написаны всего лишь несколько диссертаций [16]. На самом деле, без газетных материалов невозможно изучение языка, определение, указание и понятие общих норм и стилистических особенностей языка. Значит, в этой сфере, в каракалпакском языкознании и журналистике имеется множество вопросов, подлежащих исследованию со стороны лингвистов.

Использованная литература

1. Горохов В.М. Об агитационной функции печати. – М.: Вестник МГУ// сер. Журналистика. 1970, №4. – С.3.
2. Труфанов С.В. Свойства и соотношения функций советской прессы// Проблемы теории печати. – М.: МГУ, 1972. – С.42.
3. Хмара Г.И. Печать в системе массовых коммуникаций// Проблемы социологии печати. Вып.1. – М.: 1974. – С.188.
4. Винокур Г.О. Культура языка. – М. 1925. – С. 95-96.
5. Солганик Г.Я. Лексика газеты. – М.: Высшая школа. 1981. – 112 с.
6. Кохтев Н.Н.Устойчивые глагольно-именные сочетания в языке газеты: Автореф.дисс. канд.фил.наук. – М. 1969. – С.54.
7. Костомаров В.Г. Русский язык на газетной полосе. – М. 1971.
8. Ахабаев А. Статистический анализ лексико-морфологической стуктуры казахской публицистики. АКД. – Алма-Ата, 1971.
9. Мирзаев М.М.Советско-интернациональные слова в узбекской периодической печати (1945-1950 гг.) АКД. – Т. 1951.
10. Абдуназаров А.А. Некоторые вопросы развития лексики в фразеологии узбекского литературного языка 20-х годов. АКД. – Т. 1968.
11. Турдалиев Б. Морфологические особенности языка периодической печати 1905-1917 гг. АКД. Т., ФАН, 1969. – 24 с.
12. Тошалиев И. Стилистика заголовок. – Ташкент, 1995. – С. 96.
13. Бобаева А. О языке газеты. – Ташкент: ФАН, 1983. – С.55.
14. Қурбанов Т. Публицтический стиль современного узбекского литературного языка. АКД. –Ташкент. 1987.–С. 24.
15. Айымбетов М. Опыт лингво-стилистического анализа лексики и морфологии каракалпакского публицистического текста. – Н.: 1991. – С. 128.

16. Оразымбетова З.Қ. Становления и развития каракалпакской периодической печати (1924-1940 гг). Канд.дисс. – Н. 2006. – С. 123; Стилистические особенности языка каракалпакской периодической печати. Док.дисс. – 2019. – С. 242.

МЕДИАЛИНГВИСТИКАДА ОАВ ТИЛИ ВА УСЛУБИНИ ЎРГАНИШ ТАМОЙИЛЛАРИ

САОДАТ ШАМАҚСУДОВА
ЎзЖОКУ доцент в.б.,

МУКАДДАС ИСРАИЛ
ЎзДЖТУ профессори

Жаҳон тилшунослигида ОАВ тилини ўрганилиш даражаси сўнгги йилларда жадал ривожланиб бормоқда. Ҳозир ОАВ кўпсонли алоқалари ва функцияларидан келиб чиқиб ўрганиляпти. ОАВ тили ва тафаккур, ОАВ тили ва жамият, ОАВ тили ва маданиятшунослик, ОАВ тили ва сиёсат кабилар шулар жумласидандир. Албатта, ОАВ тилига янгича ёндашувлар фақат дунё тилшунослиги ривожланишининг умумий йўналишлари билангина боғлиқ эмас. ОАВнинг ўзгарувчан вазифалари, жамиятда рўй бераётган ўтиш даври жараёнлари ҳам бунга бевосита таъсир кўрсатади. Бу эса, жамиятда маданият, сиёсат ва мафкурада рўй бераётган жараёнларни инобатга олган ҳолда, ОАВ тилини англаш заруратини келтириб чиқаради. Кишилараро мулоқот пайтида қўлланадиган вербал тил ўз асосий хусусиятларини оммавий коммуникация жараёнида ўзига хос равишда намоён этади.[9]

Тилнинг муайян тарихий даврдаги ҳолати, айни ҳолатга хос бўлган хусусиятлар, лексик, фонетик ва грамматик ўзгарувчанлиги, тилнинг ҳозирги ҳолати билан умумий ва фарқли жиҳатларини илмий тадқиқ этиш мақсадида ўша даврга оид публицистик ва бадиий асарларнинг тили ўрганилиши мумкин. Бунда ўша давр матбуот материаллари, бадиий асарлар, ёзма ёдгорликлар тили айни мақсаддаги тадқиқот учун фақат материал бўлиб

[9] Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситалари тили. –Т.: 2020. 19-б.

хизмат қилади. Тил тарихини тасвирлаш ва тадқиқ этишда бу йўл энг қадимги ва мустаҳкам лингвистик анъана сифатида яшаб келмоқда. Ўзбек тилшунослигида бу йўналишда жуда кўп тадқиқотлар яратилган. Ана шундай бир қатор ишлар орасида таниқли тилшунос олимлар А.Рустамов, Ғ.Абдураҳмонов, Ф.Абдуллаев, Х.Дониёров, Б.Бафоев, Ф.Исҳоқов, Б.Турдиалиев, Т.Жумаев, Ш.Шоабдураҳмонов, М.Асқарова, А.Ҳожиев, А.Ғуломов[10] ва бошқаларнинг кўплаб ишларини кўрсатиш мумкин.

ОАВнинг тилини тадқиқ қилишда асосан уни услубий жиҳатдан ўрганиш анъанага кира бошлади. ОАВ тили ва услуби бўйича қатор тилшунос олимлар иш олиб борганлар. Уларга Винокур Г.О., Вакуров В.Н., Солганик Г.Я., Саъдуллаев Г.О., Абдусаидов А., Абдураҳмонов А., Шомақсудов А., Расулов И., Қўнғуров Р., Рустамов Х., Қудратов Т., Тошалиев И., Бакиева Г., Тешабоева Д., Тожиев Ё. ва бошқаларнинг кўплаб илмий ишларини мисол қилиб кўрсатиш мумкин.

Профессор Г. Бакиева ва Д. Тешабаеваларнинг фикрларича, медиаматннинг алоҳида концепциясини медиалингвистиканинг асосий назарий таркибий қисми деб ҳисоблаш мумкин. Бу ҳақда медианутқ тадқиқотига бағишланган деярли барча изланишларда ўз аксини топган. Мазкур концепциянинг мазмуни шундан иборатки, анъанавий лингвистика учун асосий ҳисобланган матннинг “белгили бирликларнинг маъно жиҳатидан боғланган кетма-кетлиги. Унинг асосий хусусияти узвийлик ва яхлитликдан иборат[11] деган таърифи “массмедиа” соҳасига кўчириб ўтказилганда ўз чегараларини анча кенгайтиради. Бунда медиаматн концепцияси вербал даражадаги белгили тизим чегарасидан ташқарига чиқади ва нафақат вербал, балки ҳар қандай белгиларнинг узвийлигини назарда тутган ҳолда матн тушунчасининг семиотик талқинига яқинлашади.

[10] Абдураҳмонов Ғ., Рустамов А. Навоий тилининг грамматик хусусиятлари.-Т: Фан, 1984., Абдуллаев Ф. Алишер Навоий асарлари тилида унли уйғунлигига доир//ЎТА.,1996,№5., Дониёров Х. Алишер Навоий ва ўзбек адабий тили. –Т., 1972., Бафоев Б. Навоий асарлари лексикаси. –Т: Фан, 1983., Исҳоқов Ф. Гулханийнинг «Зарбулмасал» асари. –Т: Фан,1976., Турдиалиев Б. Ҳамза ва ўзбек адабий тили. –Т: Фан, 1981., Жумаев Т. Умар Боқий асарларининг лисоний хусусиятлари. НДА., -Т., 1997., Шоабдураҳмонов Ш., Асқарова М., Ҳожиев А. ва бошқалар. Ҳозирги ўзбек адабий тили. –Т.: Ўқитувчи, 1990., Ғуломов А., Асқарова М. Ҳозирги ўзбек адабий тили. Синтаксис. –Т.: Ўқитувчи, 1978.

[11] Лингвистический энциклопедический словарь. – М.: 1990. –С.507.

Замонавий медиамаданиятда намоён бўлувчи матн, тараққиётнинг специфик элементи сифатида замонавий журналистикада содир бўлаётган динамик жараёнларни яхшироқ тушунишга ёрдам беради. Коммуникациянинг мақсади нафақат технологик мақсадларни, балки мулоқот, умуммаданий эҳтиёжларни ҳам акс эттиради. Айнан медиаматнда улар ўзини энг ёркин тарзда намоён этади.[12]

Таниқли голланд олими Теун ван Дейкнинг “Матбуотдаги янгиликлар таҳлили” ва “Матбуотдаги янгиликлар тузилиши” асарлари ОАВда тавсифлаш учун дискурсларни таҳлил қилиш усулидан фойдаланган ҳолда олиб борилган кўплаб тадқиқотлар мисолидир. Янгиликларни мунозаранинг ўзига хос тури сифатида кўриб чиққан Теун ван Дейк медиаматнларнинг бутун таркибига оид муҳим хулоса чиқаради. Унинг фикрига кўра: “... агар биз уларни журналистларнинг матнлар ва уларнинг маъноларини ишлаб чиқаришдаги когнитив ва ижтимоий фаолияти натижасида таҳлил қилсак, матнларни газета ўқувчилари ва томошабинлари томонидан, уларнинг ОАВ билан алоқа тажрибаларига асосланган ҳолда талқин қилиш натижасидагина"[13] медиаматнларнинг тузилишини фақат битта ҳолатда етарли даражада тушуниш мумкин. Шундай қилиб, дискурсив ёндашув билан ҳар бир аниқ матн ижтимоий ва мафкуравий муносабатлар призмасидан келиб чиқиб, оммавий алоқа иштирокчиларининг ижтимоий манфаатлари ва сиёсий қарашларини, уни яратган ва идрок этган одамларни ҳисобга олган ҳолда кўриб чиқилади. Дискурсив танқидий таҳлилнинг асосий мақсади - одатда тил, ҳокимият ва мафкура ўртасидаги кенг аудитория учун яширин бўлган алоқаларни аниқлаш ва тавсифлашдир.

Г.Х. Бакиева ва Д.М.Тешабаеваларнинг “Оммавий ахборот воситалари тили” номли дарсликларида ҳам когнитив ёндашув ҳақида шундай фикр келтирилган: ОАВ тилининг когнитив йўналишда ўрганилиши ҳам энг долзарб тадқиқот аспектларидан ҳисобланади. Унга кўра, тил фақат

[12] Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М.Журналистика. Медиалингвистика ва таҳрир. –Т.: Ўзбекистон.,2019. 71-б.
[13] Теун ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. М.: 1989. С. 123.

тафаккурдаги тушунчаларни акс эттирибгина қолмай, балки унга сезиларли равишда ўз таъсирини ҳам ўтказади. Бундай ёндашувга кўра, ОАВнинг роли билимларни трансляциялаш ва тарқатиш билан чекланиб қолмайди. ОАВ ўз тили орқали муайян кўринишдаги дунё манзарасини яратади. Бунда унинг, масалан, илмий-бадиий ёки диний манзарасидан фарқли хусусиятларини аниқлаш муҳим аҳамиятга эга бўлиб қолади. Зеро, оммавий ахборот воситаларининг ўзига хос лисоний ва нолисоний хусусиятлари орқали яратган дунёнинг публицистик манзараси бошқа турдаги дунё моделларига қараганда кучлироқ таъсир этиш хусусиятига эга. Маълумки, тил фақатгина тафаккурнинг аксигина эмас, балки унга етарлича таъсир ўтказувчи воситадир.[14]

Г.С. Мельникнинг фикрича, матн маданият маҳсули сифатида ўзгаришсиз қотиб қолган ҳодиса эмас, у турли маъноларни ифодалаш билан бирга (бир маъноли матнлар), янги маъноларни яратиш, яъни креатив-яратувчанлик функциясига ҳам эга (кўп маъноли матнлар). Бундай матнлар умумбашарий миқёсда муҳим маданий қимматга молик. Олим уларда ҳар қандай ўқувчи ўзи учун бирор янгиликни излаб топа олиш мумкинлигини таъкидлайди[15].” [16]

Хулоса қиладиган бўлсак, медиаматнларни ўрганишда турли ёндашувлар мавжуд. Улардан лингвистик таҳлил усуллари гуруҳи муҳим аҳамиятга эга. Медиаматнларнинг тили, услуби ва жанрий хусусиятларини ўрганишда синтагматик ва услубий даражада медиаматн тузилмаси қоидаларини аниқлашга имкон берадиган доимий матнли таҳлил усули муҳимдир. Шунингдек, медиаматнлари ўрганишда муҳим бўлган стилистик таҳлил усулининг мақсади турли хил услубий воситаларни аниқлаш ва уларнинг медиаматн умумий коммуникатив нуқтаи назарини амалга оширишдаги ролини аниқлашдир.

[14] Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситаларининг тили. –Т.: 2020. 25-б.
[15]Мельник Г.С., Тепяшина А.Н.Основы творческой деятельности журналиста. – М.: Питер., 2006. -С. 37.
[16] Бакиева Г.Х., Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситаларининг тили. –Т.: 2020. 28-б.

Шу мақсадда тадқиқотни олиб боришда медиаматнларнинг лингвистик хусусиятлари, медиаматн тузилмасини аниқлашга имкон берадиган таҳлил усулларидан, медиаматнларнинг лисоний-услубий ва жанрий хусусиятларини таҳлил этишдан фойдаланишни ўринли билдик. Шунингдек, медиаматнларни ҳар тамонлама ўрганишида бизга юқорида кўриб ўтган таҳлил усулларидан фойдаланиш ҳам ёрдам берди.

OAV TERMINLARINING LEKSIK-PRAGMATIK XUSUSIYATI

ZUXRA XAZRATOVA
O'zbekiston Davlat Jahon tillari universiteti mustaqil izlanuvchisi

Jurnalistika ham intellektual, ham estetik ehtiyojlarni qondirishga intiladi. Taniqli fransuz tilshunosi Charlz Balli "ilmiy til - fikrlar tili, badiiy nutq - hislar tili" deb yozgan. Bunga jurnalistikani ham fikrlar, ham hislar tili deb qo'shishimiz mumkin. Shuning uchun jurnalist yoritadigan mavzularning ahamiyati puxta o'ylashni va fikrni mantiqiy taqdim etishning to'g'ri vositalarini talab qiladi. Ommaviy axborot vositalarida jurnalistik uslubning o'ziga xos xususiyati bu – so'z boyligini keng qamrab olishi. Unda ilmiy va texnik terminlardan tortib to kundalik so'zlashuv uslubiga xos so'zlar qamrab olinishi mumkin. Shundan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, bo'lajak jurnalistlar so'z boyligi yuqori bo'lishi bilan birgalikda so'zlarning leksik-pragmatik ma'nolarini ham to'g'ri anglay olishi zarur.

Avvalo, talabalarda OAV terminlari haqida leksik kompetensiyani shakllantirish uchun terminlarning leksik-pragmatik ma'nolarini talabalar ongida shakllantirishimiz zarur. Jurnalistika sohasi talabalarini o'qitishning o'ziga xos xususiyati ham aynan shunda.

Shu o'rinda terminlarning leksik ma'nosi so'ziga izoh berib o'tsak. **So'zning leksik ma'nosi** – so'zning material qismi — leksema bildiradigan ma'no: muayyan tovushlar majmuyini ma'lum obyektiv voqelikka bog'lash bilan kishi ongida yuzaga keladigan mazmun-mundarija; lug'aviy ma'no hisoblanadi.

Shundan kelib chiqib misol keltiramiz: ***“reportaj”*** – [fr. reportage< ingl. report – xabar bermoq, xabardor qilmoq] Voqea sodir bo‘lgan joyning o‘zidan matbuot, radio, televidenie orqali zudlik bilan xabar yetkazish; shunday xabarning o‘zi.

“Reportage” **–** 1. Yangi xabarlarni media (bosma nashriyot, televidenie, radio, internet) orqali uzatish. 2. Yangiliklar jamlanmasi.

Reportaj (ing . report — yetkazmoq, xabar qilmoq) — jurnalistikaning informatsion janr turi. Bu janrda jurnalist (reportyor) bevosita o‘zi ishtirok etgan, shohidi bo‘lgan, ko‘rgan voqea-hodisalar haqida zudlik bilan yorqin, atroflicha xabar beradi. Bunda, odatda, muallif voqealarni o‘z tilidan bayon etadi. Reportajda barcha informatsion janrlar (lavha, hisobot, suhbat va sh.k.) unsurlari qo‘shilib ketadi. Unda badiiy obrazlar, tarixiy dalillardan keng foydalaniladi.

Ommaviy axborot-aloqa vositalari turiga (matbuot, radioeshittirish, teleko‘rsatuv) qarab materiallarni **reportaj** orqali yoritishning ayrim o‘ziga xos xususiyatlari bor. Matbuotda (asosan, gazetada) reportaj voqeaband va mavzuli (turli vaqtda bo‘lgan voqealar bir mavzuga birlashtirilib bayon etiladi) bo‘lishi mumkin. Bunday reportajlar, odatda, voqealar bo‘lib o‘tgan joylardan olingan fotosuratlar bilan bezatiladi. Matbuotda fotoreportajlar ham keng tarqalgan. Radio orqali beriladigan reportajda voqealar obrazli, jonli so‘zlar bilan tavsiflanib, hamma vaqt xronologik izchillik saqlanadi. Teleko‘rsatuvlardagi reportajda ekranda namoyish etilayotgan voqealar sharhlab beriladi.

F. Nesterenko muallifligida yaratilgan lug‘atda reportajga quyidagicha ta’rif bergan: ***reportaj*** atamasi lotincha “reportare” olinib “xabar qilmoq”, “darak bermoq” ma’nosini anglatadi. Avvaliga reportaj janri turli sud majlislari, parlament bahslari to‘g‘risida xabarlar shaklida bo‘lgan. Atama XIX asrning birinchi yarmida paydo bo‘lgan. Keyin bunday materiallar hisobot, deb atala boshlagan. Reportaj ham ma’nan, ham mazmunan zamonaviy ocherkka o‘xshash. Jon Rid, Egon Ervin Kish, Ernst Heminguey, Yulius Fuchik kabi reportyorlar G‘arb jurnalistikasida ko‘proq ocherkchilar, deb ta’riflanadi. Reportaj bugunda jurnalistning o‘zi guvoh

yoki ishtirokchisi bo‘lgan hodisa-voqealar to‘g‘risidagi tezkor hikoyasini bildiradi. Mazkur janrda yozilgan materialda hodisa joyida “bo‘lish” hissi yuzaga keltiriladi.

Yuqoridagilardan xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, reportaj so‘zining leksik ma’nosi jurnalist tomonidan sodir bo‘lgan voqea-hodisa joyidan xabar berish yoki qabul qiluvchinining ongida voqea-hodisa joyini shakllantirib, ma’lumot berish hisoblanadi.

Reportaj so‘zi hozirgi vaqtga kelib leksik-pragmatik(leksik-semantik) ma’nosi jihatidan ancha kengaygan. Endilikda reportaj faqat jurnalistlar tomonidan olib boriladigan dastur bo‘lib qolmay uning tarkibi kengaydi. Hozirgi vaqtda blogerlar ham reportaj olib bormoqda. Bundan tashqari reportajlar faqat matbuot orqali emas ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali ham berib borilmoqda. Bulardan xulosa qiladigan bo‘lsak, reportaj so‘zining hozirgi vaqtdagi leksik-pragmatik(leksik-semantik) ma’nosi – bu jurnalist va blogerlar tomonidan ma’lum bir voqea-hodisani yuz bergan joydan xabar berish yoki insonlar ongida voqea-hodisa haqida tasvir yaratib, ma’lumotlarni OAV, ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali yetkazish.

Talabalarni o‘qitish jarayonida OAV terminlari haqida leksik kompetensiyani shakllantirish uchun yuqorida ta’kidlaganimizdek, avvalo, talabalar ongida OAV terminlarining leksik-pragmatik ma’nosini shakllantirishimiz zarur. Yuqorida keltirib o‘tgan misolimiz, ya’ni “reportaj” so‘zining leksik-pragmatik ma’nosini talabalar ongida shakllantirmasak turli tushunmovchiliklar va qarama-qarshi fikrlar yuzaga kelishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Designing effective monitoring and evaluation of education systems for 2030: A global synthesiss of policies andpractices (UNESCO Education Sector Division for Policies and Lifelong Learning Systems, January 2016). – P. 38, 52, 77
2. Каплун Р.Н., Прокофьева О.Н. Формирование лексической компетенции курсантов на занятиях по иностранному языку В Военном Вузе // Современные проблемы науки и образования. – 2019. – № 4. ;URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=28991
3. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс. – М., 2000. В 2-х кн. Кн. 2.
4. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования//Ученик в обновляющейся школе:

сб. науч. тр. / под ред. Ю.И. Дика, А.В. Хуторского. – М.: ИОСО РАО, 2002. – 48 с

5. Щукин А. Н. Методика преподавания русского языка как иностранного: Учебное пособие для вузов / А.Н. Щукин. — М.: Высшая школа, 2003. — 334 с.

ABZATS VA MURAKKAB SINTAKTIK BUTUNLIK MEDIAMATNNING BIRLIGI SIFATIDA

SAODAT SHAMAQSUDOVA
O‘zJOKU dotsent v.b.

Mediamatnning asosiy belgilariga matn qismlari o‘rtasidagi mavzu va kompozitsiya jihatidan butunlik, qismlar o‘rtasidagi mazmun va grammatik bog‘liqlik, tugallanganlik, mazmuniy butunlik kiradi. Bunda abzats va murakkab sintaktik butunlik mediamatnning eng muhim birligi sifatida o‘rganiladi.

Abzats – mediamatnning kichik bo‘lagi bo‘lib, yangi fikrning boshlanishi va oldingi fikrning tugaganligini ifodalovchi matnning mustaqil, grafik jihatdan ajratilgan unsuridir. Matnning abzatslarga bo‘linishi matn kompozitsiyasini aniqlashtiradi va uni o‘qishda ta’sirchan vosita sifatida qo‘llaniladi.

Abzats ma’lum tuzilishga ega: asosiy abzats (zachin –abzatsning birinchi gapi), keyin bosh abzats fraza, so‘ng bosh abzatsni aniqlashtiruvchi, ochib beruvchi izohlovchi qism. Abzats xulosa bilan tugatiladi. Ba’zan asosiy abzats bosh fraza bo‘lishi mumkin, agar izohlovchi qism ikki va undan ortiq abzats bo‘lsa xulosa alohida abzats qilib berilishi mumkin.

Abzatsning asosiy xususiyati – matn qismlarini ajratish, xabarning qabul qilinishini va uni o‘qishda nafasni “rostlash”ni yengillashtirishdir.

Ilmiy asarlar uchun fikrlarning tugallangan birligi kabi abzatslarning aniq tuzilishi xarakterlidir. Ilmiy asarlarda abzatslar alohida aniq mantiqiy butunlik va ketma-ketlikda bo‘lishi kerak. Ko‘pincha ilmiy asarlarda abzats mantiqiy reja asosida tuziladi: umumiydan xususiyga, tasdiqlashdan isbotlashga, sababdan oqibatga. Abzats yakuni – yakunga olib keluvchi o‘ziga xos mantiqiy nuqta.

Abzats asosiy mikromavzuni ajratishga, bir mikromavzudan boshqasiga o‘tishga xizmat qiladi. Har bir abzats bir asosiy fikrga ega bo‘lib, abzatsning matn konsepsiyasi ushbu fikrni to‘laligicha ochib berishga qaratiladi. Har bir imorat bo‘laklar, xonalardan iborat bo‘lganidek, matn ham qismlardan iborat bo‘ladi. Abzats qurilish bloklari sifatida faktlarni mantiqiy ketma-ketlikda joylashtirib, o‘quvchini asosiy fikrga va kerakli xulosaga olib keladi. Abzatslardan to‘g‘ri foydalanish yozuvchilik mahoratini oshiribgina qolmay, sohani yaxshi anglab yetishga ham yordam beradi. Yaratilayotgan matnni abzatslarga bo‘lish jarayonida yozuvchi kamchiliklarni ko‘radi. Ya’ni matnning qaysi qismiga urg‘u berish, iqtibos keltirish, qaysi qismini qayta ishlash, ajratish kabi jarayonlarni oshirishni ko‘rib chiqadi.

To‘xtalib o‘tmoqchi bo‘lgan asosiy fikrlarni bir qatordan yozib chiqish, matnning asosiy fikri va maqsadi to‘g‘risida yana bir bor o‘ylab ko‘rish zarur. Aslini olganda o‘quvchi nimani tushunishi va eslab qolishini maqsad qilganini aniqlab olish muhim. Bundaquyidagi uch savol yordam beradi:

1. Matnni yaratishdan asosiy maqsad nima? Bu bilan nimaga erishmoqchi?
2. Matnni kim o‘qiydi? O‘quvchi qanday bilimga ega? Unga nimani tushuntirish kerak? O‘quvchi bu maqoladan qanday bilimni olishni xohlaydi?
3. Matnning hajmi. Asosiy fikrni qanday hajm (vaqt, joy, bet)da yoritib berish lozim?

Yaxshi yozish yaxshi struktura (tizim)ni yaratishdan boshlanadi. Matn yaratishdan oldin reja tuzib olish, har bir abzats uchun savol tuzib chiqish yaxsi natija beradi. Asosiy nuqtalarni abzats sifatida belgilab olganindan so‘ng ularni bir-biriga bog‘liq bo‘lishi uchun to‘g‘ri ketma-ketlikda qo‘yib chiqish, bu ketma-ketlikni skelet shaklida qog‘ozga tushirib olish darkor.

Asosiy abzatslar mavzuni yoritishda markaziy o‘rin tutadi. Abzats ichidagi har bir yordamchi so‘z mavzuni ochib berishga, o‘quvchini keyingi abzatsni o‘qishga undab, mantiqiy fikrlashga undaydi.

Ilmiy matnda birinchi jumla yoki abzats doimo eng muhim axborotni o‘z ichiga oladi. Badiiy va publitsistik matnlarda esa yozuvchining uslubiga ko‘ra bu qoidani chetlab o‘tib, asosiy fikr matnning o‘rta qismiga yoki oxiriga ham joylashtirilishi mumkin. Bundan maqsad: o‘quvchi e’tiborini matnni oxirigacha ushlab turish, muammoni kuchaytirish va ma’lum vaziyatgacha savolni ochiq qoldirib, o‘quvchining matn ustida bosh qotirishiga undash.

O‘quvchi asosiy e’tiborini matnning bosh qismidagi parchaga qaratadi. Bu har bir insonga xos bo‘lgan odat bo‘lib, o‘quvchining e’tiborini qozonishi, xotirasida qolishini istagan holda ma’lumot har bir abzatsning birinchi gapida ifodalanishi kerak. Ikkinchi gapda esa birinchi gapda berilgan ma’lumotni izohlab, kengaytirib berish talab etiladi.

Izohda turli xil ko‘rgazmali (illyustrativ) misollardan foydalanish maqsadga muvofiq. Bu misollarni ikkinchi gapdan so‘ng berish mumkin.

Va nihoyat, keyingi abzatsga o‘tish uchun bog‘lovchi gap tuziladi. Bu gap o‘quvchini keyingi abzatsda fikrlarning mantiqiy davomini bilishga undaydi. Shunday qilib har bir abzats struktura (ichki tarkibi) bo‘yicha bir-biriga bog‘liq bo‘lib, mazmun va g‘oyalarni ochib berishga xizmat qiladi.

Abzats ichida ortiqcha “material” bo‘lmasligi kerak. Bu material abzats mavzusiga mos kelmasa, uni olib tashlash yoki alohida abzats sifatida berish ma’qul. Kichik abzatslar yozish bilan qisqalik va aniqlikka erishiladi. Bu yozuv usuli bilan dalillarni keltirish osonlashadi. Qoralamasiz yozishga harakat qilish osmono‘par binoni loyiha va poydevorsiz yaratishga harakat qilgandek bo‘ladi. Yozish jarayonida ortga qaytib, “keyinroq tuzatsa bo‘ladi”, deb o‘ylash mumkin. Ammo bu jarayon nihoyatda mashaqqatli va ko‘p vaqt talab qiladi. Demak, oldindan reja qilib olish har doim tezroq, osonroq va arzonroq bo‘ladi[17].

Mikromavzu (mikrotema) – umumiy mavzuning kichik tarkibiy qismidir. Agar matnda bir necha qism bo‘lsa, har birining o‘z mavzusi bor.

[17] Celia M. Elliott. Building Good Paragraphs, The Board of Trustees of the University of Illinois, Copyright © 2014, P.10.

Ko‘pincha mikromavzu alohida abzats bilan ajratiladi. Abzatslar soni bilan mikromavzular sonini aniqlash mumkin.

Abzats va murakkab sintaktik butunlik – bu birlik bir-biridan yuzaga kelishi va til birligi sifatida farqlanadi (abzats murakkab sintaktik butunlik kabi alohida sitaktik xoslikka ega emas), lekin bu birliklar birlashadi, vazifaviy bog‘lanadi, har ikkisi ma’noviy-uslubiy rol o‘ynaydi. Aynan shuning uchun ba’zan abzats va murakkab sintaktik butunlik mos kelishi, bir-birining o‘rnini bosishi mumkin.

Murakkab sintaktik butunlik tarkibida ma’noviy-tuzilish munosabatlari aks etadi. Matnni tashkil qiluvchi vositalardan biri sintaktik birliklardir. Bu – murakkab sintaktik butunlik (MSB) – tarkibiy-ma’noviy birlikni ifodalovchi sintaksisning birmuncha yirik birligidir. Demak, o‘zaro bog‘langan va tugallangan so‘zlar guruhi (sodda, murakkab, turli oborotlar bilan murakkablashtirilgan), matn yoki og‘zaki nutqning mikromavzu (kichik mavzu)sini ochib beruvchi, ohang va boshqa vositalar yordamida birlashtirilishi murakkab sintaktik butunlikni yuzaga keltiradi.

MSB tarkibiga kiruvchi gaplar bir-biri bilan bemalol birlasha oladi. Ma’no jihatidan birikadi, berilgan mikromavzuni ochib berguncha ikkinchi gapning mundarijasi birinchi gapning mazmunini o‘stiradi va h.k.

MSB – sintaktik-uslubiy birlikni yuzaga keltiruvchi o‘zaro yaqin bog‘liq tugallangan gaplar guruhidir. MSBda birlashgan mustaqil gaplarning ma’no munosabatlari turli vositalar orqali mustahkamlanadi: 1) leksik vositalar (keyingi gapda oldingi gapdagi alohida so‘zlarni takrorlash, olmoshlar, ravishlar, **keyin, so‘ng, shunda, u yerda, shunday** va boshqalar);

2) morfologik vositalar (gapda birlashgan ega-kesimning shaxs-son, zamonda mos kelgan shakli); 3) sintaktik vositalar (so‘z va gaplarning tartibi, **lekin, ammo, shuning uchun,** va hokazo bog‘lovchilari, birlashtiruvchi vositalarning qo‘llanilishi, qurilmaning parallelligi), ritmomusiqaviy vosita (qismlar va butunning intonatsiyasi, talaffuzi), uslubiy vositalar (anafora, epifora, leksik doira).

Og‘zaki nutqda MSBning talaffuzi o‘ziga xoslikka ega. Uning tarkibidagi mustaqil izohlovchi gap, asosan, bir xil ohangda ifodalanadi, gapning so‘ngida

ohangni pasaytirish va o‘zaro bir xil pauza (to‘xtam) bilan ajratish lozim. Bular sezilarli darajada amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir: ohang pasayishining bilinib turishi, ikkita murakkab sintaktik butunlik o‘rtasidagi pauza cho‘ziqroq bo‘lishi kerak. Bundan tashqari keyingi murakkab sintaktik butunlikning boshlanishi ovoz ohangining ko‘tarilishi, ko‘pincha ovoz tembrining o‘zgarishi bilan ham xarakterlanadi.

MSB bir turli bo‘lishi va bir turli bo‘lmasligi mumkin. Murakkab sintaktik butunlikda bir turli gaplar o‘rtasida parallel bog‘lanish, bir turli bo‘lmagan gaplar o‘rtasida zanjir bog‘lanish yuzaga keladi.

“Matn tarkibidagi bog’lanishlikka, grammatik va mazmuniy umumiylikka ko’ra uzvlarning birikuviga alohida urg’u beradilar: «Matn – sintaksisning tekshiruv ob’ekti. Sintaktik hodisa sifatida matn maxsus leksik-grammatik va umumiy mazmun talabi bilan birikkan birdan ortiq mustaqil gap turlarining yig’indisidan iborat. Matn o’ziga xos murakkab sintaktik strukturaga ega bo’lgan nutqning eng yirik ifodasdir» .[18]

Tilshunoslikka mantga berilgan juda ko’p va xilma-xil ta’riflarning deyarli barchasida ayni shu bog’lanishlilik va yaxlitlik belgisi u yoki bu tarzda o’z ifodasini topgan. Masalan, nemis tilshunosi V. Dressler “Matn sintaksisi” nomli maqolasiga X. Vaynrixning “Matn – bu shubhasiz, shunday butunlikki, unda barcha narsa o’zaro bog’langandir” shaklidagi ta’rifini epigraf qilib olgan. Yoki boshqa bir tadqiqotchining matnga bergan ta’rifi mana bunday: “Yaxlitlikni nazarda tutgan holda zamon yoki makonda joylashtirilgan gaplarning har qanday ketma-ketligi matn hisoblanadi”.[19]

Qisqa qilib aytganda, matn - tafakkur mahsuli, so’z va gaplarning muayyan uslub va me’yorlar asosida tartiblanishi, yaxlitlanishi, ma’lum mazmun va makonda (joy, matnning qog’oz, magnit tasmasi, disketa, audio-videotasvirlar, internet saytlari va veb-sahifalarda yozilishi) moddiylashuvidir. Ana shu gaplar ketma-ketligi o’zining tuzilishi, mazmuni va tilshunoslikka oid boshqa jihatlari

[18] Мамажонов А., Абдупаттоев М. Матн синтаксиси. – Фарғона, 2002, 4-б.
[19] Зиёдова Т. Матн яратиш технологияси. – Т.: Фан, 2008. 57-б.

matn yaxlitligini belgilaydi. Har bir asar, u xoh adabiy bo’lsin, xoh publitsistik bo’lsin yaxlit – bir butunlikda bo’lishi lozim. Yaxlitlik matnni boshdan to oxirigacha, go’yo bog’lab turuvchi ip bo’lib hisoblanadi. Mediamatn yaxlit bir kompozitsiyani tashkil etadi. U mazmunan butun bo’lsagina o’quvchilar e’tirofiga loyiq. Unda kirish, asosiy qism va xulosa qismlarga amal qilish, bayon davomida mazmunan butunlikni saqlash, chalg’imaslik muhim ahamiyatga ega.

ЗАМОНАВИЙ ТИЛШУНОСЛИКДА “ҲАРБИЙ ДИСКУРС”, “СИЁСИЙ ДИСКУРС” ВА “ ҲАРБИЙ-СИЁСИЙ ДИСКУРС” ТУШУНЧАЛАРИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАҲЛИЛИ

ZILOLA АЛИМОВА
ЎзДЖТУ тадқиқотчиси

Аннотация: Мақолада ҳарбий-сиёсий дискурсга алоҳида эътибор қаратилиб, дискурс типологияси муаммоси кўриб чиқилади. Қиёсий усулдан фойдаланиб, ҳарбий-сиёсий дискурснинг хусусиятларини батафсил таҳлил қилинган ва унинг ўзига хос хусусиятларини ажратиб кўрсатилади. Ўрганилган натижаларда, ҳарбий-сиёсий дискурсни ҳарбий ва сиёсий дискурсдан фарқ қилишини намоён бўлди.

Калит сўзлар: ҳарбий дискурс, сиёсий дискурс, ҳарбий-сиёсий дискурс, дискурсив тадқиқотлар, сиёсий тизим, ҳарбий унвон.

Annotation: The article focuses on military-political discourse and discusses the problem of discourse typology. Using a comparative method, it analyzes in detail the features of military-political discourse and highlights its specific features. The results show the special place of military-political discourse apart from military and political types of discourse.

Key words: military discourse, political discourse, military-political discourse, discursive research, political system, military rank.

Бугунги кунда дискурс муаммосига катта эътибор қаратилмоқда. Айниқса, дискурсив тадқиқотларда, сиёсий ва ҳарбий дискурс масалалари алоҳида ўрганилиб келинмоқда. Бу ҳарбий ва сиёсий низоларга хос бўлган амалдаги экстралингвистик вазият билан изоҳланади. Америка тадқиқотчиси Жефри Майклснинг таъкидлашича, “низоларда дискурс ҳар иккала – бевосита ва билвосита ролни ижро этади”, ҳамда уруш олиб бориш принциплари уруш тили билан чамбарчас боғлиқ [1, б.1]. Шунга қарамасдан,

кўплаб тадқиқотчилар ҳарбий ва сиёсий дискурсни алоҳида дискурс сифатида ўрганиш орқали ҳарбий-сиёсий дискурс (ҲСД) масаласини қисман назардан қочирмоқдалар. Аммо, бизга маълум бўлишича, айнан интегратив характери ҳарбий-сиёсий дискурсни сиёсий ҳамда ҳарбий дискурслардан ажратиб турадиган ўзига ҳос бир хусусияти ҳисобланади. Бундан ташқари, бутун жаҳонда тобора ўсиб бораётган кўп сонли ҳарбий-сиёсий низоларнинг ҳар бирини алоҳида ёритишда стратегия ва манипулятив технологияларга бой тилдан фойдаланилаётганлиги сабабли ҲСД типологик дискурсда ўз позициясига эга бўлишга хақли дея оламиз.

Рус тадқиқотчилари томонидан ишлаб чиқилган дискурснинг энг машҳур типологияларидан бири В.И. Карасикнинг "Тил доираси: шахс, тушунчалар, дискурс" асарида тақдим этилган [2, б. 200–208]. В.И. Карасик дискурсни алоқа иштирокчиларининг статус-рол хусусиятларига қараб шахсий ва институционал тоифаларга бўлишни таклиф қилади. Ўз навбатида, дискурснинг институтционал тури унинг сиёсий, дипломатик, маъмурий, ҳуқуқий, ҳарбий, педагогик, диний, мистик, тиббий, бизнес, реклама, спорт, илмий, сахнага оид ва оммавий-ахборот турларини ўз ичига олади дейиш билан бир қаторда, институтционал дискурснинг асосий, таянч белгилари унинг мақсадлари ва мулоқот иштирокчилари эканлигини келтириб ўтади [4, б. 15].

Шуни таъкидлаш керакки, олим ўзи ишлаб чиққан типология доирасида дискурснинг ҳарбий-сиёсий турини алоҳида категория сифатида ажратмайди. Шунга қарамасдан, В.И. Карасик сиёсий дискурснинг тавсифига батафсил тўхталиб, ушбу мавзуга бағишланган кўплаб илмий ишларни ўрганиб чиқар экан, Е.И. Шейгалнинг "Сиёсий нутқ семиотикаси" асарини алоҳида таъкидлаб ўтади [3]. Шундай қилиб, Е.И. Шейгал сиёсий дискурсни дискурснинг турли кўринишлари билан боғлиқ ва ҳарбий дискурс ҳам шулар жумласидан эканига урғу беради [3, б. 35–45]. "Маълумки, уруш, сиёсатнинг бошқа воситалар орқали давом этиши" [3, б. 45], дея таъкидлайди у. Аммо

Е.И. Шейгал ҳам худди В.И. Карасик каби харбий ва сиёсий дискурсга дискурснинг фарқли кўриниши сифатида ёндошади.

Ҳарбий-сиёсий дискурс гибрид дискурснинг бир кўриниши бўлиб, у сиёсий ва ҳарбий дискурсдан фарқ қилади. Ўз навбатида,

Т.Н. Хомутова ва К.А. Наумовалар ҲСДнинг нисбатан мустақил табиати ва унинг характеристикасини кўрсатиш мақсадида, В.И.Карасикнинг исталган институционал дискурсга ҳос бўлган қуйидаги рўхатдан фойдаланишган:

1) Иштирокчилар;

2) Хронотоп;

3) Мақсадлар;

4) Қадриятлар (шу жумладан асосий тушунчалар);

5) Стратегиялар (нутқ сўзловчининг коммуникатив ниятларини амалга ошириш бўйича чора-тадбирлар йиғиндиси);

6) Тематика (мавзу);

7) Тур ва жанрлар;

8) Аниқ матнлар;

9) Дискурсив формулалар.

Улар В.И.Карасик томонидан таклиф қилинган жадвалга мос ҳолда дискурснинг уч ҳил кўринишини тахлил қилишди [5 б, 51]:

Жадвал

	КОМПОНЕНТ	**ДИСКУРС ТУРЛАРИ**		
		СИЁСИЙ	**ҲАРБИЙ**	**ҲАРБИЙ-СИЁСИЙ**
1.	***Иштирокчилар***	Сиёсий институтлар вакиллари; халқаро ташкилотлар ва ОАВ.	Ҳарбий ташкилотларнинг барча раҳбар ва мансабдор шахслари.	Давлатнинг биринчи шахслари; юқори даражали ҳарбий ташкилотлар вакиллари; ташқи ишлар вазирлиги юқори даражадаги вакиллари; халқаро ташкилотларнинг юқори мансабдор шахслари ва давлат ОАВлари.
2.	***Хронотоп***	Хукумат ечилишлари; парламент йиғилиши ва сиёсий партия	Ҳарбий ташкилотларнинг ёпиқ мажлислари; ҳарбий қисмлар ва ҳарбий базалар.	Матбуот конференциялари ва халқаро ташкилотлар фаолияти доирасидаги мажлислар.

		съезди.		
3.	***Мақсадлар***	Хокимият учун кураш, уни қўлдан бой бермаслик ва ўзаро тақсимлаш.	Ҳарбий ҳаракатларни амалга ошириш ва рақиб тараф устидан ғалаба.	Ҳарбий ҳаракатларни сахналаштириш ва уларнинг муҳим эканлигини асослаб бериш, уруш ҳақида аҳолига маълумот бериш ва уларни бу борадаги фикрини шакллантириш.
4.	***Қадриятлар***	Маълум бир жамият томонидан қабул қилинган анъанавий қадриятлар (масалан тотувлик, шахсий озодлик ва ватанпарварлик)га таяниш.	Уруш бошлашни талаб қиладиган сифатларга таяниш ва интизом, унвон жихатдан катталарни хурмат қилиш, ор-номус, мардлик ва жасорат.	Хавф-хатар хиссини тарқатмоқ ва вазиятга аралашиш зарурияти, ватанпарварлик хисси ва умумий муаммони хал қилиш учун халқни бирдамликка чорламоқ.
5.	***Стратегия***	Пасайиш стратегияси; кўтарилиш стратегияси ва сахналаштириш стратегияси.	Презентация стратегияси.	Пасайиш стратегияси; кўтарилиш стратегияси ва сахналаштириш стратегияси.
6.	***Тематика***	Идеалогия, сиёсий тизим, сиёсий фаолият, сиёсий жараён, сиёсий субъектлар ва хкз.	Ҳарбий низо, уруш бошлаш принциплари ва тактикаси, субординация.	Халқаро алоқалар, халқаро ҳуқуқ, уруш ва тинчлик масалалари ва хкз.
7.	***Турлари ва жанрлари***	Партиявий дастур, сиёсий доклад, митинг ёки парламентда нутқ сўзлаш, газета мақоласи, шиор ва бошқалар.	Буйруқ, ҳарбий кўрсатма, қарор.	Доклад, парламент ёки матбуот конференцияларида нутқ билан чиқиш, (БМТ, НАТО каби) халқаро ташкилотлар саммит ва анжуманларида нутқ сўзлаш ва газета мақолалари.
8.	***Аниқ матнлар***	Фразеологизмлар, мақол ва маталлар,	Ҳарбий низом, шунингдек ҳарбий хизматни	Фразеологизмлар, мақол ва маталлар, бадиий адабиёт цитита ва бошқалар

		бадиий адабиёт цитита ва бошқалар.	ўташни белгилаш хақидаги хужжатлар.	
9.	***Дискурсив формулалар***	Керакли таъсирга эришиш мақсадида стилистик даражада кўплаб усуллар, эпитет, метафора ва қиёслашдан фойдаланиш.	Клише ва ҳарбий низом формулировкалари. умум қабул қилинган командаларда устуворлик қиладиган “қуруқ тил.	Керакли таъсирга эришиш мақсадида стилистик даражада кўплаб усуллар, эпитет, метафора ва қиёслашдан фойдаланиш.

Жадвалдан кўриниб турибдики, ҳарбий-сиёсий дикурс ҳамда сиёсий дискурс ўртасида сезиларли даражада тафовут бўлган бир вақтда, ҳарбий дискурс билан эса фақатгина 5,8 ва 9 позициялардан ташқари барчасида фарқ қилиб, дискурсниг мустақил тури сифатида ишлатилади.

Хулоса ўрнида шуни таъкидлаш жоизки, ҳарбий-сиёсий дискурс, уруш хақидаги ва урушни ифодаловчи сиёсий дискурс сифатида таърифланади. Бу, ўз навбатида, олим ва тадқиқотчилар учун дискурс турларини ўрганиш, таҳлил қилиш ва таснифлаш учун асос бўлиб хизмат қилади.

Адабиётлар рўйхати

1. Michaels, J. The discourse trap and the US military / J. Michaels. – New York: PALGRAVE MACMILLAN, 2013. – 267 p.
2. Карасик, В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И. Карасик. – Волгоград:Перемена, 2002. – 331 с.
3. Шейгал, Е.И. Семиотика политического дискурса / Е.И. Шейгал. – Волгоград: Перемена, 2000. – 440 .
4. Карасик, В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград, 2000. – С. 5–20.
5. Т.Н. Хомутова, К.А. Наумова / Военно-политический дискурс как особый тип дискурса / Вестник ЮУрГУ. Серия «Лингвистика». Южно-Уральский государственный университет, г. Челябинск 51 2017. Т. 14, № 3. С. 49–53.

SUBTITLES IN THE FILM DISCOURSE SYSTEM

OLTINOY DAVLATOVA
an English Teacher at the UzSWLU
e-mail: davlatovaoltinoy@gmail.com

ANNOTATION

The article discusses the concept of subtitles and their functional features. The study is based on linguistic methods for analyzing textual material, taking into account the polycode features characteristic of the subject. The relevance of the topic of the article is related to the need for theoretical understanding of the linguistic nature of subtitles and the need to create a systematic description of the functional properties of subtitles as a text event that has individual linguistic and paralinguistic features and acts as part of film discourse. The article presents the typology of subtitles, their role in film discourse.

Key words: textual, communication, polycode, information, film discourse, content, script, image, element, phenomena, footage, message, express.

Introduction: The problem of studying cinematography existed in the late 19th and early 20th centuries, when silent films began to attract more viewers. Today, in the age of the rapid development of cinema, when films are gaining incredible popularity and demand around the world, scientific interest in film translation is as relevant as ever. The existence of a clear temporal and spatial framework, as well as signals about the beginning and end of the film, indicates the integrity and completeness of the film discourse. As a rule, the film begins with a demonstration of the logo of the film company, the opening credits containing the names of the actors involved, the director, etc., and the title of the film itself. The end credits mark the end of the film, sometimes the ending can be verbally explicated with the word “The End”.

The increased interest of researchers in a variety of “texts immersed in life” undoubtedly prompted many linguists to pay more attention to the problems of film discourse [2; 136-137]. The complex nature of the object of our research studied affects several sciences at once: philosophy, literary criticism, art history, cultural studies, sociology, semiotics, psychology, journalism.

Main part: Linguistics is the science of language that studies the structure language, its patterns, development, and also deals with the comparison of languages and identifying links between them. Linguistics always took into account the peculiarities of a particular national language as a unit of coded information. The language code in linguistics is one of the fundamental concepts. In the most general sense, code is a means of communication. So, according to the definition of E.E. Anisimova, a polycode text is "a text in which a message is encoded by heterogeneous means - verbal and non-verbal components, the combination of which is a certain structure, characterized by the manifestation of the interdependence of the components both in the content and in the formal aspects" [1; 59].

Since the concept of a subtitle is presented by us as a textual accompaniment of an audio and video series encoded by linguistic means, the need to take into account the linguistic features of the translation of the studied phenomena not only seems possible, but suggests an academic interest in deep penetration into the structure and mechanisms of creating such text works as subtitles. We believe that subtitles are a kind of polycode text, since they are a combination of two heterogeneous elements (written text and video-sound sequence) in the film discourse system. One example of polycode text is an image and a text element, forming a whole and having a definite influence on the addressee. Consequently, the polycode nature of the text gives subtitles the opportunity to be perceived, understood and play an important role in film discourse. Thus, the polycode character inherent in the text, which arose as a result of the semiotic heterogeneity of natural language, allows it to enter into systemic relations with heterogeneous elements, which is unconditional is a condition for the existence and functioning of subtitles in a particular type of discourse.

The concept of "film discourse" is incredibly broad. Film discourse is an object of study of such sciences as philosophy, pedagogy, psychology, sociology and the practice of translation. In linguistics, film language is regarded as a special kind of text. Similar terms are often used in science "film dialogue", "film

discourse", "film text". According to many scientists, the most meaningful concept is the "film discourse" [3; 23]. Within the framework of the discursive approach, film discourse is analyzed as a separate kind of discourse, characterized by the main discursive parameters. Thus, film discourse has a linearity, which manifests itself in the sequential development of the storyline – some events are replaced by others related in meaning according to the principle of progression. Often in modern films we can find plots and discourse itself with multi-linear deployment.

Having delved into the concept of film discourse and studied it more carefully, we have identified some of its elements: 1) plot plan; 2) script; 3) artistic image; 4) video sequence; 5) installation; 7) audio sequence; translation (subtitles). Thus, translation with the help of subtitles is an element of film discourse and plays an important role in it. The subtitle as a method of translation is that element of film discourse that provides a connection between the viewer and the artistic image, the meaning and essence of the film. In other words, a subtitle is a special way of expressing and conveying information in cinema.

Subtitles are textual works, that the functional component of subtitles will directly depend on the type of text that it reproduces.

There are several types of subtitles depending on the level of detail of events:

– **open captions** – subtitles are present in the film by default or can be enabled using the menu;

– **closed captions** – this type of subtitles is intended mainly for people with hearing impairments, as such subtitles explain and record the necessary sound events that are important when watching a movie;

– **hard subtitles** – an image with subtitle text is superimposed on the original video in the process of creating the final file;

– **prerendered** subtitles are ready-made images stored separately from the video;

– **software subtitles,** which are text, often with markup elements (size, color, font, position on the screen);

– **monolingual subtitles** containing text in the same language as the audio message;

– **subtitles displayed in real time**. These subtitles are supplied with live programs;

– **hybrid subtitles** are subtitles that some of which are prepared in advance, and some are displayed in real time;

– **subtitles containing only characters' lines** and, for example, comments of inscriptions appearing in the frame;

– **narrative subtitles** that display oral speech in writing;

– **forced** – these are subtitles containing the translation of words character, inscription, sign, symbol, presented in a foreign language;

– **meaningful subtitles.** They provide information describing any event, action, dialogue that was not filmed in the film. This kind subtitles are usually characteristic of low-budget films;

– **bonus subtitles** – a separate set of text explanations attached to the behind-the-scenes footage, information;

– **localized** – these are subtitles containing an explanatory comment on any element used in the text of the subtitle;

– **extended subtitles** consist of standard subtitles and localized ones;

– **artistic subtitles** (in films, opera, theatrical performances);

– **media subtitles** (in news broadcasts, advertising);

– **entertaining subtitles** (in videos, computer games, language learning programs) [4; 56].

Conclusion: The existence of different types of subtitles indicates the variety of functions performed by subtitles. We come to the conclusion that one of the basic functions of subtitles is a communicative function, since subtitles serve as a means of communication and information transfer between characters and viewers. By providing additional information and explanatory comments, subtitles perform an interpretive and metalinguistic function.

In general, having a general idea of subtitles, we would also like to emphasize that they have linguistic and paralinguistic features. An analysis of the possible types of subtitles shows that the features of the combination of linguistic and non-linguistic parameters in the construction of subtitles are determined by their communicative purpose, as well as their focus on a specific addressee, which allows us to speak of a pragmatic nature.

References

1. Анисимова Е. Е. Лингвистика текста и межкультурная коммуникация. – М., 2003. – 128 с.
2. Логический анализ языка: Тождество и подобие, сравнение и идентификация / под ред. Н. Д. Арутюновой. – М.: АН СССР. Институт языкознания, 1990. с 226 с.
3. Бегенова Р.С., Языковая и социокультурная специфика американского кинодискурса, 2005. – 42 с.
4. Духовной Т.В. Субтитры как элемент кинодискурса: лингвистический и паралингвистический аспекты. Дисс. кан. фил. наук. – 2018. – 215 с.

ЗАМОНАВИЙ ЖУРНАЛИСТИКАДА ИНТЕРВЬЮ ЖАНРИ

ЗЕБО МАМАШАКИРОВА
Ўзбекистон Миллий университети мустақил-тадқиқотчиси

Жаҳон ҳамжамияти, ҳурмат ва эҳтиром юзасидан оммавий ахборот воситаларини кўпинча “Тўртинчи ҳокимият деган атама билан аташади, бу абстракт ва лирик тушунча. Чунки оммавий ахборот воситаларида кимнингдир қилган хато-камчиликларини тузатиш учун қўлланадиган буйруқ механизми ёки ваколати йўқ. Масалан, қайсидир ташкилот одамларнинг ойлик иш ҳақини бермаётган бўлса, меҳнат кодексидан четга чиқиб кетган бўлса ёки кимдир қонунни бузаётган бўлса уни жазолай олмайди, хато-камчиликни тузатиш учун буйруқ ҳам бера олмайди. Лекин муаммога, масалага ёки қандайдир воқеага қонунчилик ҳокимияти, ижро ҳокимияти, суд ҳокимиятининг диққатини жалб қилишга журналистиканинг ҳақи бор.

Бу борада журналистикада турли таҳлилий мақолалар, очерклар ва фельетонларнинг аҳамияти катта. Мазкур журналистик жанрлар қаторида барибир ўз жозибадорлиги билан интервью жанри алоҳида аҳамият касб этади. Аввало интервью жанрининг умумий ҳусусиятларига қарайдиган бўлсак, мазкур жанр – журналистика жанри ва айни пайтда ахборот олиш усули. Бу матбуотда тарқатиш учун мўлжалланган жамоатчилик учун муҳим ва долзарб маълумотларни олиш мақсадида бир ёки бир нечта респондент билан уюштирилган суҳбат.

Интервьюнинг турли таснифлари мавжуд:белги ва мавзу бўйича (ахборот берувчи, экспертлик, муаммоли, интервью-танишув);мақсадли (ахборот, тезкор, портретли, интервью-суриштирув, суҳбат);шакл (монолог, диалог, полилог, анкета, блиц); ташкилий тури (матбуот анжумани, брифинг, телефон, юзма-юз, давра суҳбати).

Интервью сўзининг маъноси (қисқа суҳбат) инглизча бўлиб “сўраб олиш, суриштириш” деган маънони билдиради. Ушбу жанрнинг босма нашрларда кенг учрашининг сабаби кундалик ҳаётда ҳар бир факт, воқеа ва ҳодисанинг қандай бўлиб ўтгани, тафсилоти одатда шу фактдан хабардор бўлган, воқеа, ҳодисани кўрган-билган одамлардан сўраб-суриштириб билинади, кейингина бирор жанрдаги матбуот материалига асос бўлади.

Шу боис сўраш, суриштириш биринчи навбатда, ҳаётни билиш воситаси бўлса, унинг матбуотдаги акси эса ахборий публицистиканинг энг муҳим, кенг тарқалган, оммабоп жанри ҳисобланади. Бу жанр жамият ижтимоий-сиёсий, иқтисодий-ишлаб чиқариш, маданий-маънавий ҳаётининг барча соҳаларида қўлланилади. Шу билан бирликда у оммавий ахборот воситалари – газеталар, журналлар, радио, телевидение, ахборот агентликлари, интернетдан доимий жой олиб келади. Аввало интервью расмий ва норасмий хилларга бўлинади. Расмий интервьюлар асосан ҳукумат раҳбарларининг фаолияти билан боғлиқ бўлган бирор муҳим воқеа – расмий учрашув, сафар, йирик анжуман ва зарур саналарга ва бошқа давлат аҳамиятига эга бўлган тадбирларга бағишланиб ўтказилган матбуот йиғинларида берилади.

Норасмий интервью эса журналистлар томонидан у ёки бу воқеа, ҳодиса ҳақида ёзилади.

Интервью шаклий жиҳатдан икки хил – ахборий ва таҳлилийга бўлинади. Ахборий интервьюда сўров, суриштирув натижасида олинган факт, аниқланган воқеа ва ҳодиса ҳақида хабар қилинади ҳамда бу хабар, маълумот ким томонидан берилганлиги, маълум қилинганлиги айтилади. Яъни бу хил материалда факт ва маълумотлар кимдан олинганлиги айтилиб, қисқача тарзда баён этиб ўтилади. Бу жиҳатдан у хабар жанрига яқин туради. Таҳлилий интервью эса суҳбат деб аталади ва унда таҳлилий публицистика хусусиятлари асосий ўрин эгаллайди. Шуни таъкидлаш лозимки, кўп ҳолларда интервьюнинг ахборий ва таҳлилий хусусиятлари бирлашиб кетиши, яъни у орқали ҳам хабар ва маълумотлар берилиши ва фикр-мулоҳазалар билдирилиши ҳам мумкин.

Тузилиши жиҳатидан интервью икки хил интервью-диолог ва интервью-монолог шаклида ҳам бўлиши мумкин. Интервью-диологда мухбир ва суҳбатдош ўзаро савол-жавоб қилишади. Бу савол-жавоб тайёрланиш жараёнида тўғридан-тўғри оғзаки кўринишда ёки ёзма савол-жавоб тарзида олиб борилади.

Юртимиздаги таниқли намоёндалар, фан арбоблари, ёзувчилар, санъаткорлар, ишлаб чиқариш илғорлари, тадбиркорлардан олинган интервьюлар босма нашрларда, радио ва телевидениеда, интернетда турли рукнлар остида тез-тез бериб борилади. Кўриниб турибдики, интервью жанрининг бу асосий кўриниши жамият ҳаётининг барча муҳим томонлари ҳақида хабар беришда кенг қўлланилади.

Интервьюнинг иккинчи бир кўриниши интервью-монолог бўлиб, унда мухбир берган биргина саволга суҳбатдош томонидан берилган жавоб ўз аксини топади. Бундай интервью одатда ҳаётдаги бирорта муҳим ижтимоий, иқтисодий, маданий-маънавий масала ёки муаммони ёритиш учун қўлланилади. Бунда суҳбатдошнинг жавоби унинг тилидан ёки журналист

томонидан шарҳланиб берилиши мумкин. Бундай интервью одатда ҳажм жиҳатдан диолог-интервьюдан кичикроқ бўлади.

Интервьюнинг яна бир шакли матбуот анжумани – пресс-конференциялардан олинади ва уларда оммавий ахборот воситалари ходимларига муҳим масала ёки муаммо ҳақида маълумот берилади ҳамда журналистларнинг саволларига жавоб берилади. Бу усул умумжаҳон миқёсида кенг қўлланилиб келинади. Ўзбекистонда ҳам ижтимоий ҳаётнинг муҳим масалалари бўйича пресс-конференциялар мунтазам равишда ўтказиб турилади.

“Онлайн мулоқот”да бериладиган интервьюларда эса бирор бир амалдорнинг омма томонидан берилган саволларига жавоб берилади. Бундай ўзига хос интервью кўпинча, ижтимоий тармоқларда, радио ва айниқса телевидение орқали ўтказилади. Бирор мавзу бўйича кўча-кўйда ўткинчилардан фикр сўраш, суд жараёнида интервью олиш ҳам ана шулар жумласидандир. Шунингдек, таҳририятга келган хатлар, махсус сўров варақалари, анкеталар тарқатиш орқали саволларга жавоб олиб бориш ҳам мазкур жанрнинг муҳим кўринишлари ҳисобланади.

Шунингдек, интервью жанри турли, ранг-баранг кўринишларга эга бўлиб, улар ижтимоий ҳаётни кенг ва чуқур ёритиш, ундаги муҳим факт, воқеа ва ҳодисалардан ўқувчиларни хабардор қилиш, жамоатчилик фикрини уйғотишга хизмат қилади. Энг оммабоп, тезкор ва таъсирчан бу жанр журналистдан жуда катта меҳнат, топқирлик ва маҳорат талаб қилади. Журналист аввало ҳаётни муттасил кузатиб бориши, ундан ижтимоий аҳамиятли, ўқувчиларнинг қизиқишини уйғотадиган факт, воқеа ва ҳодисаларни қидириб топиши, улар ҳақида кенгроқ маълумот бера оладиган одамларни аниқлаши, уларни суҳбатга тортиши, ҳамда зарур маълумотларни ола билиши лозим. Интервьюни ёзиш (тайёрлаш) чоғида журналист аввало фактларнинг аниқлиги, воқеа, ҳодиса тафсилотларининг ҳаққонийлигига эътибор бериши лозим. Интервьюнинг қайси шаклда ёзилиши унинг қайси мавзу, масала ва муаммога бағишланганлиги, ижтимоий аҳамиятга боғлиқ.

Журналист интервью олишда маълумот олинаётган одамга ўша воқеа, ҳодисанинг моҳиятини очиш учун зарур бўлган саволларни ўз вақтида бера олиши ва уларга тегишли жавоб ола билиши лозим. Журналист мўлжалга урадиган, қисқа, лўнда саволлар бериб, суҳбатдошдан ҳам шундай жавоб олишга эришиши лозим. Кераксиз тафсилотлар, ортиқча сўзлар интервьюни бузади, унинг аҳамиятини пасайтиради. Энг муҳими кўпчиликка, жамоатчиликка янгилик, янги факт, янги маълумотлар етказишдир.

Интервью олишда ёш журналистларга қуйидагиларни тавсия этиш мумкин: интервьюдан олдин ёки бошланишида кичик суҳбат (small talk) ўтказинг; асосий саволларга силлиқ, эркин тарзда ўтинг; суҳбатда лидер бўлинг – суҳбатдошнинг мавзудан чиқиб кетишига, ўзгартиришига йўл қўйманг; бир-бирини инкор этувчи фикрларни аниқлаб, саволларни аниқлаштиришга ҳаракат қилинг; саволларни такрорлашдан қўрқманг; жавобларнинг тўлақонли бўлишига эришинг; мувозанатни сақланг – суҳбатдошга босим ўтказманг, жиловни ҳам қўйиб юборманг; ўз ҳис-туйғуларингизни бошқаринг; зарур ҳолларда саволларга тузатиш киритинг; суҳбатдошнинг нафақат жавоблари, балки ҳис-туйғуларини ҳам қайд қилиб боринг; интервью қисми расман тугаганидан кейин ҳам ёзишни тўхтатмаслик керак.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олижаноб халқимиз билан бирга қурамиз. –Т.: Ўзбекистон, 2017. – 488 б.
2. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. 1-жилд. –Т.: Ўзбекистон, 2017. – 592 б.
3. Berneys E. L. The Later Years. Public Relations Insights 1956-1986.- Rhinebeck: Free Press, 1986.
4. Дўстмуҳаммад Х. Ахборот – мўъжиза, жозиба, фалсафа. –Т.: Янги аср авлоди, 2013.
5. Очиқ ахборот тизимларида ахборот-психологик хавфсизлик. Дарслик. Ф.Мўминов, Т.Эшбеков ва бошқ. –Т.: ЖИДУ, 2015. – 196 б.
6. Репортёрлик фаолиятининг назарияси ва амалиёти. // Ирназаров Қ. ва бошқ. –Т.: ЎзМУ, 2002.
7. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 1-12 жилдлар. –Т.: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2000-2006.

II SHO'BA. MEDIAMAKONDA MATBUOT TILINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

МЕДИАМАКОНДА ТАРМОҚ ГАЗЕТАЛАРИ ТИЛИНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

ГУЛНАРА КАЛЛИБЕКОВА
Қорақалпоқ давлат университети ассистенти

Медиамоконда барча ахборот етказувчи воситалар фаол иш олиб бормоқда. Шулар қаторида, Қорақалпоғистон тармоқ газеталарини ҳам атаб кўрсатиш ўринли. Жумладан, «Устаз жолы», «Қарақалпақ әдебияты», «Қарақалпақстан мәденияты», «Қарақалпақстан спорты», «Шыпакер», «Ғәрезсизлик ҳәм нызам», «Тынышлық сақшысы», «Салық жаңалығы», «Гүлайым» ва «Қарақалпақ университети» газеталари.

Тармоқ газеталари матнларида янги терминлар, атамалар ва лексик бирликларнинг қўлланилиш жараёнлари асосан соҳаларга ихтисослашган. Ўзбек тилшуносликда бу жараён бўйича тадқиқотчилар томонидан қатор илмий ишлар бажарилган. А.Бобоева, И.Тошалиев, Т.Қурбанов, А.Абдусаидов, Д.Тешабоева, Ғ.Раҳимқулов ва Ё.Одилов. Қорақалпоқ тилшунослигида, журналистикасида М.Аимбетов, З.Оразимбетова, Т.Машарипова ва А.Нажимовларнинг [1] илмий ишларида медиамаконда газета тилининг замонавий тенденциялари тадқиқ этилган. Газета тилидаги янги сўзлар, сўз маъноларининг кенгайиши ва бу жараёнларнинг барчаси жамиятдаги ислоҳатлар билан алоқадор бўлади. «Тилдаги барча ўзгаришларнинг «ислоҳотчи»си сифатида инсон тушунилади, уларнинг сабаблари инсон билан боғлиқ жараёнлардан қидирилиши лозим. Сўз семантикасидаги ўзгаришларга ҳам шу нуқтаи назардан ёндашилса, кўп маънолиликда ҳам инсон муносабати, жамиятдаги ўзгаришларнинг таъсири ва акси сезилади» [4]. Демак, тил инсон фактори билан чамбарчас боғлик. Тармоқ газеталарининг тили орқали ҳар бир сўз юритилаётган тематикага доир лексик бирликлар адабий тилимизда муомалага киритилади. Улардаги

публицистик матнларда *көргизбе, жойбар, секция, дөгерек, баслама, китап оқыўшылары, дөретиўшилик, дөретиўши, шебер шөлкемлестириўши* ва шу каби лексик бирликлар фаол қўлланилмоқда.

Қорақалпоқ тилида туб маносига эга бўлган лексик бирликлар, медиамаконнинг замановий имкониятларидан фойдаланган ҳолда яна да кенгайтириб қўлланилмоқда. Уларни иккинчи бир манода ёки соҳаларга оид атамалар, терминлар билан бирга қўлланилаётганлиги кенг учратишимиз мумкин. Масалан: *көшпели* сөзи «Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги»да: «көшпели кел. 1. Бир орыннан екинши орынға көшип-қонып жүретуғын, тиришилик ететуғын отырықшы емес ел, халық. 2. Жылжымалы, өзгермели» - деген мәнисти билдиреди деп көрсеткен [5]. Демак, қорақалпоқ адабий тилида, мазкур лексик бирлик белгиланган сўзлар доирасида қўлланилган. Бугинги кунга келиб ўларнинг қўлланилиш кўлами кенгайди. Масалан: Ҳәр жылы музей тәрепинен 20 дан аслам көргизбе ҳәм музей коллекциясын кең жәмийетшиликке таныстырыў мақсетинде *көшпели* көргизбелер шөлкемлестириледи («Қарақалпақсьан спорты» 2019.23.11. №46). Шунингдек, *көшпели музей, көшпели қабыллаў, көшпели суд, көшпели сабақ* сингари сўзларни ҳам газета тилида фаол ушратамиз.

Газета тилида қўлланилаётган янги лексик бирликлар асосан от ва сифат сўз туркумлари билан боғланиб келади. Бу каби мисолларни кўплаб келтириб ўтишимизга бўлади.

От сўз туркими билан боғланиб келган лексик бирликлар. 1) дәптер - темир дәптер, ҳаяллар дәптери, жаслар дәптери *2) мектеп* – президент меткеби, меткеп-интернат, Темурбеклер мекгеби, И.Юсупов атындағы мектеп; *3) айлық* - пәнлер айлығы, жаслар айлығы, мәденият айлығы; 4) *дөретиўшилик* сөзи менен байланыслы: дөретиўшилик мийнет, дөретиўшилик жумыс, дөретиўшилик үй, дөретиўшилик әнжуман, дөретиўшилик мектеби, дөретиўшилик жолы, дөретиўшилик жәмәәт, дөретиўшилик шөлкем, дөретиўшилик потенциал, дөретиўши шерик, машақатлы дөретиўшилик, көркем дөретиўшилик, жас дөретиўшилер; 5)

аўқам сөзи менен байланыслы: жаслар аўқамы, жазыўшылар аўқамы, дөретиўшилик аўқамы; 6) *кәрўан* сөзи менен байланыслы: китаплар кәрўаны, әдебият кәрўаны, қайыр-сақаўат кәрўаны.

Сифат сўз туркумлари билан боғланиб келган лексик бирликлар. Тармоқ газеталари тилида 1) *миллий* сўзи билан алоқадар бўлган *миллий нама, миллий кийимлер, миллий тағамлар ва миллий гвардия* сингари лексик бирликлар шаклланди. Масалан: Байрам орайлық көше бойлап байрақларымызды бәлент көтерген *миллий гвардия* атлы әскерлериниң, автомото ҳәм велоспортшылардың сап тартып жүриўи менен басланды («Қарақалпақстан спорты» 2019.23.11. №46). Газета тилида қўлланилаётган янги лексик бирликлар от ва сифат сўз туркумлари билан боғланиб, турли хил жавҳалардаги янгиланишлар кенг сўз этилган. Қорақалпоғистон тармоқ газеталаридан бу каби мисолларни кўплаб келтириб ўтишимизга бўлади. Масалан, 2) *жасыл* – жасыл аймақ, жасыл мәкан, жасыл бағ, жасыл жәмәәт, жасыл экономика; *3) санлы* – санлы журналистика, санлы медиа, санлы медицина, санлы экономика; *4) ақыллы* (smart) – ақыллы қала, ақыллы телефон, ақыллы үй, ақыллы мектеп; *5) ашық* - ашық суд, ашық олимпиада, ашық сабақ, ашық даўыс, ашық есиклер күни. Масалан: Жақында мектебимиздиң 9-б-класс оқыўшысы Гүлайым Атажанова Термиз қаласында болып өткен математика ҳәм физика пәнлеринен республикалық *ашық олимпиадаға* қатнасып қайтты («Устаз жолы» 2019.28.12. №52). Семинарда баслаўыш класс муғаллимлери тәрепинен *ашық сабақлар* шөлкемлестирилди («Устаз жолы» 2019.09.11. №42). Мектебимизде пән айлығына арналған *ашық есиклер* күни өткерилди («Устаз жолы» 2019.31.10. №41). *6) жаңа* - жаңа Өзбекстан, жаңа Мойнақ, жаңа университет; 7) *жоқары* сөзи менен байланыслы: жоқары өрнек, жокары басқыш, көркемлиги жоқары шығарма, жоқары статус, жоқары пуқаралық потенциал, жоқары дәрежедеги ҳәрекет, жоқары уйым; 7) *саламат* сөзи менен байланыслы: саламат жәмийет, саламат пикир, саламат күш, саламат турмыс.

Тармоқ газеталарида қатор лексик бирликлар шаклланиб, уларнинг маънолари ҳам кенгаймоқда. Бу жараёнда биз яшаётган медиамоконнинг экстралингвистик омилларининг аҳамияти катта ўрин тутади. Қорақалпоғистон тармоқ газеталари тилининг заманавий тенденциялари бўйича янги илмий-назарий қарашлар тилшунослик илмининг ривожланишига асос бўлишини қуйидагича такидлаб кўрситишимиз мумкин;

медиамаконда тармоқ газеталари тилининг замонавий тенденциялари сифатида тилимизда бор бўлган лексик бирликлардан янгиша шаклда қўллана олганлиги диккатга сазовар;

от ва сифат сўз туркумлари билан боғланиб келган лексик бирликларни тўғри фойдаланиш натижасида эмоционал-экспрессивлик таъминланган;

газеталардаги ахборий жанрларнинг тили замонавий тенденцияларни кўллав-қувватлашга йўналтирилган ва янги лексик бирликлар орқали ҳар бир соҳага оид реформалар янгиша очиб берилган;

газета матнлари таркибидаги сўз ва лексик бирликларнинг маъноси асосан контекстдан ташқари сарлавҳа қўйиш маҳоратида ҳам кўзга ташланади.

Адабиётлар

1. Оразымбетова З. Қарақалпақ күнделикли баспасөзи тилиниң стильлик өзгешеликлери: Филол. илим. д-ри. ... дис.. – Нөкис, 2019. – 236 б.

2. Машарипова Т. Публицистика теориясының бир пүтин концепсиясы: илимий-методологиялық анализ. (Қарақалпақстан баспасөзи мысалында). – Т.: Mumtoz so’z, 2016. – 290 б.

3.Нажимов А. Мустақиллик йилларида ижтиомий-сиёсий лексиканинг ривожланиши: Филол. фан. фалс. д-ри (PhD). – Нөкис, 2021. – Б. 54.

4. Одилов Ё. Публицистик матн ва тил бирликларида маъно тараққиёти // O’zbek tili va adabiyoti. – Т.: 2019. - №3. – Б. 28-29.

5. Қарақалпақ тилиниң түсиндирме сөзлиги. Төрт томлық. III-т. К-Н. – Нөкис: Қарақалпақстан, 1988. – Б. 39.

МЕДИАМАКОНДА ЖУРНАЛИСТИКА, ТАРИХ ВА МАЪНАВИЯТ УЙҒУНЛИГИ

ГУЛНАРА КАЛЛИБЕКОВА
Қорақалпоқ давлат университети ассистенти

САРБИНАЗ ШЫНЫБЕКОВА
Қорақалпоқ давлат университети талабаси

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон «2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида», 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сон «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида», 2017 йил 17 августдаги ПҚ-3223-сон «Ўзбекистон Матбуот ва ахборот агентлиги фаолиятини янада такомиллиштириш тўғрисида», 2019 йил 27 июндаги ПҚ-4366-сон «Оммавий ахборот воситалари мустақиллигин таъминлаш ҳамда давлат органлари ва ташкилотлари ахборот хизматлари фаолиятини ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлари тўғрисида» тўғрисидаги қарорлари қабул қилинди. Ҳозирги пайтда кенг жамоатчилик оммавий ахборот воситаларининг бир неча турлари орқали янгиликлардан хабардор бўлиш имкониятига эга. Оммавий ахборот воситаларининг, жумладан газета, радио, телевидениенинг жамиятда тутган ўрни ва роли ўта муҳим. Шунинг учун ҳам, Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев: «Турмушимизда радио, телевидение, интернет билан бирга босма нашрларнинг ҳам ўз ўрни бор. Соҳага алоқадор махсус нашрларнинг алоҳида аҳамиятга эга эканлигини» [1] таъкидлайди.

Давлатимизда амалга оширилаётган яншиланишларнинг натижасини журналистика, тарих ва маънавият уйгунлигида ҳам кузатишимиз мумкин. Мазкур жараёнларни биз, «Янги Ўзбекистон», «Ўзбекистон адабиёти ва санъати», «Маърифат» газеталаридан ташқари Қорақалпоғистон матбуоти саҳифаларида ҳам кузатишимиз мумкин. Масалан: «Еркин Қарақалпақстан», «Қарақалпақ әдебияты», «Тынышлық сақшысы», «Қарақалпақ университети» каби газеталардаги махсус рукнларида ёритилмоқда. «Қарақалпақ әдебияты»

газетасида «Тарих ва маънавият» рукнида «Юртдошимиз Исҳоқ ибн Иброҳим Қўнғиротий» мақоласи (2018. Октябрь, № 10), Ўзбекистонда хизмат кўрсатган маданият ходими Рустам Мусурманниг «Публицистика» рукнида «Қўшдай ушиб келар Тўрткўлга...» мақоласи, филология фанлари доктори Пердебай Нуржановнинг «Ата журт, тарийх ҳәм келешек мийраси» мақоласида (2018. Июль № 7), филология фанлари номзоди, доцент ва шоира Малика Жумамуратованинг «Инсан қәдири уллы, яды муқәддесдур!» сарлавҳали бош мақола асосида «Ҳеш ким, ҳеш қашан умтылмайды!» рукнида «Жақсы нийет – жеңимпаз» мақоласи (2018. Май, № 5), сиёсий фанлар номзоди Бахтиёр Омоновнинг «Ўлкамизни ўрганамиз!» рукнида «Нурота ҳакида сўз» мақолалари мисолида атаб кўрсатиш мумкин.

Мамлакатимизни 2017-2021 йилларда ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегияси доирасида ўтган давр мобайнида давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тубдан ислоҳ этишга қаратилган 300 га яқин қонун, 4 мингдан зиёд Ўзбекистон Республикаси Президенти қарорлари қабул қилинди [2]. Шунингдек, инсон ҳуқуқларини таъминлаш, давлат органларининг ҳисобдорлиги ва очиқлигини кучайтириш ҳамда фуқаролик жамияти институтлари, оммавий ахборот воситаларининг роли, аҳоли ва жамоат бирлашмаларининг сиёсий фаоллигини ошириш бўйича тизимли ишлар амалга оширилмоқда. Жамиятимизда «Инсон қадри учун» тамойили асосида халқимизнинг фаровонлигини янада ошириш, тадбиркорликни жадал ривожлантириш, инсон ҳуқуқлари ва манфаатларини сўзсиз таъминлаш, фаол фуқаролик жамиятини шакллантиришга қаратилган ислоҳотлар қатор фармон ва карорлар асосида белгилаб кўрсатилган. «Ҳаракатлар стратегиясидан-Тараққиёт стратегияси сари» тамойили, асосан, 2022-2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси еттита устувор йўналишдан иборат. Мазкур устубор йўналишлар «Инсон қадрини улуғлаш ва фаол маҳалла йили»да амалга ошириш бўйича дастурлар белгиланган. 1.Инсон қадрини юксалтириш ва эркин фуқаролик жамиятини янада

ривожлантириш орқали халқпарвар давлат барпо этиш; 2.Мамлакатимизда адолат ва қонун устуворлиги тамойилларини тараққиётнинг энг асосий ва зарур шартига айлантириш; 3.Миллий иқтисодиётни жадал ривожлантириш ва юқори ўсиш суръатларини таъминлаш; 4.Адолатли ижтимоий сиёсат юритиш, инсон капиталини ривожлантириш; 5.Маънавий тараққиётни таъминлаш ва соҳани янги босқичга олиб чиқиш; 6.Миллий манфаатлардан келиб чиққан ҳолда умумбашарий муаммоларга ёндашиш; 7.Мамлакатимиз хавфсизлиги ва мудофаа салоҳиятини кучайтириш, очиқ, прагматик ва фаол ташқи сиёсат олиб бориш.

Хулоса қилиб айтганда, медиамаконда ижтиомий фикрларни такомиллаштиришда журналистика, тарих ва маънавият уйгунлиги асосий ўринда туради. Инсон онги ётук, узоқни кўзлаб иш олиб борса у жамият доимо мустаҳкам бўлади. Бу жараёнда, асосан, ОАВда фуқаролар томонидан кўтарилаётган ташаббусларни умумлаштириб, фуқаролик жамияти институтларини жалб қилган ҳолда жамоатчилик лойиҳаларини илгари суриш вазифалари устубор йўналиш ҳисобланиши керак.

Адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёевнинг «Ўқитувчи ва мураббийлар куни»га бағишланган тантанали маросимдаги нутқи. 2020 йил, 30 сентябрь. // https://uza.uz/uz/posts/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat -mirziyeevning-ituv-30-09-2020.
2. Lex.uz сайти
3. «Янги Ўзбекистон» газетасы
4. «Ўзбекистон адабиёти ва санъати» газетасы
5. «Маърифат» газетасы
6. «Еркин Қарақалпақстан» газетасы
7. «Тынышлық сақшысы» газетасы
8. «Қарақалпақ университети» газетасы
9. “Қарақалпақ әдебияты” газетасы

ENRICHMENT OF THE LANGUAGE OF THE SPECIALIZED PRESS AT THE EXPENSE OF MASTERING FOREIGN TERMS

MUKADDAS ISRAIL
Professor of media and communication faculty of UzSWLU

It is well known that the history of editorial work today is closely connected with the emergence of writing and the book. The history of writing and book is one of the components of the history of culture, and other means of mass communication, in particular the press, are also an additional tool in the development of culture. Applying a new word or using a word appropriately in a new context is one of the key factors in the skill we have discussed above. In the process of changing the existing words in the text, it should be reiterated that the editor should not impair the language and style of the author. "Criteria for choosing and using words vary according to the requirements of social factors, areas and styles of speech, communication conditions. language practice, i.e. the process of communication".[20]

In fact, word usage and selection is an important process, and sentence construction is directly related to it. The editor should take care not only that the text is perfect in language and expression, free from irrationality, but also in terms of composition, and to help the author as much as possible in overcoming the shortcomings in this regard. Composition in the text is a sequence of events, if the logical connections between them are free from any defects, the content of the text will be quickly grasped by the reader. In most cases, comparing the letters received by the editors with their edited version, we see that there is a big difference between them.

The text written by the author has been completely rewritten. Its unique language has been turned into an incomprehensible scientific language.

The experience of creative activity shows that a writer does not copy the life of a journalist in a fragmentary or direct way. The pencil sorts and separates the

[20] Тошалиев И. Сўз қўллаш мароми. // Ёшлик, 1990.8-сон.

materials of life according to his style and worldview. Correct sentence structure is also an aspect that increases the value of the text. It is easy to grasp the content of the text, the sentences are fluently structured, it will be clear to the reader. In the process of editing author sentences, the editor should ensure that they are simple and concise. This does not mean a complete change in the author's style, to separate it from its originality.

"According to the girl on the list, in fact, the number of women waiting in line in the hallway was the majority." Or the sentence should be edited as "Indeed, the number of women waiting in line in the hallway was the majority."

In the concept of field linguistics, neologisms appear as needed. After some time, new words and phrases lose their novelty and become popular. Neologisms are especially common in economics and banking. For example, by linking existing lexicons to each other, there are cases of adding words that are present in the literature, printed materials, and new phrases are formed. The assimilation of phrases and new words in the scientific lexicon will have their level of novelty, scientific-lexical coloring, in contrast to the general. If we look at the theories of economics and banking, the scientific vocabulary is much deeper and more extensive than the language of the media. For example:

at the micro level - it studies the economic behavior of households and firms, changes in some markets;

at the macro level - it studies the events and processes in the economy as a whole, more precisely at the level of the national economy, the national market;

at the meta-level - the processes that take place on an international global scale, in the world economy, the rules inherent in them are studied.

Such expressions are mainly used in textbooks and popular science publications. Although new words are explained in popular science publications, no clear description is given, but in scientific literature, tariffs and descriptions are given in full.

Economic terms such as Online-Banking, SMS-Banking, Mobile-Banking, Internet-Banking are being promoted to the general public. Before promoting the

cited citations, direct comments should be cited in the publications. Basically, such comments are given in the text of the article in the newspapers “Bank Akhborotnomasi” and “Bankovskie Vesti”, “Biznes Daily” in Uzbek and Russian languages. For example,

"Individuals using banking services can manage their funds through SMS-Banking without leaving home";

Following the basic principles of the long-term development strategy in the retail segment, Trustbank will introduce its next Internet-Banking system for “Individuals”.

The following examples are taken from the specialized newspapers Bank Akhborotnomasi and Biznes Daily. These lexemes were applied through assimilation and did not lose their original meaning. That is, as a new name for reality, such neologisms give the meaning it conveys with a single name and perform a nominative function.

Meaning of Internet-Banking and SMS-Banking lexemes:

- type of service and their capabilities;
- know the funds received on the bank client's account via mobile phone;
- Delivery of the client's "personal" mobile phone as a message of expenses incurred during the day.

In many of the field-related materials in the print media, we may encounter several new phrases and neologisms within a single sentence. Including, work on monitoring the flow of strategic and monopoly products, raw materials and supplies in exchange trading was also carried out on a regular basis.

Experts unanimously agree that Trustbank, a private open joint-stock exchange bank, is among the top ten in the development of a line of banking products based on IT technologies. Recently, the bank proposed a new concept for developing the capabilities of its customers using communication technologies ...

According to the Asian Development Bank, per capita income in Uzbekistan has tripled in seven years. A constant current account surplus is provided. Total external debt is expected to reach 10-12% of GDP.

The transition of our country to a market economy has required radical changes in the industry. These changes apply not only to the practical economy, but also to the theoretical, educational economy. However, many words related to economics can be found in both scientific and educational literature, as well as in scientific articles.

Undoubtedly, we encounter many new foreign words and phrases in the texts of economic publications, popular science, educational literature. However, in articles in economic literature, publications and the press, there is a diversity in the use of new words and phrases by the authors. Linguistics has its own rules for mastering terms derived from a foreign language. They are:

1. Get the exact other word. For example: The main indicators of the banking system, such as the adequacy of the total capital of banks, liquidity of commercial banks, the dynamics of deposits, changes in the volume of loans, deserve high marks in 2018 (credit, bank, deposit, indicator, capital, liquidity).

2. Replacement of a foreign word with an alternative in their own language (tender "competition", system "system", etc.) ... eKarmon Group Internet payment system (including the word system could be used) cooperation with commercial banks of the country continues to establish contacts ...

3. Calculation: in this case, a) the word is translated in full (ledokol - museum, percentage - percentage); For example: Instead of a tax interest rate, it is referred to as a tax interest rate. b) the word is partially translated (macroeconomics - macroeconomics, infrastructure - infrastructure, etc.), achieving high economic growth rates, creating a favorable investment and business environment, improving the welfare and living standards of the population.

As can be seen from the examples given, there are a number of popular economic neologisms in the sentence. Hence, the widespread use of new words and phrases in a language stems from circumstances and needs. The process of transformation of neologisms is accompanied by the translation of foreign words into the Uzbek literary language.

In short, neologisms: foreign words and phrases have their place and importance in lexicon, journalism, as well as in artistic creation. In a word, the popularity of such words makes it much easier for people to understand each other.

References

1. Begmatov E., Boboeva A., Asomiddinova I. Literary norm and speech culture. –T .: Fan, 1983.
2. Dostmukhamedov X. The reputation of a journalist is beyond taste. // Press of Uzbekistan, 2003, issue 1.
3. Karimov S., Jo'raev T. Uzbek language methodology and speech culture. Bibliographic index. - Samarkand, 2001.
4. Meliboev A. Spiritual bridge. // Sharq yulduzi, 2012. № 4.-P.3-4.
5. Toshaliev I., Abdusattorov R. The language and style of media. - T .: Universitet, 2006. –P. 218.
6. Yunusov A. The current importance of media specialization. // Issues of specialization in higher journalism courses. –T.: G'afur G'ulom, 2013.

МЕДИА СОҲАСИДА ЯНГИЛИКЛАР МЕДИАДИСКУРСИ ХАҚИДА

МАЛИКА АХМЕДОВА
ЎзДЖТУ Ахборот хизмати ва жамоатчилик билан алоқалар кафедра ўқитувчиси

Бугунги кунда оммавий медиа жамият ҳаётида муҳим рол ўйнаб, улар мавзуни ҳам, ахборот узатишнинг умумий услуби каби нашрларнинг тил дизайнини ҳам белгилаб бермоқда. Интернет-сайтлар аудиторияси байналминал ва миқдор жиҳатидан босма матбуот ўқувчилар аудиториясидан бир неча марта кўп. Шу билан бирга, медиа матнларни ўрганишда муҳим ўзгаришлар рўй берганлигини, ҳозирда тадқиқотларда янгиликлар айтишувининг когнитив хусусиятларига эътибор қаратилганлигини таъкидлаш зарур.

Ўзбекистонда телекоммуникация технологияларининг жадал ривожланиши электрон ОАВ сони ортишига таъсир кўрсатди. Бу борада "Рақамли технологиялар даврида Ўзбекистон оммавий ахборот воситалари соҳасини, шунингдек, мамлакатнинг барча ижтимоий-сиёсий

институтларини янгилаш жараёни кечмоқда", - деди матбуот ва оммавий ахборот воситалари ходимларига табрик сўзларида Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М. Мирзиёев.[21]

Бутун жаҳонда XX аср охири ва XXI аср бошида кўплаб гуманитар ва ижтимоий фанларнинг ривожланиши диққат марказида электрон медиадискурси ва интернет даврдаги инсон турадиган ёндашувнинг юзага келиши билан кечди. Тадқиқотларга шундай ёндашув илмий тадқиқотларнинг янги йўналишлари, жумладан, когнитивистиканинг шаклланишини белгилаб берди.

Бизнинг тадқиқотларимиз шуни кўрсатдики, ушбу юқорида акс эттирилган холат натижада инсон фаолиятига, жумладан, оммавий ахборот воситаларида XX асрнинг иккинчи ярмида когнитив фаннинг юзага келиши тадқиқотларга янги нуқтаи назардан қаралишига сабаб бўлди, яъни тадқиқотчиларнинг дискурсни муҳим объект сифатида ажратишига ва оммавий ахборот воситалари тили дискурсив тил сифатида тавсифланадиган бўлди. Когнитивистика ва дискурсив таҳлилга мурожаат босма ва электрон газеталар учун материалларни тайёрлаш ва уларнинг ўқувчига бевосита таъсир этиш ментал жараёнларни батафсил тадқиқ қилиш заруратини кўрсатди. Бу журналистик материаллар сифат даражаси ўзгариши, ўқувчилар сони ортиши, шунингдек, медиаматнларни тайёрлаш ва идрок қилишда адекват моделнинг яратилишида ўз аксини топди.

Замонавий жаҳон медиасоҳасида янгиликлар (публикациялари) муҳим ўрин тутади, сиёсатчилар ва жамоатчиликнинг йўналганликлари кўп жиҳатдан ахборот контенти ва уни узатиш шакли билан белгиланади. Босма ва тармоқли нашрлар энг янги коммуникатив методлар ва технологияларни медиадискурсда турли миқёссдаги ҳам локал, ҳам глобал аудиторияга нисбатан қўлламоқда.

[21].Президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев работникам печати и средств массовой информации https://yuz.uz/ru/news/-matbuot-va-ommaviy-axborot-vositalari-xodimlariga

Шуни айтиш жоизки, хозирда, медиаматнлар таҳлилида эътибор янгиликлар дискурсининг когнитив характеристикаларини ўрганиш томонга кўчирилди.

Бу коммуникатив жараённинг турли таркибий қисмлари: хабар муаллифи, унинг адресати, коммуникация соҳаси, хабар канали, интенция ва шу каби матинни ташкил қилишда қандай акс этиши ва унда тил бирликлари ва тузилмаларининг маълум тарзда тартибланганлигини белгилаши ҳақидаги саволга жавоб топиш имконини беради. Ахборот ташувчисининг ўзгариши дискурснинг қатор тавсифлари модификацияланишини келтириб чиқарди, чунки ўзгаришлар хабарнинг манзилига, алоқа каналига, унинг контекст ва коммуникатив маконнинг янги турида тил(бирликлари) тузилмаларини ташкил қилиш усулларига дахл қилди.

Бошқа томондан, ахборот сайтларининг тез-тез пайдо бўлиши эса илгари фақат босма матбуот материаллари асосида шаклланган янгиликлар дискурси назариясининг бугунги кунда қайта кўриб чиқиш, замонавий талаблар асосида илмий тадқиқ этиш, илғор тажрибаларни оммалаштириш заруратини юзага келтирди.

Матбуот ва газеталарнинг тармоқли нашрида янгиликлар медиадискурси деб биз ахборот ва таъсир функцияларини ўз ичига оладиган когнитив-лингвистик ва нутқий технологияларни қўллаган холда тайёрланган матнларни назарда тутамиз. Қолаверса, нутқий таъсирнинг асосий усули “ишонтириш, унга хос стратегия ва тактика усуллари билан ҳисобланади”[22] когнитив-лингвистик ва нутқий технологияларнинг янгиликлар медиадискурсида ишлатиладиган воситаси эса тил саналади.

Янгиликлар медиадискурси муаллифнинг коммуникатив интенциясини ҳисобга олган ҳолда бўлиб ўтган ҳодиса контекстида маълум ҳодисани акс эттирадиган газета матнларининг мавзули нисбатланган йиғиндиси сифатида таърифланадиган бошқа янгиликлар матнларининг қаторида туради.

[22] Клушина Н.И. Интенциональные категории публицистического текста (на материале периодических изданий 2000 - 2008 гг.). Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора филологических наук. – М., 2008. – С. 16.

Ахборотга оид янгиликлар дискурси ҳодисавий вазиятни бошқа кодли маконда долзарблаштиради ва билимларни шакллантириш предметига айланади. Янгиликлар матнининг когнитив-дискурсив хусусиятлари ҳодисани тушунишнинг учта асосий йўналиши: ҳодиса факт сифатида, референциал ҳодисалар ва матнли ҳодисалар, яъни ҳодисаларни матнда баён қилиш доирасида белгиланади.

Бизнинг фикримизча, юқоридагиларни барчаси, ўз навбатида босма ва онлайн нашрларда янгиликлар материалларининг матн ичидаги ҳолатига бевосита таъсир кўрсатадиган коммуникатив жараёнларга илмий-услубий нуқтаи назардан янгича ёндашувни талаб қилади. Шу нуқтаи назардан, мамлакатимизда оммавий ахборот воситалари медиадискурс янгиликларида коммуникатив технологияларни чуқур ўрганиш хамда журналистлар фаолиятида улардан кенг ва тўлақонли фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

ИЖТИМОИЙ-СИЁСИЙ ЛЕКСИКА МУРАККАБ ТАРАҚҚИЁТ МАҲСУЛИ СИФАТИДА

АЛИБЕК ГАППАРОВ
Самарқанд давлат ветеринария медицинаси, чорвачилик ва биотехнологиялар университети хорижий тиллар кафедраси катта ўқитувчиси

Сиёсатшунослик жамият ҳақидаги фанлардан бири сифатида ижтимоий-сиёсий фанлар тизимида муҳим ўрин тутади ҳамда сиёсатни ўргаиишда ўзига хослиги мақсад ва вазифалари билан ажралиб туради. У ҳам фалсафа, иқгисодий назария, социология, этика, ҳуқуқшунослик, диншунослик ва бошқа фанлар сингари жамият ҳаёти, ижтимоий муносабатларни ўрганади. Бироқ сиёсатшунослик ўзининг тадқиқот объектига кўра бошқа ижтимоий фанлардан фарқ қилади. Унинг предметини ижтимоий, иқтисодий, маънавий, ҳуқуқий, ахлоқий, диний соҳаларнинг моҳияти ва ўзига хос муаммолари эмас, балки сиёсий соҳанинг табиати ва ўзига хос муаммолари, сиёсий ҳокимиятнинг амалга оширилиши билан боғлиқ муносабатлар ташкил этади.

У жамиятда ижтимоий тартибни, адолатни таъминловчи сиёсий институтлар ҳақидаги фандир.

А. Ўрозбоев ижтимоий-сиёсий лексика жуда узоқ ва мураккаб тараққиёт маҳсули эканлигини таъкидлар экан, унда “субстрат элементлар сақланиб қолмаслиги мумкин эмас”[23] деб ҳисоблайди. Олим уларнинг муҳим жиҳати сифатида “... муайян бир сўзнинг турли ижтимоий формация, давлат қурилмаси, шунингдек, муаррих ва адибларнинг индивидуал услубига кўра ҳамда тилнинг турли тарихий этапларида ўзига хос маъно касб этганлигида” дея қарайди [24].

Ижтимоий-сиёсий фанларда „сиёсат” тушунчасига кўплаб таърифлар берилган. Бундай таърифлар қанчалик кўп ва хилма-хил бўлишига қарамай, уларда сиёсат тушунчасининг моҳиятини очиб беришда умумий ёндашувлар устунлик қилади. Агар айрим сиёсатшунослар сиёсат тушунчасини „давлат бошқаруви тўғрисидаги фан“ деб тушунтирсалар, баъзилари эса уни сиёсий кучларнинг ҳокимият учун кураши бўлиб, давлат ҳокимиятининг шаклларини ифода қилади, деб таърифлайдилар.

Сиёсат – жамият ҳаётининг хилма-хил соҳаларида рўй берадиган оддий ва мураккаб вазифаларни ҳал қилишга, аниқ мақсадларга эришишга қаратилган фаолият ва восита. Бошқача айтганда, сиёсат – бу ижтимоий гуруҳлар ва инсоннинг зиддиятли жамоа манфаатларини англаш, бутун жамият учун мажбурий бўлган қарорларни ишлаб чиқиш ҳамда уларни давлат ҳокимияти ёрдамида амалга ошириш фаолиятидир.

Немис тилшуноси Е.В.Розеннинг тадқиқотларига кўра: “Янги сўз ва сўз бирликлари ҳар доим ижтимоий сиёсий маънодаги газета ва журнал материалларида пайдо бўлади. Бу халқаро муносабат ва жаҳон иқтисодиёти, тилда сўзлашувчи давлатлар бошқа мамлакатлар ички сиёсий, иқтисодий ва маданий ҳаёти реалияларини билдиришдир. Улар замонавий халқаро ва ички сиёсий ҳаёт энг долзарб муаммолари, унинг «қизғин» нуқталари, атрофида

[23] O’rozboev A.. Ogahiyning “Riyoz ud-davla” (“Davlat bog’lari”) asarida ijtimoiy-siyosiy leksika. ttps://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abdulla-orozboev-ogahiyning-riyoz-ud-davla-davlat-boglari-asarida-ijtimoiy-siyosiy-leksika.html

[24] Ўша асар.

жамият ҳаёти бу соҳасида янги факт ва тушунчаларнинг пайдо бўлиши акс эттирувчи сўз маънолари турғун тизимидан ташкил топиб, тўпланади ёки мос долзарб тушунчалари уларни билдириш учун сўзлашувчиларга керак бўлган лексикага диққатни қаратади»[25].

Сиёсат жамиятни бошқариш, тартибга солиш ва мустаҳкамлаш учун унинг барча соҳаларига: ижтимоий, иқтисодий ва маънавий соҳаларга чуқур кириб боради ва таъсир ўтказади. Жамиятнинг сиёсат кириб бормайдиган ва таъсир ўтказмайдиган бирорта ҳам соҳаси йўқ. Сиёсатнинг иқтисодий ва маънавий соҳалардан фарқ қиладиган хусусиятларидан бири ана шундадир.

Мавзуга дахлдор тадқиқотлар Б.Аҳмедов, Р.Мукминова, З.Чориев каби тарихчилар томонидан ҳам амалга оширилган. Кейинги йилларда ўзбек тилшунослигида ижтимоий-сиёсий лексикани ўрганиш борасида муҳим тадқиқотлар амалга оширилди. Хусусан, бу борада Ҳ.Дадабоев , И.Йўлдошев, А.Иброҳимов, А.Мўъминова, Б.Абдушукуров, З.Холманова каби олимлар томонидан бажарилган ишлар диққатга сазовордир. Муҳими, “Ўзбек тилининг изоҳли луғати”да ижтимоий-сиёсий лексикага жиддий эътибор берилганини кўрамиз. Турли ижтимоий тузум ва тарихнинг маълум паллаларида ижтимоий-сиёсий лексикага мансуб сўзларнинг маънолари ўзгариши мумкин.

Ижтимоий-сиёсий лексиканинг мавзуий-семантик таснифининг ҳам маълум чегараларини белгилаш зарурати бор. Юқорида қайд қилинган долзарб масалалар тарихий асарларда бир-бирига боғлиқ ҳолда энг кўп қўлланилган ижтимоий-сиёсий лексикага оид сўзларни муайян адиб (муаррих) ёки асар мисолида лингвистик тадқиқ қилиш эҳтиёжини юзага келтиради ва ана шу зарурат натижасида ушбу иш юзага келди[26].

[25] Розен Е. В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке.: Кн. Для учителя. - М.: Просвещение,1991. – С. 99. -192 с.

[26] O’rozboev A.. Ogahiyning “Riyoz ud-davla” (“Davlat bog’lari”) asarida ijtimoiy-siyosiy leksika. ttps:// kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abdulla-orozboev-ogahiyning-riyoz-ud-davla-davlat-boglari-asarida-ijtimoiy-siyosiy-leksika.html

“Ижтимоий-сиёсий терминология – бу терминология лексикасининг алоҳида қатлами бўлиб, фукционал чегараланган термин тизимлари ва умумий фойдаланиш лексикаси ўртасида оралиқ ўринни эгаллайди”[27].

Тилшуносларнинг фикрига кўра, ижтимоий-сиёсий лексика чегараларнинг хилма-хиллиги, тематик гуруҳи ва қўлланиш доираларининг кенглиги билан тавсифланади.

Сиёсий тилнинг тил таркибидаги мавжудлиги тўғрисидаги саволлар анча мунозаралидир. А.Н.Баранов “сиёсий нутқ - сиёсий алоқа учун мўлжалланган махсус белги тизимидир” [28], деб таъкидлайди.

Ю.М. Караулов “сиёсий тилнинг мазмуни унда сўзларнинг махсус синфидан – ижтимоий-сиёсий лексикадан – тилнинг лексик тизимининг маълум бир гуруҳидаги она тилида сўзлашувчиларнинг дунёқарашлари кузатилади, жамиятнинг ижтимоий таркиби, тилдан фойдаланиладиган мамлакатнинг, ҳамда бошқа давлатларнинг нафақат жамоат ва ижтимоий ҳаётини ташкил этиш усулларини қўллашни белгилайди” деб ҳисоблайди”[29].

И. Протченко ижтимоий-сиёсий лексикани луғатнинг ижтимоий-сиёсий ҳаёт соҳасидан, яъни фалсафий дунёқараш, сиёсий, ижтимоий-иқтисодий соҳалардан олинган тушунчалар ва ҳодисалар номларидан ташкил топган бир қисмини шарҳи сифатида тушунади[30].

Баъзи тилшунос олимлар ушбу таърифга аниқлик киритишни таклиф қилмоқдалар. Хусусан, О. Воробьёва ушбу лексикага хос бўлган қуйидаги хусусиятларни тилга олади:

1) Лексик тоифаларни бирликлар билан доимий тўлдириб турувчи ижтимоий-сиёсий лексикани очиқ тизим қилишга йўл қўювчи сўзнинг семантик ривожланиши омили сифатида ассоциатив фикрлаш хусусиятларини;

---

[27] Кураш С.Б. Курс лекций по истории русского литературного языка и стилистике: учеб.пособие/ С.Б.Кураш, В.В.Кузьмич. – Мозырь, 2002. – 60с

[28] Баранов А.Н. Русская политическая метафора / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – Москва, 1991. – 193 с.

[29] Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987. – С. 264

[30]Протченко И.Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи / И.Ф. Протченко. – Москва, 1975. – 351 с.

2) Лексиканинг ўрганилаётган қатламининг интеграл характеристикаси бўлган ижтимоий-мафкуравий баҳолаш;

3) Ижтимоий-сиёсий соҳа билан тушунчавий-мазмуний боғланиш[31].

Шуни таъкидлаш лозимки, ижтимоий-сиёсий лексика ва ижтимоий-сиёсий терминларда лексик қуйи тизимларининг ўзаро таъсирини тавсифлаш ва тушунтириш учун жуда кўп фарқларини ҳисобга олиш керак. Биринчи фарқ – доимий ривожланиш даражаси ёки динамик ҳолатда бўлиб, ижтимоий-сиёсий лексика маълум бир динамикага эга ва бу ривожланиш оммавий ахборот воситаларидаги ахборот миқдори ҳамда узатилаётган сиёсий жараён билан боғлиқдир.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Абдураҳмонова М. Ҳ., Шамсутдинова Ш. Ижтимоий-сиёсий лексика ва ижтимоий-сиёсий терминология. «Polish science journal» sciencecentrum.PL ISSUE 6(39) PART 1 ISBN 978-83-949403-4-8. -P.

2. Баранов А.Н. Русская политическая метафора / А.Н. Баранов, Ю.Н. Караулов. – Москва, 1991.

3. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность / Ю.Н. Караулов. – М., 1987.

4. Кураш С.Б. Курс лекций по истории русского литературного языка и стилистике: учеб.пособие/ С. Б.Кураш, В.В.Кузьмич. – Мозырь, 2002.

5. Протченко И.Ф. Лексика и словообразование русского языка советской эпохи / И.Ф. Протченко. – Москва, 1975.

6. Розен Е. В. Новые слова и устойчивые словосочетания в немецком языке.: Кн. Для учителя. - М.: Просвещение,1991.

7. O‘rozboev A. Ogahiyning “Riyoz ud-davla” (“Davlat bog’lari”) asarida ijtimoiy-siyosiy leksika. ttps://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/abdulla-orozboev-ogahiyning-riyoz-ud-davla-davlat-boglari-asarida-ijtimoiy-siyosiy-leksika.html

[31] Абдураҳмонова М. Ҳ., Шамсутдинова Ш. Ижтимоий-сиёсий лексика ва ижтимоий-сиёсий терминология. «POLISH SCIENCE JOURNAL» SCIENCECENTRUM.PL ISSUE 6(39) PART 1 ISBN 978-83-949403-4-8. -P.104-110.

МЕДИАМАТНННИНГ РИТОРИК ТАҲЛИЛИ

ШАҲОДАТ УСМОНОВА
ЎзДЖТУ маданиятлараро коммуникациянинг лингвистик таъминоти кафедраси катта ўқитувчиси, филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Дунё тилшунослигида оммага ахборотни узатиш асосан, вербал, яъни тил орқали амалга оширилаётганлиги боис медиа тилига қизиқиш тадқиқотлар кўламининг кенгайишига сабаб бўлмоқда. Қолаверса, медиа тилига бағишланган изланишлар сифати унинг замонавий тенденцияларига асосланади.

Бугунги кунда медиа соҳасининг жадал ривожланиши туфайли ОАВ мисли кўрилмаган даражада оммалашдики, унга нафақат мулоқот ва ахборот алмашинуви воситаси, балки ижтимоий онгни манипуляция қилиш воситаси сифатида ҳам қаралади. Дарҳақиқат, оммавий ахборот воситалари инсон онгида олам ҳақидаги ҳақиқий тасаввурни шакллантиради, атроф-муҳитда юз бераётган воқеликни кенг оммага етказишда муҳим ўрин тутади. Шу боис ягона медиа майдонида барча ахборотларни қабул қилувчилар оммавий аудитория ҳисобланганлиги учун ҳам уни тарқатиш коммуникатив жараён сифатида баҳоланади.

Олимларнинг фикрича, медиаматнлар маълум бир ўзига хос хусусиятларга эга бўлган лингвистик маҳсулот сифатида тавсифланиши мумкин:

– оммавий аудиторияга йўналтирилган медиаматнларнинг ўзига хослиги;

– медиаматнларининг уч даражадаги динамик хусусияти: ички, ташқи ва гиперматнли эканлиги;

– замонавий ОАВда мураккаб, кўп қиррали, хилма-хил, яхлит медиаматнларнинг ривожланиши ва мослашуви;

– прагматик йўналишга асосланган медиаматнларнинг мунтазам ижтимоий мавжудлиги ва ҳ.к.

Медиаматнлар типологик характерининг муҳим хусусияти шундан иборатки, матннинг мазмунан тавсифи унинг ОАВда мунтазам равишда ёритиладиган медиа мавзуларнинг тематик жиҳатдан устунлигини ажратиш имконини беради. Ахборот оқимининг таркибий қисми таҳлили барча медиаконтент ёки медиаматнларнинг табиий равишда ташкил этиладиган барқарор тематик тузилмалари мавжудлигини кўрсатади.

Таъкидлаш ўринлики, оммавий ахборот воситалари турғун медиа мавзулар тизими ёрдамида дунёнинг лисоний манзарасини ўзгартиради. Шу билан бирга, сиёсат, бизнес, спорт, маданият, об-ҳаво, хорижий ва маҳаллий янгиликларни мунтазам равишда динамик ўзгарувчанлигини тартибга солади.

Шу ўринда таъкидлаш лозимки, замонавий ОАВда лисоний жараёнларнинг таъсирини қуйидаги уч таҳлил даражаси орқали кўриш мумкин:

–геолингвистик;

–интерлингвистик;

–интралингвистик.

Геолингвистик даража ўз номи билан ОАВнинг дунёда ва минтақаларда умумий лингвомаданий вазиятга таъсирини таҳлил қилади. Бунда асосий эътибор жаҳон ахборот маконида бир тилнинг таъсир доирасининг ошиши ва бошқа бир тил таъсирининг камайиб бориши, маълум бир тилда сўзлашувчилар сонининг ўзгариши, тил хусусиятлари ва меъёрларининг таъсири каби муҳим миқдорий кўрсаткичларга қаратилади.

Интерлингвистик ёки интралингивистик даражасида тадқиқотчилар тилларнинг ўзаро таъсири ва боғлиқлигини, механизмлари ва усулларини, шунингдек, чет тили кўпроқ таъсир этадиган нутқни қўллашдаги сўзлашувнинг функционал услублари ва соҳаларини ўрганадилар. Интралингвистик даража медиаматннинг бирор бир лингвомаданий соҳа доирасида юзага келган тилга оид жараёнга эътибор қаратиш имконини беради. Бунга қуйидагилар киради:

– аниқ услубий чегаралар турланишининг тенденциялари;

– медианутқнинг тарқалиш нормалари (янгиликлар, ахборот-таҳлил, шарҳлар);

– хато сўзларни такрорлашнинг кўпайиши (сўзларга нотўғри урғу бериш, уларда учрайдиган грамматик хатолар ва сўзларнинг мос келмаслиги, яъни нотўғри мувофиқлик);

– нутқий меъёрнинг пасайиши ва бошқалар.

Жамият ҳаётини акс эттириш, уни билиш ҳамда тадқиқ этиш ва унга қайтадан таъсир кўрсатиш воситаси бўлган газета ўзига хос хусусиятларга эга бўлган ижтимоий ҳодиса бўлиб, ўз фаолиятида маълум ички-объектив қонуниятлар асосида иш кўради. Бу қонуниятлар ОАВ тараққиётида айниқса, газета тараққиётида муҳим аҳамият касб этади. Газета, журналистика ва публицистика бир-бири билан узвий боғлиқ ҳодисалар бўлиб, газета публицистика воситаси билан иш кўрса, ўз навбатида, публицистика газета фаолияти орқали намоён бўлади.

Таниқли журналист, Х. Дўстмуҳаммад ахборотни фалсафий нуқтаи назардан тадқиқ қиларкан, уни қуйидагича талқин этади: «Дунё ахборот ичида яшайди, дунё ахборот уммонида мавжуд. Дунё ахборотдан ташқарида мавжуд бўлолмайди, зеро, ахборотнинг борлиги – дунёнинг борлиги, ахборотнинг йўқлиги – дунёнинг ҳам, ҳаётнинг ҳам йўқлиги демакдир».

Мамлакатимизда ахборот маконининг глобаллашуви медиаматнниng яратилиши ва кенг тарқалишига катта таъсир кўрсатмоқда. Шу сабабли матн қисмларининг бир-бири билан ўзаро мантиқий боғлиқлигини, медиаматн таъсирчанлигини ***риторик канон*** асосида ўрганишнинг муҳим шартларидан бири ҳисобланади.

Маълумки, матн билан боғлиқ кўп муаммоларини ечишда, ўз фикрини ёзма ҳамда оғзаки шаклда ошкора равишда ва ўзаро уйғун ҳолда баён қилишда ***риторик канон босқичлари*** асосий вазифани бажаради.

Медиа тилининг таъсир этиш кучи чексизлиги ва тил тафаккурининг умумлаштирувчанлик фаолиятида зарур курол бўлиб хизмат қилиши, бу эса,

ўз навбатида, ахборот алмашинуви натижасида «дунёни кўриш, англаш, ахборотни қабул қилишда унинг аҳамияти беқиёс эканлигидан далолат беради». М.М. Бахтин «онг бошланган жойда диалог бошланади», деб ёзади. Кишилараро мулоқот пайтида қўлланиладиган вербал тил ўз асосий хусусиятларини оммавий коммуникация жараёнида ўзига хос равишда намоён этади.

Медиаматннинг асосий категорияларига қуйидагиларни киритилади:

медиавийлик – матннинг у ёки бу медиавоситалар ёрдамида мужассамлашуви, тарқалиш каналининг формати ва техник имкониятлари билан детерминацияланишувини ўз ичига олади;

оммавийлик – медиамаҳсулотлар ишлаб чиқарилиши баробарида оммага тақдим этилади;

интегративлик – турли семиотик кодларнинг ягона коммуникатив яхлитликка бирлашуви билан кечадиган жараён бўлиб, медиаматнни яратишда унинг мазмун-моҳияти, тузилиши ва очиқлигини таъминлайди.

Медиаматнни риторик таҳлили – тайёр нутқ, яъни маънодан сўзга бўлган йўлни кузатиш ва тушунишга ёрдам беради. Матн экспрессивлиги риторик канон босқичларини ўз ичига олган ***инвенция, диспозиция, элокуция, меморио, акцио*** орқали амалга оширилади. Бунда риторик канон босқичлари ОАВнинг турли кўринишларидаги матнларда турлича талқин қилинади.

Ҳар бир ОАВ вазифасига кўра риторик манипуляция белгиларга эга. Манипуляция орқали таъсир этувчи ижтимоий тузилмалар ОАВнинг асоссий муаммосидан бири ҳисобланади.

Тилшуносларнинг газета тилини риторик аспектда қизиқишининг тобора ортиб бораётгани табиий ҳол, албатта. Бунинг ўзига яраша сабаблари бор. Бизнингча, газета матнини экспрессивлик тамойилига амал қилган ҳолда тузишда ***инвенция*** (кашф қилиш), ***диспозиция*** (жойлаштириш) канон босқичлари журналистик матнларда манипулятив белгиларни яратишда асосий омил бўлиб ҳизмат қилади.

Англашиладики, замонавий публицистик матннинг услубий-семантик хусусиятларини ўрганиш бугунги кун тадқиқотчилари зиммасига катта масъулият юклайди. Кўплаб олимлар томонидан эътироф этилганидек, газета матнларининг ўқувчилар оммасига таъсири бошқа ОАВ матнига қараганда кучли саналади. Зеро, газета-публицистик услубнинг лексик тизими очиқ, бу унинг оғзаки нутқ белгилари билан фаол ўзаро таъсирини ифодалайди (яъни сўзлашув лексик бирликлари билан).

Замонавий публицистик матн учун у ёки бу функциянинг устунлиги, аввало, жанрнинг хусусиятига боғлиқ. Ахборий матнларда стандартга мувофиқ тузилган маълумотларга устунлик берилса, таҳлилий матнларда функцияларнинг қандайдир мувозанатига мойилликни кузатиш мумкин.

Шундай қилиб, журналистикада ***риторик канон масалалари*** ва манипуляция белгилари борасида С.Каримовнинг фикрини келтиришни лозим топдик, «публицистик услубда унга хос бўлган ва бир-биридан ажратиб бўлмайдиган асосий тамойиллар сифатида информативликни ва таъсир характерини инобатга олиниб, экспрессивликка мойилликни келтириб чиқаради. Ушбу тамойиллар услубнинг муҳим хусусиятларини – стандартлик ва тасвирийлик хусусиятларини келтириб чиқаради. Бу бир-бирига қарама-қарши тенденциядаги ҳодисалар бир-бирини тақозо ҳам қилади ва яхлитликда олиб қаралади».

Дарҳақиқат, медиаматн маъносини оширишда ишлатиладиган тил воситаларини танлаш ва ташкил қилишнинг танишлиги ва одатийлигини акс эттиради ҳамда ўқувчиларнинг эътиборини ўзига жалб қилмайди. Аксинча, адресат томонидан тил бирликларини мавжуд бўлган умумэътироф этилган лисоний воситалар фонида ғайриоддий ва кутилмаган тарзда фойдаланиш сифатида қабул қилинади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М.: Флинта: Наука, 2008. – С.5.

2. Пименова Г.В. К вопросу определения основных характеристик медиатекста как основной (базовой) единицы е-медиалингвистики // СМИ (медиа) и массовая коммуникация. Известия РГПУ им. А.И.Герцена. 2009.
3. Худойқулов М. Журналистика ва публицистика. – Т.: Тафаккур, 2011. – Б. 6.
4. Дўстмуҳаммад Х. Ахборот – мўъжиза, жозиба, фалсафа. – Т.: Янги аср авлоди, 2013. – Б. 20.
5. Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситалари тилининг нутқ маданияти аспектида тадқиқи (Ўзбекистон Республикаси ОАВ мисолида). Филол.ф. д-ри... дисс. – Тошкент, 2012. – Б. 32.
6. Бахтин М.М. Эстетика словестного творчества. – М., 1984. – 445 с.
7. Володина М. Н. Язык СМИ как особый вид социального взаимодействия. Язык СМИ как объект междисциплинарного исследования. Ч. 2. – М. 2004. – С. 11.
8. Современный медиатекст: учебное пособие / отв. ред. Н.А. Кузьмина . – Омск, 2011. – 414 с– С. 13-15.
9. Петрова Е.А. Лексика американских и британских газет в аспекте языка города. Автор. дисс…канд. филол. наук. – Курск, 2009.
10. Каримов С. Ўзбек тили функционал стилистикаси. – Тошкент, 2010. – Б.72.

МЕДИА ТИЛИ МИЛЛИЙ ТИЛ МОДЕЛИ СИФАТИДА

ЗЕБО ЁДГОРОВА
Қарши давлат университети
Инглиз тили ўқитиш методикаси кафедраси, ўқитувчи

Замонавий оммавий ахборот воситаларининг асосий вазифаси жамият позициясини шакллантириш ҳисобланади. Шу билан бирга, кўнгилочар оммавий ахборот воситаларининг функционал ва тилга оид хусусиятлари сиёсий мосланган ва илмий йўналтирилган ОАВдан сезиларли даражада фарқ қилади.

Бугунги кунда ОАВлар тили илмий тадқиқотларнинг истиқболли соҳасидир[32]. Маҳаллий тилшуносликда ушбу тадқиқот соҳаси энг нуфузли ва, айни пайтда, энг муаммоли илмий йўналишлардан бири – медиалингвистика бўлиб, унинг вазифаси оммавий ахборот воситаларида

[32]Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М., Флинта: Наука, 2008; Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – М., 1999.;

тилдан фойдаланишнинг турли жиҳатларини мажмуавий ўрганиш ҳисобланади. Ҳар бир жамият, ҳар бир даврда бўлгани каби, ҳар бир маданият ўз медиаси, ўз тажрибаси ва ўзаро мулоқот қилиш модели ва ўз тилига эга.

Г.Я.Солганикнинг фикрига кўра, оммавий ахборот воситалари тили – бу миллатнинг стандарт тили, миллий тил модели бўлиб, адабий меъёрлар, тил услубинии шакллантиради, сиёсат, мафкура, санъат, адабиётни ўзлаштиришга таъсир этади[33].

Медиа муҳити "хатти-ҳаракатлар стратегияси, истаклар, сезувчанлик, қарашлар тузилиши"ни юзага келтиради[34]. Медиа кундалик тузилмаларга ўз тартиби, ўз онг модели, билим ва ҳодисалармантиғи, ўз вақт ва макон кўламини қатъий киритиб, ўз параметрларини ижтимоий воқелик ва инсоннинг ўзига юклайди.

Медиатизация коммуникациянинг барча турларига таъсир кўрсатди:

1) Шахсийлаштирилган онг, субъективлик, шахсий тажриба билан боғлиқ шахслараро комуникация каби оммавий, жамоавий, ўзига хос хусусиятларга эга бўлмаган онгга, шахсийлаштирилган субъектнинг чегараларини бартараф этишга йўналтирилганидек, тираж технологиялари ёрдамида (матбуот, телевидение, радио, Интернет ва бошқалар) кенг аудитория учун қизиқарли маълумотлар узатиш;

2) Ўзига хос ижтимоий йўналтирилганлик, ижтимоий контекст ҳисси билан оммавий коммуникация каби нооммавий (турли хил ихтисослаштирилган ва хусусий коммуникациялар), турли сабаблар туфайлиоммавий мақомга эга бўлмаган воситаларда маълумот узатилиши.

Билим, коммуникация ва бошқарувнинг ижтимоий жиҳатдан шартли воситаси сифатида тил турли хил шаклларга – диалектлар, социолектлар, содда тил, бадиий адабиёт тили, ОАВ тили, ўзига хос функционал ва услубий турли хил шаклларни ўз ичига олган адабий тилнинг мураккаб тузилишига

[33]Язык СМИ иполитика/ подред. Г. Я. Солганика. М.: Издательство Московского университета, 2012. – С.859.
[34]Савчук В.В. Объективной информации нет, не было и не будет! URL: https://lenizdat.ru/articles/1070177. (дата обращения: 2 марта 2017).

эга. Ижтимоий мавқеи ва тил воситалари таркиби жиҳатидан фарқланувчи тилнинг вариант шакллари мавжудлиги, тил тарихининг ўзига хос хусусиятлари ва унинг жамият ҳаёти ва фаолиятининг турли соҳаларидаҳамда у ёки бу параметрлар асосига бирлашувчи ижтимоий таълимда фойдаланилиши – этник, ҳудудий, демографик, сиёсий, маданий, касбий, меҳнат ва бошқалар билан боғланган.

Маълумки, тил коммуникация воситасидан потенциал истеъмолчининг онгига таъсир қилиш воситасига айланади. Бундан ташқари, тил коммуникация воситасидан шахснинг онгига таъсир қилиш воситасига айланиши мумкин. Тилнинг бу хусусияти замонавий ОАВда кенг фойдаланилмоқда.

Оммавий ахборот нашри қабул қилувчи (ўқувчи) олдида профессионал бўлмаган қабул қилувчи томонидан идрок этиш даражасида изчил матн ҳосил қилмайдиган мустақил материаллар тўплами сифатида гавдаланади. Аслида, ҳар қандай босма орган ва ҳар қандай оммавий коммуникациялар материаллари барча бутун тизим каби асосий сўзлар ҳамда ижобий ва салбий аҳамиятга эга (“рамзий соябон” деб аталади)[35]тоифалар тизимига бирлашган ва ўз-ўзидан ахборотлар ёки алоҳида мулоҳазаларишора ва бирикмалар тизими орқали талқин этилади. Шунинг учун оммавий ахборот воситалари ушбу оммавий ахборот тизимида қабул қилувчи томонидан танқид қилинмайди. Юқорида айтиб ўтилганидек, замонавий газеталарнинг тили прагматик таҳлил учун беками-кўст материал ҳисобланади, чунки оммавий коммуникациялар воситаси маълум даражада ижтимоий вазиятга қараб тил ресурсларини танлайдиганинсоннинг нутқий хулқ-атворини моделлаштиради.

Юқорида айтилганларнинг барчаси газета тилида учрайдиган нутқ ҳаракатларига ундайдиган коммуникатив-прагматик таркибий қисмнинг ўзига хос хусусиятини шакллантиради, уларнинг шахсий барқарор

[35]Зятькова, Л. Я. Точка зрения и прагматическая установка в газетных статьях // Актуальные проблемы лингвистики: Уральские лингв. чтения, 2002: матлы ежегодной регион. конф. 1–2 февраля 2002. – Екатеринбург, 2002. – № 15. – С. 53–54.

хусусиятлари (ёши, маълумоти, тарбия даражаси, хулқ-атвори белгилайдиган коммуникантларнинг ўзаро шахсий ва коммуникатив муносабатлари каби турли хил вазиятдаги параметрлари (расмийлик/норасмий мулоқот, коммуникантларнинг танишиш даражаси, мулоқотга қизиқиш ва келишувга эришиш, бўйсунувчанлик, сўзлашувчи ва адресатнинг жисмоний ҳолати, бағрикенглик ёки низоли ҳолатларда мулоқотни ривожлантириш) бундай омилларнинг таъсирини сезиларли даражада камайтиради.

Функционал-семантик ёндашув тил пайдо бўлиши, нутқ ва уларнинг маънолари шаклланиш нуқтаи назаридан кўриб чиқилгандааниқ ва яширин воситалар тўплами билан ифодаланган рағбатлантирувчи модалликнинг кўп қиррали таркиб режасинамоён бўлишига ёрдам беради. Тиллараро қиёсий таҳлил,ўз навбатида, "бир турдаги вазиятни турли тиллар орқали тасвирлаш усуллари"[36]ни кўрсатувчи нафақат "универсал типологик экспликаторларнинг модал аҳамиятга эга истагини, балки дунёдаги тил манзарасининг идеоэтник (миллий ўзига хос) хусусиятларини ҳам аниқлашга ёрдам беради"[37].

Адабиётлар рўйхати

1. Добросклонская Т.Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ. – М., Флинта: Наука, 2008.
2. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа. – М., Златоуст, 1999.
3. Полонский А.В. Язык современных СМИ: культура публичного диалога. В кн.: Мир русского слова, 2009. – С. 62–66
4. Язык СМИ иполитика/ подред. Г. Я. Солганика. – М.: Издательство Московского университета, 2012. – С.859.
5. Савчук В.В. Объективной информации нет, не было и не будет! URL: https://lenizdat.ru/articles/1070177.
6. Гак, В. Г. Сопоставительные исследования и переводческий анализ //Тетради переводчика. – М., 1979. – Вып. 16. – С. 17.

[36]Гак, В. Г. Сопоставительные исследования и переводческий анализ //Тетради переводчика. – М., 1979. – Вып. 16. – С. 17.

[37]Ранинен А. А. Категория модальности на страницах газет как объект анализа языка СМИ. *В*естник югорского государственного университета**.** 2011 г. Выпуск 1 (20). С. 90.

7. Ранинен А. А. Категория модальности на страницах газет как объект анализа языка СМИ. *В*естник югорского государственного университета**.** 2011**.** г. Выпуск 1 (20). С. 90.

ГАЗЕТА ТИЛИДА ПРЕЦЕДЕНТЛИК ФЕНОМЕНИ

ШОХИДА АТАНАЗАРОВА
ЎзДЖТУ ўқитувчиси

Интертекстуаллик прецедентлик тушунчаси билан чамбарчас боғлиқ ва прецедент матнлардан фойдаланишда намоён бўлади. Матн алоқаси манба матнига ҳавола қилиш, «ўз» матнида «бегона» сўзларни ишлатиш орқали амалга оширилади. Прецедент матнлар бутун халқ ва алоҳида ижтимоий гуруҳнинг сўзлашувининг мантиқий элементлари бўлиб, алоҳида лисоний шахсга тўғри келади. Д.Худойберганова “Тилни антропоцентрик тадқиқ этиш муайян халқнинг миллий ўзига хослигини кўрсатиб бериш демакдир”[38], дея таъриф берган. Шундай экан, “прецедентлик”ни антропоцентрик аспектда тадқиқ қилиш жараёнида уларни лингвомаданий хусусиятларини ёритишга замин яратади.

Прецедент сўзи лотин тилидан (<lat. *Praeedens (praecedentis)* – илгари бўлиб ўтган) олинган бўлиб, “аввал бўлиб ўтган воқеа”, “аҳамиятга молик ҳодиса” деган маънони билдиради”[39].

Прецедентлик феномени – бу «коммуникатив прецедент», келажакда шунга ўхшаш шароитда коммуникантлар олдида турган вазифаларни (номинатив, коммуникатив ва бошқалар) ҳал қилишга ёрдам беради»[40].

Прецедент феноменларнинг асосий белгилари:

– миллий-лингвомаданий жамиятнинг барча вакилларига яхши таниш;

[38] Худойберганова Д.С. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини: Филол.фан. д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – Б. 5.
[39]Словарь иностранных слов. – М., 1964. – С. 518.
[40] Гришаева, А. И. Арминий, Барбаросса, ведьмы с Брокена и другие: Немецкий язык и культура через призму немецких прецедентных текстов. Воронеж, 1998. С. 18.

– когнитив (билиш ва ҳис қилиш) планида долзарб (прецедент феноменлар ортида ҳар доим у ёки бу миллий-маданий менталитет вакиллари учун мажбурий ва умумий тасаввур туради);

– у ёки бу миллий-лингмаданий жамият вакиллари нутқида прецедент феноменларга апелляция такрорланиб, қайталаниб туради;

рецедент феноменлар ҳар доим нутқий ифода шаклида бўлиши шарт эмас.

Прецедент матн деганда, нутқ-фикрлаш фаолиятининг тўлиқ ва бутун маҳсули, полиппредикатив бирлик; таркибий белгиси қийматларининг йиғиндиси унинг маъносига тенг бўлмаган мураккаб белги тушунилади. Прецедент матн лингмаданий жамиятнинг ҳар қандай аъзосига яхши маълум, унинг когнитив асоси ўз идрокининг инвариантини ўз ичига олади.

Прецедентлик феномени турли лингвистик парадигмаларда фаол ўрганиб келинмоқда. Прецедентлик феноменининг моҳиятини аниқлашга бўлган асосий ёндашувлардан бири – лингвокогнитив ёндашувдир.

Таъкидлаш лозимки, замонавий ўзбек тилшунослигида сўнги вақтларда прецедент феномен ҳамда унинг турларини тил ва маданият нуқтаи назаридан тадқиқ қилишга бағишланган ишлар кўлами ортишига қарамай, прецедент матн, прецедент ном, прецедент матн ва прецедент ифода каби прецедент феноменларнинг таҳлилига бағишланган долзарб вазифалар турибди.

Б. Т. Жалилов «Прецедент термини ва унинг турли луғатлардаги изоҳи» мақоласида “Прецедент” термини ва унинг ўзбек, рус ва инглиз тилларида нашр қилинган изоҳли, энциклопедик, этимологик, синонимик, антонимик, омонимик, икки ва кўп тилли луғатлардаги таърифининг ҳамда прецедент матн, прецедент ном, прецедент айтим ва прецедент вазият каби прецедент феноменларга олимлар томонидан берилган таърифларни келтирган[41].

[41] Жалилов Б.Т. «Прецедент» термини ва унинг турли луғатлардаги изоҳи. Ўзбекистонда хорижий тиллар, 2021, № 3(38), 31-40

Тилшуносликда “прецедент” терминига “матн” сифатида қаралган. Прецедент матнлар ҳақида билимга эга бўлиш тўғрисида Ю.Н.Караулов шундай ёзади: “...прецедент матнларни билиш ўша миллат маданияти ҳақида тасаввурга эга бўлишдир. Аксинча, прецедент матнларни билмаслик ўша маданият вакиллари билан келиб чиқиши мумкин бўлган ўзаро тушунмовчиликларни келтириб чиқаради”[42].

Ю.Н. Караулов адабий асарлардан олинган фразаларнинг гоҳ тўлиқ, гоҳ қисман қўлланишини прецедент матн дейди ва уларнинг тўрт турини ажратиб кўрсатади: цитата, асар номлари, муаллиф номи, қаҳрамон номи[43].

А.А. Евтюгина: “прецедент матн миллат маданиятининг кичик бир белгиси бўлиб, у прагматик функцияни бажаради”, - дея таъкидлайди[44].

В. Красных, стереотиплар ва прецедент ҳодисалар ўхшаш, лекин айни пайтда бир қатор параметрлари билан фарқ қилади деб таъкидлайди. Буларга:

1) Сақлаш шакли (турли хил когнитив тузилмалар);

2) «Влк асос», яъни «келиб чиқиш» сабаби;

3) Киритилган когнитив агрегатлар (когнитив база, когнитив маконлар, маданий макон);

4) Уларнинг табиати («қамров кўлами» бўйича: умуминсоний, миллий, ижтимоий)[45].

Медиатекстлар учун, прецедентлик ҳодисаси оммавий ахборот воситаларининг институционал таълим сифатида асосланганлиги, ўтмишда содир бўлган воқеа, акс-садо ва маъно-мазмун ва оқибатларга олиб келиши бугунги кунда мавжуд бўлганлиги тан олиниши керак. Бу жиҳатдан энг паст салоҳият, эҳтимол, янгиликлар нутқига эга, ҳамма нарса-айниқса, публицистика-аллақачон маълум бўлган прецедент базага аниқ мурожаат қилади. Газета матнидаги экспрессияга нутқий ифодалиликнинг тарқоқ

[42] Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Научные традиции иновые направления в преподавании русского языка и литературы. Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Русский язык,1986. – С. 106.

[43]Караулов Ю.Н. Кўрсатилган асар. – Б. 217-218.

[44]Евтюгина А.А. Функционирование прецедентных феноменов в политическом дискурсе российских СМИ // Политический дискурс в России. – М., 2000. – С. 7.

[45] Красных, В. В. Единицы языка vs. единицы дискурса и лингвокультуры (к вопросу о статусе прецедентных феноменов и стереотипов). В: Вопросы психолингвистики. 7, 2008. -С. 56.

бўлган турли воситалари эмас, балки уларнинг тизимли ўзаро таъсирлашувлари натижасида эришилади. Публицистик услубда прецедент матнларлардан экспрессивликни оширувчи восита сифатида фойдаланилади, шу билан бирга, газета публицистикасида прецедентликнинг ўзига хос хусусияти уларнинг услубий ва функционал ранг-баранглиги, хилма-хиллиги ва бўёқдорлигидир.

Газета-публицистик услубининг асосий жиҳатларидан бири – унда эмоционал-экспрессивлик ўқувчи оммасига таъсир кўрсатиш функцияси билан бевосита боғлиқ. Бу услубнинг стандарти ижтимоий жиҳатдан аҳамиятли ахборотни етказиш суръати билан боғлиқдир». Газета матни маданият маҳсули сифатида ўзгаришсиз қотиб қолган лисоний бирлик эмас, у турли хил маъновий муносабатларни ифодалаш билан бирга (бир маъноли матнлар), янги маъноларни ҳосил қилиш, яъни креативлик функциясига ҳам эга (кўп маъноли матнлар). Бундай матнлар умумбашарий миқёсда ҳам муҳим маданий қимматли. Олим уларда ҳар қандай ўқувчи ўзи учун бирор янгиликни излаб топа олиш мумкинлигини таъкидлайди.

Адабиётлар рўйхати

1. Гришаева А.И. Немецкий язык и культура через призму немецких прецедентных текстов. – Воронеж, 1998. С. 18.
2. Евтюгина А.А. Функционирование прецедентных феноменов в политическом дискурсе российских СМИ // Политический дискурс в России. – М., 2000. – С. 7.
3. Жалилов Б.Т. «Прецедент» термини ва унинг турли луғатлардаги изоҳи. Ўзбекистонда хорижий тиллар, 2021, № 3(38), 31-40
4. Караулов Ю.Н. Роль прецедентных текстов в структуре и функционировании языковой личности / Научные традиции иновые направления в преподавании русского языка и литературы. Доклады советской делегации на VI конгрессе МАПРЯЛ. – М.: Русский язык,1986. – С. 106.
5. Красных В. В. Единицы языка vs. единицы дискурса и лингвокультуры (к вопросу о статусе прецедентных феноменов и стереотипов). Вопросы психолингвистики. № 7, 2008. – С. 56.
6. Словарь иностранных слов. – М., 1964. – С. 518.
7. Худойберганова Д.С. Ўзбек тилидаги бадиий матнларнинг антропоцентрик талқини: Филол.фан. д-ри ... дисс. автореф. – Тошкент, 2015.

SARLAVHANING KOMPOZITSION STRUKTURASI HAMDA LINGVISTIK TASNIFI

DILSHOD BOBOJONOV
Denov tadbirkorlik va pedagogika institute
Tayanch doktarant
E-mail: dilshod.bobojonov.8007@gmail.com

Annotatsiya: Gazeta nutqida turli uslubga xos til resurslarining tezkorlik bilan adaptatsiyalashuvi, ijtimoiy hodisalar ta'siri va gazetalarning ko'zga tashlanadigan jihatlari haqida. OAVlarning so'zlashuv uslubi, xususiyatlari, o'rtacha resipiyentga yo'nalganligi, so'zlashuv uslubi bilan yaqin aloqasi, gazetaga nisbatan uch talabi, vazifalari, publisistik uslubi, OAV umumiy diskursi, gazeta sarlavhasi o'ziga xos pragmatik vazifalari so'ngida berilgan.

Kalit so'zlar: Neytral, leksik, gazeta, adaptatsiyalashuv, aniqlik, lo'ndalik, yorqinlik, komunikatsiya, resipiyent, to'g'rilik, soddalik, ifodaviylik, potensial, yo'lboshchi, antisipasiya, diskurs, spesifik, pragmatik.

Hozirgi kunda gazeta leksikasidagi turli qatlamlarning stilistik bo'yoqdorlikka ega bo'lib qolishi sodir bo'lmoqda. Ushbu jarayon, ayniqsa, gazetalarda hali oxirigacha shakllanib ulgurmagan neytral qatlamning ma'lum darajada o'zgarishiga olib keldi. Ma'lumki, mazkur leksik qatlam kitobiy va so'zlashuv uslubiga xos leksik birliklar hisobidan doimo to'lib turadi. Gazeta nutqida turli uslubga xos til resurslarining tezkorlik bilan adaptatsiyalashuvi ham kuzatilmoqda. Bu ijtimoiy hodisalar ta'siri oqibatida ro'y berib turadigan holatdir.

Ommaviy kommunikatsiya turli tiplari orasida gazetalar aloxida e'tiborga molik. Xorijlik tadqiqotchi Alan Bell o'zining ***"The Language of News Media"*** ishida gazetalarning ko'zga tashlanadigan jihatlari etib aniqlik, lo'ndalik va yorqinlikni sanab o'tadi[46].

OAVda material uzatishning xususiyatlaridan biri ommaviylik hisoblanadi, u ommaviy komunikatsiya jarayonida uzatilayotgan ma'lumot jamiyatning barcha a'zolari uchun ochiq bo'lishida namoyon bo'ladi. Zamonaviy OAVlarning so'zlashuv uslubi bilan yaqin aloqasi ularning o'rtacha resipiyentga yo'nalganligi

[46] Bell A. The Language of News Media. – Oxford: Blackwell, 1991. – 287 p.

tufayli bo‘lib, bu narsa mustaqil matbuotda keng aksini topyapti. Gazeta - eng ommaviy o‘qiladigan mahsulot.

A.V. Kalinin gazetaga nisbatan uch talabni keltiradi: to‘g‘rilik, soddalik va ifodaviylik. «Agar til to‘g‘ri, sodda va ifodali bo‘lsa, demak, u - yaxshi. So‘zlovchi va yozuvchi mazkur uch talabga rioya etishga harakat qilishlari kerak. Rus nutqi juda qadrli va gazetaning o‘quvchi tarbiyasidagi o‘rni (jumladan, nutq madaniyatida ham) juda kattadir»[47].

Matn hosil qiluvchi vosita sifatida sarlavha gazeta matnining quyidagi asosiy vazifalarini ifodalaydi:

1) Potensial o‘quvchi e’tiborini jalb qiladi, shu bilan birga, nashr materiallarida unga yo‘nalish ko‘rsatadi;

2) Yo‘lboshchi vazifasini bajaradi, negaki, sarlavha axboriy yukka ega bo‘ladi (ba’zi hollarda sarlavhaning o‘zi yetarlicha axborot beradi, o‘quvchi faqat ba’zi faktlarni aniqlashtirib olish uchun maqolani o‘qishi mumkin);

3) Adresatning mavzudan tashqari bilimlarini «yuzaga chiqaradi»;

4) Antisipasiya (matnni anglash va tafakkur qilishni osonlashtiradi)ni ta’minlaydi;

5) Targ‘ibot qiladi, targ‘ib qiladi, taklif etilgan materialga o‘quvchining adekvat (sog‘lom) munosabatini shakllantiradi;

6) Sirlilik paydo qiladi, o‘quvchini lisoniy va nutqiy o‘yinga jalb qiladi;

7) Muloqot sub’yektlari - muallif va potensial o‘quvchi nutqiy qiyofasi (jinsi, yoshi, ijtimoiy mavqei, bilimlari, ehtimoliy adabiy did bilan izohlanadi) - virtual dialogga chorlaydi.

Shunday qilib, gazeta-publisistik uslubning ham nutqqa, ham tilga oid xususiyatlari uning uchun bosh prinsip bo‘lgan ijtimoiy baholash qoidasi bilan belgilanadi. Bu til va nutqda, uning tuzilishida o‘z ifodasini topgan. Matbuotda ta’sirchanlik janrlarning o‘ziga xos xususiyatlari orqali belgilanadi.

[47] Калинин А.В. Культура русского слова. М., 1984. -С. 72.

Axborot janrlarida bunday kommunikasiya maqsadiga neytral til vositalari yoki neytrallashgan so‘z va iboralar xizmat qilsa, qolgan matbuot janrlarida bunga teskari manzara kuzatiladi.

Gazeta matni, xususan, gazeta sarlavhasi, tilshunoslik, madaniyatshunoslik, siyosatshunoslik, falsafa, notiqlik, axborotshunoslik va sotsiologiya kabi ilmlarning kesishmasida mavjud fanlararo ilm sohasining tadqiqot ob’yekti sanaladi.

Sarlavha - OAV umumiy diskursining aniq aksi bo‘lmish gazeta diskursining tarkibiy qismidir.

Sarlavhalarning quyidagi turlari bor: mavzuli, matn strukturaviy qismining mavzusini lisoniy izohlaydi; raqamli, rukn yoki jadval tartib raqamini anglatuvchi son bilan ifodalanadigan sarlavha; literli, alifbo prinsipida jamlangan nashrlarda harf bilan ifodalanadigan; grafik yo‘l bilan, problelli satrlar yoki terma belgilar yordamida (yulduzchalar, chizg‘ichlar) ifodalanadigan sarlavha[48].

Gazeta sarlavhasini ilmiy tadqiq etish mazkur tushunchaga ta’rif berishni talab etadi. Ta’kidlash joizki, gazeta sarlavhasining bir necha o‘n ta’riflari mavjud bo‘lib, bu o‘rganilayotgan voqelikning murakkabligi va ko‘pqiraliligini ko‘rsatadi.

Gazeta sarlavhasi o‘ziga xos pragmatik vazifalarni tasniflab beradi:

1) Matn mazmunini keyinchalik to‘g‘ri tushunish uchun kerak bo‘ladigan ma’lum axborotni berish;

2) Intiqlikka ishora;

3) E’tiborni jalb qilish;

4) O‘quvchini ma’lum mavzu, g‘oya bilan qiziqtirish;

5) O‘quvchini kerakli ikkinchi darajali bilimlarni tanlashga yo‘naltirish.

Sarlavhaning bir necha turlarini farqlaydilar:

- konstatasiya (matn mohiyati aniq va hissiyotsiz bayon etiladi);

-sarlavha-izoh (odatda, noaniq-shaxsiy gap shaklida bo‘ladi);

- sarlavha-baho (ko‘pincha metafora bilan shakllantiriladi).

[48] https://technical_translator_dictionary.academic.ru/62111/

Sarlavha matn kompozision strukturasining qismi hisoblanadi. Gazeta materialining mazmuni va janr imkoniyatlariga bog‘liq bo‘lib, bu jihat sarlavha tanlanishiga ta’sir etadi. Iqtiboslar va savollar sarlavha sifatida tanlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Bell A. The Language of News Media. – Oxford: Blackwell, 1991. – 287 p.
2. Калинин А.В. Культура русского слова. М., 1984.-С. 72.
3. https://technical_translator_dictionary.academic.ru/62111/

ОММАВИЙ АХБОРОТ ВОСИТАЛАРИ МАТНИДА МЕНТАЛЛИК

ЎҒИЛОЙ МАМАРАИМОВА
ТерДУ ўқитувчиси

ОАВ тилини тавсифлаш нуқтаи назаридан олиб қараганда, мазкур тушунчанинг бундай тарзда талқин этилиши “тил универсал (глобал), системали ва аниқ”лигига мос келади. Шунга кўра, тил, энг аввало, ҳар қандай турдаги белгилар системаси ёки ана шундай тизимнинг намоён бўлиши сифатида тавсифланади. Шунга кўра мусиқа тили, бадиий адабиёт тили, ОАВ тили каби бошқа белгилар тизими ҳам аниқланади.

Кейинги ОАВ тавсифида тил алоҳида белгилар системаси ва улар нутқий коммуникация кўринишидаги одамлараро мулоқот асоси сифатида қайд этилади.

Ҳар қандай нутқий акт, аввало, бизнинг хулқимиз ва бизнинг дунё ҳақидаги тасаввурларимиз замиридаги қадриятлар тизимида ўзгариш ясашга қаратилган бўлади. Бу оммавий коммуникациядаги дискурсив амалиётни қўллаш технологияларининг ўзига хосликлари билан белгиланади. Медиаматнларни ўзига хос яратиш ва тарқатиш техникаси, масалан, тез ўтказиб юборилаётган матнни ўқиш, бирламчи оғзаки матнни (масалан, интервьюни) таржима қилиш ва уни ёзма шаклга келтириш, спонтан ва олдиндан тайёрланган нутқнинг қўшилиб кетиши, сўзлашув ва китобий-ёзма

услубларнинг қоришувини ўз ичига олади. Булар барча тилдаги лисоний-маданий доирага хос.

Оммавий коммуникация - бу мулоқот турларидан биридир. Мулоқот эса алоҳида шахсларнинг ташқи ўзаро таъсири жараёнидан кўра кўпроқ жамиятнинг ички тараққиёти ва яхлит ташкиллаштирилиши услубидир. Бу шундай бир жараёнки, фақат унинг ёрдамида жамиятнинг ривожланиши содир бўлиши мумкин. Чунки бу ривожланиш жамият ва шахснинг мунтазам ўзаро таъсирини назарда тутади.

Оммавий коммуникация жамиятдаги мулоқот жараёнларининг асосий кўриниши ҳисобланади, у жамиятнинг фаолияти ва ривожланиши билан бевосита боғлиқ ҳолда давом этади. Бу унинг ўзини ўзи бошқаришининг асосий механизмидир.

ОАВ тилини тадқиқ этишдаги хилма-хил илмий йўналишларнинг мавжудлиги бевосита уларнинг табиати билан белгиланади. Сабаб: ОАВ унинг тили жамият ҳаётининг барча соҳаларига кириб борган. Худди шунингдек, ОАВ тилининг ўзига хос акси, "кўзгу"си, ифодаси бўлмиш матнлар ҳам қайси бир тадқиқот йўналиши нуқтаи назаридан ўрганилмасин, охир-оқибат бари бир ижтимоий аҳамиятга эга лисоний ҳодиса сифатида унга хизмат қилади.

Кишилар ОАВнинг барча каналлари орқали оқиб келаётган ахборот оқими ичра яшайди. Агар инсоннинг хулқи унинг билими ва баҳолари билан белгиланиши тўғри бўлса, унда мана шу билим ва баҳоларнинг шунчалик катта қисми айнан ОАВ туфайли келади.

ОАВ тилини ўрганишда унинг стилистик, услубий хусусият ва белгиларини ҳам ҳисобга олиш ахборотни ифодалашдаги лисоний ва лисоний бўлмаган унсурларни мувофиқлаштиришда муҳим аҳамият касб этади. ОАВ тили шунинг учун ҳам адабий тилдаги публицистик услубнинг тили дея ҳам таърифланмоқда. Бунга ОАВнинг асосий турлари бўлган матбуот, радио ва телевидениедаги матнлар тилининг лисоний таҳлили ёрқин далил бўла олади.

Турли миллатларда менталитет ва маданий анъаналарга кўра сўз ва иборалар мулоқот мақсади ва ҳолатига қараб турлича қўлланилади ва тушунилади. Коммуникатив мақсадга йўналганлик ноанънавий тарзда англашилади. Бундан ташқари, маълум бир мамлакат, географик худудга қараб аудитория турини ҳам ҳисобга олиш лозим. Турли миллат вакиллари билан мулоқотда исботлаш ва ишонтиришнинг ўзига хосликлари турлича бўлади.

Ўзбек халқининг этник жиҳатидан кўп тармоқли ва сертомир эканлиги унинг менталитетида барча уруғ ва ижтимоий қатламлар учун умумий жиҳатлар, жамоа манфаатларини ҳимоя қилувчи фазилатнинг айниқса ривож топишни тақозо этиб келган. Халқимиз феълидаги бағрикенглик, ҳотамтойлик, меҳмондўстлик, ўзаро ҳамкорликда мойиллик, ғам-андуҳи пайтларда ночор кимсаларга ҳамдардлик, елкадошлик фазилатлари ана шу жамоавий якдилликни таъминлаш, тил ва дил, фикр бирлигини сақлаш эҳтиёжларидан туғилган ва сайқал топгандир.

Ғарбда шахс жамоага ўзлигини юзага чиқариш, истеъдоди ва имкониятларини намойиш этиш, муайян мақсадларга эришиш воситаси сифатида қарайди. Жамоа инсоннинг ички, ботиний дунёси, руҳияти ва шахсий ҳаётига мутлоқ аралашмайди[49]. Шарқда эса буткул бошқача манзарани кузатамиз. Шарқда жамоага асосий эътибор берилади. Ҳар бир урф-одат, маросим жамоа, маҳалла аҳли иштирокида ўтказилади. Жамоа инсонни ижтимоий назорат остида тутиб туриш, шахснинг жамоадаги мунтазам иштироки унинг умумий аҳлоқий меъёрлари доирасида иш тутаётганининг исботи сифатида талқин этилади. Жамоадан ажралган ҳолда иш тутиш инсоннинг ижтимоий бегоналашуви сифатида баҳоланади.

Менталлик коммуникация жараёнида матн тузишда бош омил бўлиб хизмат қилади. Коммуникация ёки мулоқот деганда шундай бир инсоний интеграция тури тушуниладики, мулоқот чоғида тил воситалари ёки умуман белгили система воситалари ёрдамида муайян релевант когнитив-амалий

[49] Бекмуродов М. Ўзбек менталитети хусусиятлари // Ижтимоий фикр 1998 № 1. 49-бет

вазифаларни ҳал қилиш мақсадида икки томонлама ахборот алмашинуви содир бўлади[50].

Матн интерсубъект коммуникацияси чоғида шаклланади. Бунда мазкур жараён иштирокчилари орасида билимлар алмашинуви содир бўлади. Матн когнитив база “устига қурилган” ўзига хос бинодир, яъни мулоқот жараёнида матн муаллифи когнитив тузилмаларни тил тузилмаларига айлантиради. Муаллиф матнни интерпретация қилар экан, у тил материали мазмунини ўз билимлари билан умумлаштиради.

Бугунги кунда ер шарида кечаётган бошқа бир муҳим жараён, дунё бўйича кетаёттан глобаллашув жараёни натижасида жаҳон халқлари учун умумий этикет, умумий феъл-атвор, умумий минтелитет шаклланмоқда ва бунга бевосита жаҳон миқёсида кетаётган сиёсий, иқтисодий ва ахборот борасидаги глобаллашув анча кучли таъсир қилмоқда. Бундай глобаллашувни бир хиллашув муайян ижобий натижалар беришига қарамасдан, кўплаб салбий оқибатларга ҳам олиб келмокда.

Ўзбек халқининг этник жиҳатдан кўп тармоқли ва сертомир эканлиги унинг менталитетида барча уруғ ва ижтимоий қатламлар учун умумий жиҳатлар, жамоа манфаатларини ҳимоя қилувчи фазилатнинг, айниқса, ривож топишини тақозо этиб келган. Халқимиз феълидаги бағрикенглик, ҳотамтойлик (саҳоватлилик), меҳмондўстлик, ўзаро ҳамкорликка мойиллик, ғам-андуҳли пайтларда ночор кимсаларга ҳамдардлик, елкадошлик фазилатлари ана шу жамоавий якдилликни таъминлаш, тил ва дил, фикр, амал бирлигини сақлаш эҳтиёжларидан туғилган ва сайқал топгандир.

Хулоса қилиб, айтиш мумкинки, бутун жаҳон бўйича улкан глобализацион жараёнлар кечаётган бир вақтда ўзбек миллий менталитетини газета тили мисолида тадқиқ қилиш, унинг нечоғлик умуминсоний қадриятларга мослигини билан бирга уни тилда намоён бўлишини кузатиш имконини беради. Шунингдек, халқимизнинг қадимий анъаналари, азалий

[50] См: *Кремер И. Ю.* Лингвистическая репрезентация Ментальности автора критического текста. Вестник Московского лингвистичекого университета. Серия. 560. – М., 2004. –С. 116.

урф-одат ҳамда маросимларига эга бўлиши билан биргаликда, ўзига хос ва ўзига мос миллий менталитетга эга халқ эканлигидан далолат беради.

Адабиётлар рўйхати

1. Бекмуродов М. Ўзбек менталитети хусусиятлари // Ижтимоий фикр 1998 № 1. 49-бет

2. Кремер И. Ю. Лингвистическая репрезентация Ментальности автора критического текста. Вестник Московского лингвистичекого университета. Серия. 560. – М., 2004. –С. 116.

БОЛАЛАР НАШРЛАРИДА ИНТЕРВЬЮ ЖАНРИДАГИ МАТЕРИАЛЛАР ТАҲЛИЛИ

НАРГИЗА МИРЗАЕВА
Ўзбекистон журналистика ва оммавий коммуникациялар университети Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси катта ўқитувчиси

Журналистикада жанр асарнинг мақсади, йўналиши, танланган обьектнинг моҳияти, ҳаётий факт, ҳодиса ва ҳолатларнинг таҳлил қилиш усули ва хулосалар миқёси, шунингдек, композицион-услубий хусусиятлар билан белгиланади, шу боис, аввало, интервью, хусусан, матбуот интервьюси ҳар жиҳатдан тўлиқ бўлиши керак. Яъни унда маълумот, тафсилот ва мавзуга оид маълумотларнинг ўзаро уйғунлиги талаб этилади. Газета ёхуд журнал интервьюси матндагина акс этгани боис уни доимо ўзгартириш ва тўғрилаш имкони бор. Матбуот интервьюсини ўзига хослиги шундаки, унда суҳбатдош интервьюер саволига қандай жавоб бермасин, журналист суҳбат матнини қайта ишлаши, жумлаларни таҳрир қилиши, суҳбатни мазмунан тўлдириши мумкин. Боиси, матбуот саҳифаларида бериладиган интервьюни журналист, аввало ўзи учун қайд этади, сўнг матнни газета ёки журнал руҳига мослаб қайта ишлайди ҳамда ўқувчилар эътиборига ҳавола қилади. Бироқ матбуотдаги интервьюни ўқиётган ўқувчи унинг руҳини тўла ҳис эта олмайди. Боиси, у интервьюдан билвосита хабардор бўлади, суҳбатдошнинг руҳи, кайфият ҳамда ҳолати мутлақо ахборотга эга бўлмайди. Матбуотдаги

интервьюда, ҳатто журналистнинг саволи ҳам аслидан буткул ўзгартирилиб ифодаланиши мумкин. Умуман олганда, матбуотда бериладиган интервью ижодий асар намунасидир. Негаки, бу интервьюнинг қандай журналистика асари бўлиши фақат матбуотчи журналистнинг маҳорати ва ижодкорлигига боғлиқ. Интервьюнинг барча турлари, аввало, матбуотда юзага келиб, сўнг бошқа оммавий ахборот воситаларида шаклланди. Шу боис бугунги матбуот, хусусан, болалар нашрлари саҳифаларида интервью жанрини учратиш мумкин.

Болалар ва ўсмирлар учун мўлжалланган “Тонг юлдузи” газетасида кўпроқ суҳбат ва интервью жанрига оид материаллар берилган. Мазкур газетанинг 2016 йилги сонларидан бирида “Интилиш – мақсадга етаклайди”[51] сарлавҳали материал берилган. Унда пойтахтимиздаги 283-умумтаълим мактаби ўқувчиси Мадина Раҳматуллаева билан суҳбат уюштирилган. Муаллиф респондентнинг сухандонлик қобилиятлари, адабиёт ва санъатга бўлган қизиқишлари юзасидан саволларга жавоб олган.

Улар учун интервью ёки суҳбат материалини тайёрлар экан, албатта, шу жиҳатларни инобатга олишингиз зарур. Материал тайёрлашда болалар фаҳмлаши осон воситалар, содда гаплар, улар тилида янграйдиган сўзлардан фойдаланиш керак. Болалар нашрларидан “Билимдон”, “Donoword”, “Гулхан” журналларида ана шундай интервьюларни кўришингиз мумкин. “Donoword” журналининг 2019 йилги сонида журналист З.Бобожоновнинг Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист, таниқли актёр Карим Мирҳодиев билан бўлган интервьюси берилган. Интервью матнига назар соладиган бўлсак, интервью болалар тилига мос жумлалар, яъни содда гаплар, аниқ ва жўн гаплардан иборат. “- Карим ака, сизни кўпроқ киноактёр сифатида яхши таниймиз. Театрдаги фаолиятингиз бизга қизиқ, янги авлод бу ҳақда деярли билмайди”, “- Образга киришда ақлга кўпроқ таянасизми ёки ҳиссиётга?”. Журналист томонидан берилган саволлар эса, шаблон саволлардан тузилмаган. Айнан актёрнинг ижодий йўлидаги фаолиятига оид

[51] Интилиш – мақсадга етаклайди // Тонг юлдузи, 2016 йил 11 январь, 2-сон. 4-б.

янгиликлардан хабардор бўлишингиз мумкин. Қисқа, лекин болаларга мос, мазмунли, қизиқарли суҳбат берилган.

Худди шу журналнинг 18-сонида журналист Л.Қобилова томонидан ёш режиссёр Асқар Холмўминов билан суҳбати чоп этилган. Интервьюнинг кириш қисмида ижодкорнинг ҳаёти ва режиссёрлик фаолияти қисқа тарзда баён этилган. Респодентнинг жавобида ҳам, журналист берган саволларда ҳам узундан-узоқ гаплар, болаларга тушунарсиз сўзлар ҳам бор. Масалан, журналист томонидан берилган қуйидаги саволда тушунарсиз сўз (болалар учун) ишлатилган: “Талабанинг Алишер Навоий нодиротлари - “Искандар”, “Лайли ва Мажнун” асарларига мурожаати кўпчиликда ҳайрат уйғотган...”. Бу жумлада “нодирот” сўзи ноўрин қўлланган. Болалар нашрлари матнларида уларга тушунарли, фаҳмлаши осон бўладиган содда сўзлардан фойдаланишимиз керак. Ўсмирлар учун мўлжалланган “Ёш куч” журналидаги интервьюларни ўқир эканмиз, интервью матни, тили, услуби “Dono word”, “Билимдон”, “Гулхан” журналларидаги интервьюлардан фарқ қилади. Биринчидан, аудитория ёши, дунёқараши, қизиқишидан келиб чиққан ҳолда интервью тайёрланади. “Ёш куч” нинг 2016 йил 7-сонида таниқли киноактриса Жамила Ғофурова билан бўлган суҳбатда журналист томонидан берилган саволларда шаблон, қолипларни учратмайсиз. Деярли барча саволлар Жамила Ғофурованинг ижодий фаолиятига дахлдор. Кўпинча бошқа ОАВда, хусусан, матбуот нашрларидаги суҳбатларда “Режаларингиз?”, “Устозларингиз ҳақида нима дея оласиз?”, “Кино ёки театрга илк қадамингиз...” каби шаблон саволларни кўп учратамиз. Айнан шундай саволлар аудиторияни зерикишига, суҳбатдош ҳақида бирор бир янгилик ололмагани учун ана шу материални ўқимаслигига сабаб бўлади. Бу берилган интервью бошқаларидан ноодатийлиги билан фарқ қилади. Унда журналист саволларни фикр тарзида ифодалаган ва актриса бунга ўз муносабатини билдирган. “- Ижодда учинчи кўз ибораси маълум ва машҳур. Яъни, ҳеч ким илғай олмаган жиҳатни англаш. Бу пашшада фил ясаш дегани эмас, албатта. Аммо, бироз бўрттириш эвазига яхши натижага эришиш

мумкин. - Режиссёр Зулфиқор Мусоқовнинг “Қовун” фильмида ижро этган образим – бошқоронғи келин ана шу иборага тўлиқ мос келади, деб ўйлайман. Ишонсангиз, фильм монтажи устида ишлаётганлар мени танишмаган. Зулфиқор ака “Жамиланинг мана бу қиёфаси, мана бу ҳолати, буниси...” дея кадрларни ўз ўрнига жойлаётганида, ажабланиб: “Қай бири Жамила?” дейишган...”[52].

Журналнинг “Бахт ўзи нимадир” рукнида “Пўлат дода” сарлавҳали суҳбати берилган. Ушбу суҳбатни журналист Лобар Қобилова тайёрлаган. “Ёш куч” журналидаги интервьюларнинг ўзига хослиги шундаки, кириш қисмидан ташқари, респодентнинг ҳаёти ва фаолиятига оид қизиқарли маълумотлар, фактлар алоҳида ажратилиб берилади. Фотосуратлар ҳам сифатли, ўз ўрнида жойлаштирилган. Бу ҳам журналнинг ўзига хос дизайни ҳисобланади. Бу интервью ҳам журналнинг бошқа сонларидаги интервью каби саволлар факт ва фикр тарзида баён этилган ва шунга мос равишда респодент ўз жавобини берган. Масалан, журналист “Отам дангал, чўрткесар одам бўлган” деган жумлани келтирган. Бунга суҳбатдош отасига бўлган муносабати, феъл-атворини баён этган. Лекин интервьюда камчиликлар ҳам йўқ эмас. Журналист томонидан берилган саволлар тарзидаги фикрларда имловий, услубий хатолар ҳам бор. “Ҳайрон қолман-да, турмушнинг мушти қаттиқ кезлар ҳам кўнгилга театр сиғаркан”. Бу жумлада “ҳайрон қолман-да” бирикмасида “а” ҳарфи тушиб қолган. Бундан ташқари, жумланинг ўзи ҳам бироз ғализроқ. Аммо интервьюнинг қизиқарли, мазмунли ва одатий интервьюларга ўхшамаганлиги журналистнинг ютуғидир.

Журналист суҳбатга тайёргарлик кўриш жараёнида респодентнинг ҳаёти, ижодий фаолиятини чуқур ўргангани яққол намоён бўлиб турибди. Интервьюнинг мукаммал бўлиши журналист борлиқдаги фикрларни ифодалашда тил воситаларининг имкониятларини яхши билиши ва уни амалда қўллай олиши энг муҳим омилдир. Бу, айниқса, болалар нашрларида интервью жанрида ижод этаётганлар учун керак. Чунки суҳбат жараёнида

[52] Ёш куч// 2016 йил 7-сон.

тўғри ва ўринли савол тузиш ва болажонларнинг нутқий салоҳиятига ҳам таъсир кўрсатади. Саволга қараб жавоб берилади ва мавзу очилади. Бунда таҳририятларнинг роли ҳам катта. Ана шундай самарали ва қизиқарли интервью ёки суҳбатларни “Ёш куч” журнали саҳифаларида ўқишингиз мумкин. Журналнинг 2-сонида “Welcome to culture” сарлавҳали интервьюда киносценарист Ёлқин Тўйчиевнинг ижодий фаолиятига тўхталиб ўтилган. Журналист Забаржад Бобожонова берган саволлар бошқа матбуот нашрларида учрайдиган қолип (шаблон)дан қочган. Респодентнинг ҳар бир жавобидан кейинги савол бир-бирини тўлдирган ва уйғунлашган. Интервью саволлари фақат ижодкорнинг ижодий фаолиятигагина тааллуқли:

“- Ёлқин Тўйчиев фильмлари рамзларда фикр, характерда ҳаёт излашга ундайди. Унинг персонажлари эмас, асосан кадрлари “тилга киради”.

Шу кунгача сизнинг иштирокингиздаги фильмлар сони ўттизга етиб қолибди. Диплом иши учун олган қисқа метражли “Февраль”дан то кейинги, ҳамкорликдаги “Дом для русалок” (“Дом для русалок”) фильмларингиз мисолида Ёлқин Тўйчиев қарашларидаги улғайишни бугун қандай баҳолайсиз?”[53].

Демак, болалар нашрларига маълум бир жанрда, хусусан, интервью жанрида материал тайёрлаш жараёнида ёш ўқувчиларнинг ушбу материални тушуниши, “ҳазм” қила олиши катта аҳамиятга эга. Зеро, ижтимоий ҳаётимизнинг барча соҳаларида кетаётган туб ўзгаришлардан оммани хабардор қилувчи ОАВнинг ўзида ҳам тубдан ўзгаришларни давр талаби асосида босқичма-босқич амалга ошириш керак. Шундагина ўзбек миллий журналистикаси, жумладан, болалар журналистикаси жаҳоннинг илғор журналистикаси билан тенглашади ва замон билан ҳамнафас бўлади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. “Тонг юлдузи” газетаси
2. “Donoword” журнали
3. “Ёш куч” журнали

[53] Бобожонова З. Welcome to culture. // Ёш куч, 2017 йил 2-сон, 19-б.

ГАЗЕТА ПУБЛИЦИСТИК УСЛУБИНИНГ ЛИНГВИСТИК МОҲИЯТИ

ЗАРРИНА САФАРМАХМАТОВА
ТерДУ ўқитувчи

Оммавий ахборот воситалари тилидан фойдаланишнинг асосий хусусиятлари ҳақида гап кетганда, тадқиқотчилар оммавий коммуникациянинг замонавий нутқдан фойдаланишга таъсири жуда катта ва тизимли равишда синчковлик билан ўрганишни талаб қилади деган умумий фикрга келдилар.

ОАВ тили тараққиётидаги принцип ва ҳодисаларни таҳлил этишда профессионаллар баҳоси бой манба бўлиб хизмат қилади. ОАВ матнларида келтирилган маълумотлар асосида тадқиқотчи ундаги ижтимоий ҳодиса қай даражада реал акс эттирилганлиги ҳақида хулоса чиқариши мумкин.

Миллий тилнинг ривожланишида ОАВнинг ҳиссаси юқори даражада бўлиб, бу қуйидаги жиҳатларни ўз ичига олади:

Биринчидан, жамият тараққиётига ҳисса қўшаётган янгиланишларга медиа тили биринчи бўлиб муносабат билдиради, ваҳоланки бу янгиланишлар шунчалик тезлашганидан билим хажми ҳар ўн йилда икки баробар ортиб боради.

Иккинчидан, ОАВ янги ҳодисалар, тушунчалар, номлар ва ҳ.к. ларни кенг фойдаланишга (тиражга) киритмаганда тараққиётнинг қандай боришини тасаввур қилиш қийин бўлар эди.

Учинчидан, аввало, медиа тили орқали тилнинг луғат бойлиги ортиб боради. Бунда қуйидаги ҳолатни кузатиш мумкин. Луғат бойлиги баъзан шу даражада тез ортиб борадики, тилнинг ҳар бир грамматик тузилиши, маъжозий маънода айтганда, янги юкламаларга бардош бера олмайди ва бу ҳолат лексика ва грамматика ўртасида зиддиятларга олиб келиши мумкин.

Тўртинчидан, юқорида таъкидланганидек, тилни демократлаштириш жараёнида (жамиятни демократлаштириш жараёни билан бирга келган ҳолда) унинг таркибига янги тушунчалар билан бирга янгича ахборот

етказиш усули, тилдан фойдаланишдаги эркинликнинг ўзига хослигини тилнинг менталлиги билан боғлиқлиги кузатилади.

“Медиа тили” тушунчасининг контекстуал қўлланилишини таҳлил қилиш унинг учта энг кенг тарқалган жиҳатини ажратиб беради:

Дарҳақиқат, ОАВ тилини ёзма ва аудиовизуал кодларини ўзида мужассам этган “аралаш турдаги белгилар тизими сифатида кўриб чиқиш, ўз навбатида тилининг ўзига хослигини аниқроқ аниқлаш имконини беради”.

Д.М. Тешабаева газета материаллари ёзма манба тариқасида ҳар қандай тилнинг ривожланишини ўрганиш, адабий тил имкониятларини, унинг бойлигини юзага чиқариш ва намойиш этиш, ундан тарғибот-ташвиқот мақсадларида фойдаланиш ҳамда нутқ маданияти ва саводхонликни оширишда муҳим аҳамиятга эгалигини таъкидлайди[2].

А.Абдусаидов газета тили ва услуби борасида қуйидаги фикрни билдирган: “ОАВ орасида газета информативлик (ахборот бериш), тарғибот, ташвиқот, тарбиявийлик, ташкилотчилик, реютмалилик, таъсирчанлик вазифаларини ўзига хослик билан бажаради. Бу вазифаларнинг самарадорлиги ва таъсирчанлигини ошириш учун оммавийлик, образлшшк, экспрессивлик, эмоционаллик, аниқлик, ихчамлик, услубий мувофиқлик каби мезонларга амал қилиш муҳим”[1].

Шуни таъкидлаш жоизки, ОАВ орасида газетанинг ўрни беқиес. Газета матнлари албатта нутқ қоидаларига биноан яратилади. Албатта, бунда ОАВ нутқи ортида идиологик ғоя ётганини кўпчилик тадқиқотчилар томонидан тан олинади. Зеро, “ОАВ ичида газета – янги сўз, паремия, ибора, бирикмаларнинг энг сезгир кўзгусидир. У жамият ҳаётининг барча соҳаларида содир бўлаётган ўзгаришларни бошқа ҳар қандай воситалардан тезроқ акс эттиради ...газета жамоатчилик учун қизиқарли бўлган ва тарбиявий аҳамиятга эга барча мавзулар ҳақида ёзади. Мақолалар мазмун-моҳиятини баҳолаш воситаларига бўлган эҳтиёж ҳам кам эмас, чунки бизда газета янгиликларни хабар қилишнинг ҳиссиз механизми эмас, балки

жамият манфаатларини ифодаловчи нашр саналади. Айнан шу позициядан газета ўқувчига ахборот етказади, тарғибот-ташвиқот олиб боради»[2].

Биз бу ўринда газета публицистик услуби борасида баъзи бир фикрларни келтиришни жойиз деб топамиз.

Ҳар бир халқ, ўз тилидан ўзича фойдаланади. Тил - маълумот бериш, нарсаларни номлашда алоқа воситасидир. Шу хусусиятига кўра у ўзида миллийликни акс эттиради. Турли миллатларда менталитет ва маданий анъаналарга кўра, сўз ва иборалар мулоқот мақсади ва ҳолатига қараб турлича қўлланилади, тушунилади ва коммуникатив мақсадга йўналганлик ноанъанавий тарзда англашилади. Бундан ташқари, муайян мамлакат, географик ҳудудга қараб аудиторияни ҳам ҳисобга олиш лозим. Турли миллат вакиллари билан мулоқотида исботлаш ҳамда ишонтиришнинг ўзига хосликлари бор.

ОАВда тилдан фойдаланиш жамоанинг фаолиятида хулқ ва хатти-ҳаракатлар бирлигини акс эттиради. Миллат менталитети унинг вакиллари нутқида тил воситалари, ўзига хос усулларидан фойдаланиш орқали намоён бўлади.

Миллий жиҳатларнинг яқин узвий боғланиши ҳар бир халқнинг паремияларида ўзгача намоён бўлади. Бу боғланиш турини англаш доимо мураккаб, лекин қизиқ жараёндир, чунки у нафақат ҳар бир ҳалқ учун ўзига хос бўлган анъаналарни, балки ўзаро таъсир натижасида паремияларнинг ғоявий мазмуни ва шаклининг ўзигагина хослигини белгилаб берган этнографик мажмуаларни ҳам ўрганишни талаб этади.

Адабиётлар рўйхати

1. Абдусаидов А. Газета жанрларининг тил хусусиятлари. Филол. фан. д-ри... автореф. – Тошкент, 2005. – Б.

2. Тешабаева Д.М. Оммавий ахборот воситалари тилининг нутқ маданияти аспектида тадқиқи (Ўзбекистон Республикаси ОАВ мисолида). Филол.ф. д-ри… дисс. – Тошкент, 2012.

3. Сафармахматова З.Н “Paremiology in media text as a means of expressiveness” EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) - Peer Reviewed Journal. May 2021

МЕТАФОРА ГАЗЕТАНИНГ ТАЪСИР ФУНКЦИЯЛАРИ СИФАТИДА

АЛИЯ ТОЛЕУБАЕВА
Қарақалпоқ давлат университети, катта ўқитувчи

«Газета тили» атамаси кўпинча «газета-публицистик услуб» атамаси билан ўхшаш бўлиб, у газета матнларини нутқнинг функционал-услубий фарқлашнинг умумий тизими нуқтаи назаридан ўрганишда кенг қўлланилади.Ўзида газета ва публицистик нутқ тизими доирасида замонавий тилшуносликнинг деярли барча услубларини акс эттиргани учун тадқиқотчилар бу услубга мураккаб ва кўп қиррали ҳодиса, дея таъриф берадилар[54].

Газета-публицистик услубнинг яна бир ўзига хос хусусияти шундаки,унинг ижтимоий ҳодисалар билан узвий боғлиқлиги, тилнинг умумий лексик-семантик системасига кучли таъсир ўтказишидир.

Газета саҳифасида *адресат–адресант* миқёсида бир томондан, газетадаги лексик қатламларнинг стандарт жумлалар ҳисобидан кенгайишига олиб келса, иккинчи томондан, экспрессияни унинг объективлиги, холислиги орқали ҳаддан зиёд кучайтирилишига олиб келади. Албатта, бу, ахборотни намоён қилаётгган сўзларнинг стилистик бўёқдорлигига ҳам муайян даражада таъсир қилади.

Англашиладики, газета тили мураккаб ҳодиса бўлиб, газета матни шаклида ўз аксини топган, мантиқий яхлитликка эга, шахс нутқий - ижодий жараёнининг натижаси ҳисобланади. Т.М. Дридзе ҳамда И.П. Лисакова[55]газета тили тадқиқида аудиториянинг ижтимоий, психологик ва лисоний хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилишни таклиф қилишади.

Газета тили тадқиқотчиси В.Г. Костомаровнинг фикрича, ахборий ва таъсир кўрсатувчи функцияларнинг публицистик матнда устуворлиги унинг

[54] *Васильева А.Н.*Газетно-публицистический стиль речи.–М., 1982. –С. 4.
[55]См:Дридзе Т. М. Лингвосоциологические аспекты массовой информации. – М., 1976.; ЛысаковаИ.П. Социолингвистические аспекты журналистики // Социальное функционирование журналистики. – СПб, 1994.

умумий конструктив тамойили, яъни стандарт ва экспрессиянинг навбатма-навбат тарзда бирикиб келишини белгилаб беради[56].

Дарҳақиқат, «Ҳар қандай функционал услуб учун анъанавий сўз қўллаш, муайян лисоний ҳодисаларнинг доимийлигига хосдир»[57].

Газетанинг таъсир функцияларининг объекти газета ўқувчиси, яъни жамият, унинг вазифаси эса жамоатчилик қарашларининг шаклланишига таъсир этишдан иборат. Шу билан бирга, газета матнлари вазиятни у ёки бу ракурсдан очиб, жамиятни маълум даражада қўзғатишга уринади - улар ўқувчида олдиндан режалаштирилган, зарурий муносабатни уйғотади.

Айниқса газета тилидаги экспрессивлик, услубий, психолингвистик, дискурсив, когнитив ва семиотик йўналиш нуқтаи назаридан ўрганилади. Улар тропларнинг яратилишининг янгилиги, белгиланаётган тушунчаларнинг шакл ва мазмунининг янгилиги, бирликларнинг адабий тилда ишлатилишидаги янгиликлар ва алоҳида тил ташувчилари нутқидаги янгилик мезонларига асосланади.

Н.А. Лукьянова экспрессивликка«лисоний белгининг семантик хусусиятини, тасвирни яхлит кўргазмали тақдим этилиши орқалишахс, предмет, ҳодисанинг аҳамиятини, субъектнинг, муаллифнинг ҳиссий баҳоланишини ифодалаш мақсадида унинг лисоний бўлмаган мазмунни ифода этиш қобилиятига эга»дея таъриф беради[58]. Экспрессив воситалар фикрлашни тасвирланган предметлар ва ҳодисалар ўртасидаги боғлиқликни аниқлашга йўналтиради. Тасаввур ва тафаккурнинг фаоллашиши матнни идрок этиш жараёнини анча осонлаштиради[59].

Н.А Лукьянова фикрига кўра, экспрессив лексика сўз томонидан тақдим этилади. Унинг лисоний аҳамияти тилнинг ифодали функцияси - семантик функция билан белгиланади, унинг вазифаси «образли ёки образли бўлмаган

[56]*КостомаровВ. Г.* Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики. –М.: МГУ, 1971.
[57]Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990.
[58]*Лукьянова Н. А.* Экспрессивная лексика разговорного употребления. Проблемы семантики: учеб. пособие. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1986. –С.43.
[59]*TeliyaV.N.*PhraseologicalEntitiesasaLanguageofCulture (MethodologicalAspects) // Eurofras 95. EuropäischePhraseologieimVergleich: gemeinsamesErbe und kulturelleVielfalt / W. Eismann (Hrsg.). – Bochum: Brocksmeyer, 1998. –28-41pp.

вербал шакллар ёрдамида реал «предметлар»нинг сифатли ва миқдорий характеристикалари ҳамда уларнинг субъект томонидан эмоционал баҳоланиши билан боғлиқ муайян лисоний мазмунни ифодалашдан иборат»[60].

Газета тилидаги троплар фаолиятининг замонавий талқинида лингвокультурологик ёндашув истиқболли бўлиб, бу нуқтаи назардан троплар маданий аҳамиятга эга маълумотларни ўз ичига олган бирликлар сифатида қаралади. Ушбу ёндашув троплар инсон фаолиятининг натижасидир ва маданий аҳамиятга эга бўлиши мумкин деган хулосани ўзига асос қилиб олади.

Лингвомаданий ёндашувни ишлаб чиқиш зарурати шундан далолат беради, троплар мазмуни нафақат лингвистик балки маданий омиллар таъсирида шаклланади.

Шуни таъкидлаш керакки газета тилидаги маълум бир матн ичида функциялардан фақат биттаси ишлай олмайди, чунки ўқувчи томонидан олинган ҳар қандай маълумот уни мантиқий хулосага келишга мажбур қилади, яъни билвосита бўлса ҳам таъсир эффекти кузатилади. Шу билан бирга ахборотни олмай туриб таъсир эффектига эришиш мумкин эмас [61].

Метафора - янги маънолар манбаи, нутқдан фойдаланишининг ўзига хос тури, ассоциатив (уюшган) механизм, нутқий фикрлаш усули ва ниҳоят, ҳақиқатни билишнинг ўзига хос, аммо ҳақиқий (таъсир қилувчи) усулидир.

Коммуникатив фаолиятда (масалан, журналистикада) метафора қабул қилувчининг ақл-заковати, ҳис-туйғулари ва иродасига таъсир қилишнинг муҳим воситаси ҳисобланади. Бу муаммо замонавий илмий адабиётларда аллақачон кўриб чиқилган.

Ўзининг фундаментал монографиясида М.Р.Желтухина, замонавий медиа матнларнинг самардорлигини кўриб чиқаётганда, метафора ва шунга ўхшаш мажозий маъно турларига алоҳида эътибор беради ва

[60]*Лукьянова Н.А.* Экспрессивная лексика разговорного употребления: проблема семантики / Н.А. Лукьянова; отв. ред. А.И Федоров. Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1986.–С. 43.
[61]Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. –С.97.

“Метафора,метонимия,синекдоха тропларнингасосий турлари сифатида ОАВ нутқида энг катта тасирига эга” эканлигини таькидлайди[62].

Шундай қилиб, замонавий газета матни таҳлилида маъно кўчиш усулларидан кенг фойдаланиш ҳамда метафора ўқувчига таьсир қилишининг универсал усули сифатида қаралади.У аниқ, ихчам ва лўнда бўлганлиги сабабли катта ҳажмли маьлумот таркибини қисқа кўринишда (формада) етказиш хусусиятига эга,бу эса газеталар учун жуда муҳимдир.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Васильева А.Н. Газетно-публицистический стиль речи. – М., 1982. – С. 4.
2. Дридзе Т.М. Лингвосоциологические аспекты массовой информации. – М., 1976.;
3. Лысакова И.П. Социолингвистические аспекты журналистики // Социальное функционирование журналистики. – СПб, 1994.
4. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики. –М.: МГУ, 1971.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / Под ред. В.Н. Ярцева. – М., 1990.
6. Лукьянова Н. А. Экспрессивная лексика разговорного употребления. Проблемы семантики: учеб. пособие. – Новосибирск: Наука, Сиб. отделение, 1986. –С.43.
7. Teliya V.N. Phraseological Entities as a Language of Culture (Methodological Aspects) // Eurofras 95. EuropäischePhraseologieimVergleich: gemeinsamesErbe und kulturelleVielfalt / W. Eismann (Hrsg.). – Bochum: Brocksmeyer, 1998. –28-41 pp.
8. Лукьянова Н.А. Экспрессивная лексика разговорного употребления: проблема семантики / Н.А. Лукьянова; отв. ред. А.И Федоров. Новосибирск: Наука. Сиб. отд-ние, 1986.–С. 43.
9. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / И.Р. Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – С.97.
10. Желтухина М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ. – М.: Волгоград, 2003. – С.6.

[62]Желтухина, М. Р. Тропологическая суггестивность масс-медиального дискурса: о проблеме речевого воздействия тропов в языке СМИ.–М.: Волгоград, 2003.–С.6.

НОДАВЛАТ МАТБУОТ НАШРЛАРИ: АСОСИЙ ВАЗИФА ВА ТАМОЙИЛЛАР ТАҲЛИЛИ

ФЕРУЗА ТУРАЕВА
ЎзДЖТУ катта ўқитувчиси

Матбуотга таъриф берилар экан, унинг тасвир, таҳлил ва таъсирдан иборат асосий функцияларини эътироф этиш мақсадга мувофиқдир. Матбуотда воқеалар сўз орқали тасвирланиб, газета ва журналлар фаолиятида ўз аксини топади. Шу ўринда таъкидлаш жоизки, тасвир функцияси хабардор қилишга асосланиб, бунда ижтимоий ҳаёт воқеаларини кенг тарзда оммага тўла етказиб бериш вазифаси юклатилган. Бу борада газеталар асосий ўрин тутади, ҳар қандай газета фаолиятининг асосий қисми, унинг саҳифалари материалларнинг мазмун-моҳиятини тасвирлаш, хабардор этишга бағишланади. Бошқача қилиб айтганда, газетанинг асосий вазифаси шу жамият ҳаётини бутун тўлалигича акс эттиришдир.

Матбуотнинг яна бир вазифаси воқеликни таҳлил қилишдан иборат. Бунда ижтимоий-сиёсий ҳаётнинг муҳим муаммоларини ҳал қилишда, иқтисодий ишлаб чиқариш жараёнларини такомиллаштиришда, маданий-маънавий ҳаётнинг янада тараққий этишида муҳим аҳамият касб этади. Матбуотнинг таҳлил вазифасини бажаришида оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, газета нашрлари доимий равишда фаолият кўрсатадилар. Тасвир функциясида ахборий жанрлар етакчилик қилса, таҳлил функциясида эса, таҳлилий-аналитик жанрлар хизмат қилади. Буларга корреспонденция, мақола, тақриз, шунингдек, бадиий публицистиканинг очерк, фельетон, памфлет каби жанрлари киради. [63]

Бугунги кунда матбуот ижтимоий ҳаёт воқеаларини тасвирлаб, уни таҳлил этибгина қолмай, уларнинг ижтимоий ҳаётга нечоғлиқ таъсир этишини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади. Матбуотнинг асосий жиҳатлари қайд этиб ўтиладиган бўлса, жумладан, умуминсоний манфаатларга хизмат қиладиган халқнинг кундалик фикр ва туйғуларининг

[63] Худойқулов М. Журналистика ва публицистика асослари – Тошкент “” 2008 й, 2009й.

ёркин ифодаси, халқ ҳаёти, фикр-ўй, қувонч-ташвиши, орзуларини ифода этувчи – халқчиллик принципи, шу жумладан, ижодкор аҳлидан ҳақиқатни қатъий талаб этадиган – ҳаққонийлик принципи, юқоридаги жиҳатларни ўзида жамлаган ва оммани ўзига жалб этишга даъват этувчи – оммавийлик принциплари мавжуд.

Матбуотнинг моҳиятини ташкил этувчи унинг ички қонуниятларидан бири, унинг анъанавийлигидир ҳамда янги қонуниятларга амал қилиши ҳам ушбу моҳиятни қамраб олади. Масалан, ўз мустақиллигига эришган Ўзбекистон тараққиёт йўлида ижтимоий-иқтисодий ислоҳотларнинг амалга ошишида кишилар онгига мустақиллик ғоялари, янгича фикрлашни сингдиришда, миллий мафкурани вужудга келтиришда, тарихий босқичларда шаклланган ва бошқа кўпгина давлат, мамлакатлар ҳаётида синовдан ўтган анъаналар, шу жумладан, миллий меросимизга амал қилиб келмоқда.

Матбуот турли манфаатларни, хусусан, давлат, партия, ижтимоий гуруҳ, сиёсий раҳбар, йирик молиявий ва иқтисодий тизимлар, бутун жамиятнинг манфаатларини ифодалаши мумкин. Бундай ҳолатда жамиятда давлат томонидан бошқариладиган матбуот бўлиши табиий.

Ўтган йиллар мобайнида халқаро ҳуқуқ нормалари ва мамлакатимизда амал қилаётган конституциявий принциплар асосида қатор қонун ҳужжатлари қабул қилинди. Бунинг ижросини таъминлашга қаратилган Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарор ва фармойишлари, Вазирлар Маҳкамасининг қарорлари, тегишли идораларнинг меъёрий ҳужжатлари қабул қилинди. Мазкур меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар оммавий ахборот воситалари, жумладан мустақил матбуот фаолиятининг қонун даражасида ҳуқуқий таъминланишига ва олдин мавжуд бўлмаган ахборот ҳуқуқий институтларининг шаклланиши ва ривожланишига имкон яратди. Айниқса, ҳозирги кунда матбуот эркинлиги, сўз эркинлиги, оммавий ахборот воситалари томонидан ишлаб чиқарилган ахборот ва бошқа маҳсулотларнинг монесиз тарқатилиши, шунингдек, ахборотни излаш, олиш ва тарқатишдаги чекловлар, уларга эгалик қилиш, тасарруф этиш, оммавий

ахборот воситалари маҳсулотини яратиш ва тарқатишда ишлатиладиган материаллар, хом-ашёлар, техник воситаларни ишлаб чиқариш, сотиб олиш, сақлаш каби масалалар бозор иқтисодиёти талаблари, демократик андозаларга мос равишда норматив-ҳуқуқий хужжатлар билан тартибга солинмоқда. Кўрилаётган бу каби чора-тадбирлар эндиликда ўзининг ижобий самарасини бермоқда.

Давлатнинг эркин ва мустақил оммавий ахборот воситаларини ҳар томонлама ривожлантириш сиёсатини олиб бориши – бу Ўзбекистоннинг демократик қадриятларни эъзозлаш, оммавий ахборот воситалари эркинлиги ва мустақиллигини таъминлаш каби ўз зиммасига олган халқаро вазифаларни бажариб келаётганлигининг далилидир. Айтиш керакки, кўнгилочар нашрлар ва дайжестлар ўртасида рақобат айниқса кучли. Ўқувчиларни кўпроқ жалб этиш учун бир неча ўнлаб нашрлар кескин рақобатга киришган. Уларнинг ҳаммаси хусусий нашрлардир, уларнинг асосий мақсади – фойда олишдан иборат. Шу сабабли, улар ўз маҳсулотларини фаол олдинга суришга, уларни реклама қилишга, мослашувчан нарх сиёсатини ўтказишга ҳаракат қиладилар. Ўзбекистон матбуоти турли назарий жиҳатлардан ташқари, муҳим бир масала, яъни матбуот эркинлиги масаласи билан жамият тараққиётига маънавий пойдевор бўла олади.

Мустақил ва эркин оммавий ахборот воситалари демократиянинг рамзи ва белгиси экан, улар халқ иродасини, одамларнинг эҳтиёж ва манфаатларини ифода этадиган жамиятдаги мавжуд иллатлар ва нуқсонларни очиб бера оладиган кучга айланмоғи керак. Лекин, бу соҳада ҳали қилинадиган ишлар талайгина. Оммавий ахборот воситалари соҳаларида эркинлик асосларини мустаҳкамлаш учун шундай шароит яратиш керакки, эркин фикр билдириш, ҳур фикрлилик ва жонли баҳслар олиб бориш нафақат журналистларнинг, балки кенг омманинг манфаатига айланишини таъминлаш зарур. Маълумки, нодавлат газеталар хусусий, ҳеч кимга қарам бўлиб қолмаган эркин муассаса ҳисобланади. Америка ва Европа матбуотининг узоқ тарихига назар ташланса, ўтган XIX-XX асрларда

журналистлар матбуотнинг давлатдан ажралиб чиқиб, мустақил фаолият кўрсатиши учун кураш олиб борганликлари ва бу кураш улар хоҳлагандек якунланганига гувоҳ бўлиш мумкин. Илк газеталар чоп этилган даврларда уларни фақат бой, зиёли қатлам кишилари мутоала қилар эдилар. Йиллар давомида техника ва технологияларнинг ривожланиши натижасида газеталарни оддий омма ҳам ўқиш имкониятини қўлга киритди. Бу эса, ўз навбатида хусусий нашрларнинг кўпайишига туртки бўлди. Хусусий газеталар давлат газеталаридан бир мунча фарқ қилгани ҳолда, маълум қолиплардан йироқда, анча эркин, танқидий чиқишлар билан халқ орасида оммалашиб борди. Бу эса, газеталарнинг халқ ҳаётида муҳим ўрин қолдиришига олиб келди. Шунинг учун ҳам манбаларда таъкидланганидек, “100 та қуролланган аскардан кўра, битта газета афзал”, - деган фикр газетанинг қанчалик аҳамият касб этганлигидан далолатдир.

Маълумки, хусусий нашрларнинг XX асрда АҚШда анча оммалашиб кетиши оқибатида саҳифалари 100 бетгача бўлган икки мингдан зиёд кундалик газеталар чоп этилган. Чунки бу даврда газета ҳам иқтисодий, ҳам сиёсий жиҳатдан фойда олишни таъминлайдиган бозор маҳсулоти, фойда келтириш манбаига айланган эди[64]. Газеталар шу даражада оммалашдики, ҳатто дам олиш кунлари 500 саҳифагача чоп этиладиган газеталар доимгидан икки баробар кўп ададда сотувга чиқар эди. Шундан хулоса қилиш мумкинки, газеталарнинг омма орасида ўз ўрнига эга бўлишида газета саҳифаларининг маълумотларга бой бўлиши, мақолаларнинг ўқувчилар савиясини ҳисобга олиб ёритилиши муҳим роль ўйнайди. Мана шундай ёндашув асосида бугунги кунда Ўзбекистонда ҳам кун сайин хусусий газеталарнинг кўпайиб бораётганини кузатиш мумкин. Айниқса, нодавлат газеталарининг кўпайиб бораётганлиги матбуотнинг ривожланаётганига мисол бўла олади. Бироқ, журналистларга янада кўпроқ эътибор берилса, профессионал журналистлар жамоалари ташкил этилса, хусусий

[64]Дўстқораев Б. Туркистоннинг жадид усули тўғрисида қарашлар. “Жамият ва бошқарув”, Тошкент: 1998, №1. –Б.

газеталардаги мавжуд айрим салбий ҳолат ва “илллатлардан” халос бўлишга туртки бера олар эди. Маҳоратли, юксак малакага эга бўлган журналистлар ҳар жойдан керакли ва мавзу доирасидаги маълумотларни ҳар қандай вазиятда тайёрлашга қодир. Шундай бўлса-да, бугунги нодавлат матбуот нашрлари саҳифалари камчиликлардан ҳоли эмас. Бундай шароитда энг аввало, халқ маънавий савиясини кўтарадиган мақолаларни кўпайтириш зарур. Фақат ютуқларнигина эмас, камчиликларни ҳам ёритиб туриш лозим. Албатта, бунда танқидий руҳни олиб кириш керак. Халқ оммаси уларни ўқиб, камчиликларини тузатиб бориши, айрим иллатларга бефарқ қарамасликни ўрганиши, ўқиб маданий-маънавий озуқа олиши зарур. Нодавлат газеталарнинг энг муҳим аҳамияти унинг оммабоп газета бўлишида эмас, балки унинг ўқилишли бўлиши муҳимлигидадир. Яъни, оммага ҳақиқий, муҳим тафсилотларни етказиб бориш зарур. Нодавлат газета тузиш фақат “Сариқ матбуот” билан чекланиш керак дегани эмас, балки ижтимоий-сиёсий, маданий-маърифий томонларни асос қилиб олиш зарур. Шунингдек, фақатгина “санъат аҳли” билан чегараланиб қолмасдан, муҳим воқеликни ёритиб бериши, халқ савиясини ошириши зарур.

Ҳозирги замон матбуотида тезкорлик, ахборотнинг серқўламлилиги, ўқувчини ўзига жалб қилиш усулларидан фойдаланилмоқда. Масалан, “Даракчи”, “7х7”, ”Тасвир”,”Бекажон”,”Суғдиёна”,”Хордиқ” каби хусусий газеталарда шов-шувли хабарлардан ташқари, жиддий мақола ва материалларга ҳам алоҳида эътибор берилмоқда. Бу эса, аудитория эътиборини тортмай қолмайди. Булар давр талабига жавоб берса, келгусида анъанага айланади. Лекин баъзида ОАВлар орқали уларга нисбатан танқидий фикрлар ҳам билдирилмоқда[65]. Тан олиш керак, оммавий ахборот воситаларида жой топаётган айрим ахборот кўлами шаклан ва мазмунан бой эмас. Таҳлил ўрнида баён, аниқлик ўрнида умумийлик ҳоллари кўплаб учрамоқда. Албатта бундай ҳолатларга барҳам бериш керак. Бунинг учун

[65] Қаранг: “Журналистлик фақат ахборот тарқатиш эмас ”. Хуррият. 1996. 2-август.; “Акасими, укаси”. Хуррият. 1996. 16 август

журналистларнинг сиёсий савиясини оширишга катта аҳамият бериш зарур. Босма ОАВ журналистларининг савияси, саводхонлиги ва касб маҳоратини оширишга кўмаклашувчи туркум ўқув машғулотлари ташкил этилиши, журналистларнинг профессионал маҳоратини замон талаблари даражасига кўтариш борасида хорижий тажрибани ўрганиш ва самарали жиҳатларини амалиётга жорий этиш ҳам бу борадаги долзарб вазифалар сирасига киради. Ваҳоланки, мамлакатимизда истеъдодли ва чуқур билимга эга бўлган журналистлар кам эмас. Фақат, уларни қўллаб-қувватлаб, ўз вақтида рағбатлантириб туриш зарур.

III SHO'BA. ELEKTRON MEDIA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

МЕДИАМАКОНДА YEVROTURCOLOGICA.UZ ЭЛЕКТРОН ПЛАТФОРМАСИ

ГУЛНОЗ ХАЛЛИЕВА
ТошДШУ инновацион лойиҳа бош илмий ходими, ЎзДЖТУ профессори, ф.ф.д.

ФАЙЗУЛЛА ЮСУПОВ
ТошДШУ инновацион лойиҳа дастурчиси

Ушбу мақолада медиамаконда yevroturcologica.uz электрон платформасини яратишнинг долзарблиги ва унга хос хусусиятлар очиб берилган.

Калит сўзлар: yevroturcologica.uz, қўлёзма, туркий, Европа, iSpring Learn, Moodle,. WebTutor , Teachbase, GetCourse, iSpring Market, Memberlux

В данной статье раскрывается актуальность и специфика создания электронной платформы evroturcologica.uz в медийном пространстве.

Ключевые слова: eurroturcologica.uz, рукопись, тюркский, Европа, iSpring Learn, Moodle,. WebTutor , Teachbase, GetCourse, iSpring Market, Memberlux

This article reveals the relevance and specifics of creating an electronic platform evroturcologica.uz in the media space.

Keywords: eurroturcologica.uz, manuscript, Turkic, Europe, iSpring Learn, Moodle, WebTutor, Teachbase, GetCourse, iSpring Market, Memberlux

Сўнгги йилларда халқимизнинг қадим тарихи ва бой маданиятини тиклаш, буюк алломаларимизнинг маънавий меросини ҳар томонлама чуқур ўрганиш ва тарғиб этиш, ёш авлодни уларнинг эзгу анъаналари руҳида тарбиялаш бўйича улкан ишлар амалга оширилди. Эндиликда маънавий-маърифий соҳадаги ислоҳотлар самарасини ошириш зарурати бу йўналишдаги ишларни сифат жиҳатидан янги босқичга кўтаришни талаб этмоқда. Айниқса, олий таълим ва илмий-тадқиқот муассасалари олдида адабий-тарихий манбалар ўрганиш асосида қадим қўлёзмаларимиз хазиналарини бойитиш, хорижий давлатларнинг китоб фондларида

сақланаётган, балки фанга номаълум бўлган маданий меросимиз намуналаридан иборат каталоглар тузиш, бундай ноёб манбаларни ҳар томонлама чуқур ўрганиш, буюк аллома ва мутафаккирларимизнинг жаҳон илм-фани ва цивилизацияси ривожига қўшган беқиёс ҳиссасини тарғиб этиш каби долзарб вазифалар турибди.

Ҳукуматимиз қарорларининг кўпчилиги Ўзбекистондан ташқарида сақланаётган, дунё фондларидаги қўлёзмаларимизни ўрганиш ва тарғиб қилиш масаласига қаратилган. Жумладан, Президентимизнинг 2017 йил 24 майдаги ПҚ-2995-сон «Қадимий ёзма манбаларни сақлаш, тадқиқ ва тарғиб қилиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги Қарорида белгиланганидек, мазкур соҳа вакилларининг асосий вазифаларидан бири хориждаги қадимий қўлёзма китоблар фондларидаги мавжуд асарлар нусхаларини айирбошлаш ёки олиш ҳисобидан мамлакатимиз қўлёзма ва ёзма манбалар фондини бойитиб бориш, шунингдек, Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган туркий қўлёзмалар базасини яратиш орқали миллатимиз тарихининг янги саҳифаларини очиш, маънавий қадриятларимизнинг халқаро миқёсдаги ҳудудини белгилаш, ёзма маданиятимизнинг пойдевори бўлган бирламчи қадимий манбаларни илмий истифодага олиб кириш ва халқимизнинг маърифат хазинасини янгидан-янги тадқиқ ва тарғиб объектлари билан бойитишдан иборат. Бу вазифалар инновацион лойиҳалар доирасида ҳам амалга оширилмоқда

“Европа фондларида сақланаётган, Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган туркий қўлёзмаларнинг маълумотлар базасини ва *“Yevroturcologica.uz*” электрон платформасини яратиш” деб номланган инновацион лойиҳа доиёрасида бир қанча профессор олимлар фаолият юритмоқда. Мазкур лойиҳа объекти – Европа фондларида сақланаётган, Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган туркий қўлёзмалар, предмети эса улар ҳақидаги маълумотлар базасини яратишдан иборат. Лойиҳанинг муҳим аҳамияти хорижий фондлардаги туркий қўлёзмалар ҳақидаги янгиликларни юзага чиқариш билан боғлиқ. Ушбу янгиликларни аниқлаш мақсадида 2021 йил декабр

ойида Германия, 2022 йил март ойида Франция кутубхоналарига илмий сафар уюштирилди, бир қанча Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган қўлёзмалар аниқланди, айримларининг фотонусхалари олиб келинди.

Лойиҳанинг илмий аҳамияти шундаки, хорижий фондлардаги туркий қўлёзмаларнинг илмий истифодага олиб киритилиши билан қадимий ва бой тарихга эга ўзбек тили ва адабиётининг теран илдизларини, мумтоз тафаккур оламида аждодларимиз кўтарилган чўққиларни бугун – XXI аср заминида реал ҳис қилиш имкони пайдо бўлади. Лойиҳа режаси доирасида ЎзР Вазирлар Маҳкамасининг «Жаҳон адабиётининг энг сара намуналарини ўзбек тилига ҳамда ўзбек адабиёти дурдоналарини чет тилларига таржима қилиш ва нашр этиш тизимини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 2018 йил 18 майдаги 376-сонли, “Интернет жаҳон ахборот тармоғида миллий контентни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида” 2017 йил 14 августдаги ВМҚ-625-сонли қарорларида ҳамда китобхонлик маданиятини оширишга қаратилган барча меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларда белгиланган вазифаларни амалга ошириш имкони мавжуд.

Медиамаконда “Yevroturcologica.uz” электрон платформасини яратиш жараёнида хорижда сақланаётган, Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган Европадаги туркий қўлёзмаларнинг умумий маълумотлар базаси ва шу асосда веб саҳифаси яратилади. Барча маълумотлар интернетга жойлаштирилади: бу эса ҳам иқтисодий, ҳам маънавий самара беради. Энг асосийси илмий жамоатчилик шу пайтгача аниқланмаган қўлёзмалар ҳақида маълумотга эга бўлади, бу эса кўпгина тадқиқотларга йўл очади. Таклиф этилаётган усул ва ёндашувлар илмий методология асосида, яъни қўлёзмаларни ўрганиш, матншунослик, манбашунослик методлари асосида шакллантирилади.

Европада сақланаётган қўлёзма асарларни ўрганиш баробарида ва энг янги технологик методлар асосида Ўзбекистонда мавжуд бўлмаган туркий қўлёзмаларнинг маълумотлар базаси ва *“Yevroturcologica.uz*” электрон платформаси яратилади. Бугунги кунда платформа яратиш бўйича энг илғор

7 та платформа дастури мавжуд бўлиб, улар қуйидагилардан иборат: Moodle, iSpring Learn, . WebTutor , Teachbase, GetCourse, iSpring Market, Memberlux. ***“Yevroturcologica.uz”*** электрон платформаси iSpring Learn дастурида яратилади. Ушбу дастур қизиқувчиларга четда эл фондларида сақланаётган туркий қўлёзмалар ҳақида комплекс билим бериш, уларни баҳолаш, қайта алоқага чиқиш, вебинарлар ташкил қилиш каби кенг имкониятларни яратади. Платформада ўқув контенти(дарслик, кулланма, тақдимот, видеокурслар тестлар ва х.к) iSpring Suite дастурида яратилади. ISPRING дастурида яратилган ***“Yevroturcologica.uz”*** платформаси Google қидирув тизимида, автоматик равишда турли тилларга таржима қилинади, бу эса дунёга машҳур нуфузли университетлардаги шарқшунослик илмий марказлари, кафедралари билан академик ҳамкорлик ўрнатишга кенг йўл очади. Платформадан фойдаланиш учун оддий рўйхатдан ўтилади, қайта алоқага имкон яратилади. Мазкур платформада вебинарлар ташкил этиш имкони кейинчалик ушбу платформани тижоратлаштириш имконини яратади. Шунингдек, лойиҳа тугагандан кейин ҳам давомли равишда лойиҳа доирасида яратилган ўқув адабиётларини молиявий шартномалар асосида реализация қилишга кенг йўл очади.

Лойиҳа доирасида дунёга машҳур *Peter Szondi Institute of Comparative Literature, Freie Universität Berlin, Leibniz-Zentrum für Literatur-und Kulturforschung (ZfL) (Германия,Берлин), University of Toronto Centre for Comparative Literature(Канада,Торонто). Yale University Department of Comparative Literature(АҚШ, Йель университети), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü (Туркия, Османгози университети) Harvard University Department of Comparative Literature (АҚШ), Indiana University Comparative Literature Department, Columbia University Department of English and Comparative Literature(АҚШ), University of Washington Department of Comparative Literature (Вашингтон)* каби нуфузли университетлардаги илмий марказлари билан академик ҳамкорлик ўрнатилади.

Минг йиллик адабий меросимиз ҳақида тўла ва комплекс тасаввур берувчи *“Yevroturcologica.uz*” электрон платформасининг яратилиши ҳануз ўзбек филологиясида жиддий муаммо бўлиб келаётган мумтоз матнни концептуал англаш ва шарҳлаш масаласининг ижобий ҳал бўлишига кўмак беради, герменевтик тафаккур моделини тақдим этади. Шунингдек, лойиҳани амалга ошириш жараёнида қўлга киритиладиган илмий натижалар келгусида ушбу йўналишда юзага чиқадиган илмий тадқиқотлар учун асос бўлади.

Адабиётлар

1. Книга в медиапространстве. Труды ГПНТБ СО РАН. Выпуск 2. Новосибирск, 2011. - 382 с.
2. Сокровища восточных рукописей https://unesdoc.-unesco.org/ark:/48223/pf0000217377_rus
3. https://staatsbibliothek-berlin.de
4. https://www.bnf.fr/fr/contacter-la-bnf

THE PECULIARITIES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES IN THE CONTEXT OF MODERN DEVELOPMENT

GULSANAM KHASANOVA
PhD, Associate Professor,
Head of Department of Foreign Languages of
Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan,

MANZURA NAZAROVA
2nd year Master’s student of
Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan

Abstract. The information society is an objective condition of modern human existence. This article devoted to the peculiarity of information, positive trends in the spread of information and communication technologies.

Keywords: technology, information society, computerization, Internet, communication technologies.

Technology plays a significant role in the life of modern society. The importance of the technological component of modern civilization lies in the fact

that it determines in many respects the sustainable development of society. Almost all processes in society, one way or another, occur accompanied by technology. Its influence on social processes leads to significant transformations of the latter. Thus, the rapid development of information and communication technologies is a key factor determining the accelerating process of information globalization, which is becoming a characteristic phenomenon of the present[66].

The information society is an objective condition of modern human existence. The objective social context of the existence of a modern person is created by his life activity, mediated by the use of modern technologies. Their role in the life of both an individual and society as a whole is marked by an expansion of the spectrum of mediation. The total penetration of technology into all spheres of society, without exception, initiates the transformation of established social relations, which also implies the transformation of the very type of sociality. However, the connection between the technical and the social is not one-sided: the existing type of sociality also has, in turn, a direct impact on the being of the technical. This is expressed in the fact that society sets a socially acceptable framework for the functioning of technologies. The relationship between technical and social creates a complex, multifaceted problem of their relationship. The rapid development of information technology, the convergence of computer systems, communications of various types, the entertainment industry, and the production of consumer electronics lead to the need to reconsider ideas about the information industry, its role and place in society[67].

Information society - a society that is at the stage of development of modern civilization, characterized by an increase in the role of information and knowledge in the life of society; an increase in the share of information and communication technologies, information products and services in the gross domestic product; creation of a global information infrastructure that provides information interaction

[66] А.Мельник. Информационно-коммуникационные технологии в современном обществе: сущность и роль. Авто.дисс.к.ф.н, 2011
[67] https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3647

of people, their access to information and satisfaction of their social and personal needs.

The peculiarity of information, information resources is the continuous increase in their use and accumulation in increasing volumes. This is what stimulates the development and improvement of the technology of exploitation of information resources, technologies for the accumulation and dissemination of information, which we will call information technologies.

The problem of informatization of society is often considered mainly as a technological one. And indeed, its material basis is the widespread transition to paperless informatics, when the bulk of the data circulating in society will be stored and processed in computer systems and transmitted via automated satellite or cable communication channels, connecting individual computers and workstations into information networks, providing access to databases located almost anywhere in the world.

Computerization refers to the process of informatization based on the use of modern computer technologies. The concept of "informatization" is undoubtedly wider than the concept of "computerization". The concept of "computerization" is derived from the concept of "informatization". According to B.I.Kozlov, today technology is called modern not by the date of release, but by the degree of its science intensity and belonging to the world of “high”, that is, based on highly abstract scientific theories and using scientific knowledge about the deep properties of matter, energy and information, technologies[68].

A.Toffler points out that computers will deepen the understanding of the cause-and-effect relationships of our culture as a whole. Information processing will help create meaningful “wholes” of incoherent, swarming phenomena around us. Nevertheless, the computer will only have an impact on the social organism, when its use is thought out, correlated with the nature of social relations[69].

[68] https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3647
[69] Тоффлер Э. Третья волна. М-АСТ, 2002. - 781 с.170.' Тоффлер Э. Шок.будущего. М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2008. - 557с.

The development of the Internet and related technologies in the near future may lead to the fact that it will become the leading means of mass communication, the most important information resource that ensures the functioning of all structures of modern society and, thanks to this, the organizational and technological basis of the information society.

References

1. Мельник Г. Информационно-коммуникационные технологии в современном обществе: сущность и роль. Авто.дисс.к.ф.н, 2011.
2. Howley K. Community Media. People, Places, and Communication Technologies. Cambridge (UK): Cambridge University Press, 2005. - 309 p.
3. Khasanova Gulsanam. "MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING IN THE WORLD." (2021).
4. Khasanova G.K. THE SUCCESS AND EDUCATION SYSTEM OF SOUTH KOREA AND JAPAN //Наука сегодня: проблемы и пути решения [Текст]: материа. – 2021. – С. 94.
5. https://superinf.ru/view_helpstud.php?id=3647.

INTERNET AND POLITICAL COMMUNICATION

GULSANAM KHASANOVA
PhD, Associate Professor,
Head of Department of Foreign Languages of
Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan,

NARGIZA HUSANOVA
2nd year Master's student of
Journalism and Mass Communications University of Uzbekistan

Abstract. The Internet, being a consistent development of information and communication technologies, is becoming a popular form of communication. This article analyzes features and role of the internet in political communication.

Keywords: information, information and communication technologies, Internet, web-technologies, political communication.

The widespread use of new information and communication technologies is an irreversible trend in world development and the scientific and technological revolution of recent decades. A special role in this process belongs to the global

Internet, which, being a specific interactive means of mass communication, is already actively used in the political process, challenging its traditional institutions and mechanisms[70].

Moreover, as a result of the fundamental economic and socio-political transformations that have unfolded in economically developed countries and lead, by all accounts, to the formation of an information society, the importance of communications in general and political communications in particular in modern society has increased dramatically.

Information technology is fundamentally changing our lives. The Internet affects all aspects of human life. Internet use depends on many socio-demographic characteristics (education, social status, gender, place of residence, etc.), the main of which is age. Young people know how to use the Internet almost 14 times more often than older people. The development of Internet technologies contributes to a qualitative breakthrough in various fields. The phenomenon of the Internet today cannot be ignored in politics.

The Internet, being a consistent development of information and communication technologies (ICT), is becoming a popular form of communication leading to the emergence of fundamentally new channels and methods of communication interaction between individuals, institutions and authorities.

The emergence of the Internet, a fundamentally new interactive channel of mass communication, has most directly contributed to increasing attention to the topic of political communication. The first experiments on the use of Internet technologies in politics, as a means of election campaigning and propaganda, date back to the early 90s. In 1993, government structures began to penetrate cyberspace. It was in this year that the first official state Internet site owned by the White House appeared in the United States. However, despite the fact that political communication on the global Internet is relatively recent, the importance of this communication channel is becoming more and more undeniable[71].

[70] Белкин С., Воронин В., Устименко С. Интернет и власть// Власть. 2008. №9
[71] Соловьев А.И. Политический дискурс медиакратий: проблемы информационной эпохи // Полис. 2004. № 2. С. 124-132.

The Internet is becoming an effective form of organizing political forms of mobilization, primarily collective protest actions, as well as the politicization of youth through social networks and blogs.

The development of web-technologies in the modern world coincides with the spread of other network forms of organization of human life, the "creeping growth" of which is an unconditional threat to the traditional understanding of politics as a set of relations about power. The authorities are trying to fit into the cultural codes by which people define their relationships in the new information field[72].

The main problems that the state has to deal with in the field of regulation of Internet technologies are obvious, these are:

— protection of the private sphere;

— protection of intellectual property;

— taxation[73].

Forming new trends, techniques and tactics of communication, parameters of information exchange, the global network becomes a parameter of socio-political life, determining the prospects for the development of political communication, which largely sets the vectors and coordinates of the modern political process both at the level of domestic political interaction and at the level of international relations.

In conclusion, we note that from the point of view of the evolution of the political process on the Web, the Internet has overcome the bifurcation point of its development and has become a new form of political communication.

References

1. Соловьев А.И. Политический дискурс медиакратий: проблемы информационной эпохи // Полис. 2004. № 2. С. 124-132.

2. Белкин С., Воронин В., Устименко С. Интернет и власть// Власть. 2008. №9

3. Norris P. Digital Divide? Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 303 p.

[72] https://euroasia-science.ru

[73] Зорин В.А. Интернет и политика // Русский журнал: URL:

4. Khasanova G. K. THE SUCCESS AND EDUCATION SYSTEM OF SOUTH KOREA AND JAPAN //Наука сегодня: проблемы и пути решения [Текст]: материа. – 2021. – С. 94.
5. Khusanova K. G. MAIN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF EDUCATION AND PROFESSIONAL TRAINING IN THE WORLD. – 2021.
6. Khusanova K. G. Main trends of modernization of education system: national and international analysis //Восточно-европейский научный журнал. – 2020. – №. 2-2 (54). – С. 38-40.
7. https://euroasia-science.ru

РАДИО ТИЛИНИНГ ЛИНГВИСТИК ТАСНИФИ

ҲАМИДА ЖАББОРОВА
Қарши давлат университети Инглиз тилини ўқитиш методикаси кафедраси ўқитувчиси

Замонавий оммавий ахборот тизимини радиоэшиттиришсиз тасаввур этиб бўлмайди. Барчани қамраб олиш, оммавий характер, кириш имконияти белгиларига эга бўлган радио замонавий инсон ҳаётининг ўзига хос хусусиятига айланди. Техник воситаларнинг жадал ривожланиши оммавий алоқа каналларидан бири сифатида радиоэшиттиришнинг оммавий ва ҳамма жойда бўлишини таъминлайди.

Маҳаллий ва хорижий журналистика соҳасидаги тилшунос олимлар, назариётчилар ва амалиётчиларнинг маълум доираси радио тилини тавсифлаш ва таҳлил қилиш билан шуғулланади. Радио тили соҳасидаги таниқли тадқиқотчи М.В. Зарва ўтган асрнинг 90-йилларида мамлакатимизда нашр этилган радио тили тўғрисидаги адабиётлар жуда кўп эканлиги ва шартли равишда уч турга бўлиниши мумкинлигига гувоҳлик беради:

1) Радиоэшиттиришнинг тил амалиётини таҳлил қиладиган мақолалар ва рисолалар, кўпинча, меъёрий-услубий маънода;

2) Радиода эшитиладиган нутқнинг ўзига хос хусусиятларини тавсифлаш, унинг оғзаки шакли ва шу билан бирга радио тилини газета ва бошқа ёзма адабиётларнинг оммавий нашрларидан ажратиб турадиган нашрлар.

3) Радиожурналистларнинг оммабоп услубда тақдим этган бир қатор очерклари, нафақат дастурлар тайёрловчилар маҳоратининг умумий вазифаларини очиб беради, балки радио дастурларининг кундалик иш жараёнида тил бўйича муҳим кузатувларини ҳам ўз ичига олади.

Радиоалоқа назарияси замонавий ОАВ тизимида радионинг вазифаларини, радиоалоқанинг ўзига хос хусусиятларини белгилайди, коммуникатор учун радиога хос ифода воситаларининг назарий асосларини, замонавий рус адабий тилида тил воситаларидан фойдаланиш бўйича меъёрий тавсияларни ишлаб чиқади. Радиоалоқа назариясини яратишда ўз ҳиссасини қўшган илмий ишлар орасидан бир қатор тадқиқотларни ажратамиз[74].

Радио тилини ўрганишга бағишланган умумий илмий манбаларга мурожаат этилганда, уларни, асосан, уч тоифага ажратиш мумкинлиги аниқланган:

1) Радиоэшиттиришлардаги тил амалиётининг меъёрий-стилистик жиҳатдан таҳлилига бағишланган мақола ва рисолалар;

2) Радионутқнинг бошқа нутқ турларидан фарқли хусусиятларини тавсифловчи нашрлар;

3) Кундалик иш жараёнида аниқланган радиодастурларнинг лисоний томонларини, радиожурналистларнинг қимматли маълумотларни ўзида жамлаган оммавий тушунарли тилда битилган очерклари[75].

Радиода ахборот етказиш зарурати бевосита мулоқотга кучли мойилликни келтириб чиқаради. Бу ҳам ҳар қандай коммуникатив акт қатнашчисининг нутқий фаолияти ахборот ва фактик бирликлардан иборат эканлигидан далолат беради. Биринчи ўринга нима чиқишига – ахборотми ёки мулоқот, қандай мулоқот доирасида бири иккинчисига бўйсунади ёки

[74] Триккель И. Специфика радиокоммуникации, её выразительные средства и жанры: автореф. дис. … канд. фил. наук. – Тарту, 1967. – 27 с.; Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю. А. Шерковин. – М.: Мысль, 1973. – 215 с.; Шерель А. А. Радиоискусство – проблемы эстетического анализа // Методологические проблемы изучения средств массовой коммуникации. – М.: Наука, 1985. – 197 с.

[75]См:Деятельность СМИ в системе процессов общения. evartist.narod.ru/text12/06.htm; Левна Е. А. Сравнения в немецких радиотекстах: Семантика, структура, функции. Дисс. ... к.филол. н. – Саранск. 2006.

бири иккинчисидан устун келади, шунисига қараб сўзловчи ва тингловчининг коммуникатив роли, уларнинг нутқий фаолият тури аниқланади.

Мутахассисларнинг фикрича, радиоматн мазмунан мураккаб ҳодиса, у, асосан, радиода ахборот етказувчи турли каналларнинг мавжудлиги билан белгиланади. Мазмунига кўра ахборот ва универсал радиоканаллар матнида акустик ҳамоҳанглик овоз ва товушдан устувор туради. Муаллифлар радионинг дискурс майдонини функционал яхлитлик сифатида намойиш этиш усулларидан бири моделлаштириш деб ҳисоблайдилар (лот. *modulu* – ўлчов, намуна, меъёр).

Радиоалоқанинг дискурс майдонини моделлаштириш қуйидагиларга имкон беради.

1) Нутқ субъектларининг нутқ фаолияти учун маълум бир матн маҳсулоти чегарасидан чиқиб кетиш;

2) Алоҳида шаклланадиган дискурс каби, унинг дискурсидан иборат бутун тизими (дискурс майдонининг) ҳам маъно яратиш ва ўзини ривожлантириш механизмини алгоритмик тарзда акс эттиради;

3) Нафақат дискурс ривожланишининг ички омилларини, балки ижтимоий-маданий контекст динамикаси билан объективлаштирилган ташқи омилларни ҳам ҳисобга олиш;

4) Медиа манбанинг дискурсини мураккаб функционал яхлитлик сифатида тушунишга яқинлаштирадиган дискурсив шаклланиш намунасини яратиш.

Л.И.Ермоленкина қуйидаги омилларни таъкидлайди[76]:

– муаллифлар (журналистлар) ўртасидаги ўзаро таъсир моделларини шакллантиришнинг когнитив ва коммуникатив воситаларини танлашда намоён бўладиган дискурсив мафкура ва аудиторияни танлаш тамойилида эфирга узатиш, материал танлаш, оҳангнинг ўзига хос хусусиятлари

[76] Ермоленкина Л. И. Дискурс радио как функциональная целостность: подходы к моделированию. Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2018. 6 (195). -С.68-72.

(жиддий, ўйноқи, самимий, умумий-расмий) ва тингловчилар билан ўзаро таъсир ўтказиш усулларида**;**

– муаллифлар (журналистлар) ва аудитория ўртасидаги ўзаро таъсир моделларини шакллантиришнинг когнитив ва коммуникатив воситаларини танлашда намоён бўладиган дискурсив мафкура, материални танлаш, оҳангнинг ўзига хос хусусиятлари (жиддий, ўйноқи, қўрқинчли, умумий-расмий) ва тингловчилар билан ўзаро алоқалар усулларида;

– радионинг дискурсив маконини ташкил қилишни танлашда намоён бўлган дискурсив мафкура муаллиф ва адресатнинг ахборот/таҳлилий/ кўнгилочар жанрлари доирасида ўзаро таъсирининг ўзига хос моделлари билан белгиланади[77].

Радиодан айтилган сўз катта таъсир кучига эга, чунки у овозли, демак, уни талаффуз қилган пайтда сўзловчи унга ўз ҳис-туйғуларининг ошкора ифодасини топган фикр-ўйларнинг бирор-бир қисмини жо этган бўлади. Эстониялик тадқиқотчи И. Триккел айтганидек, “жонли сўз радиода энг мураккаб ифода воситаси, чунки унда фикр ва ҳаракатлар, ҳис-туйғулар, характер ва визуал борлиқ ўз аксини топган бўлиши керак”[78].

Бунга қўшимча қилиб шуни ҳам айтиш мумкинки, жонли сўз бойлиги радиодаги мулоқотни уюштирувчи ва қатнашувчи кишиларнинг ички дунёсини очиб берувчи восита дейиш мумкин.

Адабиётлар рўйхати

1. Триккель И. Специфика радиокоммуникации, её выразительные средства и жанры: автореф. дис. … канд. фил. наук. – Тарту, 1967. – 27 с.;

2. Шерковин Ю. А. Психологические проблемы массовых информационных процессов / Ю. А. Шерковин. – М.: Мысль, 1973. – 215 с.;

3. Шерель А. А. Радиоискусство – проблемы эстетического анализа // Методологические проблемы изучения средств массовой коммуникации. – М.: Наука, 1985. – 197 с.

4. Деятельность СМИ в системе процессов общения. evartist.narod.ru/text12/06.htm; Левна Е. А. Сравнения в немецких

[77] Ермоленкина Л. И**.** Дискурс радио как функциональная целостность: подходы к моделированию. Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2018. 6 (195). -С.68-72.

[78]*Триккель И.* Некоторые вопросы теории репортажа // Радиорепортаж. – М., 1967. – С .11.

радиотекстах: Семантика, структура, функции. Дисс. ... к.филол. н. – Саранск. 2006.

5. Филлипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. Дискурс-анализ. Теория и метод. Харьков: Гуманитарный центр, 2004. 336 с.

6. Ермоленкина Л. И**.** Дискурс радио как функциональная целостность: подходы к моделированию. Вестник ТГПУ (TSPU Bulletin). 2018. 6 (195). - С.68-72.

7. *Триккель И.* Некоторые вопросы теории репортажа // Радиорепортаж. – М., 1967. – С .11.

РАДИО ТИЛИ ВА УСЛУБИНИНГ ЎЗИГА ХОСЛИГИ

УЛЖАМОЛ ХОННАЕВА
Ўзбекистон журналистика ва
оммавий коммуникациялар университети
“Телерадио ва халқаро журналистика” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада радио услуби, тилининг ўзига хослиги тадқиқ этилмоқда. Радиобошловчиларнинг ўзбек тили меъёрларига амал қилиши ва дастурларнинг жонли чиқишида маҳорат билан ёндашуви, аудитория билан мулоқот қилишдаги ўзига хосликлари ҳақида ҳамда радиожурналистиканинг давом этиб келаётган анъаналари хусусида сўз юритилади. Шунингдек, миллий радиоканалларимиз бошловчилари нутқидаги камчиликлар таҳлил қилиниб, жонли эфир қоидалари хусусида фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар. Радио, жонли эфир, услуб, бошловчи, адабий тил меъёрлари, нутқ, овоз, импровизация, оҳанг.

Радио инсоният ҳаётига кириб келганига бир асрдан ошиқроқ вақт ўтди. Ўтган асрнинг ўттизинчи йиллари арафасида юртимизда юз берган мўъжиза - радио, завод ва фабрикаларнинг очиқ майдонларида ўрнатилган катта радиокарнайлар орқали мамлакатимиз фуқароларига ахборот етказиб бера бошлади. Радионинг вазифалари — энг аввало, оммага жамиятимизда содир бўлаётган муҳим маълумотларни етказиб беришдан иборат. Унинг яна бир муҳим жиҳати шундан иборатки, радио тезкорликда энг асосий ўрин тутади [1;130].

Радио пайдо бўлгач, кишилар ижтимоий ҳаёт янгиликларини тезроқ эиштадиган бўлдилар, дунёдан янада кенгроқ хабардор бўла бошладилар,

ижтимоий тафаккур уфқлари кенгайди. Радио ўзининг пайдо бўлиши ва хусусиятлари билан соҳа мутахассислари олдига муаммоларни қўя бошлади:

- радио техника билан боғлиқ бўлганлиги сабабли, у йилдан-йилга янада такомиллашувни талаб қилди;

- радио пайдо бўлиши билан инсониятнинг нутқ санъати янада оптималлашди, шу боис кишиларга энг муҳим янгиликлар , хабарларни ўзига хос тарзда етказиб беришга эҳтиёж туғилди;

- фан техника ютуқлари ва янги технологияларни жорий қилиб, оммага янада тезкор, сифатли ахборот етказишга эришиш зарур бўлди;

- кишиларга жамиятда содир бўлаётган энг муҳим воқеа ва ҳодисаларни имкон қадар тезроқ етказиш беришга зарурат пайдо бўлди [2;133].

Мана шу талаблар асосида радио дастурлар шаклланиб борди. Яна бир талаб ҳам борки, бошловчининг ўзбек тили меърларига амал қилиши, нутқ маданиятини тўла эгаллаган бўлишидир. Бу талаб бугунги кунга келиб, бироз оқсамоқда. Радиожурналист матн ёзганда газетадан фарқли равишда фикрларини қисқа, аниқ, таъсирли, самимий ифодалаши зарур. Бу матнни радио бошловчи овоз имкониятлари, урғуни тўғри қўйиш, пауза, овозни гоҳ кўтариш, гоҳ пасайтириш орқали, ишончли тарзда етказиб беришига интилмоқ лозим. Бугунги кунда радиобошловчилар тўғридан-тўғри эфирда, жонли, импровизация қиламан, деб радиобошловчига қўйилган талабларни бузишмоқда.

Радиода жонли эфир ҳар куни бир неча бор, соатлаб давом этади. Мисол сифатида барча радио каналлардаги табрик дастурларини келтиришимиз даркор. Бу дастурлар тўлалигича жонли тарзда, олдиндан тайёргарликсиз ташкил этилади. Мана шу жараёнда бошловчилар суҳбатдош билан мулоқот қилганда *“ижодингизга ижод қўшилсин”, “гап йўқ”, “маҳоратингизга гап бўлиши мумкин эмас”, “умрингизга умр қўшилсин”* каби шаблон сўз бирикмаларни қўллашади.

Жонли эфирда суҳбат жараёнида, телефон орқали уланган мухлис билан мулоқот вақтида ҳам тингловчига эргашиш ҳолатлари учрайди. Масалан,

телефонда уланган мухлис, - *“Манчи, сизнинг дастурларингизни мазза қилиб эшитаманде, толька ҳозир исмингизни билмаёмман”.* Бу эътирофлардан кейин бошловчи *“О, Мама Мия” ёхуд “Божи мой” мани мухлисим эканлару, исмимни билмасканлар, ўлиб қоламан”,* дея ўзининг ҳайратларини изҳор қилиб қолишлари каби бемаъни жавобларини қайтаради.

Қадимги Грецияда давлат ишларини бошқаришда қатнашишни хоҳлаган ҳар бир киши учун чиройли сўзлаш санъатини эгаллаш мажбурий бир эҳтиёжга айланган. Аввалари радиоканаллари дикторларининг нутқи барча учун намуна, саводхонлик эталони вазифасини бажарувчи, ўзбек адабий тили меъёрларига қатъий амал қилувчи нутқ эди. Минг афсуски, ҳозир ундай эмас [3;10].

Радио ҳар доим шаклланиб борди. Унинг дастурлари ранг-баранг тарзда ўзгарди. Энди радио биргина хабар бериш, ахборот етказиш билан кифояланмай, тингловчиларга иқтисодий–сиёсий, ижтимоий-хуқуқий, адабий-бадиий, мусиқий-кўнгилочар эшиттиришларни ҳам тақдим этиб боради Бугунга келиб эса энг қимматбаҳо бўлган тезкор ахборот бериш баробарида жонли эфирда турли мавзуда интерактив дастурлар олиб борилмоқда. Уларда бошловчи каби тингловчи ҳам бевосита иштирок этиб, телефон орқали ўз мулоҳазаларини билдириб, мавзу юзасидан саволлари билан иштирок этади.

Мазкур интерактив дастурлар ҳозир деярли барча каналларда бор. “Ўзбекистон-24” радиоканалида “Агро олам”, “Муҳим мавзу”, “Парламент соати”, “Радио мулоқот”, “Кун воқеаси”, “Халқ қабулхоналарида” каби дастурлар эфирга узатиб борилади. Бу дастурларда соҳа мутахассислари студияга таклиф қилинади. 45 дақиқа давомида битта мавзуда суҳбат бўлади, телефон уланиб, мухлислар мавзу юзасидан мутахассисга телефон орқали савол беришади. Дастурни асосан муаллифнинг ўзи олиб боради. Қатъий тартиб асосида мавзудан четга чиқмасдан ўзбек тили қоидаларига амал қилган ҳолда олиб боради.

Жонли мулоқот бошловчи ва тингловчининг мулоқоти, қизғин фикр алмашиши асосида ташкил этилиши зарур. Бунда оддий тингловчи жонли эфирда бошловчи қаторида ўзининг барча шахсий хусусиятларини намоён қилиш имкониятига эга бўлади. Ўзининг муаммоларини айтиб, мутахассислардан маслаҳат олади. Ҳатто оилавий муаммолари, қандай қилиб, турмуш ўртоғини, қайнонасини йўлга солиш ҳақида, тап тортмасдан маслаҳат сўрайди. Бундай ҳолатда бошловчи, мутахассис билан тингловчининг муросайи - мадорага чорлаб туради. Эфирнинг сифатига путур етмаслиги учун студияга меҳмон бўлиб келган мутахассис, тингловчининг ҳар қандай саволига жавоб беришга ҳаракат қилади. Ўз-ўзидан жонли мулоқотда бошловчи хам , шевада, жаргонлар билан безанган ҳолда давом этади.

Бу жараёнда бошловчи, ўзининг огоҳлантиришлари, масалан: *“Қадрли мухлис, сизнинг саволингиз бугунги мавзуга тегишли эмас, бугун хуқуқий мавзуда мулоқот бўлаётганди, мутахассисимиз ҳам хуқуқшунос, сиз психолог жавоб бериши керак бўлган саволларни беряпсиз. Кейинги дастуримизда психологни ҳам таклиф қиламиз..”* каби жумлалар билан сих ҳам куймасин, кабоб ҳам куймасин қабилида, силлиқлаб кетиши керак.

Жонли эфирда уланадиган барча аудитория қатлами ўзининг ижтимоий келиб чиқиши, жинси,ёши, жамиятда тутган ўрнидан қатъий назар микрофон олдидаги бошловчи билан бирга эфирда мулоқотга киришади, унинг тадрижий давомига таъсир кўрсатади [4;11].

“Yoshlar” каналида “Оқшомга қадар”, ”Ёшлар билан...”, “Ёшлар онлайн” каби жонли мулоқот дастурлари тайёрлаб келинмоқда. Бу дастурларда мутахассис студияда меҳмон бўлади. Мухлислар телефон, СМС орқали савол бериб ундан жавоб олади. “Yoshlar” каналида мулоқот қилиш услуби бошқа каналларга қараганда, ўзига хос. Бошловчи саломлашишда эфирни*“Бугун сизнинг кунингиз” “Ҳаракат қилинг, ҳаёт ҳаракатдан иборат”, “Бахт ёнингизда, унга қўл чўзинг”, “Биз, сизни яхши кўрамиз”* каби мухлисларга кўтаринки кайфият берадиган иборалар билан бошлайди. Суҳбат жараёнида

телефон қилиб, тушолмаган, алоқа панд берган мухлисларнинг ҳам умидсизликка тушмаслиги учун, *“яна қайта алоқага чиқинг”, “мутахассисимиз саволингизга жавоб беришга шай турибди.”,”сиз асло чекинманг”* каби гаплар билан мухлисларни радио тўлқинида қолишга чорлаб туришади. Бу каби жонли мулоқотларда бошловчилар бемалол ўзга тилдаги сўзлар: *“ижодий командамиз сизни кутмоқда”, ”экспертимиз жавоб беради”, “актив бўлинг”, “позитивлик тилаймиз”* каби “қоришиқ” жумлаларни ишлатишади.

Журналистика мазмун-моҳияти билан гуманизм учун хизмат қилади. Шундан келиб чиқиб, журналистнинг бирламчи профессионал бурчи зиёлилик ҳисобланади. Зеро, унинг бутун фаолияти зиё таратиш, инсонларнинг қалбини, бутун дунёни мунаввар этишга қаратилган бўлади. Шундай экан, кўпминг сонли мухлисларга юзланар экан, радиожурналист сифатида шевада, жаргонлар билан ўзга тиллардаги, “мошкичири” сўзлардан тузилган жумлалар билан юзланишга ҳаққи йўқ. Радиобошловчи биргина сўз (инсон нутқи) билан маълумот берар экан, сўз танлаш, адабий тил меъёрларига амал қилиши, шу билан тингловчи қалбига кириб бориши, ахборот тарқатиши, суҳбат, мулоқот тайёрлаши зарурдир. Унутмаслик керакки, радиобошловчининг сўзлаш услубини тингловчи ўзлаштиради. Шундай экан, радиобошловчи масъулиятли вазифа - Давлат тили, она тилимиз қоидаларига амал қилишга мажбурдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Журналистика. Аудиовизуал журналистика. 6-жилд. Т.:“Ўзбекистон” нашриёти, 2019.

2. Журналистика. Аудиовизуал журналистика. 6-жилд. Т.:“Ўзбекистон” нашриёти, 2019.

3. Жиянова Н., Мўминова О., Максумова С. Нутқ маданияти. (II китоб). Т.: 2016

4. Ортиқова Ю. Интерактив журналистика.Т.: “Mo’mtoz so’z”, 2008.

5. Тошалиев И., Абдусатторов Р. Оммавий ахборотнинг тили ва услуби. Ўқув қўлланма. Т.: Университет, 2006.

ИНТЕРРОГАТИВ ҚУРИЛМАЛАРИДА ФУНКЦИОНАЛ-СЕМАНТИК ВА ЛИНГВОПОЭТИКА МАСАЛАЛАРИ

ТЎЛҚИН АЛЛАЁРОВ
Низомий номидаги ТДПУ
Ўзбек тили ва адабиёти кафедраси доценти

Лингвопоэтик таҳлил усулининг поэтик, лингвистик, лингвостилистик тадқиқ усулларидан кейин амалга оширилиши илмий хулосаларнинг узвийлиги ва изчиллигини таъминлашга хизмат қилади. Чунки бадиий таҳлилсиз адибнинг бадиий-эстетик концепциясини тўғри ва аниқ идрок этиш қийин. Бадиий таҳлил натижалари эса, асарнинг лингвистик хусусиятларини бадиий концепция асосида холис бадиий таҳлил қилиш ҳамда адекват илмий эмпирик хулосалар беришга имконият яратади.

Буйруқ ва сўроқ шаклларининг назмий, насрий ва драматик нутқ кўринишларида намоён бўлиш тарзини кўриб чиқдик. Мазкур нутқ кўринишлари умумий хусусиятларига кўра бадиий матн ҳисобланади. Бироқ уларнинг ҳар бири шаклланиши, таркиби ва мазмун-моҳияти жиҳатидан фарқланади. Шу маънода императив ва интеррогатив бирликларнинг функционал-семантик ва лингвопоэтик имкониятларини нутқ кўринишлари доирасида ҳар бирини алоҳида текшириш мақсадга мувофиқдир.

Ўзбек тилшунослигида сўроқ гапларда эмоционал-экспрессив фикрнинг ифодаланиши, сўроқ гапларнинг мазмуний мундарижаси, сўроқ гапларда тасдиқ ва инкорнинг ифодаланиш хусусиятлари бўйича бир қатор тадқиқотлар мавжуд. Лингвопоэтика ва лингвокультурология бўйича олиб борилган тадқиқотларда ҳам интеррогатив конструкцияларнинг ўзига хос қирралари таҳлилга тортилган

Тилшунос Ю.В.Филиппова диалогик нутқдаги интеррогатив реплика кўринишларининг семантик ва прагматик тавсифига бағишланган диссертацион тадқиқотида шундай фикрни илгари суради:

“Интеррогатив конструкцияларнинг белгиларига, одатда, махсус сўзлар (сўроқ олмошлари, юкламалар ва бошқа.), маълум бир қолип асосидаги сўз

ясалиши (гапда сўзларнинг морфологик ва синтактик бирикмаларининг ҳар хил турлари), ритмик гуруҳларга ва синтагмаларга ажратган ҳолда сўзнинг бир бутунлигини таъминловчи интонация киради. Ўз навбатида интеррогативлар муайян мулоқот мақсадининг бир тури ҳисобланади: суҳбатдошни унга қаратилган мурожаатга жавоб беришга ундаш ҳисобланади. Бироқ сўроқ конструкцияларининг катта бир гуруҳида савол маъноси очиқ ифодаланмайди. Хусусан, риторик сўроқ шакли тингловчидан жавоб талаб қилмайди. Жавоб ўша мурожаатнинг ўзида сезилиб туради ва риторик савол ўқувчини фикрлашга ёки мулоҳаза юритишга мажбурлайди ва уни мулоқот жараёнида янада фаол бўлишига имкон яратади" [Ю.В. Филиппова]. Масалан:

Нима қиласиз подадан олдин чанг кўтариб?! Милиса гуноҳи бўйнида эканки, типирчилаб қопти, демайдими! Нима Шаҳноза эрини бўғиб ўлдирибдими? (Ў.Ҳошимов)

Мазкур мисолдаги биринчи гап охирига сўроқ ва ундов белгилари қўйилган бўлиб, бундай ҳолатларда сўроқдан кўра кучли буйруқ ифодаланган бўлади, яъни "подадан олдин чанг кўтариб нима қиласиз?"дан зиёда "подадан олдин чанг кўтарманг!" қатъий буйруқ оҳанги ёзувчининг асосий мақсади ҳисобланади. Демак, бу гапда сўроқ мазмуни ниҳоятда пассив ҳолда иштирок этади. Лекин ёзувчи нима мақсадда бу тарздаги комбинацияларни қўллайди? Сўроқ деярли сезилмаса, жавоб талаб қилинмайдиган риторик сўроқнинг бу шаклдаги муҳим мулоқотдаги вазифаси нимада? Эътибор бериб қаралса, сўроқ мазкур гапда қатъий буйруқ оҳангининг юмшатилишига имкон яратяпти. Тўғридан-тўғри буйруқ шакли қўлланилганида эди, мулоқотнинг умумий интонацияси буйруқ берувчи ва буйруқ қаратилган шахс ўртасида бир томонлама ҳаракатланувчи нутқ кўринишида шаклланган бўлар эди. Риторик сўроқнинг қўлланилиши натижасида мулоқотда иштирок этувчилар ўртасида фикрлашиш, қаршисидаги шахснинг фикрига қизиқиш каби маънолар реаллашганлиги сезилади. Иккинчи гапда ҳадик мазмунини сўроқ юкламаси орқали аниқ

ифодалашга эришган: “*Милиса гуноҳи бўйнида эканки, типирчилаб қопти,* ***демайдими!***” Бунда ундов белгиси “*Милиса гуноҳи бўйнида эканки, типирчилаб қопти,* **дейди!**” шаклидаги фикрнинг қатъийлиги, аммо бир қадар юмшатилган ҳолда таъкидланишини билдиради. Учинчи гапда эса инкор мазмунини ифодаловчи дарак гап ифодалаган **-ми** сўроқ юкламаси, **йўқ** модал сўзининг ўрнида қўлланилади. *Нима Шаҳноза эрини бўғиб ўлдирибдими?* Аслида бу гап “Шаҳноза эрини бўғиб ўлдирмаган” таъкидининг риторик сўроқ шаклидаги ифодаси. Бундай шаклнинг танланиши мулоқот жараёнида иштирок этувчи тингловчини ўйлашга, мулоҳаза юритишга ундаш ва фаоллаштириш мақсади билан боғликдир.

Тадқиқотчи интеррогативларнинг экспрессив шакли сифатида риторик сўроқ гапларни таҳлилга тортади:

“Риторик сўроқ гаплар ахборотни кучли тарзда ифодалаш билан бирга тингловчини айтилмоқчи бўлган информацияга муносабатини шакллантиришга хизмат қилади. Бунда риторик савол гапнинг ифода шакли сўзловчининг баёноти/фикрига стереотипик мақомни беради, яъни сўзловчига кўра, ҳар бир киши, шу жумладан, тингловчи ҳам муҳокама қилинаётган масала бўйича фикр юритгандан кейин сўзловчи ўртага ташлаган тўхтамга келиши керак” [Е.Б. Степанова].

Бадиий матннинг турли кўринишларида қўлланилган интеррогатив конструкцияларни лингвопоэтик, лингвопрагматик ва лингвокультурологик тамойиллар асосида таҳлил қилиш орқали тилимизнинг яширин эстетик имкониятларини ўртага чиқаришимиз мумкин экан. Айниқса, интеррогатив конструкциялар бу борада ниҳоятда қимматли ва муҳим воситалар ҳисобланади. Ўзбек бадиий адабиётидаги интеррогатив конструкцияларнинг мазмун-моҳияти ва ифода имкониятларининг атрофлича ўрганилиши тилшунослигимизнинг муайян соҳалари ривожига катта ҳисса қўшади.

Адабиётлар рўйхати

1. Степанова Е.Б. // Вестник МГУ. Сер. 9: Филология. – 1986. – № 2. – С. 38.
2. Филиппова Ю.В. Семантико-прагматическая характеристика диалогической реплики интеррогативного типа // Вестник Новгородского ГУ. – 2007.– № 43. – С. 81.

ЎЗБЕК ВА ИСПАН ЭЛЕКТРОН МЕДИАМАКОНИДА ЖАНРЛАР ТАСНИФИ

МАХФУЗА АРТИКОВА
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Маданиятлараро коммуникациянинг лингвистик таъминоти кафедраси ўқитувчиси,
филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD)

Замонавий жамият турмуш тарзи, дунёқараши масс-медианинг жадал ривожланиши, тараққий топиши билан чамбарчас боғлиқдир.

Бунда, айниқса, электрон оммавий ахборот воситалари етакчи роль ўйнамоқда. Бугунги кунда нафақат профессионал журналистлар, балки ҳар бир фуқаро ахборот тарқатувчисига айланиб улгурди.

Замонавий глобаллашган маконда ахборотни яратувчиси ёлғизгина журналист эмас, у исталган фуқаро бўлиши мумкин. Айнан ахборотни яратиш ва тарқатишда фаол иштирок этаётган омманинг юзага келиши билан фуқаролик журналистикаси, қўлидаги қурилма орқали воқеа жойидан хабар узатиш имконияти билан мобиль журналистика пайдо бўлди.

Нуньез Ладавезе (2; 27) масс-медианинг нафақат ахборот тарқатиш, балки янги ахборотни яратиш ёки мавжуд ахборотни қайта ишлаб, янги хабарга айлантириш тизими эканлигини таъкидлайди. Ана шу жараёнда айни дамда нафақат журналистлар, балки касбидан қатъи назар ҳар бир фуқаро иштирок этмоқда.

Шу ўринда ўринли бир савол туғилади. Хўш, муаллиф оддий фуқаро бўлган, қолипга солинмаган матнлар қайси жанрга тегишли ҳисобланади? Ва у ўзбек ҳамда испан электрон ОАВда қай тартибда акс этмоқда?

Мазкур масалага тўхталишдан аввал жанр тушунчасига мурожаат қилиш жоиз.

Журналистикага оид луғатда жанрга қуйидагича таъриф берилган: “ОАВ матнларининг умумлаштирилган ва типиклаштирилган, воқеликнинг акс эттиришнинг бадиий ва публицистик шаклига жанр дейилади. Бу тушунча воқеликни билиш усуллари, унинг акс этиши ва ижтимоий амалиётга таъсир ўтказишига кўра фарқланувчи асарлар шакли ва мазмунининг умумий хусусиятлари йиғиндисини англатади” (3; 74).

Интернет асрига қадар турли мамлакатларда жанрлар, уларнинг гуруҳланиши бир-бирини такрорлаган. Аммо бугунги кунда жанрларнинг таснифланиши, уларнинг лисоний хусусиятларига нисбатан турлича ёндашувлар юзага келди.

Масалан, ўзбек ҳамда испан журналистикаси жанрларининг таснифланишида яққол фарқни кузатиш мумкин. Жумладан, ўзбек журналистикаси жанрларни гуруҳлашда ҳамон анъанавий усулда иш кўриб, жанрларни ахборий, таҳлилий ҳамда бадиий-публицистик жанрлар гуруҳига ажратади.

Испан ОАВда эса публицистик жанрлар журналистнинг иштирокига кўра гуруҳланади. Булар: género informativo (ахборий), interpretativo (шарҳ) ва opinión (фикр) дан иборатдир (4).

Ўзбек матбуотида *хабар, интервью, репортаж, ҳисобот* ахборий жанрлар гуруҳига мансуб ҳисобланса, испан нашрларидаги ахборий жанрларга *noticia* (янгилик), *reportaje objetivo* (далилларга асосланган репортаж) ҳамда *entrevista objetiva* (далилларга асосланган интервью) киритилади.

ОАВни ҳаракатга келтирувчи “ғилдирак” ҳисобланган янгилик ҳар икки мамлакат журналистикаси учун ахборий жанрга хосдир. Аммо репортаж

ҳамда интервьюга келганда ўзбек журналистикасидан фарқли ўлароқ, испан ОАВда фақатгина далилларга асосланган, қисқа интервью ёки репортаж ахборий жанрлар гуруҳига киритилган. Унда журналистнинг ўрни, сўзи ва муносабати асло сезилмаслиги лозим.

Испаниялик мутахассислар томонидан ҳисобот публицистик эмас, балки юридик манба сифатида тан олинган. Давлат ёки жамоат ташкилотларининг раҳбарлари ёки жавобгар шахслари томонидан журналистлар, кенг омма қаршисида берилган ҳисобот асосида журналистлар тайёрлаган хабар ёки репортаж публицистик асар ҳисобланади.

Иккинчи жанрлар гуруҳида ҳам ўзбек ва испан журналистик жанрларининг таснифланишида фарқлар кузатилади. Жумладан, ўзбек журналистикасида таҳлилий жанрларга *корреспонденция, мақола, шарҳ, хат* киритилса, испан ОАВда ахборий ва фикр (шарҳ) жанрлар гуруҳига *entrevista interpretativa* (суҳбат), *reportaje interpretativo* (шарҳли репортаж) ҳамда *crónica* (мақола-шарҳ) киритилади.

Юқоридаги таснифланишдан маълумки, ўзбек журналистикасидан фарқли ўлароқ, корреспонденция испан ОАВда алоҳида жанр сифатида қабул қилинмаган ва унга кенгайтирилган хабар деб қаралади. Интервью ва репортажда ахборот берувчи манба ҳамда воқеалар ривожидан ташқари журналист иштирокининг мавжудлиги мазкур жанрдаги материалларнинг шарҳ жанрига тегишлилигини таъминлайди. Ўзбек журналистикасида таҳлилий жанр ҳисобланган хат испан ОАВда шарҳ жанрига киритилмайди. Зеро, хатни шахсий муносабат инъикоси ўлароқ, фикр жанрига мансуб эканлиги қайд этилади.

Ўзбек ва испан журналистикасидаги учинчи гуруҳ жанрлари бир-биридан тубдан фарқланади. Жумладан, ўзбек журналистикасида бу гуруҳ бадиий-публицистик жанрлар гуруҳи деб белгиланган бўлса, испан газеталаридаги учинчи гуруҳ “фикр” жанридир.

Ўзбек ОАВдаги бадиий-публицистик материалларга *очерк, фельетон, ҳажвия, лавҳа, тақриз* киритилган. Испан журналистикасидаги фикр жанри

журналист ёки таҳририятнинг шахсий муносабатига асосланган бўлиб, *editorial* (таҳририят билдиргиси), *el artículo de opinión* (фикрга асосланган мақола), *comentario* (изоҳ), *columna* (блог), *crítica* (танқид) ҳамда *cartas al director* (бош муҳаррирга хат) фикр жанрини ташкил этади.

Ўзбек ОАВда очерк, фельетон, памфлет, тақриз каби жанрларга хос материаллар бадиий-публицистик асар сифатида қабул қилинган. Аммо, испаниялик мутахассислар томонидан мазкур жанрларга бадиий услубга хослигига кўра адабиёт йўналиши деб қаралади.

Ўзбекистон журналистикаси жанрларини матн ҳажмига кўра таснифласак, қисқа ахборотли жанрлар: хабар, лавҳа, кичик интервью ва репортажлар матни микроматн, таҳлилий ва бадиий-публицистик жанрларнинг аксарияти, жумладан, йирик мақолалар, шарҳ, туркум мақолалар, катта ҳажмли фельетон ва очерклар макроматнга мисол бўлади (1;38).

Испания журналистикасида эса микроматнларга нафақат ахборий, балки фикр жанри гуруҳидаги матнлар ҳам киритилиши мумкин.

Ахборийга нисбатан таҳлилий (испан матбуотида – шарҳ) ҳамда бадиий-публицистик (испан матбуотида – фикр) жанрларда муаллиф оммага маълумот беришдан ташқари, ўзининг қараши, хулоса ва таклифларини матнга киритади. Ва мазкур ҳолат бевосита жанр тили билан алоқадорлик касб этади, яъни мазкур жанр гуруҳлари тили таъсирчан-ифодавий воситаларга бой бўлади.

Ўзбек ва испан электрон матбуотини лисоний жиҳатдан таҳлил қилиш мобайнида ахборий жанрларнинг андозавий нутқий воситаларга эгалиги маълум бўлди.

Таъсирчан ҳамда ифодавий воситалар эса асосан таҳлилий (шарҳ) ҳамда бадиий-публицистик (фикр) жанрларига хосдир. Жумладан, ўзбек электрон ОАВдан қуйидаги бўёқдор, таъсирчан ибора ҳамда мақоллар ўрин эгаллаган: *“...ҳар йигитларки,* ***тоғни толқон қиладиган****, илмга чанқоқ, элим-юртим деб ёнадиган шижоатли авлод кўз ўнгимизда вояга етди”* (xs.uz);*“... ҳам*

яхши сўзнинг ***қадрига етмайди****, фаҳмига етиб, ундан лаззат топмайди. Нозик кўнгилли, сўздаги маъноларни* ***қилни қирқ ёргандай*** *фарқлайдиган одамнинг суҳбати...”* (uzhurriyat.uz); “*Халқимизда “****Ёмоннинг тузга келгани – қизга келгани****” деган гап бор”*; *“Ҳа, халқимизда “****Мол чиққиси келса, эгаси сабабчи бўлади****” деган гап бор”*; “*Халқимизда бундай кимсаларга қарата – “****Тузини еб, тузлиғига тупурганлар****”, дейди* (darakchi.uz); “*...яъни “****Қариси бор уйнинг париси бор****”, деган гапда жуда катта...”* (xs.uz).

Испан электрон матбуотидаги шарҳ жанрлари ҳам ифодавий воситаларга бой ҳисобланади: *“No* ***se ha mamado leche blanca*** *del Bernabéu o Valdebebas*” (abc.es); *“Gobierno de izquierdas es “****una falsa esperanza****”, dice Sánchez”* (abc.es); *“Es el tipo de hombre que cree y* ***cumple a ciegas*** *lo que dicen el Gobierno... Es* ***tan duro, tan tozudo****”* (elmundo.es); *“¿Qué hay del refrán que dice que* ***los secretos en reunión son una falta de educación****?*” (elpais.es).

Ўзбек газеталаридаги бадиий-публицистик жанрлар матнида публицистик услубдан кўра бадиий услуб белгилари ёрқинроқ намоён бўлади ва улар таъсирчан ифодалар ёрдамида бойитиб борилади. Бадиийликка йўғрилган мазкур жанрлар гуруҳининг муваффақияти барқарор бирикмалардан моҳирона фойдаланилиши билан боғлиқдир. Айниқса, очерк ва фельетон каби медиаматнларда барқарор бирикмалар етакчилик қилади: *“Халқимизда “****Қари билганни пари билмас****”, деган гап бор. Бугун тўқсондан ошиб...”* (xs.uz); “***Одамнинг боши – тақдирнинг тоши***”, *деган гаплар ўшандан қолган...”* (uzhurriyat.uz); *“Бу ишга докторлик илмий даражасини берса бўлади, деган фикрлар ҳам билдирилди.* ***Яхши ният – ярим давлат”*** (marifat.uz); *“Афсуски, биз ҳадеганда бунга эътибор қилавермаймиз.* ***Тўқликка шўхлик қиладиганлар*** *ҳам йўқ эмас орамизда”* (darakchi.uz); *“Алгебрага меҳр қўйган бола ғирромликни хушламайди,* ***ҳақиқатга тик боқади****”* (marifat.uz); *“Сиз арзон қолиб, қимматга югурасиз, маошингизнинг* ***баракасини учирманг... орзусини ушалтириш*** *учун “****китобдан бош кўтармаган****”* (marifat.uz); *“...келини билан ўғлининг тортишаётгани устидан чиқди-ю,* ***ҳафсаласи пир бўлганча*** *жойида ўтириб қолди”*

(marifat.uz); *“**Қовун қовундан ранг олади”** деганлари шу-да. Наҳотки, ота-оналар фарзандининг ким билан дўст бўлганига аҳамият беришмаса?!*” (uzhurriyat.uz).

Фикр жанридаги испанча электрон медиаматнларда барқарор бирикмалардан кам фойдаланилади. Қўлланган ибора ва мақоллар ҳам танқидий, киноявий характерли бўлади: *“...a eso se le solía llamar principios. Pero tú **sigue ciega tu camino**”* (elmundo.es). Мазкур мисолдаги “**sigue ciega tu camino**” аччиқ кинояни англатиб, бирор нарсага *“**кўр-кўрона эргашиш**”* маъносини беради. Шунингдек, сиёсий “фикр”ларда ҳам танқидий руҳдаги ибораларни кузатилади: *“El Gobierno **está jugando con fuego**.* (abc.es). Юқоридаги “está jugando con fuego” ибораси ёрдамида Испания ҳукуматининг “***олов билан ўйнашаётгани***”га ишора қилинади. Мазкур жанрда киноялы иборалар ҳам гапга сингдирилганини кўришимиз мумкин: *“...las culpables de que sufras un «**amor a primera vista**» y te sientas cautivado por un libro desde el principio”* (abc.es); *“...difundida por Espejo Público, el empresario pide «**un millón de veces perdón**» a las víctimas... Ésta es su **lista negra**”* (elmundo.es); *“Calleja llama a "**exprimir, disfrutar y optimizar la vida**" y a intentar tener una actitud siempre positiva... que ese país es Bután, "**que tiene mil defectos, pero que en esto han dado un ejemplo al mundo**"* (elpais.es); *“... como Iglesias ante Sánchez. **A la nueva casta se le ve el plumero en el esmoquin. Tanto azúcar y tanta teatralidad no puede ser buena.** ¡Que se besen!”* (abc.es) ва ҳ.к.

Испан ОАВга хос бўлмаган бир жиҳат, ўзбек электрон медиаматнларида ҳикматли сўзлар – афоризмларнинг ҳам қўлланилишидир: *“... Халқимизда “**Меҳмон ўз оёғи билан келади, аммо мезбоннинг рухсати билан кетади**”, деган гап бор...”* (uzhurriyat.uz); ***“Сен дўстингнинг кимлигини айт, мен сенга кимлигингни айтаман”** деб бежиз айтилмаган, ахир”* (marifat.uz).

Замонавий электрон ОАВда ахборот шу қадар кўпки, аксарият интернет фойдаланувчилари берилган ахборотнинг фақатгина сарлавҳасини ўқиш ва шунга қараб муносабат билдириш билан чекланиб қолишмоқда. Шу сабабдан

ҳам ахборот асри бўлган бу даврда медиаматнларга сарлавҳа танлаш, айниқса, масъулиятли вазифа ҳисобланади.

Ўзбек ва испан электрон медиаматнларига сарлавҳа танлашда ҳам турлича ёндашув кузатилиб, бу ҳолат бевосита ҳар икки мамлакатда яшовчи миллатлар менталитети билан боғлиқдир.

Жумладан, ўзбек электрон медиаматнларида муаллиф (айниқса, таҳлилий ҳамда бадиий-публицистик жанрларда) яратган ахбороти сарлавҳасининг ранг-баранглиги, таъсирчанлиги, миллий бўёқдорликка эгалигига алоҳида эътибор қаратади. Ахборий жанрларда эса қолипга солинган, қисқа сарлавҳалардан фойдаланилади. Бироқ замонавий испан электрон ОАВ сарлавҳаси муаллиф матнидаги асосий ахборотни фойдаланувчига бериши зарур, қисқалик испанча медиаматнлар сарлавҳаларининг муҳим белгиси эмас. Жумладан, ўзбек тилидаги электрон медиаматнларда қисқа ва таъсирчан жумлалар келтирилса (“*Санъат камолотга етаклайди”*, “*Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг”,* “*Ойданда гўзал”*, “*Ифтихор”),* испан газеталари сарлавҳаларида кўпроқ сўроқ ёки дарак гаплар (“*El comentario político-filosófico de Jesús Calleja que triunfa en Facebook”*, “*¿El PSOE confía en que la división de Podemos facilite su abstención?”,* “*Un atentado deja al menos 34 muertos y 125 heridos en Ankara”*) учрайди.

Барқарор бирикмалар ҳар икки тилдаги электрон медиаматнлар (иккинчи ва учинчи жанрлар гуруҳи) учун хос ҳисобланади.

Ўзбек электрон матбуотида: “*Кўрса кўргудай, суйса суйгудай*”; “*Кўрар кўзлар нури илмдандир*!”; *“Сабр косам, тўлмай тур...”*; “*Тил билмоқ – эл билмоқ”;* “*Биров топиб гапирар...”; “Иситмаси ошкор қилди”*; “*Вақт – энг олий ҳакам*”; *“Элга хизмат – олий ҳиммат”*; *“Фарзанд азиз, одоби ундан азиз”*; *“Сўздан сўзнинг фарқи бор”*; *“Ҳаракатда баракат”*; *“Меҳнатнинг таги роҳат”*; *“Умр – оқар дарё”*; *“Карвон ўтар – йўл қолар”*; *“Ойнинг ўн беши ёруғ”*; *“Қинғир ишнинг қийиғи”;* “*Тўғриланган ковуш ва очилмай сўлган гул фожиаси”*.

Испан электрон матбуотида: “*El Papa agota su luna de miel*”; “*La felicidad también nos rompe el corazón”; “Guti vuelve a caer”*; *“España huele a Semana Santa”*; *“Madrid abre paso al siglo XXI”*; *“Miami alza su voz contra regimen de Castro”*; *“Que los jefes nos miren a los ojos”*; *“Podemos intenta apagar el incendio con el PSOE”*; “*Willy Toledo da la «bienvenida» a Otegi con un «Gora ETTA»*.

Хулоса сифатида айтиш мумкинки, тилнинг ифодавий воситаларга бойлиги, бир томоннинг борлиққа нисбатан тасаввури, фикри, қарашлари асосига қурилишига кўра, дарҳақиқат, очерк, фельетон, памфлет ҳамда ҳажвияни бугунги интернет асрида журналистик жанр сифатида қабул қилиш унчалик ҳам тўғри бўлмайди.

Шунингдек, ўзбек ОАВ жанрларини таснифлашда суҳбат интервью сифатида қабул қилиниб, ахборий жанрлар гуруҳига киритилади. Ахборот тарқатишдаги услубига, яъни содир бўлган воқеанинг ўзигагина алоқадор янгиликни бериш билан чекланмасдан, ўз фикр ҳамда мулоҳазаларини билдириб ўтишига кўра, суҳбатни биз ахборий жанр деб айта олмаймиз. Унда журналист респондентни маълум бир мавзу сари йўналтириши, респондент эса мавзу юзасидан қарашларини ойдинлаши ва бунда зарур ҳолларда тасвирий ифодалардан фойдаланиши материални таҳлилий (шарҳ) ёки фикр жанрига хослигини таъминлайди.

Воқеа жойидан журналист аралашувисиз ахборот берадиган репортажни ахборий жанр дейиш мантиқли бўлади. Аммо, журналист таҳлили ва шарҳига асосланган репортажларни ажратиб олиш ҳамда таҳлилий жанрлар гуруҳига киритиш муносибдир.

Бир сўз билан айтганда, интернет журналистикаси ахборотнинг ҳаддан зиёд кўплиги, замоннинг тезлиги сабаб қисқалик, лўндалик, аниқлик ва долзарбликни талаб қилади. Макроматнлар эса журналистик асар сифатида интернет нашрларида ўз ўқувчисини топиши қийин. Шу сабабдан ҳам интернет нашрларида асосан ахборий жанрга хос бўлган медиаматнларнинг бериб борилиши мақсадга мувофиқдир. Макроматнли журналистик

материалларнинг эса босма нашрлар орқали зиёли қатламга етказилиши дунё амалиётида ижобий самара бериб келмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Бакиева Г.Х, Тешабаева Д.М. Медиамаконда матн. – Тошкент, 2019.
2. Nuñez Ladeveze, L.: El lenguaje de los “media”. Pirámide, Madrid, 1991.
3. Журналистика, реклама, паблик рилейшнз луғати. – Тошкент: Зар-қалам, 2003.
4. https://escuelainenka.com/como-clasificar-generos-periodisticos
5. xs.uz
6. uzhurriyat.uz
7. marifat.uz
8. darakchi.uz
9. elpais.es
10. mundo.es
11. abc.es сайтлари

КОММУНИКАЦИЯГА АСОСЛАНГАН ИНТЕРАКТИВ ТЕЛЕЖУРНАЛИСТИКАДА МОДЕРАТОРЛИК ФАОЛИЯТИ

ЮЛДУЗ АРТИКОВА

Ўзбекистон Журналистика ва оммавий коммуникация университети
Халқаро журналистика ва жамоатчилик билан алоқалар факультети
Телерадио ва халқаро журналистика кафедраси доценти,
филология фанлари номзоди
ortiqovayulduz@gmail.com

ОАВ тараққиёти эволюциясини кузатар эканмиз, ҳеч бир янги йўналишдаги журналистика кўриниши, аввалгиларни инкор этмай, балки ахборот олиш имкониятларини кенгайтирган. Матбуот, радио қатори тележурналистика ҳам қисман ўз аудиториясини интернет ва ижтимоий тармоқларга “бериб” қўйган бўлсада, оммавий коммуникация жараёнларида ўз позициясини сақлаб қолмоқда. Жонли эфирдаги интерактив жараёнлар аудитория фаоллигини ошириш билан бирга интерактив журналистиканинг ривожланиши ва оммалашувини белгилаб берди.

Сўнгги йилларда олиб борилган изланишларга кўра, анъанавий журналистика кўринишлари бўлган матбуот, радио, телевидиние, асосан,

филологик нуқтаи назардан таҳлил қилинган. Интерактив журналистика - коммуникация, яъни мулоқотга асосланган замонавий журналистика кўриниши бўлгани учун бу йўналишни бевосита аудиториянинг фаоллигини ўрганишни тақозо қиладиган социология, психология соҳалари кесимида ҳам таҳлил қилишни тақозо этади. “Филология фани нуқтаи назаридан кўпинча ОАВ ёки унинг маҳсулотини шакл, мазмун, мундарижа, лексик ва стилистик саводхонлиги, таъсирий ифодалари ҳамда ижро маҳоратига кўра тадқиқ этилади. Изланувчилар шарҳ, тарих, функционал ўзига хослиги, ОАВ ички ва ташқи структурасига кўра ўрганиб, унга алоқаси бўлган бошқа илмий соҳалар(социология, психология)билан уйғунликда деярли таҳлил этишмайди. Бу эса, тадқиқот майдонини торайтириб, баъзан тўлиқ бўлмаган, ноаниқ хулосаларга келишга сабаб бўлади.”[79]

Интерактив журналистиканинг тадқиқи журналистикадаги коммуникациянинг самарадорлиги, мулоқотдаги реципиентларни жараёнга жалб этилиши, ОАВдаги коммуникациянинг жамиятга бевосита таъсири нуқтаи назаридан таҳлил қилишга эҳтиёж пайдо қилади. Интерактивлик психология ҳамда социология соҳаларининг кесимида журналистика билан уйғунлашиб, интерактив журналистика тамойилларига асос бўлади. Шунинг учун бу кўринишдаги журналистикани фақат филологик нуқтаи назардан тадқиқ этиш етарли бўлмайди. Аудитория билан коммуникацияга асосланган мазкур журналистика шаклини таҳлилида албатта уйғун соҳалар кесимида ўрганиш мукаммал хулосалар учун замин ҳозирлайди. Яъни, интерактив журналистиканинг ўзига хослигини илмий тадқиқида ОАВнинг коммуникативлик функциясининг таҳлилига зарурат пайдо қилади. “ОАВ коммуникатив функциясига кўра - ОАВ фақат ахборот тарқатувчи эмас, балки ижтимоий муҳокамаларнинг модератори бўлишга мажбурдир.” [80]

Шу ўринда айтиш керакки, томошабин ва мутахассислар иштирок этадиган интерактив жараёнлар акс этадиган телелойиҳаларда муаллиф ва

[79] Новиков К.Ю. Средства массовой информации как воздействующая коммуникация. Вестник РУДН, серия Литературоведение. Журналистика, 2009, № 1 стр 76

[80] Боков. М.Б. Коммуникативная функция СМИ. Мониторинг общественного мнения №5(93) сентябрь-октябрь 2009 стр.32

бошловчи бўлган журналистнинг студиядаги вазифаси ўзгаради. Аксарият ҳолатларда интерактив теледастурларда муаллиф - суҳандон ёки бошловчи эмас, балки модератор вазифасини ўтайди. Журналистнинг жонли эфирда модератор сифатидаги фаолияти қайсидир маънода унинг студиядаги нуфузига ҳам таъсир қилади. Чунки телекоммуникация жараёнида журналист яккамуаллиф, вазият эгаси эмас, унга аудитория, томошабинлар, студияга таклиф этилган мутахассислар ҳаммуаллифлик қилишади. Журналист бу вазиятда жараённинг мувофиқлаштириб турувчисига айланади. “Оммавий (одатда студиядаги) кўрсатувларнинг бошловчиси ўз табиатига кўра шоумен бўлиши керак. Таклиф этилганлар билан мулоқот қилиш баробарида у барча иштирокчиларини умумий суҳбатга йўналтириб, аудитория учун қизиқ бўладиган мавзудаги мулоқот ҳосил қилиши керак. /..../Маълум бир гуруҳ одамлари билан мулоқот жараёнида журналист бир вақтнинг ўзида ҳам актёр, ҳам томошабин бўла олади.”[81] Ўзаро таъсирланиш жараёни кечадиган интерактивликка асосланган телекўрсатувларда модератор вазифасидаги журналист дастурнинг асосий мавзусининг муаллифи бўлиб, унинг тадрижий давомидаги воқеа ходисаларнинг мувофиқлаштирувчиси сифатида фаолият кўрсатади. Жараёнлар умумий йўналишдан чиқиб кетмаслигида модераторларнинг маҳорати билинади. Эфирда у жараённи кузатиб хулоса қилувчи томошабин, у ёки бу вазиятдан тўғри чиқиб кета оладиган актёр бўлишига тўғри келади. Интерактив жараёнда студияга таклиф этилган коммуникация субъектлари ўртасидаги мулоқотни мувофиқлаштириб турувчи бошловчи журналист интерактивлик натижасида давомли ижодий жараённи модераторига айланади. Интерактив мулоқотга асосланган теледастурларни таҳлил қиладиган бўлсак, уларнинг номланишида ҳам бошловчиларнинг исми қайд этилади. Масалан, Ларри Кинг, Опра Уинфри, Владимир Познер каби журналист бошловчиларнинг номи ток-шоу мувоффақиятини асосини ташкил қилган. Улар эфирда суфлёрдан матн ўқиб

[81] Игнашов А.В. Специфика работы телеведущего-модератора. https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-raboty-televeduschego-moderatora

берадиган суҳандош сифатида эмас, балки ўз нуқтаи назари, маълум бир воқеа-ҳодисага нисбатан ўз қарашларига эга инсонлар сифатида дунёга танилишган, сиёсий, ижтимоий, таҳлилий йўналишдаги ток-шоу дастурларининг оммалашувида ўз хиссаларини қўшишган. Ҳозирда ҳам американинг оммалашган, рейтинги баланд бўлган интерактив ток-шоулари уларнинг бошловчилари номи билан аталади. Бошловчи журналистлар телелойиҳа брендига айланиб улгуради.

Тележурналистиканинг тараққиёти натижасида журналистика такомиллашиб унга бўлган талаблар ҳам ортиб бормоқда. Мулоқот, коммуникацияга асосланган интерактив журналистиканинг ривожланиши натижасида бошловчи журналист фаолиятида ҳам янгиланишлар бўлган. Ҳозирда интерактив дастурларда журналист бошловчилар модераторлик қилиб эфирда нотиқлик маҳоратларини намоиш қилишмоқда. Таниқли тележурналистлар телеканалнинг ўзига хос брендига айланиб улгуриб, эфир рейтингини қўтаришмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Боков. М.Б. Коммуникативная функция СМИ. Мониторинг общественного мнения №5(93) сентябрь- октябрь 2009

2. Игнашов А.В. Специфика работы телеведущего-модератора. https://cyberleninka.ru/article/n/spetsifika-raboty-televeduschego-moderatora

3. Новиков К.Ю. Средства массовой информации как воздействующая коммуникация. Вестник РУДН, серия Литературоведение. Журналистика, 2009, № 1

ЁШЛАРДА МАФКУРАВИЙ ИММУНИТЕТНИ МУСТАҲКАМЛАШДА ИЖТИМОИЙ ТАРМОҚЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ

БОТИР МАЛЛАБАЕВ
Ўзбекистон Миллий университети
Ёшлар билан ишлаш, маънавият ва маърифат бўлими бошлиғи

“Ахборот асри” дея ном олган XXI асрда таҳдидларнинг турли кўриниши намоён бўлмоқда. Шу жумладан, паст савияли “оммавий

маданият”, салбий мақсадларни кўзлаган “ахборот хуружи”, терроризм, экстремизм каби ўзининг қабиҳ ниятли “эгалари” томонидан инсониятни доимий қўрқув ва таҳликада ушлаб туриш учун ўйлаб топилган турли “изм”ларни мисол тариқасида келтириш мумкин. Бу каби таҳдидлар инсонларни ўзининг эзгу мақсадларидан чалғитиш, ривожланишдан тўхтатиш, мунтазам қўрқув исканжасида тутиб туриш учун қурол сифатида ишлатилмоқда. Ушбу ғаразли таҳдидларни амалга ошираётганларнинг асосий мақсади инсонларнинг қалби ва онгини қўрқитиш билан эгаллаш ва ўзларининг манфур ниятлари йўлида фойдаланишдир.

Бугунги кунда инсониятнинг асосий қисмини ёшлар ташкил этаётганини инобатга олсак, бу кураш асосан ана шу ёшларга қаратилаётганининг гувоҳи бўлишимиз мумкин. Чунки ёшлар жамиятнинг энг фаол ва ахборот коммуникацион тизимларини яхши тушунадиган бўғини ҳисобланади. Шунинг учун ҳам улар айнан ёшларга асосий эътиборини қаратмоқда ва бу йўлда турли хил воситалардан фойдаланмоқдалар. Хусусан, бу борада энг катта ғаразли иш интернет глобал тармоғида амалга оширилмоқда. Унда асосан ижтимоий тармоқларнинг турли кўринишлари восита сифатида намоён бўлмоқда. Ижтимоий тармоқларнинг ўзи нима**?** Ижтимоий тармоқ масофадан интернет орқали одамлар орасидаги “online” танишув ҳамда мулоқотни таъминловчи ва ўз аъзоларининг турли хил шахсий маълумотларини ўзида акс эттирувчи интернет тармоқларига (сайтларига) ижтимоий тармоқлар дейилади. Мазмунига кўра ижтимоий тармоқлар икки босқичдан иборат бўлади. Биринчиси, фойдаланувчилар орасидаги мулоқатни ўрнатиб берувчи дастурий - аппаратли комплекс бўлса, иккинчиси, фойдаланувчилар орасидаги умумий қизиқишларни аниқлаш, гуруҳлар орасидаги мулоқотнинг интернет тармоғи орқали бажарилишидир. Бундан ташқари, унинг икки тури мавжуд бўлиб, булар очиқ ва ёпиқ ижтимоий тармоқлардир. Ижтимоий тармоқларга одноклассники, watsApp, telegram, facebook, instagram кабилар киради. Қуйида бугунги кунда энг кўп

фойдаланувчиларга эга бўлган ижтимоий тармоқлар рўйхатини келтириб ўтаман:

1. Facebook

Facebook ижтимоий тармоғи бугунги кунда дунёдаги энг оммабоп ижтимоий тармоқ ҳисобланади. Бугунги кунда унинг фойдаланувчилари сони 2 миллиарддан зиёдни ташкил этади. Бугунги кунда мазкур ижтимоий тармоқдан интернет фойдаланувчиларининг 85 фоизи, дунё аҳолисининг эса тўртдан бир қисми фойдаланади. Facebook нинг 94 фоиз фойдаланувчилари ушбу ижтимоий тармоқнинг мобил телефонлар учун мўлжалланган иловасидан фойдаланади.

2. YouTube

Ведио-алмашув платформаси кунига миллиардлаб фойдаланувчилар ташриф буюришади. Бугунги кунда ижтимоий тармоқдан фойдаланадиганлар сони 1,9 миллиардни ташкил этади.

3. WatsApp

180 дан ортиқ мамлакат аҳолиси томонидан фойдаланиладиган хабар алмашув тизими. Дастлаб, WatsApp фақат оила аъзолар ва дўстлар учун мулоқат алмашув тизими сифатида ишлатилган ва аста-секинлик билан бизнес алоқа қилиш тизимига айланиб борган. Ҳозирда бизнесда ушбу ижтимоий тармоқдан кенг фойдаланишади. Ҳозирги кунда WatsApp ижтимоий тармоғидан фойдаланувчилар сони 1,5 миллиардга етди.

4. Instagram

Бу ижтимоий тармоқ расм ва қисқа ведиороликлар алмашув тизими ҳисобланади. Бугунги кундаги фойдаланувчилари сони 1 миллиардни ташкил қилади.

5. Tik Tok

Бу мусиқа ва видеога мўлжалланган ижтимоий тармоқдир. Бу ижтимоий тармоқ 2021 йилнинг биринчи чорагида Фасебоок, Instagram ва бошқа ижтимоий тармоқ иловаларини юклаб олишда улардан илгарилаб кетган. Ҳозирги фойдаланувчилари сони 600 миллион.

6. Телеграм

110 дан ортиқ мамлакат аҳолиси томонидан фойдаланиладиган хабар алмашув тизими. Ҳозирги кунда Телеграм ижтимоий тармоғидан фойдаланувчилар сони 1 миллиардга етди.

Ҳозирда ушбу ижтимоий тармоқлардан фойдаланаётганларнинг сони бир неча миллиарддан ортиқ эканлиги, қоларверса, мазкур фойдаланувчиларнинг аксариятини ёшлар ташкил этаётганлигини инобатга олсак, муаммонинг кўлами қай даражада катта эканлиги яққол намоён бўлади.

Айнан шуларни инобатга олган ҳолда, ёшларни ижтимоий тармоқлардан тўғри ва оқилона фойдаланишга ўргатишимиз лозим. Хуш, ёшларга ижтимоий тармоқларнинг ижобий таъсири қай даражада? **Биринчидан,** фойдаланувчилар улар орқали кўпгина қизиқарли, зарур маълумотларга эга бўладилар. Уларнинг дунёқараши кенгаяди, шиддат билан амалга ошаётган ўзгаришлардан воқиф бўладилар. **Иккинчидан**, улар ижтимоий тармоқдан ўз яқинлари, дўстлари, ҳамкасблари, курсдошлари, узоқдаги қариндошларини топиш имконига эгадирлар. **Учинчидан,** ҳар бир фойдаланувчи дунёнинг исталган бурчагидан янги таниш орттириши, ҳамфикрларига, қизиқишлари доирасида суҳбатдошга эга бўлиши мумкин.

Демак, юқоридагилардан келиб чиқиб, бу борада амалган ошириладиган мақсад ҳамда вазифаларни аниқ белгилаб олиш мақсадга мувофиқдир. Бунинг учун, энг аввало, ёшларда интернетдан, хусусан, ижтимоий тармоқлардан фойдаланиш маданиятини шакллантириш лозим. Уларда шахс, ижтимоий гуруҳ, миллат, жамиятни турли зарарли ғоявий таъсирлардан ҳимоялашга хизмат қилувчи мафкуравий иммунитетни шакллантириш лозим. Хўш, мафкуравий иммунитетни шакллантиришда қандай воситалардан фойдаланилади ёки мафкуравий иммунитет қандай шакллантирилади, деган ўринли савол туғилади. Биз ёшларни мафкуравий иммунитетини шакллантиришда, энг аввало, маънавиятни шакллантирадиган қуйидаги асосий мезонларга эътибор қаратишимиз лозим. ***Жумладан:***

- ёшларда маънавий мерос, маданий бойликлар, кўҳна тарихий ёдгорликлар, халқ оғзаки ижоди, жаҳон аҳлини ҳайратга солиб келган мутафаккир боболаримизнинг илмий-ижодий кашфиётларини ўрганишга бўлган қизиқишни орттириш;

- маънавиятнинг юксалиши билан чамбарчас боғлиқ бўлган – муқаддас динимизга ҳурмат, миллатнинг ўзига хос маънавиятини шакллантириш ва юксалтиришда беқиёс ўрин тутувчи оиланинг, азалдан ўзбек халқининг миллий қадриятлари маскани бўлган маҳалланинг ўрни беқиёс эканлигини ёшлар онгига сингдириш;

- маънавиятни шакллантиришга бевосита таъсир қиладиган таълим-тарбияни янада кучайтириш мақсадга мувофиқ.

- Юқорида санаб ўтилган, ёшлар маънавиятини шакллантиришга хизмат қиладиган асосий мезонларни замонавий ва интерактив усулда яъни, ҳозирги кунда ёшлар энг кўп мурожаат қиладиган ижтимоий тармоқлар орқали етказиш механизмини кенг жорий қилиш орқали ёшларимизни ижтимоий тармоқлардаги миллат ва жамият тинчлиги ҳамда тараққиётига жиддий хавф соладиган ёт ғоялардан, таъбир жоиз бўлса, тузоқдан асраб қолган бўламиз. ***Зеро, муҳтарам президентимиз Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, жаҳолатга қарши билим, билим, ва яна бир карра билим билан кураша оламиз!***

Юқоридагилардан хулоса қилиб шуни айтиш керакки, бугунги кунда ҳаётиммизга шиддат билан кириб келаётган фан, техника ва замонавий коммуникацион технологиялар шароитида интернет ва ижтимоий тармоқларни жиловлашнинг имкони йўқлигини ҳисобга оладиган бўлсак, Янги Ўзбекистон келажаги бўлмиш ёш авлодни миллатимиз, маънавиятимизга бутунлай ёт бўлган турли зарарли ғоя ва қарашлардан асрашимиз ва уларда турли хил бегона ғояларга нисбатан мафкуравий иммунитетни шакллантиришимиз лозим. Бу жараёнда, энг аввало, сиз-у биз, жамиятиммизнинг барча соҳа вакиллари фаол иштирок этиши ва керак бўлса, ўзимизнинг юксак бурчимизга айлантиришимиз шарт.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ш.М. Мирзиёев - “Инсонпарварлик, эзгулик, бунёдкорлик – миллий ғоямизнинг пойдевори”. Т.: 2021 й. “Тасвир”
2. С. Отамуродов - “Глобаллашув ва миллий-маънавий хавфсизлик”. Т.: 2015. “Ўзбекистон”.
3. Х.Зайнидинов – Қорабоев Ж.Ф, Артикова М.А. “Ахборот хавфсизлиги”. Т.: 2015. Академия.
4. Uza.uz – Ўзбекистон Миллий ахборот агентлигининг расмий сайти.
5. iiv.uz – Ўзбекистон Республикаси Ички ишлар вазирлигининг расмий сайти.

СРЕДСТВА РЕЧЕВОЙ ВЫРАЗИТЕЛЬНОСТИ СОВРЕМЕННОЙ ЖУРНАЛИСТИКИ: РАЗЛИЧИЕ МЕЖДУ ПОНЯТИЯМИ - «ЯЗЫКОВОЙ» И «РЕЧЕВОЙ» ПОРТРЕТ ЖУРНАЛИСТА

ЕЛЕНА МИРЗАЕВА
главный редактор телеканала «Oilaviy»
ГУП «Телерадиоканал «O’zbekiston»
Национальной телерадиокомпании Узбекистана,
преподаватель факультета международной журналистики
и связей с общественностью Университета журналистики
и массовых коммуникаций Узбекистана

Сегодня, в век цифровых коммуникаций и технологий мы просто не можем представить свою жизнь без телевидения и всемирной сети. И если Интернет - всемирная паутина, основная задача которой связывать пользователей компьютеров между собой для обмена различной информацией, то современное телевидение – не просто средство массовой коммуникации, но и проекция культурного сообщества. В Узбекистане в условиях глобализации современного информационного пространства национальное телевидение приобретает иные масштабы, динамику и развитие, при этом сохраняя собственные ментальные оттенки, оригинальность и специфику.

Несомненно, современная телевизионная речь, как «живой организм», подвержена изменениям, иностранным заимствованиям, демократизации, деформации, связанной с глобализацией. Тем не менее, телеречь в устах

узбекских ведущих имеет свои особенности, и, в первую очередь, ментальные. По утверждению авторов одного из интернет-сайтов, «ментальность, менталитет — стереотипы и образ мышления, способ мировосприятия, духовной настроенности, присущие индивиду или группе… Менталитет культуры — глубинные структуры культуры, исторически и социально укорененные в сознании и поведении многих поколений людей, объединяющие в себе различные исторические эпохи в развитии национальной культуры. Менталитет определяет умонастроение и жизненную позицию. Менталитет — также мировоззренческая матрица, картина мира в сознании человека и его вписанность в эту картину. Это норма представления мира вокруг себя и себя в нём».[82] Действительно, менталитет узбекского народа имеет глубинную природу, которая зиждется на идущих издревле традициях и обрядах. В основе узбекского менталитета лежат такие общенациональные ценности, как уважение к старшим, почитание родителей и пожилых, добрососедские отношения, взаимовыручка и помощь, пиетет к детям, хашары и общие праздники… Главный секрет содержится в нашей истории. Узбекская ментальность на протяжении всего становления была нацелена на внутренний мир, духовность и нравственность, сохранение традиционных устоев и ценностей узбекского народа, а также на взаимоотношения между людьми и вокруг них, на баланс между эмоциональным, духовным и разумным, сообразным. Историческая память народа, национальное самосознание, строятся на базе ценностей совместного прошлого.

Все это накладывает неизгладимый отпечаток на речь ведущего, его мысли и взгляды, отношение к той или иной ситуации, не позволяет использовать в речи вольности, сленг и жаргон, заставляет придерживаться определенных ограничений при обращении к собеседнику, во время комментирования тех или иных событий. При этом задача журналиста – формировать общественное мнение, что невозможно не только без

[82] https://www.psychologos.ru/articles/view/mentalnyyzpt-mentalnostzpt-mentalitet

определенной, уверенной, жизненной позиции журналиста, но и доверия зрителя к ведущему. А доверие будет вызывать, в первую очередь, журналист, использующий привычную уху и менталитету лексику. Кроме того, на лицо взаимопроникновение узбекских слов в русскую речь ведущих национальных каналов. Также за основу телетекстов берутся литературные, а не расхожие бытовые, языки, как государственный, так и русский. Язык новостей - публицистический, язык ток-шоу и развлекательных проектов – экспрессивно-эмоциональный, художественный, образовательных и исторических программ – научный.

При этом нельзя упускать из виду тот факт, что речь именно телевизионного журналиста неразрывно связана с аудиовизуализацией. К тому же, будучи в кадре, журналист часто использует такие вспомогательные для восприятия речи элементы, как «звучащие» слова, взгляды, говорящие позы, жесты, мимику, одежду, аксессуары, дополнительно иллюстрируя тем самым ту мысль, которую он хочет донести до телеаудитории. Таким образом, язык телевидения состоит из слов, жестов, визуальных изображений, музыки, шумовых эффектов, а также различных ракурсов, последующего видеомонтажа и постпродакшна. Из чего следует, что рассматривать речь журналиста лишь с лингвистической точки зрения, будет указывать на узость и однобокость подхода к изучению такого явления, как журналистская речь. «Слово и изображение – две главные знаковые системы, история которых восходит к древнейшему человеку. У каждой системы есть свои преимущества и свои недостатки, которые определяют их роль и место в человеческом общении. Достоинство изобразительных знаков в их большой доступности, ибо они сохраняют в себе сходство с обозначенным объектом. Достоинство слова – в способности абстрагироваться от конкретного. На протяжении многих лет неоднократно вспыхивает дискуссия о том, что важнее на телевидении: слово или изображение? Конечно, слово имеет исключительно важное значение в телепередачах, ибо оно несет основную, понятийную информацию. Но не следует забывать при этом, что

телевизионные передачи все же прежде всего - зрелище, и не случайно тот, кто воспринимает телепрограмму, называется телевизионным зрителем, а не телевизионным слушателем. Естественно, в одних случаях большую роль в передаче информации несет слово, в других – изображение. Вероятно, только синтез устного слова и изображения как основных языков может обеспечить телевидению наилучшие коммуникативные возможности. Важно только, чтобы изображение «не молчало», как это часто бывает, и чтобы использовались все знаковые системы: и слово, и изображение, и музыка».[83]

По словам Н.А. Ахмедли: «Изолированное изучение этих компонентов языка СМИ может привести и часто приводит к анормальным результатам. Это относится, в первую очередь, к телевизионным программам, где достижение коммуникатором контрапункта слова и изображения является обязательным условием успеха экранной коммуникации».[84] И ментальность, которая влияет непосредственно на язык ведущего, имеет воздействие не только на языковую конструкцию, но и на сопутствующие визуализации составляющие, перечисленные выше. При этом, ментальность неотделима от высокой культуры речи. И если культура речи, в противовес бескультурью, – это возможность быть понятым окружающими, то есть, прежде всего, относится к аспекту образовательному, то высокая культура речи – творчество, образность, умение оперировать историческими, литературными, художественными фактами. Так же как узбекская ментальность влияет на культуру речи, так и высокая культура речи неотделима от узбекской ментальности, совершенствования сущностных, абиссальных, глубинных программ, посвященных и тесно связанных с ментальными образами дискурсивной сферы. Не секрет, что отмена цензуры приводит к определенной демократизации языка, некоторым вольностям и свободным допущениям в эфире. Но, в конечном итоге, именно узбекская ментальность,

[83] Багиров Э. Г. О знаковой природе и своеобразии языка телевидения как средства массовой коммуникации // Предмет семиотики: Теоретические и практические проблемы взаимодействия средств массовой коммуникации. М., Изд-во МГУ, 1975, С.214

[84] Багиров Э. Г. О знаковой природе и своеобразии языка телевидения как средства массовой коммуникации // Предмет семиотики: Теоретические и практические проблемы взаимодействия средств массовой коммуникации. М., Изд-во МГУ, 1975, С.235

оказывающая непосредственное, прямое, влияние на теле речь ведущих, не позволяет опуститься до нарушения норм современного литературного языка, звучащего с экранов.

Конечно, никто не отменял объективных причин изменений в языкознании, что напрямую связано с глобализацией и взаимопроникновением мировых культур. Постоянные изменения в жизни ведут за собой и изменения в языке, представляющем своеобразный «живой» организм, в который постоянно проникают различные иностранные слова, жаргонизмы и сленг. Но именно ментальность не позволяет современному языку опуститься до уровня улиц и сохранить все его богатство и многообразие.

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ ЖАРАЁНЛАРИ ВА ТАСВИР “ИНҚИЛОБЛАРИ”НИНГ АХБОРОТ СОҲАСИГА ТАЪСИРИ

ГУЛНОЗА НАЖМИДДИНОВА
ЎзЖОКУ таянч докторанти
gnajmiddinova15@gmail.com

Бугунги кун кишиси мунтазам кўпайиб бораётган ахборот оқимлари шароитида яшамоқда. Янги коммуникация каналларининг шаклланиши, ахборт узатиш ҳамда медиаистеъмол жараёнида жиддий ўзгаришлар кузатилаяпти. Ахборот соҳасидаги ҳар бир янги ҳодиса, тенденциялар эса, жамият ҳаётида ўз аксини топади.

Жамиятнинг ҳозирги ҳолатини максимал даражада аниқ тасвирлаб берган америкалик ёзувчи Джон Нейсбит ахборот ва коммуникациялар соҳасидаги ўзгаришларни янги типдаги жамият – ахборот ва билим жамиятига ўтиш жараёнлари контекстида таҳлил қилар экан, қуйидаги тезисларни ажратади:

а) Ахборотлашган жамият хаёлий абстракция эмас, иқтисодий воқеликдир;

б) Алоқа ва ҳисоблаш техникаси соҳаларидаги инновациялар ахборот узатишга сарфланадиган вақтни жадал қисқартириб, “ноль” даражага етказиб, ўзгаришлар суръатини оширади;

в) Янги ахборот технологиялари дастлаб саноатнинг мавжуд тармоқларида жорий қилиниб, кейинчалик, босқичма-босқич тарзда янги фаолият турлари, жараён ва маҳсулотларни юзага келтиради;

г) Саводхонлик ва таълим сифатига талаб юқори бўлган замонавий жамиятда малакали мутахассислар тақчиллиги сезилади;

д) Ахборот асри технологиялари муваффақияти “юқори технологиялар – қулайлик учун” тамойилига асосланади[85].

Нейсбит, ахборотлашган жамият ҳодисасини таҳлил қилар экан, бундай информацион тўйинган ижтимоий муҳитда кишиларнинг ахборот ва билимга бўлган эҳтиёжлари ҳам тобора ўсиб боришини таъкидлайди[86].

Медиатўйинган жамият концепцияси инглиз олими Ф.Уэбстер тадқиқотларида ҳам учрайди: “Янги ахборот воситалари бизни қуршаб олмоқда. Улар тақдим этаётган хабарларга жавоб бериш ёки бермаслигимиз мумкин. Аслида эса барчамиз ахборот муҳитига ўйлаганимиздан-да кўпроқ боғланганмиз, у аллақачон бизнинг бир бўлагимизга айланган”[87]. Бундай шароитда ахборотни саралай ва тизимлай билиш нафақат касбий фаолият, балки кундалик юмушларда ҳам зарур ва муҳим лаёқатга айланди.

Ахборотни сақлаш ва тарқатишнинг янги восита ва технологиялари кашф қилиниб, фаол татбиқ этилаётган бугунги кун тамаддуни рамзи, ҳеч муболағасиз, визуал образдир. Тасвирий контент узатиш каналларининг мунтазам ортиб бориши фонида ривожланган экран маданияти, “томоша” культининг, консьюмеризмнинг шаклланиши, фан-техника инқилоби натижасида замонавий инсон визуализация даврида яшамоқда. Умуман, инсоният тарихи, жумладан, медиа ва коммуникация соҳаси ҳам бир неча

[85] Нейсбит, Дж. Мегатренды/ Дж. Нейсбит; Пер. с англ. М.Б.Левина. – М: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – Б. 34
[86] Нейсбит, Дж. Мегатренды/ Дж. Нейсбит; Пер. с англ. М.Б.Левина. – М: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2003. – Б. 41
[87] Уэбстер Ф. Теории информационного общества. - М.: Аспект Пресс, 2004. – Б. 28

инқилобий бурилишларни бошидан ўтказди. XIX асрнинг иккинчи ярмида бошланган “тасвир инқилоби” ҳамда XX аср охирида Интернет ва рақамли технологиялар таъсирида медиасферада кузатилаётган ўзгаришлар иконик, пикториал ҳамда визуал бурилиш ҳақидаги мулоҳазаларга сабаб бўлди. 1992 йилда америкалик адабиётшунос ва маданият назариётчиси Уильям Митчелл пикториал бурилишнинг амалга ошганини эълон қилиб, образлар ҳақида мулоҳаза юритиш ҳамда образлар орқали фикрлашнинг келажакда муҳим роль ўйнашини таъкидлади[88]. Митчелл билан деярли бир вақтда, 1994 йилда маданият тарихчиси Готфрид Бём ҳам ўзининг “Образларнинг қайтиши” рисоласида иконик бурилишни бошидан кечираётган жамият ҳақида ёзади ҳамда Образлар ҳақидаги умумий фан (Allgemeine Bildwissenschaft)ни шакллантириш заруратини таъкидлайди[89].

Германиялик тадқиқотчи Дорис Бахманн-Медик ўзининг “Маданий бурилишлар: маданият ҳақидаги фанларда янги мўлжаллар” китобида тасвир тушунчасига “у фақат белги, сурат ва иллюстрацияларгина эмас; тилдан мустақил ўзига хос таъсир кучини шакллантиради”[90], дея тавсиф беради. Ўз навбатида, ушбу бурилишларнинг қачон бошланганлиги борасида аниқ маълумот келтириш мушкул. Тадқиқотчи Уильям Дж. Т. Митчелл ўзининг “Суратлар нимани истайди?” китобида уларнинг фотографиядан Интернетгача бўлган барча медиал инқилобларда такрор-такрор содир бўлаётганини таъкидлайди[91]. Визуалликка асосланган бурилишларнинг мақсади танқидий таҳлил орқали тасвир ва образларнинг туганмас оқимини бошқаришдан иборат[92].

XXI аср бошида визуаллик янги ижтимоий-маданий тренд эмас, балки замонавий маданиятнинг фундаментал асосига айланди. Бугун

[88] Бахманн-Медик, Дорис. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре / Пер. с нем. С. Ташкенова. — М.: Новое литературное обозрение, 2017 – С.394
[89] Бахманн-Медик, Дорис. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре / Пер. с нем. С. Ташкенова. — М.: Новое литературное обозрение, 2017 – С.394
[90] Бахманн-Медик, Дорис. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре / Пер. с нем. С. Ташкенова. — М.: Новое литературное обозрение, 2017 – С.395
[91] Mitchell, W. J. T. What Do Pictures Want? The Lives and Loves of Images / Chicago, London, 2005 – p.349
[92] Бахманн-Медик, Дорис. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре / Пер. с нем. С. Ташкенова. — М.: Новое литературное обозрение, 2017. – С.399

визуаллаштириш илмий-амалий фаолиятнинг ажралмас бўлаги сифатида эътироф этилмоқда бунинг бош сабаби дея визуал бурилиш (visual turn) кўрсатилаяпти. Ушбу ҳодисани тадқиқ этишга йўналтирилган фундаментал ишлар қаторида М. Маклюэн, Ж. Бодрийяр, М. Фуко, У. Эколарнинг асарларини келтириш мумкин. Фалсафий, айрим ўринларда футурологик мазмундаги мазкур ишларда медиа, хусусан, телевидение таъсирида трансформацияга учраётган жамият ҳақида мулоҳаза юритилади. Аммо бу изланишлар 1960-1980-йй. оралиғида амалга оширилган ва асосан, ижтимоий-маданий ўзгаришларга ўз даврининг оламшумул мўжизаси – телевидение имкониятлари призмаси орқали ёндашган. Ушбу асарлар муайян маънода визуалистиканинг замонавий анъаналарини шакллантирди. Аммо, россиялик тадқиқотчи В. Склярованинг фикрича, гуманитар тадқиқотлар соҳасида камида учта визуал бурилиш содир бўлган. Шунингдек, визуалликнинг янгидан янги шаклларини кашф этаётган маданият аслида ҳар доим визуал ҳодиса бўлиб келган[93]. Тадқиқотчи ушбу фикрларини асослаш учун оғзаки нутқ, қўлёзма ва босма сўз коммуникацияси хусусиятларни таҳлил қилади. Перцептивлик нуқтайи назаридан ушбу коммуникация шакллари муайян даражада окуляр, яъни кўриш сезгиси орқали қабул қилинади. Шунингдек, оғзаки нутқ жараёнида ҳам новербал, хусусан имо-ишора, физиогномика, окулистика (нигоҳ йўналиши, тўғридан тўғри кўз контактининг доимийлиги) сингари визуал компонентлар фаол қўлланилади. Шундай экан, оғзаки коммуникация устувор бўлган пайтларда ҳам, қўлёзма ҳамда босма сўз даврида ҳам маданият муайян даражада визуал бўлиб келган, дейиш мумкин.

В. Склярованинг фикрича, гуманитар соҳадаги биринчи визуал бурилиш 1920-1930 йилларда содир бўлган. Бунга XIX асрнинг иккинчи ярми ва XX аср бошларида кинематограф, комикс ва фотографиянинг пайдо бўлиши ва ривожланиши сабаб бўлган. Машҳур немис файласуфи В. Беньямин ушбу

[93] Склярова, В.С. Визуальные повороты и зрелищная культура: теоретические аспекты и культурные практики // Вестник культуры и искусств. 2017/4 (52). С.116-117

ҳодисага санъат нуқтайи назаридан ёндашади. Унинг таъкидича, XIX асрнинг ўрталарида тасвирий санъат асарларини оммавий ададлаш ҳамда уларни аудиторияга кенг тарқатиш воситаларининг вужудга келиши “нафис санъат” концепциясига жиддий зарба берди[94].

Тадқиқотчи В. Склярова визуал бурилишларни тушунтиришда “медиасинкретизм” атамасини қўллайди. Синкретизм, деганда турли хил факторларнинг ўз хусусиятларини сақлаган ҳолда яхлитланиши тушунилади[95]. В. Склярова тавсия этган “медиасинкретизм” тушунчаси остида эса инсон томонидан қўлланилаётган барча ифода ва коммуникация воситаларининг бирлашуви маъноси мавжуд ва ҳар бир визуал бурилиш, албатта, маданиятда вужудга келган медиасинкрезис шароитида амалга ошади. Шунга кўра, XIX асрнинг ўрталари ва XX аср бошида фотография, кинематограф ва комиксларнинг пайдо бўлиши ва оммалашуви 1920-1930 йй.даги биринчи визуал бурилишни тавсифласа, 1960-1980 йй.да амалга ошган иккинчи визуал бурилишга телевидение ва телекоммуникация тармоқлари кашф этилиши ва ривожланиши хосдир. Иккинчи визуал бурилиш даврида бир қатор муҳим ҳодисалар рўй берди:

- “нафис санъатлар” соҳасида перформанснинг алоҳида ҳодиса сифатида юзага келиши ва натижада, аудитория томошабиндан томоша иштирокчисига айланиб бориши;

- янги, динамик, юқори самарадорликка эга коммуникатив вазиятлар яратувчи синкретик мажмуалар оммавий коммуникация воситаларининг кенг тарқалиши ва оқибатда, техник ифода этилган воқелик реал воқеликни сиқиб чиқариши, “ҳақиқат”ни тўқима мазмундан ажратиш қийинлашиб бориши;

- санъатнинг томоша-кўргазмавий турлари жадал ривожланиши, жумладан кинематографияда йирик масштабли фантастик фильмлар даврининг бошланиши (масалан, Джордж Лукаснинг “Юлдузлар жанги”, Ридли Скотнинг “Ўзга” каби кинолойиҳалари).

---

[94] Склярова, В.С. Визуальные повороты и зрелищная культура: теоретические аспекты и культурные практики // Вестник культуры и искусств. 2017/4 (52). С.117-118

[95] Иванов, А.Г. Социальная мифология как развивающаяся система // Вестник Пермского университета. Философия. Психология. Социология. 2016. Вып. 4(28). С.31

Медиасинкретизмнинг янги шакллари реаллик чегараларини ювиб, унинг мавжудлигини шубҳа остида қолдиради. Шу ўринда америкалик кино усталари Энди ва Ларри Вачовскиларнинг “Матрица” тетралогияси ёдимизга тушади. Атрофимиздаги оламнинг сохталиги, аслида компьютер симуляцияси эканлиги ушбу фильмларнинг бош ғоясини ташкил этади.

Телевидение ва интерактив технологиялар таъсирида ривожланган иккинчи визуал бурилишдан сўнг бугун инсоният Интернет ҳамда компьютер ўйинлари тараққиёти билан характерланадиган учинчи визуал бурилишни бошдан кечирмоқда. 2000-йй. иккинчи ярмидан бошланган мазкур жараён сунъий воқеликлар тасвирини реалликка янада яқинлаштирди. Айниқса, дастлаб компьютер ўйинлари соҳасида қўлланилган Motion Capture (МоСар) технологиялари[96]нинг кинематограф, реклама ва телевидениега кириб келиши образлар ҳаққонийлигини янада ошириш, ҳайвонлар ва предметларни антропоморфлаштириш (уларга инсонга хос хусусиятларни бериш) сингари ҳаракатларнинг амалиётда кенг тарқалишига олиб келди. Натижада, халқ оғзаки ижодидаги гапирувчи аждарлар, фантастик адабиётдаги персонажлар максимал даражада ҳаққонийлик билан жонлантирилди. Масалан, Питер Джексоннинг Дж. Толкиен романлари асосида тасвирга олган “Хоббит” трилогиясидаги аждарҳо Смауг, хоббит, орк, эльф сингари мифик мавжудотлар ёки Р. Киплинг асари асосида тасвирга олинган “Чангалзор китоби” фильмидаги ҳайвонлар, Дж. Кэмероннинг “Аватар” фильми қаҳрамонлари фикримиз исботидир.

[96] Motion Capture технологиялари – персонаж ва образлар анимацияси усули. Бунда анимация қўлда чизилмайди, балки реал объект ҳаракатлари рақамлаштирилади (“нусхаланади”) ҳамда уч ўлчамли моделга кўчирилади.

СОЦИАЛ МЕДИА ЛЕКСИКОНИ ВА АДАБИЙ ТИЛ МУАММОЛАРИ

СОХИБАХОН СОЛИЕВА,
ЎзЖОКУ ўқитувчиси

Аннотация

Интернет воситасида ўзаро мулоқот майдонини юзага келтирган ижтимоий тармоқлар инсонларнинг кундалик мулоқот қилиш платформасига айланди. Ижтимоий тармоқларда мулоқотнинг янги лексикони пайдо бўлиб, адабий тил мезонлари билан боғлиқ муаммолар келтириб чиқарди. Ушбу тадқиқотда ижтимоий тармоқларнинг ёзма ва оғзаки нутқ меъёрларига таъсири натижасида юзага келган муаммолар ҳақида тўхталиб ўтамиз.

Калит сўзлар: ижтимоий тармоқлар, виртуал олам, социал медиа тили, янги мулоқот шакли

Abstract

Social networks, which created a space for interaction through the Internet, have become a platform for people to communicate on a daily basis. A new lexicon of communication has emerged on social media, causing problems with literary language criteria. In this study, we will focus on the impact of social media on written and oral speech norms and the resulting problems.

Keywords: social networks, virtual world, language of social media, new form of communication

Кириш. Янги авлод ахборот технологияларининг кашф этилиши билан ҳаётимизга кириб келган интернет тармоқлари мулоқот қилиш моделига ҳам таъсир кўрсатди. Интернет воситасида ўзаро мулоқот майдонини юзага келтирган ижтимоий тармоқлар инсонларнинг кундалик мулоқот қилиш платформаси шаклини олди. We are social ҳисоботида келтирилишича, 2022 йил январь ойига кўра, дунё бўйича жами 4,62 миллиард нафар ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари бор (wearesocial.com). Бу 2021 йилнинг шу даврига қиёслаганда 10 фоиздан зиёд (424 миллион янги фойдаланувчи) ўсган. Ижтимоий тармоқлардан фойдаланувчилар сони ҳозирда бутун дунё аҳолисининг 58 фоизига тенг бўлиб, улар кунлик 2 соату 27 дақиқасини ижтимоий тармоқларда ўтказмоқда. Дунёнинг ҳар бир нуқтаси билан осон ва тез мулоқот қилиш имконини берувчи ижтимоий тармоқ платформалари омма томонидан кенг фойдаланилиши натижасида ўзига хос "социал медиа тили"ни ҳам шакллантирди.

Социал медиа тили нима? Социал медиа тилини кундалик ишлатиладиган тилимизга таъсир кўрсатиб, янги тушунчаларни ишлаб чиқаришга ва мулоқот турларини шакллантиришга имкон берувчи тил тури сифатида таърифлаш мумкин. Ижтимоий тармоқлар тили бугунги кунда мулоқотнинг янги шакли ҳисобланади. Ижтимоий тармоқлар орқали ишлаб чиқилган янги тил билан турли сўз ва белгилар қўлланила бошланди ва бу янги тил типининг пайдо бўлишига имкон берди.

Ахборот технологиялари замони дея аталаётган XXI асрнинг энг самарали оммавий коммуникация воситаси бўлган компютер ва интернет ўзининг кўплаб афзалликлари билан бир қаторда ижтимоий, маданий, психологик ва ахлоқий муаммоларни ҳам кун тартибига олиб чиқди. Улардан бири ижтимоий тармоқлар орқали амалга оширилаётган мулоқот жараёнида тилни бузиб ишлатилишидир.

Ижтимоий тармоқлардан фойдаланадиган шахслар фикр алмашиш ва узатишда тенг бўлганлиги сабаб ижтимоий тармоқлар фойдаланувчилари ўз ғояларини эркин етказиш имкониятига эгадир. Фикрни эркин ифодалаш усули эса фойдаланувчининг ўз фикрларини ифода этишда тилдан ўзбошимчалик билан фойдаланиш муаммосини келтириб чиқарди (1, 417) Виртуал суҳбат жараёнида қўлланиладиган тил оғзаки тилга яқин, ёзма тилдан узоқ. Интернет ва ижтимоий тармоқларда ишлатиладиган тил нафақат товуш ва ҳарфлардан, балки турли маъно ташувчилар - шакллар, расмлар ва белгилардан ҳам иборатдир (2, 1160).

Социал медиа тилида қисқартмалар, бўғинларнинг кўчирилмаслиги, инглизчанинг таъсири, контентларни сўзлашув услубида узатилиши, ҳатто рамзлар ва тасвирлар билан ифодалаш кабилар бор (3, 70).

Социал медиа ёзма тилга ҳужум уюштираётгани етмаганидек, белгилар ва тушунарсиз қисқартмалар ҳужумига қарши заиф қолмоқда (https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/guray-oz/sosyal-medyanin-konusma-dilinin-saldirisi-562180).

Бу шуни кўрсатадики, ижтимоий медиа фойдаланувчилари интернет ичида ўзига хос алоҳида тил яратди. Бу тил услуби эса интернет ва ижтимоий тармоқлар майдони билан чекланиб қолмай, кундалик ҳаётдаги мулоқот тарзига ҳам кўчиб, унинг қўлланилишини тобора кенгайтирмоқда. Бу эса жамиятда катта авлод ва ёшлар ўртасидаги мулоқот шаклида кескин фарқларни келтириб чиқаради.

Yildirim ва Tahiroglu "Türkçenin çağda sorunları" ("Туркчанинг замонавий муаммолари") тадқиқотида виртуал майдонда юз бераётган суҳбатлар ва диологларда йўл қўйилаётган қуйидаги хатоларни келтириб ўтади:

1. Оғзаки тилни акс эттириш, маҳаллий диалектлардан фойдаланиш;
2. Интонацияларни кўрсатиш мақсадида ҳарфларни такрорлаш, қисқартмалардан фойдаланиш;
3. Жаргонларнинг кенг қўлланилиши, янги сўзларнинг келиб чиқиши;
4. Туркча сўзларни туркий бўлмаган ҳарфларда ёзиш, туркча сўзлашувларда инглиз тилидан фойдаланиш;
5. Алифбодан ташқари белгилардан фойдаланиш (4, 368).

Туркиялик тадқиқотчилар томонидан юқорида белгиланган ижтимоий тармоқларда йўл қўйилаётган нутқий хатолар социал медианинг ўзбек сегменти фойдаланувчиларига ҳам тегишлидир.

Ижтимоий тармоқлар орқали амалга оширилаётган суҳбатларда тилдаги оғишлар 4 та сарлавҳа остида бирлаштирилди. Булар:

1. Янги яратилган сўзлар. Ижтимоий тармоқларнинг тарқалиши билан ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари ўзлари учун алоҳида тил яратишни бошлади. Хорижий сўзлар, оммалашган иборалар ва янги яратилган сўзлар бир бирига қўшилиб, бугунги кунда қўлланилаётган ижтимоий тармоқлар тилининг асосини ташкил этди. Гарчи буни тушуниш баъзан қийинчилик туғдираётган бўлса ҳам бу тил ижтимоий тармоқ фойдаланувчилари томонидан "машҳурлик" сифатида баҳоланиб, қўлланила бошланди.

Интернет олами дунё тилларининг асосий ҳаракатлантирувчи механизмига айланди. У мавжуд сўзларни интернет луғатига мослаштириш билан бирга кўплаб янги сўзлар ва ибораларни пайдо бўлишига замин яратди. Ижтимоий тармоқларда яратилган социал медиа тили дунё тилларининг ривожланишига ҳисса қўшган бўлса-да, она тиллардаги айрим сўзларини унутилишига ва нотўғри қўлланилишига олиб келди. Levendra кўра, тил инсонга боғлиқ бўлиб, у билан бирга яшаган ва ривожланган борликдир. Бундай вазиятда тилда ўзгаришлар бўлиши муқаррар. Энг муҳими, тилнинг ўзлигини йўқотмасликдир (5, 3).

2. Алифбодаги айрим ҳарфларнинг йўқолиши. Ижтимоий тармоқлар орқали тезкор ахборот алмашиш жараёни тилнинг баъзи ҳарфларини йўқолишига ёки нотўғри ишлатилишига олиб келди. Ижтимоий тармоқларнинг янги тили доирасида тушунарсиз ҳарфлардан фойдаланиб тузилган янглиш жумлалар ёшларнинг саводхонлик даражасига ва тилдан фойдаланиш маданиятига салбий таъсир кўрсатмоқда. Тадқиқотларга кўра, ота-оналар фарзандлари билан суҳбат жараёнларида ишлатадиган кўплаб сўзларни тушуниб бўлмаслигидан шикоят қилган. Самсунг компанияси томонидан 2000 нафар ота-оналар ўртасида ўтказилган сўровномада респондентларнинг 86 фоизи ёшлар ижтимоий тармоқларда мутлақо бошқа тилдан фойдаланишини таъкидлашган.

3. Ўзгарувчан алоқа форматлари. Бугунги кунда ижтимоий тармоқ платформалари компания ва ишлаб чиқариш корхоналарининг маҳсулот ҳамда хизмат турларини олди сотди қилиш бозорини яратишга киришишди. Шу тариқа ижтимоий тармоқларда ишлатиладиган тил ўз доирасига бозор стратегиялари хусусиятларини ҳам ола бошлади. Бу жараён интернет бозоридаги талаб ва таклиф мувозанатидан келиб чиқиб, медиа тилининг янги намуналари пайдо бўлишига олиб келди. Бу эса ижтимоий тармоқ фойдаланувчиларига қаратилган ҳар қандай маркетинг стратегияда социал медиа тили услуби ҳам ҳисобга олиниши кераклигини англатмоқда.

4. Қисқартирилган сўзлар. Ижтимоий тармоқ платформаларида пайдо бўлган ва ривожланаётган янги мулоқот тили хорижий сўзлар билан бирга қисқартирилган сўзларни ҳам ўз ичига олади. Катталар тушуниши қийин бўлса-да, сўзларнинг қисқартирилган шакллари ёшлар томонидан намуна сифатида қўлланилиб, социал медиа тилида ўз ўрнига эга бўлди.

Хулоса.Тил бир жойда турғун ҳолатда қотиб қолмайди. У жамият билан баробар ривожланиб боради. Бунга турли даврларда турли омиллар ўз таъсирини кўрсатади. Бугунги кунда бу ролни ижтимоий тармоқлар эгаллади. Ижтимоий тармоқларнинг пайдо бўлиши ундан фойдаланувчиларнинг ўзига хос мулоқот тилини шаклланишига олиб келди.

Социал медиа тили тармоқ фойдаланувчилари томонидан осон ва қулай қабул қилинади. Чунки виртуал майдонда фойдаланувчиларнинг адабий тил меъёрларига риоя этиши қатъиян белгиланмаган. Бунинг имкони йўқ. Шунинг учун ижтимоий тармоқлардаги хабарлар ва изоҳларда жарангдор сўзларнинг ҳаддан зиёд кўп ишлатиш, ҳақоратомуз иборалардан фойдаланиш, сўкиниш ва камситувчи жумлаларни қўллаш даражаси юқори. Ижтимоий тармоқ платформаларида мулоқот тилига айланган ушбу услуб тил меъёрларини издан чиқариб, унинг ривожига салбий таъсир кўрсатмоқда. Замон ва макон тушунчаси қадрсизланишга юз тутган виртуал оламда нутқ эстетикасининг қўполлик билан алмашиниши, имло хатолари, жумлалар тузилишининг бузилиши, сўзларнинг қисқариши тил учун катта хавф туғдирмоқда. Социал медиа тили сабаб катта ва кичик авлод вакилларининг мулоқот жараёнида бири бирини тушунмаслик ҳодисаси юзага келмоқда. Ижтимоий тармоқлардаги ўзига хос мулоқот тили билан таниш бўлмаган фойдаланувчилар эса қолоқликда айбланмоқда.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Aktaş E., Şentürk L., *Sosyal medyada türkçenin kullanimi üzerine nitel bir araştırma.* Türkçe egitiminde kuramsal ve uygulamalı çalışmalar kitabi. – Ankara, Pegem Akademi yayinlari. 2014.

2. Oğuz B.B., *Sosyal medya dilinin görüntüsel gösterge boyutu ve bunun dile etksi.* International periodical for the languages, literature and history of turkish or turkic volume 7/4, fall 2012, p. 1157-1166, Ankara-Turkey.

3. Tarmer çalışmaları 1. *Sosyal medya ve etik*. – Istanbul. Istanbul Aydin Üniversitesi yayınları, 2017.

4. Yildirim, F. Tahiroglu, T. (2006). Internette Türkçe kullanımı sorunu. lçinde: *Türkçenin çağda sorunları.* Ed.: Gurer Giilsevin, Erdogan Boz), Istanbul: Divan yayınevi.

5. Levend, A. S. (1973). *Dil üstüne.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yaylnları.

6. https://www.wearesocial.com

7. https://www.cumhuriyet.com.tr/yazarlar/guray-oz/sosyal-medyanin-konusma-dilinin-saldirisi-562180

8. https://www.haberkriz.com/sosyal-medya-dili-nasil-etkiler-sosyal-medya-ve-konusma-dili-iliskisi-nedir-sosyal-medya-dili-nedir/206/

IV SHO'BA. MEDIAMAKONDA NUTQ MADANIYATINING ZAMONAVIY KONSERSIYASI

MAIN FEATURES OF MODERN SPEECH AND LEARNING OF ITS ACTIVITIES

ADILA HASAN NAZAROVA

Ph.D. in Philology
The leading scientific worker of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan

The development trends of speech culture of our period can be divided into three leading factors. The impact of each of them to the daily speech environment is not irregular and unambiguous.

The main inclinations characterized the modern speech culture and condition of speech is now closely related to the changes happened in the society. At the modern stage, the speech reflects especially the features of the activity of the Turkish, Russian and English languages.

As we noted, the main trends followable in the condition of modern speech are divided into three types:

1. Language democratization in regard to removal of borders among social sections and groups causes to elimination of difference among speech styles. Here, such trends may be distinguished: - simplification of literary norms; - unsatisfactory oral speech culture and also writing culture –use of swearing and slang.

2. At the period of globalization, the mixing of cultures also has an impact on the culture of speech. Dialogue of different peoples in the same place reveals the development of the following trends: polyethnicity; a wide and active use of foreign words; to narrow the scope of the native language, to enlarge the scope of international language.

3. At present, general technology has a special role. For example, acute increase of the activity of new computer technologies causes to emergence of

“computer slang” and “electronic language”; increase of the number and types of computer games causes to significant decrease of the number of reading population and increase of written speech.

So, a modern speech is constantly on the move. At the beginning of XXI century, a speech in Azerbaijani language underwent to active semantic and procedural modifications as in other languages, it reflects the dynamics and globalization of extralinguistic changes. This problem reflects itself in the sharpest manner in the discourse space of media and in the language of media, it is related to the pragmatic purpose of speech and text formations. Because, a system is formed in such form that, information will reach to more people and may influence at the necessary level.

Speech culture –is the most important component of the general culture and expresses an industrial, social and moral activity of the society in all fields.

Speech culture is the primary term for successful activity of each persons. So, it is the ability of a person to express his/her thoughts and feelings correctly, accurately and vividly.

The term of speech culture, in general, shall not be mixed up with a word of culture. When people say a culture, they basically understand educational institutions in the meaning of schools, clubs, libraries, cinemas, auditoriums, historical and local history museums, but a word of cultural in the meaning of educated and well-brought up. 12 Speech culture is a field of linguistics that studies the rules of speech in a certain period of society and determines the scientific bases of the formation and expression rules of ideas as the main means of communication among people. (1, p.102).

So, speech culture constitutes the sum and system of communicative qualities in the speech, it is one of the fields of the science of linguistics that learns this system.

Speech culture forms together with formation and development of literary language. One of its main duties is protection and improvement of literary language having following features:

-Written identification of oral speech (written speech influences to the nature of literary language, enriches the means of its expression and enlarges its scope of application);

-Branched functional and stylistic system;

-The unity of principles of dialectic logic with oral speech;

-Close relationship of speech culture with language of fiction.

Three components – normative, communicative and ethical component of speech culture are assumed as basis in protection of language.

The most important of them is normative component. Norm ¾ is s collection of the most constant and traditional applications of language system selected and stabilized in the process of intercourse. Norm is available at all levels of language (voice, word formation, lexical, grammatical, syntactical). Literary language can't be existed and can't carry out communicative function successfully without compulsory norms.

The norm that meets at least two requirements can be considered an ideal language norm: 1) not changing during several centuries; 2) words in all fields are available in the native language. (Evidently, it is impossible.)

Language norms are historical event. The change of literary norms is related to regular development of the language. It was the norm in the last century, even 15-20 years ago, but today it is out of the norm. For example, the word of bankruptcy. In the XVIII century, it was translated from Dutch language into our language by help of Russian language. This word has similar derivatives, their pronunciation is also similar: bankrupt. At the end of XIX century, the word of "bankrupt" finally defeated to the word of "bankruptcy". At present, this word is using much more and conforms to the norms of language.

Accents also change. Thus, both variants of pronunciation were acceptable at the end of 1990s: "thinking" and "thought" or "idea". Only one form is used in modern spelling dictionary - thought.

The historical change of the norms of literary language is natural and objective event. It happens for the reason of development of the society, change of

social mode of life, formation of new traditions, improvement of human relations, activity of literature and art, constant renewal of literary language and its norms.

Any means of language has its professional use: the forms that are different from the generally accepted ones spread widely in the speech of many specialists, including people with a high general language culture - compass (seamen), syringe(doctors), attribute, audit, assets, arbitration (economists), reserve fund, card index, bibliography, catalogue(librarians), ECM, cybernetics, smartphone, chat program (computer scientists) and etc.

There is a language that we call it regional accent (dialect), it is a language of speech of representatives of other nations or indigenous peoples living both in Azerbaijan and territories of different countries. Dialects are often used in a daily speech more than local words and dialectal forms, for example, chaylamaq (to drink a tea), gartob, kartoshka (potato) friendly(respectable), huylamag (to reprobate), to plunge (to attack) and etc.

Dialecticism can be characteristic not only for residents of the villages, but also for residents of the central cities. For example, rectangular bread is called "brick bread" among the urban population in Baku. Although, that bread belongs to a special type of round white bread in terms of its composition. So, speech culture is mobile in terms of norm – is in rapid movement, it changes depending on purpose and terms of intercourse.

Speech culture is to speak and write correctly and clearly within norms of literary language by using of words and expressions which are equally understandable to all and taken on the basis of selection and substitution from national speaking language, as well as dialects and accents, the words must be pronounced correctly for the accuracy, clarity and precision of speech, intonation, stress and breaks shall be kept, the means of language shall be used appropriately. (3)

Speech culture deems the selection and use of means of language according to communicative tasks by keeping the norms of language.

Each purpose has its own means. According to the requirements of communicative aspect of speech culture, the persons speaking in native dialect must learn the functional styles of language, also must pay attention to terms of intercourse that significantly affecting to the speaking style (or writing style).

Literature

1. Adilov M.I., Verdiyeva Z.N., Aghayeva F.M. Explanatory linguistics terms, Baku, 1989, 245 p.
2. Huseynov Suleyman Safar, Garajayeva Elvira Mukhtar. Azerbaijani language and speech culture (textbook). Baku, "Science and education", 2016, 408 p.
3. http://anl.az/el/Kitab/2017/Azf-293214.pdf

FONOSTILEMA TILNING TALAFFUZ DARAJASIDAGI LINGVOKULTUROLOGIK BIRLIK SIFATIDA

QUNDUZ SAPAROVA
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti umumiy tilshunoslik kafedrasi professori, filologiya fanlari doktori

Lingvokulturologiyaning asosiy birligi lingvokulturemadir. Lingvokulturema deganda "lingvistik (belgi, ma'no) va ekstralingvistik (tushuncha, predmet) dialektik birligidan iborat bo'lgan darajalararo birlik tushuniladi. Lingvokulturema chuqurroq darajadagi birlik bo'lgan holda ham haqiqiy lisoniy tasvirni ("fikr shakli"), ham u bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ekstralingvistik madaniy muhitni ham aktuallashtiradi. Lingvokulturema ma'lum bir belgi bilan bog'liq bo'lgan realiyalar doirasidagi voqelikning o'ziga xosligi va tizimliligini aks ettiradi. Shuning uchun u maydon birligi sifatida mavjud. Uni so'z, ibora, butun matn orqali ifodalash mumkin... Lingvokulturema ko'pincha birdan ortiq konnotativ ma'noga ega bo'lib, idrok qiluvchilar (ayniqsa, chet ellik so'zlovchilar) ongida har doim ham aktuallashtirilmasligi mumkin. Uni yaratgan mafkuraviy kontekst tirik ekan, u tilda yashaydi" [Azimov, Shchukin, 1999, b. 138].

Lingvokulturemalar tizimi xalq madaniyatini har tomonlama ifodalashga, olamning milliy lisoniy manzarasini aks ettirishga xizmat qiladi. Xalq madaniyatini lingvokulturemalarning ayrim guruhlari tomonidan ifodalash xususiyatlarini o‘rganishda “til birliklarining o‘zi madaniy stereotiplar rolini o‘ynaydigan holatlar bilan madaniy ob’ektlarni nomlash hollarini farqlash zarur. Ularning ikkalasi ham tilda aks ettirilgan madaniyatning tubdan farq qiluvchi tomonlari bo‘lib, lingvokulturologiyaning predmeti hisoblanadi, garchi bizning qiziqishlarimiz birinchi holatlar bilan bog‘liq bo‘lsa, ikkinchisi esa lingvomamlakatshunoslik tomonidan o‘rganilmoqda” [Maslova, 2001, b. 38].

Shu nuqtai nazardan qaraganda, til birliklarining fonovariantlari, jumladan, so‘zlarning fonovariantlari madaniy stereotiplardir.

Shu bilan birga, fonostilemalar dunyoni idrok etishning lingvomadaniy jihatini aniqlay olishini tan olish kerak: *palov* so‘zini O‘zbekiston Respublikasining Buxoro, Navoiy yoki Samarqand viloyatlari aholisi tilidan eshitganimizda, biz umumiy taomga qaraganda boshqa madaniyat, retsept, pishirish texnologiyasi, u bilan bog'liq rasm-rusumlariga ega bo'lgan milliy taomni nazarda tutamiz. *Palo*v Xorazm aholisining nutqida ishlatilsa, Buxoro, Navoiy, Samarqanddagi *palov*dan mutlaqo farq qiladigan milliy taom haqida gap boradi.

Toshkent *palovi* esa – bu uchinchi turi, uchinchi madaniyati, pishirish texnologiyasi, bu o‘zbek milliy taomi bilan bog’liq bo’lgan boshqa rasm-rusumlar.

Palov fonostilemasining lingvomadaniy xususiyatlari uning respublikamizning turli hududlari nutqiga qaysi frazeologik iboralar, maqollar, matallar tarkibida kiritilganligi, boshqa so‘zlar bilan qanday sinonimik munosabatlarga kirishishida ham namoyon bo‘ladi. Masalan, *palov* so’zi Xorazm viloyatida *osh* sinonimi bilan almashtirilmaydi. Qiyos uchun, Toshkentda: *nahor osh*, Navoiy viloyatida: *nahor osh, qiz oshi*. Xorazmdagi *o‘sh* butunlay boshqa taom: *katikli osh*. Demak, *palov* va *osh* bu holda turli xil fonostilema-lingvokulturemalardir.

Fonostilemalarni kulturologik konnotatsiya, kulturologik ma'lumotlarni o'z ichiga olgan madaniy kod sifatida o'rganish – fonostilistika va lingvokulturologiya sohasidagi ilmiy tadqiqotlarning yangi istiqboli.

Lingvokulturologiyaning o'rganish ob'ekti va predmeti sifatida ko'pincha til birliklarining mazmun plani xizmat qiladi. Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, til birliklarining ifoda plani ham madaniy ma'lumotlar ega bo'lashi mumkin, jumladan, masalan, so'zlar, so'z birikmalari va iboralarning fonovariantlari ham bo'lishi mumkin. Xususan, tilning talaffuz darajasidagi lingvokulturemalar sifatida fonostilemalar – uslubiy ahamiyatga ega bo'lgan so'zlarning fonovariantlari bo'lishi mumkin, bu holda ular madaniy bilimlarni, madaniy ma'lumotlarni o'zida mujassamlashtiruvchi madaniy kodlar sifatida qaraladi. Madaniy stereotiplar sifatida fonostilemalardagi madaniy bilim ularda tilning kontekst va uslublariga muvofiq nutqda to'g'ri qo'llanilishi to'g'risidagi ma'lumotlarning mavjudligidan iborat.

Fonosilistika nutqda til birliklarining talaffuz variantlarini ishlatishning lingvistik madaniyatini shu ma'noda belgilaydiki, fonostilemalar nutqda to'g'ri qo'llashni taqoza etadi:

1) Uslubga ko'ra;

2) Lingvistik kontekstga muvofiq, ya'ni so'zning semantikasiga va uning qurshoviga qarab;

3) Tildagi o'zlashmalarning o'zlashganlik darajasi va xarakteriga qarab;

4) Kelib chiqishi ham tub so'zlar, ham o'zlashmalar fonovariantlarining etimologik va qomusiy tavsiflariga qarab; va h.k.

Fonostilemalar tilda mavjudligi til imkoniyatlaridan kelib chiqadi. Madaniyatning fonostilistika sohasidagi namoyon bo`lishi tilda lisoniy birliklarning paydo bo`ladigan fonovariantlarini me`yorlashtirish, tartibga solish, boshqarish va lisoniy vositalarning ortiqcha bo`lishining oldini olishga qaratilgan.

Demak, tilning talaffuz darajasida lingvokulturemalar vazifasini fonostilemalar bajaradi, ular nutq madaniyatini til birliklarini muloqot konteksti va vaziyatiga mos ravishda to'g'ri talaffuz qilish nuqtai nazaridan belgilaydi.

Adabiyotlar

1. Азимов Э.Г., Щукин А.И. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – Санкт-Петербург: Златоуст, 1999. – 448 с.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология. – М.: Академия, 2001. – 208 с.
3. Воробьев В. В. Лингвокультурология (Теория и методы). – М.: Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.

ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЫ РЕЧИ В СМИ XXI ВЕКА

МАСТУРА ХУЖАНОВА
Преподаватель факультета медиа и коммуникации УзГУМЯ

Актуальность обсуждения проблем речевой культуры в современной языковой практике общества сомнений не вызывает. Суждения о том, что русская языковая культура претерпела серьезные изменения и ее состояние отражает общие проблемы культуры нации, стали «общим местом». Но амплитуда оценочных и эмоциональных комментариев к произошедшим и происходящим динамическим процессам очень велика. Так, нередко аргументируется необходимость разработать концепцию «лингвистической безопасности», направленную на защиту русского языка[97]. Обоснованием такой позиции служат: катастрофические масштабы безграмотности и бескультурья; проникновение нелитературной лексики и т.п. всюду, в том числе – в письменную речь; тотальная криминализация языка и культуры; глобализация и всемирная агрессия английского языка [98]. Объективность этих доводов бесспорна, в иллюстрациях каждый из них не нуждается.

Однако, многим лингвистам такой подход представляется наивным, непрофессиональным. С точки зрения В.В. Химика[99], нет оснований говорить о гибели языка или серьезном ущербе для речевой культуры, поскольку русское языковое пространство всегда характеризовалось диглоссией, т.е.

[97] Чужакин А. Русский уходит по-английски // Труд, № 25. – М., 2005.- С. 10.
[98] Там же.- С. 11.
[99] Химик В.В. Живая русская речь нового времени. Тексты лекции на семинаре «Преподавание культуры речи в вузах России». – СПб, 2005.-С. 26.

двуязычием – наличием двух форм русского языка, точнее, двух функций: обиходной речи и официального языка.

В XXI веке диглоссия воплотилась в новом варианте: на смену формально-грамотным официальным речам (письменным по своей структуре) пришла взрывоопасная разговорно-обиходная речь (спонтанная), оказавшая влияние на СМИ, которые перестали ограничиваться нейтральными языковыми единицами (впрочем, изменения коснулись всех без исключения функциональных стилей речи). Именно язык СМИ по всеохватности и степени воздействия на носителей языка опережает все социолингвистические сферы. В данный момент СМИ определенно претендуют на нормотворческую роль в языковой культуре, одновременно имея собственным ориентиром речь рядового обывателя.

Нельзя не согласиться с В.В.Химиком[100], что результат активных языковых процессов оказался парадоксальным: речевых ошибок стало больше, их разнообразие расширилось до преднамеренности. Но говорить и писать в России рубежа веков стали интереснее. И эта речевая ситуация предопределена факторами системного характера. А значит, непродуктивно видеть основной проблемой экспансию некодифицированных форм. Анализа требует тот факт, что массовый носитель живой разговорной речи в условиях языковой свободы (в противовес прежним четким требованиям стандарта) перестал чувствовать функциональные границы между бытовым общением и общением публичным. Обсуждая современные проблемы речевой культуры сейчас целесообразнее не искать ответ «Как правильно», а задаваться вопросом «Как лучше сказать?», т.е. формировать языковой вкус, ощущение границ возможного, иначе – параметров речевой ситуации.

Переоценить роль представителей СМИ в такой деятельности невозможно. Но и предложить им четкую программу действий, безусловные ориентиры и внятные критерии оценки очень сложно. Трудность порождает

[100] Химик В.В. Живая русская речь нового времени. Тексты лекций на семинаре «Преподавание культуры речи в вузах России». – СПб, 2005. -С. 28.

современное состояние теории и практики культуры речи как науки. Многочисленные учебные пособия по культуре речи и смежным дисциплинам предполагают обязательное овладение ортологией как базой формирования собственно культуры речи. Подробно разработана и имеет четкие перспективы детализации общая типология кодифицированных норм и возможных отступлений от них, т.е. речевых ошибок.

1. Акцентологические нормы (нормы ударения);
2. Орфоэпические нормы (нормы произношения);
3. Словообразовательные нормы;
4. Морфологические нормы;
5. Синтаксические нормы;
6. Лексические нормы, в том числе фразеологические;
7. Стилистические нормы;
8. Орфографические нормы;
9. Пунктуационные нормы.

Очевидно, что в выделении лексических и стилистических норм есть некоторая условность, поскольку критерий кодифицирующей оценки: верно/неверно - на этих языковых уровнях оказывается недостаточным. В силу вступают более гибкие и более субъективные критерии: уместно, точно, логично, действенно и т.д. Эти критерии находятся в прямом соответствии с коммуникативными качествами речи (точность, логичность, уместность и т.д.), сознательная и продуктивная работа над которыми понимается как высшая степень владения речью, свидетельство ее культуры. Не только учебные, но и научные труды имеют основанием этот подход (см, например, анализ политического дискурса по степени проявления коммуникативных качеств[101]. Понятийный аппарат и методика оценки коммуникативных качеств речи разработаны на достойном уровне. Однако дробная мозаичность используемых методов, динамичная вариативность перечня самих качеств

[101] Проскуряков М.С. Дискурс власти (очерки культуры политической речи) //Современная русская речь: состояние и функционирование. – СПБ, 2004. -С. 82-106.

(их виды и количество зависят от типа речи, жанра текста, субъективного выбора производителя анализа) редко приводят к желаемому результату.

Оценка коммуникативного совершенства речи чаще всего лежит в области «интуитивно понятного». Все это дает основания утверждать: в теории и практике культуры речи как науки существует смысловая лакуна. Наука и общество нуждаются в разработке еще как минимум двух видов норм: норм этических и норм коммуникативных. Насущные потребности общения в современной проблемной речевой среде требуют от лингвистов и представителей СМИ сознательного и системного нормотворчества в этой области, диктуют приоритетную перспективность этого направления в науке о культуре речи.

Оснований для определения этической нормативности, на первый взгляд, довольно много. Широко распространилась практика составления этических кодексов представителей отдельных профессий, весомо влияние правовой грамотности. В действительности же это обнадеживающее многообразие лишь выявляет состоятельность морального плюрализма в современного общества[102]. Даже отдельная личность в выборе линии речевого (и не только) поведения может руководствоваться собственной системой нравственных ценностей, персональным моральным кодексом. Следствием морального плюрализма уже становится нравственный релятивизм, этическая неразборчивость. Политический (особенно предвыборный) дискурс изобилует дисгармоничными речевыми актами, обусловленными экстернальностью локуса контроля: безответственные, заведомо ложные заявления и обещания; не убеждение, а внушения оппоненту; ссылки на авторитет как доминирующие аргументы; блеф с заведомо ложной информацией или недоказанными аргументами; прочие манипулятивные приемы и уловки «черной риторики». Частотность, узуальность такого речевого поведения настолько велика, что уже формируется ощущение нормативности подобных речевых актов, их

[102] Введенская Л.А., Павлова Л.Г. Деловая риторика. – Ростов-на-Дону, 2000.-С.41.

соответствия стандартам и регулятивам нашей культуру, их непротиворечивости нравственным императивам. Во всяком случае, отдельные корпоративные кодексы морали прямо декларируют соответствующие системы ценностей и их воплощение в речевой практике.

В современных научных исследованиях представлены весьма продуктивные подходы к проблеме. Так, С.И. Сметаниной отмечено, что коммуникативные нормы, как и этические, предполагают «осуществление коммуникативной деятельности в соответствии со сложившимися стандартами общения»[103]. Важной составляющей коммуникативной нормы является ее «культурная маркированность» - наличие культурем, т.е. текстовых или поведенческих знаков принадлежности к данной культуре. Такая «культурная рамка» не соотнесена с дискурсами определенных типов и включает в себя все коммуникативное пространство. Поэтому, по справедливому замечанию С.И. Сметаниной [104], «нарушения коммуникативных норм могут касаться и правил текстообразования». Исследователь относит к таким явлениям подчеркнутую книжность разговорной речи или фамильярность делового дискурса, «этическую избыточность» общения как знак полукультуры (т.е. неполного вхождения в культуру при имеющейся ориентации на высший уровень осваиваемой культуры); использование элементов контркультуры (жаргон, внелитературная лексика); насыщенность дискурса элементами субкультуры (например, клише массовой культуры); неумелое введение знаков культуры в текст и др.[105]

Предложенная С.И.Сметаниной типология речевых ошибок, безусловно, не только отражает современную проблемную речевую практику СМИ, но и демонстрирует требуемую универсальность, предоставляя исследователям возможность дальнейшей детализации:

1. Некорректное представление в тексте реального факта;

[103] Сметанина С.И. Медиа-текст в системе культуры. Динамические процессы в языке и стиле журналистики конца XX в. - СПб, 2002. – С. 320.
[104] Там же. - С. 321.
[105] Там же. – С. 322.

2. Некорректное представление в тексте реального лица;

3. Некорректное использование в тексте культурем. Широкие формулировки этой типологии уже сегодня имеют четкие перспективы конкретизации, в том числе, применительно к речевой практике СМИ.

В качестве вывода, хотелось бы задать риторический вопрос: так нужно ли быть грамотным? Должна ли речь современных журналистов быть образцом для подражания? Нужно ли соблюдать нормы речевой культуры, и таким образом демонстрировать уважение к собеседнику? Конечно, да. Так как главным потребителем информации является непосредственно аудитория. Как простые читатели и зрители они реагируют на речевые ошибки журналистов. Люди замечают недочеты в речи журналистов и небезосновательно их критикуют. Но кроме речевой культуры, есть еще и элементарные этические нормы, которые выражают уважение к аудитории и собеседнику. Соблюдать их также необходимо.

HISTORICAL APPROACHES OF DIPLOMATIC TRANSLATION

GULJAKHON JURAEVA
Uzbekistan State World Languages University

Abstract: This scientific work studies the languages used for diplomatic purposes throughout the history and at present, and concentrates on the different ways for solving the question of language-related understanding between the actors of diplomacy.

Keywords: Diplomatic translation, interpretation, linguistic and cultural awareness.

The term diplomacy formerly came from the ancient Greek term meaning “an object folded in two”.

Diplomacy is the art of resolving international disputes by peaceful means. Di plomacy is also a technique and skill that harmoniously affects international relatio ns and is subject to certain rules and customs.

Diplomatic language is an expression used to refer to two different concepts. Firstly, it is the language inwhich officialdiplomatic relations are conducted and int ernational treaties are drawn up. Secondly, it is a set of special terms and phrases th at make up the generally accepted diplomatic vocabulary. We cannot visualize the continuity of the flow of international relations and the maintenance of diplomatic ties in the international area without the role of translation of the world known languages. Diplomatic translation is accomplished within diplomatic missions, embassies or consulates. In certain aspects we could relate this type of translation to that carried out within international bodies, in terms of the type of texts translated and the agreements recognized. The language of diplomacy has evolved throughout the history of mankind, since even in the era of the tribal system and the beginning of the exchange, diplomacy methods began to be used to agree with neighbors on land, the division of products, exchange, division of hunting territories, etc. The principles of such diplomacy were based on common sense and authoritative people of the community acted as diplomats. The art of diplomacy was already widely developed in the first ancient states.

Tamas Baranyai suggests in his "The role of translation and interpretation in the diplomatic communication": "The first peace treaty that is known from history had been concluded back in the 12th century B.C. between Ramses II, pharaoh of Egypt and Hattusili III, king of the Hittites. According to the careful analysis of this peace treaty's text that was preserved both in the Acadian and in the Egyptian language, scientists found proof that the original was written in Acadian, while the Egyptian is just a translation. Also texts from later years give accounts of the Acadian being the first known dominant language of diplomatic interactions in the ancient Near East. Its supremacy began sometimes in the first half of the 2nd millennium B.C. and lasted for about a thousand years, when this dominance was put to an end by the Aramean language which became the lingua franca for one millennium and a half in the Fertile Crescent."[106] In France during the reign of

[106] The role of translation and interpretation in the diplomatic communication. Tamas Baranyai. In SKASE Journal of Translation and Interpretation [online]. 2011, vol. 5, no. 2 [cit. 2011-11-21]. Available on web page. ISSN 1336-7811

Louis XIV, there is increasing recognition of the importance of establishing and maintaining friendly international relations; and indeed, during the 17th and 18th centuries, France dominated the world of diplomatic relations. So Cardinal Richelieu was one of those who advocated that all international relations be conducted under the control of a single state body - in the end, the diplomatic system of France became an exemplary model for all of Europe. Indeed, French came to be regarded as the language of diplomats, although English later took its place.

“Diplomatic style,” writes H. Wildner, “should be distinguished primarily by simplicity and clarity; this does not mean the simplicity of the artisanal way of expression, but the classical form of simplicity, which knows how to choose for each object the only word suitable under the circumstances".

Diplomacy is the art of resolving international disputes by peaceful means. The theory of "permanent negotiations", developed by Cardinal Richelieu in the Political Testament, was the basis of modern diplomacy. In addition to participatin g in international conferences and negotiations, in addition to attending official re ceptions and ceremonial events, diplomats have a wide range of duties, almost com pletely hidden from prying eyes.

One of the important and increasingly important branches of diplomatic work is the preparation of diplomatic documents.Diplomatic correspondence is one of th e main forms of diplomatic activity of the state in the implementation of the goals a nd objectives of its foreign policy.

Other such forms of diplomatic activity of the state are:

- participation in international congresses, conferences or meetings, that is, in periodic meetings of representatives of states at various levels;
- preparation and conclusion of international treaties and agreements, multi-lateral or bilateral, regulating a variety of issues of interstate relations;
- daily representation of the state abroad, carried out by its embassies and mis-sions, and their conduct of political and other negotiations with the diplomatic department of the host country;

- participation of state representatives in the activities of international organiz a-tions, general political and regional;

- press coverage of the government's position on certain foreign policy issues, publication of official information.[107]

PURITY OF SPEECH, MEASURES TO ELIMINATE NEGATIVE CONDITIONS IN OUR LANGUAGE

MUKHLISA MUKHITDINOVA, FERUZ KHAKIMOV
Tashkent State University of Economics

Annotation. This article discusses the culture of speech, the stages of speech formation, and comments on them. The author analyzes speech problems in our language and offers suggestions and solutions.

Keywords. Linguistics, public speaking, intonation, expressiveness, attractiveness of speech, elements of language.

Today, the culture of speech plays an important role in society. The purity of speech is an important factor that reflects the spiritual, educational, linguistic and cultural level of a person. The President said that starting from 2022, Uzbekistan plans to introduce a mandatory requirement for knowledge of a foreign language when hiring and appointing to new positions in government agencies. "Khokims will now also have to know a foreign language," he said. The Minister of Justice noted that the implementation of this task may be "difficult". Shavkat Mirziyoyev agreed, but noted that this is a requirement of the time. Starting from 2022, Uzbekistan plans to introduce a mandatory requirement of knowledge of a foreign language when hiring and appointing to new positions in state bodies. According to him, it is necessary to popularize the study of foreign languages in ministries, state-owned enterprises and large private companies, to devote one day of the week to the study of languages. For this purpose, ministries and departments, khokimiyats will hire specialists from universities and private educational institutions on a

[107] Язык дипломатии: традиции и современность, Баландина Лолита Аркадьевна, кандидат филологических наук, доцент Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации (г. Москва, Россия). Кураченкова Галина Фёдоровна, старший преподаватель. Финансовый университет при Правительстве Российской Федерации (г. Москва, Россия)

contractual basis to train and work employees in foreign languages. For employees with a deep knowledge of a foreign language, an additional salary supplement of 20% will be introduced. From a linguistic point of view, language methodology is taught as a subject in school. For example, we use the conversational style when talking in the street. What is meant by the purity of our speech is that it conforms to the norms of literary language, that is, it should be free of vulgarities. Artistic style, in turn, requires that the meaning of the word be linked to the meaning of each word in the play. In addition, the art of public speaking has become a must for anyone in government. The art of public speaking has a very long history, during which time it was formed, changed and developed. Of course, in this historical process, there are traditions that are worth passing down from generation to generation. It is true to say that the emergence of elements of speech in human civilization and the discovery of new languages serve as a major bridge for the formation of nations. There are more than 7,000 languages in the world, including English and Russian, which are officially recognized as second languages in many countries. The more languages a person can speak, the better his mental capacity will be. As you know, speech is a product of thinking. A person communicates his thoughts or goals to another person through words, exchanges ideas, communicates and expresses his mood. thoughts - feelings, goals, aspirations - are also transmitted to others through the sound of voices. These sounds, which occur as a result of a certain desire, intention, aspiration, are called intonation[108]. Even when speaking, the listener is required to use intonation and facial expressions as a means of conveying our thoughts fully. in turn, it requires us to be fluent in our mother tongue. First of all, it is difficult for a person who does not know his native language perfectly to find his place in society as a mature person. Because it takes a lot of skill to be able to express yourself freely in public, to engage your audience. In everyday life, we see that most people have dot problems. The rapid increase in usage of speech processing algorithms in multi-media and telecommunications applications raises the need for speech quality evaluation.

[108] https://hozir.org/4-amaliy-mashgulot-ifodali-oqish-vositalari.html?page=3

Accurate and reliable assessment of speech quality is thus becoming vital for the satisfaction of the end-user or customer of the deployed speech processing systems (e.g., cell phone, speech synthesis system, etc.). Assessment of speech quality can be done using subjective listening tests or using objective quality measures. Subjective evaluation involves comparisons of original and processed speech signals by a group of listeners who are asked to rate the quality of speech along a pre-determined scale. Objective evaluation involves a mathematical comparison of the original and processed speech signals. Objective measures quantify quality by measuring the numerical "distance" between the original and processed signals. Clearly, for the objective measure to be valid, it needs to correlate well with subjective listening tests, and for that reason, much research has been focused on developing objective measures that modeled various aspects of the auditory system. This Chapter provides an overview of the various subjective and objective measures proposed in the literature [1] [2, Ch. 10] for assessing the quality of processed speech. Quality is only one of many attributes of the speech signal. Intelligibility is a different attribute and the two are not equivalent. For that reason, different assessment methods are used to evaluate quality and intelligibility of processed speech. Quality is highly subjective in nature and it is difficult to evaluate reliably. This is partly because individual listeners have different internal standards of what constitutes "good" or "poor" quality, resulting in large variability in rating scores P.C. Loizou among listeners. Quality measures assess "how" a speaker produces an utterance, and includes attributes such as "natural", "raspy", "hoarse", "scratchy", and so on. Quality is known to possess many dimensions, encompassing many attributes of the processed signal such as "naturalness", "clarity", "pleasantness", "brightness", etc. For practical purposes we typically restrict ourselves to only a few dimensions of speech quality depending on the application. Intelligibility measures assess "what" the speaker said, i.e., the meaning or the content of the spoken words. In brief, speech quality and speech intelligibility are not synonymous terms, hence different methods need to be used to assess the quality and intelligibility of processed speech. The present

Chapter focuses on assessment of speech quality, as affected by distortions introduced by speech codecs, background noise, noise-suppression algorithms and packet loss in telecommunication systems. According to linguists, the following are the main factors that undermine the purity of literary speech:

- ❖ dialectal words, phrases, grammatical forms, accents and pronunciation;
- ❖ used foreign words and phrases (barbarisms);
- ❖ vulgar, insulting words and phrases (vulgarisms);
- ❖ "not working" or parasitic words;
- ❖ office words and phrases (chancellery);
- ❖ Frequent repetition of inappropriate words;
- ❖ Tautology - the use of words with the same meaning in one place[109].

Because the 7 problems listed above have been encountered in a lot of practice as an effect on the attractiveness of speech. One of the most important factors in maintaining the purity of speech is reading a lot of books. This not only eliminates speech imperfections, but also enhances scientific potential and human vocabulary. Fills in gaps in speech and increases the effectiveness of the content. In addition, more communication is more effective. Communication is a complex, comprehensive process that arises from the need for collaboration between people and involves the exchange of information, the development of a single way of interaction, the establishment and development of relationships that understand and comprehend the other person[110]. In short, the role of speech culture is important at every stage of the development of the universe. As a result, the culture of speech is the same for all segments of the population. After all, anyone who does not know their mother tongue will be drowned in the mire of spiritual depravity. This is evidenced by the fact that language is widely recognized as a mirror of the nation.

[109] . http://www.hozir.org/fanning-oqi-uslubiy-majmuasi-oliy-va-orta-maxsus-talim-vaziri.html?page=60
[110] http://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/content/120/html/102993/13.mavzu.Muloqot.htm

REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishish tantanali marosimiga bag‘ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo‘shma majlisidagi nutqhttps://hozir.org/4-amaliy-mashgulot-ifodali-oqish-vositalari.html?page=3

2. http://www.hozir.org/fanning-oqi-uslubiy-majmuasi-oliy-va-orta-maxsus-talim-vaziri.html?page=60

3. Plonsky L., Ziegler N. The CALL–SLA interface: insights from a second-order synthesis// Language learning & technology. June 2016, Vol.20, -No. 2. -P. 17–37.

4.http://conference.adu.uz/nmot/files/nutq_madaniyati_%20va_ozbek_tilshunosligi_2020.pdf. Nutq madaniyati va o‘zbek tilshunosligining dolzarb muammolari. Yusuf Xos Xojib nutq va so’z odobi xususida . Azimova U.A.

5. Жураева Н. Разработка формальной модели грамматики узбекского языка узб. матем. журнал. –2002, №1. -С.47-54.

6.A.Po’latov “O’zbek komputer lingvistikasi”

Websites

1. http://linguistics.berkeley.edu/~kjohnson

2.“UzACADEMIA” scientific-methodical journal 2 www.academiascience.uz INNOVATIVE APPROACHES,Muhitdinova PROBLEMS, SUGGESTIONS AND SOLUTIONS IN SCIENCE AND EDUCATION”

3.http://www.abendblatt.de/daten/2008/03/05/854899.html

4. http://ecmd.nju.edu.cn/UploadFile/17/8076/standard.docPo‘latov A. Kompyuter lingvistikasi.–T., 2011.Sultonsaidova S., Sharipova O‘. O‘zbek tili stilistikasi. -T.: Yurist-Media markazi, .

5.6http://conference.adu.uz/nmot/files/nutq_madaniyati_%20va_ozbek_tilshunosligi_2020.pdf. Nutq madaniyati va o‘zbek tilshunosligining dolzarb muammolari. .

6. www. scopus.com Бюллетень науки и практики / Bulletin of Science and Practice https://www.bulletennauki.com T. 5. №4. 2019 DOI:10.33619/2414-6.www.istanbul.edu.tr/http://www.washington.edu/, http:www.uva.nl/en/home/,

7.http://london.ac/uk/http://www.uop.edu.www.ivran.ruhttp://elm/az/http://elm/az/,www.navoiy-uni.uz.

МЕДИА ТИЛИДА МИЛЛИЙ-МАДАНИЙ КОДНИНГ МОҲИЯТИ

ГУЛНОЗА НАРЗИЕВА

ТАТУ Самарқанд филиали катта ўқитувчиси

Тил ривожланишининг ҳар бир даврида жамият эҳтиёжлари ва тил тизимининг аниқ имкониятларига мос келувчи йўлларгина афзал кўрилади.

Ҳозирги пайтда янги номинатив бирликлар манбаи бўлиб оммавий ахборот воситалари хизмат қилади.

Жамият ҳаётининг турли соҳаларида муайян мақсадга йўналтирилган ислоҳотлар олиб борилиши натижасида аждодларимиздан мерос бўлиб қолган миллий қадриятларимиз ва миллий тилимизни ривожлантиришга бўлган эътибор кучайди. Бунинг натижасида тилшунослигимизда тилни тадқиқ этувчи янги парадигмаларни қўллаш билан боғлиқ ҳаракатлар юзага келди. Хусусан, медиа тилига эътибор ҳамда унда миллий маданий коднинг хусусиятларини чоғиштирма аспектда таҳлил қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Тилда миллий-маданий код масаласи замонавий тилшуносликнинг энг долзарб муаммоларидан биридир. Ҳар қандай табиий тил маълум тарзда халқнинг миллийлик даражасини тасвирлайди. Рус тилшунос олими В.А. Маслова “тилни миллатнинг маданий коди” [111] деб ҳисоблайди.

Тилнинг маданий коди масасаласини назарий жиҳатдан ёритишдан олдин, биз маданий код муаммосига тўхталиб ўтамиз. Замонавий тилшуносларнинг ҳозирда қизиқтирувчи муҳим масалалардан бири маданий код тушунчаси бўлиб, бунда халқ маданияти тилда оламнинг лисоний манзарасида унинг қадриятлар орқали баҳоланиши кузатилади. Тил фактлари асосида оламнинг лисоний манзарасида умумбашарий ҳамда миллий ва маданий кодларда қайд этилган қадриятлар қандай акс этганини кузатиб бориш мумкин. Уларнинг мажмуи маълум турдаги маданиятни ҳосил қилади.

Тилда олам манзарасининг тасвири масаласи замонавий тилшуносликнинг энг долзарб муаммоларидан биридир. Ҳар қандай табиий тил оламни маълум тарзда тасвирлайди. “Биз, – деб ёзади академик К.М. Быков, – атрофимизни ўраб олган борлиқдаги ҳар хил

[111] Маслова В.А. Лингвокультурология: учеб. пособие для студентов высш. учеб. заведений. М.: Академия, 2001. 208 с.

предмет ва ҳодисаларни сўзлар ёрдамида тасвирлаймиз ва ҳар бир жумла учун характерли бўлган синтез, яъни сўз сигналларининг турли-туман боғланишларини амалга оширамиз. Бу нутқимизга хос сўзларни бир бутун жумлада тўплашга, бизни ўраб олган оламни аниқ акс эттиришга олиб келади”[112].

Оламнинг лисоний манзараси тил эгаларининг олам ҳақидаги билим ва тасаввурларининг тилдаги аксидир. Мазкур тушунча, бир томондан, Вильгельм фон Ҳумбольдтга бориб тақалса, иккинчи томондан, Сепир – Уорфнинг тил нисбийлиги ҳақидаги фаразига асосланади. Вильгелм фон Ҳумболдт «дунёнинг лисоний манзараси» деганда дунёни конкрет тил орқали динамик, тўхтовсиз ўзлаштириш жараёнини тушунади. Немис олимининг фикрига кўра, инсон ҳаётидаги «тил орқали таърифланган» шароитлар инсоннинг ўзига юклатилган маданий-тарихий бурчлари билан боғлиқ вазифаларни ечиш даражасига олиб чиқиши керак[113].

Ҳумбольдт фикрича, инсонлараро мулоқотнинг тугал мақсади, одамлардаги ички кучларни эркин ривожлантиришдан иборат. Бундай одамлар ўз яшаш доираларини чексиз кенгайтира оладилар[114]. Англашиладики, маданиятдаги қадриятлар оламнинг лисоний манзараси бирликлари асосида қайта қурилиши мумкин. Демак, оламнинг лисоний манзараси, бир томондан, этнос ва тилнинг тарихий тараққиёти натижаси, иккинчи томондан, уларнинг кейинги ўзига хос ривожланиш йўли ҳисобланади.

Лисоний жамоа (тил жамоаси)нинг ижтимоий табиати шундан иборатки, у, бир томондан, мувофиқлаштирилган лисоний мулоқот учун шарт-шароитлар яратиб, ҳар бир аъзосини борлиқни тил орқали ўрганишдек умумий ва ягона жараёнга жалб этса, иккинчи томондан, ушбу жамоанинг

---

[112] Быков К.М. Учение И.П.Павлова и философские вопросы психологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 29–30.

[113] *Гумбольдт В. фон*. Избранные труды по языкознанию. –М., 1984. – С.27.

[114] *Humboldt W. v.* Uber die Verschiedenheit des menschlichen Sprachbaues und ihrem EinfluB auf die geistige Entwicklung des Menschengeschlechts // Gesammelte Schriften, hrsg. Albert Leitzmann. Bd. VII. Berlin, Leipzig. 1907. -C. 114–115.

ҳар бир аъзосига мажбурий бўлган коммуникация жараёнининг “ўйин қоидаларига бўйсунишини” тақазо этади.

Ҳозирги кунга келиб *олам манзараси* турли фанларнинг фундаментал тушунчаларидан бирига айланди худди шу сингари маданий код масаласи хам. Олам манзараси тушунчасининг негизида тилдан фойдаланувчи субъект марказий ўринни эгаллайди.

В.А.Маслованинг таъкидига кўра, оламнинг лисоний манзараси 3 та омилни ўз ичига олади: 1) концептлар тизими; 2) маданий қадриятлар; 3) маданий кодлар[115]. *Маданий кодлар* термини ***лингвокультурологияга*** маданиятшунослик соҳасидан ўтган бўлиб, моддий ва маънавий дунёнинг маданий хусусиятларини акс эттирувчи рамзий лисоний бирликлардир[116].

Сўнги йиллар ОАВдаги бундай вазият уларнинг яна бир янги – ***культурологик*** деб аталувчи хусусиятини, яъни умумбашарий маданий савияга таъсир ўтказишни аниқлаш ва илмий жиҳатдан тан олиш имконини берди.

ОАВ тилини ***лингвокультурологик йўналишда*** ўрганиш борасида маданият соҳасига оид матнларни тадқиқ этиш масалаларига катта эътибор қаратилади. ОАВ тилининг маданий хусусиятларини матн тушунчаси билан боғлиқ ҳолда талқин қилиш муҳимдир. Маълумки, медиадискурснинг медиамаконда маданий ва ижтимоий жиҳатдан белгиланган нутқий тафаккур фаолияти сифатида намоён бўлиши жамиятнинг ижтимоий онгига таъсир қилинадиган жамиятдаги жараёнлари ҳақидаги ахборотни ишлаб чиқариш, сақлаш, тарқатиш орқали амалга ошади.

Сўнгги йилларда тил ва маданиятнинг ўзаро боғлиқлиги, турли маданиятларнинг ўзаро муносабатлари масаласига бўлган қизиқиш тобора ортаётгани яққол кўриниб қолди. Бироқ маданият – ўта кенг тушунча. У тил ва фикрлаш, қабул қилиш, баҳолаш ва муносабат каби кўплаб омилларни ўз ичига олади. Агар, “Менталитет бу –жамиятнинг этник ва маданий ўзига

[115] Маслова В.А. Духовный код с позиции лингвокультурологии: единство сакрального и светского // Метафизика. – М., 2016. – №4. – С. 78-96.
[116] Маслова В.А. Кўрсатилган мақола. – Б. 81-82

хослигидир”, деган қоидани қабул қиладиган бўлсак[117], у ҳолда менталитет тушунчасининг ўзи муайян халқ менталитетининг миллий ўзига хослигини аниқлаш учун амалий мақсадларда чуқур илмий ўрганиш мавзусига айланиши керак. Айнан шу боисдан миллий менталитетни ОАВ тили мисолида кўриб чиқиш ўринлидир.

Бугун ўзгариб бораётган қадриятлар, маънавий қараши ҳамда маданий қиёфасини йўқотиб бораётган дунёда миллийлик тушунчаси ва миллий қадриятларни сингдириш ОАВнинг зиммасидадир. ОАВ нутқий тенденцияларини миллий-маданий код орқали таҳлил қилиш пайтида яна шу ҳам эътироф этилади.

Замонавий медиа матнларидаги тасвирий воситалар (троп, фигура), ибора ва бошқаларни маданий-нутқий баҳолаш масалалари нутқ маданияти билан боғлиқ бўлиб, ўз ечимини кутаётган масалалардан биридир. Шунинг учун ҳам матбуот тилини нутқ маданияти аспектлари нуқтаи назаридан ўрганиш ва таснифлаш зарурати юзага келади.

Турли тиллардаги маданий код хусусиятларини қиёсий аспектда ўрганиш тилшуносликнинг долзарб муаммоларидан биридир. Ҳозирги кунгача миллий -маданий коднинг ифодаси, таркиби масаласи ўрганилган бўлса-да, турли тилларга хос макон категориясининг лингвомаданий хусусиятлари махсус тадқиқот объекти сифатида тадқиқ этилмаганлиги ушбу тадқиқотни долзарблигини белгилайди.

NATIONAL SPECIFICS OF SPEECH ETIQUETTE

SHAHNOZA PARPIEVA
Deaprtment of Linguistic Support of Intercultural Communication, UzSWLU

In every culture, first and foremost, speech etiquette is a demonstration of consideration and deference in conversation according to national traditions.

[117] *Голованивская М. К.* Французкий менталитет с точки зрения носителя русского языка. – М.: Изд-во Моск. Гос.ун-та, 1997. – С.278.

The national specificity of the formulas of speech etiquette is influenced by the conditions in which people have lived, the history of the country and the resulting mentality. Notions of well-being, prosperity, success and ideas of security will be different in different cultures. The representative of each country gives its own meaning to the very actions and words. The definition of the term "respectful attitude" itself varies according to traditions.

-England

English people are accustomed to emphasizing their deference to their interlocutor. The main feature of national etiquette becomes the utmost politeness regardless of the circumstances, and correct speech formulas and courtesy are popular features. No matter what kind of relationship people have, they always use a lot of compliments and smiles upon meeting each other. Even when showing disapproval, the Englishmen cannot do without etiquette greetings such as “Dear Sir”.

The British people consider modesty a true sign of beneficence. There used to be English pronouns similar to Uzbek “siz and sen”. Now the more familiar address has been abolished, leaving only the correct “you”. In fact, modern English call by “you” everyone, irrespective of their status or age.

The notion of negative politeness becomes a peculiarity of British speech etiquette. To offend, the Englishmen do not need to drop their dignity by using swear words. Formally all canons of etiquette will be observed. Subtle hints and incomparable English humor will suffice.

- Italy

Italians are friendly and emotional. There is an emphasis on gestures and tactile contact. Italian speech etiquette promotes open, sincere communication.

Even during superficial acquaintance interlocutors are referred to as analogues of the English “Darling”, “Sweetheart”.

There are three forms of address – “You/impolite”, “You/polite”, “She”. The last pronoun is the most respectful and replaces the earlier forms “Your

Graciousness" and "Your Honor". It applies to people of all genders. It is etiquette to address strangers as "Senor", "Senorita" or "Senora".

- ***Spain***

Spanish people consider the subtleties of polite behavior to be of little importance. Relationships are not complicated by ceremonies. Spanish speech etiquette is very easy to learn and understand. There are "you/polite" and "you/impolite", but the plural pronouns are forgotten immediately after the introduction.

A lot of attention is paid to tactile contact. It is customary to kiss women on both cheeks, hug friends and behave as openly as possible to show affection upon meeting them.

- ***Germany***

German people are known for their serious attitude toward the observance of instructions and attitude, which has an impact on the specifics of speech etiquette.

In Germany it is customary to address people by their surname. Only close acquaintances are referred to call by their first names. For women the traditional form is "Frau", for men "Herr». When answering the telephone, a German man says his surname without saying anything to make it clear to the person he is talking to.

In many German cities (especially in the provinces) there is a still tradition of saying hello to strangers, e.g. when entering a shop or waiting in line at a hospital.

- ***France***

The subtleties of speech etiquette in different nations depend on everyday habits and preferences and on national peculiarities. In France, refined politeness is combined with emotionality and free-thinking.

An interesting feature of French people is the habit of interrupting someone and unashamedly inserting their own messages. This is how they show their interest in discussing important issues. French people do not like it when a foreign language is used. They are a bit of a nationalist when it comes to language purity.

The traditional use of the terms “monsieur” and “madame” complements all greetings and goodbyes. The formal address to a woman is “madame”, irrespective of her marital status. The word “mademoiselle” is now practically superseded.

-UAE

Etiquette in the Emirates is truly oriental in its subtlety in addressing people and welcoming gestures.

Strangers are addressed as “Madam” or “Sir”. Distinguished people are called “honored” and those close to them “friends”.

Patience is important in business negotiations. Talking about money is not considered impolite. Arab people sparingly avoid definite, explicit answers of “yes” or “no” instead they say “InshaAllah” (if Allah wills).

Whereas the European greeting is short and dry, the Arabic greeting becomes a long procedure: it is accompanied by inquiries about health, business and family. Throughout the conversation the questions may be repetitive. It is not necessary to answer the questions, as they are asked only for the decency.

- Australia

Australian speech etiquette is similar to English in many ways because of the country's history. The language itself has undergone some changes over the centuries.

In everyday speech, people swallow words, put them together and shorten them. A handshake should be firm, to demonstrate strength and confidence. Communicating etiquette is characterized by simplicity. Emphasizing a higher status is indecent.

- USA

People in the US are open, democratic and friendly. The philosophy of success is cultivated here. Speech etiquette in America is simple, in spite of the common language with England. Refined manners are not accepted here.

People do not complain about failure. A smile is must. In this way people show success. People become friends after a long acquaintance. A quick turn to the

name is customary. Words can be understood literally in most cases. Straightforwardness is a distinctive feature of Americans.

- ***Japan***

Japanese people are distinguished by their serious attitude to ceremonial politeness. This is reflected in their speech etiquette. There is an obligatory greeting bow, which has variations depending on the degree of respect for the interlocutor.

The Japanese people are very respectful towards other traditions. For example, a handshake is not customary here, but the interlocutor will certainly accept a hand extended. Any request or favor is usually made after a phrase that literally means apology or gratitude. A Japanese person belittles his or her own importance a little when communicating. It is not customary to show off one's achievements.

- ***South Korea***

The culture was influenced by the philosophy of Confucianism. Communication takes place according to the rules of the hierarchy. When talking, it is very important to take into account the status of the interlocutor. Speech etiquette has a clear division into a familiar, respectful, official form. Korean people avoid direct denials. To politely refuse, the most evasive phrases are selected.

The country's language etiquette has different conversational styles for each age, status, and situation. Koreans shun to call people by the pronouns of the second person. Addressing by last name or wording depend on the subtleties of the relationship and the social status of the interlocutors.

References

1. Goldin V. E. Speech and etiquette. - Moscow, Prosveshchenie, 1983.
2. Kolesov V. V. Culture of speech – culture of behavior. - L.: Lenizdat, 1988.
3. Brown P., Levinson S. C. Politeness: Some Universals in Language Usage - Cambridge, 1987.
4. Formanovskaya N. I. Culture of communication and speech etiquette. - Russkiy yazik v shkole. No. 5 – 1993.

5. Formanovskaya N. I. Speech etiquette and communication culture. - Moscow: Vysshaya shkola, 1989.

MEDIAMAKONDA NUTQ MADANIYATINING ZAMONAVIYLIGI

SHODMONBOY SABUROV
Namangan viloyati Pop tumani 29-umumiy o'rta ta'lim maktabi direktori,
MALIKA SABUROVA
O'zDJTU media va kommunikatsiya fakulteti tyutori

Annotatsiya

Maqolada mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi, YUNESKO qoshidagi kino va televideniya bo'yicha xalqaro kengash ta'rifi, ommaviy kommunikatsiya vositalarini egallashda nutq madaniyatining nazariy va amaliy ko'nikmalarini shakllantirish, mediamakonda o'qitishning mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatdan o'zgarishi to'g'risida fikr yuritiladi.

Kalit so'z va iboralar: o'qituvchi, rivojlantirish, mediamakon, nutq, madaniyat, zamonaviylik, talab, intellektual, salohiyat, bilim, malaka, dunyoqarash, fikr, media, internet, televidenie, radio, kino, video, telefon, globallashuv.

Annotatsiya

V stat'ye rassmatrivayetsya sovremennost kul'tury rechi v SMI, opredeleniye Mezhdunarodnogo soveta po kino i televideniyu pri YUNESKO, formirovaniye teoreticheskikh i prakticheskikh navykov kul'tury rechi v SMI, kachestvennyye izmeneniya soderzhaniya, metodov i organizatsionnykh formy obucheniya v SMI.

Klyucheviye slova i frazy: pedagog, razvitiye, mediaprostranstvo, rech, kultura, sovremennost, spros, intellektualnyy, potentsial, znaniya, navyki, mirovozzreniye, mneniye, media, internet, televideniye, radio, kino, video, telefon, globalizatsiya.

Annotation

The article discusses the modernity of the culture of speech in the media, the definition of the International Council on Cinema and Television under UNESCO, the formation of theoretical and practical skills of speech culture in the media, qualitative changes in the content, methods and organizational forms of teaching in the media.

Keys words and word expressions: teacher, development, media space, speech, culture, modernity, demand, intellectual, potential, knowledge, skills, worldview, opinion, media, internet, television, radio, film, video, telephone, globalization

Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi fan-texnika taraqqiyoti bilan yuksak bosqichga chiqdi. Barcha sohalar jadal rivojlanmoqda ekan, buni axborot-kommunikatsiya texnologiyalarisiz tasavvur etish qiyin Elektron aloqa vositalari, internet, sun'iy yo'ldoshlar aynan ommaviy axborot vositalarining misli ko'rilmagan sur'atlar bilan rivojlanimoqda. Gazetalar, jurnallar, radio, televidenie, fotografiya, hujjatli va badiiy kino, axborot agentliklari, internet son jihatdan beqiyosdir. YUNESKO qoshidagi kino va televideniya bo'yicha xalqaro kengash tomonidan 1973 yili birinchi martda video ta'limga shunday ta'rif berilganedi: «Mediata'lim deganda pedagogika nazariyasi va amaliyotida maxsus bilim sohasi sifatida qaralayotgan ommaviy kommunikatsiya vositalarini egallash uchun nazariy va amaliy ko'nikmalarini shakllantirishni tushunish lozim».

Buyuk Britaniya, AQSH, Kanada, Avstraliya, Frantsiya kabi davlatlarda 60-yillardan boshlab mediata'limga alohida e'tibor qaratila boshlagan. Bu o'z navbatida o'quvchi va talabalarga mediamadaniyat dunyosiga kirishga, ommaviy axborot vositalaritilini, media matnlarni tahlil qilishni o'rganishda yordam bergan. Ayni paytda AQSHda bir necha yirik mediata'lim markazlari faoliyat ko'rsatayotgani, bu hatto ta'lim standartlariga kiritilayotgani yaxshi ma'lum.

Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligida zamon talabiga mos yuksak intellektual salohiyatli, zamonaviy bilim va malakaga ega, yangicha dunyoqarash va mustaqil fikrli mutaxassislar tayyorlash muhim.Media, ya'ni, internet, televidenie, radio, kino, video, telefon va boshqa aloqa vositalari mediamakonni tashkil etib, nutq madaniyatining rivojlanishida o'z samarasini ko'rsatmoqda.

Mediamakonda nutq madaniyati*: o'quvchini mustaqil fikr yuritishi; ijodkorlik faoliyatini rivojlantirish; axborot olish va uni qayta ishlash; umumlashtirish va xulosa chiqarish.* Mediamakonda nutq madaniyati qanchalik mukammal bo'lsa, u yosh avlodning dunyoqarashi, intellektual salohiyati rivojlanishiga xizmat qiladi. Mediamakonda nutq puxta o'rganilib, amaliyotda yetarli darajada qo'llash maqsadga muvofiqdir. Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligining globallashuv sharoitida ta'lim jarayonida o'ziga xos talablarni paydo qilmoqda:

- mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi;
- Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligini sifat jihatdan yanada yuqoriroq pog'onaga ko'tarish;
- O'quvchiga o'quv jarayonida nutq madaniyatidan nazariy bilim berish;
- Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi, o'qitishning mazmuni, usullari va tashkiliy shakllarini sifat jihatdan o'zgartirish;
- Nutq madaniyatini shakllantirishda yoshlarning individual qobiliyatlarini, ularning shaxsiy xususiyatlarini rivojlantirish;
- Tafakkurini boyitish, bilimlarni oshirish, mediamakon resurslari yordamida materialni tezroq o'zlashtirish.

Mamlakatimizda ko'plab gazeta, jurnal, radio, televidenie, axborot agentliklari, internetda veb-saytlar faoliyat ko'rsatmoqda. Ulardan ta'lim sohasida qanchalik samarali foydalana olsak, mediamakon shunchalik takomillashadi. Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi – oddiy yo'nalishlardagi media axborot tilini o'rganish, o'quvchining badiiy o'sishi, rivojlanishiga hissa qo'shish, media matnlarni qabul qilish, o'rganish va malakali tahlil etish ko'nikmasini shakllantirishdan iborat. Axborot sohasidagi globallashuv yangicha dunyoqarash shakllanishiga zamin yaratmoqda. Zamonaviy bilimlar takomillashgan sari axborotlardan to'g'ri va samarali foydalanish muammosi paydo bo'lmoqda. Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligi dars, bilim, ma'lumotning tez, tushunarli va yodda qolarli bo'lishini ta'minlovchi ta'lim usuli ekanini e'tirof etganlar. Og'zaki ma'ruzadan ko'rgazmali vositalardan foydalanib tushuntirish ta'sirlidir. Yetkazilayotgan mavzu ko'proq yodda saqlanib qolinadi. Darslarga nisbatan qiziqish yuqori darajada bo'ladi. Demak, deyarli barcha fanlarni o'qitishda mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligidan foydalanish foydadan xoli bo'lmaydi. Mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligida biz bu zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalaridan ko'proq ijobiy maqsadlarda foydalanish yo'llarini topishimiz maqsadga muvofiqdir. Demak, mediamakonda nutq madaniyatining zamonaviyligida o'quvchilar, talabalarning intellektual salohiyati oshishi bilan ham dolzarb ahamiyatga ega.

V SHO'BA. MEDIAMAKONDA JURNALISTIK TAHRIR MAHORATI

ЖУРНАЛИСТИКАДА ТАҲРИР АМАЛИЁТИ ВА МУҲАРРИРНИНГ МАТН БИЛАН ИШЛАШ МАҲОРАТИ

ВАЗИРА АБДЮЖАНОВА
ЎзЖОКУ таянч докторанти
blaugranas_04@mail.ru

Мақолада таҳрир тушунчаси ва турлари, матн таҳрирининг ижодий-техник босқичлари тадқиқ этилган. Таҳрир ишининг амалга оширилиш усуллари қиёсий ўрганилган. Шунингдек, муҳаррирнинг қўлёзма устида ишлаши, таҳрир жараёнида эътибор бериши лозим бўлган жиҳатларга эътибор қаратилган.

Таянч сўзлар: *таҳрир, қўлёзма, публицистик матн, алгоритм, мазмун, ҳажм, адабий таҳрир, илмий таҳрир, техник таҳрир.*

Ахборот технологиялари асри бугун барча соҳалар каби оммавий ахборот воситалари олдига ҳам иш фаолиятини янги йўналиш ва форматда олиб бориш талабини қўймоқда. Онлайн форматга кўча бошлаган журналистика тартиб-қоидалари йиллар давомида анъанавий оммавий ахборот воситаларида шаклланган қонун-қоидалардан буткул фарқ қила бошлади. Бугунги кун журналистикаси соҳа ходимидан бир вақтнинг ўзида бир неча малака-кўникмаларга эга бўлишни талаб қилади. Айтиш жоизки, ахборот узатишнинг электронлашиши уни тайёрлаш ва тарқатишни ҳам осонлаштириши билан бирга маълумот тўплаш, янгиликни тезкорлик билан тайёрлаш, аудиторияни биринчи бўлиб ахборот билан таъминлаш принципи айрим вақтларда журналистларнинг матн билан ишлаш кўникмаларини оширишга, материалнинг услубий, мантиқий, стилистик хатоликлардан ҳоли бўлишига тўсқинлик қила бошлади.

Бугунги журналист ОАВнинг қайси соҳасида фаолият юритишидан қатъий назар журналистик материални тайёрлашда долзарб ва муҳим мавзу танлай билиши билан бирга сўз билан ишлаш, яъни матнни таҳрир қилиш малакасига ҳам эга бўлиши лозим. Оммавий ахборот воситаларининг электронлашиши, ахборот тайёрлаш ва тарқатишнинг барча йўналишларидаги техник тараққиёт нафақат таҳрир жараёнини осонлаштирди, балки журналистнинг касбий маҳоратига қўйиладиган талабларни ҳам оширди.

Ўзбекистон миллий энциклопедиясида таҳрир тушунчасига шундай таъриф берилади: “Таҳрир — матбуотда босиш, радио, телевидениедан ўқиш, кўрсатиш ва б. мақсадлар учун мўлжалланган матннинг таҳририят ходими (муҳаррир, адабий ходим ва б.) томонидан ишлаш жараёни”[118]. Яъни журналистик материални аудитория эътиборига тақдим этишдан олдин уни мазмун ва шакл жиҳатдан мукаммал ҳолатга келтириш ҳамда нашрга тайёрлаш жараёнини таҳрир деб аташ мумкин.

Таҳрир иши қўлёзмани мазмун ва шакл бўйича нашрга тайёрлаш бўлиб, бу жараён бир неча босқични ўз ичига олади. Умуман олганда, ҳар бир матн таҳрирга муҳтож. Бу ҳолатга муаллифнинг ўзи тўғри, осон ўқилиши мумкин бўлган матн ярата олмагани учун эмас, балки у ўз ижодидаги хатоларни фарқлай олиши қийинлиги сабабидан деб баҳо бериш мумкин. Журналистик матнлар махсус маълумотга эга бўлмаган одамлар томонидан ёзилгани сабаб аксарият ҳолларда таҳрир қилишни талаб этади. Тор маънода таҳрир матнни тил ва услубдаги ноаниқлик ва хатоликлардан ҳоли этишни англатса, кенг маънода таҳрир қўлёзма устида ишлашнинг барча жиҳатларини ўз ичига олади, бу муаллифнинг асари мавзусини ишлаб чиқиш сифатини баҳолаш, материални мазмун жиҳатидан текшириш ва тузатиш, бир сўз билан айтганда, матнни қайта ишлаш — қўлёзманинг композицион тузилишини бир меъёрга солишни ифода этади.

[118] Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 8-том. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004. Б.317. 704 б.

Таҳрир иши нафақат матн билан ишлашни ўз ичига олувчи ижодий фаолият, балки матн тузатиш методикаси ва техникасини ҳам қамраб олувчи техник ишлардан иборат жараён ҳамдир.

Журналистикамизда ўзига хос таҳрир мактабига асос солган Маҳмуд Саъдий таҳрир иши нималардан иборат эканига унинг умумий моҳиятидан келиб чиқиб «таҳрир санъати адабиётнинг гуллаб-яшнаши учун, матбуот фикрининг халқ қалбидан жой олиши учун ғоятда зарур санъатдир»[119] дейди. Олим таҳрирда муаллифнинг куртак фикрларини ривожлантиришга эътибор бериш кераклигини, матн билан ишлашда журналист ўзи фаолият олиб бораётган таҳририят йўналишидан келиб чиқиши лозимлигини, таҳрирга тортилган ҳар қандай матнда мавзу эски бўлса-да, янгилик бўлиши шартлигини таъкидлайди. Айниқса, қадимда ўзбек классик шоирлари бир-бирининг асарларини ўқиб таҳрир қилгани, айниқса, Алишер Навоий ва Абдураҳмон Жомийнинг, улуғ мутафаккир билан Ҳусайн Бойқаронинг ўзлари ёзган асарларини ўзаро ўқитиб, таҳрирга тортганликлари, ўзбек маданиятида таҳрир санъати қадимги даврлардан ривож топгани ҳақидаги фикрлари таҳрирни тарихий аспектларда ўрганиш учун асос беради.

Таҳрир иши қўлёзма билан танишиб, унинг устида ишлашдан бошланиб материални нашрга тайёрлаш ва чоп этишгача бўлган жараённинг барча босқичларини ўз ичига олишини таъкидлаб ўтдик. Қўлёзма устида иш бошлаш давомида материал таҳрирнинг қайси турига кўпроқ мос келишини аниқлаб олиш лозим. Муҳаррирнинг матн устидаги иши мавзу, муаммони аниқлаш, ишни баҳолаш, фактларни текшириш билан бир қаторда таҳрирнинг бир неча турларидан фойдаланиши билан биргаликда боради.

Матн таҳрири устида ишлашга тайёрланиш алгоритми қуйидагича ифодаланиши мумкин: маълумотлар сабаби → жанр танлаш → функцияни аниқлаш → мақсадни аниқлаш → маълумотни қидириш ва текшириш → матн устида ишлаш[120].

[119] Саъдий М. Фикр қудрати. Т.: Таълим-медиа, 2020. 240 б.
[120] Тешабоева Д.М. ва бошқ. Журналистика. Медиалингвистика ва таҳрир. III жилд. Т.: Ўзбекистон, 2019. Б.450. 522 б.

Таҳрирлаш тури матн мазмуни, ҳажми ҳамда мураккаблигига боғлиқ ҳолда аниқланади. Таҳрир турлари ҳақида адабиётларда турлича қарашлар мавжуд. Ўзбекистон Миллий энциклопедиясида таҳрир шартли равишда учга — адабий, илмий ва сиёсий турга бўлиниб, асарнинг мазмуни устидаги таҳрир илмий ва сиёсий, қўлёзманинг шакли, яъни композиция ва услуби устидаги иш адабий таҳрир сифатида кўрсатилган[121].

Ўзбек журналистикасида таҳрир иши асосан умумийликка қараб ўзгаради. Материал устида амалга ошириладиган барча ижодий ва техник жараёнларни умумий тарзда уч гуруҳга таснифлаш мумкин. Таҳрир турларига шу нуқтаи назардан таъриф бериб ўтамиз.

Адабий таҳрир — муҳаррир томонидан асар мазмуни (ғоя, композиция, услуб, шакл, жанр) устида ишлаш бўлиб, қўлёзма устида ишлашнинг барча жиҳатларини қамраб оладиган ижодий жараёндир.

Адабий таҳрир ўзига хос амалий йўналишга эга бўлиб, ёзувчи, ношир, журналистларнинг матнга адабий ишлов бериш тажрибасини умумлаштиришга асосланади. Адабий таҳрир асар устида ишлашнинг турларидан бири сифатида қўлёзмадан нашрга тайёр матнгача бўлган жараённинг барча босқичларини ўз ичига олади[122]. Бу ижодий жараёнда асосий эътибор композиция, тил ва услуб устида ишлашга қаратилади[123].

Адабий таҳрир материал билан танишишдан, мазмуннинг асар номига мослигини аниқлашдан бошланади. Биринчи ўқишда композициядаги мантиқий хатолар, асар услубидан четланишлар аниқланади. Муҳаррир матндаги типик лексик хатоларни топади. Масалан, бадиий матнда ноадабий шакллар, нотўғри тузилган жумлалар, болалар аудиториясига мўлжалланган материалда эса бола ёшига мос бўлмаган ҳамда тушунарсиз атамаларга эътибор қаратилади. Публицистик материалда баёнга берилган ўринлар, мавзудан четга чиқишлар, сўзлашув услубига хос ибораларни топишга

[121] Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 8-том. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004. Б.317. 704 б.
[122] Голуб И.Б. Литературное редактирование: учеб. пособие. М., Логос, 2010. С.12.
[123] Гаймакова Б.Д. Общая методика редактирования. Электронный ресурс. www.redaktoram.ru/. Мурожаат вақти: 10.01.2022.

ҳаракат қилинади. Таҳрирнинг бу турида муҳаррир бутун матн қисмларини қайта ишлаш, жумлаларни қайта тузиш, кераксиз такрорларни олиб ташлаш, ноаниқликларни аниқлаштириш ёки улардан воз кечишга алоҳида эътибор қаратади.

Илмий таҳрирда асарда фан соҳасига доир маълумотлар мутахассис томонидан кўриб чиқиб таҳлил этилади. Илмий таҳрирдан кўзланган асосий мақсад матндаги барча ноаниқликларни илмий нуқтаи назардан, яъни мазмун томондан тузатишдан иборат. Муҳаррир тақдим этилган материал фактларининг тўғрилигини текширади, чизмалар, формулалар, ҳужжатларни ўқийди, бирламчи манбалар билан иқтибосларни текширади. Аксарият ҳолларда илмий матнни таҳрирлаш ихтисослашган муҳаррирларга юкланади. Мутахассислар илмий матндаги сўз бирикмалари фақат терминологик маънони таъминлайдиган маъно доирасида тушунилиши кераклигини таъкидлашади. Шу жумладан, таҳририятларда ҳам илмий матнга шундай позициядан ёндашиш, муҳаррир матндаги сўзлашув услубига хос сўзлар: шева, жаргонларни зийраклик билан аниқлаши, манни ҳиссий ифодалардан ҳоли бўлиши ҳамда муаллиф ғоясини баён этишда ўртага қўйилган муаммони мантиқий, асосли ва холисона ифодалаганига эътибор қаратиши зарур.

Техник таҳрирлашнинг вазифаси материалнинг охирги вариантининг таҳрирдан чиққан хатоларини олиш, тузатишлар тўғри ва аниқ олинганини қайта текшириш ҳамда компьютер эскизининг чоп этишга қандай ўтказилишини, макет ва макетни яратиш босқичида саҳифалар, боблар, сарлавҳалар, расмларни жойлаштиришнинг тўғрилигини текширишдан иборат. Техник таҳрир адабий таҳрир билан параллел тарзда ҳам олиб борилиши мумкин. Материални нашрга тайёрлашда техник параметрлар — макет яратиш, унга матнни барча стандартларга асосан жойлаштириш, шрифт ўлчами, интерваллар, чекинишлар, айниқса, сарлавҳалар шрифти ва жойлашишига алоҳида диққат қилиш ва бошқа техник жараёнларга эътибор билан ёндашиш техник таҳрирнинг асосий вазифаларидан ҳисобланади.

Таҳрир ҳар қандай матнни шакл ва мазмун жиҳатидан амалдаги тил меъёрлари ҳамда тегишли талабларга мувофиқлаштириш мақсадида амалга оширилар экан, бу жараёнда юзага келадиган қисқартириш ва тузатишлардан кўзланган асосий мақсад муаллиф услубини яхшилаш, фикрини лўнда ва аниқ ифода этишига амалий ёрдам беришдан иборат бўлиши лозим.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 8-том. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004. Б.317. 704 б.
2. Саъдий М. Фикр қудрати. Т.: Таълим-медиа, 2020. 240 б.
3. Тешабоева Д.М. ва бошқ. Журналистика. Медиалингвистика ва таҳрир. III жилд. Т.: Ўзбекистон, 2019. Б.450. 522 б.
4. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси. 8-том. Т.: “Ўзбекистон Миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2004. Б.317. 704 б.
5. Голуб И.Б. Литературное редактирование: учеб. пособие. М., Логос, 2010. С.12.
6. Гаймакова Б.Д. Общая методика редактирования. Электронный ресурс. www.redaktoram.ru/. Мурожаат вақти: 10.01.2022.

VI SHO'BA. O'ZBEKISTONDA VA XORIJDA MEDIALINGVISTIKANI O'QITISHNING DOLZARB MASALALARI

PECULIARITIES OF TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO JOURNALISM STUDENTS

ELDORJON SHERMATOV
Senior teacher, UzSWLU

Changes in the life of society at the end of the XX-early XXI century caused an expansion of intercultural communication of people of different countries, an increase in interest in learning foreign languages in the context of the growth of democratization and presented the requirements for the provisions of intercultural professionally oriented communication in the context of the cultural dialogue of the modern world. This process marked the growing need for journalism professionals. Specialists in this field of professional activities are designed to contribute to the establishment of contacts and the development of relationships and cooperation between countries in various fields of activity. The profession of journalist implies the presence of many factors: knowledge of foreign languages, customs, traditions and features of the culture of foreign countries, the ability to communicate with representatives of other cultures, taking into account this knowledge.

The problem of learning to foreign language communication of students of journalists is relevant as ever before, as the requirements for graduates of universities in the direction of journalism in professional activity increases.

Communication “Equipment of future journalists, genetic and psychological foundations of craft technology”[124], The basics of professional ethics of media

[124] Прозоров В.В. Журналистское образование и филология: продолжение союза или намечающийся развод? Известия Саратовского университета. 2012. Т. 12. Сер. Филология. Журналистика, вып. - № 2.- С. 100.

workers have unconditionally philological - linguistic (linguistic) and literary (literary) - nature, constantly and graveyardly experienced high-end professionals.

The intensification of political and economic contacts between states has increased the pragmatic importance of knowledge of foreign languages. The factors of linguistic and extralinguistic influence of future journalists on the participants in professionally oriented communication acquire special significance. Future journalists need to have in practice linguistic and paralinguistic influence in the communication process in order to convince potential partners in the implementation of a particular activity[125].

V.V.Prozorov believes that journalism education is not least the training of masters who participate in the creation of their own texts, the training of authors, as a rule, with very early realized and realized creative inclinations and ambitions. And in the educational journalistic space, not only the interpretational, but also the constructive, or, as they like to say now, the creative component, must prevail. The journalist is his own master-author, his own master. In any case, he prepares himself for this, if he is not going to change his specialty at the end of the journalism department[126].

Students studying in the direction of training "Journalism" should be prepared for real professionally oriented practical activities using a foreign language. The process of forming a professionally directed foreign language speech of future journalists should be controlled and based on real communication situations. Therefore, the formation of professionally oriented foreign language competence of students, who are inherent in the corresponding specificity, is of particular importance.

Future journalists, graduating from a university, must have a number of competencies. They can be divided into three blocks: analytical, system,

[125] Автореф. дис. .канд. пед. наук Емельянова, Татьяна Викторовна, Москва 2006г.
[126] Прозоров В.В. Журналистское образование и филология: продолжение союза или намечающийся развод? Известия Саратовского университета. 2012. Т. 12. Сер. Филология. Журналистика, вып. - № 2.- С. 96. 94-100.

communication[127]. Analytical competencies have the following components: information and knowledge management, analysis and synthesis of the received information. Systemic competencies largely determine not only the professional, but also the personal development of an individual in the process of his entire life. The system block is represented by such competencies as the ability to work independently and learn, as well as the application of knowledge in practice.

These competencies allow future journalists to independently acquire knowledge and apply it in practice after graduation. Communication competencies are very important and in demand in the professional activity of a journalist, since they include knowledge of foreign languages, work in a multicultural environment, interaction with specialists from different fields and the ability to demonstrate tolerant communicative behavior. Let us dwell in more detail on the communication block of competencies, since it plays a key role in the training of future journalists. We believe that training is one of the key methods of training future journalists.

The dominant skills, the development of which occurs in the process of training students of international journalists, include skills of a reproductive-productive and productive nature. These skills are:

- the ability to determine the main topics of the prepared information materials and their critical understanding;
- the ability to make comparative analysis of information and facts; the skill of syntactic transformation and lexical paraphrasing of key information;
- the ability to use information in professionally oriented situations of real foreign language communication;
- the ability to predict the development of the process of professional interaction; the ability to achieve feedback with communication partners[128].

[127] *Иванова С.* Факторы успешной межкультурной коммуникации специалистов-международников // Обучение иностранным языкам: от профессионализации к профессионализму: материалы науч.-метод. межвуз. семинара. М., 2010. С. 120.

[128] Удалова Н.А. Удалова Л.В. ОБУЧЕНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ИНОЯЗЫЧНОЙ КОММУНИКАЦИИ СТУДЕНТОВ НЕЯЗЫКОВОГО ВУЗА: НАПРАВЛЕНИЕ ПОДГОТОВКИ «ЖУРНАЛИСТИКА». https://scienceforum.ru/2014/article/2014004477

To master the above skills, which provide a sufficiently high level of professionally directed foreign language speech of future journalists, a set of specially designed tasks and exercises is required.

Writing communication training for journalist students is carried out on the basis of a discourse approach[129]. Its purpose is to acquire knowledge and master the discourse skills of producing foreign language texts (texts of printed periodicals). Within the framework of the discourse approach, the principle of communication can be distinguished, according to which learning is organized in situations that are natural for communication or as close as possible to them.[130] The specificity of this principle lies in the assimilation of knowledge about the features of the content of written discourse, as well as in the ability to use existing knowledge and experience in the field of their professional activities, which contribute to effective communication in writing in a foreign language. The principle of communicativeness is manifested in situational, problematic teaching. This principle presupposes cooperation between students and a teacher, which arises in the process of speech interaction when solving problem situations. The components of the principle of communicativeness are examined directly through the prism of the specifics of teaching journalism students and the subject of mastering their future activities - newspaper text.

Any approach also presupposes training content. So, taking into account the subject and procedural aspects of the content of education, the sphere is determined - the socio-political one, which is considered on the example of the English-language print media: print media in all their genre diversity; language material; regional knowledge, including knowledge about the peculiarities of each individual genre in the English-speaking culture; communicative goals and intentions of a particular newspaper genre; skills, discourse skills and experience.

---

[129] Лущинская, О. В. Комплекс упражнений для обучения будущих журналистов написанию газетной англоязычной информационно-аналитической статьи // О. В. Лущинская // Вестн. Минск. гос.лингв.ун-та. Сер. 2, Психология. Педагогика. Методика преподавания иностранных языков. – 2007. – № 2 (12). – С. 128–137.

[130] Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам.- ИЯШ №1, 2004, С. 3-8.

The means of the educational process within the framework of the discourse approach include exercises based on the principles described above. Such exercises allow you to see and follow the process of working with students, that is, to analyze the practical implementation of the approach. This is a set and sequence of various types, types and subspecies of exercises, which, on the basis of discourse analysis and taking into account the peculiarities of the development of discourse skills in written communication, provide students with the formation of discursive competence. It also takes into account the linguistic and compositional features of the article, and also provides for the analysis and representation of the extralinguistic features of the communication situation. In addition, these exercises allow you to acquire certain knowledge in the field of written communication in a foreign language, develop creative thinking and intellectual abilities of students. The following types of exercises are distinguished: receptive, reproductive, productive and corrective.[131] Each of these types has a specific purpose and occupies a corresponding place in the series of related exercises.

Bibliography

1. Автореф. дис. .канд. пед. наук Емельянова, Татьяна Викторовна, Москва, 2006.

2. Гальскова Н.Д. Межкультурное обучение: проблема целей и содержания обучения иностранным языкам.- ИЯШ №1, 2004.- С. 3-8.

3. Иванова С. Факторы успешной межкультурной коммуникации специалистов-международников // Обучение иностранным языкам: от профессионализации к профессионализму: материалы науч.-метод. межвуз. семинара. -М., 2010.- С. 120.

4. Лущинская О. В. Комплекс упражнений для обучения будущих журналистов написанию газетной англоязычной информационно-аналитической статьи // О. В. Лущинская // Вестн. Минск. гос. лингв. ун-та. Сер. 2, Психология. Педагогика. Методика преподавания иностранных языков. – 2007. – № 2 (12). – С. 128–137.

5. Прозоров В.В. Журналистское образование и филология: продолжение союза или намечающийся развод? Известия Саратовского университета. 2012. Т. 12. Сер. Филология. Журналистика, вып. - № 2.- С. 96, 94-100.

[131] Лущинская, О. В. Комплекс упражнений для обучения будущих журналистов написанию газетной англоязычной информационно-аналитической статьи. // О. В. Лущинская // Вестн. Минск. гос. лингв. ун-та. Сер. 2, Психология. Педагогика. Методика преподавания иностранных языков. – 2007. – № 2 (12). – С. 128–137.

6. Удалова Н.А. Обучение профессиональной иноязычной коммуникации студентов неязыкового вуза: направление подготовки «Журналистика». // https://scienceforum.ru/2014/article/2014004477.

EDUCATIONAL LEADERSHIP IN HIGHER EDUCATION

SARDORBEK DIYOROV
Teacher of UZSWLU

Mainstream higer education research on leadership largely overlooks the leadership of teaching and learning. A model of leadership that integrates various elements needed to create universities that intentionally promote holistic student learning and development is presented in this article. The model links organisational development, the development of leaders as people who are in relationship with other members of the community and knowledge of teaching and learning. Through a creative synthesis of these various literatures, it proposes what is needed for sound education leadership in higer education.

Increased marketisation of society and higher education has placed growing demands on universities while threatening to erode academic control of the academic agenda. Responses to external pressures on higher education have created a tension between, on the one hand, the increased professionalisation of higher education administrators and, on the other hand, a surge of research emphasising scholars and the professoriate as leaders[132]. While acknowledging that the literature on higher education is still relatively underdeveloped mainstream higher education research on leadership largely overlooks the educational (teaching and learning) leadership role of both informal, distributed leaders and formal leaders in universities. Given that research is more highly prized and rewarded in higher education, this gap may reflect priorities of academia in general. Yet, the lack of attention to leading teaching and learning activities runs counter to the trend in much of the world towards offering instructional development for

[132] Deem, R., & Brehony, K.J. (2005). Management as ideology: The case of 'new managerialism' in higher education. Oxford Review of Education, 31(2), 217–235.

academics[133]. If academics are now expected to gain qualifications – or at least be professionally prepared for teaching and learning – why not also expect academic leaders to be prepared to lead learning and teaching initiatives? In this paper, It is argued that importance of knowledge of learning and teaching among leaders, the process of developing and overview of the model of educational leadership in higher education.

A model of leadership that integrates various elements needed to create universities that intentionally promote holistic student learning and development.

The model links organisational development, the development of leaders as people who are in relationship with other members of the community and knowledge of teaching and learning. Through a creative synthesis of these various literatures, I propose what is needed for sound educational leadership in higher education. The paper highlights the content and context of leadership, emphasising not leadership or even leadership in higher education generally, but leadership of teaching for student learning. The model is based on the author's extensive reading on teaching, learning and development in higher education, general reading on leadership in higher education, together with a comprehensive review of literature about leadership for holistic learning and development in higher education. Education databases on the keywords leadership and higher education and values. A review of the titles and abstracts identified the most relevant articles, that is, those that focused on:

- how higher education leaders promote the development of values, emotional development, spiritual growth or moral education among students
- more broadly, the strategies higher education leaders should adopt to achieve various types of educational outcomes or changes
- how students can develop values, emotions and so forth, in different ways.

[133] Gosling, D. (2009). Educational development in the UK: A complex and contradictory reality. International Journal of Educational Development, 14(1), 5–18.

Snowball sampling, drawing on the literature referenced in the key articles found through the formal literature search, identified other useful studies. This paper relies more heavily on multi-institutional empirical studies, though it draws on other sources of evidence to further support and extend the analysis.[134] Primary and secondary school leaders' primary job is educational leadership, thus, the literature on educational leadership is richer at that level than at the higher education level.

Three main spheres of leadership are needed to promote student learning and personal development. First, leaders are in aposition to create supportive environments for student development by helping to foster organisational conditions in which students can grow holistically. To do so, leaders need to attend to and align the culture of the institution, the curriculum, the co-curriculum and the sense of campus community. Second, leaders need to focus on their own inner lives – their senses of self – so they are modelling lives of purpose, meaning and integrity. Third, a main argument of this paper is that leaders need knowledge of and involvement in the learning principles and curricular and teaching strategies that promote student learning. This argument follows Robinson and colleagues' call for linking educational leadership to evidence of effective learning and teaching.

The first leadership dimension examined is that of creating organisational conditions for successful educational change in higher education. This dimension focuses more on organisational characteristics than individual leaders' characteristics.

REFERENCES

1. Deem R., Brehony K.J. Management as ideology: The case of new managerialism in higher education–Oxford Review of Education, 2005, pp. 217–235.

2. Gosling D. Educational development in the UK:A complex and contradictory reality–International Journal of Educational Development, 2009, pp. 5–18

[134] Leithwood, K. (2006). Seven strong claims about school leadership. Washington, DC: Department for Education and Skills, National College for School Leadership

3. Leithwood K. Seven strong claims about school leadership. Washington, DC: Department for Education and Skills, National College for School Leadership, 2006.

OLIY TA’LIM TIZIMINI BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIGA MOSLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Sardorbek DIYOROV
O'zDJTU tadqiqotchisi

Oliy ta’lim xizmatlari va mehnat bozorlarini samarali rivojlanishi oliy ta’lim xizmatlari subektlari bo‘lgan oliy o‘quv yurtlari tomonidan tayyorlanadigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash bilan bog‘liq. Chunki bozor munosabatlari sharoitida erkin raqobatga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida innovatsiya yangiliklarini kiritish asosidagina mamlakatni jahon bozorida raqobatbardoshligini ta’minlash mumkin, bu esa respublika ilmiy salohiyatidan qay darajada foydalanishga bog‘liq. Bozor iqtisodiyotining rivojlanishi, erkin raqobatga asoslanishi, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish subektlarini qanday mulkchilik shakllariga asoslanishidan qat’i nazar, erkin raqobat asosida har bir mamlakatni jahon bozorida raqobatdosh bo‘lishini ta’minlash maqsadida intellektual jarayonni rivojlantirish ularning asosiy muammolariga aylanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida aholini intellektual darajalarini oshirishni ta’minlash uchun bozor talablariga asoslangan holda oliy ma’lumotli malakali mutaxassislarni tayyorlash dolzarb hisoblanadi.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoev mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo‘ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma’ruzasida “ilmiy muassasalarning moddiy-texnik bazasini ilg‘or xorijiy markazlar darajasida va olimlar talablariga muvofiq sezilarli ravishda mustahkamlash kerak”[135] deb ta’kidlab o‘tdi. Bundan ko‘rinib turibdiki milliy iqtisodiyotni rivojlantirish uchun javob bera oladigan

[135] https://uz.fundamental-economic.uz/?page_id=1288

intellektual oliy malakali mutaxassis kadrlarni tayyorlash oliy o‘quv yurtlarida malakali professor va o‘qituvchilar tomonidan berilgan va talabalar, magistrlar tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlar respublika innovatsiya yangiliklari ijtimliy-iqtisodiy jihatdan jahon xo‘jaligi bozorida raqobatdoshligini ta’minlaydi. Demak, milliy iqtisodiyotni innovatsiyalashtirish asosida mamlakatimizni ilg‘or mamlakatlar qatoriga olib chiqish mumkin. Buni eng rivojlangan AQSH, Yaponiya, Fransiya, Angliya, Yevropa ittifoqi davlatlari misolida ko‘rish mumkin[136].

Shu bilan bir qatorda shuni takidlab o‘tish kerakki, mamlakatimizda oliy ta’lim rivojlantirish borasida ko‘plab ishlar amalga oshirib kelinmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida» 2019-yil 8-oktyabrdagi PF-5847-son hamda «2017 — 2021-yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasini «Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili»da amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida» 2020-yil 2-martdagi PF-5953-son farmonlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Oliy ta’lim muassasalarini nufuzli xorijiy oliy ta’lim muassasalari bilan hamkorlikda transformatsiya qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi 2020-yil 27-oktyabrdagi 655-son Qarorilari mazmun-mohiyati ayni ana shu maqsadni ko‘zlagan.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta’limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish, oliy ta’limni modernizatsiya qilish, ilg‘or ta’lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni imzolangani bejiz emas[137].

[136] Халқаро таълим институтлари. http://www.iie.org//Content/NavigationMenu/AboutIIE1/Mission and Profile/MissionandProfile.htm

[137] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son

Davlat tomonidan ta’lim xizmatlari tizimini bozor iqtisodiyoti talablari asosida rivojlantirish bo‘yicha iqtisodchi olimlar va davlatlar tomonidan katta e’tibor berilmoqda. Ammo aytish mumkinki, xozirgi bozor munosabatlari sharoitida oliy ta’lim xizmatlari tizimi oliy ta’lim xizmatlari va mehnat bozorlari talablariga moliyaviy samaradorlik jihatdan uning ta’lim xizmatlari tizimini sifati jihatdan va undan foydalanish oliy ta’lim olishga intiluvchilarni talablarini qondiradigan darajada bo‘lishi kerak. Buning uchun:

• milliy ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasini ishlab chiqish iqtisodiy mintaqalardan kelib chiqqan holda amalga oshirish zarur;

• bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoitida jahon xo‘jaligi bozori talablari asosida uni o‘z navbatida tartibga solib turish zarur;

• oliy ta’lim tizimini ilmiy-tadqiqot ishlari bilan bog‘liqlikda olib borishni tashkil etish hamda tashkiliy-iqtisodiy va ta’lim jarayonlarini tashkil etish doimiy ravishda oliy ta’lim tizimini tashkil etishni takomillashib borishini ta’minlovchi muassasalar tomonidan amalga oshirilishi zarur.

Jahonda keyingi 30-40 yillar ichida oliy ta’lim tizimini rivojlanishi uchun moliyalashtirishni bir necha modellari tashkil topdi. Shulardan oliy ta’lim tizimini birinchi moliyalashtirish modeli **neoliberalizm** modeli bo‘lib, u M.Fidlin, F.Chaba va F.Xask tomonidan o‘rganilgan. Bu model asosan AQSH, Yaponiya, Avstraliya, Janubiy Koreya, Yangi Zelandiya va Janubiy Afrika mamlakatlarida qo‘llaniladi. Misol uchun XXI asrda AQSH oliy ta’lim tizimi xarajatlarining 42,5% byudjet mablag‘lari hisobiga, shu jumladan federal byudjet hisobian 27,5 % i, mahalliy shtat byudjeti hisobidan 2,6% i qoplangan. Davlat oliy o‘quv yurtlari 50% moliyaviy mablag‘lari shtat boshqaruvidan moliyalashtirilsa xususiy oliy o‘quv yurtlari bunday huquqga ega emaslar. Bu model vakillari oliy o‘quv yurtlari va shtatda joylashgan korxonalar xamkorlikda oliy ta’lim tizimida mavjud muammolarni hal etadilar. Ammo oliy o‘quv yurtlarini avtonom holda mustaqil bo‘lib faoliyat yuritishlari ularda shtat byudjeti mablag‘larini ishlatishni nazorat qilishni talab etadi.

Oliy ta’lim tizimini moliyalashtirishning ikkinchi modeli oliy ta’lim sohasida **ijtimoiy bozorni shakllanishi** hisoblanadi. Uning asoschilari Dj.Shumpetr, Dj.Giddens va X.Mayer hisoblanadi. Bu model Kanada, G‘arbiy Evropa davlatlari: Angliya, Ispaniya va Italiyada qo‘llaniladi. Oliy ta’lim tizimining bu modeli davlatning faol yordami bilan va shaxsning ta’lim olishdagi, karera qilishdagi javobgarligiga asoslanadi. Bu oliy ta’lim tizimi modeli qisman bozor munosabatlariga asoslangan bo‘lib, davlat tomonidan moliyalashtirish darajasini kamayib borishiga va xususiy moliyalashtirishni o‘sib borishiga asoslanadi. Bu usulga asoslangan holda oliy ta’lim tizimini rivojlantirishdagi moliyalashtirish manbalarini o‘zgarishini Angliya oliy o‘quv yurtlari misolida ko‘rish mumkin. Hozirgi davrda moliyalashtirishning 33 % davlat byudjeti hisobiga bo‘lsa, qolgan 67% xususiy manbalar hisobiga (fuqarolardan oliy ta’lim olish uchun tushgan tushumlardan, xususiy firmalar o‘z xodimlarini o‘qitish uchun to‘lagan to‘lovlaridan tashkil topmoqda).

Oliy ta’lim tizimini moliyalashtirishning uchinchi modeli, bozor iqtisodiyotiga, **oliy ta’lim tizimida bozor munosabatlariga qarshi model** bo‘lib uni nazariy jihatdan Evropa (Bryussel) va Germaniya (Frankfurt) ta’lim xodimlari ilmiy tadqiqot kasaba markazi tomonidan ishlab chiqilgan. Bu ta’lim modeli G‘arbiy Evropaning Germaniya, Norvegiya, Daniya, Fransiya, Shvetsiya, Fillandiya va boshqa mamlakatlarda qo‘llanilmoqda. Ushbu ta’lim tizimi modeli oliy o‘quv yurtlarini xususiylashtirishga qarshidir. Shuning uchun ham Germaniyada ko‘pchilik oliy o‘quv yurtlari davlatniki bo‘lib o‘qitish va stipendiya to‘lash davlat tomonidan amalga oshiriladi. Talabalarning 30 % yordam puli oladilar yoki federal byudjetidan 33 % ni, yer byudjetidan 44,6 % ni va jamoadan 22,4 foizni tashkil etadi[138].

Xorijiy rivojlangan mamlakatlarda oliy ta’lim tizimini rivojlantirish ikki xususiyatga: markaziy boshqaruvga va oliy o‘quv yurtlarida mutaxassislar tayyorlashni bozor munosabatlari talablaridan kelib chiqqan holda ularni

[138] Халқаро таълим институтлари. http://www.iie.org//Content/NavigationMenu/AboutIIE1/Mission and Profile/ MissionandProfile.htm

diversifikatsiyalashtirishga asoslanadi. Markazlashtirilgan holda oliy o‘quv yurtlarini boshqarishni amalga oshirish sababi oliy ta’limni har bir mamlakat milliy iqtisodiyotini raqobatbardoshligini jahon bozorida ta’minlashdan iborat. Shu bilan birga oliy ta’lim tizimini bozor munosabatlari sharoitida markazdan boshqarish zarurligi shundan iboratki, ularda asosan oliy ta’lim davlat byudjeti hisobidan moliyalashtirilganligi sababli bu mablag‘lardan foydalanishni nazorat qilish zarurdir. Oliy ta’limni markazlashtirilgan holda boshqaruvi xorijiy mamlakatlarning umummilliy siyosatlaridan kelib chiqqan holda oliy o‘quv yurtlarining strategiyalar ishlab chiqiladi va zarur bo‘lgan yo‘nalishlar bo‘yicha kadrlarni tayyorlash zarurligidan kelib chiqqan holda ularni qo‘shimcha ravishda moliyalashtiriladi. Mintaqaviy boshqaruv tashkilotlari oliy ta’lim tizimini rivojlantirish rejalarini shu mintaqa rivojlanish rejalariga qo‘shadilar. Har bir mamlakat oliy ta’lim tizimini rivojlantirish siyosati shu mamlakat siyosatiga bog‘liq. Jumladan Angliya davlatining oliy ta’lim tizimini rivojlantirish siyosati asosan universitet va oliy o‘quv yurtlarida davlat tomonidan moliyalashtirish kamaytirib borishga va boshqa nodavlat subyektlaridan pul tushumini oshirishga qaratilgan bo‘lib, universitet va oliy o‘quv yurtlari professor-o‘qituvchilarining mehnatlariga haq to‘lashda ularning ilmiy faoliyatlariga qarab farqlanishiga asoslanadi. Ularning mehnat xaqlari belgilanishi talabalar soniga va o‘qitish darajasiga qarab belgilanib, ilmiy-tashkiliy ishlardan band bo‘lganlarni moliyalashtirish faqat universitet darajasida amalga oshirilishiga asoslanadi[139].

Fransiya davlat universitetlari mustaqil bo‘lib, ular bilan davlat o‘rtasidagi munosabatlar kelishilgan bitim (kontrakt) asosida tartibga solib boriladi. Bu kelishuv bitimida universitet tomonidan oliy ta’limni rivojlantirish, ilmiy-tadqiqot ishlarini olib borish bo‘yicha davlat oldidagi majburiyatlarini bajarish, davlat tomonidan esa moliyalashtirish va professor-o‘qituvchi kadrlarni kengaytirish majburiyatlari olinganligi qayd etiladi. Davlat ta’lim tizimi markazlashtirilgan va qabul qilingan qonun va turli yuqori tashkilotlar tomonidan berilgan instruksiyalar asosida boshqariladi. Avstriya mamlakatida esa, amalga oshiriladigan vazifalar

[139] Annual Report 2007. British Council. http://www.britishcouncil.org/annual-report/index.htm

ta’lim vazirligi bilan universitet rahbariyati bilan kelishilgan holda amalga oshiriladi. Avstriya oliy ta’lim vazirligi oliy ta’lim xizmatlari bozorida mutaxassislarga bo‘lgan talabni mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan yo‘nalishlar bo‘yicha mutaxassislarga bo‘lgan talabni o‘rganish asosida universitetlarga shu yo‘nalishlar bo‘yicha mutaxassislar tayyorlashga buyurtma beradi va uni moliyalashtiradi. Avstriyada universitetlar bozor talablari asosida oliy malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun zarur bo‘lgan innovatsiya yutuqlarini qamrab olib, zarur bo‘lgan o‘qitish dasturlarini ishlab chiqishni tashkil etadilar va ular bunga javobgar xisoblanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoev SH.M. Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lishi kerak. – Toshkent: O‘zbekiston, 2017.
2. O‘zbekiston Respublikasi Oliy Ta’lim Tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risidagi PF-5847 sonli Farmoni.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son.
4. Халқаро таълим институтлари. http://www.iie.org//Content/NavigationMenu/AboutIIE1/Mission and Profile/ MissionandProfile.htm.
5. Annual Report 2007. British Council. http://www.britishcouncil.org/annual-report/index.htm.
6. https://uz.fundamental-economic.uz/?page_id=1288

ENGAGEMENT IN GROUP WORK IN HIGHER EDUCATION

FARRUKHBEK ESHMAMATOV
Deputy dean, Media and Communication faculty, UzSWLU

Group work is a common active learning strategy in higher education when the goal is to enhance deep learning and develop teamwork skills. Culturally diverse learning groups are particularly valuable in preparing university students to participate in a globalized world. Student engagement in group work is critical in realizing these benefits. Therefore, more insight into what factors promote

engagement is necessary. This study investigates the extent to which trust in the group, cultural diversity in the group, and group formation contribute to behavioral and cognitive engagement in group work.

Higher education increasingly uses collaborative learning groups, because working as a group on a common task or problem can be an effective way to equip students with teamwork skills, which are highly valued in the professional world. Compared with individual learning, collaborative approaches promote higher-quality learning, deeper understanding of course content, more creativity, greater retention of material, and greater student satisfaction. Moreover, as higher education continues to internationalize, student populations grow more culturally diverse, and the likelihood of students participating in intercultural group work during their studies has increased as well. Adding the intercultural aspect to collaborative learning groups provides opportunities to develop valued skills and attitudes, such as intercultural competence, intercultural communication and collaboration skills, and a global mindset[140]

Student engagement in group work

Knowledge does not develop in a vacuum but is constructed as a communal accomplishment within historical traditions of cultural practice[141]. Group work is a teaching strategy that deliberately creates a social setting for learning to enhance deep learning, however a group assignment in itself does not guarantee knowledge co-construction; it is through communication, interaction and collaboration that knowledge is co-constructed. Students need to truly engage with their group members, the assignment, and the different perspectives in the group to benefit from this social learning setting.

Besides its contribution to deep learning, student engagement is also linked to positive outcomes such as study success, persistence, high academic performance, self-esteem, psychological development, and student satisfaction. Although the importance of the construct is widely accepted, definitions of student engagement

[140] De Hei, M., Tabacaru, C., Rippe, R., & Walenkamp, J. Developing intercultural competence through collaborative learning in international higher education. Journal of Studies in International Education, 2019-pp.190

[141]Martin, J. Social cultural perspectives in educational psychology. In P. A. Alexander & P. H. Winne (Eds.), Handbook of educational psychology, 2006-pp.369

and its sub-dimensions vary. For this study, we define student engagement as "the quality of effort students themselves devote to educationally purposeful activities that contribute directly to desired outcomes"[142]. Common sub-dimensions of engagement include: behavioral/academic engagement, which involves attendance, participation, persistence, and preparation for class; cognitive engagement, which refers to the mental energy students apply to learning and self-regulation; and emotional engagement, including interest and identification[143].

Because engagement is crucial for effective, productive, collaborative group interactions, it is important for educators to know which factors promote or hinder it. We consider three factors that appear specifically relevant to group work in an international learning environment: 1. cultural diversity in the group, 2. group formation, and 3. trust in the group. These factors have been investigated in relation to outcomes such as student satisfaction and performance, but their influence on student engagement remains under-explored.

Cultural diversity in the group

Culturally diverse teams have the potential to be more creative and innovative, with more positive impacts on problem solving, than single-culture team. Culturally diverse students bring a variety of perspectives and approaches to the group, which contributes to the quality of learning and decision making. However, culturally diverse learning groups also face challenges, such as misunderstandings, different views on how the assignment should be undertaken, different expectations of the group work, and language barriers. In terms of sociocultural learning theory, these struggles can be viewed as the process of acquiring new psychological tools. According to Vygotsky, learning through social interaction is mediated by tools such as language, signs, symbols, and gestures. Each culture has its own set of psychological tools; therefore, a multicultural group can be viewed as a co-presence of different systems of psychological tools. For

[142] Hu, S., & Kuh, G. D. (2002). Being (dis)engaged in educationally purposeful activities: The influences of student and institutional characteristics. *Research in Higher Education*, 2002-pp.555.

[143] Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. Review of Educational Research,2004-pp.59.

students to learn together through social interaction in an internationalized setting, they will have to acquire a new, shared system of psychological tools[144].

Cultural diversity thus could affect engagement positively or negatively. On the one hand, developing a shared system of psychological tools requires time, effort, and commitment, which results in higher behavioral engagement. On the other hand, cultural diversity might lead to group conflicts, which can cause students to withdraw from the group and decrease their behavioral engagement. Similarly, cultural diversity might enhance critical thinking through discussions and incorporation of different (cultural) perspectives, resulting in higher cognitive engagement. However, the lack of a shared system of psychological tools might decrease cognitive engagement, because students struggle conveying their thoughts and understanding their peers.

Group formation

Some research studies suggest that group formation through self-selection is preferable, because it has a positive effect on student attitudes and outcomes. Chapman finds that students who are free to choose their own group members assess the group process as more valuable and effective than students randomly assigned to groups. Other studies suggest that teacher selection is preferable though, because it ensures group heterogeneity, which contributes to the quality of learning. In heterogeneous groups, students with different skills, talents, achievement levels, and social and cultural backgrounds can complement one another; homogeneous groups lack this synergistic diversity[145].

Whether students have a say in whom to collaborate with thus likely affects their level of engagement. When given a choice, students tend to choose to collaborate with friends, same-culture peers, and similar-achieving peers. Entering into dialogue might be easier in this case than with students they do not know. At the same time, critical dialogue might diminish if group members think more alike or feel they cannot challenge their friends' views.

---

[144] Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V. S., & Miller, S. M. (Eds.). *Vygotsky's educational theory in cultural context*. Cambridge University Press-2003

[145] Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. *Cooperative learning: Increasing college faculty instructional productivity*(higher education report no. 4,) -1991

Trust in the group

Trust is essential in facilitating effective group work. Trust represents "one party's (the trustor) confident expectation that another party (the trustee), on whom the trustor must rely, will help the trustor reach his or her goals in an environment of risk and uncertainty"[146]. In group work, students must rely on one another, and their learning, grades, and ability to reach their goals depend at least partly on the other group members. When trust among group members is high, they are more willing to share their thoughts, perspectives, opinions, and information; are more open to considering other points of view; and generate better solutions.

In the context of higher education group work, students are often expected to collaborate on a project for a relatively short time, which is not conducive to gradually building trust. Instead, trust may be based on easily observable characteristics, such as visible similarities, effort put toward the group work, reliability, or communication. The limited time puts multicultural groups at a disadvantage because communication can be difficult and students may be less likely to trust group members who have a different ethnic appearance or display behaviors that are deemed different. In addition to differing in the time needed to establish trust, cultures vary in how trust is developed and expressed. For example, people from cultures that prefer direct communication might interpret an indirect communication style as withholding information, which can appear dishonest or untrustworthy. Given limited time and cultural differences, trust building in multicultural groups will be more difficult than in single-culture groups.

Sharing personal perspectives, being critical of one's own ideas, and being willing to consider other views can be a vulnerable position. Therefore, greater trust in the group most likely results in greater cognitive engagement. Behavioral engagement also might increase as trust increases. When students have confidence in their group, they feel encouraged to invest in group work by attending meetings and completing assigned tasks.

[146] Huff, L. C., Cooper, J., & Jones, W. The development and consequences of trust in student project groups. *Journal of Marketing Education*,-2002-pp.24–34.

REFERENCES

1. De Hei, M., Tabacaru, C., Rippe, R., & Walenkamp, J. Developing intercultural competence through collaborative learning in international higher education. Journal of Studies in International Education, 2019-pp.190

2. Martin, J. Social cultural perspectives in educational psychology. In P. A. Alexander & P. H. Winne (Eds.), Handbook of educational psychology, 2006-pp.369

3. Hu, S., & Kuh, G. D. (2002). Being (dis)engaged in educationally purposeful activities: The influences of student and institutional characteristics. Research in Higher Education, 2002-pp.555.

4. Fredricks, J. A., Blumenfeld, P. C., & Paris, A. H. School engagement: Potential of the concept, state of the evidence. Review of Educational Research,2004-pp.59.

5. Kozulin, A., Gindis, B., Ageyev, V. S., & Miller, S. M. (Eds.). Vygotsky's educational theory in cultural context. Cambridge University Press-2003

6. Johnson, D. W., Johnson, R. T., & Smith, K. A. Cooperative learning: Increasing college faculty instructional productivity (higher education report no. 4,) -1991

7. Huff, L. C., Cooper, J., & Jones, W. The development and consequences of trust in student project groups. Journal of Marketing Education, -2002-pp.24–34.

VII SHO'BA. TILSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI

ПРОБЛЕМЫ ПОРОЖДЕНИЯ И ОЦЕНКИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

ГУЛАНДОМ ХИСАМОВНА БАКИЕВА
Узбекский государственный университет мировых языков
доктор филологических наук, профессор

Логическое развитие лингвистики текста складывается из трех ступеней: на первой ступени в качестве самой сложной языковой единицы выступает предложение; на второй - появляется понятие высказывания, которое определяется следующим образом: "высказывание - это минимальная коммуникативная единица, которая следует за репликой собеседника и ограничена паузами или сменой партнера в ситуации речевого общения, на третьей ступени высшей языковой единицей является текст, так как только текст как целое имеет законченный смысл и представляет собой единицу, удобную для перевода.

Сам текст, понятый и осознанный, определяет границы нашего понимания, и индивидуальные толкования есть лишь варианты и вариации некоего инвариантного, интерсубъективного (как относящегося ко всем и к каждому) начала (ядра). Единство это столь же предшествует вариациям и порождает их, сколь и каждый раз снова и снова порождается ими. Устойчивость смыслов связана с устойчивостью текста, с тем обстоятельством, что текстовые средства, опредмечивающие смыслы, остаются и при значительных изменениях внетекстового пространства неизменными. Это обуславливает необходимость тщательного изучения содержательной формы текста как совокупности текстовых средств [Солодилова].

По мнению А.А. Брудного, «можно обосновать гипотезу, в соответствии с которой семантика и структура текста образуют как бы одну часть сложного механизма, другая часть которого содержится в сознании и памяти индивида, воспринимающего текст, когда два этих различных компонента вступают во взаимодействие, и происходит процесс восприятия и понимания текста (например, при его чтении или слушании)» [Брудный, 133].

Художественный текст, будучи макроединицей синтаксиса, обладает структурной иерархической организацией. Подлинно художественный текст не допускает ни пропусков, ни замены своих элементов без. ущерба для его восприятия, и пропуски и замены деформируют как понимание, так и эстетические качества художественного текста.

Художественный текст – это, прежде всего, последовательность знаков, так или иначе осмысливаемая и интерпретируемая. Знак не может жить самостоятельной, независимой от человека жизнью, потому что главная его функция – быть субститутом чего-либо в процессе коммуникации, замещать предмет, явление или другой знак. При этом семантика знака зависит не только от замещаемой им действительности, но и от его места в знаковой системе, а также от его функции в культуре и от того «следа», который этот знак оставил в культуре и в сознании говорящего или воспринимающего [Матюшин, 27].

Проблема интерпретации – одна из самых сложных в литературоведении, и сегодня еще только намечаются пути к ее разрешению. Между тем проблема эта жизненно важная – редкий читатель отказывается взять на себя роль интерпретатора. Возможно, именно поэтому на интерпретацию долгое время смотрели как на нечто само собой разумеющееся

Многие исследователи выделяют в этой связи несколько уровней восприятия, или переработки речевого сообщения. Так А.Р. Лурия писал в свое время о двух уровнях: на первом происходят процессы расшифровки

воспринимаемых языковых кодов, на втором -процессы расшифровки глубинного, лежащего за воспринимаемым сообщением смысла [Лурия, 118].

В настоящее время Г.И. Богиным выделяется 3 уровня понимания текста:

1) Семантизирующее понимание, т.е. «декодирование» единиц текста, выступающих в знаковой функции;

2) Когнитивное понимание, т.е. освоение содержательности и познавательной информации;

3) Смысловое («феноменологическое») понимание, построенное на распредмечивании смыслов, презентируемых помимо средств прямой номинации [Богин, 32].

Основные вопросу которыми занимается лингвистика текста, являются следующие: что такое текст, как он образуется и чем отличается от случайной совокупности предложений; когда текст может считаться законченным, в чем отличие полного текста от незавершенного, обязательно ли все предложения законченного текста должны быть завершены; что такое смысл текста, как он понимается рецепиентом (слушателем или читателем) и что при этом сохраняется в кратковременной и долгосрочной памяти (психологическая проблема); в каком вне-лингвистическом, смысловом и общественном контексте определенный текст становится полнозначным (проблема речевой ситуации); в какой степени каждое предложение текста зависит от целого, какова связь предложений в рамках текста, почему изолированное бессмысленное или неправильное предложение в тексте воспринимается как вполне нормальное; как текст программируется и реализуется говорящим или пишущим, т.е. насколько производитель текста планирует свою деятельность и по каким правилам он осуществляет свою программу , в результате чего возникает правильное предложение; какова функция различных языковых элементов в тексте; какие отношения существуют между текстом и предложением и какие иерархические ступени следует различать (в книге выделяются: глава, абзац, параграф, отрезок

текста, высказывание, период, группа предложений) ; какие типы текста существуют и как их можно разграничить, какие изменения происходят в тексте при переходе от устной формы к письменной, и наоборот; каким правилам подчиняется диалогическая речь; какую роль играет уровень текста в развитии детской речи, в преподавании иностранных языков, при переводе, при различных патологических нарушениях речи; какие закономерности в области лингвистики текста не меняются с историческим развитием языков, т. е. являются инвариантными, а какие изменяются и как.

Всякий художественный текст представляет собой систему определенным образом соотносящихся между собой фактов, то всякое смещение этих соотношений, всякое изменение какого-либо отдельного факта резко ощущается и при этом помогает оценить и определить роль элемента, который подвергся изменению. Истинно художественный текст не выносит замены одного слова другим, одной грамматической формы -другой и т. д.

Лингвистический анализ художественных текстов должен обнаружить эксплицитные способы раскрытия символической структуры. Образцы анализа художественных текстов в нашей диссертации представляют экспликацию этих способов раскрытия символической структуры (анализ прямой и косвенной референции символов, пропозиционный анализ, постррение модели ситуации и т.д.).

Использованная литература

1. Брудный А.А. Психологическая герменевтика. – М., 1988.
2. Матюшкин, А. В. Проблемы интерпретации литературного художественного текста: учебное пособие. Федеральное агентство по образованию, ГОУВПО «КГПУ». – Петрозаводск: Изд-во КГПУ, 2007. — 190 с.
3. Лурия А.Р. Речь и мышление. – М., 1975.
4. Богин Г.И. Филологическая герменевтика. – Калинин, 1982.

CLASSIFICATION OF "BRAND" NOMINATION: LINGUOCULTURAL ASPECT

MADINA MADIYEVA
Termez Institute of engineering- technology, assistant

Today in the world of linguistics to study language units in relation to the human factor are in the trend. The study of language units in relation to the ethnicity, mentality, national- cultural values, worldview and psyche of the people who use it is becoming a priority. Therefore, the principle of nominative and national- cultural, reflected in the linguistic system, is defined as the object of many research works.

"We describe in words the various objects and events in the world around us and make the synthesis that is characteristic of each sentence that means the various connections of word signals. It brings together the words of our speech in a whole sentence, a clear reflection of the world around us,[147]" writes K.M. Bykov.

Language not only reflects the truth, but also interprets it, creating a special truth in which man lives. Most of the information comes to man in the linguistic channel, so man lives more in the world of objects and things: most of the information comes through words. It can be easier to capture the real world by perfecting any object, the world that evokes the event[148].

Indeed, "… the linguistic perceptions of a particular language community about the world are universal values and property"[149]. It is clear that language is an integral part of culture. Language cannot exist outside of culture. It has been repeatedly emphasized by W. von Humboldt that it consists of a set of practical views and ideas that define our socially inherited way of life[150].

Currently, linguistics is actively studying the role of language in the field of economics. As a subsystem "The language of economic specialization has its own

[147] Bykov K.M. Учение И.П.Павлова и философские вопросы психологии. – М.: Изд-во АН СССР, 1952.– P. 29–30.
[148] Bricheva M.M.Лингвистические аспекты нейминга(на материале англоязычных брендов). Quarterly peer-reviewed, refereed scientific journal «Vestnik АГУ». Выпуск 2 (197) 2017. –P.114.
[149] Weisgerber Y.L. Язык и философия// Вопросы языкознания. – Moskov, 1993. – №2. – P. 24-25.
[150] Humboltd W. Von.Избранные труды по языкознанию. –M.: Progress, 1984. – P.193

characteristics and universal features for a common language"[151]. In addition, it has differential properties that are not observed in common language. "Differential features include the edge of the language of specialization"[152]. It is the ability to reflect all the realities of the field of language.

A business language is not a set of words but a clear and well-designed structure that includes brand names. Almost all of these elements are explained by the forms of speech that affect the behavior of customers, buyers, employees, and most importantly, the benefits.

Brands have a strong place in the public mind to achieve a functional goal, which results in a single set of associations and a holistic image.

In economic dictionaries, the term "brand" is interpreted as follows: Brand (eng. Brand, [brænd]- stamp)- a set of ideas, associations, feelings, the value of characteristics of a product or service in the minds of consumers. The mental shell of a product or service. The brand is abstract name[153]. The term brand was derived from the English word "brand" (stamp) in 1990, the word "brandaz" from the form of pragerman language, as well as the Scandinavian word "brandr" or "brant", from the Frisian word "brond"[154].

When a brand is interpreted in a simplified and narrow sense, the term refers to the specific name of a particular product along with the individual characteristics and visual identification given by its creator and owner.

Based on the above definitions, in this article we define the concept of a brand as follows: "brand" is a term for a product or service of a reputable brand that promotes the consumer, changes its social status, as well as links with tradition.

An analysis of a manufactured product allows one to form a clear position that its purpose, quality, benefits, and benefits for consumers are an integral part of brand identification for the brand[155].

---

[151] *Dovbish O.V.* К вопросу о проблемах перевода экономической терминологии // Когнитивные аспекты изучения языковых явлений в германских языках. 2000. –P. 70-74.

[152] *Belyaeva M.* Знаковая природа экономического термина как основа перевода / *M. Belyaeva, V.D. Tabanakova*// Language and literature = Язык и литература. Tumen: Tumen. State.univer, 2001. Addit. 9. P. 12-15.

[153] https://kartaslov.ru/

[154] https://ru.wiktionary.org/

[155] https://smekni.com/a/140409-2/analiz-i-razrabotka-nazvaniy-brendov-tortov-2/

“Brand” means an integral image of a product, trademark or service[156]. The semantic field of a brand is formed in the human mind and provides an emotional connection between the linguistic concept of a brand and its semantic activity. Thus, a linguistic brand is a set of real and virtual ideas expressed in a particular product, and the brand name has a load of clear meaning to attract consumers[157].

On the one hand branding name and on the other hand brand can be described as conceptual synonyms, the difference between them is primarily due to their pragmatic content: a brand is characterized by a stable, usually a set of positive concentrations.

Brand has a lexical meaning because it is characterized by the presence of conceptual separation and lexical modality, namely branding and brand characteristics consisting of naming, distinguishing objects of the same type. As with other synonyms, the distinctive denotative relationship to brand marks is characterized by a more arbitrary (ambiguous) nature of the relationship between synonyms.

That is, a brand has a linguistic- functional semantics or a semantic load called a brand name, which is the name of a brand created using special techniques that can lead to trust and have a positive image.

In addition to creating a linguistic name of a brand, it is necessary to create its “face”, i.e. image. At the same time, when forming a brand name, it is necessary to take into account phonetic, morphological and stylistic factors[158].

The name is one of the most important elements of a brand’s marketing mix. The exact name plays a communicative role, making it significantly easier to advertise, informing the consumer about the product’s consumer features and location. In modern conditions, the consumer is under pressure from the excessive amount of advertising information in the market and can certainly play a main role in choosing the “brand name”[159].

[156] https://www.marketing.spb.ru/lib-comm/brand/dnp_diag.htm
[157] Budnyk A.V., Moiseeva N.K. Брендинг в управлении маркетинговой активностью. –М., 2003.–P.65.
[158] Rudaya E.A. Основы бренд-менеджмента. M., 2006. -P.91.
[159] Kojanova .Yu. http://cheloveknauka.com/lingvisticheskie-osnovy-naimenovaniy-brendov

СУД-ҲУҚУҚ МАВЗУСИНИ ЁРИТИШДА ЖУРНАЛИСТНИНГ КАСБИЙ АХЛОҚИ

НАРГИС ҚОСИМОВА
ЎзДЖТУ Медиа ва коммуникация факультетининг доценти, ф.ф.д.

Аннотация: Мақолада суд-ҳуқуқ мавзусини ёритишда журналист ва блогерларнинг фаолияти давомида ахлоқий қоидаларга риоя қилиш меъёрлари, ОАВ вакилларининг очиқ судларда қатнашиш, интервью олиш тартиби, суд залидан репортаж тайёрлашда журналист ва блогерлар риоя этилиши шарт бўлган ахлоқ қоидалари таҳлил этилади.

Abstract: The article analyzes the rules of ethics of journalists and bloggers in covering the legal issue, the rules of participation of media representatives in open trials, interviews, ethics that journalists and bloggers must follow when reporting from the courtroom.

Суд залидан репортажларни ёритишда қайси ахлоқий қоидаларга риоя қилиш керак? Суд жараёнини ижтимоий тармоқларда ёритиш мумкинми? Албатта, мумкин. Фақатгина суд очиқ бўлиб, раислик қилувчи судья жараённи фото ва видео суратга олишга рухсат берса. Аммо Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 113-моддасида ёзилишича, “Ҳамма судларда ишлар очиқ кўрилади. Ишларни ёпиқ мажлисда тинглашга қонунда белгиланган ҳоллардагина йўл қўйилади”[160].

Очиқ судларда ҳар ким қатнашиши мумкин. Шунингдек, давлат сири ёки қатнашчиларнинг шахсий ҳаёти билан боғлиқ ёпиқ суд мажлислари бўлиб, унга фақатгина суд раисининг рухсати билангина қатнашиш мумкин.

Ўзбекистон Республикасининг “Оммавий ахборот воситалари тўғрисида”ги Қонун билан фақатгина журналистларнинг фаолияти мувофиқлаштиради. Блогерлар фаолияти қонун назаридан четда қолади. Аммо шунга қарамай асосий қомусимизнинг **29-моддасида “**Ҳар ким фикрлаш, сўз ва эътиқод эркинлиги ҳуқуқига эга. Ҳар ким ўзи истаган ахборотни излаш, олиш ва уни тарқатиш ҳуқуқига эга, амалдаги конституциявий тузумга қарши қаратилган ахборот ва қонун билан

[160]http://www.lex.uz/acts/20596

белгиланган бошқа чеклашлар бундан мустасноди р”[161]деб белгилаб қўйилган.

Айтиш жоизки, оммавий ахборот воситаларида чоп этилаётган материаллар холис, беғараз ва қонуний асосда ёзилган бўлиши кераклигига эътибор қаратилади. Чунки нохолис фикр жамоатчилик ўртасида нотўғри тасаввур шаклланишига сабаб бўлиши мумкин. Бинобарин, суд ҳокимияти ҳам, оммавий ахборот воситалари ҳам жамиятда қонунийликни таъминлаш, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини кафолатли ҳимоя қилиш йўлида фаолият юритади.

Журналистлар суд-ҳуқуқ мавзусида ахборот беришда баъзи қоидаларга амал қилишлари лозим. Жумладан:

- ✓ Ҳар бир таҳририят ўз аудиториясининг ҳуқуқий эҳтиёжлари, қизиқишлари ва кутувларини ўрганиб бориши мақсадга мувофиқ;
- ✓ Зарур ҳолатларда сукут сақлаш, ахборотни бир томонлама мазмунда бериш, далил исботсиз материал чоп этиш ёки қаҳрамонларга турли салбий мазмундаги ёрлиқларни “ёпиштириш” каби иллатлардан қочиш;
- ✓ “айбсизлик презиумцияси”га риоя этиш;
- ✓ оммавий аудиторияга тушунарли тилда ахборот етказиб бериш;
- ✓ ОАВ материалларида фуқароларнинг фикр-мулоҳаза ва қарашларига кенг ўрин бериш, уларни манзилли ва мақсадли тарзда тайёрлаш.

Журналист суд жараёнини ёритар экан, албатта судьядан рухсат олиши зарур. https://my.sud.uz/#/#online_service сайтида бевосита судларга электрон шаклда мурожаат қилиш мумкин**.** Буни суд жараёни бошлангунига қадар амалга ошириш лозим. Агарда судья сизга видео ёки фотосуратга олишга рухсат берса, рухсат ёзма шаклда берилиб, судья бу ҳақида суд жараёни бошида ҳаммага эълон қилади.

[161] http://www.lex.uz/acts/20596

Агарда журналист судьядан интервью олмоқчи бўлса нима қилиш лозим?

Судья интервью беришга ўз хоҳиши билан рози бўлса, ҳеч қандай муаммо йўқ. Аммо судьяни бунга мажбурлаб бўлмайди. Айтиш жоизки суд залида интервью олишга йўл қўйилмайди.

Судьялардан интервью олишга тайёргарлик кўриш ва олиш бўйича журналист ҳамда блогерларга тавсиялар:

- интервьюга тайёрланиш жараёнида судьяни Кодексда кўрсатилмаган ҳуқуқбузарликка ундамаслик учун, “Судьяларнинг одоб-ахлоқ кодекси”ни яхшилаб ўрганинг;
- судьяга ўзингизни таништириб, интервью қачон ва қайси ОАВда чоп этилишини аниқ айтинг?
- саволларни судьянинг шу соҳага масъуллигидан (*Н.Қ: жиноят ишлари бўйича судьяга шу йўналишда, иқтисодий суд судьясига эса соҳага доир саволлар берилиши лозим*) тузиб чиқиб, умумий саволлардан иложи борича қочинг;
- судьялар жуда банд инсонлардир, шу сабабли интерью вақтини олдиндан келишиб, саволларни аниқ тузишга ҳаракат қилинг;
- респондентга нисбатан ҳурматда, сабрли бўлиб, очиқ юз, суҳбат предметини яхши тушинган ҳолда профессионал даражада интервьюни олишга ҳаракат қилинг;
- интервью олиш жараёни кўнгилдагидек бормаса, жаҳлингиз чиқмасин. Берган саволингизга жавоб ололмасангиз унга бир неча маротаба қайтишдан уялманг;
- судья ҳали ёпилмаган ишни шарҳлашга ҳақли эмаслигини унутманг!

Адвокатдан интервью олиш мумкинми?

Журналист суд жараёнида ўзини қизиқтирган саволлар билан **адвокатга ҳам мурожаат** қилиши мумкин. Аммо у гувоҳ ёки жабрланувчининг унга ишониб айтган маълумотларини, гувоҳ ёки жабрланувчининг розилигисиз,

ошкор этишга ҳаққи йўқ. Адвокат тергов сирини сақлаши лозим. Шунингдек, адвокатлар ўз ҳамкасбларининг фаолияти ҳақида гапиришдан тийиладилар.

Халқ маслаҳатчиларидан суд залида интервью олиш мумкинми?

Йўқ, мумкин эмас. Аввало, иш якунланиб, ҳукм ўқилгунга қадар халқ маслаҳатчилари билан алоқага киришиш тақиқланади. Уларни фақатгина ҳукм ўқилаётгандагина умумий планда сурат ёки видеога тушириш мумкин.

Халқ маслаҳатчилари холис, бетараф бўлиб, адолатли ҳукм чиқарилишига ёрдам бермоқлари лозим.

Суд тизимида фаолият юритувчи репондентлардан интервью олиш

Суҳбат жараёнида нафақат юз-чеҳранинг ҳолати, ўзини тетик тутиш, тирноқ ва сочларнинг олинганлиги, балки кийимлар ва улар ҳолатининг ҳам, бу кийимларда ўзини эркин тута билиш ҳам муҳим аҳамиятга эга. Озода ва хушбичим кийинганлик иш бўйича шерикларда ижобий тушунча уйғотади, шу сабабли кийинишга эътиборсизлик билан қаралмаслик керак. Суҳбат ва учрашувларда нутқ ва уни изҳор қилиш муҳим аҳамият касб этади. Ҳаддан ташқари тез ва кўп сўзли нутқлар унинг муаллифининг унча ишончли эмаслиги ҳақида таассурот қолдиради. Ортиқча секин нутқ аччиқланишга-ғижинишга ва унинг соҳибининг суст ҳаракат қилиши ҳақида ўйлашга мажбур қилади. Халқда кимда ким тиниқ фикрласа, у фикрини тиниқ ифодалайди, деган нақл бор. Нутқингиз суҳбатдошингизга қанчалик тушунарли бўлса, умумий тил топиб кетишингизга имконият шунчалик кўпаяди. Суҳбатни шошмасдан, овозни кўтармасдан ва жаҳл чиқаётганини, ҳатто унга асос бўлса-да, суҳбатдошига билдирмасликка ҳаракат қилиб олиб бориш лозим. Қизиққонлик ва шошмашошарлик суҳбатда фойда бермайди. Ишонарли ва шошилмасдан ифодаланган нутқ суҳбатдошда катта таассурот қолдиради. Суҳбатдошингизга эътиборли бўлинг, у келтирган важларни, улар кучсиз бўлса-да, қадрланг, акс ҳолда бу нарса хизмат муомаласига салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Агарда суҳбатдошингизнинг даражаси сиздан пастроқ ёки сизга тобе бўлса, ўзингизнинг шахсий ёки касбий

устунлигингизни намойиш қилишингиз тўғри бўлмайди. Бундай ҳолат шахсий ишончсизликка олиб келади, холос.

Интервью олишда суҳбатдошни эътибор билан эшитиш муҳим аҳамият касб этади. Суҳбатдошини оғир вазиятда эшита билиш ўзаро тушунишнинг омили ҳисобланади:

-суҳбатдошнинг асосий фикрларини ўзи учун ажратиб олиш ва уларни тўғри тушунишга ҳаракат қилиш;

- олинган маълумотни ўзидаги шахсий маълумотлар билан тезгина солиштириш ва йиғилиш, баҳс, суҳбатнинг асосий мазмунига тезликда хаёлан қайтиш;

-суҳбатдошни эшитиш унинг фикрларини идрок қилиш, мағзини чақиш ва тушунишни ўз ичига олади.

Суҳбатдошни эшитаётганда:

1) суҳбатдошга қарши шахсий огоҳлантиришларни унутиш лозим;

2) жавоб ва хулосалар қилишга шошилмаслик керак;

3) фактлар ва хулосаларни фарқлай билиш лозим;

4) нутқингиз ўта тушунарли ва аниқ бўлишига эътибор қаратиш зарур;

5) суҳбатдошингиздан эшитганларингизни баҳолашда адолатли бўлишингиз керак;

6) ўзингизни эшитаётгандай қилиб кўрсатмасдан, бошқа фикрлар билан чалғимасдан, суҳбатдошни ҳақиқатда эшитиш лозим.

Суд залидан репортаж тайёрлашда журналист ва блогерлар бир нечта ахлоқ қоидаларига амал қилишлари лозим:

-суд жараёни қатнашчиларининг шахсий маълумотларини ОАВ ёки ижтимоий тармоқларда ошкор этмаслик;

-вояга етмаганларни уларнинг ота-оналари рухсатисиз сурат ёки видеога олмаслик ва тарқатмаслик;

-зўравонлик қурбонига айланган вояга етмаганлар ҳақидаги, уларнинг шахсини аниқлаштиришга хизмат қиладиган маълумотларни, яъни фамилияси, исми, унинг фото ёки видеосурати, ота-онаси ёки васий шахс

маълумотлари, овозининг аудиоёзуви, иш ёки ўқиш жойининг манзилини ОАВ ва ижтимоий тармоқларда тарқатмаслик.

Ҳуқуқбузарликларнинг қурбони бўлган вояга етмаганлар ҳақидаги маълумот фақатгина учта ҳолатда ошкор этилиши мумкин:

- агарда 14 ёшга тўлмаган, вояга етмаган шахснинг ота-онаси ёки васий шахснинг ёзма розилиги бўлса;
- агарда унинг ота-онаси ёки васий шахси болага нисбатан ҳуқуқбузарликни содир этишда гумон қилинаётган ёки айбланаётган бўлса;
- агарда катталарнинг розилигини олишни имкони бўлмаса. Масалан, вояга етмаган шахснинг ота-онаси боласига нисбатан ҳуқуқбузарликни содир этган бўлса.

! Ҳукм ўқилиб, кучга кирмагунича ҳеч бир инсонни жиноятчи деб аташ мумкин эмас.

Судда иши кўрилаётган шахс жиноят содир этилганидан бошлаб, турли хил босқичларда турлича айтилади:

-**ҳибсга олинган** (ҳуқуқбузарлик содир этишда гумон қилиниб, ички ишлар ходимлари томонидан ҳибсга олинган шахс);

-**гумон қилинувчи** (ҳуқуқбузарлик содир этишда гумон қилиниб, унга нисбатан жиноий ёки маъмурий иш қўзғалтилган шахс);

-**айбланувчи** (айбланувчи сифатида жиноий ишнинг терговига жалб этилган, ёки бевосита жиноят содир этган ва ҳибсга олинган шахс);

-**судланувчи** (содир этган ҳуқуқбузарлиги бўйича суд тайинланган шахс);

-**судланган** (унга нисбатан айбловчи ҳукм чиқарилган шахс);

-**оқланган** (унга нисбатан оқловчи ҳукм ўқилган судланувчи).

Журналист суд жараёнларини ёритишда қуйидаги ахлоқий қоидаларга риоя этиши мақсадга мувофиқдир:

1. Судланувчининг миллати, ирқи, жинсидан қатъий назар ҳуқуқи ва шаънини ҳурмат қилиш;

2. Ёритаётган материалларида ҳар бир қаҳрамонни тасвирлашда холислик, беғаразлик тамойилларига риоя этиш;

3. Ҳуқуқий атамаларни билиш ва уларни тўғри, ўзининг асл маъносида қўллаш;

4. Суд жараёнига аралашмаслик;

5. Вояга етмаган судланувчи шахсларни уларнинг ота-онаси ва васий шахсининг рухсатисиз ошкора этмаслик;

6. Суд ҳукми чиқмай ва кучга кирмай туриб ҳеч кимни айбламаслик;

7. Жисмоний камчилиги бор инсонларни уларнинг айби бўйнига қўйилиб, ҳукм ўқилган бўлсада, нуқсонларини тилга олиб айбламаслик;

8. “Айбсизлик презумпцияси”га риоя этиш;

9. Судьянинг рухсатисиз ишга халақит бериши мумкин бўлган, гувоҳ ёки судланувчини қораловчи ёки оқловчи аудио ёки видео ёзувларни қўймаслик;

10. Шахснинг шахсий ҳаётига аралашмаслик;

11. Суд жараёни ёки инсон шахси ҳақида асосланмаган миш-мишларни тарқатмаслик;

12.Ҳамкасбларнинг шаъни, қадр-қиммати, профессионал маҳоратини ҳурмат қилиш;

12. Ҳақиқатни тижорий-реклама, партия, лавозим манфаатларидан келиб чиққан ҳолда ўзгартириб бермаслик;

13. Жиноий иш бўйича журналистик суриштирув материалларидан шахсий манфаатлардан фойдаланмаслик;

14. Муаллифлик ҳуқуқига риоя этиш ва плагиатдан қочиш;

15. Инсон ҳиссиётлари устидан кулмаслик, ҳақорат қилмаслик;

16. Жабрланганларнинг интервьюсини уларнинг рухсатисиз эълон қилмаслик;

17. Тергов жараёнида аниқланган, зўравонлик қурбонига айланган аёллар, ёш болаларнинг ўта мудҳиш видео ва фотосуратларини бермаслик лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мухаммадиев А.А. Судлар фаолиятини ташкил этиш. Дарслик. - Т.: ТДЙИ, 2010.

2.. Андриевский С.А. Русские судебные ораторы в известных уголовных процессах ХИХ века. – Тула: Автограф, 1997.

3. History of the judiciary - Courts and Tribunals Judiciary. https://www.judiciary.uk › about-the-judiciary

4. Левина Л. Н., Терехова Л. Н. Римское право. –М., 2010// https://jurisprudence.club/istoriya-prava-uchebnik/ponyatie-sistema-rimskogo-chastnogo.htmlhttp://lex.uz/dictionary?word

5. Судебная система Германии. http://interlaws.ru/sudebnaja-sistema-germanii/

6. Судебная система РФ. https://lawbook.online/prava-pravovedenie-osnovyi/sudebnaya-sistema-74587.html

7. Худойшукуров З. “Хабеас корпус” институти ва инсонпарварлик тамойиллари. http://old.xs.uz/index.php/homepage/zhamiyat/item

LEXICAL-SEMANTIC AND LINGUISTIC-CULTURAL FEATURES OF ENGLISH-UZBEK DESIGN AND PAINTING TERMS

DILOROM RAHMONOVA
Teacher of UzSWLU

In the study of artistic and design terminology, it is undoubtedly important to study the formation and development of the terminological system, as well as the specific linguistic features of the terms. In the theoretical analysis of the terms terminology, terminology, terminosystem, reference was made to the scientific works of terminologists in this field. Terminology is a set of words and phrases used in linguistics to express specific concepts and names that belong to a particular field of science. Terminology is an independent sector of any national language and is closely related to professional activity.

In terminology research in world linguistics, terminology is considered as a set of terms or concepts that are formed in a set of knowledge related to a field, and

terminology is considered as a concept that regulates terms and reflects the relationship between them.[162]

It is known that each language has its own specific vocabulary, one of the main features of which is the limited scope of use. Special vocabulary is used only in the speech of industry representatives and is understandable only to them. In the field of painting and design, too, there are special units that ordinary people do not understand: gorelef, axonometric projection, fresco, bas-relief, measurement perspective, etching, xylography, and more.

A linguist who has been involved in terminology for many years, T.L. Kandelaki defined the term as: "A term is a word or lexical phrase that requires a definition to define its meaning in a system of relevant concepts." AA Reformatsky expresses the idea of the two-sided "citizenship" of the term as follows: Logos and lexicon are important in understanding the meaning of a term, regardless of its rationale and characteristics."[163] In fact, the term refers to a specific concept. However, there is a serious objection: the nominative function is specific to many words with independent meanings, in which case there is no other aspect of the terminological lexicon, which means that the sign cannot be the main and unique for the term, does not serve as its differential sign. Such evidence does not allow us to calculate the definitive function as the main distinguishing feature of a particular name.

Linguists have identified the most important features of terms, as well as the requirements for them. Normative requirements for the term were first introduced by the founder of the Russian School of Terminology, D.S. It was marked by Lotte. These are: structure, the independence of the term from the context, brevity,

[162] Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение. – М.: Академия, 2008. – 9 с.; Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1968. – 180 с.; Wills W. Fachsprache und Übersetzung // Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. München; New York; London; Paris, 1979. – 62 p.; Drame, A. (2006). Terminography and Lexicography: What is the difference? Retrieved from.

[163] Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – 11 с.

absolute and relative meaning, simplicity and comprehensibility, the degree of implementation of the term.[164]

It is well known that terms are not just specific words, but also specific lexical units. Terms have the property of naming as well as describing. All the lexical-semantic processes that take place in colloquial speech are also specific to terms. However, such semantic processes in terminological lexicon (polysemy, homonymy, synonymy, antonymy, etc.) differ from the general lexicon.

The uniqueness of the development of the field of art and design in different countries was a decisive factor in the formation of regional and national characteristics in these areas, which reflected the perceptions of some peoples about national and historical values and justified the methodological diversity of their objects. At the same time, global developments affecting all of humanity have led to the refinement of the language of the field of art and design, and have set international directions for the development of the field. This situation played an important role in the formation of sectoral terminology.

Painting is an elegant art form that combines painting, sculpture, and graphics; reflects reality in visual images in its easily recognizable spatial forms. Types of painting, depending on their characteristics, create a sense of objective existence of the real being - size, color, space, as well as the material form of the object and the light air environment, movement and change, thereby moving from the emotional specificity of the image to illusionism. Painting not only depicts what can be seen, but also expands the possibilities of ideological mastery of the world, reflecting in his works the temporal development of events, this or that part (fabula), free storytelling, dynamic movements. Art has emerged and developed on the basis of human labor activities, beliefs, religious views.[165]

References

1. Лотте Д.С. Краткие формы научно-технических терминов. – М.: Наука, 1971. – 130 с.

[164] Лотте Д.С. Краткие формы научно-технических терминов. – М.: Наука, 1971. – 130 с.
[165] http://n.ziyouz.com/books/uzbekiston_milliy_ensiklopediyasi/O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi - T harfi.pdf

2. Реформатский А.А. Мысли о терминологии // Современные проблемы русской терминологии. – М.: Наука, 1986. – 11 с.
3. Гринев-Гриневич С. В. Терминоведение. – М.: Академия, 2008. – 9 с.; Реформатский А.А. Термин как член лексической системы языка // Проблемы структурной лингвистики. – М.: Наука, 1968. – 180 с.; Wills W. Fachsprache und Übersetzung // Terminologie als angewandte Sprachwissenschaft. München; New York; London; Paris, 1979. – 62 p.; Drame, A. (2006). Terminography and Lexicography: What is the difference? Retrieved from.
4. http://n.ziyouz.com/books/uzbekiston_milliy_ensiklopediyasi/O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.

ШАХС РУҲИЯТИГА ВИРТУАЛ РЕАЛЛИКНИНГ ПСИХОЛИНГВИСТИК ТАЪСИРИ

САИДАБЗАЛХОН АЪЗАМХОНОВ
ЎзМУ Журналистика факультети
таълим-тарбия маслаҳатчиси-тьютори

Интернет технологиялари ҳаётимизда муҳим ўрин эгаллаб келмоқда. Уйда, кўчада, мактабда, ишда техника ва технологиялардан фойдаланамиз. Маълумки, компьютер билан боғлиқ жараёнлар инсон шахсига жуда катта таъсир ўтказади, лекин бу таъсирнинг моҳияти ҳозиргача яхши ўрганилмаган. Ачинарли тарафи шундаки, бу жараён дунё ҳамжамияти томонидан етарли даражада жиддий қабул қилинмаяпти.

Аввало, эътиборни “Интернет” тушунчасига қаратсак. Интернет-технологияларнинг фаол ривожланиши глобал алоқаларнинг таркиб топишига туртки бўлди. Замонавий Интернет муҳити – барча фойдаланиши мумкин бўлган ахборий архив, глобал электрон бозор, бутун дунё маълумотлар базаси, тақдимотлар қилиш майдони, ижтимоий тармоқлар «ўргимчак тўри»дир. Интернет муҳити WWW, интерфаоллик, мультимедиявийлик, гиперматн ва шу каби тушунчаларни ҳаётимизга олиб кирди. Шу билан бирга, компьютер ва Интернет технологияларининг ривожланиши маданиятнинг янги ахборий кўриниши бўлган “виртуал реаллик”ни яратди.

“Виртуал” атамаси фаннинг турли соҳаларида қўлланилади. У умумий килиб айтганда, асосий реалликка нисбатан бошқа реалликнинг ўхшашлиги

(сохталиги), яъни бирор нарсанинг барча хусусиятларига эга бўлсада, ҳақиқатда, ўша нарсанинг ўзи эмаслигини билдиради. Виртуал реаллик ўзидан юқори даражадаги бошқа реалликни яратишга қодир ва бу чексиз давом этади, яъни иерархия босқичлари сони чегара билмайди. Унинг чегараси фақат инсоннинг руҳий-физиологик табиатининг чекланганлиги билан белгиланиши мумкин. Инсон руҳий оламига асосий жисмоний реалликдан чиқиб кетиб, ўзининг махсус реаллигини яратиш хосдир. Масалан, китоб ўқиётиб ёки фильм кўраётиб, инсон ўзга дунёга тушиб қолади, яъни виртуал реаллик шахс руҳиятини тубдан ўзгартирадиган ҳеч қандай янгилик яратмайди.

Виртуаллик – тасаввурдаги муҳит, аудио ва видеоларнинг замонавий имкониятлари ёрдамида яратилган реал муҳитдан фарқ қилувчи бошқа муҳитнинг ҳаёлий тасаввури бўлиб, реал кечинмалар, образлар кўринишида намоён бўлади. Виртуал реалликда инсон ўзини бенуқсон, керакли ҳамда муҳим шахсдай ҳис қилади. Ахборий жамият инсониятга катта имкониятлар эшигини очади, лекин кўпгина таҳдид ва ўз домига тортиб кетиш каби муаммоларни ҳам келтириб чиқаради. Замонавий компьютер ўйинлари ҳаёт қийинчиликларидан яширинмоқчи бўлганлар учун қопқон вазифасини ўтайди. Компьютер ўйинларининг яратувчилари ўйинлар дастурига инсонни ўзига боғлаб қўювчи турли механизмларни киритадилар.

Виртуал реаллик компьютер технологиялари ёрдамида уч ўлчамли моделлаштириш соҳасидан бошланди. Виртуал реалликни ўрганиш учун бошқа муҳитга тушиш ёки унда иштирок этиш керак. Фойдаланувчи ўзининг реал муҳитни қабул қилувчи сезгиларини виртуал реалликка ўтказади, у виртуал фазога уланиб, ташқи кузатувчи бўлиб қолмай, унинг иштирокчисига айланади. Бу муҳитни субъект ҳақиқий деб ёки ҳақиқатга яқин деб қабул қилади.

Бутун дунё “ўргимчак тўри” бўлмиш Интернет виртуал реалликка мисол бўла олади, деб ҳисоблаш мумкин. Интернет-фазо ахборот ёрдамида вужудга келган. Ана шу ахборотнинг қайсидир қисми реал дунё

объектларининг ҳақиқатда мавжудлигини акс эттиради, қолган қисми эса, мавҳум, шакллантирилмаган. Тармоқдаги инсон – фойдаланувчи эса, аноним бўлиши ёки ўзини қандай хоҳласа, шундай кўрсатиши мумкин. Интернетга маданият призмаси орқали қарайдиган бўлсак, замонавий индивид учун дунё – виртуал реаллик қонунияти асосида мавжуд бўлган ахборий майдондир. Виртуаллик ҳиссиётлар, сезгилар ва ҳаракатнинг эркинлигини таъминлайди. Бунда ҳаётнинг реал муҳит объектлари маълум бир "матрица" (математик элементлар жадвали)га бириктирилган виртуал ўйинга ўхшайди. Бино деворлари ва шахсий фазо чегаралари физик хусусиятга эга бўлмайди, шахсий суҳбатнинг ўрнини эса, экран мониторидаги хат ёзишлар эгаллайди.

Интернет шундай имкониятлар эшигини очадики, "реал ҳаётда" бу ҳақида ҳатто тасаввур ҳам қилиб кўрилмайди. Ҳар бир инсон бу ерда ўз қизиқиши ва қобилиятларни амалда қўллаши мумкин. Лекин "виртуаллашув"нинг хавфли томонлари ҳам мавжуд, яъни бутун иш, ўқиш вақти ва бўш вақт Интернетга сарфланади. Ўйин билан овора бўлиб, инсон ҳақиқий ҳаётдан узилиб қолиши, реал ва виртуал қарашлари орасидаги фарқни йўқотиб қўйиши мумкин. Бу эса, чарчаш, атрофдагиларни тушунмаслик каби салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Уларга худди ахборот етишмаётгандай туюлади. Виртуал реаллик орзулар ушаладиган, муаммолар ҳал бўладиган жойдек кўринади. Унда тасаввур қилиш, ўй суриш ёки кўз олдига келтиришдагидан фарқли ўлароқ, ҳақиқий реалликнинг деярли барча элементлари кўз ўнгимизда жонланади. Ҳақиқий инсонларнинг виртуал қиёфада қатнашиши, улар билан виртуал мулоқотда бўлиш эса, виртуал дунёга янада кўпроқ ҳаққонийлик тусини беради, унга бўлган ишончни орттиради, умидни кучайтиради.

График дизайн турли тартибдаги виртуалликларни, яъни график интерфейслардан тортиб интерфаол муҳит ва ҳаттоки бутун дунёларни яратишдаги кучли қуролдир. Виртуал муҳитни яратувчилар фазони максимал даражада ҳақиқий бўлишига ҳаракат киладилар. Бу билан улар реаллик ва виртуаллик чегараларини ўчирадилар. Виртуал фазо учун эса, бу ҳам камлик

қилаётгандай, у янада кўпроқ реал бўлишга даъвогарлик қиляпти. Кўп ҳолларда эса, фойдаланувчи учун мумкин бўлган ягона фазо сифатида унинг ўрнини босяпти. Масалан, аксарият ўқув ва ўйин симуляторлари фақат руҳий ҳиссиётларнинг мавжуд бўлган барча спектринигина эмас, балки жисмоний сезгиларни ҳам ўтказишга ёрдам беради. Бу эса, ўз навбатида, инсоннинг реал муҳитнинг ҳақиқий сезгиларига бўлган талабининг ўрнини босади. Виртуал реалликка чуқур кириб борганда, у индивид ёки шахснинг барча сезги органларига ҳамда ички ҳиссиётларига, тасаввури ва ижодий қобилиятига таъсир килади. Кундалик ҳаёт эса, оддийдан виртуал реалликка ва қайтиб оддийга такрор ўтаверишдан шахснинг иккиланишига олиб келади. Буларнинг ҳаммаси инсоннинг реал муҳитдаги фаолиятини қайтариб бўлмас ўзгаришларга етаклайди. Инсон асосий ҳаётий фаолиятини виртуал муҳитга бағишлайди ва борган сари кўпроқ вақтини интернетда ўтказади. Жамиятда ўз ўрнини топа олишга қодир бўлмаган инсон виртуал ҳаётга кириб кетади. Баъзи бировлар учун аҳамиятсиз бўлган нарсалар, бошқалар учун шахсини қўпоришга сабаб бўлиши мумкин. Аста-секин ўрганиш, яъни виртуал боғланиш ҳосил бўлади. Бундай инсонлар ҳаётда ўзлигини намоён қила олмай, муаммолардан виртуалликка ўз хоҳишларини қондириш, ишонч ўрнини эгаллаган хавотирларини йўқотиш ёҳуд камайтириш учун қочадилар. У ер боғланиш ҳосил қилган инсон учун худди тушга ўхшайди, уйғонишни истамайди. Чунки уйгонганда, унинг умидлари поймол бўлади ва яна эски хавотирлари янгиланади.

Шунинг учун бугунги кунда реал ва виртуал фазолар орасидаги чегара, бир муҳитдан иккинчисига ўтишдаги назорат, икки муҳитнинг ўзаро таъсири ва бир фойдаланувчининг бир вақтда икки муҳитда бўлиши фақат кибернетика ва дастурлаштириш соҳалари мутахассисларининг муаммоси бўлиб қолмай, балки маданиятшунослар, ижтимоий ва бошқа соҳа вакилларининг муаммоси ҳамдир. Илмий мақолаларда кўплаб тадқиқотчиларнинг компьютернинг инсонга қандай таъсир қилиши тўғрисида кўп фикрлар келтирилган. Улардаги фикрлар турли-туман, ҳатто

қарама-қарши ҳамдир. Виртуал реаллик инсоннинг ўзлигини намоён килиши учун жуда катта имкониятлар яратишига шубҳа йўқ. Ўз ижодий ва касбий маҳоратини ҳамда шахсининг руҳий ўсишини ривожлантириш мақсадида ундан оқилона фойдаланишни билишга виртуал эркинлик қандай хавф туғдириши мумкинлигини англаш орқали эришилади. Болалар ва ёшларни эса, виртуал реаллик олиб келиши мумкин бўлган хавфдан оиладаги меҳр-оқибат, яхши дўстлар билан мулоқот, бахтли болалик каби омиллар асраши мумкин.

АДАБИЁТЛАР

1. Дэн Роэм. Визуальное мышление. Как "продавать" свои идеи при помощи визуальных образов. The Back of the Napkin: Solving Problems and Selling Ideas with Pictures, О. Медведь таржимаси. - Манн, Иванов и Фербер, Эксмо, 2013.
2. Ли ЛеФевер. Искусство объяснять. Как сделать так, чтобы вас понимали с полуслова. Галина Федотова таржимаси. - Манн, Иванов и Фербер, 2013.
3. Шакти Гавэйн. Созидательная визуализация. - София, 2007.

ФРАЗЕОЛОГИК БИРЛИКЛАРДА ГЕНДЕР АСПЕКТИНИНГ ҚИЁСИЙ ТАДҚИҚИ (НЕМИС ВА ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИ МИСОЛИДА)

БАҲОРА ДЖУРАХОЛОВА
Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети
Немис тили назарияси ва амалиёти кафедраси
ўқитувчиси, докторанти

“Гендер” тушунчасининг ривожланиши натижасида тилшуносликда ҳам “гендер тилшунослиги ” номли янги йўналишнинг пайдо бўлишига сабаб бўлди. Маълумки, гендер тилшунослиги тилда икки жинс вакилларининг ўзаро акс этиши, уларнинг келиб чиқиш тарихи ва категориялари, хусусиятлари ҳақида О.А.Воронина (1997), Д.Алферманн (1996), Ж.Скотт (1986), Т.Эккес (1997), Д.Нублинг, Ҳ.Катофф (2018) ва бошқаларнинг ишларида кузатиш мумкин. Тилшуносликда жинсларнинг хусусиятлари ва

хатти-ҳаракатлари, улар тўғрисида жамиятда тарқалган фикрлар гендер тилшунослигининг асосий ўрганувчи объекти сифатида қаралган.

Кўринадики, “гендер” концепти тилшуносликнинг германистика йўналишида кам ўрганилган соҳаларидан бири бўлиб, ушбу мавзу кўплаб илмий тадқиқотлар олиб борилишини тақазо этади. Д.Нублинг ва Ҳ.Катофф (2018) ларнинг қайд этишларича, гендер тушунчаси системалингвистика, социолингвистика ва суҳбат лингвистиканинг барча тармоқларида кенг қўлланилади. Немис олимларининг таъкидлашларича, жинс луғатлар ,суҳбат жараёнлари ва ҳазил-мутойибалар ёрдамида гендерликнинг таркиб доирасини аниқлашда бевосита иштирок этадиган омилдир.

Кейинги пайтларда тилшуносликнинг деярли барча соҳаларида *гендер* тушунчасини учратиш мумкин. Биз ушбу мақолада гендерликнинг фразеологик бирликларда қиёсий жиҳатдан акс этиши хусусида фикр юритамиз.

Фразеология тилшуносликнинг бўлимларидан бири бўлиб, тилдаги ибораларни ўрганади. Шу ўринда *фразеологик бирликлар* сўзининг маъносига эътибор беришимиз керак бўлади. Фразеологик бирликлар тилда икки ёки ундан ортиқ сўздан ташкил топиб, кўчма маънони ифодалайди ва маъноси бир сўзга тенг келадиган турғун бирикмаларни ташкил қилади. Шунингдек, фразеологик бирликларга жуфт сўзлар, фразеологизмлар ва мақоллар киради.

Гедерликнинг фразеологик бирликларда акс этиши шу пайтгача ўрганиб келинаётган долзарб муаммолардан бири бўлиб, ушбу муаммо Америка Қўшма штатларида юз берган аёллар ҳаракати натижаси ўлароқ Европада, хусусан Германияда 70-йилларда феминистик лингвистиканинг фан сифатида ўрганилишига сабаб бўлди. Феминистик лингвистиканинг асосчиси Л.Ф.Пуш тил соҳасида аёлларнинг иштирокини баҳолашнинг нафақат салбий тарафларини, балки ижобий тарафларини ҳам очиб берди. Унинг фикрича, “аёл” тушунчасининг тил тизимида ва уларнинг қўлланилишидаги бевосита иштироки кейинчалик тилшуносликда аёл ва эркакнинг тенглик

даражарасига олиб келди. Бошқача қилиб айтганда, гендерлик тилшуносликнинг барча тармоқларига кириб борган бўлиб, ушбу жараёнга жамиятда, кундалик сўзлашувларда ҳам дуч келиш мумкин. (2).

Тадқиқотларимиздан кўришимиз мумкинки, немис ва ўзбек тилларининг ҳозирги кундалик ишлатадиган тил жараёнида гендерлик ҳар иккала жинс вакилларининг жамиятда тутган ўрни ва бажарадиган ролидан келиб чиққан ҳолда жинсларнинг ассиметрияси ва стереотиплари: яъни, эркаклар ва аёлларга хос бўлган хусусиятлар белгиланади**.** Жинсларнинг аёл ва эркак ролларига бўлиб ўрганишлар натижасида аниқлашимиз мумкинки, эркакларга хос бўлган белгилар аёлларникига қараганда юқори даражада туради. Бироқ ,ушбу стереотипларнинг аҳамиятга молик тарафларидан яна бири шундаки, тилда аёллик мотивлари эркакларникига қараганда кўпроқ учрайди: яъни, гендер стереотиплари нафақат эркак ва аёлнинг гендерлик белгиларини,балки аёлнинг давлат ва жамоат ишларидаги фаоллигини ҳам кўрсатади.

Англашиладики, *гендерлик* тилшуносликнинг таркибий бир қисмигина бўлиб қолмай, балки лингвистиканинг амалий тармоқларида ҳам кенг қўлланилади. Бу борада олиб борган кузатувларимиз шуни кўрсатадики, фразеологизмлар, фразеологик бирликлар ва мақоллар гендерлик акс этадиган энг сермаҳсул йўналиш саналади. Шу ўринда мақолларда *гендерлик*нинг ифодаланишига эътибор қаратиш зарур бўлади. Мақоллар бугунги кунда барча ижтимоий қатламлардаги аёлларнинг эркаклардан фарқли ўлароқ тутган роли ҳақидаги батафсил маълумотларни беради. Аёлларнинг ўзига хос ўрнини жамоавий муносабатларда ҳам кўриш мумкин.

Гендерликнинг акс этишини немис ва ўзбек тилидаги халқ мақоллари мисолида ўрганар эканмиз,энг аввало ҳар иккала тилдаги мақолларда гендерлик хусусиятларининг ўхшаш ва фарқли томонларини таҳлилий ўрганишимиз талаб қилинади. Мисол учун *Eine Frau ohne Mann ist Fenster ohne Scheibe; Eine Frau ohne Mann ist ein Schloss ohne Klinke, eine Flasche ohne Stöpsel, ein Leib ohne Seele; (Mieder 1988.) Ein Weib ohne Mann ist weder*

Fleisch noch Fisch мақоллари ўзбек тилидаги *Ҳар ким ўз жуфти билан яратилган (Ҳар ким ўз жуфтига эга),Эр-у хотин қўш ҳўкиз, Эр-хотин қўш қанот; Эр авра, хотин астар; Эр қуёш йўлдоши, хотин умр йўлдоши; (*3.Ўзбек халқ мақоллари) каби мақолларига тўғри келади. Муаллиф ушбу мақолларда ***eine Frau***, ***ein Weib – аёл, хотин*** тимсолларини шунчаки қўлламаганининг сабаби гендерлик хусусиятидан келиб чиққан ҳолда: хусусан аёлларсиз оилани ҳам,жамиятни ҳам тасаввур қилиб бўлмагани каби, ижтимоий ҳаётда эркакларнинг ўз ўрни ,роли борлигига катта аҳамият қаратилган. Шу нуқтаи назардан жамиятда аёлни эркакдан ,эркакни эса аёлдан айро тасаввур қилиб бўлмаслиги ёритилган. Ўзбек халқининг кўп асрлик тарихий, маданий қадриятлари ва миллий менталитет умумлаштирилган мақолларида айниқса оила, аёл ва эркакнинг оилада тутган ўрнига алоҳида ўрин ажратилган бўлиб, ўзбек оилаларида эр-у хотин бир бутун *жуфтлик* сифатида кўрилган.

Бундан ташқари немис тилидаги мақолларда эркакларнинг аёлларга нисбатан ёмон муносабатларининг тасвири кам учрайди. Мисол тариқасида *Wer seine Frau schlägt, der schlägt mit seiner linken Hand die rechte(Mieder 1988.); Weiber schlagen gibt schlechte Ehre* ўзбек тилига *Кимки ўз аёлини урса, унинг чап қўли ўнг қўлини уради;* ёки *Хотинларни уриш беҳурматлик демакдир*. Яна бир мисол немис тилида *Wer Weib und Kind nicht regieren kann, ist nicht einmal ein halber Mann* – ўзбек тилида *Аёли ва боласини бошқара олмаган эркак, эркак эмасдир* деган маъноларни билдиради. Мазкур мақолларда *Weib und Mann* –аёл ва эркак тушунчалари орқали аёлларга хос бўлган бўйсунувчанлик, эрига бўлган ҳурматниниг яширин кўриниши намоён бўлса, қаттиққўллик , бағрикенглик, оилани бошқарувчанлик каби эркак кишига хос бўлган ижобий фазилатлар ўз ифодасини топган.

Бундан аён бўладики, гендерлик хусусиятлари мақолларда ҳар бир жинс вакилининг ўз харктер ифодаси, турмуш тарзи ва ташқи таъсирлар, эркак ва аёл кишининг ижтимоий ҳаётда тутгун ўрнидан келиб чиқиши атижасида пайдо бўлади.

Мақолларда аёл кишининг оила, дўстлар даврасидаги ўрнига тўғри баҳо бериш жуда муҳим ҳисобланади, яъни: аёл бу-она, турмуш ўртоқ, уй бекасидир. Немис халқ мақолларида аёл киши предикация-яъни аниқ бир асосларга эга бўлмаган, аммо гўзал хислатларни ўзида жамлаган бир объект сифатида ифодаланади. Мисол учун немис тилидаги *Ein Weib ohne Tugend ist ein goldener Becher mit saurem Wein ёки Ein Weib ohne Tugend ist ein Buch ohne Register* ўзбек тилига *Наъмунавий хулқи бўлмаган аёл, бўм-бўш китобга ўхшайди.* Кўринадики, аёл киши нафақат ўзининг жозибаси, гўзаллиги билан, балки гўзал наъмунавий хулқи билан ҳам атрофдагиларнинг назарига тушиши лозим. Мақолларда аёлларнинг характерларини очиб беришда турли буюмлар, предметлардан бадиий мотив сифатида фойдаланилади. Мисол учун юқоридаги мақолда аёлнинг хулқ-атворини тасвирлашда *Wein-вино,ичимлик*, ёки *Becher-идиш, ein Buch –китоб* каби турли мавзуларга оид сўзлар кишиларнинг гендерлик хусусиятларини турли бадиий ўхшатишлар ёрдамида ёритишга хизмат қилади.

Шу ўринда немис тилида “иқтибосларни” англатадиган мақолларни ҳам келтириб ўтсак. Масалан: немис тилида *Eine kluge Frau macht den Mann vernünftig – Ақлли аёл эрини ҳам ақлли қилади; Ohne Frauen und Wein kann niemand fröhlich sein – Аёллар ва шаробсиз ҳеч ким бахтли бўлолмайди;*

Маълумки, ўзбек халқи эркак кишиларни ҳар доим мардлик, жасорат, садоқат, уйнинг устуни, намунали ота тимсоли сифатида тарифлайди. *Эр бор ерда зўр бор; Эрнинг ишин эл билар; Эр йигит элга тортар; Ота ғайратли бўлса, бола ибратли бўлар; Эрнинг отини эл чиқарар; Эрингга ёқдинг, элингга ёқдинг* (7).

Бундан ташқари славянь халқларининг 15-асрда ёзилган лексикографик манбааларида аёл кишининг гўзал ҳусни шундай тасвирланади: *Wer eine Frau wegen der Schönheit nimmt, hat gute Nächte, aber schlechte Tage* – бундан билиш мумкинки, аёлларнинг гўзаллиги ҳар доим ҳам инсонни бахт сари етакламайди(7). Изланишлар шуни кўрсатадики, гендерлик хусусиятларини акс эттиришда эркаклар ва аёлларнинг ички қиёфасидан кўра, уларнинг

ташқи қиёфасини тасвирлаш бироз мураккаб жараён бўлиб, ҳар иккаласида ҳам ўхшашик ва фарқланишлар мавжуд.

Шуни айтиш жоизки, немис ва ўзбек тили халқ мақолларида *аёл ва эркак* образларининг ҳар икки тилда учрайдиган гендерлик хусусиятлари,уларнинг белгилари, ўхшаш ва фарқли жиҳатларини очиб бериш гендер лингвистиканинг бугунги кундаги асосий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ушбу йўналиш германистика соҳасида ҳали кўп ўрганилмаганлиги сабабли, илмий тадқиқотимизда шу мавзуни ёритишга ҳаракат қилдик.

Мақолада қиёсланаётган икки тилдаги мақоллар гендер хусусиятларидаги ўхшаш ва фарқли томонлари ўрганилди ва таҳлил қилинди. Изланишлар давомида аёл ва эркакнинг характери,ижтимоий ҳаётда тутган роли,аёллик мотивлари,гендер стереотиплари гендерлик нуқтаи назаридан ўрганилди.

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки, юқолрида немис ва ўзбек халқ мақолларида ва фразеологик бирликларда ифодаланадиган аёл ва эркак образларининг ҳар икки тилда учрайдиган гендерлик хусусиятлари,уларнинг белгилари, ўхшаш ва фарқли жиҳатлари очиб берилди.Немис ва ўзбек тилларининг ҳозирги кундалик ишлатадиган тил жараёнида *гендерлик* ҳар иккала жинс вакилларининг жамиятда тутган ўрни ва бажарадиган ролидан келиб чиққан ҳолда жинсларнинг ассиметрияси ва стереотиплари: яъни, эркаклар ва аёлларга хос бўлган хусусиятлар белгиланган, ҳар икки тилдаги мақолларда гендерлик хусусиятларининг ўхшаш ва фарқли томонлари таҳлилий ўрганилган. Шунингдек, гендерлик хусусиятлари, белгилари ва стереотиплари мисоллар ёрдамида ёритиб берилди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Воронина О.А. Введение в гендерные исследования (Тезисное изложение лекции) Материалы Первой Российской летней школы по женским и гендерным исследованиям «Валдай -96». -М:, 1997, 31 б,286 б.

2. Dorothee Alfermann., Geschlechterrollen und geschlechtstypisches Verhalten.,-Stuttgart:, Kohlhammer Verlag, 1996, (300 S).

3. Мирзаев Т., Мусоқулов Б., Саримсоқов. Ўзбек халқ мақоллари. -Т:, Шарқ, .2003, 512 б.

4 Scott J., Gender A. Useful category of historical analysis American Historical Review.,-Oxford:, Oxford University Press, 1986, 22б, 1500 p.

5. Thomas Eckes/ Geschlechterstereotype Mann und Frau in sozialpsychologischer Sicht., - Freiburg Pfaffenweiler Centaurus Verlag, 1997, 560 S.

6. Wolfgang Mieder. Sprichwort-Wahrwort? Studien zur Geschichte, Bedeutung und Funktion der Sprichwörter.-Frankfurt Main: Artes populäres Verlag, 1992,

БАДИИЙ МАТНДА ОНОМАТОПИК СЎЗНИНГ ЛИНГВОПОЭТИК АҲАМИЯТИ

ЖАЛОЛИДДИН ЁДГОРОВ
ЎзР ФА Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори институти таянч докторанти
yodgorov202@mail.ru

РЕЗЮМЕ: Мақолада ономатопик сўзнинг бадиий матндаги лингвистик ва поэтик актуаллашуви борасида сўз боради.

РЕЗЮМЕ: В статье рассматривается лингвопоэтическая актуализация звукоподражательного слова в художественном тексте.

RESUME: The article deals with the linguistic and poetic actualization of an onomatopoeic word in a literary text.

“Тилнинг пайдо бўлишидан тортиб, унинг тарихий тараққиётию яшаш тарзигача, истиқомат шароитидан тортиб, эврилиш шамойилларигача, умуман, бу яхлит беназир ҳодисанинг моҳияти ва табиатини осонлик билан инкишоф қилиш мушкул иш. Зотан, инсон тили бениҳоя мураккаб, бениҳоя кўп томонлама, бениҳоя ўзига хос муҳташам ва мунтазам ҳодисадирки, унинг барча жиҳатларини яхлитлигича ва бирданига тасаввур қилишга кўпда инсон ақли ожизлик қилади”[166]. Дарҳақиқат, тил ва жамият муносабати замонавий тилшуносликнинг марказий ўрганиш муаммоларидан бири бўлиб, тилнинг пайдо бўлиши, ривожланиши ва фаолиятининг ижтимоий моҳияти, унинг жамият билан алоқаларидаги табиати, жамиятда нутқий мувофиқлашиш каби бир қадар мураккаб жараёнларни қамраган ҳодиса

[166] Маҳмудов Н. Ўзбек тили социолингвистикаси муаммолари // Ўзбек тили ва адабиёти, 2020, 3-сон. 3-бет.

ҳисобланади. Зеро, ижтимоий-нутқий реализация жараёнида тилдан фойдаланишдаги ижтимоий фарқлар, шунингдек, тилдан турли хил қўлланиш соҳалари билан боғлиқ бўлган функционал хилма-хилликлар билан боғлиқ ўрганишни талаб этади. Тилнинг пайдо бўлиши ва инсоният жамиятининг пайдо бўлиши ўртасида тўғридан-тўғри боғлиқлик мавжуд ана шу жиҳатлари билан аҳамиятлидир.

Тилнинг келиб чиқиши масаласи узоқ даврлардан, хусусан, антик даврда тилнинг моҳияти ҳақидаги умумий фалсафий мунозаралар доирасида кўтарилган. Бу борадаги фикрлар Гераклит, Элеялик Пармедон, Емпедокл, Демокрит, Протагор, Горгиас ҳамда Продик каби файласуф ва нотиқлар асарларида илк бора учрайди[167]. Ушбу қарашларни моҳият ва ёндашиш жиҳатидан иккита йўналишга ажратиш мумкин. Биринчиси, тилнинг табиий характерини ва унинг келиб чиқиши ҳамда тузилишининг табиий, биологик шартлилигини кўрсатувчи “фюсей” (лот. табиий) назарияси бўлса, иккинчи йўналиш “тесей” (лот. яратилишига кўра) назариясида тилнинг нарсаларнинг моҳияти билан боғлиқ бўлмаган шартли табиатини, яъни, ижодий яратилиш жараёни билан боғлиқ ҳодисани ўрганишидир. Зеро, ономатопик сўзларни интра ва экстралингвистик омиллар асосида лингвистик маконни кенгайтириш борасидаги хусусиятларини ўрганиш даврий тадқиқларни талаб этади.

Дарҳақиқат, даврий тадқиқоқтларда товуш тасвири билан боғлиқ ҳодисалар фоносемантика доирасида ўрганилиб келинмоқда. Фоносемантика[168]нинг объекти тилнинг товуш-визуал томони ҳисобланиб, у тилда вужудга келувчи “турли гавдаланиш ва қайта гавдаланишларни” икки тизимга ажратган ҳолда, яъни, биринчидан, акустик денотат (ономатопик) ва акустик бўлмаган денонат (товуш-рамз) хусусиятларига кўра ўрганади. Ономатопик фонемалар ва улар англатаётган номинация ўртасидаги боғилиқлик, шунингдек, овозли тасвирни бир бутун лингвистик бутунлик

[167] Лебедев А.В. Ранная греческая философия. – Москва: Наука, 1989. – 609 с.

[168] Изоҳ: Бу термин илк бора С.В.Вороннин томонидан тилшуносликка олиб кирилган бўлиб, ҳозирда бу термин билан параллел равишда фоносемика, лингвистик иконизм, мимологика ва мимология атамалари билан тенг қўлланилмоқда.

сифатида ўрганиш юзасидан кўп ишлар қилинганига қарамай, ономатопея муаммоси ўз долзарблигини йўқотмаяпти.

Тақлид сўзларнинг гап бўлагига оид масалалар, уларни морфологик фарқлаш, маъно ўзига хослигини аниқлаш, матнда тутган ўрни, ёшга оид (бола тилида, болалар адабиёти) масалаларда, таржима (турли энтропиялар) муаммоси ва ҳоказоларда баҳсли жабҳа бўлиб қолмоқда[169]. Зеро, тилшунос олим Р.Қўнғуров таъкидлаганидек, тасвирий сўзларнинг стилистик роли, айниқса, уларни бир тилдан иккинчи тилга таржима қилганда очиқ кўринади. Бир тилдаги тасвирий сўзнинг иккинчи тилдан вариантини топиш ҳам қийинчилик орқали бўлади[170]. Бу жиҳатдан олиб қаралганда, бадиий тил мураккаб синтактик бутунлик эканлиги, у кутилмаган, тасодифий ва фавқулодда учрайдиган ташбеҳ, образли ифодаларга бой ҳодисалиги муаммонинг бир қадар давомий тадқиқотларга муҳтожлигини кўрсатади. Шу билан бир қаторда, “лингвопоэтикага доир ўзбек тилшунослигида бир қатор тадқиқотлар яратилган бўлса ҳам, лекин мазкур тадқиқотларда структурал ва герменевтик таҳлилдан кўп фойдаланилган”лиги[171] бу ҳодиса кўламининг бир қадар кенг ҳамда бадиий матн ташкилланишининг соҳалараро ассоциатив хусусиятини белгилайди.

Тилнинг моҳияти, вазифаси кўпинча бениҳоя жўн талқин этилади. Гўёки тил – энг муҳим алоқа воситаси бўлган ижтимоий ҳодиса. Тилнинг алоқа воситаси эканлиги унинг жуда кўплаб вазифаларидан фақат биттасидир. Аслида, тил, энг аввало, дунёни кўриш, эшитиш, билиш, идрок этиш воситасидир. Айни пайтда, тилнинг руҳий, эстетик ҳодиса ҳам эканлигини

---

[169] Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – 155 б.; Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – Москва: Флинта, 2012. – 376 с.; Нуруллова А.А. Ономатопея в современном английском, русском и немецком языках: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Казан, 2013. – 15 с.; Гальперин И.Р. Стилистика английского языка. – Москва: Высшая школа, 1981. – 316 с.; Шестакова О.В. Универсальное и специфическое в ономатопее (на материале немецких и русских языков): Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Пермь, 2013. – 21 с.; Горохова Л.А. Семантико-прагматическое и социолингвистическое особенности функционирования ономатов в текстах современного английского языка: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Пятигорск, 1998. – 220 с.; Шагдаров Л. Изобразительные слова в современном бурят-монгольском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Ленинград, 1956.; Чиронов С.В. Ономапоэтические слова в современном японском языке: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – Москва, 2004. – 32 с.;

[170] Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 41.

[171] Нурмонов А, Раҳимов А. Лингвосинергетикага кириш.– Тошкент: Академнашр, 2013. – Б. 78.

унутмаслик лозим[172]. Дарҳақиқат, бадиий матнда қўлланилаётган сўз тушунчанинг ташувчиси, шу билан бир қаторда, этник қатламнинг тафаккур самараси ҳамда унинг моддий қобиғигина бўлиб қолмасдан, балки унда шаклланиш жараёни, яъни образнинг умумий тасвирини ўзида жамлаган яхлит жузвдир. Айниқса бу жиҳат овозли тақлид лексик бирликларининг матний хосланиш жараёнида яққол сезилади ва унинг бошқа сўзлар билан мослик ҳамда товуш(ҳаракат)нинг метафорик моделлаш доирасини кенгайтиради. Бадиий матнда унинг маъносини янада умумлаштирилишига ва матннинг бадиий-эстетик жиҳатини мукаммалашишига ёрдам беради. Бунда бадиий матн талаби билан мазмуний ўқнинг айнан поэтик-коммуникацион ҳамда эмотив-ҳиссий “мўлжал”га йўналганлиги билан бошқа матний ҳодисалардан фарқловчи адекват жиҳат эканлиги яққол бўй кўрсатади. Натижада ижодкорнинг фон билимлари асосида узатилаётган когнитив лексика орқали бадиий матн илмида идиостил, поэтик тил, ижодий индивидуаллик, ёзувчи услуби ва шу каби тушунча ҳамда ҳодисалар содир бўлади. Бу ҳодисалар лингвопоэтиканинг ўрганиш объекти ва асоси бўлиб, айни ҳодисанинг интра ва экстралингвистик жараёнлар қамровида содир бўлишини кўрсатади.

Гўриюрим: ҳар бир элнинг кўкинд
Йилдизлари порл-порл ёниюр,
Илдизларин ера сочган нурини
Ҳар бир инсон ича-ича қониюр[173].

Шеърий парчада қўлланган, морфологик жиҳатдан равиш маъно(вазифаси)сида келган ономатоп (*порл-порл*) ҳозирги миллий лексиконимизда мавжуд бўлмаса-да[174], бадиий матнни бадиий-эстетик талаб асосида мукаммалаштирган. Зеро, ономатопнинг метафорик тасвир инъикосига кўра, “*ёнмоқ*” семаси бир қадар кучайтирилган ҳамда овоз ва

[172] Маҳмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент, 2012. – Б. 10.
[173] Чўлпон. Асарлар. Шеърлар. 3 жилдлик. I жилд. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994. – Б. 15.
[174] Бу ҳақда қаранг: Ўзбек тилининг изоҳли луғати. III жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси, 2020. Изоҳ: Бу ономатопга мазмунан яқин бўлган “порилламоқ” феъли келтирилган. 297-бет.

ҳаракат қоришиқлигидаги тасвир поэтик актуаллаштирилган. Яна шуни таъкидлаш керакки, ушбу ономатопни коммуникатив-ҳиссий қабул қилинишида бироз қийинчилик мавжуд. Бизнингча, бу тилнинг даврий диахронлашиш хусусиятига кўра, бу лексик бирлик миллий тил қатламимизнинг фаол қисми бўлганлигини бадиий матнда яратаётган мукаммал тасвирдан англаб олиш қийин эмас. Замонавий коммуникацияда бу воқеликни акслантиришда "*пор-пор*" ономатопи фаол тарзда ишлатилади, аммо шеърий парчадаги ономатопда, бизнингча, орттирилган *"л"* товуши ўз давр тафаккурининг ўзига хос маҳсули эканлигини кўрсатади. Дарҳақиқат, тилшунос олим Ё.Одилов таъкидлаганидек, албатта, барча тил бирликлари у ёки бу даражада миллий-маданий ўзига хосликларни намоён этади[175].

Боғлар гуркирайди, осмон ҳам ғилт-ғилт,
Бир йиғлаб олади, кулар қалдираб.
Қушлар гурросига мўлтираб мўлт-мўлт,
Шаҳарга киради қирлар галдираб [176].

Бадиий матн яратилишида субъектнинг одатий ёҳуд "неологик" (*ғилт-ғилт)* тарзда ономатопик лексик бирликларни қўллаши ижод жараёнидаги одатий меъёрга айланиб улгурган. Бу билан, биринчидан, субъектнинг ижодий лексик потенциали кенгайса, иккинчидан, бадиий асарнинг эстетик қиммати янада мустаҳкамланади. Шуни алоҳида таъкидлаш зарурки, бу ҳолатда ижодкор ўзининг ички ҳиссий туйғулари ва мақсадини шакллантиришда миллий тафаккур ҳамда ўқувчининг гностик ҳиссиёт омилларини эътибордан четда қолдирмаслиги зарур. Акс ҳолда, ижодкор ва ўқувчи ўртасида матний диссонанс вужудга келиш ҳавфи ортади. Зеро, Р.Қўнғуров таърифича, ёзувчи(бизнингча, бу ўринда адабий турлараро, жанрий лакунадаги ижодкор назарда тутилмоқда – *Ж.Ё*)нинг тасвирий сўзларга ҳаддан ташқари ортиқча мурожаат қила беришини (айниқса ноўрин қўллашни) ижобий ҳодиса деб ҳисоблаш мумкин эмас[177]. Буни умумий

[175] Одилов Ё. Тил ва менталитет // Ўзбек тили ва адабиёти, 2021. 3-сон. 47-бет.
[176] А.Қутбиддин. Найсон. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1988. – Б. 29.
[177] Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 42.

маънода ижодкор илҳоми самараси деб ҳам қараш мумкиндир, аммо “тасвирий сўзларнинг кўпчилиги полисемантик характерга эга[178]”лиги миллий узус эга(реципиен)лари онгида турли семантик хаослар пайдо қилиши мумкин. Юқорида лексик дублет шаклида келтирилган *ғилт-ғилт* ономатопи ЎТИЛда суюқликни ютаётганда, томоқда ҳосил бўладиган товушни билдир(ади[179])иши билан мазмуний қутбланишга учраган. Бунда, биринчидан, субъект (А.Қутбиддин) назарда тутган осмон тасвирлаш жараёни образ тасвири билан боғлиқ ҳодиса ҳисобланса, иккинчидан, бу ономатопнинг кўп қиррали барча семалари билан товушга тақлида тарзида лингвистик ўзликда генетик тарзда яхлитланганлиги аён бўлиб турибди. Биз бу билан ижодкорни тил узусидан чексиз фойдаланишига қарши эмасмиз, албатта, аммо ҳар қандай бадиий ёҳуд матний талаб “босими” билан сўзга мажбурий тарзда каузатив маъно юкланмаслиги зарур жиҳат деб ҳисоблаймиз. Шунингдек, тилшунос олим Р.Қўнғуров фикрича, полисемантик тасвирий сўзлар аста-секин бир-биридан узоқлашиб, улар бир-бирига алоқаси бўлмаган маъноларни англатувчи тасвирий сўзларга айланиб кетиши мумкин[180]лиги бу борадаги кескин “шубҳа”миз асосли эканлигини, яъни бу “ясама”ономатопнинг миллий узусда мавжуд эмаслигини кўрсатмоқда.

Икки кўзим ялт-юлт этиб, кўкимдан
Тилагимнинг юлдузини қарайдир.
Чоғ-чоғ йиғлаб, ўтиб кетиб ўнгимдан
Қора булут, унинг юзин қоплайдир[181].

Парчадаги *“ялт-юлт”* ономатопи ҳозирги тил хусусятига кўра қўлланиш доираси кенг ҳисобланади, лекин *“чоғ-чоғ”* эса бироз эскирган, ёҳуд бадиий-коммуникатив истеъмолдан четлашганлигини кўрсатмоқда. Бу сўзга ЎТИЛда бешта изоҳ келтирилган[182], лекин ономатоп сифатида эмас.

[178] Кўрсатилган асар. – Б. 42.
[179] Бу ҳақда қаранг: Ўзбек тилининг изоҳли луғати. V том. – Тошкент: ЎзМЭ, 2020. – Б. 446.
[180] Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. – Тошкент: Фан, 1966. – Б. 42.
[181] Чўлпон. Асарлар. Шеърлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994. – Б. 21.
[182] Бу ҳақда қаранг: Ўзбек тилининг изоҳли луғати. IV том. – Тошкент: ЎзМЭ, 2020. – Б. 512.

Аммо матн хусусиятига ва сўз туркумлари конверцияси ҳолатига кўра равиш вазифасини бажараётган лексик бирлик вақт ёҳуд образ маъносида корпоратив сема хусусиятини англатмоқда, назаримизда. Зеро, аксар ҳолларда муаллиф томонидан яратилган ономатоплар умумсема жиҳатидан ўқувчи онгида тўсиқсиз аксланса-да, матний талаб ёҳуд ижодий эркинлик самараси ўлароқ яратилган муаллифнинг мустақил ономатоплари матнни қабул қилувчида бир қадар диссонансни вужудга келтиради. Бу ҳам бўлса, албатта, шеърий матннинг насрий ёки драматик матндан лисоний ҳамда информацион компрессия талабларига бўйсуниши билан боғлиқ.

Дарҳақиқат, муаллифнинг ижодий тақлид сўз ясаши ҳам "тесей" ҳодисасининг бир тури ҳисобланса-да, эркин қўлланувчи ономатопларга қараганда унинг функционал матний эркинлиги чегараланган ва бир қадар шартли ҳисобланади. Зеро, ижодкор сўз қўллаш маҳорати ва янги сўз яратишдаги креатив фаоллиги бадиий матнда қўлланаётган ономатопни ўқувчи томонидан енгил (умумлингвистик изоҳларсиз) қабул қилинишига эришиши мумкин.

Ариқда тиниқ-тиниқ милдир-милдир оққан сув
Шеваси дилимга хуш.
Кекса ялпиз бўйлари уйғотса яшил туйғу,
Менда йиллар фаромуш[183].

Дарҳақиқат, Зулфия пейзаж тасвири яратиш ва бадиий нутқ мелодкаси ўзига хос, беҳад беназир шоирадир. Шоиранинг ташқи дунё воқелигини лексикалаштириш ва тасвирда метафорик тасвирлаш (ономатопик сўз ёрдамида – *милдир-милдир*) билан бадиий тасвир яратишда сувнинг овозли стимулини янада креатив тарзда шакллантира олган. Ментал тафаккур самарсига кўра сувнинг оқиши билан боғлиқ ҳодиса *"шилдир-шилдир"* тарза миллий узусда тотал қабул қилинган ва фаол семантик "инерция"си мавжуд ономатоп ҳисобланади. Бу ўринда субъект томонидан овозли интерфейсни янада бадиий ва эстетик жиҳатдан тўйинганлик даражасини ошириш

[183] Зулфия. Булутлар ўйини. Шеърлар. – Тошкент: Чўлпон, 1995. – Б. 10.

мақсадида *“шилдир-шилдир”* ономатопи *“милдир-милдир”* тақлидига ўриндош сифатида қўлланган. Бу сўзловчи ва тингловчи тил макони доирасида ва ҳиссий ассоциациялар бадиий ҳамда матний жиҳатдан поэтик актуллашганлигини кўрсатмоқда.

АДАБИЁТЛАР

1. Маҳмудов Н. Ўзбек тили социолингвистикаси муаммолари. // Ўзбек тили ва адабиёти. 2020.
2. Лебедев А.В. Ранная греческая философия. – Москва: Наука, 1989.
3. Қўнғуров Р. Ўзбек тилида тасвирий сўзлар. –Тошкент: Фан, 1966.
4. Маҳмудов Н. Тилимизнинг тилла сандиғи. – Тошкент, 2012.
5. Одилов Ё. Тил ва менталитет. // Ўзбек тили ва адабиёти. 2021, 3-сон.
6. Нурмонов А, Раҳимов А. Лингвосинергетикага кириш.– Тошкент: Академнашр, 2013.
7. Чўлпон. Асарлар. Шеърлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994.
8. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. III жилд. – Тошкент: ЎзМЭ, 2020.
9. А.Қутбиддин. Найсон. – Тошкент: “Адабиёт ва санъат” нашриёти,1988.
10. Чўлпон. Асарлар. Шеърлар. III жилдлик. I жилд. – Тошкент: Адабиёт ва санъат, 1994.
11. Зулфия. Булутлар ўйини. Шеърлар. – Тошкент: Чўлпон, 1995.

ТАРЖИМА АСАРЛАРДА ТАСВИРИЙ ИФОДА, ЎЗБЕК ХАЛҚ МАҚОЛЛАРИ ВА ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАРНИНГ ҚЎЛЛАНИЛИШИ

ЭЛДОРЖОН ШЕРМАТОВ
ЎзДЖТУ медиа ва коммуникация факультети ўқитувчиси

Таржима – бир тилда яратилган муайян асарнинг ўзга бир халқ маънавий эҳтиёжига хизмат қилдирадиган, ундан бадиий завқ олиши учун имконият яратиб берадиган коммуникатив воситадир. Бир тил ичидаги нутқ мулоқоти жараёнида муайян матн гапирувчига ҳам, эшитувчига ҳам тенг тушунарли бўлганидек, бадиий асар муаллифи ва унинг ўқувчиси ўртасида ҳам ўзаро таъсирланиш нуқтаи назаридан коммуникатив тенглик вужудга келади. Таржима матни ҳам аслият матнига тенг бўлиб, у билан бир яхлитлик тасаввурини уйғотиши керак. Шунга биноан, таржима вазифаларидан бири –

таржима матн аслиятнинг тўлиқ коммуникатив ўрнини эгаллаши ва аслият ўрнида ўқувчига бадиий завқ бағишлаши шарт.

Фразеологик бирликлар қисман публицистикада, илмий-оммабоп матнларда қўлланилишини айтмаганда, энг кўп бадиий таржимада ишлатилади. Бадиий таржимада фразеологизмларнинг тутган ўрни муҳим аҳамиятга эга. Таржимонлар фразеологик бирликлардан бадиий асарлар таржимасида қуйидаги мақсадларда фойдаланишади:

1) Воқеа-ҳодисани образли ифодалаш учун: кўпгина фразеологик бирликлар конкрет, кўргазмали тасвирга хизмат қилади, шахс-предмет, воқеа-ҳодисанинг образли ифодаси бўлиб келади. Масалан, *тили узун, дунёни сув босса, тўпиғига чиқмайди* кабилар. Образли ифодалаш функцияси ички таъсирчан шаклга – образли тасаввурга эга бўлган фразеологик бирликлар учун кўпроқ характерлидир. Баъзан фразеологизмлар муайян тушунчани образли номлаб, ифодалаб қолмасдан, бутун матнга кучли образлилик “радиацияси” бахш этади.

2) Турли ҳолатларни баҳолаш учун: фразеологизмларнинг турли структурал типлари учун бирор предмет ёки воқеа-ҳодисани номлаш билан бирга уларга салбий ёки ижобий баҳо бериш функцияси ҳам бадиий асарларда ўзининг салмоқлилиги билан ажралиб туради.

3) Бадиий матнда эмоционалликни ифодалаш учун: ўзбек тили фразеологик системасида мазкур бирликнинг катта қисми асосий маъно-моҳиятини ифодалабгина қолмасдан, балки сўзловчининг шодлиги, ғазаби, нафрати, ўкинчи, қўрқуви, кинояси, жирканиши сингари эмоционал муносабатларни ҳам ифодалаб келади.

4) Нутқда экспрессивликни ифолаш учун: “Экспрессия” сўзи лотинча бўлиб, нутқнинг таъсирчанлик хусусиятини ифодалайди, бу хусусият лексик, грамматик ва бошқа воситалар ёрдамида юзага келади.

5) Бадиий матнда сатираю юмор ҳосил қилиш учун: юмор ва сатира воситалари орасида фразеологизмлар алоҳида ўрин тутади. Бу эса, уларнинг ички табиати билан боғлиқ, чунки кўпгина фразеологик бирликларнинг

семантик таркибида ҳазил, мазах, кесатиқ, пичинг сингари маъно нозикликлари бўлади. Фразеологизмлар бадиий асардаги қаҳрамон нутқини, унинг сўзлаш оҳангидаги юмористик ёки сатирик ишорани таъкидлаш воситаси бўлиб хизмат қилади.[184]

Фразеологик иборалар замирида маълум образ, конкрет ҳодиса, предмет тасаввури ётади. Бундай образлилик ибораларнинг стилистик имкониятларини оширади, уларни тилнинг кучли ифода воситаларидан бирига айлантиради. Шунинг учун ёзувчилар мазкур бирликлар замиридаги образлардан атрофлича фойдаланишга ҳаракат қилишади, айрим ҳолларда бу образлар ёрдамида янги иборалар ҳам яратадилар. "*Қонига тортса, биздай, зотига тортса,* ***тўкилган туздай бўлар...*"[185]**.** Г.Г Маркеснинг "Макондода ёмғир" Шаҳноза Раҳмонова таржимасида берилган ҳикояда тўлиқ танишиб чиқадиган бўлсак, матн мазмунига қанчалик мос тушганини, шевага хос, янги "теша тегмаган" иборалардан фойдаланиш таржимон услубини шакллантирганининг гувоҳи бўламиз. Юқоридаги ибора ўхшатиш асосига қурилган. Жуда кам учрайдиган ибора салбий муносабатни ифодалайди.

Бадиий таржимада юқорида санаб ўтилган мақсадларга мувофиқ фразеологизмлар, иборалар ва халқ мақолларидан фойдаланилади. Бу эса таржима асарларнинг ўқишлилигини оширади ва ўқувчиларнинг тушунишини осонлаштиради. Чунки бадиий услубда ёзилган матнлар деярли барчага тушунарли бўлади.

"Китоб дунёси" газетасида чоп этилган таржима асарларда ҳам иборалар кўп қўлланилишини кузатамиз. Бадиий асарларда ишлатилган иборалар орасида кўп қўлланиладигани ҳам, камдан-кам ишлатиладиган янги иборалар ҳам учрайди. Иборалар қаҳрамонларнинг характерини очишда, муаллифнинг воқеа-ҳодисага муносабатини билдиришда, образ яратишда қўл келади. "*Хотиним мени жонидан ортиқ яхши кўрадими ёки* ***кўргани кўзи йўқмикан,***

[184]Йўлдошев Б. Ҳозирги ўзбек тилида фразеологик бирликларнинг функционал–услубий хусусиятлари. Филол.ф.доктр...автореф. -Т., 1993. 25-б.
[185]Маркес Г. Макондода ёмғир. // Китоб дунёси. 2016. № 20. 3-б.

деб ўйлаб қолардим”[186].Кўришни хоҳламаслик маъносига тенг келадиган бу ибора салбий муносабатни ифодалаган. Бундай услубдаги таржима Муҳиддин Омонга тегишли. Таржимон ўз қаҳрамонларини негадир водий шевасига яқин сўзлатишга уринади. Бу ҳам аслида бир услуб, бироқ ҳар қандай услуб чегарадан ошмаслиги керак. Чунки таржима асар кўпчиликнинг қўлига етиб боришини ўйлаш керак. У оммага яқин бўлдики, унда фақат бир макон ёки жой шевасидан фойдаланиш бадиий асарнинг қийматини тушириб юборади.

Газета саҳифаларидаги таржима ҳикояларни ўқиганимизда кўп ишлатилмаган, янги, ҳатто илк маротаба дуч келадиган иборалар ҳам учрайди. “*Хотира нури дилини чулғаган одам* ***ўзидан баландлашади, ердан узилмайди. Қаричини қуёшга қаратади”***[187].Қаричини қуёшга қаратмоқ ибораси – катта мақсадларни кўзламоқ ёки дунёқараши ўсмоқ маъносини беришда фойдаланилади. Бадиий иборага мансуб. Бу иборага шаклан яқин турувчи ибора – дунёни ўз қаричи билан ўлчамоқ иборасидир. Бу ерда қарич сўзи сўзи иккала иборани ўзаро боғлаб турса-да, маъно жиҳатдан хилма-хиллик касб этади. Матералнинг бадиий қийматини ошириб, образли фикрлашни юзага келтиради.

Иборалар тасвирий ифодани ҳам ҳосил қилади, яъни воқеа-ҳодисани нарса ва предметга ўхшатиш, қиёслаш йўллари билан ҳолатни ўқувчи кўз ўнгида жонлантиради. “Хаёлимда *бу манзарани кўриб* ***думига ғалвир боғлаган сичқон****ни эсламаган одам қолмабди”*. (Сомерсет Моэм. Туш. Китоб дунёси// № 1 (196) 2016. 11. 05. 5-саҳифа. Таржимон Муҳиддин Омон) Юморга бой бу ибора воқеани тасвирли ифодалашдан ташқари, ўқувчи юзига табассум югуртиради. Матнни ўқимасдан турибоқ, ибора ва гап нима ҳақида кетаётганини англаймиз. “Думига ғалвир боғлаган сичқон”ни эслашимиз билан гап дабдабабозлик каби иллатлар ҳақида сўз бораётганини англаймиз. Шаклан ва қўлланиш доирасига кўра бадиий иборалар сирасига киради.

---

[186]Сомерсет Моэм. Туш. (Таржимон Муҳиддин Омон)// Китоб дунёси. 2016. № 9. 4-5-бб.

[187] Ги де Мопассан. Майиб-мажруҳлар онаси. (Таржимон Саиджалол Саидмуродов) // Китоб дунёси. 2017. № 9. 5-б.

*“Эрман деган **лошини ўзгага ортмайди**”.* (Сомерсет Моэм. Туш. Китоб дунёси// № 1 (196) 2016. 11. 05. 5-саҳифа. Таржимон Муҳиддин Омон) Оғирини ташламоқ, ўлигини ортмоқ ибораларининг синоними бўлган бу бирикма шевага хос турғун бирикма саналади.

“Шивир-шивир болалади”. (Сомерсет Моэм. Туш. Китоб дунёси// № 1 (196) 2016. 11. 05. 5-саҳифа. Таржимон Муҳиддин Омон) Феъл сўз туркумига мансуб мазкур ибора сўзлашув нутқига хосдир. Кўпаймоқ маъносига тенг бўлган болаламоқ ибораси бошқа ўринда қўлланса, кўчма маъно ифодаламайди. Масалан, Кеча мушугимиз болалади.

*“Ҳақиқатнинг **оғзига урилган қулфни бузиб, кўзларини ғафлат ғубори босган** қаламимни яна чархлар бўлдим”.* (Сомерсет Моэм. Туш. Китоб дунёси// № 1 (196) 2016. 11. 05. 5-саҳифа. Таржимон Муҳиддин Омон) Бадиий услубга мансуб ибора қаламга нисбатан қўлланилиб матнга образлилик берган.

***“Чангали бўш келганлар**, ўзини четга тортиб, **дардини ичига ютди**”.* Чангал сўзининг ўрнига қўли бўш келмоқ сўзини қўллаганда ибора бу даражада тугал ва чиройли ифода касб этмасди. Қўлга киритмоқ ибораси билан антоним иборадир.

*“Мана мошин, ўн эмас ўттиз бўлди, барчасини қўшамиз”, деса **феъли қайтибди**”*[188]**.**Феъли қайтмоқ ибораси ҳар хил маънода қўллаш мумкин. Фикридан қайтмоқ, феъли айнимоқ иборалари билан маънодош. ***Оғзига урилган қулфни бузмоқ, кўзларини ғафлат ғубори босмоқ, дардини ичига ютмоқ*** – бадиий фразеологизмлардир. ***Чангали бўш келмоқ, феъли қайтмоқ*** – сўзлашув нутқига хос иборалардир.

Матбуот саҳифаларида чоп этилган таржима материалларни мутолаа қилганимизда баъзиларини она тилимизда ёзилган адабий асардай мириқиб ўқисак, баъзиларидаги қуруқ баён, бир хил ифодалар ҳафсаламизни пир қилади, ўқишга бўлган иштиёқимиз йўқолади. Мутаржим таржима қилинаётган материални қандай бўлса шундайлигича қуруқ таржима қилса

[188] Сомерсет Моэм. Туш. (Таржимон Муҳиддин Омон). // Китоб дунёси. 2016. № 9. 4-5-б.

ўқувчига асар моҳиятини етказа олмайди, ўзга тилли ёзувчи ижод маҳсулининг ҳам қийматини, савиясини тушириб юборади. Моҳир таржимон таржима санъатидан бохабар бўлиши даркор. "*Асарни бошқа миллат, ўзга тил, бўлак миллий тафаккур суфрасида қайта яратиш, ижодий ўзлаштиришнинг бирдан-бир воситаси бу бадиий таржима. Моҳирона бажарилган таржима аслиятга чексиз яқинлашиб боради... Ажабким, ўзга тилда ёзилган юксак санъат намунасини бошқа тилда айнан ўзидай такрорлаб бўлмайди. Лекин "афсунгар", "хаёлпараст", фидойи мутаржим мардум бундай мақсад-муддаодан воз кеча олмайди ҳам. Лисоний-бадиий қайта яратиш санъати – бадиий таржима ўзининг худди шу ажиб хусусияти билан гўзал ва жозиб"*[189].

Асар қайси тилда, қандай жанр ва услубда бўлмасин, яратилмиш тилигагина хос бўлган белгилар, адабий-бадиий воситалар бўлади. Ёзувчи мансуб бўлган халқ, миллатнинг руҳи, эътиқоди, тафаккури ўз тилигагина хос бўлган лисоний воситалар ёрдамида қаламга олинган бўлади. Руҳияти ўша халққа, миллатга, унинг эътиқодига хос бўлади. Бадиий санъат, ифода воситаларидан, луғавий бирликлардан фойдаланилади. Моҳир ва тажрибали таржимон ҳам ўзга тилга хос бирликлар – мақол, матал, фраза, бадиий санъат воситаларини аслидай қилиб ўгиришга ёхуд муқобилини топишга қийналади. Асарнинг шундай қисмларини ташлаб кетиш, тушунарсизлик, ғализлик эса ўқишлилик даражасини пасайтиради. Ўгирилаётган тилга хос бирликлар билан ифодаланса осон ўқилади, ўқувчини тез толиқтириб қўймайди. Ҳикояларда ҳолатни ифодалаш учун қўлланиладиган иборалар қаҳрамоннинг ҳолатини ўқувчи кўз олдига келтиради.

Фразеологик бирликларнинг матбуотда қўлланилиши билан боғлиқ жараёнлари ўзига хос тарзда мураккаб ҳамдир. Воқеликни образли тасвирлашда, уни газетхон кўзи ўнгида аниқ ва тўла гавдалантиришда фразеологик ибораларнинг маънодошлигидан кенг фойдаланилади. *Тоқати тоқ бўлмоқ – сабр косаси тўлмоқ, бурни кўтарилмоқ – димоғи шишмоқ, яхши*

[189]Саломов Ғ. Ёзувчи//. 09.02.2000.

кўрмоқ – кўнгил бермоқ, икки оёғини бир этикка тиқмоқ – оёқ тираб олмоқ, оғзига толқон солмоқ – мум тишламоқ кабилар фразеологик маънодошликка мисол бўлади. Жумла таркибида келган маънодош иборалар қаҳрамон билан алоқадор бирор бир сифатни, хусусиятни деталлаштириб, икир-чикиригача кўрсатиб тасвирлашга хизмат қилади.

Иборалар ҳаётдаги воқеа-ҳодисаларни кузатиш, жамиятдаги мақбул ва номақбул ҳаракат-ҳолатларни баҳолаш, турмуш тажрибаларини умумлаштириш асосида халқ чиқарган хулосаларнинг ўзига хос образли ифодаларидир. Матбуот материалларида ўзгаришга учраган, қайта ишланган ибораларни жуда кўп учратамиз. Бундан маълумки, журналист тасвир мақсадига мувофиқ ибораларни шунчаки танлаб, уларни қўллаш билан чекланиб қолмайди. Улар тасвирланаётган воқеа-ҳодиса моҳияти, қаҳрамонлар руҳияти, табиати ҳаёт тарзига мослаб, керак бўлса ибораларни ўзгартиради ва қайта ишлайди. Шу тарзда халқ иборалари сайқалланиб, янги маъно нозикликлари билан тўйиниб боради. *Ёзувчи қайсидир маънода пишган сут эмган бўлмоғи керак, деган эди марҳум шоиримиз Матназар Абдулҳаким суҳбатларидан бирида*[190]. Иборанинг асл кўриниши “хом сут эмган” кўринишида бўлиб, тўкис эмас, хато қилади каби маъноларда қўлланилади. Гапда эса, ибора ўзгаришга учраган. Ундан тўғри фойдаланилган. Иборани ўзгартириш орқали ёзувчи ўта зийрак бўлиши керак деган гапни уқтирмоқчи, чунки унинг асарлари ҳам маълум маънода тарбия воситаси саналади.

Халқ ибораларини қайта ишлашнинг усуллари, уларга янгича ранг ва тус, янгича маъно талқини беришнинг йўллари жуда хилма-хилдир. Бунга «умумтил ибораси замиридаги маънонинг янгича талқинини очиш, иборанинг лексик таркибини ўзгартириш ва унинг семантик-стилистик функцияларини кенгайтириш, иборага янгича мажозий ва образли маънолар

[190] Даврон Ражаб. Самимият ҳам шифодир. Китоб дунёси// № 22 (169) 2013. 27.11. 8-саҳифа.

киритиш каби усулларни киритиш мумкин»[191]. Фразеологик ибораларни қайта ишлашнинг турли усуллари Б.Йўлдошев томонидан кенг ўрганилган[192].

Юқорида таъкидланганидек, бадиий матнда, умуман, ёзма ва оғзаки матнларда фразеологизмлар қўлланилганда, бу бирликлар бир қатор функцияларни бажаради. Бу функцияларнинг бир гуруҳи лисоний характерга эга бўлса, қолганлари нутқий (услубий) функциялардир. Фразеологизмларнинг ички маъноси, ички табиати ҳар қандай бадиий матнда рўёбга чиқади.

Фразеологизмлардан таржима асарларда фойдаланиш, албатта, самарали. Шу билан биргаликда иборалардан фойдаланиш муаллифга катта масъулият юклайди. Чунки улардан мақсадга мувофиқ фойдаланиш керак. Ҳар бир иборанинг ўзи англатган маъноси бор. Таржимон ибораларнинг ўз маъносига кўра қўлламаса, ўқувчига ё бу ифода тушунарсиз бўлади, ёки ибора маъноси ҳақида нотўғри тушунчага эга бўлади.

ESSENTIAL FEATURES OF ENGLISH PROVERBS AND PROBLEMS OF THEIR TEACHING

HABIBULLO MUSAXONOV
Head of monitoring, UzSWLU

RESUME

The present article is about the sources and the history of appearing of some English proverbs. The author of the article divides the sources of the given English proverbs into several groups based on their analysis. The peculiarities of using proverbs in the process of teaching the English language are also discussed by the author of the article.

Key words: *language, folklore, proverb, paremiologist, linguoculture, mythology, derived units.*

Proverbs are not used as simple phrases. As a rule, they are used for practical and pragmatic purposes in different conditions of everyday communication. With the help of proverbs, which are figurative ornaments of speech, meanings are

[191] Шомақсудов А ва бошқ. Ўзбек тили стилистикаси. –Т: 1974. 70-б.
[192] Йўлдошев Б. Фразеологик услубият асослари. С.: 1999.

usually expressed, in order to confirm the thoughts of a speaker or writer, to say something in advance, to express doubts, to blame someone, to justify, to mock, as well as to warn against something or forbid someone to do something, etc. That's why it is desirable to analyze proverbs with pragmatic meanings.

Unfortunately, there are misconceptions about the functions of proverbs among the paramiologists so far. In addition, proverbs are located on the border areas between language and folklore, combining their functions. It can not be said that among the conceptions of different authors there is a common opinion about the functions of language and folklore. There is also no evidence of terminology used by various authors on these issues [1; 2]. In our opinion, proverbs are the most unique units of language, belonging to the folklore of a particular nation.

To our mind, it is difficult to find a genre that is more interesting than proverbs in meaning in folklore. This type of folklore is becoming an object of research of many scientists in the field of linguistics. Most scientists argue that proverbs are peculiar to folklore and that they play important role in speech. They make one's speech more enthusiastic and expressive. In order to distinguish proverbs from ordinary sentences, it is always necessary to pay attention to their specific linguistic features. Proverbs are the realization of certain society's life experience. Most of the proverbs are perfect in terms of content and usually there is no extra word in them.

Proverbs must be accepted by the common people. In the process of assimilation, the sources of origin of many proverbs are completely forgotten [3, 61]. We will try to investigate the origin of some articles in English in this article. It is also mentioned in the article about the main features of the use of articles in the course of the lesson.

As a result of the analysis, we identified the following sources of English proverbs.

1. Daily household life. Proverbs arise as a result of the daily experience of people. Many proverbs were created by peasants, hunters, herdsmen, workers, cooks, which appeared as a result of their daily observations. For example, the

proverb "*Living without the aim is like sailing without a compass proverb"* by sailors, "If you run after two hares, you will catch neither proverb" – by hunters; "April rains for corn, May, for grass proverb" – by peasants; "Too many cooks spoil the broth proverb – by chefs [4, 96]. These phrases were once used by a certain group of people, but later were adopted by others and entered the language system and began to be used in different situations.

2. Religious books, religious rituals and concepts. Many proverbs that exist in the English linguistics came from the Bible. Many phrases, advices have come into people's lives as proverbs and reflect the religion and religious views of this people. Let's analyze some of them. *"Every man must carry his own cross"* - this proverb is derived from the following piece of text in the Bible: "As the soldiers went out, they played upon a man from Cyrene named Simon; they compiled this man to carry Jesus' cross" [Matthew, 27:32]. From this text we can understand that the Cross is a symbol of suffering, a sign. Therefore, this proverb is expressed in the meaning "every person has his/her own destiny, and s/he must overcome the difficulties themselves throughout their life".

3. Derived from other languages.

a) Proverbs derived from other languages. Many English proverbs came from Latin, Greek, French and are associated with historical events. Proverbs derived from the French language include: *"Don't put the cart before the horse"; "Venture a small fish to catch a great one"; "If the lion's skin cannot, the Fox's shell"*.

Most of the English proverbs are derived from Latin. The fact that the Christian religion came into existence through Latin, under the influence of the Renaissance, many Latin words, phrases and as well proverbs came were derived into English: "*Fortune favors the brave"; "He who says what he likes, shall hear what he does not like"; "I fear the Greeks, even when bringing gifts"; "There is no rule without an exception"*.

It should also be noted that some of derived proverbs have remained in their original form in English: *"Cherchez la femme"*, *"Honi soit qui mal"* – from French; *"In vino veritas", "Caveat emptor"* – from Latin.

b) proverbs derived from the Greek and Rome mythology.

Western countries have long been inspired by the Greek and Rome mythology, especially during the period of Renaissance. Images of Greek and Roman mythology, heroes are widely used in all spheres of people's creativity and life: *The Devil too has Achilles' heel.*

It is known that Achilles is the hero of the Greek mythology. There are rumors that when the Greek goddess gave him to birth, she took her son to plunge into the water of the holy river Stiks. As a result of this, the Achilles' body was firm enough to withstand any injury. She dipped the baby Achilles in her heel, holding it, and naturally this part of her body did not touch the water, so the heel of the ham Achilles remained the weakest place. In this proverb, It is expressed that Satan also has a weak place.

4. Proverbs that came into usage from literary works. Many proverbs used in English linguo-culture came into usage from famous literary works. In this place, the works of Shakespeare, a vivid manifestation of English literature, are of particular importance. Many words and phrases used in his works have become extremely popular and have become part of the everyday speech of the English people: All is not gold that glitters.

The proverb is taken from the work of Shakespeare "Merchants of Venice". The proverb means "not every shiny thing will turn out to be gold". He tells us that appearance in most cases is deceptive, so we should not be deceived by appearance, but rather pay attention to the inner essence of everything.

Another common source of English proverbs is the tales of Aesop: *The grapes are sour.*

This proverb came from the following narration of Aesop. One day, a hungry fox sees a lot of grapes hanging on a grape tree. It does its best to get them plucked, but could not get any piece. As the hunger grows, anger also turns out. In the end it surrenders and says "they were bitter anyway" in order to soothe itself.

In the following paragraphs we will talk about the problems of using the proverbs in English lessons. When analyzing proverbs, we realize that they are not

only a part of a language, but also culture. Proverbs from ancient times to present time are widely used in the dissemination, giving specific information about wisdom, prudence and other life realities. Proverbs are used in the process of upbringing children, explaining the rules of behavior in society and in other similar cases. Also, sometimes proverbs are widely used even when describing a particular situation, bringing it in more detail and understandable to the listener.

At present, the level of usage of proverbs in the process of teaching a foreign language is not so high. We can tell the following concerning the usage of proverbs in language classrooms:

1) proverbs are usually used in the course of the lesson to express teachers' attitude to a particular situation, but in most cases they are not defined properly;

2) Although many foreign language teachers give a positive opinion about proverbs, they do not regard them as didactic means of teaching a foreign language;

3) To our mind, in the process of using proverbs in teaching foreign languages it would be more accurate to discuss not only the proverbs used in literary works, but also the ones used in newspapers and magazines, as well as the proverbs used in TV and radio programs;

4) when using proverbs for educational purposes, the main attention should be paid not only to the history of the origin of proverbs, their content, equivalents, but also to the development of understanding and speaking skills, their usage. Thus we can make our learners' speech more effective.

It is also possible to give a brief overview of the culture and history of the country where the language is studied, by providing information about the history of the emergence of some articles in English.

We can say the following as a conclusion on the issues discussed above. In the process of teaching English, extensive use of proverbs in combination with other language units gives a good result. This is due to the fact that with the help of teaching proverbs, the teacher will have the opportunity to explain to language learners not only interesting language material, but also to give information about some aspects of English culture. It will also be possible to give a brief overview of

the culture and history of the country of the target language, by giving information about the history of the emergence of some proverbs in English.

REFERENCES

1. Allan K. Linguistic Meaning: Vol. 2. – New York: Routledge and Kegan Paul, 1986. – 356 p.
2. Cruse A. Meaning in Language: An Introduction to Semantics and Pragmatics. – Oxford: Oxford University Press, 2000. – 270 p.
3. Fox A. Oral and literature culture in England. – Oxford, Oxford University press, 2002. – 320 p.
4. Taylor A. Problems in the study of proverbs// Journal of American folklore. – New York: Routledge and Kegan Paul, 1984 – Pp. 112-128.

KOREYS SEHRLI ERTAKLARIDA “도깨비TO‘KKEBI” OBRAZI VA UNING QIYOSIY TAHLILIY MUAMMOLARI

MUQADDASXON TAYLANOVA
TDSHU tayanch doktoranti,
muqaddas_93@mail.ru

“Sehrli ertaklar inson fantaziyasi cheksiz ekanini isbotlaydi. Ular turmush tashvishlaridan mushkul holatga tushgan ota-bobolarimizning ovunish vositasi bo‘lgan. Ertakni aytish yoki mazza qilib eshitish ajdodlarimizga iroda, kelajakka ishonch bag‘ishlagan. Ayni paytda xalq og‘zaki ijodi namunalarining tom ma’noda so‘z san’ati ekanini isbotlovchi dalil sifatida ham xizmat qilgan. Millatdagi katta avlodning keyingi farzandlar uchun pand-nasihat merosiga aylangan.”[193]

Ertaklarda ishtirok etuvchi personajlarning tarkibini munosabat va harakat doirasiga ko‘ra shartli ravishda to‘rt guruhga bo‘lib tasnif qilish va o‘rganish mumkin:

1. Yetakchi personaj. Ijobiy xususiyatlarga xos sifatlarda talqin etiladi. Ertaklarda u asosan, kuchsizlarni himoya qilish funksiyasi bilan ajralib turadi. To‘g‘rilik, halollik, ezgulik va yaxshilikka rahnamo, ayni paytda, aqlli, zukko, tadbirkor. U qobiliyat, iqtidor va imkoniyati jihatidan boshqa personajlarga

[193] http://turizm.kasaba.uz/uz/uzbek_legends_and_mythes/fairy_tales

nisbatan yetakchi oʻrinda turadi. Shuningdek, doʻstlari boshiga kulfat tushganda dono maslahati va aql idroki bilan ularga yoʻl koʻrsatadi[194].

2. Yordamchi personajlar. Ular, asosan, ijobiy qahramon talqiniga xos sifatlar bilan tavsiflanadi. Qiyinchiliklarni bartaraf etishda, xavfli vaziyatlarda falokatlardan qutilib, omon qolishda yetakchi personajga yordam berish funksiyasi bilan ajralib turadi. Jumladan, (tulki) choʻponni ilondan saqlab qoladi[195] yoki cholni boʻriga oʻlja boʻlish xavfidan oʻz vaqtida qutqarib qoladi. Bu hodisa asosan, zanjirsimon syujetli (kumulyativ) ertaklar (“Qoʻngʻizoy”, “Bit buvi oʻlibdi”)[196]da uchraydi. Koreys ertaklarida “세상에서 제일 무서운 것 (sesangeso cheil musoun got)-Dunyodagi eng qoʻrqinchli narsa”, deb nomlangan ertakda aynan shu holatni kuzatish mumkin. Toʻkkebi obrazi bu ertakda ijobiy qiyofada tasvirlanadi. Yordamchi personajlarning harakat doirasi zanjirsimon voqealar tizmasida ham kechishi mumkin. Bunda personajlarning funksional xususiyati mohiyatan tashqi, zohiriy jihatlariga koʻra koʻzga tashlanmaydi, biroq voqealar rivoji diqqat bilan kuzatilganda mantiqan ichki, botiniy jihatlari ularning yordamchi personaj sifatidagi xususiyatlarini ocha boradi.

3. Raqib personajlar. Ularda salbiy munosabat va xususiyatlar mujassamlashgan. Raqib personaj ertaklarda doimo yetakchi qahramonlarga qarshi chiqadi, uning harakatlari yoʻlida toʻgʻanoq boʻladi, zid holatga turib ish koʻradi. U yovuzlik qilish vazifasi bilan ajralib turadi. Turli xil hiyla-nayranglar qoʻllab, pand berish, chuv tushirish yoʻlini qidiradi. Jumladan, “도깨비를 물리친 사물노리 (toʻkkebirl mullichin samulnoʻri) – Toʻkkebini magʻlub etgan samulnoʻri” nomli ertakda xayoliy hayvon toʻkkebi salbiy obraz sifatida tasvirlanadi. Hukmdor yoki hokim personaj. Ertaklarda asosan, oʻrmon hokimi, hayvonlar shohi, hukmdori sifatida namoyon boʻladi. Funksional xususiyatiga koʻra bir butun yaxlitlikni tashkil etadi. U barcha turdagi hayvonlar (yirtqich, beozor va b.q.) irodasini oʻziga boʻysundiradi, ularni ma’lum harakatlarga undaydi. Boshqarish, buyruq berish,

[194] Афзалов М.И. Ўзбек халқ эртаклари. Икки томлик.1-том.-Тошкент:Ўздавнашр,1960.-Б.12-16.
[195] Ўша асар.-Б.42-44.
[196] Афзалов М.И. Ўзбек халқ эртаклари. Икки томлик.1-том.-Тошкент:Ўздавнашр,1960.-Б.78-79.

hukm etish, jazoga mahkum qilish, siyosat yurgizish (yoki siyosat qilish) kabi vazifalarni o‘z ichiga oladi. Jumladan, u (yo‘lbars podshoh) taxtda viqor to‘kib o‘tirarkan, qarshisidagi hayvon (tulki)ga: “Nimaga bugun ovqat topib kelmading?” deya siyosat qiladi[197]. Shuningdek, ochko‘zlik, hasislik va manfaatdorlik ustunligi zohir bo‘lganda hamrohlariga g‘azab qilishdan, qolaversa, ularni paqqos yeb qo‘yishdan ham toymaydi[198].

Demak, ertaklarda qatnashuvchi obrazlar soni funksional xususiyatiga ko‘ra, asosan, to‘rt xil personajlardan iborat bo‘lib, tarkibiy tuzilishida murakkab jihatlar ko‘zga tashlanmaydi. Mazkur hodisani shu turga oid ertaklar tabiati, mohiyati, kompozitsion tuzilishi va badiiy xususiyatlaridan kelib chiqqan holda izohlash mantiqan o‘rinlidir.

To‘kkebi ishtirokidagi misollar talaygina. Ulardan yana biri “세상에서 제일 무서운 것” (sesangeso cheil musoun got)- “Dunyodagi eng qo‘rqinchli narsa” nomli ertakda “도깨비” (to‘kkebi) xayoliy hayvon sifatida ishtirok etadi: “무섭게 생신 도깨비가 득실득실하던 시절에 산 속 외딴집에 할아버지 한 분이 외롭게 살아가고 있어요(musopge senshin to‘kkebiga to‘kshil to‘kshil hadon shijore san so‘k vittanchibe haraboji han buni veropke sarakago issoyo).

Tarjimasi:

“Qo‘rqinchli tusda gavdalanadigan to‘kkebilar davrida bir bobo tog‘ orasidagi uyda yolg‘iz yashardi.”

“도깨비가 뭐 그리 무섭소? 사실 가까이서 사귀어 보면 우리 만큼 의리 있고 정 많은 친구들도 없답니다 하고 할아버지를 말심시킨 후 도깨비는 방바닥에 앉으며 말했어요(To‘kkebiga muo kri musobso? Sashil kakkaiso

[197] Ўзбек халқ эртаклари.Икки томлик.1-том.-Тошкент: Ўздавнашр,1960.-Б.35.
[198] Афзалов М.И. Ўзбек ҳалқ эртаклари ҳақида.-Т.: Фан.1964.-Б.29.

sagvio po‘myon uri mankm iri itgo chong manin chinguldldo optamnida hago harabojiril malshimshikin hu to‘kkebinin pangpadage anjimyo maressoyo)”

Tarjimasi:

Nima uchun to‘kkebidan qo‘rqyapsan? Haqiqatdan bir-birimiz bilan yaqindan tanishib olsak, bizdanda sadoqatli, mehrli do‘stlar yo‘q, deb boboning gapirishiga izn berib to‘kkebi yerga o‘tirgan holda gapirishda davom etdi.[199]

“도깨비는 이 세상에서 무엇이 제일 무서운가? 도깨비는 뿔이 난 머리를 좌우로 돌리더니 몸서리를 치며 말했어요.” (To‘kkebinin i sesangeso muoshi cheil musounga? To‘kkebinin ppuri nan morirl chavauro to‘llidoni mo‘msorirl chimyo maressoyo). Tarjimasi:“Dunyoda to‘kkebi uchun eng dahshatli narsa nima? To‘kkebi shoxli boshini u yoqdan bu yoqqa aylantirdi va titrab ketib, gap boshladi”.[200]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. M.Taylanova. Gullar mamlakatining shahzodasi. Koreys xalq ertaklari. – Toshkent: “ Fan ziyosi”, 2022
2. Афзалов М.И. Ўзбек халқ эртаклари. Икки томлик. 1-том.-Тошкент:Ўздавнашр,1960.
3. Ўзбек халқ эртаклари. Икки томлик.1-том.-Тошкент: Ўздавнашр,1960.
4. http://turizm.kasaba.uz/uz/uzbek_legends_and_mythes/fairy_tales

RADIOREKLAMA MATNLARINI LINGVOPRAGMATIK ASPEKTDA O‘RGANISHNING ZARURATI

HAMRO MUROTOV

Qashqadaryo viloyat 18-sonli ko‘rish bo‘yicha Imkoniyati cheklangan bolalar uchun IDTM o‘qituvchisi,

E-mail: hamromurotov@gmail.com

Annotatsiya: maqolada reklama matnlarining jahon va o‘zbek tilshunosligidagi tadqiq darajasi qayd etilgan. Radioreklama matnlariga oid

[199] M.Taylanova. Gullar mamlakatining shahzodasi. Koreys xalq ertaklari. –Toshkent: “ Fan ziyosi”, 2022. –B 17.
[200] M.Taylanova. Gullar mamlakatining shahzodasi. Koreys xalq ertaklari. –Toshkent: “ Fan ziyosi”, 2022. –B 17.

muammolar xususida so‘z yuritilib, bu boradagi tadqiqot natijalarining pragmatic mohiyati yoritilgan.

Kalit so‘zlar: axborot maydoni, e’lon, reklama bozori, radioreklama, matn, lingvopragmatika, kommunikativ maqsad, perlokutsiya, konnotatsiya.

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ТЕКСТОВ РАДИОРЕКЛАМЫ

Аннотация: Статья посвящена изучению лингвопрагматики радиорекламных текстов, в которой описывается уровень изучения рекламных текстов в узбекской и мировой лингвистике.

Ключевые слова: радиореклама, рекламные тексты, лингвистическая прагматика, информационное пространство, реклама и объявления, рекламный рынок.

LINGUO-PRAGMATIC STUDY OF RADIO ADVERTISING TEXTS

Annotation: The article is devoted to the study of lingvo pragmatics of radio advertising texts, which describes the level of study of advertising texts in Uzbek and world linguistics.

Keywords: radio advertising, advertising texts, linguistic pragmatics, information space, advertising and announcements, advertising market.

Globallashuv jarayoni shiddat bilan kechayotgan bugungi kunda zamonaviy axborot maydonida yangi ma’lumotlar tobora ortib bormoqda. Ularning aksariyatini reklamalar tashkil qiladi. Ijtimoiy-iqtisodiy sohalarning rivojlanishi reklama matnlarini takomillashtirish borasida innovatsion yondashuvlar, yangicha yechimlarni talab etmoqda. Zero, yangi mahsulot o‘z egasini topishi zarur. Buning uchun reklama va e’lonlarni namoyish etishda radio, televideniya, davriy nashrlar, internet tarmog‘I asosiy vositalar hisoblanadi.

Radio o‘zining qulayligi va ommabopligi bilan reklama va e’lonlarni namoyish etishda muhim o‘rin tutadi. Radioda axborot boshqa ommaviy axborot vositalari kabi visual idrok etilmaydi. Shu boisdan unda fikrni jamlash osonroq bo‘ladi. Radio 24 soatlik rejimda ishlashi, reklama bozorida nisbatan arzonligi va samaradorligi bilan boshqa axborot tarqatuvchi vositalardan ajralib turadi.

Radioning afzalligi, shuningdek, reklamaga shaxsiy omilni kiritadigan, so‘zlarga bosma matn uchun erishib bo'lmaydigan hissiylikni beradigan inson ovozining tembridir. [1]

Ko‘rinib turibdiki, radioda barcha mas’uliyat so‘zga tushadi. Ochiq ensiklopediya – vikipediyada reklamaga shunday ta’rif beriladi:

reklama – qichqirmoq – tovarlarning sifati, ularni sotib olishdan ko‘riladigan naf haqidagi axborot; bevosita yoki bilvosita foyda (daromad) olish maqsadida yuridik va jismoniy shaxslar yoki mahsulot to‘g‘risida tarqatiladigan maxsus axborot. Reklama marketingning tarkibiy qismi hisoblanib, talab va iste’molchilar didining shakllanishiga ta’sir ko‘rsatadi. Reklama korxona imijini yaratish (uzoq davrli ta’sir ko‘rsatish), joriy sotish hajmini ko‘paytirish (qisqa davrli ta’sir ko‘rsatish), haridorlarga nima sotib olishni va uni nima uchun sotib olish zarurligini hal qilishda yordamlashish va boshqa maqsadlarda olib boriladi. [2]

Mamlakatimiz mustaqilligi davlatimizning iqtisodiy rivojlanishiga zamin yaratdi. Bozor iqtisodiyotiga asoslangan jamiyatlarda reklamalar muhim vazifa bajaradi. Natijada maqsadli auditoriyaga qaratilgan reklama matnlarini lingvistik jihatdan tadqiq etish ehtiyoji yuzaga keladi. Reklamaning samaradorligi unga yuklangan pragmatic mazmun bilan bevosita bog‘liq bo‘ladi.

Dunyo miqyosida reklamaga xos xususiyatlar turli sohalar doirasida o‘rganilgan. M.Konejero Lopes va E.Rodriges tadqiqotlarida reklamaning sotsiologik, pragmatik hamda semiotik jihatlariga e’tibor qaratilgan. Meksikalik sotsiolog E.Ferrerning tadqiqoti esa reklama tarixi, uning ijtimoiy, psixologik va falsafiy jihatlariga bag‘ishlangani bilan alohida ahamiyatga molik.

Jahon tilshunosligida reklama matnlari atroflicha tadqiq etilgan. S.Korralning bu boradagi tadqiqotida reklama matnlarida ritorik figuralarning roli o‘rganilgan. Yu.D.Apresyan, N.D.Arutyunova, L.A.Novikov, I.A.Sternin, N.F.Mixeeva, A.P.Babushkin, L.V.Minaeva kabi olimlarning ishlarida reklama matnlariga xos leksik-semantik xususiyatlar ochib berilgan, V.Gumboldt, E.Sapir, Yu.D.Apresyan, E.M.Vereshchagin, V.G.Kostomarov, A.A.Potebnya, va boshqalarning asarlarida lingvokulturologik jihatdan tahlil qilingan.

Rus tilshunosligida reklama matnining o‘ziga xos xususiyatlari V.G.Kostomarov (1974), E.F.Tarasov (1987), T.M.Dridze (1980), D.E.Kokhtev (1981), G.L.Solgannik (1981) kabi olimlar tomonidan tadqiq etilgan, A.N.Vasilyeva (1982), G.V.Kolshanskiy (1984), S.G.Popov (1986), G.P.Pankratov (1998) singari olimlar ham reklama matnlari ustida tadqiqot olib borganlar. Ularning asarlarida nafaqat rus tili, balki boshqa xorijiy tillardagi materiallar ham tahlilga tortilgan. Bu muammo ingliz tili materiallari asosida N.A.Gurskaya (1975), G.D.Grilixes (1978), G.A.Abramova (1980), G.N.Kuznetsova (1984), L.A.Barkova (1983), G.D.Lochmele (1998), O.A. Knesenzenko (1996).) tomonidan tadqiq etilgan. Nemis tilidagi reklamalar V.M.Avrasin (1985), T.T.Jelezanova (1982), S.P.Kozlova (1988) va boshqalar tomonidan o‘rganilgan. Fransuz tilidagi reklama matnlariga xos jihatlar A.K.Avelychev (1973), N.A.Popova (1977), L.S.Vinarskaya (1995)) larning asarlarida o‘rganilgan. Ispan tilida ham reklama matnlarining grammatik xususiyatlari maxsus o‘rganilgan bo‘lib, bu boradagi tadqiqotlarning yuzaga kelishida T.N.Petrova (1977), S.I.Kanonich (1979) hamda N.M.Firsova (1981, 1988)larning xizmatlari kattadir. [3]

Keyingi yillarda o‘zbek tilshunosligida ham reklama matnlari tadqiqiga muayyan darajada e’tibor qaratila boshlandi. B.Abdullayevning “O‘zbek reklama lingvistikasi: nazariya va amaliyot” mavzusidagi monografik tadqiqoti shular jumlasidandir. Unda XXI asrda yuzaga kelgan ijtimoiy voqelik ta’sirida shakllangan o‘zbek tilidagi reklamalarning tasniflanishi va turlarga ajratish nazariyasi tahlil qilingan, reklama turlari tasniflangan, reklama matni institutsional diskursning bir turi sifatida talqin qilingan va reklama diskursining asosiy xususiyatlari tavsiflangan, reklama va e’lonlarning farqlanishi, reklamaga “ommaviy madaniyat” ning ta’siri masalasi tadqiq etilgan va reklama matnining tarkibiy qismlari (sarlavha, slogan, ktematonim) tavsiflangan, o‘zbek tili reklama matnidagi turli xil – fonetik (alliterasiya, assonans), leksik (neologizm, metafora, metonimiya, sinekdoxa, personifikasiya), sintaktik (konversiya, sintaktik adektivasiya) vositalarning reklama ta’sirchanligi, o‘ziga xosligini ta’minlashdagi

o‘rni belgilangan, reklama matnidagi gap turlariga xos uslubiy imkoniyatlar, reklama matnining asosiy va ikkilamchi kommunikativ funksiyalari tahlil qilingan.[4, 9-10]

Yuqoridagilardan anglashiladiki, tadqiqotchi dissertatsiyasida salmoqli natijalarga erishgan. Biroq hozirgi kunga qadar o‘zbek radio reklama matnlarining lingvistik tabiati maxsus o‘rganilmagan. Radio orqali namoyish etiladigan reklamalar imo-ishora, mimika, tasviriy vositalardan holi bo‘lgani uchun ulardagi tinglovchi ruhiyati va xatti-harakatlariga nutqiy ta’sir ko‘rsatish, e’tiborni jalb etish kabi pragmatic vazifalar asosan verbal birliklar zimmasiga tushadi. Bu turdagi reklama matnlari, ayniqsa, kommunikativ maqsad, perlokutsiya, konnotatsiya va subyektiv baho munosabati bilan bog‘liq yechimtalab masalalar talqiniga oid tadqiqotlar uchun boy daliliy material beradi. Shu jihatdan radioreklama matnlarini lingvopragmatik aspektda tadqiq etish o‘zbek tilshunosligidagi dolzarb vazifalardan biridir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1) https://www.dissercat.com/content/lingvisticheskie-osobennosti-ispanskoi-reklamy na-radio)

2) (Vikipediya, ochiq ensiklopediya - https://uz.wikipedia.org/wiki/Reklama)

3) Сибатров В.Е. Лингвистические особенности испанской рекламы на радио: дисс ... канд. филол. наук: 10.02.05-Романские языки. – Москва.2010. – 172 с.

https://www.dissercat.com/content/lingvisticheskie-osobennosti-ispanskoi-reklamy na-radio)

4) Абдуллаев Б. Ўзбек реклама лингвистикаси: назария ва амалиёт: Филол.фан.ф.д-ри … дисс. (PhD). – Андижон, 2020.

TURKIY TILLAR RASMIY ISH YURITISH USLUBI TARIXIY TARAQQIYOTI (XVI ASRGACHA BO‘LGAN DAVR)

FAZLIDDIN NORQULOV
Davlat tilida ish yuritish asoslarini o‘qitish va malaka oshirish markazi o‘qituvchisi,

SHOXIDA QURBONBOYEVA
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti madaniyatlararo kommunikatsiyaning lingvistik ta’minoti kafedrasi o’qituvchisi

Annotatsiya. *Turkiy tillar qadimiy tarixga ega. U bugungi holga kelgunga qadar turli taraqqiyot bosqichlari, davrlarini bosib o‘tgan. Ana shu jarayonda ichki va tashqi omillarga ko‘ra o‘zgarishlarga uchragan. Bu holni turkiy tillar rasmiy uslubining takomil bosqichlari misolida kuzatish mumkin. Ushbu maqolada turkiy tillarga xos hujjatchilik, rasmiy yozma uslub tarixi, uning rivojlanish jarayonini o‘rganish masalasi tahlil etilgan.*

Kalit so‘z: *turkiy tillar, rasmiy ish yuritish uslubi, hujjatchilik, taraqqiyot, turkiy hujjatlar, rasmiy munosabatlar*

Milodiy IV asrgacha davrga oid manbalar juda kamligi bois bu davrning ish yuritish uslubini tadqiq etish mushkul. Xususan xitoy manbalarida turkiy tillarga tegishli bazi so‘zlar, unvon nomlari ma’nolari keltirib o‘tilgan. Lekin bu ish yuritish uslubi tadqiq etish uchun manba bo‘lolmaydi. Yurtimiz hududida tashkil topgan Qadimgi Baqtirya davlati tiliga oid bazi manbalar topilgan bo‘lsa ham ular aynan hujjatchilik sohasiga tegishli emas. Yuqorida qayd etib o‘tganimiz Qadimgi Xorazim davriga oid Tuproqqaladan topilgan bazi hujjat namunalari ish yuritish uslubini tadqiq etish uchun yetarli bo‘la olmaydi. Qisqa qilib aytgan ushbu davrga oid ma’lumotlarning yo‘qligi ushbu davrdagi ish yuritish uslubini tadqiq etishning imkoniyatini yo‘qqa chiqaradi.

Milodiy 552-yilda turk xoqonligi yuzaga keldi va ayni shu davrlarda turkiy xalqlar ***turk*** nomini qabul qildi[201]. Turk xoqonligi davrida ish yuritish uslubi qadimgi turkiy davlatlar ananalarini saqalagan bilan eski uslub ko‘rinishida takrorlanmaydi. Xoqonlik davri rasmiy uslubini ushbu davrgacha turkiy rasmiy

[201] Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-73

uslublarning taraqqiyot cho‘qqisiga erishgan ko‘rinishi desak xato bo‘lmaydi. Bilga xoqon va Kul tigin bitiktoshlari tarkibidagi yorliqlarni hamda ko‘k turk tilida bitilgan ayrim vasiqalarni rasmiy uslubning yorqin namunalari sifatida ko‘rsatishimiz mumkin. Ushbu davrga oid matnlar rasmiy ish yuritish uslubining anchayin yuksalganini ko‘rsatmoqda. Xususan, Yorliqlarining kirish qismida keltiriluvchi unvon va murojaat qismlari ayni shu davrda takomil topganligiga asos bor. Filologiya fanlari doktori Omonov ushba davrga oid matnlar ustida olib brogan izlanishlari natijasida quyidagi fikrni aytib o‘tgan: “Rasmiy ish yuritish uslubi hujjat komponentlarining tugal, ixcham holda bir tizimga joylashgani, ularning usluban yuksalganligidan dalolat beradi”[202].

Turk xoqonligi tashkil topgach qo‘shni davlatlar bilan diplomatik aloqalarni jadal rivojlantirdi. Xoqonlik Buyuk ipak yo‘lining eng muhim kesishmasida, o‘sha davrning ulkan davlatlari Xitoy, Eron, Vizantiyani bog‘lab turuvchi chorrahada joylashgani milliy manfaatga uyg‘un faol tashqi siyosat olib borishni ta’lab etdi. Xoqonlik elchilari va tashqi siyosati orqali ushbu manfaatlarni himoya qilib kelgan[203]. Ushbu diplomatik munosabatlarning ham o‘zaro xat yozishmalarida ko‘k turk yozuvidan foydalanib kelingan. Chunonchi, vizantiyalik tarixchi Menandrning ma’lumotlariga ko‘ra, 568-yilda Konstantinopol qiroli Yustin II oldiga Istami Xoqon nomidan kelgan elchilar keltirgan maktub “skif yozuvi” bilan bitilgan[204].

Qoraxoniylar davlatining yuzaga kelishi bilan madaniy, ijtimoiy va siyosiy o‘zgarishlar yuz berdi. Bularning barchasi tilde o‘z aksini topda va ush davrdan boshlab “eski turkiy til bosqichi” boshlandi. Eski turkiy adabiy til qadimgi turkiy adabiy til o‘rnini egalladi. O‘zidan oldingi taraqqiy etgan matnchilik ananasini o‘zlashtirib olgan bu davr yangi hujjat turlarini paydo qildi hamda hujjatchilikni ma’lum bir tizm asnosida tugallikka yetakladi.bugunga qadar yetib eklgan rasmiy yozishmalarning kata qismi aynan shu davrga oid. Ayni shu davrda rasmiy ish

[202] Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-73
[203] L. Gumilev. Qadimgi turklar. Toshkent 2002-yil, b-49
[204]https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%B5%D0%BD%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D1%80_%D0%9F%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80

yuritish uslubiga xos so‘z va so‘rikmalari (kanselyarizm) rasmiy tilning me’yoriga aylandi[205].

Qoraxoniylar davriga oid vasiqalarda *bitig* so‘zi “hujjat, vasiqa, akt” ma’nolarini anglatgan. Bitigni keng ma’noda hujjatlar otini yasashda qo‘llash qoraxoniylar kanselyariyasining mahsulidir[206].

Ushbu davrda muayyan tarzda hujjatchilik ishining yo‘lga qo‘yilishi davlat boshqaruvida kerakli ekanligini Yusuf Xos Hojib quyidagicha ta’riflagan:

*E**δ**i ke**δ** keräklig turur bu bitig,*

Bitig birlä beglär etär el etig -

Bu hujjat juda ham keraklidir,

Beklar hujjat bilan elni idora etadilar[207].

Qoraxoniylar davlatida devon-mahkama idoralari ishini *bitigči* olib borgan. “Qutadg‘u bilig” asarida keltirilgan dalillar bu davrlarda bitigchi jamiyatda o‘ziga xos mavqega ega ekanligini tasdiqlaydi.

Chig‘atoy ulusi davri hujjatchiligining xos xususiyatlaridan biri turkiy rasmiy uslubni devon-mahkama amaliyotiga keng foydalanganidir. Ushbu davrda *yasa* atamasi davlatning bosh qonunlar majmuasi ma’nosida muomalaga olib kirildi. Shuningdek, elchi va choparlarning xavfsizligini ta’minlashga qaratilgan *bayza = payza* deb ataluvchi yangi hujjat turi yaratildi. Yangi lavozim *yazğučï* lavozimi joriy qilindi. Uning vazifasi hukmdorlar devonida fuqarolarning shikoyatlari bilan ishlardi. Arab sayyohi Ibn Battuta o‘z yozmalarida bu haqida keltirib o‘tgan. U Xorazm amiri devonxonasining ishlash mexanizmini quyidagicha ta’riflaydi: “Bu amirning odati shunday ekanki, qozi har kuni uning qabulxonasiga kelib maxsus joyga o‘tirar, u bilan birga faqihlar, xattotlar kelishar ekan. Qozining to‘g‘risida bosh amirlardan biri va sakkiz nafar katta turk amirlari va *yazğučï* deb ataladigan shayxlar joylashadi. Odamlar shu mansabdorlarga o‘z shikoyatlarini aytishadi. Agar ish shariatga oid bo‘lsa – qozi, boshqa ishlarga oidlarini esa mana shu amirlar

[205] Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-76

[206] Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-76

[207] Содиқов, Қ. 2006. *Туркий ёзма ёдгорликлар тили: адабий тилнинг юзага келиши ва тикланиши*. Тошкент.

hal qilib beradi. Qozi bilan amirlarning qarorlari aniq va adolatli bo‘ladi. Chunki ularni ma’lum bir tomonning tarafini olishda ayiblasholmaydi, bular pora ham olmaydi”[208]. *Yazğučï* mansab oti ekanligi uchun asl arabcha matnda ayni shaklda kelgan. Ushbu ma’lumotda: “Boshqa ishlarga oidlari” deganda fuqarolar o‘rtasidagi oldi-sotdi, ijara, meros olish singari notarial ishlar nazarda tutilmoqda.

Oltin O‘rda davlatida ish yurtish amaliyoti o‘zidan avvalgi davrlar turkiy rasmiy uslubi hujjatchiligini davom ettirgan.

Omonovning fikricha: “Temuriylar davri hujjatchiligini rasmiy uslub taraqqiyotidagi alohida bosqich sifatida o‘rganish kerak”[209]. Biz ham ushbu fikrga qo‘shilgan holda shuni ayta olamizki, mazkur davr hujjatchilik yuritish amaliyotida rasmiy matn tuzish an’anasi tugal bir holda shakllangan hamda temuriylar qo‘l ostidagi barcha o‘lkalarda hujjat bitishning yagona andozasi amal qilgan.

Temuriylar davrida qadimda ishlatilgan bazi hujjat nomlari va turlari rasmiy ish yuritish amaliyotida boshqa ma’noda ishlatilgani aniqlanmoqda. Quyida bunga bir necha misol keltiramiz.

Temuriylar davri devon-mahkama idoralarida *yarlïğ* atamasi bilan yonma-yon unga teng keluvchi *nišān* birligidan foydalanildi. Ushbu so‘z qadimgi rasmiy ish yuritish uslubida “belgi, muhr” ma’nosida ishlatilgan. Temuriylar davriga oid hujjatlar buni tasdiqlaydi. Xususan, Umarshayx mirzoning 1469 yildagi vasiqasida u quyidagi jumlada kelgan: *yïlda yaŋgï nišān tilämäyin bu nišān bilä yïl sayu heč türlüg salïq salmayïn daftarlarğa surusun*. – “Har yili yangi nishon (yorliq, hujjat) so‘ramasdan, ushbu nishon (hujjat) bilan yil bo‘yi hech qanday soliq solmay, (krimchiqim) daftarlarga qayd etilsin”[210]. Shuningdek, 1422 yili Hirotda bitilgan Shohruh mirzo devonxonasiga tegishli hujjatda ham buni ko‘rish mumkin: *pak niš***ān bermiš erdik** – “haqiqiy hujjat bergan edik”. Shuningdek, hujjat tersida ham

[208] Иброҳимов, Н. 1993. *Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиёга саёҳати*. Тошкент.
[209] Омонов, Қ.Ш. 2007. “Темур ва темурийларнинг эски ўзбек адабий тилидаги ҳужжатлари”. Т*емурийлар салтанатида давлатчилик ва ренессанс*, 94 – 102. Тошкент.
[210] Омонов, Қ.Ш. 2003. “Умар Шайх Мирзонинг уйғур ёзувли нишони хусусида”. *Филология янги юзйилликда: фаннинг тугун ва ечимлари*, 58 – 64. Тошкент.

hujjatni uning egasi olgani bitib qo‘yilgan qaydda ham «nishon» hujjat nomini aglatib kelgan: *nišānnï* İ*smāyil aldï* – “hujjatni Ismoil oldi»[211].

Temuriylar davrida rasmiy uslub amaliyotida *tüzük* atamasi davlatning bosh qomusi ma’nosini anglatgan. Buyuk sarkardaning tuzuklaridagi ma’lumotlardan hamda o‘sha zamon tarixchilarining Temur va temuriylar faoliyatiga bag‘ishlangan asarlaridan bunga isbot topamiz.

“Temur tuzuklari» asarida *tüzük* atamasining mazmun-mohiyatini ifodalovchi shunday so‘zlar keltirilgan: “Saltanatni boshqarishimda uchragan har qanday voqea va ishni to‘ra va tuzuk asosida ado etdim”[212]. Ushbu so‘lar davlat asoschisi va ushbu kitob muallifi bo‘lgan Sulton Temurbekning o‘z tilidan aytilmoqda. Asarning diqqatga sazovor joylariga e’tibor qaratamiz: “Dinu shariat ishlari tuzukini tartibga keltirganimdan keyin, saltanatim korxonasining tuzukini tuzishga kirishdim”[213]. Asardan keltirilgan ushbu jumlalar mazmunidan ma’lumki, Amir Temur saltanat boshqaruvida *törä* va *tüzük* ka asoslangani oydinlashmoqda.

Temuriylar davri rasmiy ish yuritish uslubi qadimgi ko‘k turk yozuvli bitiglar, shuningdek, keyingi xoqonlik va davlatlar zamonida amalda bo‘lgan turkiy rasmiy uslubning davomchisi sifatida; shakl va tuzilishi, ifoda usullari bilan ularni to‘ldiradi, mukammallik pog‘onasiga ko‘taradi[214].

Muayyan bir til tarixining turli davrlarida til vositalarining boshqasi bilan almashinuvi (o‘rnini egallashi), uning qurilishi va me’yorida sifat jihatdan o‘zgarishlar sodir bo‘lgani uchun ham tilning taraqqiyot bosqichlarini davrlarga ajratiladi. Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va uning XVI asrgacha bo‘lgan tarixiy taraqqiyotini bir – birini uzviy davomida turuvchi hamda o‘ziga xos xususiyatlari bilan farqlanib turadigan to‘rt bosqichga ajratish mumkin.

[211] Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-79
[212] *Темур тузуклари.* Тошкент. 1996. 72–73
[213] *Темур тузуклари.* Тошкент. 1996. 80
[214] Q. Omonov. Turkiy tillar tarixida rasmiy uslubning takomil bosqichlari va davrlashtirish masalalari. Oltin bitiglar — Golden scripts. 2020/2. Bet- 33—48

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Omonov Qudratulla Sharipovich. “Turkiy rasmiy uslubning yuzaga kelishi va takomili (ilk va o‘rta asrlarda)”. Filologiya fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent 2016, b-73
2. L. Gumilev. Qadimgi turklar. Toshkent 2002-yil, b-49
3. Содиқов, Қ. 2006. *Туркий ёзма ёдгорликлар тили: адабий тилнинг юзага келиши ва тикланиши.* Тошкент.
4. Иброҳимов, Н. 1993. *Ибн Баттута ва унинг Ўрта Осиёга саёҳати.* Тошкент.
5. Омонов, Қ.Ш. 2007. “Темур ва темурийларнинг эски ўзбек адабий тилидаги ҳужжатлари”. Т*емурийлар салтанатида давлатчилик ва ренессанс*, 94 – 102. Тошкент.
6. Омонов, Қ.Ш. 2003. “Умар Шайх Мирзонинг уйғур ёзувли нишони хусусида”. *Филология янги юзйилликда: фаннинг тугун ва ечимлари*, 58 – 64. Тошкент.
7. *Темур тузуклари.* Тошкент. 1996. 72–73

THE SIMILARITIES OF SOME WORDS WHICH ARE USED IN ENGLISH AND ITALIAN

KAMOLA SHAYDULLAYEVA
Denau institute of Entrepreneurship and pedagogy
Foreign language and literature: English 2nd course,

BAXTIGUL SODIQOVA
Doctoral student of Denau institute of Entrepreneurship and pedagogy
Kamolashaydullayeva @ gmail. com

Annotation: Most of the words used in English and Italian have almost the same meaning. But there are some differences between their pronunciation, transcription, and use in situations. However, we have tried to clarify these types of aspects of languages in this scientific article. In addition, the similarities in pronunciation in Italian and English give an idea of the structure of the sentence.

Key words: English, Italian, testimony, similar, equivalent, phonetic, spelling

Introduction: At present, we can see varied words which they can have the same meaning in different languages. Yet, they are separated from each other according to used language and also condition. For example, nervous (In English

version means the same as nervose) (İn Italian version means " asabiy ") . Also, numerous words are encountered in daily life.

Nowadays some experiences are being carried out in order to determine as well as to compare their differences. Also, it is clear that these are linguistic markers that make those similarities evident.

Discussion: "I truly believe and have come to the conclusion that inside every English speaker trying to get out. Through Latin both languages share a common vocabulary the same Latin root Italian has..... Thousands of words in Italian are similar to or identical with their English equivalents : and a great many words sound almost alike. Then, too, Italian pronunciation is easier . It is straightforward and phonetic without any of the exceptions that occur in English. (Lifeinitaly . com. Italian Online Community. Italian forum.)

In the linguistic world, words that look the same from one language to another are called cognates. There are many cognates in English and Italian. This is due to the fact that both languages were influenced by Latin. They have fairly minimal differences in spelling so they are easily recognizable. Clearly, morphological information play the central role in the individuation and retrieval of lexical entries.

Rimantas " It is often enough to remove the final vowel from an Italian word and it will look like the English equivalent (e. g...., palma - palm, finale - final, tremore - tremor) (those who study Italian based on English, should do an inverse action) . In fact, some words changed considerably and it is not as easy to trace their similarity (e. g. cerco - I search, fiore - flower, cucina - kitchen). "

In the linguistic world, words that look the same from one language to another are called cognates. There are many cognates in English and Italian. This is due to the fact that both languages were influenced by Latin.

Italian is a language that descends directly from Vulgar Latin. Similarly, Modern English has some words that were borrowed from contemporary Latin-based languages, as well as from Latin itself.

The result? Similar vocabulary in two completely different languages.

When you encounter words that have this shared history, they often appear as cognates between the two languages. Throughout this article, I'll be using Merriam Webster's online dictionary to explain the etymology (history) of the words I reference. If you're interested in how history affects language, you can check out the words' etymologies, too.

Here's an example of a word in English that has a Latin root: table. It comes from the Latin word tabula, and both of these look similar to the Italian word: tavola. However, Italian does have some unique letter combinations that make particular sounds. These won't be as intuitive, and you'll need to memorize them.

For example, the Italian word che looks like it would be pronounced "CHEY." However, the ch combination in Italian produces a hard sound, so we need to pronounce the word as "KAY."

There are a few of these hard/soft sound combinations you need to be aware of. Otherwise, though, English and Italian letters are pronounced similarly.

If you're wondering, "Is Italian grammar similar to English?" know that it sometimes is. Take a look at the way Italian and English sentences are constructed below. You'll see the basic components are often the same. Here are two simple sentences in each language:

I eat the apple.

Io mangio la mela.

In this example, you'll see that the sentence structure is absolutely identical. In both sentences, you have a:

- Subject. In this case, it's a personal pronoun (I, io).
- Verb. Here, we see it in the present simple tense, conjugated to the subject (eat, mangio).
- Direct object. This time, both include a definite article, which is followed by a noun (the apple, la mela).

This does not always happen in the two languages. In fact, I'd say that most often, the word order you use in Italian and English is different.

However, that doesn't mean you can't use your grammar knowledge of one language to help you with the other. Generally, English and Italian use the same grammar points to construct their sentences.

When you look at a sentence in either language, you can use the grammar terms and concepts you know from your native language to help understand the other language's structure. For example, you can use your knowledge of English grammar to help you identify the subject and verb in this Italian sentence, and vice versa.

Additionally, you may find that being able to identify specific differences in grammar and syntax helps you to remember them more easily. This, in turn, might improve your understanding of grammar in your target language, too.

Thus, it is essential for people who are learning both languages and whenever they are encountered, they can differentiate them otherwise improper or wrong usage will lead to misunderstanding (e. g tavola - table, famiglia -family, dottore - doctor, stupido - stupid) . İn these words we can find similarities in pronunciation as well as wrtiting . However, if the words do not have suitable lexical equivalent in another language, they can be translated only by a phrase (e.g to benefit - benificiare, gauti naudos; was owed - ero dovuto - man buvo skolingi, etc).

References

1. "A comparison of the transition from first words to grammar in English and Italian"March 1999//Journal of Child Language 26(1):69
2. "Some Lexical, Morphological and Syntactical Similarities and Differencies in Lithuanian, Italian and English Languages"// Rimantas Kalindra
3. Broccias, C., 2003. The English Change Network. Forcing Changes into schemas. Berlin: Mouton de Gruyter, GmbH & Co.
4. Denham, K. & Lobeck, A., 2009. Linguistics for Everyone: an Introduction. Wadsworth: Cengage Learning.
5. https://www.lazaruslanguage.com/languagetips/english-italian-similarities

ИСТОРИЯ ВОЗНИКНОВЕНИЯ МЕЖЪЯЗЫКОВЫХ ОМОНИМОВ

МУКАДДАС АБДУРАХМАНОВА
доцент НУУз, кандидат филологических наук

Аннотация: Проблема межъязыковой омонимии возникает в тесной связи с "глобализацией" коммуникации. На этой основе элементы разных языковых систем, часто абсолютно независимые друг от друга, вступают между собой в подобие системных отношений. Поэтому вполне закономерно то, что современная лингвистика начинает уделять все больше внимания сравнительному (сопоставительному) анализу языков, зародившемуся еще в XIX веке и приобретающему все большую популярность.

Ключевые слова: Межъязыковые омонимы, многоязычия и языковые контакты, межъязыковые соответствия, анализ лексических омонимов

Слова разных языков, имеющие сходный внешний (звуковой и/или графический) облик, но разное значение, с давних пор стали привлекать внимание лингвистов. Еще в 1788 году в Зальцбурге вышел лексикографический очерк А.Портитора, касающийся межъязыковых французско-немецких лексических соответствий омонимичного характера. Но по–настоящему системное и широкое изучение подобных межъязыковых соответствий началось с 1928 года с работы М.Кесслера и Ж.Дерконьи на материале французско–английских и англо–французских параллелей. Ими же был введен термин "faux amis du traducteur" ("ложные друзья переводчика") и выделены два типа "ложных друзей переводчика": 1) "полностью ложные" со сходной орфографией и расходящейся семантикой и 2) "частично ложные" со сходной орфографией и в основном с общей семантикой (Koessler … 1928).

В научных работах полное или частичное формальное сходство слов разных языков при их семантическом различии выделяют как системную категорию, для названия которой используются различные термины, например: "ложные друзья переводчика" (Гальперин 1970: 129–136; Будагов 1974: 141–146); обманчивые межъязыковые сходства (Гросбарт 1962: 452–453); межъязыковые омонимы (Заславская 1992: 23–25); межъязыковые паронимы (Балалыкина 1991; Бельчиков 1990: 368); межъязыковые

синонимы (Уилер 1977: 52–53); межъязыковые полисемы (Борисенко 1991); ложные или неполные лексические параллели (Дубичинский 1992: 25–29); ложные эквиваленты (Федоров 1968: 167–169); гетеронимы (Конецкая 1961: 25; Селиванов 1976: 118); ложные когнаты (Ладо 1989); псевдоинтернационализмы (Коломиец 1976: 10); апроксиманты (Симеонова 1981) и др.

Что касается термина "межъязыковая лексическая омонимия", то сопоставительное языкознание уже давно оперирует этим понятием, однако его использование часто приводит к серьезным недоразумениям. Одни ученые относят вышеуказанный термин к одинаково звучащим или пишущимся языковым знакам параллельно сосуществующим в разных языковых системах и различающимся своими значениями (Акуленко ... 1969; Будагов 1974; Влчек 1963; Готлиб 1972; Гросбарт 1962; Кочерган 1997 и др.). Другие относят термин "межъязыковая омонимия" к связи между множествами омонимов анализируемых языков (Дубичинский 1993; Дубичинский 2002; Воян 2002). В.В.Дубичинский считает, что о межъязыковой лексической омонимии следует говорить тогда, когда омонимические множества составляют минимум четырехэлементную структуру в синхронно сопоставляемых языковых системах (Дубичинский 1993; Дубичинский 2002). В свою очередь Д.Батлер, сравнивая эквивалентные польские и русские пары омонимов, называет это явление "омонимией омонимов" (Батлер 1989: 89).

В начале XXI века воспитание двуязычия обозначилось как одно из ведущих направлений образовательной политики всех стран (Блумфилд 1968; Вайнрайх 1979; Баранникова 1972 и др.). Поэтому актуальность исследования межъязыковых соответствий омонимичного характера и, в частности, межъязыковых омонимов диктуется недостаточной изученностью этой проблемы в близкородственных языках, в том числе и как механизма, запускающего словообразование и изменение семантики слов, а также необходимостью разработки методов для предотвращения лексической

интерференции, вызываемой межъязыковыми соответствиями омонимичного характера в повседневной коммуникации, СМИ, переводах научных и художественных текстов. Актуальность исследования определяется также необходимостью рассмотрения межъязыковой омонимии и смежных явлений параллельно на материале нескольких языков. Как правило, межъязыковые омонимы выделяются на материале двух языков. Такой подход обусловлен практикой перевода, так как в процессе работы над конкретным текстом переводчик обычно сталкивается с лексическими единицами именно двух языков. Вследствие этого для каждой рассматриваемой пары языков с различными фонетическими, графическими и морфологическими расхождениями берутся разные формальные критерии соответствия в плане выражения. И, вероятно, именно поэтому до сих пор нет универсального определения межъязыковых омонимов, а множество существующих терминов, предлагаемых исследователями для наименования межъязыковых соответствий омонимичного характера, свидетельствуют о неоднозначности интерпретации этой категории слов.

Поставленные в работе цели и задачи потребовали рассмотрение объекта исследования в тесной взаимосвязи лингвистических и экстралингвистических факторов и определили необходимость использования комплексной методики. В ходе работы применялись следующие методы:

• для сбора языковых фактов была использована методика сплошной выборки из двуязычных словарей тюркских языков и из дифференциальных словарей "ложных друзей";

• количественный, описательный и сопоставительный методы были использованы для интерпретации, классификации и систематизации отобранного материала;

• для определения вида семантической трансформации межъязыковых соответствий омонимичного характера был использован метод структурно–семантического анализа.

На основании классификаций межъязыковых соответствий омонимичного характера по их соотношениям в плане выражения, плане содержания и по происхождению описываются общие свойства категорий межъязыковой омонимии и определяются границы между ними;

• дается анализ лингвистических и экстралингвистических предпосылок возникновения межъязыковых соответствий омонимичного характера и предлагается разграничение закономерных и случайных соответствий (когнатов и псевдокогнатов), а также устанавливается взаимосвязь между типами межъязыковых соответствий омонимичного характера и их происхождением;

• межъязыковые соответствия омонимичного характера рассматриваются как причина возникновения межъязыковой лексической интерференции;

• межъязыковая лексическая интерференция, вызванная тенденцией к выравниванию асимметрии между планом выражения и планом содержания межъязыковых соответствий омонимичного характера, рассматривается как движущая сила семантических изменений в контактирующих языках;

• результаты межъязыковой лексической интерференции, вызываемой межъязыковыми соответствиями омонимичного характера, рассматриваются с двух позиций: как негативные (представляющие собой предмет экологии языка) и как позитивные (приводящие к заимствованию новых слов и значений, и тем самым способствующие обогащению словарного фонда тюркских языков).

Процесс разработки теории внутриязыковой омонимии имеет давние традиции. В современной науке о языке общепризнанно, что омонимия – абсолютная универсалия. Наличие омонимов в языке обязательно и закономерно, и обусловлено как физиологически (действием принципа экономии в системе звуковых оболочек слов), так и самой природой языка как системы, в частности, существованием в языке категорий симметрии и асимметрии. Вариантность слова как в плане выражения, так и в плане

содержания, является проявлением асимметричного дуализма языкового знака, сформулированного С.О.Карцевским (Карцевский 1965: 85–90).

Большая часть омонимов в естественном языке является результатом развития полисемии. Изменения в значении слов определяются множеством различных причин как языкового, так и внеязыкового (экстралингвистического) характера. Но, безусловно, омонимизация – процесс, требующий немалого времени. Признавая тот факт, что наличие омонимов в ряде случаев может помешать процессу коммуникации, мы считаем, что возникновение омонимов в языках в результате развития омонимии из полисемии является одним из проявлений коммуникативной необходимости, связанной с принципом экономии звуковых оболочек или, иначе, проявлением закона "наименьших усилий". Языковая система не исключает возможности сохранения первоначальной формы языкового знака при изменении значения и сохранения первоначального значения при изменении формы. Подход к омонимии как к "своеобразному дефекту языка" уместен лишь по отношению к омонимам, возникшим в результате недавнего заимствования, относящимся к одной и той же части речи и к одной сфере (семантическому полю) языка. Слова, соответствующие этим условиям, могут привести к конфликту омонимов (интерференции). Конфликт омонимов в свою очередь может вызвать такие лингвистические процессы как исчезновение/выпадение одного из слов из системы языка, расширение или сужение значения, изменение формы омонимов.

Говоря о том, что в лингвистической литературе нет единства взглядов на омонимию, мы имеем в виду не только разное понимание термина "омоним", но также теоретические споры, касающиеся разграничения омонимии и полисемии. Они тесно связанны с проблемой "тождества слова", то есть с тем, какие различия между отдельными конкретными случаями употребления одного и того же слова совместимы, а какие, напротив, несовместимы. Например, межязыковая омонимия в узбекском и турецком языках

«Bol» -мёд (узб); «Bol» - свободный, много(тур);

«Boy» - богатый; «Boy» - рост, клан, размер, длина;

«Burun» - раньше, нос; «Burun» - мыс, нос;

«Cho’p» - щепка; «Çöp» – мусор;

«Damla» - завари; «Damla» – капли, апоплексический удар, инсульт;

«Ermak» - веселиться; «Ermek» – достигать, достать;

«Ko’k» - синий; «Kök» – корень, истреблять, искоренять;

«Kuchuk» - собака; «Küçük» – маленький, младший;

Лексическая межъязыковая омонимия определяется как слова двух и более языков в один и тот же период их существования, соответствующие друг другу хотя бы в одном из компонентов плана выражения (фонетически и/или графически) во всех или некоторых грамматических формах, и при этом различающиеся в плане содержания.

К межъязыковым омонимам мы относим только слова с "глубокой разницей в значениях" (Ходова 1960: 45). При таком подходе из числа межъязыковых омонимов должны исключаться слова сопоставляемых родственных языков, обладающие хотя бы одним общим семантическим компонентом.

Изучение связи языка и культуры в настоящее время является одним из основных направлений современной лингвистики. Исследование этой категории слов сможет предоставить материалы для понимания механизмов семантической эволюции слов общей лексики и роли межъязыковых омонимов и других межъязыковых соответствий омонимичного характера в языке и культуре.

Список использованной литературы

1. Баранникова 1972: Баранникова Л.В. Сущность интерференции и специфика ее проявления. Проблемы двуязычия и многоязычия. Москва, 1972.
2. Вайнрайх 1979: Вайнрайх У. Языковые контакты. Киев, 1979.
3. Карцевский 1965: Карцевский С.О. Об асимметричном дуализме лингвистического знака. Звегинцев В.А. История языкознания XIX-XX вв. в очерках и извлечениях. Москва, 1965.

4. Гросбарт 1962: Гросбарт З. О русских и польских словах, близких по звучанию разных по значению ("межъязыковые омонимы"). Материалы третьего международного методического семинара преподавателей русского языка стран социализма. Москва, 1962.

5. Заславская 1992: Заславская Н.В. К проблеме создания словаря межъязыковых омонимов (на материале русского и украинского языков). Современные проблемы лексикографии. Харьков, 1992.

6. Балалыкина 1991: Балалыкина Э.А. Роль межъязыковой паронимии в сопоставительном изучении русского языка. Русский язык за рубежом. 1991, № 3, с.54-58.

7. Конецкая 1961: Конецкая В.П. Характеристика лексических омонимов – слов, генетически связанных, и пути их образования в английском языке. Исследования по английской лексикологии. Москва, 1961, с. 84-110.

8. Селиванов 1976: Селиванов Г.А. Языковые контакты и проблема межъязыковой омонимии (гетеронимии). Вопросы русского и славянского языкознания. Иваново, 1976.

9. Акуленко … 1969: Акуленко В.В., Комиссарчик С.Ю., Погорелова Р.В., Юхт В.Л. Англо-русский и русско-английский словарь "ложных друзей переводчика". Москва, 1969.

10. Толстой 1997: Толстой Н.И. Славянская лексикология и семасиология. Избранные труды. Т.1. Москва, 1997, с. 560.

11. ÖZCAN, Aynur. ‚Türkiye Türkçesi ve Yeni Uygur Türkçesindeki Ortak Kelimeler Üzerine‘. Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu Mustafa Canpolat Armağanı, Yay. Aysu Ata ve Mehmet Ölmez, Ankara 2003: 161-169.

12. YAMAN, Ertuğrul. Türkiye Türkçesi ve Özbek Türkçesinin Söz Dizimi Bakımından Karşılaştırılması. Ankara 2000.

ЎЗЛАШМАЛАР ТИББИЁТ ТЕРМИНОЛОГИЯСИНИНГ АСОСИЙ ЭЛЕМЕНТИ СИФАТИДА

ФЕРУЗА АКБАРХОДЖАЕВА
ЎзДЖТУ мустақил тадқиқотчиси

Замонавий тилшуносликда тиббиёт терминологиясини тартибга солиш долзарб муаммолардан бири ҳисобланади. Тиббиёт терминологиясини шаклланишини ўрганиш нафакат ўзлаштириш даражасини кенгайтиришга, балки замонавий билимлар тизимини ҳамда кайсидир маьнода диалектика конунларидан фойдаланган ҳолатда келажакка назар ташлашга ёрдам беради. Зеро, “тиббий санъат турли хил нафакат авлоддан – авлодга маьлумот

етказиш балки инсониятни мукаммалаштириш мақсади бўлган диний, фалсафий ва миллий билимлар тизимига бирикиб бормокда[215]. Бунда албатта, тиббиёт лексикасининг шаклланиш босқичлари, хусусиятлари муҳим ўрин тутади.

Тиббиёт соҳасидаги терминларни ўрганиш мутахассисларни ўзаро касбий мулоқоти, тиббий ходимларни тайёрлашда уларнинг лексик захирасини ошириш, касбий илмий адабиётларни нашр этиш, соғлиқни сақлаш соҳасида хорижий мутахассислар билан илмий алоқаларни ривожлантириш, маълумот олиш ва алмашиш ҳамда соҳавий луғатларни яратишда муҳим аҳамиятга эга.

В.М. Лейчикнинг эътироф этишича, термин “муайян тилнинг лексик бирлиги бўлиб, аниқ ва махсус соҳалар илмида ва фаолиятида умумий, конкрет ёки абстракт тушунчаларни ифодалайди”[216].

Х.Д. Палуанова “термин шундай сўзларки, уларнинг маъно жиҳатдан тузилиши билимларнинг муайян тармоғи билан боғлиқ мазмунлар билан кифояланади”[217] деб ҳисоблайди. Терминлар маълум бир соҳага тегишли лексикани махсус номлаш учун хизмат қилади. “Идеал ҳолатда терминлар – бу шундай сўзларки, уларнинг маъно жиҳатдан тузилиши билимларнинг муайян тармоғи билан боғлиқ мазмунлар билан кифояланади”[218]. Терминлар алоҳида вазифани бажарувчи сўзлар бўлиб, сўз термин сифатида бажарадиган алоҳида вазифа – бу номлаш вазифаси.

Терминология ва тиббиёт терминологияси тушунчаларини ташкил қилувчи негиз “термин”га биз умумий тушунчаларни номлаш учун қабул қилинган номинатив сўз ёки сўз бирикмаси сифатида қараймиз. “Терминология” деганда ҳар қандай соҳавий фаолиятда тушунчаларни

[215] Рустамова Х.Е., Стожарова Н.К. ва бошқалар. Тиббиёт тарихи. -Тошкент, 2014. – Б.10.
[216]Лейчик В.М. Предмет, методы и структура терминоведения. Автореф.дис…д-ра филол. наук.-М.,1989.-16 с.
[217] Палуанова Х.Д. Инглиз, ўзбек, рус ва қорақалпоқ тилларида экологик терминларнинг деривацион-семантик принциплари: Филол. фанл. докт. ...дисс. – Тошкент, 2016. – Б. 23.
[218] Палуанова Х.Д. Инглиз, ўзбек, рус ва қорақалпоқ тилларида экологик терминларнинг деривацион-семантик принциплари. Филол.ф.док.....дис. – Тошкент, 2016. – Б. 23.

англатувчи терминлар мажмуини назарда тутамиз. Шунга кўра, “тиббиёт терминологияси” тиббиётда қўлланиладиган терминлар мажмуидир.

Тиббиёт терминлари бу тиббиётнинг йўналишлари бўлмиш даволаш иши, педиатрия, клиника, тиббий-профилактика, стоматология, хирургия, неврология, фармоцевтика, кардиология, онкология, офталомология каби ҳодиса ва жараёнлар, уларнинг белги ва хусусиятларини номлаш учун қўлланиладиган махсус сўз ва сўз бирикмаларидир. Тиббиёт терминлари тариқасида рус ва ўзбек тилларидаги *вирус, аллергия, кома, анемия, киста, антисептик, эмбрион, стресс* каби мисолларни келтириш мумкин.

Тиббиётнинг турли соҳалари, мавзуи гуруҳлари терминологик тизимини ўрганишга бўлган қизиқиш табиийдир, чунки тиббиёт фанининг назарияси ва амалиёти дунё бўйича ривожланаётган илм-фанлардан биридир. Шу билан бирга, тиббиёт фани билан туташган бошқа фанларнинг кўплаб «бириккан» соҳалари мавжудлиги доимий равишда тиббиёт терминологиясига юзлаб янги тушунчалар билан тўлдирилишига сабаб бўлмоқда.

Тиббиёт терминологиясининг миқдорий таркиби тўғрисидаги маълумотлар сезиларли даражада фарқланади. Баъзи манбаларга кўра, тиббий лексика, шу жумладан, тегишли фанлар бир неча юз минг сўз ва сўз бирикмаларни ўз ичига олади[219]. Аммо, шу билан бирга, баъзи манбаларга кўра, замонавий тиббий терминология тахминан 170-200 минг терминлар (80-100 минг-дори-дармон ва фармацевтика терминлари номлари, 10 минг анатомик номлар, 20 минг орган функциялари белгилари, 60 минг касалликлар номлари, текшириш усуллари ва жарроҳлик жараёни)дан иборатдир[220].

Т.В. Кочеткова, О.Н. Полухина макротизимларни тиббий терминологиянинг элементлари сифатида қарашади, улар тиббиёт фанининг хусусий тармоқларида рўй берадиган жараёнларни терминларда экс эттиради. Шу билан бирга, тиббий терминологияда гениал (ёрқин)

[219] См: Энциклопедический словарь медицинских терминов: в 3-х томах. – М.: Советская энциклопедия, 1984. - 512 с.

[220] Herre, H. Semantic Foundations of Medical Information Systems Based on Top-Level Ontologies / H.Herre, B.Heller // Journal of Knowledge-Based Systems. – 2006. – Vol. 19(2). – P. 107-115.

тахминлар ва барқарор иштибоҳлар ҳам акс этмоқда деб ҳисоблашади[221]. Дарҳақиқат, кузатувларга кўра, ҳозирги кунда микротизимлар миқдори тобора ортиб бормоқда, улар ўзаро бир-бири билан қўшилиб, яна янги терминологик бирликларнинг пайдо бўлишига сабаб бўлмоқда.

Г.Д. Арнаудов: “Тиббиёт қандай бўлса, шундайлигича – эксперимантал (илмий тажрибага асосланган) ва мўжизакорлигича қолмоқда, шунингдек, у ўз тилини сақлашда давом этмоқда. Хусусан, мўжизакорлик ўз қадр-қимматини йўқотган даврда, ҳар бир киши энг сўнгги технологиялар билан даволанишга интилади, шифокорлар ажойиб, илмий, мавҳум, махсус терминларда қандай сеҳрли куч мавжудлигини яхши англайди” – дея таъкидлаган[222]. Терминлар тиббий ҳужжатни ифодалайди. Улар инсон тафаккурининг оғзаки (вербаллашган) натижаси, англаш ва билиш воситаси бўлиб, билимларни ҳам шакл, ҳам мазмун бирлиги орқали намойиш қилиш вазифасини амалга оширади[223].

Тиббиёт терминологиясини қуйидагича таснифлаш мумкин:

- касалликлар номлари;
- касалликлар қўзғатувчиларнинг белгилари;
- касаллик синдромларини номлари;
- касалликларнинг диагностик аломатлар номлари;
- дориларнинг номлари;
- анатомик тушунчаларнинг номлари;
- сунъий органларнинг номлари;
- даволаниш ва ташхис қўйиш;
- асбобларнинг номлари;
- ўсимталарнинг номлари;

[221] Кочеткова Т.В., Полухина О.Н. Метафора в медицинской терминологии. - Саратов, ИЦ «Наука», 2013. - 169 с

[222] Арнаудов Г.Д. Медицинская терминология на пяти языках (Latinum-русский-english-Francais-deutsch) София: Медицина и физкультура, 1979. -С. 31. 943 с

[223] Загрекова Е.Н. Истоки и развитие российской медицинской терминологии (на греко-латинской основе). - Дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук. - Саратов. - 2008. - 198 с.

- ҳужайра номлари[224].

Шундай қилиб, соҳавий терминологик тизимнинг шаклланиши, тараққий этиши ва уларнинг ўзига хос лисоний хусусиятларини ўрганиш ўз долзарблигини йўқотмайди. Зеро терминология нафақат тилшуносларни, балки турли соҳа мутахассисларини қизиқтирадиган долзарб масалалардан биридир. Тиббий терминология ўз структураси жиҳатидан жуда мураккаб бўлиб, унинг миқдоран кўплиги бир қанча сабаблар билан изоҳланади, у, аввало, даволаш амалиёти жараёни кечишининг структур-алгоритмик хусусияти билан боғлиқ. Тиббиёт терминологияси кенг макротизимни ташкил қилади, у қотиб қолган шакл ҳисобланмайди, балки доимий ҳаракатда бўлади.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Рустамова Х.Е., Стожарова Н.К. ва бошқалар. Тиббиёт тарихи. - Тошкент, 2014. – Б.10.
2. Лейчик В.М. Предмет, методы и структура терминоведения. Автореф.дис…д-ра филол. наук.-М.,1989.-16 с.
3. Палуанова Х.Д. Инглиз, ўзбек, рус ва қорақалпоқ тилларида экологик терминларнинг деривацион-семантик принциплари: Филол. фанл. докт. ...дисс. – Тошкент, 2016. – Б. 23.
4. Энциклопедический словарь медицинских терминов: в 3-х томах. – М.: Советская энциклопедия, 1984. - 512 с.
5. Herre, H. Semantic Foundations of Medical Information Systems Based on Top-Level Ontologies / H.Herre, B.Heller // Journal of Knowledge-Based Systems. – 2006. – Vol. 19(2). – P. 107-115.
6. Кочеткова Т.В., Полухина О.Н. Метафора в медицинской терминологии. - Саратов, ИЦ «Наука», 2013. - 169 с.
7. Арнаудов Г.Д. Медицинская терминология на пяти языках (Latinum-русский-english-Francais-deutsch) София: Медицина и физкультура, 1979. -С. 31. 943 с
8. Загрекова Е.Н. Истоки и развитие российской медицинской терминологии (на греко-латинской основе). - Дис. на соиск. уч. степ. канд. филол. наук. - Саратов. - 2008. - 198 с.
9. Иванов В.В. Семантические особенности медицинских терминов: На материале нем. яз.: Дисс. ... канд. филол. наук. — М., 1996. — С. 102—103
10. https://medlife.uz/encyclopedia/t/tibbiyot

[224]Иванов В.В. Семантические особенности медицинских терминов: На материале нем. яз.: Дисс. ... канд. филол. наук. — М., 1996. — С. 102—103

ЕНГИЛ САНОАТ ЛЕКСИКАСИНИНГ ЛЕКСИК-СЕМАНТИК ХУСУСИЯТЛАРИ

ҒАЙРАТ АРАПОВ
Термиз давлат университети ўқитувчиси

Инглиз, ўзбек ва рус тилларида енгил саноат лексикасининг лексик-семантик хусусиятлари ушбу лексика доирасида ҳосил бўлувчи лексик-семантик майдонлар ва тематик гуруҳларда ўз аксини топади.

Г.М. Ермоленко фикрига кўра, “объектларни маълум бир категорияга ажратиш уларнинг лисоний маъносида семантик категориал белгиларнинг мавжудлиги ёки мавжуд эмаслиги билан белгиланади”, масалан, “кийим” тематик гуруҳига “кийим-бош” семантик белгисига эга лексик бирликлар киритилади [1]. Англашилинади-ки, енгил саноат соҳасига оид лексикани лексик-семантик майдонлар ва тематик гуруҳларга ажратишда унинг муайян семантик категориал маънолари бевосита таснифлаш мезонлари вазифасида хизмат қилади.

Лексик-семантик майдон мураккаб лексик микромайдон бўлиб, ўзида сўзларни семантик тамойилга асосан бирлаштиради ва махсус майдон тузилмасига эгадир, деб таъкидлайди Т.Н. Куренкова[1]. Муаллиф лексик-семантик майдоннинг энг муҳим тузилмавий хусусиятларига унсурларнинг ўзаро боғлиқлиги, уларнинг тартибланганлиги ва поғонавийлигини киритган ҳолда ушбу тизимнинг бошқа лингвистик тизимлардан фарқловчи жиҳатлари сирасида қуйидагиларни санаб ўтади:

- аниқ чегараси йўқлиги;
- узлуксизлиги;
- очиқлиги;
- бошқа майдонлар билан ўзаро боғлиқлиги;
- аттракция;
- лакуналар мавжудлиги;
- тузилишидаги номутаносиблик;
- автономлиги;

- лексик-семантик тизимдаги мустақиллиги;

- турли тилларда ўзига хослиги [2].

Кўрсатилган лексик-семантик майдоннинг асосий жиҳатлари инглиз, ўзбек ва рус тилларидаги енгил саноат лексикасининг лексик-семантик майдонларида ҳам ўз тасдиғини топади. Соҳа лексикаси макромайдон деб қаралса, унинг доирасида бир нечта микромайдонлар – лексик-семантик майдонлар мавжуд, бу майдонлар ичида эса бир қанча лексик-семантик гуруҳларга оид енгил саноат терминлари ва атамалари микромайдон унсурлари вазифасини бажаради.

Чоғиштирилаётган тилларда енгил саноат соҳасига оид лексикани биз И.И. Чумак-Жун назарияси [3] га таянган ҳолда қуйидаги тамойиллар асосида лексик-семантик майдонларга ажратдик: семантик жиҳатдан енгил саноат соҳасига оид тушунча ҳажмини тўлароқ қамраб олувчи, муайян гуруҳ доирасида умумлаштирувчи маънони ифодаловчи, синонимик нуқтаи-назардан доминант бўлган ва услубий нейтрал характерга эга архилексема мавжудлиги. Масалан, “йигирув ва тўқув маҳсулотлари, матолар” тушунчаси ўзбек тилида *мато, ип, арқон, пахта, фабрика, текстиль, трикотаж буюмлар* ва ҳ.к. бир қатор сўзлар ёрдамида ўз ифодасини топса-да, улар орасида бошқа сўзларни барчасини қамраб олувчи, уларни ўз ичида мужассамлаштирувчи сўз бу *текстиль* сўзидир, демак, у архилексема деб тан олинади;

1) Майдон ичида микромайдонлар ажратилиши, масалан: “Текстиль” лексик-семантик майдони ичида “*Ип-газлама”, “Ипак”, “Жун”, “Лен”* ва бошқ. микромайдонларни ажратиш мумкин;

2) Майдон ичида семантик бирликларнинг ўзаро боғлиқлиги, масалан, *пахта, жун, ипак, лен* сўзларининг ўзаро боғлиқлиги, бир томондан, улар тола турларини англатишида бўлса, иккинчи томондан, табиий тола сифатида акрелан, найлон, ацетит целлюлоза ва ш.к. бошқа қимёвий толаларга қарама-қарши қўйилиши билан белгиланади;

3) Майдон ичида унсурларнинг ўзаро алмашинувчанлиги. *Газлама, трикотаж, сунъий трикотаж, мўйна, парда, гипюр, тюль, парча* ва бошқ. енгил саноат атамалари “Текстиль” лексик-семантик майдони унсурлари ҳисобланиб, қатор синонимларга эга ва вазиятдан келиб чиққан ҳолда ўзаро алмашинилиб келиши мумкин.

4) Тилнинг барча лексик-семантик майдонлари билан яқин муносабатларга эгалиги. Енгил саноат соҳаси доирасида ажратилувчи лексик-семантик майдонлар тилнинг бошқа лексик-семантик майдонлари билан чамбарчас боғлиқлиги тилнинг яхлит тизим эканлиги ва шу боис унинг унсурлари тузилмавий ва поғонавий ўзаро муносабатларга киришиши билан белгиланади. Масалан, енгил саноат лексик-семантик майдонлари аввалombор инсониятнинг бошқа саноат турлари: оғир саноат, озиқ-овқат саноати, электро-энергетика, ўрмончилик саноати ва ҳ.к. соҳалардаги лексик-семантик майдонлар билан, қолаверса, нафақат инсон фаолияти билан боғлиқ майдонлар, балки соф лисоний (жумладан, грамматик) лексик-семантик майдонлар билан ҳам боғлиқдир;

5) Лексик-семантик майдонларни юқори даражадаги соҳага киритиш мумкинлиги. Аҳамиятлиси шуки, лексик-семантик майдонлар енгил саноат соҳаси лексикасига нисбатан микромайдон ҳисобланса, лексик-семантик гуруҳларга нисбатан – ўзи макромайдон, лексик-семантик гуруҳлар эса уни ташкил этувчи микромайдонлардир.

Юқорида келтирилган ҳар бир лексик-семантик майдон ўз ичига лексик-семантик гуруҳларни қамраб олади. Лексик-семантик майдон ва лексик-семантик гуруҳ тушунчалари ўзаро мутаносиб, поғонавий характерга эга.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ермоленко Г.М. Лингвокультуремы тематической группы «Одежда» (сопоставительный анализ на материале английского и русского языков): Автореф. дисс. …канд. филол. наук. – Пятигорск, 2009. – С. 11.

2. Куренкова Т.Н. Лексико-семантическое поле и другие поля в современной лингвистике // Сибирский журнал науки и технологий, 2006. – № 4 (11). – С. 176.

3. Чумак-Жунь И.И. Лексико-семантическое поле цвета в языке поэзии И.А. Бунина: состав, структура, функционирование: Дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1996. – 185 с.

ҲОКИМИЯТ БЎЛИНИШИ ҒОЯСИНИНГ ШАРҚОНА ТАМОЙИЛЛАРИ

ФУРҚАТ ЖЎРАҚУЛОВ
Республика Маънавият ва маърифат маркази раҳбарининг биринчи ўринбосари, сиёсий фанлар доктори, доцент

РАВШАНЖОН ОМОНОВ
Ўзбекистон Миллий университети Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқ таълими кафедраси мустақил тадқиқотчиси

РЕЗЮМЕ

Мақолада ҳокимият бўлиниши тамойилининг ижтимоий-фалсафий жиҳатлари, Шарқ фалсафасида бу борада амалга оширилган ишларнинг айрим ўзига хос хусусиятлари ҳамда мавзу доирасида шаклланган шарқона қадриятлар тизимини ўрганиш таҳлил қилинган. Қолаверса, дунё ҳамжамияти ва Ўзбекистон ҳаётида туб ўзгаришлар рўй бераётган ҳозирги шароитда бу масаланинг миллий-тарихий жиҳатлари ва илмий-фалсафий асослари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: давлат ҳокимияти, ҳокимият бўлиниши, Шарқ фалсафаси, миллий хусусиятлар, тарихий асослар, миллий-маънавий мерос, фиқҳ, ҳуқуқшунослик, тарихийлик, умумийлик, миллий қадриятлар.

Ҳар бир давлатнинг ўз қиёфаси, тузилиши, таркибий қисмлари мавжуд бўлиши тарихий заруратдир. Муайян давлатни бошқариш, унинг ҳаётига хос бўлган яшаш ва тараққий этиш соҳаларини ташкил этишнинг ҳам ўзига хос хусусиятлари бор. Шу билан бирга, мазкур мавзу тўғрисида Шарқ фалсафаси, унинг айрим хусусиятлари, бу борада шаклланган шарқона қадриятлар тизимини ўрганиш ҳокимият бўлиниши тамойилини амалга оширишни илмий ташкил этиш имконини беради.

Айниқса дунё ҳамжамияти ва Ўзбекистон ҳаётида туб ўзгаришлар рўй бераётгани ҳозирги даврда бу масала алоҳида аҳамият касб этмоқда. Президентимиз алоҳида қайд этгани каби, мамлакатимизда мустақиллик

йилларида амалга оширилган ислоҳотлар, қонунлар ва қарорлар, “...давлат қурилиши соҳасида қабул қилинган бошқа қатор қонунчилик ҳужжатлари давлат ҳокимиятининг асосий субъектлари – Ўзбекистон Республикаси Президенти, Олий Мажлис, мамлакат ҳукумати ваколатларини, қонун чиқарувчи, ижро этувчи ва суд ҳокимияти ўртасида ўзаро тийиб туриш ва манфаатлар мувозанати механизмларини янада ривожлантириш ва оптималлаштиришни таъминлади”.[225]

Алоҳида таъкидлаш жоизки, мамлакатимизда барпо этилаётган фуқаролик жамияти ва унга мос давлат ҳокимиятининг конституцион асосдаги бўлиниши тамойили халқимизнинг бой тарихий-маданий тажрибасига таянади, ундаги замон ва тараққиёт талабларига мос келадиган жиҳатларни ўзлаштириш орқали амалга ошмоқда. Айнан шу мақсад нуқтаи назаридан ўтмиш мутафаккирларининг давлат ва жамият ҳақидаги ижтимоий-сиёсий ва фалсафий-ҳуқуқий қарашларини ўрганиш муҳим аҳамият касб этади.

Шарқ ижтимоий тафаккури тарихида бу мавзуга доир турлича қарашлар, ғоялар ва таълимотлар мавжуд. Улар қадимги авлодларимиздан қолган “Авесто” ва “Ўрхун-Енесей тошбитиклари”да, Ал-Хоразмий, Ал-Бухорий, Ал-Беруний, Нажмиддин Кубро, Мирзу Улуғбек, Алишер Навоий, Бобур ва бошқа алломаларимиз меросида ёрқин ифодасини топган. Хусусан, “Темур тузуклари”да қайд этилгани каби: “... салтанат қуриш, давлат тутиш ишларини бир тузукка боғладим ва салтанатни бошқариш ҳақида қўлланма (дастур уламал) ёзиб қолдирдим, токи фарзандларим ва авлодимдан бўлганларнинг ҳар бири унга мувофиқ иш юритсин”[226]. Шунингдек, Шарқ сиёсатшунослигида бу мавзу билан боғлиқ масалалар Конфуций, Кайковус, Низомулмулк, Мирхонд, Хондамир, Шарафиддин Али Яздий каби кўплаб алломалар ижодидан ўрин олган. Ҳозирги даврда ҳам ушбу масалага доир кўплаб китоблар, рисолар ва қўлланмалар чоп этилмоқда.

---

[225] Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. –Халқ сўзи, 2015 йил 24 январь.

[226] Темур тузуклари. Т.: “Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1996. 68-б.

Маълумки, ўлкамиз ва халқимиз ҳаётига оид илк ёзма тарихий манбаладан бири - “Авесто” бўлиб, унда нафақат халқимиз тарихи, балки биз яшаётган заминда ўша даврда мавжуд бўлган давлатларнинг сиёсий тизими ва тараққиёт манбалари ҳам кўрсатиб берилган. Унда, кейинчалик Конфуций ва Афлотун таълимотида акс этгани каби, адолатли жамият ва инсонпарвар тузум ҳақида энг қадимги даврда мавжуд бўлган тафаккур тарзи акс этган. Шу билан бирга, “Авесто”да келгуси жамиятда адолат, ҳақиқат, эзгулик қарор топиши мумкинлиги таъкидланадики, бундай оптимизм Конфуций ва Афлотун қарашларидаги тарихийликдан фарқ қилади. Асарда баён қилинган адолатли, бахт-саодатли ва инсонпарвар жамият қуриш ғояси кейинги асрларда яшаган мутафаккирларнинг ижтимоий-сиёсий ва фалсафий-ҳуқуқий қарашларига катта таъсир кўрсатган.

Масаланинг бу жиҳатини ўрганишга киришар эканмиз, алоҳида таъкидлаш жоизки, эрамиздан аввалги VII асрга мансуб “Авесто” замонидан эрамизнинг VII асригача бўлган улкан бир давр, унда мавжуд бўлган давлатлар, уларнинг тузуми ва бошқарув тизимига оид манбалар асосан тарихий-археологик характерга эга бўлиб, ижтимоий-сиёсий ҳаёт, ҳуқуқ институтлари, инсон – жамият – давлат муносабатлари асосан зардуштийлик таълимоти мисолида талқин қилиниб келинмоқда. Кейинги йилларда бу борада муайян изланишлар олиб борилаётганига қарамасдан, чоп этилган асарларда ҳам ўша даврларга оид манбалар кам эканлигига эътибор қаратилади. Бунда кейинги минг йилликларда Македониялик Искандар, араб, Чингиз ва рус босқинлари таъсирида халқимизнинг кўплаб осори-атиқалари йўқотиб юборилгани, босқинчиларнинг ҳар бири эса, улкамиз тарихини ўзига хос ўзгартиришга ҳаракат қилгани биз ўрганаётган мавзу билан алоқадор жараёнларга ҳам ўз таъсирини ўзказганини алоҳида таъкидлаш жоиз, албатта.

Қарийб “Авесто” билан бир замонда шаклланган туркий битиклар ва тошёзувлар, қадимги туркий адабиёт, ундаги космологик ва мифологик сюжетларда давлат, унинг тузилиши ва жамият талқини уч қатламли олам

модели (Осмон – Ер – Одам) орқали намоён бўлади, деб ҳисобланган. Бундан маълум бўладики, космогоник-диний қарашлар инсон ва жамият ҳаётидан мутлақ ажралмаган, демак, инсон – жамият – давлат муносабатлари қандайдир воситалар ва тасвирлар билан космогоник тасаввурларда кўзга ташланади.

Худди шундай, давлат тузилиши ва жамият ҳаётига Шарқона субординация ва иерархия тамойиллари орқали ёндашган донишмандлардан бири, эрамиздан аввалги VI-V асрларда яшаган қадимги Хитой файласуфи Кун-цю (Конфуций)нинг давлат тузилиши ва жамиятни бошқариш борасидаги қарашлари "Авесто"даги Осмон – Ер – Одам уйғунлиги космологик концепциясини давом эттиради. У ўз таълимотини "ли" – "жамиятни бошқариш, расм-русумлар ва нарсалар тартиби" деб атаган. Бу таълимотга кўра, жамият ва давлат муайян бир тартиб-қоида асосида бошқарилади, барча-барча ижтимоий борлиқда ўз ўрнига, субординацияда ўз мавқеига эга. Жамиятда содир бўладиган ғалаёнлар, бошбошдоқлик ва бетартиблик ана шу қоидаларнинг одамзод томонидан бузилиши натижаси сифатида қаралади. "Ли" концепцияси Осмон – Ер – Одам, ҳоқон – олийжаноб кишилар – халқ, бошқарув – инсонийлик – адолат поғона-тизимларини ўз ичига олади. Ҳар бир тизим олий, ўрта ва қуйи қисмларга эга. Уларнинг бир-бири билан уйғунлиги давлат ва жамиятни мақсадли бошқариш имкониятини яратади. Бу борада давлат ва жамиятни бошқаришда субординацияга қатъий амал қилиш лозим. Бунинг учун ҳукмдор-ҳукмдор, хизматкор-хизматкор, ота-ота, ўғил-ўғил бўлиши керак. Ҳар кимнинг ўз функционал вазифаларини бажаришигина жамиятда тартиб ўрнатилиши, яъни Осмон остида гармониянинг қарор топишига олиб келади.

Хуллас, Конфуцийнинг сиёсий фалсафаси инсонпарварликка, эзгу амалларни кўпайтиришга, Осмон билан Ер, ҳукмдор билан фуқаро, давлат билан жамият ўртасидаги муносабатларда гармонияга эришишга қаратилган. "Авесто"дан бошланган мана шу парадигма Шарқ халқларининг бошқарув ҳақидаги тасаввурларига, менталитети ва ижтимоий-руҳий ҳолатига, орзу

тилакларига мос келади. Холбуки, Ғарб сиёсий институтларни тинмай ўзгартириш концепциясини қўллаб-қувватлаган, ҳатто ижтимоий инқилоблар билан сиёсий ҳаётни ўзгартиришга ҳаракат қилган бўлса, Шарқ ўз диққатини инсон маънавиятига, эътиқодига қаратди. Жамиятдаги ўзгаришларга инсоннинг ички дунёси, маънавий-руҳий ҳаёти, дунёқараши дахлдор бўлишини Шарқ халқларига хос тарихий-маданий парадигма дейиш мумкин.

Энг муҳим жиҳати шундаки, давлат ва унинг тузилиши муаммолари ҳар қандай даврда ҳам илм ва тафаккур аҳлининг диққат марказида турган. Бундай мифологик-диний ёндашув қадимги турк афсоналари, халқимизнинг қадимги ёдномалари (Урхун-Енисей битиклари)дан тортиб, Ўрта асрлар даврида ҳам асосий услуб сифатида намоён бўлади. Бу масалада мутафаккирларимизнинг барчаси тангрини яратувчи сифатида тан олади ва бошқарув ишларида мифологик-диний ёндашувни қўллаб-қувватлайди. Ҳозирги тадқиқотларда бундай ёндашув "тангриизм" деб аталмоқда. Бунда тангри фақат яратувчи эмас, "тангри-эл", "тангри-ер", "тангри-давлат" маъноларида ҳам келади ва кишилар ҳаётини: инсон – жамият – давлат муносабатларини тартибга солади, бошқаради ва мувофиқлаштиради.

Ўлкамиз мутафаккирларининг юртимизни араблар истило қилганидан кейинги давлат ва жамият ҳақидаги қарашлари аксарият ҳолларда ислом ақидалари доирасидан чиқмаган бўлса-да, лар ҳуқуқ устивор бўлган давлат ва адолатли жамият барпо этишга оид кўплаб оригинал ғояларни илгари сурганлар. Ушбу йўналишдаги қарашларда идеал жамият, комил подшоҳ ва адолат устивор бўлган давлат ғоясини Абу Наср Форобий (873-950 йй.) ҳам илгари сурган ва бу ғоя ўрта асрларда жаҳон фалсафасига ниҳоятда катта таъсир кўрсатган[227]. Бундай жамият ва давлат Форобий назарида "Илм ал-Мадина" (шаҳарни бошқариш илми), "Илм ал-Фиқҳ" (ҳуқуқшунослик, қонунчилик илми) ва "Илм ал-Калом" (калом илми) орқали бошқарилади. Бу илмларга таяниб бошқариладиган давлат ва жамиятни мутафаккир "Фозил

[227] Қаранг: Majid Fakhry. Al-Farabi, Founder of Islamic Neoplatonism: His Life, Works, and Influence. - Oxford: Oneworld Publications, 2002.

кишилар шаҳри” деб атайди. Файласуф жамият ҳақида сўз юритар экан, унга эгалик қиладиган сиёсий ҳокимият, унинг тузилиши, сиёсатни амалга ошириш йўллари ва тартиблари, бошқарувчи амалдорларнинг шахсий ва касбий хусусиятлари ҳақидаги мулоҳазаларини баён қилади.

Таъкидлаш жоизки, Форобий ва ундан бошқа ўша давр мутафак-кирларининг мавзуимизга доир фалсафий-ҳуқуқий қарашларида ҳам бундай ёндашув мустаҳкам ўрин эгаллайди. Минтақамиз, айниқса мамлакатимиз тарихида кейинги минг йилликда ҳокимиятлар бўлиниши, хусусан суд-ҳуқуқ тизими амалиёти масалалари ислом ҳуқуқи ва шариат аҳкомлари асосида ташкил қилиниб келингани маълум. Бу борада нафақат бизнинг юртимиз, балки бутун Шарқ оламида тан олинган манбаълардан бири Имом Бурҳониддин ал-Марғиноний (1123 йил Риштон - 1197 йил Самарқанд) томонидан ёзилган “Ал-Ҳидоя” асари бўлиб, у VIII асрдан буён энг муҳим ва мўътабар қўлланма сифатида мусулмон мамлакатлари мадрасалари ва исломий олий ўқув юртларида ўқитиб келинмоқда. Марғиноний Шарқ уйғониш даврининг биринчи босқичи бўлган IX-XII асрлар, яъни жамият тараққиёти учун ҳуқуқшунослик илмига катта зарурат туғилган бир даврда, фиқҳ илми бўйича энг улкан аҳамиятга молик ушбу асарни битиш орқали,ўша замоннинг долзарб ҳуқуқий муаммоларини ечиб беришга энг катта ҳисса қўшган эди. У 8 асрдан буён бутун ислом дунёси, айниқса, Марказий Осиё мамлакатлари, Ҳинд ярим ороли, Туркия ва кўп Араб мамлакатлари учун энг мўътабар ҳуқуқий қўлланма ва ишонарли манбалардан бири сифатида қадрланади. Мазкур асар Миср Араб республикасидаги энг қадимий дорулфунун "Ал-Азҳар", Афғонистон Ислом дорулфунуни, Ҳиндистон Алигарх университети, "Девбанд" дору-л-улуми, бошқа ислом мамлакатлари олий ўқув юртларининг ўқув дастурларига киритилган. Ҳатто Афғонистон ва Ҳинд ярим оролида Канз ва ал-Қудурий китобларидан кейин, "Ал-Ҳидоя"ни етук устоздан ўқиб тамомламаган толиб, ҳақиқий фиқҳ олими ҳисобланмаслиги ҳам асарнинг қадри ва аҳамиятидан дарак беради.

Худди шундай, Низомулмулкнинг “Сиёсатнома”, Кайковуснинг “Қобуснома”, Зоҳирий Самарқандийнинг “Синдбоднома” асарларида ҳам масалага субординацион ёндашувлар яққол акс этади. Худди шунда Маҳмуд Кошғарийнинг “Қутадғу билиг” асарида давлат ва жамиятни бошқаришда субординация ва иерархия Ақл (Ўғдулмиш) тимсолида намоён бўлади. Мутафаккир Ақлни (Ўғдулмиш) асар марказига қўяр экан, айнан у орқали, айтиш мумкинки, шарқона давлатчилик ва ҳокимият бўлинишининг ўзига хос концепциясини баён қилади. Шу билан бирга, мутафаккир баён қилган давлатчилик қадимги анъанага мувофиқ дунёвий характерни ҳам кўрсатади. Яъни, асарда Руҳ (Ўзқурмиш) қатнашса-да, у Ақл (Ўғдилмиш) ва Адолат (Кунтуғди) устидан ҳукмрон эмас. Ушбу концепцияда шоҳ амалдорлар, маслаҳатчилар, элчилар, котиблар, хизматкорлар ва фуқаролардан фарқ қилувчи сифатларга эга шахс сифатида тасвирланади. Айнан мана шу вазирлар, лашкарбошилар, котиблар, хизматкорлар ва фуқароларни унга ҳурмат, иззат, садоқат кўрсатишга, субординация ва иерархик муносабатларга мувофиқ бўйсунишга ундайди. Бунга тарихда мисоллар кўп.

Илмий тадқиқот нуқтаи назаридан бундай ҳолат динамик хусусиятга эга бўлгани учун уни “ижтимоий ҳаракатлар динамикаси” қонунлари асосида самарали ўрганиш мумкин. Лекин ушбу динамик ҳолат бутун тарихий жараёнлар учун мутлақ андоза бўлмай, ҳар бир давр учун алоҳида, ўзига хос хусусий аҳамият касб этади. Бу ўринда Чингиз авлодларининг ноҳақлиги ва зўравонлигига қарши чиққан сарбадорларнинг (XVI аср) халқ демократияси асосидаги турли иерархияларга бўлинган, аммо кучли жамоатчилик назорати ўрнатилган давлат барпо этиш борасидаги ҳаракатларини эслаш ўринлидир. Улар халқни умумий тенгликка, биродарликка, ижтимоий адолат қарор топган янги жамият қуришга сафарбар қилдилар, кучли давлатни ташкил этиб, уни узоқ вақт сақлаб турдилар. Ушбу давлатда ҳукмдорлар бошқа давлатлардагидек, нафақат олий табақа наслидан, балки халқ сайлови асосида бошқа табақалардан ҳам сайланган. Ҳокимиятнинг қайси бўғинида хизмат қилишидан қатъий назар, субординация ва иерархия талабларига риоя

қилинган. Лекин бу ҳолат, ҳар қандай табақанинг истаган бир вакили махсус рухсатномасиз саройга кириши, давлатни бошқариш ишларини муҳокама қилишда қатнашиши ва ҳатто амирни ҳам танқид қилиши мумкинлиги давлат юритишнинг муҳим тамойили сифатида қаралишига ҳалақит бермаган. Бу мисол халқимиз ўтмишида давлат тузуми ва жамият таркибида муайян субординация ва иерархик поғоналар бўлмаганидан далолат бермайди. Балки, юртимиз давлатчилиги тузилишида ва уни ташкил этишда ҳам давлат ва жамиятнинг бир-бирига диалектик боқлиқлиги ва бир-бирини тақозо этиши, аммо турли функционал хусусиятларга, мавқеларга эга субординация ва иерархик поғоналарорқали бошқарилиши яхши англанганини яна бир бор кўрсатади.

Худди шундай, давлат тузилиши ва жамият ҳаётига Шарқона субординация ва иерархия тамойиллари орқали ёндашган Соҳибқирон Амир Темурнинг ғоявий-фалсафий меросига бағишлаб кўплаб тадқиқотлар амалга оширилган. Уларда “суверенитет” тушунчасини баҳолаш, маъмурий ислоҳотлар ва ҳокимиятни марказлаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари, Шарқ мусулмон давлатларида миллийдавлат қурилишига қандай таъсир кўрсатганига алоҳида эътибор қаратилган228. Амир Темурга нисбат бериладиган “Темур тузуклари” XIV-XV асрларда 27 давлатни ўзида бирлаштирган улкан ҳудуднинг ҳокимият қурилиши ва бошқаруви соҳасидаги бош қомуси сифатида яратилган эди. Мазкур асар ўз даврида мукаммал қонунлар, давлат ва ҳокимиятни ташкил этиш қоидалари, давлат хизматидаги амалдор ва мансабдорларга қўйилган талаб мезонларини ўзида мужассам этган дастуриламал вазифасини ўтаган эди. “Тузуклар” ўтган минг йилликда давлат бошқаруви ва сиёсий ҳокимиятни ташкил этиш, жамият бошқаруви ва давлатчилик анъаналари соҳасида тўпланган ҳамда сараланган тажрибаларни мужассамлаштиришдан ташқари бу соҳадаги билимлар ва

228 Manz B. Tamerlane and the symbolism of sovereignty // Iranian Studies. – Vol.21. - Isue 1-2. – PP.105; Subtelny M. Centralizing reform and its opponents in the late Timurid period // Iranian Studies. – Vol.21. - Isue 1-2. – PP.123-151; Akbarzadeh Sh. Nation-building in Uzbekistan // Central Asian Survey. – Vol.15. - Issue 1. – PP.23-32; Manz B. Temьr and the problem of a conqueror's legacy // Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain&Ireland. - 1998 – Vol.8. - Issue 01. – PP.21-41.

принципларни мукаммал равишда ривожлантирган эди.

Амир Темур салтанати ҳокимиятининг кучи ва барқарорлиги шунда эдики, у Марказий Осиё, Ўрта ва Яқин Шарқ мамлакатлари орасида биринчи бўлиб давлат ҳокимиятини қомусий қонунлар асосида бошқариш амалиётини ўрнатди. “Тузуклар”да мужассамлашган давлат ва жамият бошқаруви Амир Темур давлатида ўзининг унумли самарасини берди. Соҳибқирон ҳукмдорлик қилган давлат нафақат Шарқда, балки Ғарбда ҳам ўша пайтда энг кучли давлат сифатида эътироф этилди. Президент И.А.Каримов таъкидлаганидек, Соҳибқирон Амир Темур “мустақил ва қудратли давлатга асос солган улуғ сиймога айланди”. Бу давлатнинг “дину диёнат ва адолатни жойига қўйиш, салтанат ишларини кенгаш ва тадбир асосида амалга ошириш, ҳар бир масалада узоқни кўзлаб, эл манфаатини ўйлаб иш тутиш билан боғлиқ ибратли фазилатларини алоҳида таъкидлаш ўринлидир”229.

Бу борадаги ворисийликда айниқса, Амир Темурнинг набираси Мирзо Улуғбек, темурийзода Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва Хоразм хони Абулғозийхон Баҳодирхон ҳамда алллома Аҳмад Дониш фаолияти ва асарларини алоҳида таъкидлаш жоиз. Улар орасида Улуғбекнинг “Тўрт улус тарихи”, Заҳириддин Муҳаммад Бобурни жаҳонга танитган асар – “Бобурнома”, Абулғозий Баҳодирхоннинг “Шажараи тарокима” (“Туркманлар тарихи”, 1661) ва “Шажараи турк” (“Турклар тарихи”, 1664) ва маърифатпарвар олим Аҳмад Донишнинг “Наводир ул-вақое”, “Рисолаи мухтасар аз тарихи салтанати хонадони манғития”, “Таржима-йэ аҳвол-э амирони Бухоро” каби асарлари муҳим аҳамият касб этади.

Бу борада алоҳида таъкидлаш жоизки, Ватанимизда мавжуд бўлган давлатлар ва улардаги ҳокимият тузилиши билан боғлиқ сиёсий, фалсафий ва ҳуқуқий қарашлар турли инсоният тарихидаги илк диний-илоҳий ғоялар билан уйғун бўлиб, кўпинча улар халқ оғзаки ижодига хос бадиий, ҳатто мифологик мерос орқали ўрганилади. Шунинг учун ҳам бу борадаги сиёсий,

229 И.А.Каримов Миллий давлатчилигимиз тарихининг мумтоз намунаси. 2011 йил 8 апрель // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (ЎзА) нинг веб-сайти – www.uza.uz.

фалсафий ва ҳуқуқий жараёнларни махсус ўрганишда бадиий тўқималар, ривоят ва афсоналарга бой талқинлар, мифологик тафаккур тарихига мурожаат қилишга тўғри келади. Шу билан бирга, “Авесто”дан бошланган ва асрлар давомида яратилган турли асарлар, таълимот ва назариялар миллий давлатчилигимиз такомили ва амалиёти, давлат тизими ва ҳокимият тузулиши, суд-ҳуқуқ тузулмаларини ташкил этиш учун умумий асос, бир-бирини тўлдирадиган ва тақазо этадиган фалсафий, ғоявий ва ҳуқуқий парадигмалар мажмуидан иборат илмий-назарий манба эканлиги, уларни чуқур ва ҳар томонлама ўрганиш зарурати сақланиб қолаётгани шубҳасиз.

АДАБИЁТЛАР

1. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. –Халқ сўзи, 2015 йил 24 январь.
2. И.А.Каримов Миллий давлатчилигимиз тарихининг мумтоз намунаси. 2011 йил 8 апрель // Ўзбекистон Миллий ахборот агентлиги (ЎзА) нинг веб-сайти – www.uza.uz.
3. Темур тузуклари. Т.: “Ғофур Ғулом номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти, 1996. 68-б.
4. Majid Fakhry. Al-Farabi, Founder of Islamic Neoplatonism: His Life, Works, and Influence. - Oxford: Oneworld Publications, 2002.
5. Manz B. Tamerlane and the symbolism of sovereignty // Iranian Studies. – Vol.21. - Isue 1-2. – PP.105; Subtelny M. Centralizing reform and its opponents in the late Timurid period // Iranian Studies. – Vol.21. - Isue 1-2. – PP.123-151; Akbarzadeh Sh. Nation-building in Uzbekistan // Central Asian Survey. – Vol.15. - Issue 1. – PP.23-32; Manz B. Temьr and the problem of a conqueror's legacy // Journal of the Royal Asiatic Society of Great Britain&Ireland. - 1998 – Vol.8. - Issue 01. – PP.21-41.

TILSHUNOSLIKNING DOLZARB MUAMMOLARI

ZULFIYA KABULOVA
O‘zbekiston davlat jahon tillari universiteti

Tilshunoslik (lotin lingua «til»dan), tilshunoslik, tilshunoslik tillarni o‘rganuvchi fan. Bu umuman insonning tabiiy tili va uning individual vakillari

sifatida dunyoning barcha tillari haqidagi fan. So‘zning keng ma’nosida tilshunoslik ilmiy va amaliy fanlarga bo‘linadi. Ko'pincha tilshunoslik ilmiy tilshunoslikka ishora qiladi. Tilshunoslik belgilar tizimlari haqidagi fan sifatida semiotika bilan bog'liq. Tilshunoslik kasbiy ravishda tilshunoslar tomonidan amalga oshiriladi.

Tilshunoslik nafaqat mavjud (mavjud yoki kelajakda mumkin) tillarni, balki umuman inson tilini ham o‘rganadi. Til tilshunosga bevosita kuzatishda berilmaydi; faqat nutq faktlari yoki lingvistik hodisalar, ya'ni jonli tilda so'zlashuvchilarning nutq harakatlari, ularning natijalari (matnlari) yoki lingvistik materiallar (hech kim asosiy vosita sifatida foydalanmaydigan o'lik tildagi cheklangan miqdordagi yozma matnlar) aloqa) bevosita kuzatiladi.

Tilshunoslikda “kategoriya” tushunchasi “ayrim umumiy xususiyat asosida ajralib turuvchi til elementlarining har qanday guruhi” deb talqin qilinadi.Tor ma'noda til kategoriyasi "bir xil til birliklarining keng to'plamini cheklangan miqdordagi bir-biriga mos kelmaydigan sinflarga bo'linishi asosidagi ma'lum xususiyatdir, ularning a'zolari ushbu xususiyatning bir xil qiymati bilan tavsiflanadi". Lingvistik kategoriyalarning eng muhim va eng ko‘p o‘rganilgan turlaridan biri bu grammatik kategoriyalar bo‘lib, ularning xarakterli belgilari turkumlashtiruvchi atributning o‘zgartiruvchi turi, sintaksisga jalb etilishi, so‘z shakllaridan ma’nolaridan birini “majburiy”. Sonning grammatik kategoriyasi otlar va shaxs olmoshlariga xosdir, qolgan leksik va grammatik kategoriyalar sonning sintaktik kategoriyasiga ega: ularning son shakllari ot va shaxs olmoshi shakliga mos keladi, bu fleksiyonga xosdir. sintetik turdagi tillar. "birlik" va "ko'plik" grammatik kategoriyalari muayyan nutq jamoasida nihoyatda muhim bo'lgan semantik farqlarni kodlaydi. Grammatik kategoriyalar semantik asosga ega va shuning uchun turli tillarda ularni grammatik shakl asosida emas, balki bir-biriga tenglashtirish mumkin, chunki u tildan tilga farq qiladi, balki qandaydir umumiy semantik yadro asosida [2]. Buzilgan qo‘shimchalar tizimiga ega bo‘lgan analitik tillarda son kelishigi vaqti-vaqti bilan bo‘lishi mumkin (masalan, ingliz tilida

sifatlar va olmoshlar otga mos kelmaydi: mening o‘g‘lim “o‘g‘lim” – mening o‘g‘lim “o‘g‘limlarim”) [3].

Miqdor, boshqa kategoriyalar qatori, aqliy bilan bevosita bog'liq bo'lgan semantik kategoriyalarning bir qismidir. Ular ikkinchisiga asoslanadi, lekin ular bilan bir xil emas. Miqdor toifasining mazmuni so'zlovchining ob'ektlarning miqdoriy xususiyatlari haqidagi bilimlarini ma'lum bir kognitiv qayta ishlash bilan turtki bo'ladi [4]. Biroq, bilish jarayoni natijasida hosil bo'lgan va shuning uchun universal xarakterdagi fikrlashning mantiqiy shakllariga qo'shimcha ravishda, turli tillarda mos kelishi mumkin bo'lgan muayyan tillarning xususiyatlari bilan bog'liq bo'lgan fikrning sof tarkibiy shakllari mavjud va aksincha. , bir tilda bir xil mazmun hosil bo'lganda farqli bo'ladi.

P.V.Chesnokov bu Sonning grammatik kategoriyasining miqdorning ontologik kategoriyasi va miqdorning gnoseologik kategoriyasi bilan aloqasi quyidagicha namoyon bo‘ladi: sonning grammatik kategoriyasi miqdorning semantik kategoriyasi bilan bog‘liq bo‘lib, u o‘z navbatida miqdorning kontseptual in’ikosidir. grammatik sonning obyektiv ko‘rsatkichi [6].

Fikrlashning semantik shakllari grammatik shakllar bilan bog'liq bo'lib, tegishli ravishda universal bo'lmagan va mantiqiy shakllarni fikrni ichki tashkil etishning universal usullari sifatida ifoda etmaydigan grammatik shakllarning grammatik semantikasini tashkil qiladi. Mantiqiy fikrlash shakllari umumbashariy til shakllarining tegishli grammatik semantikasi vazifasini bajaradi. Semantik shakllar ma'lum bir tilning grammatik tuzilishining ma'lum bir sohasiga tegishli. Mantiqiy va semantik shakllar birgalikda uning mazmun rejasini tashkil qiladi va har bir tilning grammatik tuzilishining o'ziga xosligini belgilaydi. G.V.ning so'zlariga ko'ra. Kolshanskiyning ta'kidlashicha, har bir o'ziga xos til "inson tilining lingvistik varianti sifatida, umuman olganda, voqelikni o'ziga xosligini buzmaydi yoki o'zgartirmaydi, balki global semantik tizim orqali o'z vositalarining umumiyligi bilan insonning kontseptual apparatida dunyoning birlashgan tabiatini aks ettiradi. Aks ettirish printsipi asosida real dunyo bilan bog'liq bo'lgan universal kontseptual tizim sifatida" [5]. Sonning grammatik kategoriyasining miqdorning

ontologik kategoriyasi va miqdorning gnoseologik kategoriyasi bilan aloqasi quyidagicha namoyon bo‘ladi: sonning grammatik kategoriyasi miqdorning semantik kategoriyasi bilan bog‘liq bo‘lib, u o‘z navbatida miqdorning kontseptual in’ikosidir. grammatik sonning obyektiv ko‘rsatkichi [6].

Shunday qilib, umuminsoniy fundamental kontseptual kategoriya bo'lib, miqdor kategoriyasi, boshqa kategoriyalar kabi, aloqa uchun zarur asosni tashkil qiladi; umuminsoniy tafakkur qonunlari birligining namoyon bo'lishini topadi. Konseptual kategoriyalar, bir tomondan, voqelik xossalari va munosabatlarining in'ikosi bo'lsa, ikkinchi tomondan, ular tilga asoslanadi. A.V.ning obrazli ifodasiga ko'ra. Bondarko, lingvistik semantik funktsiyalar ma'lum bir tilda ma'lum morfologik, sintaktik, so'z yasash yoki leksik vositalar yoki ularning o'ziga xos birikmalariga "bog'langan" ma'nolar sifatida o'ziga xos "lingvistik kiyimda" namoyon bo'ladi. Bu semantik funktsiyalar kontseptual kategoriyalarni lingvistik talqin qilish jarayonining natijasidir. Konseptual kategoriyalarning ifodalanishi zarur bo‘lgan ma’no elementlari sifatidagi va lingvistik semantik funksiyalar o‘rtasidagi bog‘liqlik nutqda, muayyan gapda doimiy ravishda yangilanib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT RO’YXATI

1. Абдураҳмонов Х., Маҳмудов Н. Сўз эстетикаси. Тошкент, 1981.
2. Актисова О.А. Синтаксические средства реализации концептов в аспекте эволюции типов повествовательной речи: На материале описаний в романах “Преступление и наказание” Ф.М.Достоевского и “Мастер и Маргарита” М.А.Булгакова: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград: Волг. гос. ун-т, 2006. – С. 29.
3. Артемова О.Е. Лингвокултурная специфика текстов прецедентного жанра “лимерик”: На материале английского языка: Дис… канд. филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2004. – С.
4. Будаев Э.В.Становление когнитивной теории метафоры // Лингвокультурология. Выпуск 1. – Екатеринбург, 2007. – С.16-32.

СОВРЕМЕННЫЙ ВЗГЛЯД НА ПРОБЛЕМЫ ЯЗЫКОЗНАНИЯ И ЛИТЕРАТУРОВЕДЕНИЯ

ФЕРУЗА КОДИРОВА, ФЕРУЗА МАМАДАЛИЕВА
Ташкентский государственный экономический университет

Аннотация: На сегодняшний день актуальными проблемами языкознания и литературоведения являются такие вопросы, как «язык и общество», «язык и культура», «язык и личность», «национальный язык и национальное мышление», «язык и искусственность», которые могут быть решены на содержательной интеллектуальной основе. Эти проблемы можно разделить на традиционные и современные проблемы.

Ключевые слова: языкознания, литературоведение, актуальные проблемы, наука, дисциплина, язык.

MODERN VIEW ON THE PROBLEMS OF LINGUISTICS AND LITERATURE STUDIES

FERUZA KODIROVA, FERUZA MAMADALIYEVA,
Tashkent State University of Economics

Abstract. Today, the actual problems of linguistics and literary criticism are such issues as "language and society", "language and culture", "language and personality", "national language and national thinking", "language and artificiality", which can be solved on meaningful intellectual basis. These problems can be divided into traditional and modern problems.

Keywords: linguistics, literary criticism, topical issues, science, discipline, language.

Каждый человек принадлежит к определенной национальной культуре, включающий народные традиции, язык, историю, литературу. Всем нам известно, что русская культура берет свое начало со времен Киевской Руси. По народному фольклору знаем о древних славянах, которые плавали на деревянных ладьях, духах воды и огня, грома и молний, демонов лесной чащи и добрых, славных богатырях. В русских сказках добро всегда побеждает зло. В них вырисовывается образ великого русского народа, который всегда помогает нуждающимся – и это главная ценность культуры русского народа. Язык, на котором писали и творили Пушкин и Лермонтов, Толстой и Достоевский – великие личности эпохи «Золотого века» русской

культуры. Современное языкознания русского языка, сформировавшегося на базе традиционного русского языкознания, избравшего путь развития и успешно выполнившего свои задачи исходя из поставленных целей, требует формирования новых направлений в лингвистической науке. На сегодняшний день актуальными проблемами языкознания являются такие вопросы, как «язык и общество», «язык и культура», «язык и личность», «национальный язык и национальное мышление», «язык и искусственность», которые могут быть решены на содержательной интеллектуальной основе. Изучением этих вопросов занимаются новые парадигмы мировой лингвистики, сформировавшиеся в конце XX века и бурно развивающиеся, такие науки как лингвопрагматика, психолингвистика, лингвокультурология, лингвокогнитивтология, компьютерная лингвистика, корпусная лингвистика.

«Актуальные проблемы языкознания» — самостоятельная отрасль языкознания, на которую влияют практические потребности человеческого общества, а также растут и развиваются методические указания и методы, направленные на решение этих проблем. Эти проблемы можно разделить на традиционные и современные проблемы. Традиционные задачи языкознание решало на протяжении столетий, включая максимально возможное изучение языковых и речевых явлений и практическую работу, направленную на то, чтобы всегда организовывать воспитательную работу общества на необходимом уровне. К современным проблемам языкознания относятся создание лингвистических основ машинного перевода, информационные языки и их связь с естественным человеческим языком, терминология и ее связь с поиском информации, автоматическое индексирование документов, автоматическое реферирование и аннотирование документов, лингвистическое обеспечение работы информационных систем, словарь для автоматического поиск информации, например: составление тезаурусов, автоматический синтез текста и отличное изучение речевого феномена языка.

Перед учеными, вступившими в XXI век в ряды мировых языковедов, стоят задачи, связанные с такими вопросами, как «Язык и общество»,

«Человек и его язык», являющимися до сих пор не решенными. Итак, какие аспекты построения языка необходимо рассмотреть в первую очередь и какие исследования необходимо провести, чтобы положительно решить лингвистические вопросы, требующие от лингвистов неустанной работы, большой настойчивости и таланта?

1) Ускорить темпы исследований в области традиционного языкознания, не замедляя при этом размах исследований в новых областях современного языкознания;

2) Сформировать и развить выдвинутую в конце XVIII века идею и основоположника общего языкознания В. Гумбольдта и И. Гендера об изучении языка в тесной связи с народной культурой, обычаями, традициями, характером;

3) Создание словарей для различных областей языкознания, обеспечение их новейшими технологиями, интеграция в международную информационную систему, не забывая при этом, что уровень развития того или иного языка измеряется разнообразием и количеством словарей в нем.

В древности науки были неразделимы, в частности, литература также была явлением внутри философии. В ходе развития общества, человеческого мышления различные дисциплины возникли как отдельные самостоятельные сферы. Но это разложение не следует рассматривать как полное ограничение. Так как литература, как и все самостоятельные отрасли науки, отличается, живет и развивается в контакте с науками. Во время такого общения литература тесно взаимодействует с другими дисциплинами. Прежде чем говорить о связи литературоведения с другими дисциплинами нужно особо подчеркнуть его связь с языкознанием. Материал художественной литературы — слово, а литературное произведение состоит из текста, составляющегося по правилам языкознания.

Как областью изучения предмета литературы является художественная литература, так и областью изучения языкознания является язык. Литературоведение — это комплексное изучение происхождения

художественной литературы, закономерностей ее развития и общественных отношений. Проблемы, касающиеся предмета литературоведения художественных произведений, являются очень велики. Если одна часть является общеэстетической (т.е. характерная для всех областей искусства), то другая часть проблемы составляют исключительно литературные. Предположим, что художественный образ и образность, художественный образ и реальные отношения в быту, мировоззрение и принятие художественного произведения составляют ряд проблем, носящих общеэстетический характер. Подобные проблемы, относящиеся всем видам искусства, литературоведение изучает взаимосвязано с художественной литературы. Сущность литературоведения, ее факторы развития и закономерности, характер художественного (литературного) произведения, его структура, особенности художественного (поэтического) языка, литературные жанры являются чисто литературными проблемами. Какова цель литературоведения? Нужно ли вообще их изучать? Ведь можно же, не разбираясь в литературоведении читать, наслаждаться и самому писать произведения. На первый взгляд появление таких вопросов естественно и резонно и кажется, что целью литературоведения является изучение самого литературного произведения. В действительности, примерные вопросы всплывают в связи с недостаточными знаниями о значимости роли и функции литературоведении. С одного взгляда можно заметить важность двух особенностей литературоведения: развитие художественной литературоведения и художественно – эстетическое воспитание. А именно, достижения литературоведения принесут успех и писателю, и читателю. Ведь анализируя художественное произведение, придавая ему элементы шарма, выразительности и образности, повышая силу художественного воздействия, автор использует литературные приемы для достижения определенного художественного эффекта (обратите внимание, что литература делала это на протяжении веков). То есть литературоведение обобщает и раскрывает достижения художественной литературы. Связь

литературы с другими дисциплинами очень тесная. Сегодня уровень человеческого мышления, накопленные человечеством знания огромны.

Таким образом, важным аспектом современного мирового языкознания сегодня является поглощение и взаимодействие научной информации, неразрывно связанной с различными областями человеческой деятельности. Как мы выше упомянули, языкознание неразрывно связано с литературоведением. Язык – это богатство нации, народа, племени. Весь духовный опыт народа, культурные ценности, путь исторического развития, условия жизни, окружающая среда, природа страны находит свое выражение именно в нем.

Несомненно, что наука о языке, изучающая достижения мирового языкознания, анализирующая их во всех аспектах и в то же время стремящаяся занять достойное место в острых методологических спорах языкознания, добьется значительных успехов в XXI веке.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Актисова О.А. Синтаксические средства реализации концептов в аспекте эволюции типов повествовательной речи: На материале описаний в романах “Преступление и наказание” Ф.М.Достоевского и “Мастер и Маргарита” М.А.Булгакова: Автореф. дис. ... канд. филол. наук. – Волгоград: Волг. гос. ун-т, 2006. – С. 29.
2. Артемова О.Е. Лингвокультурная специфика текстов прецедентного жанра “лимерик”: На материале английского языка: Дис… канд. филол. наук. – Уфа: БашГУ, 2004. – С.
3. Будаев Э.В.Становление когнитивной теории метафоры // Лингвокультурология. Выпуск 1. – Екатеринбург, 2007. – С.16-32.
4. Валгина Н.С. Теория текста. – М.: Логос, 2004. – 424 с.
5. Воркачев С.Г. Лингвокультурология, языковая личностьь, концепт: становление антропоцентрической парадигмы в языкознании // Филологические науки. – Москва, 2001. – № 1. – С. 64.
6. Воҳидов Р., Неъматов Ҳ. Сўз бағрида маърифат. -Т.: Ёзувчи, 2001.
7. Кодирова Ф.К., Мамадалиева Ф.А. “Лингвокультурологические особенности цвета в русских фразеологизмах” Журнал «Til va adabiyot ta’limi» – «Преподавание языка и литературы» – «Language and literature teaching», 2022 г.
8. Кодирова Ф.К. “Понятие толерантости в современном мире” www.scientifprogress.uz. Uzbekistan. Page 509-511.

ДАНТЕ КАК ВЕРШИНА ПОЭЗИИ ИТАЛИИ

ТАМИЛЛА МАВЛЯНОВА
Самаркандский государственный университет
имени Шарофа Рашидова
кафедра русской филологии,
независимый исследователь
Бухарского государственного университета

Формулировка названия статьи обусловлена двумя основными причинами. Во-первых, о Данте исследователями разных стран написано немало, поэтому надо было определиться со своим подходом к рассматриваемой проблеме. Во-вторых, следовало выяснить и общие тенденции литературной деятельности Данте, одинаково приемлемые как к описанию ада и рая, так и в целом к творчеству поэта и к жизни тех обществ, в которых он жил, например, его социальную позицию относительно своих сограждан, отношение к религии и политике, общие принципы их поэтического творчества и т.д.

По изданию «Божественной комедии» 2018 г. (1) можно отметить, что в поэме 100 песен («Ад» - 34; «Чистилище» - 33; «Рай» - 33) и в данной книге объемом 494 стр. они занимают: «Ад» - 172 ст., «Чистилище» - 177 стр., «Рай» - 150 стр. Магия цифр владела поэтом в течение всей его жизни, что видно и по построению произведения. Заодно можно вспомнить, что другая книга Данте, «Новая жизнь», считается первой в мире творческой автобиографией поэта.

Важной, регулярно встречающейся особенностью поэмы является следующая. В ней много лиц, связанных с конкретными историческими эпизодами и событиями, которые сегодня потеряли свою актуальность. В значительной части поэма состоит из подобных локальностей, зачастую непонятных и мало что говорящих современному, а тем более неитальянскому читателю, далекому от исторических реальностей Италии и Флоренции того времени. Часто идут целые страницы подобных монологов

(с. 376-377, Рай). Тем более, что Данте нередко приходилось скрывать подлинные имена и говорить иносказательно – по религиозным, политическим, родственным и другим причинам. Современники Данте узнавали их, но для читателей последующих веков они обычно оставались загадками. Тем, кто не знаком с конкретной обстановкой, в которой жил Данте, и которую он отразил в «Божественной комедии», а именно – императоров, римских пап, глав родов и кланов, религиозных и светских деятелей, различных должностных лиц, поэтов и ученых античности и средних веков, ближайшее окружение поэта, его друзей, земляков, соратников по политическим группировкам, вплоть до Беатриче, тем тому трудно будет понять «Божественную комедию», которая сплошь насыщена подобными именами и образами, намеками и символами.

Кроме того, Данте невозможно понять, например, без Сандро Боттичелли и других выдающихся художников или композиторов последующего времени. Они смогли передать в картинах и музыке величие созданных поэтом картин ада и рая, то, что, скажем откровенно, плохо доступно мышлению рядового читателя при чтении им поэмы. Каждый мыслит (в данном случае представляет себе картины дантовских ада и рая) в меру своих способностей. Широкий размах, высокий полет мысли, объемные пространства загробного мира, рельефность, метафоричность, осязаемая реальность образов являются теми отличительными чертами произведения, которые не всегда и не все себе ясно представляют рядовые читатели. Известно и то, что в то время флорентийский стиль и флорентийский художественный принцип в целом преобладали в живописи, архитектуре и, разумеется, благодаря Данте, в поэзии.

Без того, чтобы не быть великим мыслителем, Данте не смог бы стать талантливым поэтом. Поэтико-философское кредо Данте выражено в двух строчках из «Рая», где он говорит, обращаясь к Богу:

«Так дай моим стихам такой накал,

Чтоб в каждой строчке истина звучала» (2,102).

Данте – это поэт движения, меняющихся планов и ракурсов. Поэтому весьма колоритно описание им человеческих тел, находящихся в непрерывном перемещении. Более того, он был мощным и разносторонним диалектиком. Как философия в те времена приникала в искусство и литературное творчество, так и поэзия Данте проникала в философию:

«Материя дает им (тому, что рождает земля – Т.М.) внешний вид,

Движенье – образующая сила,

Которая Вселенную живит

И все светила, что она вместила.

Все, чем природа щедрая сильна,

Дается тем, кого она взрастила…» (3, 130).

То, что поэт очень образованный человек, видно по многим местам поэмы:

«Дух, форма и материя по воле

Творца совпав, - в совместном столь смелы,

Сколь не были в отдельности дотоле…» (4, 22).

Беседа как способ совместного или противоположного изложения материала, а также передачи своих чувств, разнообразия мнений, иногда столкновения позиций, критики другой точки зрения (приведенной самим же Данте) является одним из наиболее распространенных и действенных приемов. Диалогами, в первую очередь с Вергилием, усыпана вся поэма, они достаточно доходчивы и убедительны. С их помощью Данте конкретизирует и излагает нужные ему точки зрения, а потом, уже от своего авторского имени, опровергает, комментирует, уточняет или поддерживает их. Из подобных ясных, ярких диалогов состоит значительная часть поэмы.

Вопрос взаимоотношения между чувствами и разумом продолжает оставаться одним из стержневых на протяжении всей поэмы. Следует заметить, что автор его так и не смог решить. Он нередко отдает предпочтение разуму, но признает и силу чувства. В поэме налицо постоянная борьба земного и небесного, природного и божьего, материи и

духа. Он все время превозносит разум, но, тем не менее, пишет и об отягченности человека земным существованием. В одной из своих бесед с Данте Беатриче говорит ему:

«…Человек
Им (Богом – Т.М.) создан так, чтоб не творя обмана,
В блаженстве проживал из века в век,
Внушая здесь покой и наслажденье.
Но человек обрек себя на грех
Под тяжестью земного заблужденья;
Веселая, счастливая игра
Страданием сменилась за мгновенье…» (5, 131).

Более открыто излагает Данте эту точку зрения в беседе с Климентином:

«…Итак, с тобой пришли
Мы к выводу,- заметил призрак живо, -
Что склонности различные с пелен
(Коль мы возьмемся рассуждать не лживо)
У всех людей. Тот Ксерксом был рожден,
Другой родился в свет Мельхиседеком,
А третий был известен как Солон.
Четвертый – был злосчастным человеком,
Что некогда по воздуху летал
И сына потерял… Да, век за веком
Душа всех смертных – воск, а не металл,
И каждая душа несет с рожденья
Извечную печать, чей вес не мал.
И ту печать в своем круговращень**е** (так в оригинале – Т.М.)
Природа налагает… (6, 144).

В этих строках Данте признает верховенство природного в человеке, хотя во многих случаях считает, что божественное начало в нем преобладает.

На протяжении всей жизни Данте проявлял себя как приверженец католического христианства. «Британика» называет «Божественную комедию «глубоко христианским повествованием о судьбе души человека» (7, 299). Константин Великий (280-337) был первым римским императором, принявшим христианство, в связи с чем был причислен к лику святых. Возможно, из-за этого Данте верил в справедливого монарха, о чем он не раз говорит в поэме.

Христа поэт называет спасителем всего человечества. Поэтому его христианство автора было не воинствующим, а гуманистическим. В данном плане можно считать, что Данте был одним из тех, кто заложил основы гуманизма Возрождения. Вот как он говорит о Христе в «Чистилище»:

«Настал тот час, когда светило дня,
Взойдя на небо, первый луч бросало
Туда, где, человечество храня,
Спаситель пролил кровь, чтоб искупала
Она от заблуждений тяжких нас
И новый мир народам открывала.
На небесах настал тот самый час,
Когда струится Эбро лишь под знаком
Весов, на ярком солнце золотясь;
И катит волны Ганг, окрасив желтым лаком
Сияющего солнца плавность вод» (8, 1).

То, что Данте считает Христа спасителем человечества в целом видно из его слов «новый мир народам открывала» и «катит волны Ганг». Как известно, в мире есть и другие религии, а на берегах Ганга живут буддисты.

Творчество Данте ценно еще и тем, что он смог преодолеть средневековую христианскую обезличенность, когда из-за культа Бога и всего божественного художники часто не ставили своего имени под созданными ими произведениями. Такова была традиция того времени. Данте даже писал:

«…У Творца такое же обличье,

Как у людей…» (9, 58).

Отсюда можно сделать вывод о том, что, хотя Данте был непреклонным сторонником христианства и высоко превозносил его, в то же время он старался сделать религию земной. Поэтому успеху Данте способствовало то, что он сумел, сохраняя преданность католичеству, в то же время показать его мирскую сущность. Христианство было в тот период тайной за семью печатями. Данте смог гениальным образом, сохраняя полную верность католицизму, в то же время раскрыть ее суть перед массами, которые стали лучше понимать религию, а потому не бояться ее.

Изучение биографии Данте показало, насколько правильным человеком он был в реальной жизни. Он имел полное право написать такую великую поэму, как «Божественная комедия». Об этом говорят его безответная любовь к Беатриче, искренняя приверженность партийно-родовым связям, беспощадное отношение к порокам людей, порой близких ему. Весьма характерные для него неправильные взгляды на другие религии, а также на ученых периода до христианства, объясняются, опять-таки, безупречной ортодоксальностью его веры, о чем будет сказано позже.

Много споров вызывает помещение Данте в ад Мухаммада (с.а.в.) (Магомета, как он назван в «Божественной комедии» - Т.М.). Согласно мнению большинства специалистов, он помещен туда не как основоположник исламской религии, а как католический прелат. Вот что говорится о Мухаммаде (с.а.в.) в поэме:

««О ты, что заглянул в чертог мучений!

Ты, что, возможно, свет земного дня,

Покинув бездну, где томятся тени,

Увидишь – передай же от меня

Дальчино, что коль вправду он не хочет

Со мною прозябать, судьбу кляня,

Пусть о съестных запасах похлопочет,

Чтоб не пришлось от снежных пострадать

Заносов и, узнав, как голод точит,

В горах Наварры гибель испытать…»

И Магомет умолк. Все понемногу

Рассеялись, а он побрел опять

По кругу…».

Известно, что Мухаммад (с.а.в.) не был католическим прелатом. Именование его таковым является ошибкой какого-то средневекового автора, по вине которого Данте принял его за отступника от подлинной христианской веры. Точка зрения, что Мухаммад (с.а.в.) был католическим прелатом, была распространена в средневековой Европе. В целом в аду размещены многие выдающиеся личности, о чем мы скажем и оценку чему мы дадим во второй главе исследования.

Использованная литература

1. Данте А. Божественная комедия. Пер. с италь. Д.В.Минаеева. М.: Эксмо, 2018. Серия «Всемирная литература».
2. Рай, Песнь 18-я, строки 101-102.
3. Рай, Песнь 7-я, строки 130-135.
4. Рай, Песнь 29-я, строки 22-24.
5. Чистилище, Песнь 28-я, строки 131-138.
6. Рай, Песнь 8-я, строки 144-158.
7. Британика, с. 299.
8. Чистилище, Песнь 27-я, строки 1-11.
9. Рай, Песнь 4-я, строки 58-59.

XIX АСРГА ҚАДАР ФОРС ТИЛИГА ЎЗЛАШГАН ҲАРБИЙ СОҲАГА ОИД ТУРКИЙ ЛЕКСИК БИРЛИКЛАР

ХИСЛАТ МАХАМАДАЛИЕВ
ЎзДЖТУ доценти, филология фанлари номзоди

XIX асрга қадар жаҳон маданияти тарихида муайян миллатнинг тил бойликларини намойиш этадиган, сўзлар ганжинаси шарҳи ва изоҳларидан

иборат бўлган беҳисоб тарихий луғатлар яратилди. Айни луғатлар араб, форс, ҳинд, туркий, румий, лотин тилларига мансуб кўплаб сўз ва ибораларни изоҳлаб беради. Биз учун номаълум сўзларни маълум қилади, тушунилиши қийин бўлган сўзларни тушунтиради. Аниқроғи, бизни сўз оламига олиб киради. Заҳириддин Муҳаммад Бобур ва бобурийлар сулоласи вакиллари ўз ватанидан йироқда яшашларига қарамай, она тилларини сақлаб қолиш мақсадида астойдил ҳаракат қилганлар. Бу эса Ҳиндистонда эски ўзбек тили ва адабиётига бўлган ижобий муносабат юзага келганлигини кўрсатди. Ўша давр ижтимоий ҳаётида форс, араб, ҳинд сўзлари билан бир қаторда туркий сўзлардан ҳам фаол фойдаланиб келинган. Бунга сабаб халқ ҳаётидаги ва ҳарбий ишга оид кўпгина асбоблар, тушунчалар, урф-одатни англатадиган сўзларнинг туркий эканлиги эди. Бобур Мирзо ва унинг атрофидаги турли тоифага мансуб шахслар, уларнинг авлодлари Ҳиндистонда бундай сўзларни қўллашда фаоллик кўрсатганлар. Натижада туркий сўз ва терминлар Ҳиндистондаги алоқа-аралашув, яъни халқ тилига сингиб кетган. Бу эса луғатлар тузиш жараёнида туркий сўзларни ҳам инобатга олишни тақозо этарди. Жумладан, мисол тариқасида Рой Текчанди Баҳорнинг “Баҳори Ажам”, Сирожиддин Алихони Орзунинг “Чароғи ҳидоят” ва “Сирож-ул-луғот”, “Луғоти турки”, Ҳусайни Инжунинг “Фарҳанги Жаҳонгири”, Муҳаммад Лоднинг “Муайид-ул-фузало”, Муҳаммад Ҳусайнининг “Бурҳони қотеъ”, Муҳаммад Ғиёсуддиннинг “Ғиёс-ул-луғот”, Замахшарийнинг “Муқаддимату-л-адаб”, “Хулоса-и Аббоси”, “Луғот-и атрокийа” ва бошқа луғатларни келтириш мумкин. Мазкур луғатлар таркибида туркий сўзларнинг миқдори жиҳатидан етакчи ўринни эгаллаган лексикографик манбалардан бири Муҳаммад Ғиёсуддиннинг “Ғиёс-ул-луғот”и ўз даврининг машҳур асари бўлиб, гарчи Ҳиндистонда форс тилида яратилган бўлса-да, унда араб, форс, ҳинд ва юнон сўзлари билан бир қаторда ижтимоий ҳаётнинг барча соҳаларига тегишли бўлган кўплаб туркий сўзлар ҳам мавжуд (улар 1000 га яқин).

Ушбу луғатнинг муаллифи Муҳаммад Ғиёсуддин мадраса мударриси бўлган. Олим 14 йил тинимсиз меҳнати натижасида 1242 йил ҳижрий (1827 мелодий)да Ҳиндистонда “Ғиёс-ул-луғот” асарини яратди. “Ғиёс-ул-луғот” 17537 луғат мақоласини ўз ичига олган форсий изоҳли луғатдир. Муҳаммад Ғиёсуддин манба сифатида Рой Текчанди Баҳорнинг “Баҳори Ажам”, Сирожиддин Алихони Орзунинг “Чароғи ҳидоят” ва “Сирож-ул-луғот”, “Луғоти турки”, Ҳусайни Инжунинг “Фарҳанги Жаҳонгири”, Муҳаммад Лоднинг “Муайид-ул-фузало”, Муҳаммад Ҳусайнининг “Бурҳони қотеъ”, Мулло Абдуррашиднинг “Мунтахаб-ул-луғот” каби луғатлардан фойдаланган. “Ғиёс-ул-луғот” бир неча бор Ҳиндистонда, Тошкент ва Когонда ҳам нашр қилинган.

Ҳиндистонда туркий сўзларнинг форс тилига сингиб кетиши Бобур ва бобурийлар сулоласи билан бевосита боғланган. Маълумки, эски ўзбек тилининг Мовароуннаҳр ва Хуросонда шаклланиши ва илдам ривожланиши Темурийлар ҳукмдорлигининг сўнгги даврларига тўғри келади. Бу даврда, яъни XV асрнинг иккинчи ярмида яшаб ижод этган мутаффакир шоир Алишер Навоий эски ўзбек адабий тилининг янада такомиллашуви ва давлат тили даражасига кўтарилишига катта ҳисса қўшганлиги айни ҳақиқат[230]. Навоий ўзининг асарларида, айниқса “Муҳокамат-ул-луғатайн”да туркий тилни форс тили билан қиёслаб, унинг форс тилидан қолишмаслигини, ҳатто, ўрни келганда, унинг устунлигини мисоллар таҳлили асосида кўрсатиб берди. Шу даврда яшаган Заҳириддин Муҳаммад Бобур (1483-1530) ҳам эски ўзбек тилида асарлар яратиб, ўзбек тили ва адабиёти тарихида катта из қолдирди. XVI аср бошларида Бобур Ҳиндистонни забт этди. Туркий халқлар у ерда ўз тили ва маданиятини тарқата бошладилар. Бу эса ўз навбатида Ҳиндистонда асосий алоқа қуроли бўлган форс тилига ўз таъсирини ўтказди.

[230] Бу ҳақда қаранг: Ҳусайн Бойқаро. Рисола. (нашрга тайёрловчилар: Алибек Рустам, Каримбек Хасан) – Т.:Шарқ, 1991. 12-13-бетлар; А.Алиев, Қ.Содиқов. Ўзбек адабий тили тарихидан. – Т.: Ўзбекистон, 1994. 10-11-бетлар.

Аниқроғи, форс тили таркибига туркий сўз ҳамда терминларнинг кириб келишига сабаб бўлди[231].

Бобур ва бобурийлар она тилларини унутмаслик мақсадида Ҳиндистонда 100 дан ортиқ луғат ва қатор асарлар яратиб, эски ўзбек тилининг ривожланиши, тараққиётига катта ҳисса қўшдилар. Бобурнинг эски ўзбек тилида яратган асарлари (“Бобурнома”, “Ҳинд девони” шеърий тўплами ва ҳ.) фикримизнинг далилидир.

Проф. С.Азимжонованинг таъкидлашича, Бобур ҳамда кейинчалик Ҳумоюн саройидаги Бухоро, Самарқанд ва Тошкентдан келган баъзи шоирлар ўз асарларини эски ўзбек тилида яратдилар. Бобурнинг ўғиллари: Ҳумоюн Мирзо (1530-1556 йилларда ҳукмронлик қилган) ва Комрон Мирзолар (1556-1562) ҳам туркий тилда ижод қилганлар. Ҳумоюн ва Комронлар туркий тил, яъни эски ўзбек тилини сақлаб қолишга ҳаракат қилдилар[232]. Аммо Бобурнинг эвараси Акбаршоҳ (1556-1605) эски ўзбек тилини иккинчи адабий тил сифатида сақлаб қолишга интилмади. Натижада барча давлат ишлари ва иш юритиш ҳужжатлари форс-тожик тилида олиб борилди. Акбаршоҳ даврида эски ўзбек тилида битилган “Бобурнома” ва бошқа тарихий асарлар форс тилига таржима қилинди.

Бобурийлар сулоласининг сўнгги ворисларидан бири Абу Музаффар Муҳиддин Аврангзеб Оламгир (1658-1707) эски ўзбек тилига алоҳида эътибор берди. У бобоси Бобурнинг туркий (ўзбек) тилнинг бадиий адабиёт тили сифатида мустаҳкамланиши борасидаги қилган ишларини давом эттирди. Аврангзебнинг фармони билан “Келурнома” номли чиғатойча-форсча луғат ва грамматика яратилди. Бу асарнинг муаллифи Аврангзеб саройининг олими Муҳаммад Ёқуб Чингийдир. Кейинчалик Муҳаммад Шоҳ (1719-1747) ҳукмронлиги даврида Шайх Табиб Бухорий форс тилида Ўрта Осиёдаги туркий тилга оид луғат “Алфози жалия фи баёни луғати-т туркия” ни яратди.

[231] Қаранг: А.Алиев, Қ.Содиқов. Ўзбек адабий тили тарихидан. – Т.: Ўзбекистон, 1994. 21-26-бетлар.
[232] С.Азимжонова.Индийский диван.-Т.:Фан,1996. - С.67.

Бобур ва бобурийлар сулоласи вакиллари эски ўзбек тилини сақлаб қолишга астойдил ҳаракат қилганлар. Бу эса, Ҳиндистонда эски ўзбек тили ва адабиётига бўлган ижобий муносабат юзага келганлигини кўрсатади.Ўша давр ижтимоий ҳаётида форс, араб,ҳинд сўзлари билан бир қаторда туркий сўзлардан ҳам алоқа-аралашув жараёнида фаол фойдаланиб келишган. Бунга сабаб халқ ҳаётидаги ва ҳарбий ишга оид кўпгина асбоблар, тушунчалар,урф-одатни англатадиган сўзларнинг туркий эканлиги эди. Бобур Мирзо ва унинг атрофидаги турли тоифага мансуб шахслар, унинг авлодлари Ҳиндистонда бундай сўзларни қўллашда фаоллик кўрсатганлар. Натижада, туркий сўз ва терминлар Ҳиндистондаги алоқа аралашув, яъни халқ тилига сингиб кетган.Бу эса луғатлар тузиш жараёнида туркий сўзларни ҳам инобатга олишни тақозо этарди. Кейинчалик, яъни XIX аср бошларида Ҳиндистонда яратилган Муҳаммад Ғиёсиддиннинг “Ғиёс-ул луғот”ида форс, араб сўзлари билан бир қаторда туркий сўзларнинг ҳам мавжудлиги фикримизнинг яна бир исботидир.

Шу боис биз Муҳаммад Ғиёсуддиннинг “Ғиёс-ул-луғот” асарини асосий манба сифатида танлаб, ундаги муаллиф томонидан туркий деб таъкидланган ҳарбий лексикага доир ўз фикр-мулоҳазаларимизни билдирмоқчимиз. Шуни таъкидлаш жоизки, эски ўзбек тили лексикаси ичида ҳарбий лексикани ўрганишга катта эътибор берилган. Проф. Ҳ.А.Дадабоев ўзининг “Военная лексика в староузбекском языке” номли монографиясида эски ўзбек тилидаги ҳарбий лексиканинг шаклланиш тарихини уч даврга бўлиб кўрсатади: 1) VII-X асрлар - қадимги туркий; 2) XI-XIII асрлар – эски туркий; 3) XIV-XVIII асрларда эски ўзбек тили ёдгорликлари. Олим шу даврда ҳарбий соҳада қандай сўзлар қўлланганлигини таҳлил қилар экан, уларни давр хусусияти билан боғлаган ҳолда атрофлича изоҳлайди[233]. Олим З.Ҳамидов ҳам Алишер Навоийнинг “Лисан ут-тайр” асари лексикасини тадқиқ этар экан ундаги ҳарбий лексикага тўхтаб ўтади[234]. И.Носиров XI-XIV асрлар ёдгорликлари

[233] Дадабаев Х., Насыров И., Хусанов Н., Проблемы лексики староузбекского языка, -Т., Фан, 1990. - С.5-85.
[234] Хамидов З., Статистическая и тематическая характеристика лексики поэмы «Лисан ут-тайр» Алишера Навои// «Историко-лингвистический анализ лексики старописьменных памятников», -Т.: Фан,1994. - С.124.

лексикасига хос ҳарбий терминлар ва маъмурият терминларини бир гуруҳда беради[235]. XIII-XIV асрлар ёдгорликларидан “Китаб ал - идрак ли -лисан ал - атрак” лексикасини ўрганган Н.А.Асилова ҳам бу асардаги ҳарбий лексикага тўхталади[236].

Биз ҳарбий лексика соҳасида қилинган ишларни ўрганиб чиқиб, “Ғиёс-ул-луғот”даги айни лексикани икки гуруҳга бўлишни лозим топдик:

1. Ҳарбий терминлар. Бундай терминлар қўшин ва улар билан боғлиқ бўлган предмет номлари бўлиб, уларни ўз навбатида уч гуруҳга ажратдик:

а) Ҳарбий қисмни ифодаловчи терминлар: **التش алтамыш** (45)* - ҳарбий юришда олдинда борувчи қисм; **الغر** илғар (60) – тезлик билан душман тўдасига ҳужум қилиш, **برنغار бурунғар** (73)- подшоҳнинг ўнг томонида турадиган қисм; **چنداول чындавул** (165) - арьергард (қўшиннинг орқасидан юрадиган соқчи тўда); **تزک тўзўк** (118) – тартиб, интизом; лашкар бошлиғи; мажлис; **جرنغار журунғар** (144) - чап қанот**; غول ғул** (361) - сардори бўлган тўда (қўшин маркази); **قشون қошун** (390)- қўшин; **توپ топ** (132) - тўда гуруҳ; **هراول ҳиравул** (548) – авангард (олдинда борувчи тўда); **چاوش чавуш** (160) – лашкар йўлбошчиси, карвон; **چپقلش чапқулаш** (161) – қилич жанги.

б) Жангдаги овозларни ифодаловчи терминлар:

чақачақ (163)- қилич ва ўқ овози; **чаначан** (165)- ўқ овози; **سورن суран** (279)- душманга ҳужум қилиш вақтида лашкарларнинг баланд овозда “Аллоҳу акбар” ни ёки шу каби айтишлари; **شلک шиллик** (297) – тўсатдан отилган бир неча тўплар овози (залп).

в) Жангда қатнашувчи шахсни ва учраши мумкин бўлган предметларни ифодаловчи терминлар: **قورچی باشی қурчыбашы** (399)- қуролхона доруғаси;

بیرق байрақ (93)- кичик байроқ; тўда нишони; **توغ туғ** (96)- гуруҳ байроғи; **سیبه сибә** (283) – хандақ; **کجیم//کجین кэжим//кэжин** (407) – совут, жанг куни отнинг устига ташланадиган ёпиқ.

---

[235] Насыров И., Персидско-таджикская лексика в старотюркских памятниках XI-XIV вв.//«Историко-лингвистический анализ лексики старописьменных памятников», -Т.: Фан,1994. - С.64

[236] Асилова Н.А., «О лексике и лексикографических принципах «Китаб ал – идрак ли-лисан ал-атрак» // «Историко-лингвистический анализ лексики старописьменных памятников», -Т.: Фан,1994.- С.19-20.

* Қавс ичида берилган рақамлар луғат саҳифасини билдиради.

2. Қурол-яроғлар ва уларга оид терминлар:

آماج амаж//амач (10) – милтиқ ва ўқ нишони; **اخ ох** (18) – ўқ; **بادلیج//بادلیش бадлиж//бадлиш** (63) – тўп; **زنبور зунбур** (249) – учи метал ўқ тури, кичик тўп бўлган зунбурак; **زنبورک занбурак** (250)- катта тўп (замбарак); **سدق садақ** (262) – садоқ, ўқдон; **فاق фақ** (363) – ўқ кертиги; **قراب қыраб** (386) – қилич қини; **قلیچ қылыч** (393) – қилич; **قلقان қалқан** (394) – қалқон; **قمه қама** (396) – қурол номи; **قنداق қондақ** (397) – милтиқнинг трубкаси ўрнатиладиган ёғоч; **قین қын** (400) – пичоқ ва қилич қини; **یای йай** (566) – камон; **یراق йарақ** (567) – қилич, қалқон, камон ўқи каби қурол-яроғлар; **ساچمه сачма** (255) – сочма ўқ.

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, “Ғиёс-ул луғот”даги ҳарбий лексикани ўрганиш орқали бугунги кунда ундаги сўзларнинг қўлланувчанлиги ёки истеъмолдан чиққанлиги ҳақида аниқ тасаввур ҳосил қилишга имкон яратади. Шунингдек, ҳар бир сўзнинг тарихий давр билан боғлиқ ҳолда ўзгариши, бугунги кундаги ўрни хусусида қимматли илмий маълумотлар беради.

CHALLENGES IN EFFECTIVE ORGANIZATION OF LANGUAGE TEACHING

MUKHLISA MUKHITDINOVA
Teacher of Tashkent State University

The state language of the Republic of Uzbekistan is Uzbek. Therefore, respect for language is respect for the people, attention to the language is attention to the people. Because language is the history of our people, the wealth of our people, the mirror of our life. President Sh. M. Mirziyoyev: "Today it is difficult to understand and justify a specialist who is not able to express his opinion independently, fluently, beautifully and succinctly in his native language, especially those who are in the leadership position."

Yusuf Khas Hajib's Qutadgu Bilig contains a number of comments on the culture of speech: "Know knowledge well, study great." He must be able to

analyze the development of the country, world events, be well-educated, politically mature and vigilant. When thinking about the culture of speech, Yusuf Khas Hajib considers it to be common to such concepts as law enforcement, rule of law, justice, fair judgment, and purity. It is necessary to ensure that the rule of law in the country is the main issue that ensures the life of the people, that knowledge is the basis of all work in life, and that this basis should take precedence in social life. Leaders, if they are representatives of the system of government, act fairly, citing the following wisdom about ensuring a prosperous life in the country:

He was totally correct when he:

Hazrati Odam Bilim, aqlu idrok, sabab muhtaram.

Bilimni buyuk bil, o‘quvni ulug‘

Shu ikkov ulug‘lar kishini, cited

Yusuf Khas Hajib praised the man. It is said that one can know everything, reach its essence. The position of the people, the nation is determined by the system of government. Because the head of state, the country's system of governance affects the social life, people's spiritual, moral way of life, the basis of a natural, prosperous, peaceful life is a system of fair governance. the relevance of the processes is still increasing. Indeed, in such a difficult and difficult time, we will overcome these difficult tests with the strength, intelligence and patience, kindness and sincerity of our great and hardworking people,” he said. President Shavkat Mirziyoyev.

What do we mean by culture? One of the earliest definitions of the word culture in the scientific literature was given by E. Taylor, who described culture as a person, a member of society, knowledge, beliefs, art, laws, ethics, customs, abilities, and understood as a complex that includes behavior [4]. Summarizing the above points, culture can be defined as follows: culture is a set of all forms of activity of subjects based on a system of norms, values, ideals, guidelines and instructions of patterns, it interacts with other cultures the inherited memory of the community in which they live. This means that not everyone can inherit a culture, but learn about it and become a representative of a particular culture. Language is a

mirror of culture, in which only the real social self-consciousness that surrounds a person, his mentality, national character, way of life, traditions, customs, morals, set of values and worldview is also reflected in [10]. Language is not only the main means of communication in society, it also serves as a means of communication, and at the same time allows the transfer of cultural heritage from one generation to another through the function of processing (collection). Language is inextricably linked with the culture of a society and is one of the indicators of its development and perfection

Any historical period experienced by the people will change and leave its mark on the national mentality. As a person's material and spiritual life evolves, language changes and evolves, reflecting the people's positive knowledge experience and understanding and evaluating human life mistakes, life principles, moral norms, moral ideas, and the surrounding reality. The author of the linguistic concept of the interdependence of language and culture, V. Humboldt, emphasizes the following theoretical rules [1]. 1) material and spiritual culture are combined in language; 2) language is the "spirit of the people", whose function is to record, store and reflect the accumulated knowledge of civilization; 3) Language is the most important factor in the formation of an image of the world that reflects the non-linguistic reality. As the goals, objectives and content of the educational process expand over time, its form also improves. Nowadays, the widespread introduction of information and communication technologies in all spheres of life is influencing changes in the forms of teaching. Much work is being done to create a textbook based on a radically updated program.

As the goals, objectives, and content of the educational process expand over time, so does its form. Nowadays, the widespread introduction of information and communication technologies in all spheres of life is influencing changes in the forms of teaching. Much work is being done to create a textbook based on a radically updated program. In particular, a number of new speakers, manuals and textbooks on Uzbek language have been created for Russian-speaking students and foreigners. development requires from each owner of the field a perfect knowledge

of the state language, the ability to communicate freely in the field of science, profession, a high level of written literacy. This calls for increased focus on Russian-speaking students. Based on our experience in teaching Russian and foreign languages, we focused on the following in the lesson

In traditional lessons, grammar is given priority, while in language teaching as a second language, the method of starting with acquaintance with the text is preferred. For this reason, grammatical topics are distributed primarily on the basis of speech, enlightenment topics, not grammatical topics. Emphasis was placed on the fact that these topics cover the social, economic, political, cultural and spiritual aspects of society, and serve both educational and pedagogical purposes. In the traditional classroom system, the most popular forms of teaching are lectures, seminars, laboratory work, practical exercises, problem solving, demonstrations, supervision, qualification work, control tests, consultations and independent work. All of them have their place in the system of distance learning. Conceptual ideas mean that the organization of distance learning courses should be based on certain organizational, pedagogical, didactic, technological and other rules, and these are the ideas that serve to achieve quality and efficiency in organizing distance learning. It is possible to consider what conceptual pedagogical rules are available for the organization of distance learning courses in accordance with modern requirements.

1. At the heart of the learning process is the learner's independent learning activity (learning, not teaching).

2. Distance learning is a flexible education system that allows learners to acquire knowledge anywhere and at any time.

3. The acquisition of knowledge independently should not be inactive, but rather the acquisition of knowledge should not be limited to the acquisition of knowledge, but should ensure that it can be used to solve various problems in the environment.

4. The organization of independent (individual or group) activities of students in the network includes at least daily reading, the use of the latest pedagogical

technologies that encourage the discovery of the inner qualities of each student, as well as help to form social qualities.

5. Distance learning, by its very nature, should not exclude the possibility of simultaneous communication not only with the tutor, but also with other participants, in the process of various knowledge and creative activities. The problem of socialization is very relevant for distance learning.

6. Distance learning implies a differentiation, as it is primarily focused on educational services.

Distance learning uses e-lectures, video conferencing, webinars, information technology consultations, hands-on activities in virtual simulated environments, independent work, tests, project defense, and more. There are different approaches to conducting. One of them is "Electronic report". In addition to the lecture notes, the e-report includes additional materials - scientific articles, textbooks, laboratory work, demonstrations, problem-solving guidelines and other teaching materials. The e-lecture allows the learner to think, reason, analyze, and repeatedly refer to incomprehensible or complex areas of the text. more widely used. One such technology is a webinar, which we will discuss in more detail. A webinar is a form of interactive learning with online learners using special software. The term webinar is derived from the English word "webinar", meaning "online seminar". In this case, the tutor and the learner work together to teach and learn using a computer connected to the Internet at a certain distance from each other. In the webinar, students and tutors, despite the fact that they are located in different countries, cities and districts, can only see, hear, answer questions and write to each other. The methodology of conducting seminars is slightly different. The requirements for a quality webinar are as follows: to convey information to the audience in a simple, logical, understandable way;

• organizational skills of the webinar presenter; interactive communication skills;

• High rate of webinars at the same time as the ability to present information as fully as possible; the ability to concentrate the audience.

An analysis of the use of modular-variable curricula in distance learning suggests the following.

• the possibility of changing the role of the tutor in the process of using modular-variable training programs from informational-supervisory to coordinator-advisory level;

• rapid adaptation of modular-variable curricula to modern requirements; the effectiveness of the course depends on the quality of the program;

• selecting a program that suits the level of preparation, requirements, and needs of the learners;

• a varied program that allows students to differentiate and take an individual, independent approach;

• Ensuring that learners have a conscious attitude and activity as the variable program is chosen according to the learner's wishes;

• Ensuring rapid and mass introduction of modern pedagogical technologies into practice, etc.

A number of the above-mentioned results can be achieved through the use of modular training programs in distance learning. In all areas of human activity, there are some differences in the choice and use of lexical, phraseological, grammatical, and phonetic devices in a language. Such a choice of language tools within a common language leads to the emergence of different forms of speech. Speech patterns are directly related to the function of language. That is why they are called functional methods. Functional style does not mean anything special that differs from language, but an auxiliary system that is considered within a specific literary language structure, with its own characteristics, scope of service. that is, it is divided into different parts according to whether it is a means of communication, notification, influence. While the information style of the Uzbek language is created as a separate field, it consists of three parts: 1. Grammar 2. Chrestomathy 3. Dictionaries The grammar of the information style is based on the grammar of the Uzbek literary language. A.Pulatov showed the grammar of information style in the book "Uzbek computer linguistics". 1 It details word groups and their forms,

sentence constructions, and their axiomatic theory. When programming information into a computer, programmers can use it as a ready-made material. Chrestomathy is created as a practical part of the information style. It consists of a set of samples, documents, worksheets of information written in the style of information. N.Mahmudov, A.Rafiyev's "Clerical work in the state language" paperwork is perfectly formed

While the information style of the Uzbek language is created as a separate field, it includes three parts: 1. Grammar. 2. Chrestomathy. 3. Dictionaries. The criteria for creating an information style of the Uzbek language are as follows: 1. Do not use colored words. 2. Not to use outdated, infrequently used forms of speech, used only in conversation, giving the meanings of suspicion, surprise, caress. 3. Abbreviation of homonymous and ambiguous words. Use synonyms according to their place of use, use the dominant of absolute synonyms. 4. Do not use words figuratively (such as jokes, cuts, sarcasm). 5. Use the indicated sentence constructions. 6. Use of ideologies, proverbs, wise sayings in the speech. The principles of creating an information style of the Uzbek language are as follows. It is based on a complete database of Uzbek literary language. 1. It is based on the emerging official-administrative, scientific and technical methods of the Uzbek language. 2. The computer works according to its capabilities, requirements and prospects. 3. Covers such areas as diplomacy, law, science and technology, computer science, medicine, sports. 4. Samples of English language experience and Esperanto patterns. 5. Strives to become the only optimized method of the Uzbek language.

REFERENCES

1. Great figures, scholars, book 1, T., 2019;

2. B.To`xliev. Poetics of "Kutadgu bilig". "Immortal monuments" collection. - T.: 2009.

3. Fitrat. Kutadgu bilig. "Selected Works." Volume 2. -T.: Spirituality, 2000.

5. www.conference.adu.uz /nmot/files/nutq_ madaniyati_%20va _ozbek_ tilshunosligi_2020.pdf. Current issues of speech culture and Uzbek linguistics. Yusuf Khas Hajib on speech and etiquette.

6. Juraeva N. Development of formal models of grammar of the Uzbek language uzb. matem. magazine. –2002, №1.-S.47-54.
7. A.Polatov “Uzbek computer linguistics” Коммуникативная направленность в обучении языкам.
8. “UzACADEMIA” scientific-methodical journal 2 www.academiascience.uz INNOVATIVE APPROACHES, Muhitdinova PROBLEMS, SUGGESTIONS AND SOLUTIONS IN SCIENCE AND EDUCATION”

Websites

1. http://linguistics.berkeley.edu/~kjohnson
2. http://ecmd.nju.edu.cn/UploadFile/17/8076/standard.doc
3. http://www.abendblatt.de/daten/2008/03/05/854899.html
4. http://www.abendblatt.de/daten/2008/03/05/854899.html

О ПРОБЛЕМЕ ЯЗЫКОВОЙ ЭКОНОМИИ

НАСИБА ПАНЖИЕВА
доцент, заведующая кафедрой
Английского языка и литературы
Термезского государственного университета.
Nasiba.normaxmatovna@gmailcom

Начало языковой «экономии» приходиться на конец XVIII века. Однако, зачатки учения о лингвистической экономии можно найти уже в работах философов и лингвистов древности (Аристотель, Д. Вавилонский, Феофрант). Начало систематического изучения проблемы языковой экономии отмечается в 80- х годах XIX века и связывается с именами таких ученых, как Шлейхер, 1956, Дельбрюк, 1956, Блумфилд, 1968, И.А. Бодуэн де Куртене ,1963, Будагов, 1976, Гак ,1981, П.Пасси, Г. Суит, О. Эсперсен. Принцип экономии в употреблении языковых единиц также был рассмотрен Г. Паулем в его классическом труде « Принципы истории языка» [Пауль, 1960] , где утверждается: «… при определенных условиях с помощью одного слова можно достаточно отчетливо передать мысль, для выражения которой при других условиях потребовались бы длинные предложения» [Пауль, 372]

Принцип языковой экономии был сформулирован французским лингвистом А. Мартине. Согласно этому принципу, изменение языка --- компромисс между потребностями коммуникации и стремлением человека к минимизации усилий. А. Мартине считает, что экономия усилий лежит в основе эволюции языка. «Постоянное противоречие между потребностями общения человека и его стремлением свести к минимуму свои умственные и физические усилия может рассматриваться в качестве движущей силы языковых изменений. Здесь, как и в ряде других случаев, поведение человека подчинено закону наименьшего усилия, в соответствии с которым человек растрачивает свои силы лишь в той степени, в какой это необходимо для достижения определенной цели » [Мартине, 1963:532-533] Именно А. Мартине указывал на то, что принцип экономии распространяется на все уровни языковой системы.

На фонетическом уровне языковой системы языковая экономия может представляться редукцией, элизией, аккомодацией, ассимиляцией, то есть теми фонетическими явлениями, которые отвечают требованиям закона наименьшего усилия. Данный закон проявляется в желании говорящих уменьшить произносительные усилия, укоротить артикуляцию, которые, в свою очередь, преобразовывают звуки языка. Так, П. Пасси был первым из французских фонетистов, кто первоначально сформулировал принцип лингвистической экономии применительно к изменениям в фонологической системе языка. Он высказал мысль о том, что язык постоянно стремится освободиться от того, что является лишним, и выделить то, что является необходимым. Не признавая принцип экономии определяющим в развитии языка, он, тем не менее, отмечал, его активность в виде существующего в языке «поиска наименьшего усилия» [Passy, 1891: 78]. На современном этапе развития теории языковой экономии в этом плане обращает на себя внимание диссертационное исследование Абызова А.А., в которой рассмотрены фонетические характеристики английской компрессированной речи: на материале канадского варианта английского языка. Автор изучил

“фонетические особенности английской разговорной речи с точки зрения действия в ней принципа компрессии “. Для морфологического или грамматического уровня характерно использование особых морфем при создании усеченных разговорных форм слов и высказываний.

На лексико-семантическом уровне языковой системы языковая экономия реализуется, прежде всего, благодаря полисемии и аббревации.

Способность слова иметь несколько значений считается одной из языковых универсалий. Полисемия играет большую роль не только в обогащении лексического состава языка, но и является одним из наиболее экономных его пополнений. По мнению Никитиной М.В., естественные языки не могут не развивать многозначности своих единиц, так как при их ограниченном числе это позволяет выражать гораздо большее число значений, достигая языковой экономии. Полисемия есть конститутивное свойство естественных языков [Никитин, 1997:203]

На синтаксическом уровне предусматривает сжатие знаковой структуры путем эллипсиса, грамматической неполноты, бессоюзия. Сюда также можно отнести опрощение, членение, парцелляция, присоединение и другие процессы, способствующие уменьшению размера высказывания. Языковая экономия на синтаксическом уровне включает в себя качественно разнородные явления и процессы, ведущие в своем конечном результате к сжатию, компрессии текста. Наиболее частотными из этих средств языковой экономии являются эллипсис и субституция.

Литература

1. Мартине А. Принцип экономии в фонетических изменениях. –М., 1960.

2. Никитин М.В. Курс лингвистической семантики. С.-Пб., 1997.

3. Пауль Г. Принципы истории языка. М., 1960.

4. Пасси П. Очерки по фонетике. Париж, 1891.

CORPUS LINGUISTICS AS A BRANCH OF APPLIED LINGUISTICS

SHAHNOZA PARPIEVA
Deaprtment of Linguistic Support of
Intercultural Communication, UzSWLU

SOBIR TUYCHIYEV
Teacher of the department of
the Applied Science of the French language, UzSWLU

We live in an age when the information society is becoming ubiquitous. Informatization processes are significantly changing and making our lives easier. Information is becoming the most important resource in modern society. The preservation, multiplication and rational use of this resource has become of paramount importance for society.

More and more information that we use in our everyday life comes in an electronic form, moreover, traditional printed books, works of literature that have become classics, priceless museum manuscripts are converted into an electronic form. This form of presenting information makes it possible to organise the work and access to it on a completely different qualitative level.

Provision of public access to electronic information resources has become one of the priority tasks of science, education and information services. The current system of information services enables us to gain access to practically any information in unlimited quantity. A huge role in this is played by the Internet network.

The emergence of the Internet has created a fundamentally new situation in the education system. The potential of the Net for education and personal development is truly unique. The information potential of the Internet is inexhaustible. The use of Internet resources makes it possible to diversify the learning process and to organize it taking into account the interests of students and their level of preparation.

Resources on the Internet for educational purposes vary in scale from web pages with interesting teaching material to large-scale projects. One such major

project is the Corpus. The development, creation and use of linguistic corpora is a branch of linguistics called corpus linguistics. The Corpus is an information and reference system based on the collection of texts in electronic form. It can be used by anyone, but is primarily intended for those involved in linguistic research, studying or teaching the language. A good scientific apparatus (usually called markup or annotation) allows one to quickly and efficiently find examples of words, forms and constructions of interest in texts.

Corpus linguistics is a branch of applied linguistics concerned with the development of general principles for the construction and use of linguistic corpora (corpora of texts).

One of the main sources of linguistic material necessary for linguistic and philological research is text, written or oral. On the basis of the analysis of a multitude of texts it is possible to draw conclusions about a linguistic phenomenon of interest to the researcher, e.g. the behaviour of a grammatical construction, the use of expressive means in the language, etc. The development of computer technology has made a large number of texts available in electronic form. In order to be able to handle such volumes of texts and extract the necessary information from them, linguistic corpora, i.e. collections of texts specially selected, marked out according to various linguistic parameters and provided with a search system, were created all over the world. The increase in the volume of research material required new methods of linguistic data analysis, including statistical processing.

Thus, corpus linguistics includes two aspects: first, the creation and markup (annotation) of corpora of texts and the development of search tools for them and, second, the linguistic aspect proper - experimental research based on corpora.

The use of corpora makes it possible to observe the behaviour of the linguistic units of interest (words, collocations, grammatical categories, syntactic constructions, etc.) in the natural language environment, i.e. in really existing rather than artificially constructed contexts.

In addition, corpus studies allow, using statistical methods, to formulate, confirm or refute some hypothesis about a particular linguistic phenomenon on a large volume of material.

In this case, if a researcher uses an already existing corpus, he completely bypasses the long and time-consuming stage of collecting material (interviewing informants, working with vocabulary card indexes or written texts, etc.).

One of the functions of a corpus in language teaching is to serve as a source of examples. The corpus can be of invaluable help to teachers when looking for language material for individual, test and quiz assignments in vocabulary, morphology and syntax.

For some purposes, it suffices to use as a corpus existing electronic collection of texts, such as virtual libraries, archives of electronic versions of periodicals or news feeds. A giant collection of texts is the whole Internet. There is even a line of research - the Internet as a corpus. However, as texts on the web are not systematised and have no linguistic annotation (corpus markup) - which applies to other virtual collections of texts as well - it is difficult to give an accurate statistical assessment of a whole set or a subset of texts, hence the need for structured and annotated linguistic corpora.

One of the priority directions of corpus linguistics is the creation and expansion of universal national corpora (corpora of this or that natural language), representative of the entire language, which can serve to study the most diverse phenomena of this language. Most of the world's languages already have their own national corpora. The universally recognized model is, in particular, the British National Corpus (BNC). Among the corpora of Slavic languages, the Czech National Corpus established at Charles University in Prague stands out. There are also national corpora for German, Chinese, Finnish and other languages. For Russian, the National Corpus of the Russian Language (NCRL) is a representative corpus.

As more and more corpora were created, and various technologies for processing textual information were developed, some universal principles and

languages for marking up linguistic information in corpora were created, and special tools for working with corpora in any language were created - the so-called corpus managers. The development of universal standards and technologies made it possible to create large, representative corpora in a very short period of time.

References

1. Aarts J., Meijs W. Corpus linguistics. Recent developments in the use of computer corpora in English language research. Amsterdam: Rodopi, 1984. – 238 p.
2. Baker P., Hardie A., McEnery T. Glossary of Corpus Linguistics. Edinburgh University Press, 2006. 192 p.
3. Hans Lindquist. Corpus Linguistics and the Description of English. Edinburgh University Press, 2009. - 219 p.
4. John Sinclair. Corpus Concordance, Collocation, Oxford University Press, 1991. - 179 p.
5. Kuebler, S. & Zinsmeister, H. Corpus Linguistics and Linguistically Annotated Corpora. London: Bloomsbury Publishing, 2005.

COMPETENCE-BASED APPROACHES TO TEACHING ENGLISH AS A FOREIGN LANGUAGE TO THE STUDENTS IN JOURNALISM

DILFUZA TESHABAYEVA
Scientific advisor, Doctor of Philological Sciences, Professor

NAVRUZA UKTAMOVA
PhD student, Uzbekistan State World Language University

Annotation. The paper talks about a few rudimentary ideas and issues in competence-based education overall and in a competence-based approach to deal with teaching English as a foreign language whose major is journalism specifically. It is shown how a few essential presumptions and ideas evidently broadly embraced in competence-based education and language teaching method are confounding, misinformed, and disjointed and how a portion of the confusion and irregularities might be settled.

Keywords: competence, skill, competence-based approach, knowledge, communicative language teaching, competence-based education.

Introduction. Competence-based education (CBE) has as of late turned into the predominant global instructive tenet, which is at times forced on state colleges

and instructor schooling establishments by states in European nations, including Hungary, Britain, and Belgium, or Central Asian nations, for example, Kazakhstan, Uzbekistan for example. As noted, researchers report, competence-based education in Europe, for example, are battling to carry out ability based instructive remedies - and they are thinking that it is difficult.

One significant outcome of the overview that hold educators led shows that most of experienced instructors observe that the educator capabilities recommended in the declaration gave by the Departments of Education are not sufficiently satisfactory, consequently "inadequately pertinent". This is an indirect approach to saying that accomplished educators, educational plan originators, and so on do not comprehend what they should do to meet government remedies in light of the fact that the solutions are befuddling. This is particularly amusing with regards to competence-based approach, as its implied objective is to empower members to get things done. [237] In the event that accomplished instructor teachers are progressively befuddled about a portion of the critical ideas of capability, as those are introduced to them and recommended for them in government orders, then, at that point, those declarations can scarcely be supposed to do an extraordinary occupation of adding to the capability of instructors in their endeavors to carry out them.

All the more by and large, and all the more critically, teachers' disappointment with the calculated substance of the announcements being referred to and their inability to carry out them disregarding the endeavors they are making vouch for an old basic truth, evidently ignored by competence approach producers pushing competence-based education - you can't anticipate that anybody should act definitively and actually except if they comprehend what they should do.

The Departments of Education order, or any comparative archive gave by some other government, is only one model, and accordingly, a significant side effect, of what occurs, or neglects to occur, when key ideas that are an essential for compelling activity stay hazy. The took on idea of capability in ability based

[237]Chomsky, N.2000.New Horizons in the Study of Language and Mind.Cambridge:Cambridge Univertisty Press.

instruction overall and in a competence-based approach to deal with showing English as a foreign language to students of journalism specifically, is a valid example. On the off chance that ability put together instruction is based with respect to an unfortunate comprehension of the thought of capability (and a scope of related ideas including information and learning), disarray is probably going to happen and students can scarcely be anticipated to act actually, as affirmed by the not exactly maximally effective endeavors made by teachers in Asia and somewhere else and the issues they report they are having in their endeavors to meet indistinct remedies and assumptions.

Competence-based approach might be new to certain individuals in educating however absolutely not really for most foreign language instructors. Showing a foreign language has generally been directed, implicitly, by the craving to empower students to involve a foreign language for a conspicuous capacity – to speak with others in discourse or recorded as a hard copy or both. The standard specialized term that is all around used to signify those capacities in a student is open capability. It is difficult to envision that anything could turn out badly either with this core value or about its execution in foreign language instructing. In any case, instruction gives off an impression of being the one calling where nearly whatever can be misconstrued will be misjudged.

This short article is about how a few focal components of CBE overall and ability based English language instructing (CBELT) to students whose major is journalism specifically, including the actual idea of ability, have clearly been misconstrued and how a portion of these misconceptions can be corrected. As we have seen above, on the expansive understanding of skill, it adds up to relabeling information as ability, which isn't futile and mixed up, be that as it may, as opposed to shockingly, may prompt a few further genuine errors. A portion of these misconceptions are straightforwardly pertinent for foreign language teaching (FLT). As noted from the beginning, taking everything into account, there is not all that much or totally new about a "competence-based approach" to it by any stretch of the imagination. Any type of FLT has generally been roused by the objective or

want to empower students to accomplish something they in any case couldn't - comprehend spoken or composed talk in a foreign language and produce such talk for themselves, approximately called correspondence.

A competence-based approach to deal with FLT is similarly as self-evident, and has been since some time before anybody started to express anything by any stretch of the imagination about CBE years and years prior, as in numerous different areas of instruction, now and again called preparing, for example, the schooling of development engineers, clinical schooling or the preparation of woodworkers, block layers, auto technicians, and so forth, or in what is routinely and misleadingly called educator preparing. [238]

Unexpectedly, not without precedent for the historical backdrop of instruction, disarray and false impressions happen and multiply when an instinctively clear and normal thought is ineffectively evolved, for certain initially right instincts totally misshaped, into a disjointed hypothesis, in some cases called a "reasoning of schooling," which basically no one gets it, including government authorities who by and by accept, or on the other hand, maybe, imagine they accept, that recommending such unintelligible calculated interwoven in decrees is savvy.[239] Of course, the absolute most experienced individuals in the calling struggle with attempting to work out what such remedies really anticipate from them. It is clear, then, at that point, that nothing extremely fascinating or new can be inferred about ELT in CLT, except if an adequately restricted idea of correspondence and open skill is taken on, an adequately clear and reasonable, as such tight, idea of capability is accepted, an unmistakable qualification is made between various kinds of ability in a speaker's psyche, the particular capacity of each is plainly perceived, and, at last, it’s made satisfactorily clear how various kinds of a speaker's skill add to their capacity to impart in English. Any hypothesis of or way to deal with ELT that misses the mark regarding these insignificant circumstances is deficient.

[238] Lawes,S.2003. What, when, how and why? Theory and foreign language teaching. Language Learning Journal, no.28:22-28.
[239] Pezzulo,G. 2011. Grounding procedural and declarative knowledge in sensorimotor anticipation. Mind and Language 26(1):78-114.

In this way, in the event that any assortment of such and insufficient hypothesis is embraced or forced upon EFL educators, it is ensured to risk the proficiency of ELT, except if at least one of its inadequacies are instinctively corrected by rehearsing instructors. As some, maybe many, EFL educators know, this isn't just imaginable yet a fundamental piece of their everyday instructive daily schedule. One simple way for an EFL instructor to outfox an instructive remedy they consider useless is to just overlook it and follow through with something unique, which sounds good to them, despite the fact that they realize it will consider an infringement of what is generally anticipated or endorsed. We will specify just two of the most popular instances of such instructive remedies now, which, as most EFL educators know, are all around thought about obsolete counterproductive doctrines, however which used to overwhelm the scene for a surprisingly long time. One has to do with showing syntax, the other with the utilization of the students' (and instructor's) first language in the classroom. For quite a while, there used to be a restriction on both. Yet, we don't completely accept that there is a solitary EFL instructor in the whole world that never abused no less than one of these thoughtless limitations. Whenever they did it with impeccable timing, in the correct way, and for the right reason, they made the best choice. Maybe oddly right away, it is fortunate that we have needed to climb a few tricky inclines on what we presently know was the clouded side of foreign language instructing. It is great that we made due, without genuine losses. We can genuinely take advantage of the experience by learning a few significant examples from it. Gaining from botches you have made isn't by any stretch of the imagination confusing for individuals in foreign language educating.

REFERENCES

1. Allwright, D. 1999. Am I now, have I ever been, and could I ever be – a ‘developer’? Novelty 6, no. 1: 4–19.
2. Chomsky, N. 2000. *New Horizons in the Study of Language and Mind.* Cambridge: Cambridge University Press.
3. Lawes, S. 2003. What, when, how and why? Theory and foreign language teaching. *Language Learning Journal,* no. 28:22–28.

4. Nahalka, I. 1997. Konstruktív pedagógia – egy új paradigma a láthatáron [Constructive pedagogy–a new paradigm on the horizon] I. *Iskolakultúra*, no. 2:21–33.
5. Pezzulo, G. 2011. Grounding procedural and declarative knowledge in sensorimotor anticipation. *Mind and Language* 26(1):78–114.
6. Popper, K. 2005. *The Logic of Scientific Discovery.* London: Routledge.
7. Pritchard, D. 2006. *What is This Thing Called Knowledge?* London: Routledge.
8. Struyven, K and M. De Meyst. 2010. Competence-based teacher education: Illusion or reality? An assessment of the implementation status in Flanders from teachers' and students' points of view. *Teaching and Teacher Education* 26:1495–1510.
9. Ten Berge, T. and R. Van Hezewijk. 1999. Procedural and declarative knowledge: An evolutionary perspective. *Theory and Psychology* 9(5):605-624.
10. Widdowson, H. E. 1984. *Explorations in Applied Linguistics 2.* Oxford: Oxford University Press.

ТЕРМИНОЛОГИК БИРЛИКЛАР МАЪНОЛАРИДА ДИНАМИК ЖАРАЁНЛАР

ДИЛФУЗАХОН САИДҚОДИРОВА
ЎзДЖТУ Маданиятлараро коммуникациянинг лингвистик таъминоти кафедраси доценти

Ҳар қандай терминологик тизимнинг терминологик бирликлари бошқа терминологик тизимлардан ажралган ҳолда ишламайди. Уларнинг ўзаро таъсирлашуви бевосита ёки билвосита бўлиши мумкин. Турли терминологик тизимлар терминологик бирликларининг ўзаро таъсир қилиш йўллари тармоқ терминологик тизимининг лексик таркибида ўз аксини топади. Умумий илмий луғат муайян соҳадаги воқелик фактларини тавсифлаш, туркумлаш ва тизимлаштиришнинг универсал лингвистик воситаси бўлиб хизмат қилади.

Илмий ва ишлаб чиқариш соҳаларининг тилдан ташқари шароитда бир бири билан боғланиб кетиши турли соҳаларда бир хил терминологик бирликларнинг мавжуд бўлишига олиб келади

«Терминлар ва термин бўлмаган сўзлар (умум истеъмолда бўлган тилдаги сўзлар)нинг бир-бирига ўтиши мумкин. Терминлар умумий тилдаги сўзларнинг терминлашиши усули ёки бегона тилдаги терминсифат

элементларни ўзлаштириш ёки чет тилидаги атамаларни калькалаш натижасида пайдо бўлади»[240].

Умумий тилдаги сўз мантиқий таъриф воситаси бўла олганидагина илмий терминга айланади[241]. Г.О. Винокур атамаларни "махсус сўзлар эмас, балки фақат махсус вазифадаги сўзлар" дея таърифлайди ... Ҳар қандай сўз, қанчалик аҳамиятсиз бўлмасин, термин бўла олиши мумкин» [242].

Норматив ёндашув маълум бир идеал терминни ўрганиш ва унга қўйиладиган талабларни шакллантиришни назарда тутади.

Терминология тадқиқотчилари кўпинча терминни муаллифнинг онгли сўз яратиш маҳсули бўлган махсус сўз, терминологияни эса тилнинг умумий тизими ичидаги алоҳида ажратилган, аниқ белгиланган қуйи тизими деб билишган.

Терминология тадқиқотчилари атамани кўпинча муаллифнинг онгли сўз яратиш маҳсули бўлган махсус сўз, терминларни эса тилнинг умумий тизимидаги алоҳида, аниқ белгиланган қуйи тизими деб билишган[243].

Терминнинг концептуал (тушунчавий) хусусияти нафақат терминолог - тилшунослар томонидан қайд этилган, балки фалсафа ва билиш назарияси тадқиқотчилари нуқтаи назаридан ҳам кўриб чиқилган.

Атамашуносликнинг *функционал йўналиши* мавжуд терминологик тизимларнинг муҳим хусусиятларини тавсифлашни ўз ичига олади, шу билан бирга у терминнинг лингвистик моҳиятини тушунишга қаратилган ва шунинг учун терминнинг меъёрий мезонлари замонавий терминологияни ўрганиш учун қониқарсиз бўлиб қолади, (метонимик) қайта кўриб чиқиш, шундан сўнг у бошқа мақомга эга бўлиб, махсус номинация бирлигига айланиши ва ҳатто баъзи ҳолиларда ўзнинг субстанционал хусусиятларини ўзгартириши (масалан, сўз ўзгаритирувчи парадигмани ўзгартириш ёки кўплик ҳосил қилиш қобилиятига эга бўлиши мумкин.

---

[240] Гринев С.В. Введение в терминоведение. М.: Московский лицей, 1993. -С.100. 309с.
[241] Виноградов В.В. Русский язык. М.-Л.: Учпедгиз, 1947. -С. 84.784 с.
[242] Винокур Г. О. (1939) О некоторых явления словообразования в русской технической терминологии // История отечественного терминоведения: классики терминоведения. — М., 1994. -С.24.
[243] Коновалова Е.Д. Сопоставительный и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке. Л., 1964. -С.44.

Кўпгина олимлар (масалан, Р.Г. Пиотровский, А.Н. Терпигорев) терминни “техник тушунчани билдирувчи сўз ёки ибора” деб тавсифлайдилар»[244].

Функционал ёндашув доирасидаги тадқиқотларни ривожлантириш учун “термин – сўз” қарама-қаршилиги терминлар назариясини яратишда жуда самарали бўлиб, термин алоҳида маънога эга сўз (ибора) сифатида таърифланади.

Функционал ёндашув доирасидаги тадқиқотларни ривожлантириш учун "термин - сўз" қарама-қаршилиги атама (термин) назариясини яратишда жуда самарали бўлиб, термин алоҳида маънога эга сўз (ибора) сифатида таърифланишига тўғри келади. Б.Н. Головин терминологиянинг асосчиларидан бири бўлиб, терминларни лексик бирликлар сифатида ўрганган.

Функционал ёндашув доирасида терминни ***белги*** сифатида ўрганиш ва ***матндаги терминни*** ўрганиш каби 2 та тадқиқот йўналиши фарқланади [245].Функционал ёндашув доирасида ***дескриптив ёндашув*** ҳам ажратилади.

В.П. Даниленко, кейинги йўналиш вакили сифатида термин алоҳида лисоний белги табиатига эга, у битта сўз ёки сўз бирикмаси тарзида берилишидан қатъий назар битта тушунчага мос келадиган, бир маъноли битта белгини ифодалайди, деган хулосани беради.

«Терминнинг ўзига хослиги унинг махсус мақсади - илмий ва профессионал мулоқот учун зарур бўлган махсус тушунчаларни иложи борича аниқ ифодалашдан иборатдир» [246].

Терминологик бирликлар маъноларида динамик жараёнлар ҳам намоён бўлиб туради. Терминлаштириш жараёни - умумий адабий тилдаги сўзнинг маълум терминологик тизимдаги терминга айланиши, унинг маъносини янада торайтириш ва янада ойдинлаштириш демак. Сўзнинг маъносини унинг умумий адабий тилдан терминологик тизимга ўтиш орқали

[244] Пиотровский Р.Г. К вопросу об изучении термина // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Т. 161. Сер. филол. наук. 1955. № 6. С. 18-25.
[245] Головин Б.Н. Терминология // Общее языкознание. М., 1979. С. 264-268.
[246] Володина М.Н. Термин как средство специальной информации. М.: Изд-во МГУ, 1996. с. 80.

ривожлантириш билан чекланиб қолинмайди, балки бунда терминнинг семантикаси у ўтгандан кейин ҳам ўзгаришсиз қолмайди, сўз маъноси ривожланишда давом этаверади, унда янада аниқлаштирилган янги маънолар пайдо бўлаверади.

Терминлар семантикасининг ривожланиши улардаги маънонинг торайиши ва янада ойдинлаштирилиши билан чекланмайди. Терминлар тизимида терминлаштиришдан ташқари “умумий адабий тил соҳасидан терминологик тизимга ўтган атамалар учун ҳам, дастлаб атама сифатида шаклланган ёки бошқа тиллардан ўзлаштирилган терминларга хос бўлган детерминлаштириш ҳам содир бўлади»[247].

Детерминлаштириш деганда “терминнинг семантик ҳажмини кенгайтириш ва унда янги нотерминологик маънони шакллантириш» мақсадида махсус лексеманинг кўчиши тушунилади [248].

Касбий лексеманинг ноихтисослашувининг сабаби терминнинг махсус қўлланиш доирасида кенгайиши (экстенсияси)да ҳисобланади, бунда маъно бир соҳадан бошқасига ёки бошқа соҳаларга транстерминлашиши содир бўлади ва бунда термин бошқа махсус соҳада бошқа маъно касб этади ёки дастлабки асл маъносини торайтиради.

Терминга нисбатан қўйиладиган расмий талаблар тил меъёрларига, яъни “фонетик ва грамматик меъёрлардан, касбий жаргондан четлашишларни бартараф этиш ёки алмаштиришда; лексик ва расмий қисқалик, яъни: такрорланмайдиган ва қисқа шаклларни афзал кўриш; деривацион қобилият; шаклларнинг инвариантлилиги (ўзгармаслиги); мотивациялашганлик; тизимлилик (мавжуд тушунчалар тизимида аталган тушунчанинг бошқалари билан боғланишини термин таркибида акс эттириш имконияти ва бу тушунчанинг мазкур тушунчалар тизимдаги ўрни)»[249].

Ушбу талаблар кўриб чиқилаётган терминологияга ҳам тегишли.

---

[247] Епаринова Е.С. Эволюционные аспекты семантической деривации базовых терминологических единиц лексико-емантической группы «commercial transaction». Автор. дис… филол. наук. Санкт-Петербург, 2017.
[248] Лейчик В.М. Проблемы отечественного терминоведения в конце XX века // Вопросы филологии. М., 2000. № 2. С.23. 20-29.
[249] Буянова Л.Ю. Термин как единица логоса: Монография / Л.В. Буянова. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2002. 185 с.

Термин нафақат маълум маъно, ҳодиса, жараён тўғрисида маълум маълумотларни ўз ичига олган белгигина бўлиб қолмай, балки у инсоният томонидан тўпланган билимлар, тажрибалар йиғиндисига ҳам асосланади [250].

Терминларни ўрганиш қийин, чунки терминологик тизимларнинг чегаралари шартли бўлгани учун терминларнинг бир терминология тизимидан бошқасига кўчиши тез тез содир бўлиб туради.

Терминологик бирликлар маъноларида динамик жараёнлар ҳам намоён бўлиб туради. Терминлаштириш жараёни - умумий адабий тилдаги сўзнинг маълум терминологик тизимдаги терминга айланиши, унинг маъносини янада торайтириш ва янада ойдинлаштириш демак. Сўзнинг маъносини унинг умумий адабий тилдан терминологик тизимга ўтиш орқали ривожлантириш билан чекланиб қолинмайди, балки бунда терминнинг семантикаси у ўтгандан кейин ҳам ўзгаришсиз қолмайди, сўз маъноси ривожланишда давом этаверади, унда янада аниқлаштирилган янги маънолар пайдо бўлаверади.

Терминлар семантикасининг ривожланиши улардаги маънонинг торайиши ва янада ойдинлаштирилиши билан чекланмайди. Терминлар тизимида терминлаштиришдан ташқари “умумий адабий тил соҳасидан терминологик тизимга ўтган атамалар учун ҳам, дастлаб атама сифатида шаклланган ёки бошқа тиллардан ўзлаштирилган терминларга хос бўлган детерминлаштириш ҳам содир бўлади.

Адабиётлар рўйхати

1. Буянова Л.Ю. Термин как единица логоса: Монография / Л.В. Буянова. – Краснодар: Кубанский государственный университет, 2002. 185 с.
2. Виноградов В.В. Русский язык. М.-Л.: Учпедгиз, 1947. -С. 84.784 с.
3. Винокур Г. О. (1939) О некоторых явления словообразования в русской технической терминологии // История отечественного терминоведения: классики терминоведения. — М., 1994. -С.24.
4. Володина М.Н. Термин как средство специальной информации. М.: Изд-во МГУ, 1996. с. 80.

[250] Меркулов И.П. Когнитивная наука // Новая философская энциклопедия в четырех томах. Т.2. М., 2001. 264 с.

5. Головин Б.Н. Терминология // Общее языкознание. М., 1979. С. 264-268.
6. Гринев С.В. Введение в терминоведение. М.: Московский лицей, 1993. -С.100. 309с.
7. Коновалова Е.Д. Сопоставительный и контекстуальный анализ термина и обиходного слова в английском языке. Л., 1964. -С.44.
8. Меркулов И.П. Когнитивная наука // Новая философская энциклопедия в четырех томах. Т.2. М., 2001. 264 с.
9. Пиотровский Р.Г. К вопросу об изучении термина // Учен. зап. Ленингр. ун-та. Т. 161. Сер. филол. наук. 1955. № 6. С. 18-25.

ДИНИЙ ФРАЗЕОЛОГИЗМЛАР ХАЛҚ МАДАНИЯТИ ВА ҚАДРИЯТЛАРИ ТИЗИМИНИНГ ИФОДАСИ СИФАТИДА

ШОХИСТА СУЛТОНОВА
ЎзДЖТУ рус тили ва ўқитиш методикаси кафедраси мудири, ф.ф.ф.д., доцент

Маданиятнинг тилда, хусусан, фразеологик бирликларда қай тарзда акс этиши кўпчилик тадқиқотчиларни қизиқтирган. В.Н. Телия фразеологияда фразеологизмлар талқинининг маданий мазмуни манбаси ҳисобланувчи баъзи асосий соҳалар сифатида қуйидагиларни ажратади: 1) эквивалентсиз лексика ва лакунлар; 2) мифологияга оид лисоний белгилар: маданиятнинг тилдан ўрин олган урф-одат ва маросимлар билан боғлиқ шакллари, афсоналар, анъаналар, ривоятлар; 3) тилнинг паремиологик фонди; 4) эталонлар, стереотиплар, рамзлар, маросимлар; 5) образлар; 6) тилларнинг услубий тузилиши; 7) нутқ одоби; 8) дин ва тилнинг ўзаро муносабати; 9) нутқ одобининг соҳаси [1].

Эквивалентсиз лисоний бирликлар – тилнинг кумулятив функцияси маҳсули ҳисобланган маданиятга хос ҳодисалар учун белгилардир ва ёндош билимлар, яъни сўзловчиларнинг онгида мавжуд билимлар сақланадиган манба сифатида ўрганилиши мумкин [2, 37]. Ҳақиқатан ҳам, ибораларнинг кўп компонентлари маълум этнографик реалияларга, архаик элементларга, тарихий элементларга ишора қилишини кўриш мумкин.

Маълумки, қатор фразеологизмларнинг келиб чиқиши мифлар билан ҳам боғлиқ. Мифларда оламнинг ташкил топиши, худолар ва афсонавий қаҳрамонлар тўғрисидаги халқ ривоятлари орқали ифодаланадиган қадимги инсоннинг оламни идрок қилиш ва тушуниши акс этади. Мифнинг энг муҳим компоненти ҳисобланган мифологема, яни мифологик персонаж ёки вазият бошқа мифларда ҳам такрорланиши мумкин. Маълум лисоний жамият вакили онгида пайдо бўладиган ва маданиятда кенг тарқалган барқарор образ – **архетип** диний фразеологизмларнинг миллий-маданий хусусиятини намоён қилишга хизмат қилади. Баъзи диний фразеологизмларда ўтган аждодлар дунёқарашининг қолдиқлари ҳисобланган афсона, ривоят ёки хурофотларини кўриш мумкин. Масалан, *чертова дюжина* – ўн уч сонини англатади. Рус халқи хурофотида ушбу сон бахтсизлик келтирувчи сон ҳисобланган.

Диний фразеологизмларнинг миллий-маданий хусусиятини ёритиш учун рамзлар, стереотиплар, эталонлар, ритуалларни тавсифлаш муҳим. Ибораларнинг баъзи компонентларида рамзли маъно юзага келади. Асл рамздан фарқли ўлароқ лисоний рамзнинг вазифаси лисоний моҳият маъносини рамзий функцияга алмаштиришдан иборат. Миллий-маданий **рамзлар** лисоний белгиларда ўрин топган ҳолда, мазкур бирликнинг асл лисоний маъноси устига бошқа бир ғояни ассоциатив ифодаловчи маъно билан бойитади. Масалан, *мозор босиб келган* – узоқ жойдан бирор киши – меҳмон томонидан келтирилган егулик нарса ўзбек халқида қадрланади, чунки меҳмон ота каби улуғланади.

Айтиш мумкинки, маданият намойишининг муҳим манбаси дин ва диний-ахлоқий таълимот ҳисобланади, шунинг учун кўплаб диний мазмундаги фразеологик бирликлар фразеологик дискурсдан чиқиб, ҳаётий вазиятларга тўғридан-тўғри кўчиши ёки диний прецедент матнларга ишора қилувчи **аллюзияларга** айланиши кузатилади. Масалан, *нести крест* – сабр билан машаққатларни бошдан ўтказиш, ўз ғам-ғуссали қисматига кўникиш. Ушбу иборада крест (хоч) – Инжилга оид ҳикоядан олинган Исонинг жазо бериладиган жойгача хочни елкасида кўтариб бориш воқеаси билан боғлиқ.

Кўриб турганимиздек, диний фразеологизмлар компонентлари маълум халқ дини ва маданиятига оид рамзни англатиши мумкин.

Эталон тушунчасига келадиган бўлсак, бу инсоннинг ёки предметнинг хусусиятларини бирор реалия хусусиятлари билан тилда доимий равишда образли қиёсланиши. Масалан, *мулла мушук, қўйдек ювош; хўкиздек бақувват; итдек ишламоқ* ва ҳ.к.

Кўп эталонлар маълум лисоний ҳамжамиятнинг маиший-маданий тажрибасидан келиб чиқиб, инсон ёки мавжудотнинг халқ турмушида етакчи бўлган хусусиятларини англатган ҳолда **реалияга** айланади. Масалан: *фариштадек бегуноҳ; как ангел-хранитель*.

Халқ диний тасаввурларининг фразеологизмларда акс этишида муҳим ҳисобланган навбатдаги тушунча **стереотип** дея аталади. Стереотип эталондан фаолият, хатти-ҳаракатни баҳолаши билан фарқ қилади. Хатти-ҳаракат стереотипи одатий таомилга – ритуалга айланиб боради. Диний маросимлар ана шундай стереотип амалларнинг шартли ва барқарор кетма-кетлигидир. Диний фразеологизмларда ўз аксини топган диний маросимлар халқнинг умумий маданий меъёрлари ва қадриятларини жамият онгига мустаҳкамлаб боради. Масалан: *фотиҳа тўйи; нон-тузини ҳурмат қилмоқ; преподнести хлеб-соль кому-либо; класть в гроб (могилу) – ўликни кўмиш; пойти под венец – никоҳдан ўтиш* ва ҳ.к.

Шундай қилиб, диний фразеологизмлар денотатив (асл) маъноси ёки миллий маданиятнинг рамзлар, эталонлар, реалиялар, стереотиплар каби ассоциатив асослари орқали миллатнинг диний тафаккури, дунёқараши тўғрисидаги маданий ахборотни ифодалайди. Бежиз фразеологизмларни халқнинг доно фикрлари хазинаси сифатида таърифлашмайди, зеро ушбу бирликлар халқ маданияти ва қадриятлари тизимини авлоддан авлодга етказиб беришга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Потапушкин Н.А. Фразеологические единицы русского языка в лингвокультурологическом аспекте. – М.: Изд-во УМУ РУДН, 2000. – URL: http//www.web-local.rudn.ru/ web-local/uem/gumsoc/1/Html/.../potapushkin.doc.
2. Маслова В.А. Лингвокультурология: Учеб. пособие. — М.: Академия, 2010. С. 37.
3. Раҳматуллаев Ш. Ўзбек тилининг фразеологик луғати. – Тошкент: Қомуслар бош таҳририяти, 1992. – 380 б.
4. К.Н. Дубровина. Энциклопедический словарь библейских фразеологизмов. – М. : Флинта: Наука, 2010. – 840 с.

DIFFICULTIES AND OPPORTUNITIES IN INTENSIVE ENGLISH LANGUAGE TEACHING IN LANGUAGE COURSES

GULNOZ TOLIBOVA
Uzbekistan State World Languages University

Abstract. This article examines the features of intensive teaching foreign languages. Short-term foreign language training for adults is an interesting and methodologically relevant area of study. Achievements of intensive methods in the field of enhancing the processes of perception and assimilation of the material basis of communication, in revealing new reserves of its motivation and in the development of adequate forms of collective interaction should become the property of the school methodology as soon as possible in order to raise its authority and effectiveness, to increase the effectiveness of the educational process. A detailed study of intensive teaching of foreign languages in a language university opens up many opportunities for more than one researcher.

Key words: methodology, factor, intensity, motivation, language center, training system, adult contingent.

The role of the English language in the modern world has changed significantly. English has become not just the language of the world community, there is a "globalization of the English language" [5], that is, all the peoples of the world can communicate with each other in one, well-known and understandable language - English.

The sphere of foreign language teaching methodology is undergoing constant changes. Experts constantly argue about which method of learning a foreign language is more effective. Proponents of the classical method prefer the

traditional way of learning a language, since it is who trains all four basic language skills: speaking, listening, reading and writing.

The objective conditions of the modern socio-economic situation determine the need for the emergence of additional educational services and the corresponding institutions of additional education. The main factor here is the changing situation in the labor market, when almost any basic education requires knowledge of a foreign language, most often English. Another factor in the development of the system of additional educational services is the needs of adults themselves, sometimes dictated by motives. These may be needs for additional education, conditioned by the individual's desire for self-improvement, broadening the horizons of life, and the desire to gain greater self-confidence.

Currently on the agenda is the issue of scientific reasonable organization of mass short-term teaching of foreign languages, the creation of new and diverse courses of teaching foreign languages, designed for a different contingent of students, taking into account the goals and objectives of teaching today, and also reflecting the changes taking place in the modern world; development of new programs, teaching methods, etc.

The ability to master a foreign language is largely degrees depend on a number of factors that must be considered when choosing techniques and teaching methods in each specific situation. Let's consider some of them.

It should be noted that such an approach to teaching a foreign language does not presuppose the assimilation (knowledge) of language units of various levels, but teaching communication in general. This is the main specificity of teaching foreign languages in intensive courses in language centers.

Intensive courses of teaching foreign languages in language centers involve the development of trainees' skills in practical language skills in a short time for communicative purposes, that is, to understand the speech of others and the free expression of their thoughts.

First of all, let us focus on the intensive method of teaching foreign languages. Intensive methodology is a training system that appeared in response to

the demand of the times. In the most general form, these requirements can be reduced to the acceleration of the process of teaching foreign languages with minimal energy consumption of the subject [1.p.188].

The main task of the intensive method of teaching a foreign language is to master, under the conditions of a tight time limit, a foreign language as a means of communication and a means of knowledge, to develop the skills and abilities of understanding oral speech in a foreign language at a normal (natural) or close to normal pace with practically unlimited everyday, social political and general scientific topics. [3]

Intensive teaching of a foreign language is maximally focused on creating a natural language environment, activating students and mobilizing their hidden psychological reserves. As T.I. Kapitonova, G.A. Plotkin and T.M Teterin, this allows to significantly increase the volume of linguistic material reproduced in typical situations and freely transferred to new situations [8, p. 63].

Signs of intensive learning should also include increased attention to the organization of pedagogical communication in the classroom, the socio-psychological climate in the group, the creation of adequate

Teaching foreign languages at intensive courses in language centers has its own specifics, which is different from teaching at school and university.

Thus, the main contingent of students in intensive courses at language centers is most often adults who study a foreign language in order to carry out professional activities, mainly abroad.

The students of the courses are not students, but individuals who try to live with dignity those few hours of class when they speak a foreign language. And to make them want to talk, they are constantly attracted to participate in changing events. The entire training course is designed for three months (with interruptions). After such a course, a person can freely express himself in a foreign language and solve his life problems. The correct application of the intensive training methodology allows to achieve impressive results in teaching a foreign language, both in terms of the volume of material learned and in terms of training.

The problem of creating intensive foreign language courses that will allow adults to master basic communication skills in the target language as soon as possible is inextricably linked with the problem of choosing the most optimal method of accelerated learning.

Based on the main task of intensive training of the adult contingent - to master the skills of foreign language communication in the shortest possible time, two main factors can be distinguished that characterize intensive training:

1) the minimum required training period to achieve the goal (future speech activity) with the maximum amount of training material necessary for this purpose and its corresponding organization;

2) the maximum use of all reserves of the student's personality, achieved under conditions of special interaction in the study group with the creative influence of the teacher's personality [4, p. 67].

Based on the existing in psychology and teaching methods giving foreign languages a point of view, according to which interconnected learning can be carried out by purposefully forming general skills in one type of speech act and transferring them to another, you can make a list of characteristics common to prepared and unprepared speech:

• the ability to consistently develop thoughts expressed in a foreign language, drawing conclusions and generalizations;

• the ability to use arguments corresponding to the communicative intention in foreign language statements;

• the ability to fully express thoughts expressed in a foreign language;

• the ability to express in a foreign language a subjective and evaluative attitude to the subject of speech. [7]

In the context of teaching adults to speak a foreign language on CCFL, the specifics of the selection of educational material are as follows:

• the educational material should be necessary and sufficient for the formation of strong foreign language skills and abilities,

• it must correspond to the interests, as well as the level of intellectual, linguistic and general development of adult learners,

• educational material must be authentic,

• the educational material should carry information about the cultural realities of the countries of the target language,

• it must correspond to speech actions carried out to solve problems of oral speech foreign language communication,

• linguistic and speech material should ensure the formation of an active and passive stock, i.e. the productive and receptive assimilation of it by adults is sought.

The selected teaching material is organized according to following principles:

• the principle of information novelty,

the training material is organized into speech blocks within the framework of a thematic-situational approach.

The teaching material is organized concentrically,

• the volume of training tasks should be sufficient for group training.

As we noted above, students of courses in language centers are mostly adults with non-philological education. In rare cases, they have experience in mastering a foreign language. In addition, it must be admitted that their basic knowledge in the field of their native language leaves much to be desired, since they have long been forgotten. In such conditions, the initial courses of teaching a foreign language provide the listeners with the practical skills of oral speech, but do not guarantee its literacy.

Certain difficulties in such conditions also arise on a psychological basis, since the students of accelerated foreign language learning courses are adults with a certain social status. As noted by S.I. Melnik, “we have to train highly qualified specialists in their field, people with a well-established system of views on training. Regardless of what field of science or technology our students specialize

in, they are accustomed to the fact that any training course is a strictly defined system of knowledge that must be understood and assimilated.

Therefore, the very obvious fact - when mastering a language, it is important to remember, and not to understand - seems colum to them. Hence the latent or explicit opposition to the teacher's attempts to introduce and consolidate this or that material without explaining, a difficult transition to the position of an uncritical imitator, a painful reaction to the teacher's demands to believe him and to obey him without complaint" (Melnik, 1974, 185-86) [2].

Thus, the listeners of courses in language centers are mostly adults with non-philological education. In rare cases, they have experience in mastering a foreign language. In addition, it must be admitted that their basic knowledge in the field of their native language leaves much to be desired, since they have long been forgotten. In such conditions, the initial courses of teaching a foreign language provide the listeners with the practical skills of oral speech, but do not guarantee its literacy.

References

1. Shchukin, A.N. Modern intensive methods and technologies of teaching foreign languages: textbook. allowance / A. N. Shchukin. - M .: Fi-lomatis, 2010 .- - 188 p. (Melnik, 1974, 185-86)
2. D.V Starchenko, Senior Lecturer (BSTU) Intensive Methods of Teaching Foreign Languages.
3. Kitaygorodskaya, G.A Intensive teaching of foreign languages / G.A Kitaygorodskaya // Foreign languages at school. - 1980. - No. 2. - S. 67-73.
4. G. Khamdamova, M. Niyazova, G. Ishankulova, "Intensive Methods of Teaching Foreign Languages". "The science. Thought: an electronic periodical journal. "• Scientific journal • No. 10. – 2014
5. G.A. Plotkina, T.M. Teterina // Problems of short-term training rus. lang. foreigners / Edited by O.P. Rassudova. - M., 1974. - S. [77, p. 63]..
6. Gez G.L. Learn to read in an intensive course of foreign languages (English): Author's abstract. diss ... cand. ped. sciences / G.L. Gez; APN USSR. Research institute content and teaching methods. - M., 1979 .-- 21 p.
7. Kapitonova T.I. Some questions of intensive teaching Russian language in short courses.
8. https://www.wikipedia.org.

ALISHER NAVOIY ASARLARIDA XOTIN-QIZLAR OBRAZI

MAFTUNA XAYDAROVA
O'zDJTU Media va kommunikatsiya fakulteti o'qituvchisi

Ayolga bo`lgan hurmat-izzat, e`zozlash, ularni madh etish har qaysi davr shoir-u hofizlarining asosiy maqsadlaridan biri bo`lgan. Bu nozik hilqat vakillarining sirli ko`rinishlari, mehrli nigohlari, mayin tabassumi-yu, sehrli ovozlarini necha asrlar davomida ne ne shoirlar madh etmagan deysiz.

Shu o`rinda so`z mulkining sultoni Hazrat Alisher Navoiy asarlarida xotin-qizlar obrazi, ular tasnifiga bir nazar solsak. Sir emaski, Navoiy asarlarida xotin-qizlarning ma`suma, vafodor, adolatli, ilm-u ma`rifatli kabi bir qancha sifatlariga ko`p bora urg`u berib o`tiladi. O`zbek mumtoz adabiyotining cho`qqisi hisoblanmish "Xamsa" asarida yuqoridagi sifatlarga boy xotin-qizlar obrazlarini ko`rishimiz mumkin. Xamsachilik an`analaridan mustahkam o`rin olgan "Farhod va Shirin" dostonidagi Shirin obrazi sadoqat timsoli go`yo. Shirin- sadoqatli yor. U eng og`ir damlarda ham Farhodga vafodorligicha qolgan mustahkam irodali qiz. Navoiy eng go`zal orzu intilishlarini shu obraz qiyofasida mujassamlashtiradi. Shirin sadoqatli yor bo`lishi bilan birga, tadbirli ayol hamdir. Ayollarni qattiq zulm ostida tutgan, xo`rlangan, insoniylik haq-huquqlarini poymol qilingan bir sharoitda Navoiyning Shirindek oqila va fozila ayol obrazini yaratishi gumanizmning o`rta asrlardagi qudratli ovozi, jaholat va urf-odatlarga qarshi shiddatli hamlasi bo`ldi. Shirin o`zini emas, doimo xalqni o`ylaydi, xalq g`amini yeydi. Ushbu asarda Navoiy Shirin muhabbatini majoziydan ilohiyga ko`taradi.

Dostondagi Mehinbonu obrazi orqali xotin-qizlarga nisbatan gumanistik qarashlarni yanada mukammallashtiradi. Xotin-qizlar har taraflama kamsitilib, jaholatda saqlab kelingan bir paytda Navoiy ayollarni ilm- ma`rifatli va hunarli bo`lishlarinigina emas, balki yirik davlat arbobi bo`lishlarini ham orzu qiladi. U ana shu orzu sababli ideal hukmdor ayol Mehinbonu obrazini yaratadi. Mehinbonu-adolatli hukmdor, mamlakat obodligi va xalqning osoyishtaligi uchun kurashadigan ayol. Asarda Mehinbonu ariq va hovuzlar qazish ishlariga

rahnamolik qilishi, jiyani Shirinning tarbiyasiga katta e`tabor qaratishi tasvirlangan. Mehinbonu ilm-ma`rifat homiysi bo`lib, kishilarning ilmli bo`lishiga har taraflama ko`maklashadigan, olimlarni qadrlaydigan va hurmat qiladigan hukmdor ayol. Uning saroyida o`n qiz ilm va hunarda tengsiz bo`lib yetishishadi. Bu haqda shoir shunday deydi:

Bu fanlarda bular bir-birdan ahson,
Yuz ul fanlik aro har qaysi yakfan,
Dilorom-u, Diloro-yu, Diloso
Gulandom-u, Sumanbuy-u, Sumanso,
Parichehr-u, Parizod-u, Parivash
Pari paykar-zihi o`n ismi dilkash.

Ezgu maqsad, orzu-intilishlarni qo`llab-quvvatlovchi Mehinbonu xotin-qizlardan yetishib chiqqan hukmdor ayol bo`lib, mamlakatni obod va xalqni farovon qilish uchun kurashadi. Erkak hukmdorlardan esa Xisrav yurt boshiga yangidan-yangi kulfatlarni yog`dirar edi. Mehinbonu xalqini tinch, farovon hayot kechirishi uchun kurashsa, Xisrav mamlakatni xarob qiladi. Bu bilan Navoiy bir tomondan odil va zolim hukmdor haqidagi qarashlarni ifodalasa, boshqa tomondan xotin-qizlarga nisbatan past nazar bilan qaralishi, kishining yaxshi yomon bo`lishi uning ayol yoki erkak ekanligida emas degan fikrni ilgari surgandek go`yo.

Mumtoz adabiyotida sevgi haqida yaratilgan eng g`amgin qissalardan biri “Layli va Majnun” bo`lib, asar bosh qahramoni Layli obraziga shoir alohida e`tibor qaratadi. Layli ma`naviy dunyosi va hulq-atvori nihoyatda go`zal qiz. U badavlat honadonda o`sgan bo`lsa ham, hoyu-havaslar, tantiqliklardan yiroq bo`lib, hayotga ezgu orzu intilishlar bilan qaraydigan qiz sifatida gavdalantirilgan. U g`ayrat bilan o`qiydi, bilim oladi. Asarda Layli o`z ijobiy fazilatlari bilan o`zi yashagan muhit saviyasidan yuqori ko`tariladi. U kishilarni mol-dunyosi, nasabi va mansabi bilan emas, balki insoniy hislatlari bilan baholaydilayli. Layli oliyjanob inson, o`zi g`am-qayg`u yuki ostida ezilsa-da, Qaysni qutqarishga intiladi. Navoiy asarda Layli fojeasini tasvirlar ekan, bu fojeaga sabab bo`lgan qonun-qoida va urf-

odatlarga qarshi chiqib, shaxs erkini, sevgi-muhabbatni, xotin-qizlarning haq-huquqlarini himoya qiladi.

“Xamsa”ning navbatdagi dostoni “Sab`ai sayyor”ning muhim obrazlaridan biri, husn latofatda tengsiz, o`ta iste`dodli san`atkor Diloromdir. Diloromning toza qalbi, oliyjanob hulq-atvori uning husniga husn qo`shadi. Dilorom sadoqatli yor bo`lib, Bahromni sidqidildan sevib, sevgisiga bir umr sodiq bo`lib qoladi. Navoiy Diloromning husn-latofati, san`ati va ma`naviy go`zalligining ta`rifi va tasnifi bilan ayollar haq-huquqlarini himoya qiladi.

Navoiy “Saddi Iskandariy”da oliyjanob fazilatlarni o`zida mujassamlashtirgan Bonu va Lu`bati Chin kabi ajoyib xotin-qizlar obrazini yaratadi. Bonu mushfiq va mehribon ona, tadbirli va tajribali davlat arbobi hamda zakovatli ayol hamdir. Asarda Bonu Iskandarning adolat va xalq osoyishtaligi yo`lidagi hatti-harakatlarini qo`llab quvvatlaydi, olimlarning ilmiy faoliyatiga homiylik qiladi. Bonu obrazi o`z fazilatlari bilan “Farhod va Shirin” dagi Mehinbonu obraziga yaqin hisoblanadi. Asardagi Lu`bati Chin obrazi mislsiz jasoratli qiz sifatida gavdalantiriladi. Asarda Iskandarning yigitlari Mag`ribda dushmanlar bilan yakkama-yakka jang qilishga botinolmay turganda, niqoblangan Lu`bati Chin maydonga kiradi hamda jasorati, dovyurakligi, chaqqonligi bilan dushmanni yengadi. Navoiy bu kabi munis, mard, jasur ayollar obrazlarini yaratar ekan, o`sha zamon urf-odatlari, qarashlari va jaholatparastligiga qarshi shunday deydi:

Ming tuman nopok erdin yaxshiroq
Pok xotinlar ayog`in izi.

Yuqoridagi obrazlar orqali Navoiy ayolga, uning qal-zakovati va qudratiga, kelajagiga bo`lgan umid va ishonchni lo`rsatib beradi. Ulug` mutaffakkir ayol obrazini yaratar ekan, unga shunchaki oddiy qarab qo`ymadi. Navoiydagi ayol-ona, vafodor yor, mard, jasur kurashchi, kelajakni o`ylovchi va eng muhimi, yangi navqiron avlodni yaratuvchi xotin-qizlardir.

ЎЗБЕКИСТОНДА ДАВЛАТ ҲОКИМИЯТИ ОРГАНЛАРИНИ МОДЕРНИЗАЦИЯЛАШ ИСТИҚБОЛИ

ФУРҚАТ ЖЎРАҚУЛОВ

Республика Маънавият ва маърифат маркази раҳбарининг биринчи ўринбосари, сиёсий фанлар доктори, доцент,

РАВШАНЖОН ОМОНОВ

Ўзбекистон Миллий университети Фуқаролик жамияти ва ҳуқуқ таълими кафедраси мустақил тадқиқотчиси

Резюме

Мақолада Ўзбекистонда давлат ҳокимияти органларини модернизациялаш жараёнининг Президент Ш.М.Мирзиёев давлат раҳбари сифатида ўз фаолиятини бошлагандан кейин туб бурилиш палласига кирганлиги ва соҳада бир қатор изчил ислоҳотлар амалга оширилганлиги сиёсий ёндашув нуқтаи назаридан илмий таҳлил этилган.

Калит сўзлар: давлат ҳокимияти, модернизация, ислоҳотлар, шахс, аҳоли мурожаатлари, ҳокимият органлари, бошқарув**,** тизимли ёндашув.

Резюме

В статье с точки зрения политического мышления научно анализировано процесс модернизации органов государственного управления узбекистана с начала деятельности президента Ш.М.Мирзиёева как глава государства.

Ключевые слова: государственный власть, модернизация, реформы, личность, обрашение население, органы власти, управление**,** системный подход.

Summary

In the article from the point of view of political thinking, the process of modernization of the state administration bodies of Uzbekistan since the beginning of the activity of the president Sh.Mirziyoyev as the head of state.

Key words: state power, modernization, reform, personality, treatment of the population, authorities, management, system approach.

Ўзбекистонда давлат ҳокимияти органларини модернизациялаш жараёнининг янги босқичи Ш.М.Мирзиёевнинг 2016 йилнинг сентябрь ойида давлат раҳбари – Президент вазифасини бажара бошлаган даврдан бошланди. Модернизациялашнинг асосий шиори - **“Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак”** ғояси эълон қилинди. 2017 йил эса “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили” деб эълон

қилинди. Лекин, мамлакатда давлат ҳокимияти органларининг бошқарувининг аҳволи қандайлиги, фуқароларнинг бу ҳақдаги қандай фикрда эканлигини аниқлаш лозим эди. Халқнинг фикрини ўрганмасдан бошланган ислоҳотлар ҳеч бир даврда адолат тамойилларига мувофиқ келмаслигига доир аччиқ тажрибалар ҳали мамлакат тарихида бўлмаган тадбирларни амалга оширишни тақозо этди.

2016 йилнинг 28 декабрида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони эълон қилинди.Унга мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Президенти девони ишлар бошқармасининг Фуқаролар қабулхонаси негизида Ўзбекистон Республикаси Президентининг Халқ қабулхонаси ҳамда Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида, шунингдек ҳар бир туман ва шаҳарда (туманга бўйсунувчи шаҳарлардан ташқари), Ўзбекистон Республикаси Президентининг виртуал қабулхонаси тузилди.

Фармонга мувофиқ равишда Халқ қабулхоналари ва Виртуал қабулхонанинг асосий вазифалари сифатида қуйидагилар белгиланди:

- аҳоли билан тўғридан-тўғри мулоқотни ташкил этиш, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқ ва эркинликлари ҳамда қонуний манфаатларини тўлақонли ҳимоя қилишга қаратилган, жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлашнинг сифат жиҳатидан янги ва самарали тизими фаолиятини таъминлаш;

- фуқароларнинг Ўзбекистон Республикаси Президентига, Олий Мажлисга, Ўзбекистон Республикаси Президенти девонига, Ҳукуматга, давлат бошқаруви органларига, суд, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва назорат органларига, маҳаллий давлат ҳокимияти органларига, бошқа давлат ташкилотларига (бундан буён – давлат органлари) ва хўжалик бошқаруви органларига мурожаат қилишга оид конституциявий ҳуқуқларининг сўзсиз амалга оширилиши учун шароитлар яратиш;

- халқ қабулхоналарига ва Виртуал қабулхонага келиб тушган ҳамда тегишлилиги бўйича давлат органлари ва хўжалик бошқаруви органларига

юборилган мурожаатлар кўриб чиқилиши устидан тизимли мониторинг ва назоратни амалга ошириш;

- жисмоний шахсларнинг ва юридик шахслар вакилларининг қабулларини давлат органлари ва хўжалик бошқаруви органларининг мансабдор шахслари иштирокида, шу жумладан видеоконференцалоқа орқали ўтказиш [1].

Президент Ш.М.Мирзиёев Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маърузасида давлат ҳокимияти бошқарув органлари билан халқ ўртасида ўзаро алоқаларни узилиб қолганлиги, бошқарув тизимини халқ манфаатлари ва унинг муаммоларини ҳал этишдан узоқлашиб кетганлигини очиқ-ойдин очиб ташлади. Бу ҳақда у қуйидаги далилларни келтирди:“Биз кейинги пайтда одамлар билан мулоқот қилишни унутиб қўйдик. Уларнинг ичига кириб, очиқ ва самимий гаплашиш, дардини эшитиш бизнинг фаолиятимизда, афсуски, охирги ўринга тушиб қолди. Ҳозирги вақтда одамлар давлат идораларидан нимани истаяпти? Бу ҳақда гапирганда, эътиборингизни муҳим бир масалага қаратмоқчиман... .Очиқ айтишим керак, бу мурожаатлар таҳлилидан кўп нарса аён бўлди. Таъбир жоиз бўлса, улар ҳаётимизда мавжуд бўлган ўткир муаммоларга кўзимизни очиб берди. Мана, одамлар нималар ҳақида мурожаат қилмоқда. Аввало, улар турли соҳалардаги бюрократик тўсиқларни олиб ташлаш, қонунга зид бўлган кўплаб идоравий йўриқномаларни бекор қилиш, ставкаси оптимал бўлган банк кредитлари ажратиш, тадбиркорлик бўйича ноқонуний текширишларга барҳам бериш ҳақида, ҳуқуқ-тартибот идораларининг фаолияти ҳақида мурожаат қилмоқда. Шу билан бирга, аҳолимиздан уй-жой қурилиши, коммунал, транспорт ва савдо хизмати, энергия таъминотини, йўлларнинг ҳолатини яхшилаш бўйича ҳам кўплаб мурожаатлар келиб тушмоқда. Кўриб турибсизки, азиз дўстлар, бу талабларнинг барчаси қонуний ва адолатли. Бу борада ортиқча изоҳнинг ҳожати йўқ, деб ўйлайман. Лекин шу ўринда бир савол туғилади: мана шу мурожаатларда кўтарилган ҳаётий муаммоларни жойлардаги ҳокимлик ва идоралар, тегишли мутасаддилар ўз вақтида ҳал этиши зарур эмасмиди?

Энди, ижозатингиз билан, бу борадаги энг долзарб ва устувор вазифаларга атрофлича тўхталиб ўтсам. Аввало, “Халқ билан мулоқот ва инсон манфаатлари йили”нинг асосий мақсад ва вазифаларидан келиб чиққан ҳолда, давлат органларининг фуқаролар билан ўзаро муносабатлари юзасидан ёндашувни тубдан қайта кўриб чиқиш зарур. Бу борада аҳоли билан доимий мулоқот қилиш, уларни қийнаётган муаммоларни ҳал этишнинг янги механизмлари ва самарали усулларини жорий этишимиз даркор. Биз аҳоли энг кўп мурожаат қиладиган давлат идоралари фаолиятида одамлар билан ишлаш бўйича сифат жиҳатидан мутлақо янги тизимга ўтиш ҳақида ўйлаяпмиз”[2].

Кўриниб турибдики, маърузада давлат ҳокимияти органлари тизимида жиддий ва кескин ўзгаришларни амалга ошириш мақсади қўйилди. Бу соҳада ғарб давлатлари босиб ўтган йўл - чуқур ва бошқарув тизимини ўзига қамраб оладиган модернизация жараёни амалга ошириш ғояси илгари сурилди. Қисқа давр ичида – 10 ойда, яъни 2017 йилнинг 21 июлида Халқ қабулхоналарига бир миллионта мурожаат келиб тушди. Ҳаттоки, бу кўламдаги халқ муаммоларига доир ахборотлар олиб, уларни таҳлил этадиган институтлар ғарб давлатлари тарихида ҳам учрамайди. Шу билан бирга, мурожжатлар ичида уларнинг биттаси ҳам давлат органлари эътиборидан четда қолмайдиган механизм ўз самарасини еўрсатди. 10 ичида келиб тушган мурожаатларнинг 97504 таси уй-жой, 56567 таси ишга жойлашиш, 33813 таси судларда фуқаролик ишлари кўрилиши, 28864 таси оилага моддий ёрдам, 27956 таси алимент ундириш тўғрисидаги ижро ҳужжатлари бўйича, 17582 таси болалар нафақаси, 16567 таси меҳнат ва бандлик масалалари, 15743 таси судларда жиноят ишлари кўрилиши бўйича, 15728 таси фуқаролик паспорти масаласида, 14491 таси конвертация масаласи (тадбиркорлардан ташқари) каби муаммолар тўғрисида эди [3].

Мурожаатларнинг соҳалар бўйича тақсимланишидан кўриниб турибдики, давлат ҳокимияти бошқарувининг барча йўналишлари бўйича фаолияти инсон ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш, фуқаролар манфаатлари асосида ишлаш принципларидан четга чиқиб кетганлиги очиқ-ойдин кўриниб қолди. Айниқса, аҳолининг уй-жой ва ишга жойлашиш бўйича муаммолари ҳаддан ортиқ кўпайиб

кетганлиги маълум бўлди. Муҳими, давлатнинг олий органлари тармоқ ва қуйи давлат ҳокимияти органларининг самараси кам бошқарув хизмати кўрсатаётганлиги тўғрисида тўлиқ ахборотлар олишга эришди. Таҳлиллар давлат ҳокимияти органларига давлат бюджетидан ажратилган маблағларнинг самаоаси камлиги, уларнинг аҳолига давлат хизмати кўрсатиш қобилиятини пасайиб кетганлиги яққол кўга ташланди. Ана шу шу ҳолат давлат ҳокимияти органлари тизимини кечиктирмасдан модернизациялаш жараёнини бошлашни тақозо эта бошлади.

Давлат раҳбари ва ҳукумат давлат ҳокимияти органлари тизимини модернизациялашни комплекс равишда амалга ошириш йўлини тутди. Бу соҳада 2016 йил сентябрдан бошлаб қуйидаги модернизациялашнинг йўналишлари амалга оширилди:

1) Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Эркин иқтисодий зоналар тўғрисида”ги фармонига мувофиқ Ўзбекистондаги учта эркин иқтисодий зоналарнинг (Навоий, Ангрен ва Жиззах) барчаси учун ягона ҳуқуқий шарт-шароитлар яратилди. Солиқ, бож ва бошқа имтиёзларни бараварлаштириш хорижий компаниялар учун қулай шарт-шароитлар яратди. Мазкур иқтисодий зоналарда фаолият юритадиган компаниялар солиқлар ва божхона тўловларидан озод этилди.

2) Давлат тадбиркорликни ривожланиши, хусусий мулкни ҳимоя қилиш, бизнес муҳитини яхшилаш учун қўшимча чора-тадбирлар кўришни белгилади. Хусусан, 2017 йилнинг 1 январидан бошлаб хўжалик субъектларининг фаолиятини текширишнинг барча турлари бекор қилинди. Бизнес ҳуқуқлари ва манфаатларига доир қонунлар ижроси устидан парламент назоратини мустаҳкамлаш учун Бизнес-омбудсман институти тузилди. Жойларда халқ билан бевосита мулоқотнинг самарадорлигини таъминлаш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 1 февралда “Тадбиркорлик субъектларига давлат хизматларини кўрсатиш механизмларини такомиллаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори қабул қилинди. Ривожланган мамлакатларга хос бўлган Ўзбекистон Республикасининг

“Коррупцияга қарши курашиш тўғрисида”ги (2017 й. 4 январь) қонуни қабул қилинди, "Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида"ги ва "Жамоатчилик назорати тўғрисида"ги қонун лойиҳалари ишлаб чиқилди;

3) 5 йилга мўлжалланган хусусийлаштириш дастури қабул қилиниб, унга мувофиқ 1200 дан ортиқ компаниялар активларини хорижий инвестициялар эгаларига таклиф этилмоқда. Яна қўшимча равишда хорижий инвестиция эгаларига нефтгаз, нефтхимия, тўқимачилик, озиқ-овқат, фармацевтика ва қурилиш материаллари соҳалари бўйича 41млрд. сўмни ташкил этадиган 900 та янги инвестициявий лойиҳалар таклиф этилмоқда;

4) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 2 сентябрда “Валюта сиёсатини либераллаштириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони имзоланди. Мазкур фармон мамлакатдаги бизнес соҳасини ривожлантириш ва халқаро иқтисодий алоқаларни ривожлантиришнинг янги босқичини бошлаб берди [3].

Иқтисодиёт ва инвестцияларни ривожлантириш ҳуқуқий асосларини қабул қилиниши натижасида давлат бошқаруви бозор иқтисодиёти қонуниятларига мослаша бошлади. Бу соҳада кўпроқ корхоналар ва компанияларнинг ўзини ўзи мустақил ва бозор иқтисодиёти талаблари асосида бошқарув олиб боришига имкон яратилди. Бу ўзгаришлар мамлакатда нафақат иқтисодий ривожланишни бошланишини, балки давлат бошқаруви соҳасида ҳам модернизациялаш жараёнини бошланганлигини англатар эди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштиришга доир чора-тадбирлар тўғрисида”ги фармони. (2016 й. 28 декабрь) // https://www.gov.uz.

2. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган тантанали маросимдаги маъруза. 2016 й. 7 декабрь // Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз.1-жилд.-Т.:“Ўзбекистон” ИМИУ, 2017.-Б.114-115.

3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг виртуал қабулхонаси // https: // pm.gov.uz.

4. Реформы Мирзиеева в Узбекистане – новый курс на пути к свободному рынку? 18.12.2016. // http: // www.dialog.tj/news/.

LINGUISTIC ISSUES IN THE INTERNATIONALIZATION OF HIGHER EDUCATION

KUNDUZ KHAZRATOVA
English teacher of the Uzbekistan State World Languages University

DILNOZA KAKHKHAROVA
Master course student, Uzbek State World Languages University

Abstract

Higher education has now become a real part of the globalization process: the cross-border matching of supply and demand. Consequently, higher education can no longer be viewed in a strictly national context. This calls for a broader definition of internationalization, which embraces the entire functioning of higher education and not merely a dimension or aspect of it, or the actions of some individuals who are part of it. This article provides a conceptual and organizational framework of internationalization of higher education, which includes a discussion on the meaning and definition of the term, a description of the various rationales for and approaches to internationalization, and an analysis of strategies of integrating international dimensions in a higher education institution.

Keywords: academic mobility, higher education, integration processes, internationalization, quality of education, international cooperation, internationalization strategy, export of educational services.

Аннотация

Высшее образование в настоящее время стало реальной частью процесса глобализации: трансграничного согласования спроса и предложения. Следовательно, высшее образование больше не может рассматриваться в строго национальном контексте. Это требует более широкого определения интернационализации, которое охватывает все функционирование высшего образования, а не просто его измерение или аспект или действия некоторых людей, которые являются его частью. В этой статье представлены концептуальные и организационные основы интернационализации высшего образования, которые включают обсуждение значения и определения термина, описание различных обоснований и подходов к интернационализации, а также анализ стратегий интеграции международных аспектов в высшее учебное заведение.

Ключевые слова: академическая мобильность, высшее образование, интеграционные процессы, интернационализация, качество образования, международное сотрудничество, стратегия интернационализации, экспорт образовательных услуг.

Аннотация

Oliy ta'lim bugungi kunda globallashuv jarayonining haqiqiy qismiga aylandi: talab va taklifning transchegaraviy kelishuvidir. Shunday qilib, oliy ta’limni qat'iy milliy kontekstda ko'rish mumkin emas. Bu esa, uning bir qismi bo'lgan ayrim o'lchami, aspekti yoki harakati emas, balki oliy ta'limning barcha faoliyatini qamrab oladigan xalqaro miqyosdagi keng ta'rifni talab qiladi.Ushbu maqola oliy ta'limni xalqarolashtirishning kontseptual va tashkiliy asoslarini, jumladan, atamaning ma'nosi va ta'riflarini, turli xil asoslarni va xalqaro yondashuvlarni tavsiflashni, shuningdek, xalqaro jihatlarni oliy o'quv yurtiga integratsiya qilish strategiyasini tahlil qilishni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: akademik mobillik, oliy ta'lim,integratsiya jarayonlari, xalqarolashtirish, ta'lim sifati, xalqaro hamkorlik, xalqarolashtirish strategiyasi, ta'lim xizmatlarini eksport qilish.

There are various reasons for arguing that internationalization will become increasingly important in the higher education sector. First, there are two widely recognized arguments, which have so far served as main driving forces for internationalization. Academic and professional requirements for graduates increasinglyreflect the demands of the globalization of societies, economy and labour markets and thus higher education must provide an adequate preparation for that. These requirements include not only academic and professional knowledge, but also multilingualism, and social and intercultural skills and attitudes. The level of specialization in research and the size of the investmentsthat are indispensable to certain fields of research and development require collaborative efforts and intensive international cooperation. Second, the following two developments are increasingly influencing the international dimension of higher education: The recruitment of foreign students has become a significant factor for institutional income and of national economic interest. The use of new information and communication technologies in the delivery of education and the involvement of private actors in this mean that national borders and the role of national governments in education become blurred. These reasons demonstrate the fact that

higher education has now become a real part of the globalization process: the cross-border matching of supply and demand. Consequently, higher education can no longer be viewed in a strictly national context. This calls for a broader definition of internationalization, which embraces the entire functioning of higher education and not merely a dimension or aspect of it, or the actions of some individuals which are part of it.

The purpose of this article is to provide a conceptual and organizational framework of internationalization of higher education. This includes a discussion on the meaning and definition of the term, a description of the various rationales for and approaches to internationalization, and an analysis of strategies of integrating international dimensions in a higher education institution. A Comprehensive Definition of Internationalization. Internationalization of higher education is seen as one of the ways a country responds to the impact of globalization, yet at the same time respects the individuality of the nation. While the various meanings attached to the term internationalization illustrate its complexity and richness as a concept, it is clear that the key element in the term is the notion of between or among nations and cultural identities. A country's unique history, indigenous culture(s), resources, priorities, etc. shape its response to and relationships with other countries. Thus national identity and culture are key to internationalization of higher education. Knight (1993) describes internationalization of higher education as 'the process of integrating an international/intercultural dimension into the teaching, research and service functions of the institution' (p. 21). There are several key concepts in this definition, e.g. the idea of internationalization being a dynamic process and not a set of isolated activities, integration or infusion that contributes to the sustainability of the international dimension. This definition refers to the primary and universal functions of an institution of higher education, namely, teaching, research and service to society. However, some scholars argue that, in this definition, no further goal of the process of internationalization is indicated. This could suggest that internationalization is an aim itself, while in many countries and settings it is rather

seen as a means to achieve a wider goal, e.g. quality improvement, restructuring and upgrading of higher education systems and services (Van der Wende, 1997).

They attempt to include in the definition 'any systematic, sustained efforts aimed at making higher education responsive to the requirements and challenges related to the globalization of societies, economy and labour markets' (Van der Wende, 1997, p. 19). It can thus be said that such internationalization is not merely an aim itself, but an important resource in the development of higher education towards, first of all, a system in line with international standards; secondly, one open and responsive to its global environment.

Approaches to Internationalization. A review of the literature as well as the practice of international education over the last decade reveals that several major authors have generally used a similar typology of approaches. By 'approaches' the authors refer to the stances adopted by persons in leadership positions towards the promotion and implementation of programs aimed at internationalization. Although the categories of approach the authors use sometimes include overlapping elements, there are basically four different approaches being used to describe the concept of internationalization. The activity approach, which promotes activities such as curriculum, student/faculty exchange, technical assistance, and international students. The competency approach, which emphasizes the development of skills, knowledge, attitudes and values in students, faculty and staff. The issue central to this approach is how generation and transfer of knowledge help to develop competencies in the personnel of the higher education institution so that they become more internationally knowledgeable and interculturally skilled. Thus, in this approach, the development of internationalized curricula and programs is not an end in itself but a means towards developing the appropriate competencies in the students, staff and faculty.

While there is a growing interest in the competency approach due to the increasing orientation towards the demands and concerns of the labour market, there is an urgent need for further applied research to identify those competencies which help students to be successful national and international citizens and to

contribute to local and global work environments.The ethos approach, which emphasizes creating a culture or climate that values and supports international/intercultural perspectives and initiatives. Scott identifies seven imperatives for global education. They include economic competitiveness, environmental interdependence, increasing ethnic and religious diversity of local communities, the reality that many citizens work for foreign-owned firms, the influence of international trade on small business, the fact that college graduates will supervise or be supervised by people of different racial and ethnic groups from their own, and national security and peaceful relations between nations. Warner examines the various assumptions and imperatives that underlie or drive the internationalization agenda at different universities. He proposes three different models in an attempt to capture the diverse approaches to the internationalization of a university. In the competitive model, introducing international content into curricula and other elements of campus life is chiefly a means to make students, the institution, and the country more competitive in the global economic marketplace. The liberal model identifies the primary goal of internationalization as self-development in a changing world and/or global education for human relations and citizenship. The social transformation model suggests that the most important goal of internationalization is to give students a deeper awareness of international and intercultural issues related to equity and justice, and to give them the tools to work actively and critically towards social transformation.

Davies states that internationalization is ‘closely linked with financial reduction, the rise of academic entrepreneurialism and genuine philosophical commitment to cross-cultural perspectives in the advancement and dissemination of knowledge’. This view reflects the tight fiscal situation facing universities today and places international activity in thecontext of revenue-producing work. According to Johnston & Edelstein, the dominant argument for internationalizing higher education is that it will ensure the nation’s economic competitiveness. Knight & De Wit mention the political and economic rationales (including arguments related to economic growth and investment in the future economy, the

labour market, foreign policy, financial incentives and national educational demand), and educational and cultural rationales (including development of the individual, the international dimension to research and teaching, institution building, quality improvement, and statements on the cultural function). Also, Blumenthal discern that internationalization policy can have political, economic, educational, cultural or academic, scientific and technological dimensions. In a later study, Knight clusters the possible rationales for internationalization into four groups: political, economic, academic and cultural/social, which this author believes is particularly useful to bring a framework and some logic to the discussion ofthe rationales. The political rationale relates to issues concerning the country's position and role as a nation in the world, e.g. security, stability peace, ideological influence, etc. Historically, international education was seen as a beneficial tool for foreign policy especially with respect to national security and peach among nations. Education, especially higher education, is often considered as a form of diplomatic investment for future political and economic relations. For example, scholarships for foreign students who are seen as promising future leaders are considered to be effective way of developing an understanding of and perhaps affinity for the sponsoring country. This affinity may prove to be beneficial in future years in terms of diplomatic or business relations. (Knight, 1997, p. 9). The economic rationale refers to objectives related to either the long-term economic effects, where internationalization of higher education is seen as a contribution to the skilled human resources needed for international competitiveness of the nation, and where foreign graduates are seen as keys to the country's trade relations, or the direct economic benefits, e.g. institutional income and net economic effect of foreign students, etc. At the institutional level, the economic motive or market orientation is becoming more prevalent as well. A rigorous debate is now under way as to whether the export of education products to international markets is in fact contributing to the international dimension of teaching, research and service. Clearly, there can be a direct and beneficial relationship between an international market orientation and the

internationalization of the primary functions of a university/college or institute ... If one is to ensure that improving the quality of higher education is the primary goal of internationalization, not the development of international export motives and academic benefits. (Knight, 1997, p. 10)

The academic rationale includes objectives related to the aims and functions of higher education. One of the leading reasons cited for internationalizing the higher education sector is the achievement of international academic standards for teaching and research. It is often assumed that by enhancing the international dimension of teaching, research and service, there is value added to the quality of a higher education system. This premise is clearly based on the assumption that internationalization is considered to be central to the mission of the institution and is not a marginalized endeavour. Linked to the notion of enhancing the quality of education is the idea that internationalization is often a positive change agent for institutional building. International activities may serve as catalysts for major institutional planning/review exercises, or help with institution building through the enhancement of the human, technical or management. The cultural/social rationale concentrates on the role and place of the country's own culture and language and on the importance of understanding foreign languages and culture. The preservation and promotion of national culture is a strong motivation for those countries which consider internationalization as a way to respect cultural diversity and counter balance the perceived homogenizing effect of globalization. The acknowledgement of cultural and ethnic diversity within and between countries is considered as a strong rationale for the internationalization of a nation's education system.

Related to this point is the need for improved intercultural understanding and communication. The preparation of graduates who have a strong knowledge and skill base in intercultural relations and communications is considered by many academics as one of the strongest rationales for internationalizing the teaching/learning experience of students in undergraduate and graduate programs. With changes over time, a shifting emphasis on the various rationales for

internationalization can be observed. In the first period after World War Two, and based on political considerations, internationalization was focused especially on humanitarian aims of improving understanding between people for peaceful coexistence, and, later on, on solidarity with countries in the non- industrialized world. Increasingly, however, concerns related to international competence and competitiveness, and thus the economic rationale, becomes more important. It is felt that international labour markets require the higher education system deliver graduates linguistic and intercultural qualifications that are internationally competitive. The academic and cultural/social rationales, reflected in measures like the mobility of students and staff, the improvement of the quality of education, a greater compatibility of study programs and degrees, and enhanced knowledge of other languages and cultures, seems all to be derived from the overarching competitiveness.

The Education Sector includes the different types of institutions (colleges, institutes, polytechnics, universities) which make up a system; the scholarly research and discipline groups; the professional and membership associations; the students, teachers and researchers, and administrators; and other advocacy or issue groups. The Private Sector is a heterogeneous group, owing to the varied interests of the manufacturing, service or trade companies, the nature of their products and services as well as their geographical interests. Another influencing factor is the size of the company and whether it is local, national or transnational in ownership. It is important to recognize that the private sector is much broader than private education providers.

Differences and Similarities among Sectors. It is clear that different stakeholders will attribute different levels of importance to the four major rationale categories. However, what is most important to note is whether the in the level of importance is reason for conflict or collaboration among the stakeholder groups and whether it leads to a weakened or strengthened position for the international dimension. Therefore, it is important for an individual, institution or national body

belonging to any of the sector groups to analyse the diversity and/or homogeneity of rationales and assess the potential for conflict or complementarity of purpose.

The process of internationalization is cyclical not linear. Reinforcement and reward lead to renewed awareness and commitment. A renewed and broader base of commitment leads to further planning processes. This usually stimulates changes to existing programs or policies and the development and implementation of new activities and services. A continuous support, monitoring and review system attempts to improve quality and involves incentives, recognition and rewards.

References

1. Aigner, J. S., Nelson, P. & Stimpfl, J. R. (1992) Internationalizing the University: making it work.Springfield: CBIS Federal.
2. Arum, S. & Van de Water, J. (1992) The Need for a Definition of International Education in US Universities, in C. B. Klasek (Ed.) Bridges to the Future: strategies for internationalizing higher education, pp.191-203. Carbondale: Association of International Education Administrators.
3. Davies, J. (1992) Developing a Strategy for Internationalization in Universities: towards a conceptual framework, in C. Klasek (Ed.) Bridges to the Future: strategies for internationalizing higher education, pp.177-190. Carbondale: Association of International Education
4. De Wit, H. (Ed.) (1995) Strategies for Internationalization of Higher Education: a comparative study of Australia, Canada, Europe and the United States of America. Amsterdam: European Association for International Education.
5. Francis, A. (1993) Facing the Future: the internationalization of post-secondary institutions in British Columbia. Vancouver: British Columbia Centre for International Education.
6. Harari, M. (1989) Internationalization of Higher Education: effecting institutional change in the curriculum and campus. Long Beach: Center for International Education of the California State University.
7. Johnston, J. & Edelstein, R. (1993) Beyond Borders: profiles in international education. Washington, DC: Association of American Colleges and American Assembly of Collegiate.
8. Knight, J. (1993) Internationalization: management strategies and issues, International Education Magazine, 9 pp. 6, 21-22.
9. Knight, J. (1994) The Internationalization of Canadian Universities. Unpublished dissertation. Michigan State University.
10. Knight, J. (1996) Internationalization of Higher Education: a shared vision. Ottawa: Canadian Bureau for International Education.
11. Knight, J. (1997) Internationalization of Higher Education: a conceptual framework, in J. Knight.

ASSESSING SPEAKING AND WRITING SKILLS

KUNDUZ KHAZRATOVA
English teacher of the Uzbekistan State World Languages University

Annotation: In today's universities grades are substantially determined by test results. So much importance is placed on students' test results that often just the word test frightens students. The best way for students to overcome this fear or nervousness is to prepare themselves with test-taking strategies. This process should begin during the first week of each semester and continue throughout the school year. The key to success full test-taking lies in a student's ability to use time wisely and to develop practical study habits.

Key words: Theory of speaking and writing assessment, designing speaking assessments, classroom speaking assessment techniques, administrative issue for assessing speaking.

Аннотация: Бугунги университетларда баҳолар тест натижалари билан сезиларли даражада белгиланади. Талабаларнинг тест натижаларига жуда катта аҳамият берилади ва кўпинча "тест" сўзи талабаларни қўрқитади. Талабалар бу қўрқув ёки асабийлашишни бартараф қилишни энг яхши йўли ўзларини руҳан тайёрлаш зарур. Бу жараён ҳар бир семестрнинг биринчи ҳафтасида бошланиб, ўқув йили давомида бўлиши керак. Талабанинг вақтдан оқилона фойдаланиши ва амалий билимларни ривожлантириши муваффақиятли тест натижасидир.

Калит сўзлар: нутқни ва ёзиш кўникмаларини баҳолаш назарияси, нутқ баҳоларини лойиҳалаш, аудиторияда нутқни баҳолаш методлари, нутқни баҳолаш масаласидаги маъмурий муаммолар

Аннотация: В данной статье автор рассказывает о тестировании. В современных университетах оценки в значительной степени определяются результатами тестирования. Так много внимания уделяется результатам тестирования студентов, что часто просто слово "тест" пугает студентов. Лучший способ для студентов преодолеть этот страх или нервозность - подготовить себя к тестированию. Этот процесс должен начинаться в течение первой недели каждого семестра и продолжаться в течение всего учебного года. Ключ к успешному прохождению полного теста лежит в способности студента разумно использовать время и развивать практические навыки обучения.

Ключевые слова: Теория оценки устной и письменной речи, проектирование оценки устной речи, методы оценки устной речи в аудитории, административная проблема оценки устной речи.

"The basic assumption in any interaction is that the speaker wants to communicate ideas, feelings, attitudes, and information to the hearer or wants to employ speech that relates to the situation. The objective of the speaker is to be

understood and for the message to be properly interpreted by the hearer. It is speaker's intention that needs to be communicated to the hearer" (Celce-Murcia & Olshtain, 2000, p. 166). Fundamental to teachers becoming responsive to student learning needs is the availability of detailed information about what students know and can do. Higher education is a priority area for ensuring the development andindependence of the state. Assessing the performance of an educational system is a relevant issue for the modern theory and practice of education. In the modern context, educational assessment is a rather mature, applied scientific discipline whose target is the operation of an educational system, and the subject matter is its outcome expressed by different qualitative characteristics. The main functions include guidance, teaching, assessment, education, development, control, management and projecting. In each case, the measurement processes undertaken as part of educational assessment are highly differentiated, fully interrelated and influenced by various factors. The scientific conceptualization of educational assessment essentially changes its theoretical and methodological support. As in daily life, speaking is an important channel of communication in a general English program. When testing this skill, we want to simulate real-life situations in which students engage in conversation, ask and answer questions, and give information. Ms. Wright knows the importance most students place on being able to speak proficiently, so she assesses her students' speaking abilities both in class and in a formal speaking exam. In an academic English program, the emphasis may shift to participating in class discussions and debates or giving academic presentations. In a business English course, students might develop telephone skills, make reports, and interact in common situations involving meetings and travel. Heaton points out that speaking is "an extremely difficult skill to test, as it is far too complex a skill to permit any reliable analysis to be made for the purpose of objective testing." However, the assessment of spoken language has evolved dramatically over the last several decades from tests of oral grammar and pronunciation to tests of genuine communication, and now to integrative speaking tasks on high-stakes tests.

Canale and Swain (1980) argue that there are four competencies underlining speaking ability:

- Grammatical competence: includes knowledge of grammar, vocabulary, and mechanics
- Discourse competence: concerned with relationships beyond the sentence level, rules of cohesion and coherence, holding communication together in a meaningful way
- Sociolinguistic competence: applying knowledge of what is expected socially and culturally by users of the target language
- Strategic competence: "the way learners manipulate language in order to meet communicative goals"

Designing Speaking Assessments

As noted, we recommend that teachers assess speaking in class as well as through individual speaking tests. To get a valid picture of speaking proficiency, use a variety of methods and techniques. We will explore techniques ranging from a traditional formal test to informal techniques you can integrate with other classroom activities. Whatever technique you use, start the speaking assessment with a simple task that puts students at ease so they perform better. The speaking test or oral interview is perhaps the most common format for assessing speaking on well-known language examinations. Many institutions schedule formal speaking exams at least once during a course to ensure that all students are tested under reliable and standard conditions. Oral exams/interviews need not be overly long, each student needs 15 minutes to ensure that the information a rather receives is reliable. For placement purposes, an interview of between five to ten minutes should suffice. Students can be tested individually, in pairs, or in groups of three. If more than one student is assessed, it is important to provide time for each individual to speak as well as opportunities for interaction. In paired-student oral exams, the examiner has the advantage of hearing students interacting with their peers.

Here are some common tasks that can be used for the level-check stage.

Picture Cue: Visuals can be very useful in assessing speaking skills. They are especially good for descriptions. In this technique, students are given a picture or photo and must describe what they see. Good sources for visuals are newspaper and magazine photographs or advertisements or pictures downloaded from the Internet. Alternatively, students may have to answer questions about the picture or photograph. This variation is a useful way of focusing on certain structures, functions, or vocabulary.

Sample Activity

Answer the questions.

Questions:

- *What kind of production does the shop sell? (3-5 min speech)*
- *Which production is the most expensive? (1 min speech)*
- *In your opinion, was the production expensive? Why? Why not? (5 min speech)*

An elaboration of the visual technique is to give the student a series of pictures or a cartoon strip and ask him/her to narrate the major events in a story. This approach can be used to elicit sequence markers and a variety of verb tenses.

Giving oral presentations is a real-life skill for students in academic and business programs, so presentations are often used for classroom speaking assessment.

Administrative Issues for Assessing Speaking

Oral exams have to be scheduled, rooms booked, and teachers ready to examine. Speaking tests can be conducted live or they can be recorded. When students are tested individually or in small groups, teachers are concerned about what to do with the students in the classroom who are not being tested. In colleges and universities, they can be assigned work to do in the independent learning center or in the library. To assess students' speaking skills in the regular classroom, select two or three students each class period and focus on their speaking during class participation. If you do this regularly, you will be able to track students' progress throughout the course in a fairly stress-free environment.

Teaching Speaking

Speaking problems and their solution

1. Some students are afraid of making mistakes. The teacher should be patient and encourage group work. Correct only serious mistakes.

2. Some students don't get a chance to take part in speaking. The teacher speak to them after the lesson.

3. Passive students don't participate in speaking. They need attention from the teacher.

4. The topic isn't interesting to students. Theteacher should move on to a different topic.

Teaching Writing

There are three stages to deal with writing: before writing, during writing, and after writing.

Before writing (4 steps):

Students get enough ideas and information necessary for writing. It helps learners focus on the purpose and possible readers of their written work before starting writing.

1. Grouping discussion.

Encourage your students to discuss a certain topic in groups. The advantages of this are:

- It helps students get different viewpoints.
- Stronger students can help weaker students.
- It helps the teacher find out whether his students have enough vocabulary and are good at language structures.***2. Sunshine outline.***
- Students draw rays coming from the sun and write a question word on each ray:

who, what…etc.

- Help students think of possible questions that begin with these question words.

Then, they write a phrase or two to answer these questions.

3. Oral brainstorming.

This is done orally. It involves the use of questions. The teacher can write these questions on the board and ask each student to think out answers to them. The teacher should bear in mind the following points:

- Accept all students' answers.
- There are no wrong or right answers.
- Never force the students to follow your viewpoints.
- Never interrupt the students during answering.

The teacher discusses the answers with his students. Then, he asks them to go to the next step.

4. Interviewing.

Students interview each other. They share viewpoints and ideas. They usually share their personal experiences and think about them during the interview. This makes students relaxed and reduces the fear of writing.

Production strategies involve mobilizing resources, balancing between different competences – exploiting strengths and underplaying weaknesses – in order to match the available potential to the nature of the task. Internal resources will be activated, possibly involving conscious preparation (Rehearsing), possiblycalculating the effect of different styles, discourse structures or formulations (Considering audience), possibly looking things up or obtaining assistance when dealing with a deficit (Locating resources). When adequate resources have not been mobilized or located the language user may find it advisable to go for a more modest version of the task and, for example, write a postcard rather than a letter; on the other hand, having located appropriate support, he or she may choose to do the reverse – scaling up the task (Task adjustment).

In a similar way, without sufficient resources the learner/user may have to compromise what he or she would really like to express in order to match the linguistic means available; conversely, additional linguistic support, perhaps available later during re-drafting, may enable him or her to be more ambitious in forming and expressing his or her thoughts (Message adjustment).

Ways of scaling down ambitions to fit resources in order to ensure success in a more limited area have been described as Avoidance strategies; scaling up and finding ways to cope have been described as Achievement strategies. In using achievement strategies, the language user adopts a positive approach with what resources he or she has: approximating and over generalizing with simpler language, paraphrasing or describing aspects of what he or she wants to say, even 'foreignizing' L1 (first language) expressions (Compensating); using highly accessible pre-fabricated language he or she feels sure of –'islands of reliability' – to create stepping stones through what for the user is a novel situation or concept he or she wants to express (Building on previous knowledge), or just having a go with what he or she can half remember and thinks might work (Trying out). Whether or not the language user is aware of compensating, skating over thin ice or using language tentatively, feedback in terms of facial expression, gesture and subsequent moves in the conversation offer him or her the opportunity to monitor the success of the communication (Monitoring success). In addition, particularly in non-interactive activities (e.g.giving a presentation, writing a report) the language user may consciously monitor linguistically as well as communicatively, spot slips and 'favorite' mistakes and correct them (Self-correction). One of the aims of the Framework is to help partners to describe the levels of proficiency required by existing standards, tests and examinations in order to facilitate comparisons between different systems of qualifications. For thispurpose the Descriptive Scheme and the Common

Reference Levels have been developed. Between them they provide a conceptual grid which users can exploit to describe their system. Ideally a scale of referencelevels in a common framework should meet the following four criteria. Two relate to description issues, and two relate to measurement issues:

Description Issues

A common framework scale should be context-free in order to accommodate generalizable results from different specific contexts. That is to say that a common scale should not be produced specifically for, let us say, the school context and

then applied to adults, or vice-versa. Yet at the same time the descriptors in a common Framework scale need to be context-relevant, relatable to or translatable into each and every relevant context – and appropriate for the function they are used for in that context. This means that the categories used to describe what learners can do in different contexts of use must be relatable to the target contexts of use of the different groups of learners within the overall target population.

The description also needs to be based on theories of language competence. This is difficult to achieve because the available theory and research is inadequate to provide a basis for such a description. Nevertheless, the categorization and description needs to be theoretically grounded. In addition, whilst relating to theory, the description must also remain user-friendly – accessible to practitioners. It should encourage them to think further about what competence means in their context.

These criteria are very difficult to meet, but are useful as a point of orientation. They can in fact be met by a combination of intuitive, qualitative and quantitative methods. This is in contrast to the purely intuitive ways in which scales of language proficiency are normally developed. Intuitive, committee authorship may work well for the development of systems for particular contexts, but have certain limitations in relation to the development of a common framework scale. The main weakness of reliance on intuition is that the placement of a particular wording at a particular level is subjective.

Secondly there is also the possibility that users from different sectors may have valid differences of perspective due to the needs of their learners. A scale, like a test, has validity in relation to contexts in which it has been shown to work. Validation – which involves some quantitative analysis – is an ongoing and, theoretically never-ending, process.

The methodology used in developing the Common Reference Levels, and their illustrative descriptors, has therefore been fairly rigorous. A systematiccombination of intuitive, qualitative and quantitative methods was employed. First, the content of existing scales was analyzed in relation to

categories of description used in the Framework. Then, in an intuitive phase, this material was edited, new descriptors were formulated, and the set discussed by experts.

Next a variety of qualitative methods were used to check that teachers could relate to the descriptive categories selected, and that descriptors actually described the categories they were intended to describe. Finally, the best descriptors in the set were scaled using quantitative methods. The accuracy of this scaling has since been checked in replication studies. Technical issues connected with the development and scaling of descriptions of language proficiency are considered in the appendices.

There is, however, an important modification which must be made. The learner of a second or foreign language and culture does not cease to be competent in his or her mother tongue and the associated culture. Nor is the new competence kept entirely separate from the old. The learner does not simply acquire two distinct, unrelated ways of acting and communicating. The language learner becomes **plurilingual** and develops **interculturality**.

Respect of each language are modified by knowledge of the other and contribute to intercultural awareness, skills and know-how. They enable the individual to develop an enriched, more complex personality and an enhanced capacity for further language learning and greater openness to new cultural experiences. Learners are also enabled tomediate, through interpretation and translation, between speakers of the two languages concerned who cannot communicate directly. A place is of course given to these activitiesand competences, which differentiate the language learner from the monolingual native speaker.

References

1. Celce-Murica, M. & Olshtain, E. (2000). Discourse and context in language teaching: A guide for language teachers. Cambridge: Cambridge university Press.

2. Brown, J. D. (2005). Testing in language programs: A comprehensive guide to English language assessment. New York: McGraw Hill.

3. Folse, K. S. (2006). The art of teaching speaking: Research and pedagogy for the ESL/EFL classroom. Ann Arbor: University of Michigan Press.
4. Weir, Cyril. (1993). Understanding and developing language tests. Hertfordshire, UK: Prentice Hall
5. https://www.teachingEnglish.org.uk
6. https://www.verywellmind.com/what-is-motivation-2795378
7. https://www.fluentu.com/blog/educator/foreign-language-teaching/methodology/
8. https://moluch.ru/archive/129/35514/.
9. http://moramodules.com/ALMMethods.ht

20-YILLARNING OXIRI 40-YILLARNING BOSHIDAGI O‘ZBEKISTON MADANIYATI MANZARALARI (OMMAVIY AXBOROT VOSITALARI ILK SHAKILLARI)

ASLIDDIN NAMAZOV
ЎзДЖТУ сиртқи бўлим декани муовини

Tadqiq etilayotgan davr madaniyatini o‘rganishga bag‘ishlangan adabiyotlarni uch guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruhga o‘sha davr jarayonida nashr ettirilgan adabiyotlar, maqolalar va statistik ma’lumotlar kiradi. Ikkinchi guruhga o‘sha davrdagi ijtimoiy-madaniy jarayonlarni o‘rganishga bag‘ishlangan sovet mustabid tuzumi avjiga chiqqan davr (1942-1991 yillar) da, uchinchi guruhga esa O‘zbekiston Respublikasining mustaqillikka erishgani (1991yil) dan keyin chop qilingan asarlar kiradi.

Bolsheviklar XX asrning o‘ttizinchi yillarigacha siyosiy xokimiyatni to‘la o‘z qo‘llariga olish, barcha joylarda, jumladan milliy o‘lkalarda ham o‘zlarining strategik maqsadalariga xizmat qiluvchi proletar diktaturasini o‘rnatish, markazlashgan ma’muriy boshqarish tizimi bilan band bo‘ldilar. Shu bilan birga ma’orif, ta’lim-tarbiya, adabiyot va san’at xullas butun madaniyatning ushbu maqsadlariga xizmat qilishni ta’minlash ular ichki siyosatining asosiy vazifalaridan biriga aylana bordi. O‘sh davrda chop etilgan maqolalar va risolalar tahlili ko‘rsatadiki, ularda birinchidan, ijtimoiy tarixiy an’analar, milliy madaniyatning ta’siri kishilar ongi va turmush tarzida ham yuqori, shu bois ular bilan bolsheviklar tasavvuridagi «yangi proletar madaniyati» jiddiy tafovut saqlanib qolayotgani,

ikkinchidan, mamlakatda «sotsializm g‘alabasi» ni tezroq ta’minlash uchun «sinfiy dushmanlar», «yot unsurlar», «millatga aksinqilobchilar» ga qarshi kurash g‘oyasi keng targ‘ib qilingani oxir natijada ushbu g‘oya o‘zgacha fikrlovchi kishilarni, o‘zining milliy madaniy boyliklarini asrab qolishga intilgan ziyolilarni ommaviy quvg‘in va qatag‘on qilishga olib kelgani aks etadi.

Dastlabki davrda sovet davlati yangi tuzumni, madaniyatni «kechagi kun qoldirgan materiallar» dan qurishga intiladi. Bu o‘rinda Leninning, biz, «kapitalizm kechagi kundan bugunga meros qilib qoldirgan materialdan darhol, shu onda sotsializm qurmaqni istaymiz»,[251] degan so‘zlarini eslash mumkin. Biroq ijtimoiy-madaniy jarayonlarning ichki tadrijiy va asta-sekinlik bilan rivojlanish qonunlari ushbu «darhol, shu onda shiorini» rad etardi. «Darhol shu onda sotsializm qurish» faqat totalitar tuzumdagina amalga oshishi mumkin edi. «Eski materiallardan foydalanish» g‘oyasi tarafdorlari o‘lkamizda yetarlicha bo‘lgan.Masalan, «Nauka и просвещение» jurnalining xabar berishicha, sovet xokimiyatining dastlabki yillarida Toshkent va Samarqanddagi sovet maktablarida Xalq Maorifi Komissarligi tomonidan eski usuldagi diniy ta’limdan foydalanish yo‘lga qo‘yilgan.[252] Turkiston xalqlarining tarixiy-madaniy tajribalarini o‘rgangan sharqshunos olim P.P. Ivanov eski usuldagi maktablarda faoliyat ko‘rsatgan muallimlarini sovet maktablariga jalb qilish, bu borada ularni qayta tayyorlash va yangi ta’lim tarbiya metodlariga o‘rgatish masalasni qo‘yadi.[253]Biroq 20-yillarning oxiriga kelib totalitar boshqarishning o‘rnatilishi «eski materiallar» dan foydalanishga chek qo‘ydi. Shu tariqa «eski usuldagi maktab o‘qituvchilari» dan ta’limning yangi tizimida foydalanish haqidagi takliflariga rasmiy doiralar salbiy munosabatda bo‘ldilar. «За партию» jurnali esa 1927 yilda eski uslubdagi maktab o‘qituvchilariga qarshi kurashga chaqirdi. Bundan keyin ulardan foydalanish haqida so‘z ham bo‘lishi mumkin emas edi.[254]

[251] Қаранг: Ленин маданият ва санъат тўғрисида,-Т: Ўзравнашр, 1961-270-271 б.
[252] Қаранг: Наука и просвещение, 1922, №1.-с.45.
[253] Қаранг: Иванов П.П. Просвещение и учитель // Народное хозяйство Средней Азии, 1926, №8-9.-с.180-181.
[254] Қаранг: Алимова Д. Ўзбекистон маданияти тарихшунослигининг асосий йўналишлари // XX асрнинг дастлабки ўттиз йиллигида Ўзбекистонда тарих фани/тарихшунослик очерклари II-қисм.-Т.: Фан, 1934,-227-228 б.

Milliy madaniyatning boy tarixiy merosini o‘rganish, ularni ilg‘or rus xalqi madniyatidan bahramand bo‘lishga da’vat etish o‘zbek ziyolilarining ajoyib fazilatlaridan biri edi. Bu o‘rinda Fozi Olim Yunusov, Fitrat, Cho‘lpon, Qayum Ramazon, A Yo‘ldoshev, Ziyo Said, Sulaymon Azimov, Po‘lat Soliev, Nosir Saidov, Shohid Eson Musaev, A’zam Ayyub, Botir Fulomov kabi keyinchalik «xalq dushmanlari»ga aylantirilgan o‘zbek ziyolilarining asarlari va amaliy faoliyatini eslash mumkin.

Masalan, **Abdurahim Yo‘ldoshev** dastlabki ta’limni «yarim jadid» va yangicha maktabda oldi. Toshkent pedagogika bilim yurtida A.Fitrat bilan tanishadi, undan o‘zbek tili, adabiyotidan saboq oladi. Keyinchalik u tilshunos A.Vohidiy, jurnalist va adabiyotchi A.Raxmat, atoqli shoir Cho‘lpon, filolog olim Sh.Sulaymon bilan bir qatorda o‘zbek milliy tilini va madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan o‘quv qo‘llanmalari, risolalar, maqolalar chop ettiradi. Uning «O‘qish kitobi», (1935), «Alifboni qanday o‘qitish kerak» (1936), «Chalasavod maktablar uchun o‘zbek tili gramatikasi» (1936), «Alifbo» (1936), «Savodsizlar maktablarida o‘qish darsliklari» (1937), «O‘zbek tili darsligi» (1937) kabi asarlarida nafaqat o‘zbek tili qonun qoidalariga rioya qilish, shu bilan birga uni rus va boshqa ajnabiy tillar bilan boyitishda milliy xususiyatlarga amal qilish g‘oyalari ilgari oshirilgan. Ularda 1929 yili joriy etilgan lotin grafikasining sintaksisi bilan yaqinlik jihatlari; har ikki grafikadan unumli foydalanish yo‘llari bayon etilgan. A.Yo‘ldoshev «Qizil tamg‘a», «Yangi qishloq» to‘plamlarida esa mavjud tuzum tomonida turib «chalasavodlik» ni tugatishga intilgan bo‘lsa, u yoshlarni milliy ozodlik va madaniy taraqqiyot nuqtai nazaridan tarbiyalash zarurligini unutmadi. Aynan ushbu maqsadlari uchun u milatchi», «milliy ittihod» konrrevolyusion tashkilotning a’zosi sifatida 1937 yili qamoqqa olinadi.[1]

Totalitar tuzum barcha sohalarni o‘ziga itoat ettirib, ta’lim-tarbiya va maorif, adabiyot, san’at, ilm ustidan o‘z ta’sirini mustahkamlashga jon-jahdi bilan harakat qilayotganiga qaramay, milliy ziyolilarimiz ichida ijod erkinligi va milliy

[1] Қаранг: Турсунов И. Истиқлолга интилган қалблар нидоси. Т.: 1993.-21-26 б.

madaniyatni himoya qilishga, bu boradagi har qanday tazyiqqa qarshi olib borgan kishilar ham bor edi. Shunday ziyolilardan biri Ziyo Said bo‘lagan.

Ziyo Said jurnalist, hajvchi sifatida «Mushtum» jurnalida, «Turkiston», «Qizil O‘zbekiston», «O‘zgarishchi yoshlar», «Yer yuzi» kabi nashrlarda hamkorlik qilib milliy madaniyatni rivojlantirishga oid 150 dan ziyod dolzarb maqolalar va 20 ga yaqin asarlar yozgan. Uning «Mashq» (1928), «Endi nima qilmoq kerak» (1928), «Nima bo‘ldi tag‘in» (1929), «Kurash usuli» (1929), «Qonli kun» (1929), «To‘ralik sirtmog‘i» (1929). «Tarix tilga kirdi» (N. Safarov bilan hamkorlikda) (1932), «Oftob» (1935) kabi asarlari orasida mashhur bo‘lgan. Adib ushbu asarlarida sovet amaldorlarining kirdikorlarini, ma’muriy buyruqbozlik boshqarishini, milliy, ayniqsa teatr san’atini rivojlantirishga to‘sqinlik qilayotgan o‘zblshimchalik, qog‘ozbozlik, mansabga sig‘inish kabi illatlarni tanqid ostiga oladi. «Qonli kun» sahna asarida Nikolay podshoning Turkistonda olib borgan johilona siyosatiga qarshi yuzaga kelgan milliy ozodlik kurashi aks ettiriladi. «To‘ralik sirtmog‘i» asarida esa ma’muriy buyruqbozlik boshqarishining kishilar ongi va dunyo qarashiga, madaniy, ma’rifiy taraqqiyotga salbiy ta’siri ochib berilgan. Erkparvar va millatparvar adib 1937 yilgi qatag‘on qurboni bo‘ldi. Unga «Troskiyni tashviq qilgan, millatchilik ruhidagi pesalarni sahnalashtirgan, teatr ishini vayron qilgan aksinqilobiy millatchilik tashkilotining a’zosi: o‘z oldiga Sharqiy Sovet respublikalarining Ittifoqdan ajratib olishni maqsad qilgan; «Milliy ittihod» ning topshirig‘i bilan milliy nizo olovini yoqish, teatr faollariga taziyq o‘tkazish orqali teatr ishini barbod etishdek zararkunandalik bilan shug‘ullangan» deb ayb qo‘yilgan.[1]

[1] Қаранг: Ўзбекистон ДҲК арҳиви, II-22945-иш, 7-варақ; Ўша жойда, 1-2 варақлар; Сафаров Н, Устозим Зиё Саид,-Т. : Ад. ва санъат нашр., 1973.-18-21; 28-32 б.

СЎЗ БИРИКМАЛАРИНИНГ ЛЕКСИК ВА СИНТАКТИК ИМКОНИЯТЛАРИ

МАЙСАРА ДАНИЕВА
ҚВХТХҚТМОҲМ, ф.ф.ф.д., доцент

Аннотация. Мақолада сўз бирикмалари тузилишини тадқиқ қилиш учун луғавий бирликларнинг лексик ва синтактик имкониятларини фарқлаш ғоят муҳим эканлиги ҳақида фикр юритилади. Сўз бирикмаларининг структур-семантик тузилиши морфосинтактик, семантик ва мантиқий мазмун (концептуал) босқичларидан иборат жараён бўлиб, матн яратилиши шароитида лисоний воқеланишнинг қайси шаклда бўлиши услубий хусусиятлар билан боғлиқ. Мақолада сўз бирикмалари тузилишини тадқиқ қилиш учун луғавий бирликларнинг лексик ва синтактик имкониятларини фарқлаш ғоят муҳимдир деган хулосага келинди.

Калит сўзлар: луғавий бирлик, семантик структура, деривация, объект, референт, мантиқий пропозиция.

Сўзнинг лексик-грамматик табиати сўз бирикмалари структур-семантик тузилиши манбаидир, унинг маъно хусусиятларини аниқлашда сўзнинг худди шу жиҳатини эътиборга олиш лозим бўлади. Сўз бирикмалари тузилишини тадқиқ қилиш учун луғавий бирликларнинг лексик ва синтактик имкониятларини фарқлаш ғоят муҳимдир. Сўз бирикмаларининг структур-семантик тузилиши морфосинтактик, семантик ва мантиқий мазмун (концептуал) босқичларидан иборат жараёндир. Мантиқий жараёнда семантик структура ботинида предикатнинг аргументга нисбатан муносабати юзага келади. Бундай мантиқий пропозиция муносабатининг лисоний кўриниш олиши турлича кечади. Атрибутив сўз бирикмалари семантик структурасида, масалан, атрибутив муносабатнинг ўзидан ташқари, субъект-предикат, объект-предикат, субъект-объект, ҳол-предикат муносабатлари воқеланади. Демак, ягона пропозиция структураси икки хил кўринишда (предикатив ёки атрибутив шаклда) лисоний воқеланади. Нутқий ижод, матн яратилиши шароитида лисоний воқеланишнинг қайси шаклда бўлиши услубий хусусиятлар (масалан, услубнинг динамик ёки статик кўринишлари) билан боғлиқ. Турли деривацион моделлар қурилишига деривация назариясининг пайдо бўлиши ва ривожланиши ҳам хизмат қилди, бунинг

натижасида турли тиллар тизимларида иккиламчи тил бирликларининг белгиланиши, деривацион тузилмалар пайдо бўлиши ва турли хил формал операциялар ўртасидаги алоқаларнинг ўрнатилиши, шунингдек бу жараёнларнинг семантик хусусиятларини тадқиқ этишга замин яратади [2: 60].

Қуйида атрибутив сўз бирикмалари ифодалайдиган семантик-структур муносабатларни аниқлаш учун, даставвал, ушбу муносабатлар ифодасида маълум бир шаклнинг бирламчи ёки иккиламчи роль ўйнашини инобатга оламиз. Сўз бирикмаларида атрибутивлар етакчи от томонидан ифодаланаётган белги-хусусиятларга ишора қилиши ёки предмет-ҳодисалар ўртасидаги муносабатларни аниқлаштириши мумкин, улардан бири сўз бирикмасининг етакчи қисми, бошқаси эса атрибут томонидан ифодаланади. Шунга кўра, атрибутив сўз бирикмаларининг икки тури ажратилади ва уларнинг бирида предметларнинг туб хусусияти воқеланса, иккинчисида эса, предмет ва ҳодисалар ўртасидаги муносабатларни акс эттирувчи белгилар акс топади. Бирикманинг атрибутив қисми орқали ифодаланаётган белги аниқланмиш – предметнинг ажралмас, ички белгиси бўлиш билан бир қаторда, ушбу предмет – от учун ўткинчи, унинг моҳияти аниқланмайдиган белги бўлиши кузатилади. Бу каби фарқларнинг мавжудлиги сўз бирикмаларини турли семантик гуруҳларга тақсимлашг учун замин яратади. Бундай гуруҳлар қаторига қуйидаги семантик кўрсаткичларларга эга бўлган сўз бирикмалари киради:

- физик хусусиятларни ифодаловчи сўз бирикмалари (*red flower – қизил гул*);
- турларга ишора қилувчилар (*assessment program – баҳолаш дастури*);
- функционал белгилар (*electrical tea pot – электр чойнак*) кабилар.

Бирикма таркибидаги туб ва ўткинчи белгиларнинг ўзаро фарқланиши от номланишининг аталаётган объектга нисбатан турли референт муносабатида бўлишига асосланади. Тилга олинган биринчи ҳолатда референтнинг аниқлигига тингловчининг билим заҳираси воситасида

эришилса, иккинчисида эса аниқ муҳитда намоён бўлаётган белгиларга таянишга тўғри келади: *usepful job – useful with money → фойдали иш - даромади туфайли фойдали; clever boy – clever in behaviour → ақлли бола – одоби билан ақлли; small room – small in noise → кичик хона – кичиклигидан сершовқин,* etc.

Яна бошқа бир турдаги сўз бирикмалари нарса-ҳодисалар ўртасидаги турли муносабатларни ифодалайдилар ва ушбу муносабатлар бошқа ҳолатларда гап синтактик структурасида муайян кўриниш олиши мумкин. Шунинг учун бу турдаги сўз бирикмалари синтаксис ва лексик сатҳлар сарҳадида, оралиқ ҳудудда жойлашиши мумкин. Булар қаторига предикатив, эгалик ва ҳол мазмун муносабатларини ҳосил қилувчи бирликлар киради. Предикатив сўз бирикмаларининг ажратилиши бир оз шартли, чунки ушбу муносабатнинг мавжудлиги тузилмаларнинг фақат ботиний сатҳида кўринади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Даниева М.Дж. Отли сўз бирикмаларининг лингвистик мақоми. Инглиз тили мисолида. – Тошкент: Меҳридарё, 2018. – 112 б.
2. Курилович Е. Очерки по лингвистике. – Биробиджан: ИП “Тривиум”, 2000. – 456 с.
3. Менглиев Б. Ҳозирги ўзбек тили (кириш, фонетик сатҳ, лексик-семантик сатҳ). - Тошкент: Тафаккур бўстони, 2018. - 200 б.
4. Расулова М.И. Семантико-когнитивная модель лексических единиц. // Linguistics-II. – Ташкент: УзГУМЯ, 2011. – С. 50-59.
5. Сафаров Ш. Система речевого общения: универсальное и этноспецифическое. - Самарканд: Изд. им Г.Гуляма, 1991. – 171 с.

АНГЛИЙСКИЕ ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ЕДИНИЦЫ ЛИТЕРАТУРНОГО ПРОИСХОЖДЕНИЯ

НАФИСА НАСРУЛЛАЕВА
доктор филологических наук, профессор СамГИИЯ,
тел.: (91) 314-94-82,
e-mail: nafisa82@bk.ru

Аннотация. В настоящей статье приводятся английские фразеологические единицы, имеющие литературную этимологию. Иными словами, в статье анализируются английские фразеологические единицы, имеющие истоки в английской литературе. Важным вопросом является также исследование процессов и способов образования фразеологизмов, а также рассмотрение языковых единиц разных уровней как комплексных знаков, образованных в результате действия различных процессов порождения единиц во фразеологии, концептуализация знаний и представлений человека о мире.

Ключевые слова: фразеологическая единица, культура, художественная литература, образность, персонаж, этимология.

Актуальность темы исследования заключается в необходимости дальнейшего изучения семантических особенностей образных фразеологических единиц и их функционирования в произведениях английских писателей. Кроме того, актуальность исследования определяется интересом лингвистов к дальнейшему изучению целого круга проблем, связанных с формированием и изменением семантики разноструктурных средств языка, а также с динамическими процессами в языке, в том числе с эволюцией содержательных аспектов языковой системы, в частности в области фразеологической деривации литературного происхождения.

Актуальным становится изучение функционирования образных фразеологических единиц в произведениях английских писателей, а также использование единиц в коммуникативной деятельности человека, которые порождаются на разных уровнях языка, в частности в литературе. В области номинации словообразование и фразообразование базируются также на инволюции и переосмыслении [1,с.28]. Изучение устойчивых переосмысленных словосочетаний как результата преобразования

исходных фразеологических единиц (далее ФЕ), а также изучение истоков фразеообразования в литературе имеет давнюю традицию. Этими проблемами занимались Кунин А.В., Чернышева И.И., Керимзаде М.К., И. Ройзензон, А.М. Бушуй, Т.А. Бушуй, Ю.Ю. Авалиани, В.Н. Телия, А.Э. Маматов и др. лингвисты в области фразеологии.

Известно, что фразеология рассматривается как наука, изучающая значение, форму и употребление постоянных комбинаций словесных знаков, существующих в данном языке и функционирующих в речи его носителей, а также ограничения в сочетаемости слов и словесных значений, создающие эти комбинации [3, с. 5]. Причем «крылатые слова», пословицы и поговорки, сказочные формулы, исторические афоризмы и другие многообразные творческие произведения, лишь разлагаясь на элементы, утрачивая структурные признаки жанра, уподобляясь структурно фразеологическим единицам, становятся достоянием собственно фразеологии языка.

А.В. Кунин [2, с. 120] считает: «Фразеологическая единица (далее ФЕ) – это устойчивое сочетание слов, с полностью или частично переосмысленным значением». У ФЕ совокупность категориальных признаков иная, чем у слова. Признаки эти следующие: а) лексическое значение; б) компонентный состав и в) грамматические категории.

Изучение имен собственных в составе фразеологизмов в художественных произведениях вытекает из потребности их более глубокого понимания. Фразеологические единицы, отражая в своей семантике длительный процесс развития культуры английского народа, фиксируют и передают от поколения к поколению культурные установки и стереотипы.

Языковая картина мира в целом и главном совпадает с логическим отражением мира в сознании людей, но при этом сохраняются отдельные участки в языковой картине мира, к которым относится и фразеология; она своя в каждом языке. У каждой культуры свои слова. Чтобы считаться ключевым словарем культуры, слово должно быть общеупотребительным, частотным, должно быть в составе фразеологизмов. Практика показала, что

имена собственные - это важный источник информации, от умелого пользования которым зависит глубина проникновения в сокровищницу изучаемого языка.

Английская литература и устное народное творчество значительно обогатили английский язык, привнеся в него множество ярких, выразительных образов, вошедших в повседневную речь. Нередко имена персонажей романов, пьес, стихов или сказок в своем употреблении приближаются к нарицательным, обозначающим те или иные черты характера или поведения человека. Такие, например, как неуемное любопытство - peeping Tom - «чересчур любопытный человек». В легенде о леди Годиве, жене графа Мерсийского, рассказывается о том, что граф наложил непосильный налог на жителей города Ковентри. Когда леди Годива заступилась за них, граф сказал, что отменит налог, если леди Годива осмелится проехать обнаженной через весь город. Чтобы не смущать ее, все жители закрыли ставни своих домов. Единственный, кто стал подсматривать в щелку, был портной Том, которого тут же поразила слепота. Отсюда и значение этого фразеологизма .

Пьесы Шекспира явились богатым источником английской фразеологии. Во многих фразеологизмах, созданных Шекспиром, либо в цитатах из его произведений мы находим собственные имена, например:

«Hamlet» [Шекспир У. «Гамлет»]: To out-Herod Herod - «превзойти самого Ирода в жестокости»;

Hamlet with Hamlet left out - «Гамлет без принца Датского», т.е. что-либо, лишенное самой сути.

«Merchant of Venice» [У. Шекспир «Венецианский купец», 1610]:

A Daniel come to judgement - «честный, проницательный судья».

«Othello»: The green-eyed monster - (книжн.) «чудовище с зелеными глазами», ревность.

Cordelia`s gift - «нежный женский голос».

В современном английском языке шекспиризмы могут употребляться с некоторыми изменениями. Большое количество фразеологизмов, созданных Шекспиром вошло во всеобщее употребление, что свидетельствует и о лингвистической гениальности Шекспира и о его колоссальной популярности. Помимо Шекспира, многие другие писатели обогатили английскую фразеологию. Среди них в первую очередь следует назвать Джеффри Чосера, Джона Мильтона, Джонатана Свифта, Александра Попа, Чарльза Диккенса и Вальтера Скотта.

Чарльз Диккенс: an Artful Dodger - «прохвост, пройдоха» (прозвище карманника Джона Докинса в романе «Oliver Twist»); Barkis is willing! - «‘Баркис не прочь`, мне очень хочется» (выражение из романа «David Copperfield». Возчик Баркис неоднократно начинал этими словами свое предложение руки и сердца служанке Пеготти); King Charles`s head - «навязчивая идея, предмет помешательства, «пунктик» (выражение из романа «David Copperfield». Связано с увлечением полоумного мистера Дика Карлом I);

Д. Дефо: man Friday - «Пятница; верный преданный слуга» (по имени верного слуги в романе «Robinson Crusoe»); [Дефо Д. «Робинзон Крузо», 1719].

Дж. Пул: Paul Pry - «человек, сующий нос в чужие дела, чрезмерно любопытный человек» [Пул Дж. «Поль Прай»,1846].

Р. Л. Стивенсон: Dr. Jekyll and Mr. Hyde - «доктор Джекилл и мистер Хайд», человек, воплощающий в себе два начала - доброе и злое (по имени героя повести «The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde»). [Стивенсон Р.Л. «Странная история доктора Джекилла и мистер Хайда», 1886].

Р. Киплинг: the tail wags the dog - «хвост виляет собакой», подчиненный командует начальником («The Conundrum of the Workshops»)

Многие фразеологические единицы не были созданы самими писателями, но лишь благодаря последним получили широкое распространение в современном английском языке. Нередко в них

отражается история или традиция того или иного города, поселения. Например, выражение to fight like Kilkenny cats означает «бороться до взаимного истребления, не на живот, а на смерть». Несколько солдат из стоявшего в XVIII в. в городе Килкенни гарнизона связали для забавы двух кошек хвостами и перекинули их через бельевую веревку, чтобы понаблюдать за их дракой. Когда кто-то послал за офицером с просьбой прекратить эту жестокую забаву, один из солдат отрубил кошкам хвосты - и животные разбежались. На вопрос офицера, откуда взялись окровавленные хвосты, кто-то ответил, что две кошки дрались до тех пор, пока не съели друг друга до хвостов. «Members of Parliament and ladies of fashion, like himself and Fleur... now and then... going for each other like Kilkenny cats». (J. Galsworthy. «A Modern Comedy».)

Существуют фразеологические единицы, отражающие место того или иного района, города, села в общественном производстве или связанные с ремеслами, имеющими широкое распространение в определенных областях страны: Так возникло, например, выражение to grin like a Cheshire cat. Графство Чешир издавна славилось своими сырами. Клеймом фирмы, изготовлявшей один из сортов чеширского сыра, была улыбающаяся кошачья мордочка, в виде которой изображались головки сыра. Хотя данный фразеологизм появился очень давно, он стал особенно популярен после публикации книги Льюиса Кэрролла «Алиса в стране чудес».

Фразеологизмы с географическими названиями возникли по разным ассоциациям, среди которых можно отметить производственный признак, связанный с данной местностью (to carry coals to Newcastle «везти что-либо туда, где этого итак достаточно»), событие, происходившее в данной местности (Donnybrook Fair «шумное сборище, базар» - по названию ежегодной ярмарки, происходившей до середины XIX в. близ Дублина). Отметим также Shipshape and Bristol fashion - «в полном порядке»; Canterbury story - «длинный, скучный рассказ» (намек на «Кентерберийекие рассказы» Джеффри Чосера); Brummagem button - «фальшивая монета» (от искажен.

Birmingham); Colchester natives - «устрицы»; a wise man of Gotham - «недалекий человек, простак» и др.

Исходя из вышесказанного, можно сделать следующий вывод, что имя собственное, войдя в состав фразеологизма, приобретает значение и, будучи его компонентом, подчиняется тем же закономерностям, что и имя нарицательное.

Использованная литература

1. Крысин Л.П. Социальная маркированность языковых единиц. // Филологические науки. – М.: Наука, 2000. - №6. – С. 26-42.
2. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1986. - 336 с.
3. Ройзензон Л.И. Лекции по общей и русской фразеологии. Самарканд: Изд-во Самарканд. ун-та, 1973. - 223 с.

ЭРОН ФОЛЬКЛОРШУНОСЛИГИДА “افسانه” (“ЭРТАК”) СЎЗИНИНГ ИЛМИЙ АТАМАЛАРИ ВА УНИНГ СИНОНИМЛАРИНИНГ ҚЎЛЛАНИШИ

ЎТКИР УМАРОВ

ЎзДЖТУ медиа ва коммуникация факультети

Ўқув ишлари бўйича декан ўринбосари

Аннотация. Мақолада Эрон фольклоршунослигида “Афсона” (“Эртак”) сўзининг илмий атамалари ва унинг синонимлари ҳақида сўз юритилган бўлиб, Эрон фольклоршунослари, ёзувчилари, этнографлари ва илмий тадқиқотчилари бизнинг тушунчамиздаги “эртак” сўзини қандай қўллашлари ва “эртак” сўзига синонним бўлган “қисса”, “устура”, “ривоят”, “нақл” сўзларини ишлатилиши ва уларнинг маънолари, фарқлари, боғлиқликликлари ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: Афсона, қисса, устура, ривоят, нақл, аусона, шовгот, гапи шаб, тартибсиз достон, нотўғри ривоятлар, илоҳий эртаклар, қадимги баҳодирлар ҳақидаги эртаклар, ҳикояхои асотирий, Авесто, “Шоҳнома”, ҳикоячилар, ваъзчилар.

Эрон эртакларига хос бўлган жанр хусусиятлари ҳозирги кунга қадар алоҳида илмий тадқиқот объекти сифатида батафсил ўтганилмаган бўлиб, бунга биринчидан, эртакларни тўплаш, нашр этиш ва материалларни тавсифлашнинг анча кеч бошланганлиги, иккинчидан, бу бебаҳо мероснинг илмий аҳамиятига етарли даражада эътибор қаратилмаганлиги сабабдир.

Бизга маълумки, европалик тадқиқотчилар томонидан эртак ҳақида ва уларнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида кўпгина илмий ишлар амалга оширилган. Умумий маънода қадим замонлардан то ҳозирги кунгача эртаклар мавжудлиги кўрсатиб келинган. Шу ўринда, масалан, россиялик олим Е.М. Мелетинский шундай ёзади: “Эртак – оғзаки санъатнинг энг қадимги турларидан биридир. Бу халқ ижодиётининг илдизи синфий жамият юзага келмасдан олдинги даврга бориб тақлади ва ҳозирга қадар одамларнинг ҳамроҳи бўлиб қолиб, уларга жуда катта бадиий завқ бериб келади. Эртакнинг юқори поэтик қадрияти маълум жиҳатдан юз йилликлар давомида тўпланган фикрлар, тасаввурлар ва халқ ҳиссиётларини ифодалаши билан изоҳланади. Эртак – барча халқларнинг энг машҳур ва энг демократик турдаги оғзаки санъатидир[255].

Биз мазкур мақолада Эрон фольклоршунослигида “افسانه” (“Эртак”) сўзининг илмий атамаси ва унинг синонимларининг қўлланишининг умумий шаклда изоҳ беришга ҳаракат қилдик.

Эртак атамаси ҳақидаги масала мутахассислар ўртасида доимо бахс ва тортишувларга сабаб бўлган. Албатта, бу табиий ҳолатдир, чунки эронликлар ва форсий забон халқлар ўртасида бу жанр турли номларга эга ва бу масалани ўраганишда турлича атамалар қўлланилади. Шуни ҳам айтиб ўтиш лозимки, эртакчилар ҳозирга қадар тегишли равишда оғзаки насрга нисбатан илмий атамаларни қўллашни ҳақида айтиб ўтишмаган ва ҳозирча бир-бирига ўхшаш жанрлар ўртасидаги фарқларни тавсифлашмаган. Бу масала ҳақидаги мураккаблик яна шу билан боғлиқки, луғатларда ва ёзувчиларнинг асрларида

[255] Мелетинский Е.М. Герои волшебной сказки. Происхождение образа.- М.: Восточная литература. 1958. - С.3.

ҳам, халқ ва мутахассислар ҳам, улар бошқа турли жанрларни билдирса-да, барча атамалардан синоним сифатида фойдаланадилар.

“Эртак” атамаси оғзаки ижодиётда ва ёзма адабиётда турли хил ва вариантларда қўлланилади: “افسانه” (“эртак”), “قصه” (“қисса”) , “اسطور” (“миф”, “афсона”), “داستان” (“достон”), “روایت” (“ривоят”), “حکایت” (“ҳикоят”), “نقل” (“нақл”, “оғзаки ҳикоя”) ва ҳоказолар.

Маълумки, адабиёт тарихи бўйича, дастлаб ёзма адабиёт жанрлари ҳам турларга бўлинмаган эди. Вақт ўтиши билан уларнинг чегараларини олимлар белгилай бошладилар. Эрон фольклоршунослигидаги бу илм-фаннинг “ёшлигини” эътиборга олган ҳолда, халқ оғзаки ижодиёти тадқиқотчилари, бу жанрларини вазифаларини қадам бақадам чегараларини аниқлашлари ва уларнинг ўзига хос хусусият ва фарқларини белгилашлари лозим бўлади.

Сўз эртаклар ҳақида кетар экан, биз бу атаманинг китоблар ва оғзаки манбалар бўйича нафақат тарихий йўлини, балки фольклоршунослик нуқтаи назаридан ўзимизнинг илмий-асосланган фикрларимизни билдиришимиз лозим.

Шуниси қизиққи, “афсона” атамаси Эроннинг нафақат шаҳар, вилоят ва минтақаларида, балки ҳатто, алоҳида қишлоқларида ҳам турлича тушинилади. Эҳтимол, Эроннинг турли ҳудудларида қайд этилган фақат “афсона” атамаси ва унинг синонимлари махсус тадқиқот учун асос бўлиши мумкиндир. Чунки, Эронда “афсона” ва унинг синонимларига ҳануз кам эътибор қаратилган.

Эрон фольклори тадқиқотчилари асосан икки – “افسانه” ва “قصه” атамаларига суянадилар. Масалан, С. Ҳидоят, Ф.М. Субҳий, А Амини, С. Хумоюний, М. Ҳунарий, С. Беҳрангий, К.С. Ашкурий, К. Кермоний, С. Миркозимий, М. Мейҳандўст ва бошқалар ўзларининг эртаклар тўпламларида “афсона” сўзидан фойдаланганлар. И. Широзий, А. Фақирий, А.М. Гаррусий, М. Салимий каби тадқиқотчилар ўз асарларида “қисса” сўзини қўллаганлар. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, юқорида номлари

келтирилган тадқиотчилар “афсона” ва “қисса” сўзларини синоним сифатида келиши ҳақида фикрлар билдирганлар.

Эрон халқи ўртасида эртаклар ўзининг турли синонимлари туфайли кенг кўламда тарқалган, лекин улар, мамлакат олимлари ўртасида бахс предметига айланмаган. Шу билан бирга, баъзи тадқиқотчилар ўз тўпламларининг номларини маҳаллий лаҳжада берганликларини сезиш қийин эмас. Шундай қилиб, Эронда эртак ва унинг турлари, оғзаки насрда бошқа жанрлардан фарқи ҳақида махсус тадқиқотлар мавжуд эмас. Эрон эртаклари тадқиқотчиси У. Марзулф ўзининг “Эрон эртаклари кўрсаткичлари”да “қисса” ва “афсона” сўзлари ҳақида сўз юритиб, “афсона” сўзини қўллашни маъқул деб топган. Эронда бир неча маротаба бўлган ва Эрон фольклорини ўрганган бу тадқиқотчининг маълумотларига кўра, Ҳумайн шаҳрида “афсона” сўзи “аусона” деб аталиб, “қисса” сўзи ҳам қўлланилар экан. Ароқ шаҳри атрофига жойлашган Ғиёсобод қишлоғида эртак деганда “шавгот”, яъни “шав” (шаб- тун) ва “кот” ёки “гот” (“вақт” сўзининг қисқартирилган шакли) маъноси тушинилади[256].

Маълумотларга кўра, Эроннинг Кишм кўли ҳудудларида эртакни “чичико” деб аташар экан. Бу эса ўз ўрнида алоҳида тадқиқот учун асос бўла олади. Кишм эртаклари қадимги Эрон эртаклари билан боғлиқмикан? Нафақат бу савол, балки кўпгина бошқа масалалар ҳам ўз жавобини кутиб, кейинчалик эртаклар ҳам атама ва ҳам жанр сифатида кўриб чиқилиши лозим. Ёки Ҳурмузгон шаҳри яқинидаги Говбанд қишлоғида эртакни “гапи шап(б)” – кечги суҳбат деб атайдилар ва бу ҳам алоҳида эътиборни талаб қилади. Бироқ, кечги суҳбатлар, ўз моҳиятига кўра, ўша эртакларни билдириб, айниқса қиш тунларида эрмак ва тарбиявий мақсадларда ўтказилади.

Аввалари ва ҳозирги кунларда ҳам, эронлик қариялар ёки ёши унча катта бўлмаган маҳоратли ваъзхонлар кўпроқ Эроннинг қишлоқ ҳудудларида

[256] Қаранг: 148-147.ص.1992،تهران، ایرانی های قصه بندیتبقه .مرزلف،

эртаклар айтишади, ёшлар ва болалар эса эшитишади. Шу жиҳатдан инсониятнинг тарихий ривожланиши жараёнида халқ тафаккури ва фалсафаси шаклланишида эртак қаҳрамонлари ва персонажларининг роли каттадир. Эртаклар доимо халққа маънавий озуқа бериб, инсониятни яхши орзулар ҳақидаги ниятларга тўла янги ҳаёт қуриш йўлига йўналтирган. Ана шунинг учун ҳам, айнан ўзига тортувчи эртакларга бўлган бундай куч Фирдавсий, Низомий, Аттор, Жалолиддин Балхий, Жомий ва бошқа ўнлаб буюк шоирларни ўзига жалб қилган ва улар ўз асарларида анъанавий эртак ва унинг имкониятларидан фойдаланганлар. Эртакларга бағишланган мадҳияларнинг барпо этилиши ҳам бежиз эмас. Масалан, Ж. Балхий ўзининг эртакларга бўлган майлини шундай ифодалайди:

کودکان افسانه ها میاورند،

درودرافسانهشان بس سیروپند.

هزلها گویید در افسانه ها،

گنج مچو در همه ویرانه ها.

Таржимаси:

Жумбоқли ва сирларга тўлган

Эртаклар айтишади болалар.

Жуда кўп ҳазилларни улардан (эртаклардан) топ,

Вайроналарнинг барчасида хазиналар топ.

Эртаклар ва уларни бошқа оғзаки наср жанрлари билан боғлиқлиги ҳақидаги аниқ тасаввурларга эга бўлиш учун оғзаки насрнинг бошқа турли-туман шакллари билан танишиб чиқамиз. Масалан, “остур” (“миф”, “афсона”) сўзи М. Муин луғатида “афсона”, “қисса”, “тарқоқ (сочма) сўзлар” маъносида берилган[257]. Араб тилида кўплик шаклидаги “осатур” сўзи эртак, афсона, тартибсиз достон, нотўғри ривоятлар, илоҳий эртаклар ва қадимги баҳодирлар ҳақидаги эртаклар маъносини билдиради[258].

[257] Қаранг: 267 :موین، فرهنگ موین، تهران،1992/1371، ص

[258] Қаранг: .17-9 :واوستا سرحوش، استوه های ایرانی، تهران،1994/1373 ص

Эрон мифологияси ҳақида кўпгина асарлар яратилган. Биз асарлар ҳақида сўз юритмай, фақат афсона ва эртак ўртасидаги фарқларни кўрсатиб ўтиш мақсадида уларнинг баъзилари устида қисман тўхталиб ўтамиз.

Албатта, Эрон мифологиясининг аҳамиятга молик манбаларидан бири “Авесто” ҳисобланади. Мазкур ёдгорликда Яхшилик ва Ёмонлик худолари “Ахурамазда ва Ахримандан бошланиб, бошқалар, яъни ер юзининг барча сувларини бошқарадиган ва ўзида покизаликни мужассамлантирган Анахита худоси, тинчлик учун курашувчи ва девларга қарши бўлган Вирисранна, одамларни Ҳақиқат йўлига йўналтирувчи Митра худоси, уруш ахтарувчи Вайу, ёмғир худоси Татария, Ахурамазданинг ўғли Атар, саломатлик, озиқ-овқат, арзончилик худоси Ҳавма ва ҳоказолар билан якунланган жуда кўп маълумотлар мавжуд[259].

Фирдавсийнинг йирик ва машҳур китоби “Шоҳнома”да ҳам жуда кўп афсоналар мавжуд бўлиб, ундаги афсонавий қаҳрамонлар – Қаюмарс, Ҳушанг, Таҳмурас, Жамшид, Заҳҳок ва Фаридун кабилар баён этилган.

Ҳозирга қадар Эроннинг халқ мифологиясини фольклор жанр сифатида ўрганиш ҳақидаги асарлар мавжуд эмас. Эрон мифологиясини алоҳида мустақил жанр сифатида ўрганиш мумкинми? Бу савол жиддий жавобни талаб этади, чунки агар эртак бу эрмак, кўнгил-очиш бўлса, мифология қаҳрамонлар ҳаракатига ишонч, эътимодли муносабатни келтириб чиқаради. Шу манбаларда келтирилган маълумотлардан келиб чиққан ҳолда, шундай хулоса чиқариш мумкинки, эртакларнинг пайдо бўлишига афсоналар асос бўлган.

Эртакларнинг яна бир тури “ҳикояхои асотирий” (“афсонавий ҳикоялар”) бўлиб, оғзаки ижодиётнинг бу жанри нафақат ўрганилмаган, балки жуда кам тўпланган ва афсонавий тўпламларнинг битта ҳам нашри мавжуд эмас. Зеро, бу жанрларнинг ҳар бири тингловчиларга эстетик завқ беради ва тадқиқ этиш учун мустақил асос бўла олади.

[259] Қаранг: موین، فرهنگ موین، تهران،1992/1371، ص 267

“قصه”Қисса” оғзаки насрнинг жанри сифатида кўпгина хорижий ва рус фольклоршуносларининг тадқиқот объекти бўлган. Форсий забон оғзаки ижодиёти бўйича жуда кўп манбаларида ва архив материалларида “қисса”, “афсона”, “ҳикоят”, “ривоят” каби жанрларнинг аралашганлиги кузатилади. Бунга биринчидан, халқ оғзаки прозаси бўйича етарли илмий тўплам нашрларининг мавжуд эмаслиги сабабдир. Илмий нашрлар қанчалик кўп бўлса, улар атрофидаги бахс ва мунозаралар шунчалик кўп бўлади. Бизнинг фикримизча, бошланишни оғзаки диний асарлардан олган, асрлар давомида ваъзхонлар, ҳикоячилар томонидан айтиб келинган бадиий диний-китобий ва оғзаки қиссалар насиҳатомуз асарлар сифатида қабул қилинган.

Аслини олганда “қисса” сўзи арабча сўз бўлиб, форс луғатларида эртак сифатида изоҳланади. Бу сўз ўзбек адабиётида “қисса”, рус адабиётида “повесть” маъносида келади. Форс адабиётида эса, бу сўзни оғзаки ижодиётнинг атамаси сифатида қарашимиз лозим. “Қисса”да ахлоқий-этик ва диний-ибратли мотивлар устунлик қилади. Ўз моҳиятига кўра, “қисса”нинг асосий мақсади – диний таълимотлар орқали виждон, адолат, меҳрибонлик, самимийлик ва инсонпарварлик йўли бўйича жамиятни тарбиялаш ҳисобланади. Бироқ, диний қиссалар ҳақида сўз юритган тадқиқотчилар “эртак” сўзига жуда кам мурожаат этадилар. Биз эртакларда учратган композиция қиссаларда мавжуд эмас. Қиссалар “Бор эканда, йўқ экан...” сўзлари билан бошланмайди ва улар эрмак учун эмас, балки панд-насиҳат учун мўлжалланган.

Қиссалардаги воқеалар муболағалар, ғайриоддий уйдирмалар, тўқима композиция билан ифода этилган бўлса-да, халқ қиссаларни жону дили билан тинглайди ва уларга муқаддас ҳикоялар сифатида ҳурмат билан қарайди. Ўтган юз йилликлардаги жуда кўп қиссаларнинг сюжетлари пайғамбарлар, ислом дини, Қуръон, Пайғамбаримиз Муҳаммаднинг угитлари ва бошқа диний воқелар билан узвий боғлиқдир.

Қиссанинг бошқа жанрлардан фарқини англаш учун Қуръоннинг 175-сурасида келтирилган қуйидаги “фоксусил қисаса лаъаллахум

йатафаккаруна”, яъни “уларга бу қиссаларни айтиб бер ва улар англасинлар...” сўзларини келтириш лозим. Шу билан бир вақтда Қуръоннинг 88 оятдан иборат махсус “Қасас” сурасида Мусо ва Фиръавин ҳақидаги қиссалар ҳам мавжуд[260].

Бундан шундай хулосага келиш мумкинки, “афсона” ва “қисса” атамаларининг қатор фарқлари мавжуд. Биринчидан, эртакдаги сюжет эрмак, кўнгил очиш учун мўлжалланган, иккинчидан, эртакларда бир нозик “ёлғон”нинг борлиги, учинчидан, уларнинг шаклий фарқи, тўртинчидан, эртаклардаги диний бошланишнинг йўқлиги, бешинчидан, эртаклар барча ёшу қари, илмли ва илмсиз, аёл ва эркаклар учун айтилса, қисса асосан илмли ва зодогонлар, агар илмсиз бўлса ҳам ҳурматга сазовар қариялар учун мўлжалланган. Эртакларда муқаддас образлар кам ишлатилади, лекин шунга қарамай, қиссалар таъсирида баъзи эртаклар “бисмиллаҳи раҳмон-ир-раҳм” сўзлари билан бошланади.

“Афсона” билан “қисса” ўз шакли, сюжети, образлари билан фарқ қилса-да, уларда маълум бир боғлиқлик мавжуд. Зеро, ҳозирги вақтга қадар, “афсона” билан “қисса” вазифалари ўртасидаги чегаралар қўйишга уринишлар Эрон илм-фанида кузатилмаган.

Эртак сўзининг синонимларидан яна бири “ривоят” бўлиб, аксарият форсий забон тадқиқотчилар “афсона”, “қисса” ва “ривоят” атамаларини синонимлар деб биладилар. Ривоятлар асосини воқеалар ва тарихий шахслар, географик номлар ва ҳаёвонот олами ташкил қилади ва ўз шаклига кўра ривоятлар афсоналарга ўхшамайди. Эронда ҳанузгача алоҳида ривоятлар чоп этилган тўпламлар мавжуд эмас. Луғатларда эса, бу жанрга нисбатан аниқ нуқтаи назар йўқ. Лекин афсона ва ривоят ўртасидаги фарқларга қарамай, улар ўртасида умумийлик мавжуд бўлиб, бу соҳада ҳам чуқур тадқиқотлар олиб бориш лозим.

Россиялик шарқшунос И. Брагинскийнинг ёзишича, “ёзма адабиётни ташкил қилувчи афсона ва ривоятларни ҳикоячилар, ваъзчилар ўз

[260] Қуръон. Техрон, 1372-1993.Б. 384-385.

тахлитларида гапириб берадилар. Шундай қилиб, ёзма адабиёт ва оғзаки ижодиёт ўртасида ўзига хос оғзаки шакл мавжуд бўлган. Ёзма адабиётда мавжуд бўлган бундай оғзаки шакл асосини турли ҳажмдаги – кичик латифалардан то катта романларгача бўлган бадиий матнлар ташкил қилган. Бироқ бу матнлар кенг китобхонлар доираси учун эмас, фақат тингловчилар учун мўлжалланган. Бу матнларни аксарият ҳолларда ҳикоячиларнинг ўзлари ёзиб, кейин айтиб берганлар ва вақт ўтиши билан ҳикоячиларларнинг бу ёзганлари ёзма адабиётга айланиб, уларнинг қўлёзмаларини билимли одамлар ўқишни бошлаганлар.

Ҳозирги даврга қадар “нақл” (“нақл”, “оғзаки ҳикоя”) жанр сифатида форс фольклорида ўз ифодасини топмаган ва илмий адабиётларда маъқулланмаган. Битта дона ҳам тўплам нашр этилмаган. “Нақл” ўз шакли ва мазмуни бўйича “афсона”дан кескин фарқ қилади. “Нақл” ҳикояга анча яқин, лекин ўз бадиий хусусиятлари туфайли ҳикояга сал етиб бормайди. Лекин шу билан бирга, афсона ва нақл ўртасида маълум бир боғлиқлик мавжуд. Масалан, ижрочи эртак баён этиш жараёнида матндан узоқлашиб, унга бир нақлни киритади ва фақт шундай кейин эртакни бошлайди. Баъзида ҳикоячи катта бадиий ёки илмий аҳамиятга молик бўлган бир нақлга ё эртакнинг бошида, ёки эртакнинг охирида мурожаат этади. Афсуски, ҳозирги қадар фольклоршунослар масаланинг мана шу томонига ҳам эътибор қаратмаганлар.

Форс адабиётида “хотирот” (“хотиралар”, “ёдномалар”) атамаси ҳам мавжуд бўлиб, улар ҳам адабиётнинг бир жанри сифатида машҳурдир. У ёзма адабиётнинг жанрлари қаторидан жой олган бўлиб, бундай турдаги асар оғзаки адабиётда ҳам мавжуд. Лекин унинг тадқиқ этилишига ҳам етарлича эътибор қаратилмаган.

“Афсона” сўзининг яна битта синонимларидан бири “ҳикоят” (“ҳикоя”) ҳақида гапирадиган бўлсак, аввалги юз йилликларда биз олимларнинг тарихий ва фалсафий асарларида кўпгина эртакларни учратамиз. Бундай асарларда эртаклар “ҳикоят” ёки “ривоят” номи билан келтирилган. Ўз

фикрларини тасдиқдаш ёки ифода этилаётган воқеаларнинг ҳиссиётли таъсирини ўстириш учун Низом ул-мулк ўзининг “Сиёсатнома” асарида, Муҳаммад Ғаззолий ўзининг “Насиҳат ул-мулук” ва “Ажойиб уд-дунё” асарларида эртак ва ривоятлардан маҳорат билан фойдаланганлар.

Шундай қилиб, Эрон фольклоршунослигида “афсона” сўзининг кўпгина синонимлари бўлиб, “афсона” ва “қисса” атамалари форс илмий адабиётларда кўпроқ учрайди. “Қисса”, “ривоят”, “нақл”, “асотир” каби атамалар Эрон эртакларига нисбатан қўлланилса-да, уларнинг “афсона” билан яқиндан боғлиқлигига қарамасдан, Эрон эртакларини “афсона” деб аташ мақсадга мувофиқдир. “Афсона” сўзи эртак яратилган шаҳар, қишлоқ лаҳжасига қараб, турлича номланиши ҳам мумкин. Лекин эртак жанрида тадқиқотлар олиб бораётган фольклоршунослар, этнографлар, адабиётшунослар олдида Эрон халқ оғзаки ижодиёти жанрларини тартибга солиш, таснифлаш каби муҳим долзарб масалалар турибди.

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI
MEDIA VA KOMMUNIKATSIYA FAKULTETI

MODERN EDUCATION & RESEARCH INSTITUTE (BELGIYA)

XALQARO ILMIY-AMALIY ANJUMAN MATERIALLARI

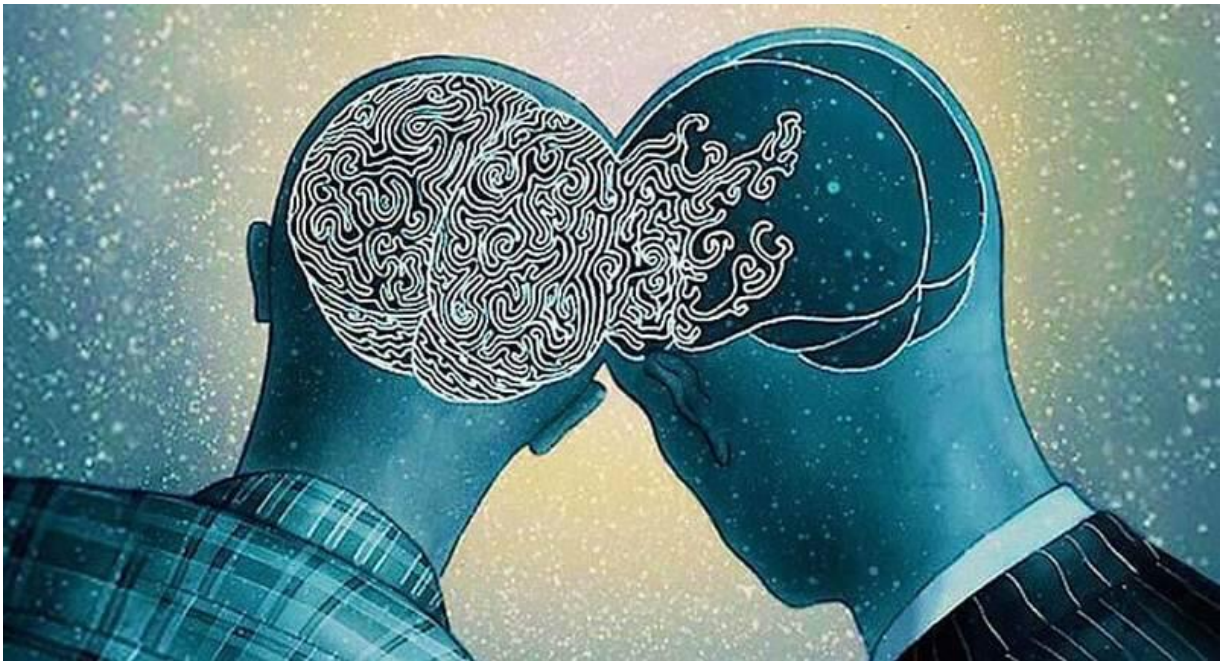

MEDIALINGVISTIKA RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

O'ZBEKISTON DAVLAT JAHON TILLARI UNIVERSITETI
MEDIA VA KOMMUNIKATSIYA FAKULTETI

MODERN EDUCATION & RESEARCH INSTITUTE (BELGIYA)

MEDIALINGVISTIKA RIVOJLANISHINING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA MATERIALLARI

II QISM. YOSH TADQIQOTCHILAR, IQTIDORLI TALABALARNING ILMIY TEZISLARI

*** * ***

МАТЕРИАЛЫ МЕЖДУНАРОДНОЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕДИАЛИНГВИСТИКИ

II ЧАСТЬ. НАУЧНЫЕ ТЕЗИСЫ МОЛОДЫХ ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ, ОДАРЁННЫХ СТУДЕНТОВ

Toshkent-2022

ЖАНРОВЫЕ ОСОБЕННОСТИ В ПОДГОТОВКЕ PR-МАТЕРИАЛОВ

БЕХРУЗА АКМАЛОВА
магистрант 2-курса УЖМК

Аннотация: *В данной статье рассматривается соотношение жанровых особенностей PR и убеждающих текстов, функционирующих в сфере связей с общественностью. Выявлены концептуальные качества в композиции и речевой структуре текстов. На примере жанров кейс-стори и заявления для СМИ проанализированы стилистические особенности PR-текстов.*

Ключевые слова*: Паблик рилейшнз, коммуникативные функции, PR-текст, типология, медиа текст, имидж, жанры, заявление, кейс-стори.*

На сегодняшний день сложно представить деятельность организаций без помощи PR. Данное направление конкретно рассматривает идеологию компаний и определяет коммуникативные функции их дальнейшего развития. Почему обращаться к специалистам по связям с общественностью настолько актуально в 21-веке? Ответ прост. Технологии развиваются, медиа пространство переходит в онлайн. Спрос потребителей на интересные предложения растет. Поэтому руководители компаний, предприятий и государственных структур, считают необходимым иметь при себе отделы по связям с общественностью, которые непосредственно налаживать положительные связи с широкой потребителями.

Не стоит забывать, что требования к специалистам по PR довольно высоки. Знание минимум одного или двух иностранных языков, умение писать и редактировать статьи и информацию в большом объеме, быть коммуникабельным, развивать ораторские способности и тому подобное. Но самое главное - умение писать качественный, привлекательный текст.

Подготовка материалов и направленность текста зависит от деятельности организаций. Например, комитет по статистике должен выпустить ежеквартальный отчет о достижениях в сфере продовольствия. Безусловно в документе будут присутствовать различные факты, цифры и статистика. Следовательно, от сотрудников пресс-службы требуется

выпустить исследовательский материал фактологического характера. Вопрос о типологии PR-текстов к настоящему моменту освещен всего лишь в ряде американских и российских источников. Тренер-эксперт ООН по PR А.Д.Кривоносов выделяет жанры[261]:

- оперативно-новостного характера: пресс-релиз, приглашение;
- исследовательско-новостного: лист вопрос-ответов;
- фактологического: факт-лист, биография;
- исследовательского: заявление;
- образно-новостного: байлайнер, поздравление, письмо.

Данная классификация в практическом плане определяет речевую специфику PR-текстов. Кроме того, помогает изучить типологию жанров медиа текстов в области паблик рилешнз.

Если исходить из широкого понимания термина “текст”, то и PR-текст не стоит ограничивать лишь словесной формой. В связи с быстрым распространением интернет-технологий и тенденцией к визуализации всего коммуникативного пространства изменяются каналы PR-коммуникации и характер PR-текстов[262]. Не стоит забывать, что характер отношений между текстом и реальностью, сближает PR-коммуникацию с рекламной, отличая их от журналистики: имидж, позиционируемый в PR, в большей степени стремится украсить реальность, нежели отражать. Таким образом, создается некий положительный образ организации и получается желательный результат.

В убеждающих жанрах, таких как заявление для СМИ и кейс-стори, субъект речи стремиться повлиять на адресата. Чтобы увидеть речевые алгоритмы, отражающиеся в композиционно-стилистических свойствах PR-текстов, рассмотрим речевые жанры, которыми представлены заявления для СМИ и кейс-стори. Заявление для клиентов содержит взгляд PR-

[261] Кривоносов А.Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций - 2-е изд., доп. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. - 288 с.
[262] Балахонская, Л. В. PR-текст: структура, содержание, оформление / Л. В. Балахонская. — СПб.: Свое издательство, 2015. — 198 с.

специалистов на кризисную ситуацию и направлен на формирование или корректировку представлений аудитории о происшедшем событии.

Пример — размещённое на официальной странице Facebook компании “Oqtepa lavash” заявление для потребителей по факту массового отравления.

Из хроники 6 июня 2019 г.

“4 июня в нашем филиале Сергели произошло печальное событие - отравление в нашем заведении. Наши руководители навестили пострадавших в больнице и возместили расходы на лечение и моральный ущерб. В данный момент мы проводим внутреннее расследование и устанавливаем точную причину инцидента.

Мы полностью берем на себя вину за случившееся и готовы нести ответственность. Но сейчас важнее всего помочь тем, кто пострадал.

Мы открыты к диалогу и обсуждению”.

Композиционное единство текста выстроена на пассивных конструкциях — в данном тексте *произошло, печальное событие, расследование, берем на себя вину,* являются инструментами для устранения кризисной ситуации действия. Именно пассивные конструкции несут в себе смысловой стержень заявления, в них же реализуется присущая PR-коммуникации селективность: внимание адресата привлекается к достигнутым результатам, в то время как процессуальный аспект предмета речи остаётся за кадром. В приведённом нами тексте рассказано о проведении проверки, изложены полученные сведения о ситуации и рассказано о принятых в отношении сложившейся ситуации мерах. Жанр кейс-стори в сфере бизнес-коммуникаций предполагает наглядный, снабжённый деталями рассказ о случае использования потребителем продукта или услуги. В большинстве случаев кейс-стори имеет положительный характер и используется в текстах печатной рекламы. Совершенно типичный, на наш взгляд, пример - рекламная компания платежного сервиса Payme, где пещерные люди пытаются разобраться с бытовыми проблемами современного человека. До появления современных платежных сервисов люди жертвовали временем и

личным комфортом, стояли в больших очередях. И все это для того, чтобы оплатить элементарные услуги: газ, свет, интернет или мобильная связь. Сегодня есть возможность совершать платежи, не выходя из дома.

С утра нет интернета, отключился телефон. Тут и сыпется образ современного человека, а на смену приходит опечаленный пещерный человек. Жизнь упрощена - на помощь всегда спешит платежный сервис. В данном примере присутствует типичная для коммерческого кейс-стори повествовательная структура, которая включает в себя три элемента: произошедший с представителем целевой аудитории случай — взаимодействие героя с продуктом— благополучный финал. Сюжетность жанра даёт широкие возможности вовлечения потребителей в восприятие информации; для этого важно, чтобы история была динамичной.

Таким образом, жанровые особенности PR-текстов, помогают определить, какие задачи должны выполнять медиа тексты в структуре паблик рилешнз. Ведь любая коммуникация стоится на правильном соотношении речи и письменного текста. Если медиа текст будет отвечать современным требованиям языка, его можно назвать успешным и принятым аудиторией.

ЛИТЕРАТУРА

1. Балахонская, Л. В. PR-текст: структура, содержание, оформление. — СПб., 2015. — 198 с.
2. Кривоносов А.Д. PR-текст в системе публичных коммуникаций - 2-е изд., доп. - СПб.: Петербургское Востоковедение, 2002. - 288 с.
3. А.А. Меньшиков. Связи с общественностью в кризисных ситуациях. Учебное пособие. // Комсомольск-на-Амуре 2013
4. Убеждающие тексты в сфере связей с общественностью: опыт интенционально-стилистического анализа // URL // https: // medialing.ru/ubezhdayushchie-teksty-v-sfere-svyazej-s-obshchestvennostyu-opyt-intencionalno-stilisticheskogo-analiza-statya-1//

ОГРАНИЧЕНИЕ ЯЗЫКА ВРАЖДЫ В СРЕДСТВАХ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ: ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ

МУХАММАДЗАКИР АХМЕДОВ
Студент УЖМКУз
ahmad.muhammadzokir@gmail.com

Аннотация

В статье автор, рассматривая эффективные способы ограничения языка вражды в СМИ приводит примеры ситуаций, где язык вражды проявляет себя при неправильной интерпретации информации.

Ключевые слова; язык вражды, факторы, цифровое пространство, интерпретация, комбинации, использование, последствия.

Annotatsiya

Ushbu maqolada muallif adovat tilini OAVda cheklashning samarali usullarini tahlilga tortar ekan, axborotni noto‘g‘ri talqin qilish oqibatida adovat tilining namoyon bo‘lishi bo‘yicha misollar keltiradi.

Kalit so‘zlar: adovat tili, omillar, raqamli olam, notog’ri talqin qilish, kombinatsiyalar, foyldalanish, oqibatlari.

С каждым годом медиапространство развивается и выходит на уровень выше. В развитых странах уже многие годы медиа стоит на повестке дня, вместо этим хорошо рассматриваются те факторы, которые перешли из реальной жизни в цифровое пространство и грызёт общество изнутри. Далее мы будем говорить об одним из этих факторов как «Язык Вражды». Многие связывают понятия свободы слова и язык вражды. Перед тем как рассмотреть эффективные методы ограничения языка вражды в СМИ надо правильно ответить на некоторые вопросы; что такое язык вражды и его виды? Проявление языка вражды в узбекских СМИ? Почему нужно ограничивать язык вражды, нужно ли это?

Язык вражды или же называют риторикой ненависти – (англ. Hate speech) дискриминационные слова в адрес какое-либо личности или группу людей. Язык вражды может появиться на основе этничности, национальности, социальное происхождении, религии, сексуальную ориентации или физическим особенностями и другим характеристиками человека или общество. Язык вражды это –

- призывы к насилию (то есть в связи с конкретной ситуацией, с указанием объекта насилия; провозглашение насилия допустимым средством в своих статьях, документах и т.п.; в том числе и в виде абстрактных призывов типа «Бей жидов!»);

- авуалированные призывы к насилию и дискриминации (пропаганда «позитивных», исторических или современных, примеров насилия или дискриминации; выражения типа «хорошо бы сделать с теми-то то-то и то-то», «давно пора …» и т.п.);

- создание негативного образа этнической или религиозной группы сопряжено не с конкретными обвинениями, к которым относятся другие пункты, а скорее передано (тоном текста или фрагмента текста);

- оправдание исторических случаев насилия и дискриминации (выражения типа «турки резали армян в 1915 году в порядке самообороны»);

- утверждения о моральных недостатках той или иной этнической или религиозной группы («евреи корыстолюбивы», «цыгане – обманщики» – отличать от утверждения культурной или

интеллектуальной неполноценности);

- упоминание этнической или религиозной группы, или её представителей как таковых в унизительном или оскорбительном

контексте (в том числе в уголовной хронике или просто при

упоминании этнонима);

- цитирование явно ксенофобных высказываний и текстов без

комментария, определяющего размежевание между позицией

интервьюируемого и позицией журналиста; аналогично –

предоставление места в газете для явной националистической пропаганды без редакционного комментария или иной полемики;[263].

Проявление языка вражды в узбекистанских СМИ. Неправильная интерпретация ситуации со стороны журналистов и блогеров разжигает

[263] Язык вражды против общества: (сб. статей) Галина Кожевникова. Язык вражды после Кондопоги / сост.: А. Верховский. – М.: Центр «Сова», 2007. – 259 с.: табл. (Научное издание)

ненависть к какому-либо личности или общество. Вражда и агрессия в соц. сетях идёт именно по причине открытых оскорблений, причем не от тех людей, которые находятся в эпицентре (им совсем не до этого), а от диванных критиков, которые не удосужились овладеть более обширной информацией о странах-участницах, не имеют знаний исторических событий, привлекших к открытому конфликту, не рассуждают холодным разумом, а поддаются всеобщей толпе, создаётся хаос. Например: Министерство юстиции Узбекистана предложил ввести штраф для должных лиц за неиспользование государственного языка в процессе работы. Согласно статье 4 конституции, государственным языком Республики Узбекистан является узбекский язык. Соответствующий законопроект уже разработан и опубликован на портале СОВАЗ для обсуждения.[264] Неправильная интерпретация этой новости я встретил на сайте "Вести.Uz". Сайт сделала пост под названием «В Узбекистане хотят штрафовать за язык Пушкина»[265] это статья вызвало недовольство среди русскоязычных граждан Узбекистана. Не поняв суть предложенного нового закона люди начали активно обсуждать с разной точкой зрения. Приведем примеры из комментариев;

1. «Вот я так и думал -что все это выдумывают работники гос органов бюджетники… по другому они говорить и писать не могут… от этого зависит их зарплата… которые боятся если все бумаги будут на узбекском да ещё на латинице их оттуда быстро попрут с работы… до России вам ещё далеко... 3 миллиона узбеков в России и никто им ничего не запретил... даже памятник И.А.Каримову поставили… Всем здоровья… вчера был день 54 годовщины землетрясения в Ташкенте… советую почитать… »**[266]**

2. «Ну, Вы чиновники, ваши дети учатся в русских школах и это вам выгодно, вы мошенники, алчные. Если бы небыло русского языка вы все в данное время жили бы как афганцы, ходили бы в своем вонючем чабане. За

[264] https://regulation.gov.uz/oz/document/17095 дата обращения 24.04.2022.
[265] https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/#comments дата обращения 24.04.2022.
[266] https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/ - comment-31036 дата обращения 24.04.2022

годы мустакиллик вели узбекский язык, позже латынский алфовить, чего добились народ стал тупым, наши дети стали тупыми. Что латинский алфавит ваш родной, ничего подобного. Вы сволочи, шовинисты, хотите одурачить народ, к сожалению вам это удалось. За всеми этими стоят деньги. Ваше место к виселице…»[267]. Выше приведенных на примере комментариях можем понять, как разжигает язык вражды и может привести недоразумениям и разногласиям неправильная интерпретация какого-либо явления и ситуации. Использование языка вражды угрожает не только нанесением эмоциональных травм дискриминируемой группе людей, но и она даёт позволение самой дискриминации. Его распространение и использование имеет свои негативные последствия; конфликты между разными этническими общностями, межэтническими, межрелигиозными, этноконфессиональными, этнополитическими, конфликты стереотипов и столкновение идей.

Исходя вышеуказанных понятий и примеров можем понять на столько опасен язык вражды для общества. По моему мнению риторику ненависти практически невозможно запретить ни где. Даже если в ходе ограничения мы обрежем языки, то она будет выражаться жестами. Законодательное ограничения не дадут никакого эффекта потому, что существуют миллионы комбинации выражения ненависти и это значит, что существуют миллионы обходы закона касавшееся ненависти. Их всех «про модерировать» почти невозможна. Человек приобретает различные поведение по ходу жизни, и эти поведения усваиваются в разных возрастах человека. Для утилизации языка вражды мы должны составить обратить внимание на вырастающую поколение. Сделать так, чтобы до того, как понятия язык вражды не проникло в природу ребенка, мы должны дать ему понять, насколько плох язык вражды, должны внедрит то, что своё мнение иметь и выражать это прекрасно, но нужно и уметь его выражать. Нельзя под прикрытием

[267] https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/#comment-31003 дата обращения 24.04.2022

выражения своей точки зрения оскорблять других людей или целую группу людей, это неправильно. Язык общения — это эволюционное средство достижения взаимопонимания и компромисса без обращения к насилию. Ограничение свободы слова в любую сторону провоцирует выражение его в иных формах, в основном в действиях насильственного характера. Переход от слов к насилию - однозначный признак деградации, неумения услышать собеседника/оппонента, оставить ему право на собственную точку зрения, хотя бы и в виде словесного выражения ненависти. За эмоциями важно видеть суть, сохранять самообладание и рассудок, избегая соблазна ответить ненавистью.

Литература

1. Язык вражды против общества: (сб. статей) Галина Кожевникова. Язык вражды после Кондопоги / сост.: А. Верховский. – М.: Центр «Сова», 2007. – 259 с.: табл. (Научное издание)
2. https://regulation.gov.uz/oz/document/17095 дата обращения 23.04.2022
3. https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/#comments дата обращения 24.04.2022.
4. https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/ - comment-31036 дата обращения 24.04.2022
5. https://vesti.uz/v-uzbekistane-hotyat-shtrafovat-za-yazyk-pushkina/comment-page-5/#comment-31003 дата обращения 24.04.2022

THE FUNCTIONING OF LANGUAGE IN MEDIA

SITORA JURAYEVA
2nd year student,
Media and Communication faculty, UzSWLU

The way that the media is presented to the people exerts a profound influence in every way. The principal objective of media content is to get the consumers to see things in a certain light. There are various language rules and tendencies that are used in different forms of media.

All forms of media has its own language and unique characteristics. In this article an effort will be made to point up the importance of language within audio broadcast, digital media and press.

Audio Broadcasts encompasses any form of media that is primarily consumed through listening. The most common example of this is Radio programming. The key code in the language of radio is verbal and to understand the meaning of words, it is necessary to pay attention to what words are used in a radio production: vocabulary and grammar as well as the way in which specific words are used: dialect, accent, stress, intonation etc. The language of radio considers more than just the spoken word and requires an understanding and critical analysis of a range of technical and cultural codes that are significant in terms of constructing meaning. For example, the way in which sound is recorded and edited is crucial in terms of both creativity and meaning.

The ear is not a very intelligent organ. It processes information relatively slowly and even then it only sometimes gets it right. Radio broadcasters are often advised to use the principle of KISS when they are doing their job – 'Keep It Simple, Stupid.'

Unlike film, television, computer-based media or the print media, radio cannot be seen. Unlike a newspaper, it cannot be held in the hand and read over and over again.Television can signify meaning through images. Radio has only sounds.

Workers in the industry do not, however, regard this as a limitation. To them, the power of the human imagination liberated by radio is far greater than the visual stimuli of the other media. Radio communication exists in time. Radio takes time to be heard and it is impossible to go back in time. You need to hear it right the first time because it will not be repeated. This is different to newspaper communication, say, which exists in space. A newspaper devotes space to stories; it takes up space at the breakfast table and, like the table, it is a physical object. The reader can range backwards and forwards freely over material he or she wishes to check or re-read. With video recorders, viewers can do the same with television.Radio, on the whole, tends to be heard only once. The codes of radio language consist of words, sound effects, music and silence. These are shared to some extent with television and film, but radio uses them in rather different ways.

Words are signs that stand for something else.The word ‘apple’ does not look anything like the fruit that grows on trees. It is a sign within the semiotic language of signs. Radio relies on collections of these word signs as symbolic codes to communicate meaning. Words on radio are spoken.This makes them different to words printed on a page because extra layers of meaning can be added.

Words are a human invention,but there are many other sources of sound, too.Many of these are indirectly caused by people for example, vehicles, construction work or the beeps at traffic lights. There are many more that occur naturally in the real world – birdsong, trickling streams, various forms of weather. Sounds do not exist as themselves, however: they are always caused by something. In a very real sense, they can be said to stand for something. In radio, a very wide range of sounds is used to generate a variety of different meanings.

In the same way that television and film producers select certain images, radio producers select certain sounds. They construct these in logical orders to create meaning. Some sounds are included or stand out because the producer believes they are important. Other sounds are softer or left out altogether.

Ships’ fog horns, whistles that rise in pitch, bells and horns are some examples of sounds that can be used to generate meanings or moods.

There are a number of ways in which sound can be used.The American academics Edgar Willis and Camille D’Arienzo classify sound into three main functions.

• Action sounds are created by some kind of movement, such as a car racing by or a jet passing overhead.

• Setting sounds, such as the twittering of birds or the crashing of waves, indicate the surround-ings or the setting. Some go even further to suggest particular details such as the time -the hooting of an owl is used to signify night.

• Symbolic sounds are meant to suggest an idea, particularly in a fantasy. Willis and D’Arienzo give the example of a rising note on a slide whistle representing Pinocchio’s lengthening nose in a radio adaptation of the children’s story.

Music can signify something beyond itself, in the same way that sounds and words do. For example, a saxophone solo can stand for city nightlife. However, music is also just itself. It is very difficult for anyone to say what a piece of music means. It can build up emotions; it can move people to tears. Music can never be said to mean something, however, in the way in which the word ‘apple’ means the fruit of a tree. Unlike words, music can be enjoyed as complete meaning in itself, without having to refer to anything else.

Of course, a great deal of music also makes full use of words. Songs deal with a very wide range of emotional and even intellectual expression. However, music alone also has its own unique way of communicating.

The American comedian Jack Benny cultivated a reputation for being a penny-pinching miser. In one famous radio comedy skit, Benny was confronted with a mugger on the street.The mugger says,’Your money or your life!’There is a prolonged silence from Jack Benny. Then, as the studio audience responds to the silence, they begin to laugh and applaud. It is dawning on them that Benny must be thinking hard about which to choose.

Just as sound effects can signify meaning, so, too, can their absence. In this usage, silence can actually function in the same way as noise.The sudden blanking of all sound sources can be used, in a drama for example, to signify a switch to a character’s internal thoughts or the passage of time between two scenes.

Digital media is any media that encodes a ‘machine readable’ formats. Digital media can be created, viewed, distributed, modified and reserved on electronic devices. For example, any form of digital message, picture, video, (video games) or any form of social media platform. Digital media is still developing every day for most places. Turkey, Iran, Pakistan, China, Vietnam, and North Korea are 6 countries that don’t allow social media. There’s about 4 billion people (mostly in developing countries) that don’t have access to the internet. In the research by World Economic Forum, it was found that the four main reasons people have stayed offline are infrastructure, affordability, skills and awareness, cultural acceptance, and local adoption and use. The World Economic Forum is trying to

get the government to show new policies that will help with finances to set up public WIFI for those who can't afford it. (Luxton)

There are three mediums to Digital Media Grammar including, media grammar literacy, media content literacy, and media medium literacy. They all form a specific view for the audience to engage with. "You need to have some understanding of specific workings of individual media."(Meyrowitz) Media grammar literacy has the power to make individuals view a person, place, or thing, either in a certain way or in a way that the sender wants you to think.

For example, in 2017 Kendall Jenner does a Pepsi commercial which is a controversy due to the fact they used imagery of marches from a protest for the Black Lives Matter Movement and how then Kendall Jenner a white woman hands a police officer a Pepsi can and he grins in approval, the crowd then cheers. People saying that "this is nothing from their experiences with protests." The people saw it to be trivializing, Pepsi then apologized saying, that was not their intention to "make light of any serious issue." That's one example of how media grammar can make you perceive things in different ways than intended. (Wang) (Victor)

Tendencies of digital media that seem to not change are; the fundamental rules which then lead to mass marketing, having fame work, and pulling at emotion. The people taking in the information that commercials, etc. Are throwing at us are the ones who decide if we like it. Ads that stick out to the consumers, such as catchy jingles or ones that trigger your emotion will be stuck in a consumer's mind so when they see the product they will be more likely to purchase it. Many commercials nowadays include famous people and since consumers typically look up to said people they will want to be like them, and have the item that's being endorsed. Even though media is changing on a day to day basis, these "fundamental rules" seem to work in marketing so they stick.

The text of printed newspapers and electronic versions of newspapers and magazines consist of different rubrics, types of text, for example, interviews, reports, commentaries etc. The periodical press or information messages in the

Internet specialize in various topics such as politics, fashion, sport, computer, cars etc. Therefore such notion as the language of the press is not simple and homogeneous. E.O. Mendzheritskaya remarked that the language of the press as a kind of discourse is not restricted with the limits of mere public announcements but presents thinking by means of a concrete language taking into consideration verbal and cogitative reality. Apart from the fact that journalistic genre influences the audience it also shapes public opinion and political consciousness.

All publishing material is divided into the following groups: informative, analytical and publicistic. The given above division is very relative. Recently journalistic genres have interconnected and mixed. Along with an active statement of new information the language of the press conveys comprehension, generalization, evaluation and typification of the given facts of reality.

It is possible to manipulate social consciousness by means of putting special emphases. This makes it possible to assert that the language of the press, for example, German press is fraught with ideology. Concepts are updated in the ideologically determined language of the press: "something determines some principally important for people's existence and communication (including speech) phenomena in the shape of an image; it has both universal and nationally determined importance and temporal stability"

The characteristic feature of the language of the press is piling up of nominative constructions with complex attributive groups. The usage of such constructions aims at containing in a text message as much information as possible. There is a tendency to use incomplete sentences instead of compound ones. In the opinion of H. Elsen , the question is not in the compression of information to save time and place but "in giving the appearance of a concise range of news" to avoid a critical approach to the content of the given material.

The headlines in particular consist of the parts of sentences and elliptical constructions to attract reader's attention. The choice of linguistic means and lexical units depends on the subject matter which demands the knowledge of specific technical and special terms, for example, economics, weather forecast, etc.

The language of the press often uses randomly formed words to support the tendency to the violation of cognitive and speech stereotypes. While everyday occasionalisms usually appear spontaneously in oral speech and are not registered anywhere, individual and stylistic ones in journalistic genre are the results of a deliberate creative process. They are met in media reports and fulfill a certain stylistic function. In terms of their artistic value they resemble metaphors. The essence of their creation consists in the revealing of new meanings in a word, in the creating of an expressive image with the help of a minimal number of linguistic means. Individual stylistic neologisms are original and peculiar and the author does not aim to bring the invented words into usage. These nonce-words serve as expressive means within a certain context of an article.

Occasionalisms are often used in the headings and subheading of articles for attention compelling function. The subheading of the article performs informative function and summarizes the content of an article. Therefore compound nouns are used in these parts of an article to compress or condense information and thus attract reader's attention and awake an interest to read the article. Occasional words in headings and subheadings are in strong position of a text. The heading introduces the text, awakes readers interest and desire to read it, gives preliminary information about it.

From the point of view of a lexical content, the messages in the press are becoming appellative and bear subjective nature. It is possible to distinguish among the messages which are aimed at presenting of new information, shaping of a reader's opinion or addressee's amusement. None of the texts performs only one function or is monofunctional. The messages of the press which have objective character and first of all serve to inform a reader about current events are seldom without evaluation.

All forms of media have different grammar tools, but the aim is to always get the viewer, to see and understand what the creator wants. This is not always a good thing; news station and other form of media can have political or other ambitions. Most media are bias to something, they are companies after all. It

is the job of the reader the viewer or the watcher to detect and reflect these things. No matter if you are talking about advertisement companies using digital media to tug at heart strings, or if you are talking about crowd manipulation it's important to understand who benefits from your understanding of media.

References

1. http://culturca.narod.ru/radio.htm
2. Pavlik, John V., and Mcintosh, Shawn. Converging Media: Introduction to Mass Communcation. Oxford University Press, 2017.
3. Victor, Daniel. "Pepsi Pulls Ad Accused of Trivializing Black Lives Matter." The New York Times, 5 Apr. 2017, http://www.nytimes.com/2017/04/05/business/kendall-jenner-pepsi-ad.html.
4. Wang, Yih-heng. "Media Grammar Literacy." 28 Jan. 2015, http://sites.psu.edu/comm411spring2015/2015/01/28/media-grammar-literacy-8/.
5. Yuan, Yuan. "Media Grammar Literacy." 27 Jan. 2015, http://sites.psu.edu/comm411spring2015/2015/01/27/media-grammar-literacy/.
6. Jaques , Liz. "Digital Media May Have Changed the Game but It Hasn't Changed the Rules." 19 Nov. 2015, http://www.newsworks.org.uk/Opinion/the-internet-may-have-changed-how-the-game-is-played-but-it-hasnt-changed-the-fundamental-rules.

OAV JAMIYAT MA'NAVIY TARAQQIYOTINING MUHIM ELEMENTI SIFATIDA

YUNUS ISMAILOV
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
Internet jurnalistika va ijtimoiy tarmoqlar fakuteti talabasi,

NARGIZA MIRZAYEVA
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti
O'zbek tili va adabiyot kafedrasi katta o'qituvchisi, ilmiy rahbar

Annotatsiya. Mazkur maqola ommaviy axborot vositalarining kuzatuvchilari kamayib borayotganligi, axborot tezkorligi va jamiyat ma'naviy taraqqiyotining muhim elementi sifatidagi rolini tadqiq etishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Media, internet, TV, radio, OAV, axborot, bosma nashrlar.

Bugungi kunda dunyo shiddat bilan o'zgarmoqda. Barcha sohalarda axborot olish va uni yetkazish, ta'sirchan jamoatchilik fikrini shakllantirish zaruratga

aylangan. Ommaviy axborot vositalari hozirgi davrda, eng asosiy, qudratli va ta’sirchan mafkura vositasidir. Chunki ommaviy axborot vositalari ommaning o’ziga xos tarbiyachisi, muhim tadbirlarning tashkilotchisi, dolzarb muammolarni hal qilishning ta’sirchan quroli bo’lib xizmat qiladi. Aynan ommaviy axborot vositalari doimo demokratiya va so’z erkinligining o’ziga xos o’lchovi, ko’rsatkichli bo’lib kelgan. Erkin va mustaqil ommaviy axborot vositalari demokratik taraqqiyotni rag’batlantiradi va mustahkamlaydi.

XXI asr bevosita axborot, kompyuter asri bo’ldi. Bu jarayonda taraqiyyot shu qadar jadallashdiki, uni aniq raqamlarda ifodalash mushkul. XIX – XX asrda axborot oqimi tomchi misoli bo’lgan bo’lsa, XXI asrda ummonga aylandi. Hozirga vaqtda ma’lumot shu qadar ko’pki, hatto xabarni oxirgacha o’qishga toqatimiz yetmaydi. Bundan tashqari, o’z vaqtida asosiy axborot vositalari bo’lgan TV, radio hamda gazetalardan tobora uzoqlashmoqdamiz. Sabab nimada? Sabab shuki, bugungi kunda ularning o’rnini internet platformalari va undagi kanal hamda saytlar to’laligicha egallamoqda. Undagi qulayliklar:

1. Vaqtning ahamiyatsizligi (ya’ni xohlagan vaqt kuzatish mumkin).
2. Inson faqat o’ziga kerakli va o’zini qiziqtirgan ma’lumotlarni oladi.
3. Reklamalardan anchayin holi.
4. Joy, chegara tanlamaydi, internetga ulana oladigan telefon bo’lsa kifoya.
5. Bir vaqtning o’zida bir nechta saytlar bilan xabarlarni ongli ravishda tahlil etish imkonyatini yaratib beradi.

Shu o’rinda savol paydo bo’ladi: “Ommaviy axborot vositalari, xususan, bosma nashrlar auditoriyasining kamayib ketayotganligi nimada?”. Hozircha bu haqida chuqur ilmiy tahlillar mavjud bo’lmasada, taxminlar anchagina. O’z nuqtai nazarimdan yoritadigan bo’lsam, ommaviy axborot vositalarini kelajakda anchayin sinovlar kutib turibdi. Negaki, hozirgi axborot ummonidan 50 barobariga ko’tarilish ehtimoli bor. Biroq hamma zamonlarda har bir OAVning o’ziga yarasha iste’molchilari bo’ladi. Bu internet oqimi sababli TV, radio, gazetalar yo’qolib ketmaydi degani. Shu bilan birgalikda keying asr avlodlarini katta taxmin bilan sinov kutib turibdi. Bu haddan ortiq ochiqlik, oshkoralik sinovi. Jarayonning

qanday bo’lishini tasavvur qilayapsizmi? Nazarda tutilgan jarayonda media va axborot xavfsizligi haqida so’z yuritilmoqda. Bunday salbiy jarayonlar kelajak avlodga xavf tug’dirmasligi uchun quyidagilarni amalga oshirishimiz kerak:

1. Maktab va o‘rta ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan o‘quvchilarga axborotdan to‘g‘ri foydalanishni o‘rgatish lozim (Sir emaski, hozir 3 yoshli bola bemalol You Tubeda multfilm tomosha qila olyapti).

2. Xabarlarni yozish, bloklash, ya’ni xavfsizlashtirish ko’nikmasini shakillantirish.

3. AT, IT mukammal o’rgatish.

4. Ommaviy axborot vositalarini sifatini yuqori darajaga olib chiqish.

5. OAV da reklamalarni kamaytirish.

6. Aniqlik va tezkorlik.

Ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish deganda yuqorida aytib o'tilgan vositalar yordamida jamiyatdagi ommaviy axborot vositalarini to'g'ridan-to'g'ri takomillashtirishga qaratilgan harakatlar tushuniladi.

Rivojlanish uchun ommaviy axborot vositalari ta'lim, sog'liqni saqlash, biznes, tabiiy ofatlarni bartaraf etish, korruptsiya, ozchilikning vakolatlarini kengaytirish va boshqa mahalliy rivojlanish maqsadlari qatorida qo'llanildi. Shu bilan birgalikda ommaviy axborot vositalarini rivojlantirish, takomillashtish va rag’batlantirish bo’yicha 27-iyun – Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kuni deb belgilandi.

Axborot oqimi qanchalik kuchaymasin, insonyat uning boshqaruvchisi bo’lishi kerak. Buning uchun, albatta, kuchli bilim va doimiy izlanish talab etiladi. Bir so’z bilan aytganda, axborotning insoniyat hayotdagi o’rni va ahamiyati mutlaqo o’zgacha tus olayotgan bir sharoitda OAVning millat va davlat manfaatlariga xizmat qilish, fuqarolar ongini shakllantirishdagi to’laqonli faoliyatiga doir taklif va xulosalar ishlab chiqish bugun soha oldida o’z yechimini kutayotgan muammolar sirasiga kiradi. Shuni aytish joizki, bugun bosma nashrlar qiyin moliyaviy vaziyatni boshdan kechirmoqda. Shunday pallada tahliliy-tanqidiy materiallar orqali o‘quvchi e’tiboriga tushish, gazeta va jurnallarni aholi orasida

targ‘ib qilish, obunalarni onlayn tarzda tashkil qilish juda muhim. Shunday ekan, jamiyatimizning ma’naviy taraqqiyotiga ta’sir etuvchi kuch bo’lmish OAV bugun har qachongidan ham sayqalga muhtoj, tadqiq etishga munosibdir.

Foydalanilgan manbalar

1. hppt. uz. vikipediya.ru
2. “Xalq so’zi” online gazetasi

ОСВЕЩЕНИЕ ТЕМЫ БРАЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ В СМИ

УМИДАБОНУ ФАРХАДОВА
Студентка Ташкентского филиала
Московского государственного университета
имени М.В. Ломоносова

Говорить о роли журналистики в пропаганде и формировании семейных ценностей невозможно без освещения функций журналистики. А на сегодняшний день это – одна из наиболее дискуссионных тем в теории журналистики. Формирование ценностных установок семьи происходит не без участия средств массовой информации.

Создание семьи является важным и ответственным этапом в жизни каждого человека. Понятием семьи и брака, темой благополучных семейных отношений занимаются множество авторов как из отечественной, так и из зарубежной психологии. Данная проблема представляет собой одну из основ общества и напрямую оказывает влияние на демографическое, экономическое и психологическое здоровье страны. Психологическое отношение - сложное понятие, которое отражает связи в семье, как малой социальной группы и как совокупности индивидов.

Брак – регистрируемая связь между людьми, достигших брачного возраста, которая несет порождение прав и обязанностей супругов друг к другу [Кокоцкий, 1890–1907]. Традиционно брак заключается между одним мужчиной и одной женщиной. В некоторых государствах брак может быть

заключён между мужчиной и несколькими женщинами (полигиния), реже между женщиной и несколькими мужчинами (полиандрия), между двумя лицами одного пола (однополые браки).

Часто наблюдается, что молодые супруги стремятся к идеалу вместо того, чтобы построить свой уникальный, настоящий брак. Здоровый брак – это смешение отличающих друг от друга культур, характеризующаяся своеобразием и осознание этих различий в субкультурах родительских семей. Для успешного брака супругам помимо эмоциональной привязанности необходимо достаточно сил и времени в преодоление возникающих трудностей [Курбатова, 2012].

В своей жизнедеятельности семья проходит определенные последовательные стадии, которые обладают временной характеристикой. Л.Г. Морган выделил стадии развития семьи в истории человечества, которая основывается на большом количестве эмпирических данных:

1. Кровнородственная семья- характеризующаяся брачными отношениями между родными (двоюродными братьями и сестрами).
2. Пуналуальная семья – характеризующаяся групповым браком, а именно нескольких сестер с общими мужьями или нескольких братьев с общими женами.
3. Парная семья.
4. Патриархальная, полигамная семья.
5. Моногамная семья современного вида.

Автор отмечает, что самыми устойчивыми являются первая, вторая и пятая семья, которая в последующем порождает существующие на сегодняшний день формы отношений [Morgan, 1903].

Кроме этого, существуют нормативные кризисы, типичные для упомянутых стадий жизненного цикла семьи от начала ухаживания до смерти одного из супругов. В такие периоды супругам необходимо существенно перестроить взаимоотношения, а для успешного преодоления кризисов паре требуется внести изменения в своей структурной организации,

адаптировать к текущей ситуации основные правила семейного функционирования и выработать новый образ брака [Авдонькина, 2010].

В традиционном понимании семья выступает как основная хозяйственная единица, а брак инструмент налаживания отношений между группами, регуляции сексуальных отношений и рождаемости в обществе. Т.В. Андреева выделяет следующие функции традиционной семьи:

- воспитательная или функция социализации – характерна передачей ценностей последующим поколениям, обучение социальным ролям;

- хозяйственно-экономическая функция – связана с ведением домашнего хозяйства, распределением обязанностей, бюджета;

- репродуктивная функция–отвечает за деторождение и является одной из самых важнейших функций. В основе данной функции важно учитывать желание каждого супруга.

- функция эмоционального и духовного общения–отвечает за потребность человека в общении, поддержке, взаимопонимании [Андреева, 2007].

Портрет современной семьи выглядит немного иначе. Традиционная семья с жесткой патриархальной системой регуляции отношений постепенно приобрела вид нуклеарной семьи, прочность которой зависит от эмоциональной привязанности, а не от наличия детей. Распределение функций и ролей уже не строится на жесткой иерархической системе, а представляет собой взаимозаменяющий характер. Еще одной отличительной характеристикой данного типа семьи является невысокая степень взаимодействия молодой семьи с родственниками [Нагевичене, 2009].

На сегодняшний день наиболее уязвимы молодые семьи, поскольку более продолжительные союзы не распадаются в силу таких факторов как наличие детей, общего имущества и устоявшегося образа жизни, менять который довольно сложно. Создание новой семьи сопряжено и с экономической стороной. Если в традиционном обществе экономический фундамент новой молодой семьи создавался не ею, а родителями, то в

современном обществе ситуация принципиально иная. Поскольку молодые люди только начинают свою профессиональную карьеру, они, как правило, сталкиваются с материальными проблемами, что служит дополнительным фактором, обусловливающим конфликтность семейных отношений и непрочность молодых семей. Таким образом, мы рассмотрели определение семьи, ее функции, а также особенности отличающие современную семью. В гражданском обществе СМИ являются одним из важнейших элементов социальной структуры. Именно СМИ выступают в гражданском обществе инструментом диалога между различными социальными группами.

Использованная литература

1. Авдонькина Т.В. Мотивы создания семьи и прогнозирование супружеских пар // Регионология. 2011. № 1 (74). С. 138-144.
2. Андреева Т. В. Семейная психология: Учеб. Пособие. СПб.: Речь, 2004. — 77 с.
3. Верещагина А.В., Гафиатулина Н.Х., Самыгин С.И. Семья в формировании ценности доверия в молодежной среде современного российского города // Инженерный вестник Дона, №2 (2016). URL: http://ivdon.ru/ru/magazine/archive/n2y2016/3526
4. Кокоцкий С. С. Брак, термин // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона : в 86 т. (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907
5. Курбатова Л.Н. Отношение студентов к семье и браку//Дискуссия. 2012. № 4. С. 113-121.
6. Нагевичене В.Я. Ценностный выбор личности в семье и браке// Система ценностей современного общества. 2009. № 6. С. 31-35.
7. Morgan L.G. Древнее общество. СПб.: Просвещение, 1903. С. 234-239.

MEDIAMATNLARNI YARATISHDA VA TEKSHIRISHDA OCHIQ MA’LUMOTLAR PORTALLARIDAN FOYDALANISHNING O‘ZIGA XOSLIKLARI

RUSLAN ERGASHEV
O‘zJOKU talabasi
ergashevruslan25@gmail.com

Annotatsiya

Zamonaviy mediamuhitda to‘g‘ri va ishonchli axborotga bo‘lgan talab juda yuqoridir. Ushbu maqolada jamoatchilik nazoratini amalga oshirishga, axborot

maydonida ma’lum darajada tartib saqlashga xizmat qiluvchi ochiq axborot portallari va ulardan foydalanish keys tahliliga tayanib ko‘rib chiqiladi.

Kalit so’zlar: ochiq ma’lumotlar portali, axborotning to‘g‘riligi, faktcheking, mediasavodxonlik, media shaffofligi.

Avvalo, ochiq ma’lumotlar portali tushunchasiga oydinlik kiritib olamiz.

O‘zbekiston Respublikasi Ochiq ma’lumotlar portali — internet tarmog‘idagi O‘zbekiston Respublikasining hukumat portali doirasida faoliyat ko‘rsatuvchi hamda davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining ochiq ma’lumotlarini joylashtirish uchun mo‘ljallangan, ochiq ma’lumotlarni e’lon qilishda va ulardan foydalanishda portal operatori, ochiq ma’lumotlarni yetkazib beruvchilar va foydalanuvchilar o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikni ta’minlovchi axborot resursi.[268]

Xo‘sh, ochiq axborotlar tushunchasi nimani anglatadi? Ushbu tushunchani to‘la tushunib yetish uchun “O‘zbekiston Respublikasining Ochiq ma’lumotlar portali to‘g‘risida’’ nizomga qayta murojaat qilamiz. Nizomda ochiq ma’lumotlarga “ko‘p marotaba, erkin va bepul foydalanish maqsadida mashinada o‘qiladigan formatda internet tarmog‘ida joylashtirilgan davlat va xo‘jalik boshqaruvi organlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining faoliyati to‘g‘risidagi axborot” degan ta’rif keltiriladi. Demak, bunda axborot doimiylik va barcha uchun birdek ochiqlik kasb etishi, fuqarolar davlat hokimiyati idoralari faoliyatidan xabardor bo‘lib turishlari darkor. Bu avvalo, fuqarolar demokratik tamoyillar va o’z fuqarolik huquqlaridan[269] to‘la foydalana olishlari uchun, qolaversa, hukumat idoralari ustidan jamoatchilik nazoratining o’rnatilishiga xizmat qiladi. Biz tadqiqotimiz davomida ushbu portallardan nafaqat yoshlar, balki katta avlod vakillari ham unumli foydalana olmayotganiga guvoh bo’ldik. Bu, dastavval ularning bunday platformalardan butkul bexabarliklarida aks etsa, boshqa tarafdan ularning platformalardan foydalanishda uquvsiz ekanliklarida ko’rinmoqda. Bunda fuqarolarning nafaqat huquqiy savodxonligini oshirish, balki

[268] “O‘zbekiston Respublikasining Ochiq ma’lumotlar portali to‘g‘risida’’ nizom https://lex.uz/docs/-2718599 Murojaat sanasi: 22.04.2022

[269] “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to’g’risida” qonun 3-modda https://lex.uz/docs/-1319

ularni media va axboriy savodxon qilish vazifalari kun tartibiga chiqadi. Ochiq ma’lumotlar platformalaridan foydalana olish turli feyklar va noto‘g‘ri axborotlarning tarqalishining ham oldini oladi.

Quyidagi keys tahlil ochiq ma’lumotlar portalidan foydalanish bilan tanishish imkonini beradi.

Keys bayoni. 7-aprel kuni “gazeta.uz” saytida Toshkent shahar hokimligi tashkil etilganinga 15 kun bo’lgan firmaga 1 mlrd so‘mlik ishlarni tendersiz topshirgani haqida maqola chop etildi[270]. Davletov telegram kanali, shuningdek, 2021-yil 21-oktabr kuni poytaxt hokimligi “Ustoz va murabbiylar” kuni munosabati bilan bayram tashkil etganligini va bu bayramni tashkillashtirish “Autograph Event” MCHJga yuklatilganligini aniqlaydi[271]. Ko’rsatilgan xizmat uchun 2022-yil 24-fevral kuni 756.7 mln so‘m o‘tkazib berilgan. Yuqoridagi 15 kunlik firma ya’ni “Profi Event’’ MCHJ va “Autograph Event” MCHJ ta’sischilari bir shaxs ekanligi aniqlandi. “Autograph Event’’ MCHJ 2022-yil 6-yanvarga qadar Toshkent shahar hokimi Ortiqxo‘jayev Jaxongir Obidovich ta’sischiligidagi ‘’J-United Group’’ taassurufida bo’lganligi qayd etilgan iddaolar e’lon qilindi. Hozirda “Autograph Event’’MCHJ ga “Maroon Trade” egalik qilmoqda.

Muammo. Yuqoridagi faktlar qayerdan, qanday qilib olingani ko‘pchilik media iste’molchilarga qorong‘u bo‘lib qolaveradi. Bunday vaziyatda esa ushbu faktlar ishonchli yoki ishonchsiz ekani keyingi darajali masalaga aylanib qoladi. Kuzatuvlarimiz oddiy o‘quvchilarda bu kabi axborotlar go‘yoki jurnalist va blogerning turli ichki yoki yashirin axborot manbalaridan foydalanib axborot uzatayotgandek tasavvur qoldiradi. Aslida esa unday emas.

Fakt tahlil. Rostdan ham Toshkent shahar hokimligi **“**Profi Event” MCHJga 1mlrd so’m o’tkazib berganmi? Biz bu ma’lumotni ochiq axborot manbalaridan biri bo’lgan xarid.uz saytidan tekshirib ko‘rishimiz mumkin. Maqola e’lon qilingandan so‘ng ushbu davlat xaridi lot raqami va ma’lumotlari portaldan hozirda yo‘qotilgan bo‘lsa-da, uning ekran tasviri (skrinshot) nusxasini davletovuz

[270] https://www.gazeta.uz/oz/2022/04/07/profi/

[271] https://t.me/davletovuz/14878

telegram kanali saqlab qolishga muvaffaq bo‘lgan, hozirda bu tasvirni kanalda ko‘rish mumkin[272].

Keyingi iddao “Profi Event” MCHJ tashkil etilganiga chindan 15 kun bo‘lgan edimi yoki bu yolg‘onmi? Bu faktni korxona va tashkilotlar, tovar belgilari haqida ma’lumot beruvchi **orginfo.uz** saytidan, Yagona interaktiv davlat xizmatlarining **my.gov.uz** portalidagi **“**Yuridik va yakka tartibdagi tadbirkorlar reesteri’’[273] bo’limidan va O’zbekiston Respublikasi davlat statistika qo’mitasining **stat.uz** rasmiy veb-saytidagi ‘’Korxona va tashkilotlar to’g’risida ma’lumot”[274] bo’limidan tekshiramiz. Biz yuqoridagilarga nisabatan soddaroq bo’lgan **orginfo.uz** saytiga kirib “Profi Event” deb yozib qidiruv tugmasini bosamiz va firma haqida barcha ma’lumotlar kelib chiqadi[275].

Hozirgi tahlilimiz “Profi Event” va “Autograph Event” ta’sischilari bir kishi ekanligini qaysi faktlarga asoslanganligini topishdan iborat. Biz yana **orginfo.uz** saytiga murojaat qilamiz. Saytga kirib yuqoridagi firmalardan birining nomini yozamiz va chiqib kelgan ma’lumotlar orasidan ta’sischi nomini topib ustiga bosamiz, sayt bizga avtomatik ravishda bu ta’sischi yana nimalarga egalik qilishi haqidagi ma’lumotni chiqarib beradi[276]. Bu fakt ham o‘z tasdig‘ini topdi, ikkala firma ta’sischisi ham bir shaxs, ya’ni A.A.Abduvosiqov ekan. Keyingi qadam “Autograph Event” “J-United Group” MCHJ tarkibida bo‘lgani rostmi?

Bu ma’lumot davletovuz telegram kanalida 2021-yil 22-oktabrda e’lon qilingan ‘’J-United Group’’ga tegishli savdo belgilari haqidagi videoning 12-soniyasida ko‘rish mumkin[277]. Oxirgi tahlil “Autograph Event”ga “Maroon Trade” MCHJ egalik qilayotgani va “Autograph Event” savdo belgisi patenti “J-United Group” tomonidan “Maroon Trade”ga berilganini aniqlash. Birinchi **orginfo.uz** saytiga kirib ‘’Maroon Trade’’ nomini yozib, u egalik qilayotgan savdo belgilari orasidan “Autograph Event”ni izlaymiz. Fakt o‘z tasdig‘ini topdi.[278] Patent

[272] https://t.me/davletovuz/14872
[273] https://my.gov.uz/oz/info-by-tin/passport
[274] http://registr.stat.uz/enter_form/index.php
[275] https://orginfo.uz/organization/aa7340c2df15
[276] https://orginfo.uz/search/founders?q=ABDUVOSIQOV%20ABDUBORIYXO%E2%80%98JA%20ABDUVA
[277] https://t.me/davletovuz/13565
[278] https://orginfo.uz/organization/b7f31a72f204

to’grisidagi ma’lumotni topish uchun esa Intelektual mulk agentligining rasmiy sayti **www.ima.uz** ga kiramiz va ‘’J-United Group’’ning **STIR** raqami yordamida qaysi savdo belgilariga patent olganligini va patent raqamini olamiz[279]. STIR raqamini esa **orginfo.uz** saytidan olamiz.[280] Demak, patent raqamini aniqlab oldik. Endi bu patent haqidagi ma’lumotlarni aniqlaymiz. Bu uchun **baza.ima.uz** saytiga kirib tezkor qidiruv bo‘limidagi bo‘sh maydonga patent raqamini yozamiz.[281] Patent raqami – 31399. Biz hamma tahlillarni ko’rib chiqdik va bu tahlillar to‘g‘ri faktlarga asoslanganligini aniqladik.

Xulosamiz shuki, barcha uchun ochiq axborot manbalari jamoatchilik nazoratini ta’minlab beradigan asosiy vositalardan biridir. Ulardan foydalana olish tarqalayotgan media mahsulotlarning to‘g‘riligini tekshirishga yordam beradi. Davlat hokimiyati idoralari esa bu axborotlarni ishonchli va shaffof tarzda yetkazib berishga ma’suldir.[282]

Foydalanilgan manbalar ro‘yxati

1. “O‘zbekiston Respublikasining Ochiq ma’lumotlar portali to‘g‘risida’’ nizom
   https://lex.uz/docs/-2718599. Murojaat sanasi: 22.04.2022
2. “Axborot olish kafolatlari va erkinligi to’g’risida” qonun 3-modda https://lex.uz/docs/-1319
3. https://www.gazeta.uz/oz/2022/04/07/profi/
4. Ochiq ma’lumotlar portallari

NEWSPAPER HEADLINES AND ITS FUNCTIONS

NARGIZA USMONOVA
Master’s Degree, UzSWLU

Annotation: *Newspapers, newspaper headlines, functions and importance of newspaper headlines, how to select headlines and what should take into consideration are described in this article.*

Key words: ***N****ewspaper, newspaper headlines, functions of headlines, style.*

[279] https://baza.ima.uz/home/MarksSearch
[280] https://orginfo.uz/organization/39c3153fa81f
[281] https://baza.ima.uz/Home/SpeedSearch
[282] ‘’Davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari to’g’risida’’ qonun 4-modda https://lex.uz/acts/-2381133

The headline is the most important part of the newspaper information and the way to influence people. It is a part of text which introduces the text and connects with other components of the holistic components. It usually relates to the topic, but may be abstract. It attempts to attract the reader's attention by telling them what the story is about, in a short and interesting way, but it does not often open in full form of the gist of the article and motivates readers to learn the offered information in detail. As a rule, headline is produced in interesting eye-catching fonts and color. According to Stovall, the headline should consist of just a few carefully chosen words that will set the tone for an ad's reward to the reader for reading through the ad. "The best headlines both *tell and sell*, that is, they tell the reader quickly what the news is and persuade the reader that the story is worth reading".[283] Firstly, a good headline persuades the readers to stop and dedicate their time to reading the story. Such a headline catches reader's interest as well as it captures the essence of the story. The authors of headlines generally know pretty well what they want to say but, unfortunately, there are several obstacles, for example space or their own abilities (vocabulary, creativity, knowledge of the language), that must be overcome while creating a headline.[284] Oxford Advanced Learner's Dictionary (7th edition) defines the term headlines as the title of newspaper article printed in large letters especially at the top of the front page. The headlines are often constructed to capture the interest of the readers since they determine whether people will eventually read the stories in the newspaper. According to Ungerer,[285] A headline describes news story in a few words, informs quickly and accurately and arouses the readers curiosity.

The primary functions of headlines involve the informative and descriptive function, i.e. the headlines inform about an event and describe the content of the news story, as well as impressive, due to their role in influencing readers" views and attitudes. Headlines, when taken together, may help index the contents and set the tone of the newspaper. Headlines comprise a unique component of news stories

[283] Ludwig &Gilmore, 2005 as cited in Praskova, 2009, p. 9
[284] LaRocque, 2003 as cited in Praskova, 2009.
[285] 2000 as cited in Ehineni 2014, p. 28.

also due to their stylistic shape. They apply a variety of syntactic and lexical properties, as well as rhetorical devices. The headlines in newspaper have its particular function. Different features of headlines functions differently to attract the readers. According to Morley some of the important functions of newspaper headlines are as follows:

- It attracts the readers` attention.
- It summarizes the content of the article.
- It indicates the writer`s attitude to the story.
- It indicates the register of the article.
- It indicates the focus of the article.

Therefore, the special kind of language is used in the headlines and it does not have informality in the formation and functions. The headlines in the newspaper have distinctive characteristics which help to ensure the significance of the newspaper article. These are some features of headlines such as attractiveness, accuracy, conciseness and concreteness. Attractiveness is to capture reader's attention and to cause desire to read an article. Accuracy in headlines involves avoidance of exaggerated and misleading messages and completes coherence between the title and the article. Conciseness in titles suggests containing of small amount of short words with the necessary connectives and particles, which fits to the format of newspaper. Concreteness in headline creates accelerated understanding and interest.

Every written and spoken discourse has a style. A style depends upon the purpose of the text or the specific conditions of communication in different situation. However, there is no single and concrete definition of the word "style". Stylistics is the branch of linguistics that analyzes and describes features of style. In the words of Mozuraityte, stylistic devices are not only used in literary styles but also in publicist and newspaper styles. The journalism industry is highly competitive and for that reason attracting the attention of the readers/audience becomes the most important thing. The audience has a reason for choosing a particular newspaper, television news channel or radio station. Headlines play a

key role in attracting the attention of readers, especially in the print media. The headline of a news story is the short summary which introduces the story at the beginning of a news report. Headlines play a key role in attracting the attention and leaving an impact on the reader. So, the newspapers employ certain features in the headlines.

Bibliography

1. Abdulla, Q. A. M., &Salih, Y. M. (2012). Linguistic features of newspaper headlines. *Journal of Al Anbar University for Language and Literature,* Ramadi, Iraq,*7*(2), 192-215.
2. Bagale, M. (2012). *An analysis of the English language language used in different newspaper editorials.* An unpublished M.Ed. thesis, TU., Kirtipur, Kathmandu.
3. The Telegraph. Available from: http://www.telegraph.co.uk.

THE ROLE OF INTERNET AND MASS MEDIA IN COMMUNICATIVE CULTURE

NIGORA ASROROVA
Master of Uzbekistan State World Languages University

Abstract: Having interest on the theme "The impact of the internet on the communicative culture of young people in the process of globalization of society" we decided to write a part of an article from this dissertation work on the topic of "The role of internet and Mass Media in Communicative Culture".

The purpose of a current study is to analyze possibilities and relevant development of internet in youth daily life and investigates various terms including "Net-generation" the "millennium generation" and "digital natives".[286]

In this article we focus on beneficial sides of internet and as well as opposite points, such as, changing oral communication.

Key words: The Internet, Mass media, culture, communication, communicative networks, informational technology.

Due to the fact that the internet and the number of users have rapid increase, clearly, the percentage of users accessing it via mobile phones is 92.1 % in 2022. According to the statistics we can note that internet among people has essential

[286] Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants Part", on the Horizon 9.5 (October 2001); Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)

role than in past times. From educational point of view, it is notable that, all learners and teachers can get necessary information. By utilizing internet one can save the time, find uncommon e-books which are difficult to find in libraries and can study remotely even in foreign countries.

The internet is a powerful tool which has solutions to any kind of problems. For instance, with the help of internet, a number of people, especially, adolescences are making money with uploading or downloading various interesting and valuable videos in You Tube.

Besides them, it is important in the field of global mass communication which created great opportunities to communicate and it is no matter where they live and its cost is inexpensive.

Nowadays, a means of communication like internet and mobile phones, lap tops are basic devices for everyone and we cannot imagine our life without them. As the coin has two sides, they cannot take main place of communication as face-to-face conversation.

In this article, we try to point out briefly to each of these statements.

The emergency and rapid development of the internet has had a major impact on human communication all over the world. The development of internet technologies has made people's work easier and made closer them.

At the same time, it has a great impact on communicative culture and lifestyle of today's youth. As a result, new terms related to youth have emerged, such as "Net-generation", the "millennium generation" and "digital natives".

As Mark Prensky and Don Tapscott pointed out on their articles which are "Digital Immigrants"[287] part 1, On the Horrizon 9.5 and Growing up digital:

The rise of the Net Generation that, such kind of generation members are skillful and active in information technology.[288]

Gustavo S.Mesch made it clear on his article "Internet and Youth Culture", "Simply put, the argument is that the internet has created a new generation of

[287] Mark Prensky "Digital immigrants" part 1 The Horrizon 9.5 October 2001
[288] Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)

young people who possess sophisticated knowledge and skills with information technologies. Acting in a media-rich environment and Net-generation or digital native's express different values, attitudes and behaviors than previous generation. These digital natives are described as optimistic, team-oriented achievers who are talented with technology".[289]

In addition to these considerations, it can be said that today's growing youth are indeed very alert. There are plenty of plus sides of internet, such as, today making conversation with someone far from us is easy, there are not any barriers to find some kind of solutions for our problems. In virtual world we can share our thoughts, talent and show our expressions and even can make money via online jobs.

Oppositely to these statements, in the article "Characteristic of internet communication"[290] pointed out that one of the negative aspects of the internet communication is the lack of physical presence, besides them, punctuation marks are not being important as past times.

On the other hand, we can add that expansion of internet is also leading to decrease in responsibility of today's youth communicative norms.

Slang words are being overused by young generation and it may cause to diminishing of speech norms and literary language. Especially in pandemic period, almost all young generation and even old ones used the Internet at a very high level and they started to use alternatives of some words like, messaging changed to chatting. Besides them, new media language developed in high speed. Correspondingly, while searching some necessary information one can come across with irrelevant and unreliable stuffs on the Internet, for instance, needless advertising videos interrupts during lesson time.

Additionally, according to the article of Hemangi Harankhedkar, "the gap between parents and kids has increased considerably. Communication is missing and they are not used to the communication styles of their kids, and this has

[289] The Hedgehog Review, Critical Reflections on Contemporary Culture "The Internet and Youth Culture" by Gustavo S. Mesch.
[290] "Characteristics of internet communication" Wednesday, june 26, 2013

increased the generation gap".[291] This statement also make person think about using internet. Addicting to the internet is causing people to live in virtual world. They make conversations on communicative networks such as, Facebook, Telegram without hesitations and face-to-face gatherings are significantly reduced. It may occur some problems related to self-confidence. For instance, if someone wants to be a leader, she or he should make a speech among the crowded of people, and at the very time virtually self-confidence cannot help.

As you can see, the influence has both positive and negative points.

In general, development of internet has significant role in communicative processes and is causing a lot of relief in every sphere of life.

For example, if someone wants to study abroad he or she can take an exam online and can save money and time.

Additionally, it can provide great opportunities for people with disabilities. They can find e-books, audio books and etc. It depends on us how to use the Internet. When we use in right purpose, a good side can be more than bad sides and we should recommend to the parents who are rising children, how to properly use the internet and to be a good example for their children.

References

1. Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants Part", on the Horizon 9.5 (October 2001); Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)
2. Forbes, Amy Danise, Aspen Review "How the internet and Social Media are changing Culture" by Frank Furedi, 15.3.2017.
3. Aspen Review "Effects of Technology on Communication" by Hemangi Harankhedkar. Openbook Publishers.com
4. The Hedgehog Review, Critical Reflections on Contemporary Culture "The Internet and Youth Culture" by Gustavo S. Mesch.

[291] Aspen Review "Effects of Technology on Communication" by Hemangi Harankhedkar. Openbook Publishers.com

SPORTGA IXTISOSLASHGAN NASHRLARIDA OBRAZ YARATISH

ANORA BOZOROVA
O‘zJOKU magistranti

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida joriy yilning 31-oktabr kuni jismoniy tarbiya va sport sohasida boshqarish tizimini takomillashtirish, ommaviy sportni rivojlantirish, iqtidorli sportchilarni tanlash va tarbiyalash, sohani malakali kadrlar bilan mustahkamlash hamda zamonaviy sport inshootlarini barpo etish masalalariga bag‘ishlangan yig‘ilish o‘tkazilgan edi.

Unda O‘zbekiston Respublikasi Bosh vaziri, Prezidentning Davlat maslahatchisi, tegishli vazirlik va qo‘mitalar rahbarlari ishtirok etishdi.

Mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sportni ommalashtirish ijtimoiy siyosatning muhim yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. Chunki sport aholi salomatligini mustahkamlash, yosh avlodni sog‘lom va barkamol etib tarbiyalash orqali jamiyatda sog‘lom turmush tarzini qaror toptiradi. Turli kasalliklar, yoshlar o‘rtasida zararli odatlarning oldini oladi. Sport yuksak madaniyat, vatanparvarlik tuyg‘ularini shakllantirishda ham muhim o‘rin tutadi. Bu sohada erishilgan yutuqlar mamlakatni dunyoga tanitadi, barcha yurtdoshlarga g‘urur-iftixor bag‘ishlaydi.

Mustaqillik yillarida bu borada keng ko‘lamli ishlar amalga oshirildi. Aholining, ayniqsa, yosh avlodning jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanishi uchun zarur sharoitlar yaratildi. Shahar va qishloqlarda zamonaviy sport komplekslari bunyod etildi. “Umid nihollari”, “Barkamol avlod” va Universiada musobaqalari yoshlarni ommaviy sportga, sog‘lom turmush tarziga oshno qilish vositasiga aylandi.

Iste’dodli bolalarni tanlash va professional sportchilarni tayyorlash bo‘yicha uzluksiz tizim yaratildi. Umumta’lim maktablari va bolalar sport majmualaridagi mashg‘ulotlarda qobiliyati ko‘zga tashlangan o‘g‘il-qizlar bolalar va o‘smirlar sport maktablari, sport kollejlariga olinib, professional yondashuvlar asosida

tarbiyalanmoqda. Oliy o‘quv yurtlari va o‘quv-yig‘in mashg‘ulotlarida mahoratini oshirmoqda.

Buning natijasida mamlakatimiz sportchilari jahonning nufuzli musobaqalarida yuksak g‘alabalarni qo‘lga kiritib, xalqimiz salohiyatini butun dunyoga namoyon qilmoqda. Xususan, sportchilarimiz 2016-yili Braziliyada o‘tgan Olimpiya o‘yinlarida 13 ta, Paralimpiya o‘yinlarida 31 ta medalga sazovor bo‘lib, yurtimiz sporti tarixidagi eng yuqori natijalarga erishdi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning joriy yil 15-fevraldagi «Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi farmoni mamlakatimiz sporti rivojida yangi davrni boshlab berdi. Farmonga binoan O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport davlat qo‘mitasi tashkil qilindi. Aholi keng qatlamini sport bilan shug‘ullanishga jalb etish, jismonan sog‘lom avlodni tarbiyalash, sport industriyasi va infratuzilmasini rivojlantirish, shahar va tumanlarda ommaviy sport tadbirlari va musobaqalar o‘tkazish, Milliy olimpiya qo‘mitasi, sport turlari bo‘yicha federatsiyalar va assotsiatsiyalar bilan birgalikda iste’dodli sportchilarni tanlash, tayyorlash va mahoratini oshirish, kadrlar tayyorlash, sohaga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va xalqaro aloqalarni kengaytirish uning asosiy vazifalari etib belgilandi.

O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi tuzilmasidagi O‘zbekiston Bolalar sportini rivojlantirish jamg‘armasi ijro apparati, 300 ga yaqin sport ta’lim muassasasi Davlat qo‘mitasi tasarrufiga o‘tkazildi.

Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish ishlarining samaradorligini oshirish borasida jamoatchilik fikrini o‘rganish, tahlil qilish, sohadagi ishlarni takomillashtirishga doir takliflar ishlab chiqish maqsadida Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish kengashi tashkil etildi.

Hududiy boshqaruv organlari tarkibida 201 ta tuman (shahar)da jismoniy tarbiya va sport bo‘yicha vakillar faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Bu joylarda sohaga oid davlat siyosati, farmon va qarorlar ijrosini to‘la ta’minlash, sportni quyi pog‘onalardan rivojlantirishda muhim o‘rin tutmoqda.

Bundan tashqari, joriy yilda sohaga oid yana 20 dan ortiq hujjat – Prezidentimizning farmoyish va qarorlari, Vazirlar Mahkamasi qarorlari qabul qilindi. Bu ham davlatimizning jismoniy tarbiya va sport sohasini rivojlantirishga e'tiboridan dalolat beradi.

Prezidentimiz rahbarligida amalga oshirilgan islohotlar natijasida sohada sifat o'zgarishlari sezildi. Joriy yilning o'tgan davrida mahalliy va xalqaro sport musobaqalarida sportchilarimiz tomonidan 483 ta oltin, 394 ta kumush, 536 ta bronza, jami 1 ming 413 ta medal qo'lga kiritildi.

Mamlakatimizda xalqaro miqyosdagi musobaqalar muvaffaqiyatli o'tkazildi. May oyida Toshkentda o'tgan boks bo'yicha Osiyo chempionatida sportchilarimiz o'n vazn toifasidan to'qqiztasida oltin medalga sazovor bo'ldi. Ana shunday yutuqlarni ommaga e'lon qilish uchun albatta Ommaviy Axborot vositalarining o'rni muhim. Tarixga nazar soladigan bo'lsak, [292]AQSHdagi ilk sport jurnali 1820 yili chop etilgan. 1835 yilgacha 7 tagacha jurnal nashrdan chiqgan. 1835 yilga kelib ularning ikkitasigina faoliyatini davom ettirgan. Ularning yetakchisi American Farmer va American Turt Register nashrlaridir. [293] Azaldan sport xabarlarni yoritish, ommaga e'lon qilish rivojlangan bo'lgan. Bugunki shiddatli zamonda ham axborotni tarqatish va qabul qilish surati juda tez. Barcha sohalar yoritilayotgani kabi, sport sohasi ham bir qancha matbuot nashrlarida, internet saytlari va televideniyada uzatilib kelinmoqda. Misol uchun: Sport gazetasi, sport. Uz internet nashri, futbol.tv, Sport telekanali va boshqalarni olish mumkin. Nashrlarga to'xtaladigan bo'lsak, "Sport" gazetasida musobaqalar yoki olimpiada o'yinlari qisqa-qisqa tarzda uzatilib boriladi. Sport gazetasining 2021-yil 28-dekabr 52-son (7709) sonida O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan sport ustozi Ashur Normurodov haqida maqola yozilgan. Ushbu maqolada ocherk janrida bo'lib, 75 yoshni qarshilagan inson haqida bormoqda. Sarlavhasi: "Jismoniy tarbiya va sport fidoyisi" deb nomlanadi. Maqolada ushbu sportchining umri davomida qayerlarda faoliyat olib borgani, qanday ishlar qilgani haqida yozilgan. Faqat uning shu yoshi

[292] Sport jurnalistikasi ; Yulduz Ortiqova

[293] Мак Чесни Роберт. История спортивной журналистики в США hhtp://en.wikepedia.org/wiki/Robert W Mc Chesney

davomigacha o’z faoliyatiga qanday yondashgani, nechta shogirt tayyorlagani haqida ma’lumotlar kiritilmagan. Shu bilan birga ushbu sport ustasi haqida 1 yoki 2 ta shogirtidan intervyu olinib, ustozining ularga bergan ta’limi, o’giti, o’zi tanlagan sport yo’nalishida bergan ta’limi haqidagi taassurotlarni keltirish mumkin edi. Maqola uning faoliyatiga qaratilgan xolos.

6 52-son (7709) 2021-yil 28-dekabr, seshanba Sport ХАБАРИНГИЗ БОРМИ?

СПОРТ ВА СИЁСАТ

Азиз АБДУХАКИМОВ:
Спорт ва сиёсатни бир-бирига аралаштириш нотўғри

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президенти Ислом Каримов спорт соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратган. Мустақиллик йилларида спорт ва сиёсатни бир-бирига аралаштириш нотўғри. Ўзингиз ўйлаб кўринг, спортчилар бутун ҳаётини спортга бағишлайди. Улар мақсадларга, кўрсаткичларга ўсишга, ва кабиларга фидойилик билан хизмат қилишга ҳаракат қилади. Тасаввур қилинг, спортчи бутун ҳаётини спортга бағишлаб, тўсиқлардан ўта-ю, имкониятлар сабаб дунёқарашини тубдан мусобақада ўз мақсадини кўрсатмаса. Менимча, бу катта. Шунинг учун Ўзбекистон бу турнирда, албатта, иштирок этади.

Хозир бизда бу олимпиадага битта лицензия бор, шунингдек, яна бир лицензияни қўлга киритишимиз мумкин, - дея вазирнинг сўзларидан ихтибос келтиромоқда kun.uz нашри.

БАДМИНТОН

ОАВ ходимлари мусобақалашди

25 декабрь куни намангантяликда фаолият олиб бораётган оммавий ахборот воситалари ходимлари ўртасида бадминтон мусобақаси ўтказилди.

Турнир ва спорт вазирлиги томонидан ташкил этилган мазкур мусобақа журналистлар ва шу соҳада хизмат қилаётган ходимларни соғлом турмуш тарзига жалб этиш, уларни жисмоний фаоллика чақиришга қаратилгани билан аҳамиятлидир.

Телевидение, радио, газета, ахборот агентлиги, интернет журналистикаси, турли корхона-ташкилотларнинг матбуот хизмати вакиллари, ҳаттоки Ўзбекистон журналистлари жамоаси ушбу рақиби Олимжон Усаров ўтказадиган рамазон ўйини билан мусобақага старт берилди.

Таъкидлаш жоиз, бу йилги турнир олдингиларидан фарқ қилиб, унда ёш 40 ёшгача ва ундан катта ёшли иштирокчилар алоҳида мусобақалашди.

Мусобақа якунида голиб ва совриндорлар медаль, дипломлар ҳамда спорт анжомлари билан тақдирланишди. Шунингдек, иккала ёшдаги биринчи ўринларни қўлга киритган иштирокчиларга турнир ва спорт вазирлиги ички ишлар вазирлиги спорт клубининг матбуот хизмати совғалари — “Тибет” дам олиш масканига ваучерлар тақдим этилди.

Голиб ва совриндорлар

Аёллар
-40 ёш
1. Малика Эрматова – Спорт ТВ.
2. Л.Закирова – Спорт ТВ.
3. Ш.Тошбекова – Спорт ТВ.
+40 ёш
1. Х.Маматова – Спорт ТВ.
2. Д.Норомова – Спорт ТВ.
3. Д.Умарова – Спорт ТВ.

Эркаклар
-40 ёш
1. С.Нийзов – Ёшлар ТВ.
2. С.Расулов – Спорт ТВ.
3. О.Эргашев – Спорт ТВ.
+40 ёш
1. Б.Мирзуллаев – Спорт ТВ.
2. Д.Назаров – Спорт ТВ.
3. О.Эшмаматов – Туризм ва спорт вазирлиги матбуот хизмати

Микст
1. А.Муродинов (Республика телерадиокомпанияси)/М.Эрматова (Спорт ТВ).
2. С.Расулов/Д.Умарова (Спорт ТВ).
3. С.Нийзов (Ёшлар ТВ)/Ш.Тошбекова (Спорт ТВ).

ТУЙҲАТ

Дунё шунчалар ранг-баранг ва ундаги ҳаёт шунчалар нураккаб. Одамнинг сарвари бўлмиш ННСОН эса ҳеч қачон тубига етиб бўлмас бир буюк мўъжиза. Инсон қандай яшасин? У не мақсад билан яралган? Ўзига фақат бир бор инсон бўлиб яралган умрини не билан ўтказсин? Бу фалсафий таълимот даражат аҳамиятига эга бўлган ижтимоий қонун ва ният бўлиб, воқеа-ҳодисаларга ўтиб, неботнинг топмоқда.

Жисмоний тарбия ва спорт фидойиси

Педагог, мураббий ва устозлик алоҳида ижтимоий ҳодиса бўлиб, жамият аъзоларида илм, касб-кунар ўргатишда ижобий таъсир кўрсатиши учун ҳам мисолий сифатлари касбий фазилатларидан муҳимроқ касбларида. Шунинг учун ҳам педагог ва мураббийнинг профессионал жиҳатдан етук бўлиши кафолат қилмайди, унинг маънавий тафаккурини шакллантирга синдарда олиши инсоний сифатларига боғлиқдир. Буниг учун мураббий, устоз масалан, тажриба, меҳнат қилиши, ҳаёти давомида илм, касб-кунар ўргатиб ташриба орттириши, ибрат талаб қилиши керак.

Мақсадимиз қаҳрамони табиатан қаматдор, меҳнатсевар, билимдон ва ўз касбининг чинакам жонкуяри бўлиб, илмий, назарий ва амалий жиҳатдан жисмоний тарбия ва спорт соҳаси ривожига улкан ҳисса қўшиб келаётган мутахассис, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган спорт устаси, доцент, Жисмоний тарбия ва спорт аълочиси Ашур Назарович Нормуродов 75 ёшни қаршиламоқда.

Ашур Нормуродов 1947 йил 6 январда Шаҳрисабзда таваллуд топган.

1969 йили Республика рус тили ва адабиёти педагогика институтини, 1977 йили Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия институтини, 1981 йили Москвадаги Ленин номидаги давлат марказий жисмоний тарбия институтини тамомлаган.

Устоз 1991 йилдан Ўзбекистон терма жамоасининг катта, Бош мураббийси, 1991-2010 йиллларда Тошкент давлат шарқшунослик институти “Жисмоний тарбия” кафедрасида катта ўқитувчи, доцент, кафедра мудири бўлиб ишлаган. Ҳозирда Жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти (ЖТваСМКТМОИ) доценти лавозимида фаолият кўрсатмоқда.

1964-1977 йилларда енгил атлетика спорти билан шуғулланган. Голланд бўйича 5 марта собиқ СССР чемпиони, 2 марта Япония очиқ чемпионатлари голиби, 37 марта Ўзбекистон чемпиони, 47 марта халқаро ва бутуниттифоқ мусобақалар голиби ва совриндори, 27 бор республика рекордларини янгилаган.

Ўзбекистон терма жамоаси катта ва бош мураббийи бўлиб ишлаганидан ҳозирга қадар 22 шогирди собиқ СССР халқаро тоифали спорт устаси ва 42 таси спорт устаси талабларини бажарган. 2000-2004 йилларда Тошкент давлат шарқшунослик институти терма жамоаси Ашур ака раҳбарлигида Ўзбекистон талабалар универсиадасида 12 олтин, 8 кумуш ва 11 бронза медалларини қўлга киритган. Жисмоний тарбия ва спорт муаммоларига бўлган устознинг 200 дан ортиқ илмий-методик мақолалари (шулардан 20 таси ҳорижда) чоп этилган, 50 га яқин дарслик, ўқув қўлланма, 30 дан зиёд дастур ва методик қўлланмаларда нашр қилинган.

Ашур Нормуродов “Инсон ўз умри давомида босиб ўтган йўллари билан эмас, балки халқига, жамият учун қилган ҳақ-ҳалол ишлари билан ўлчанади” деган иборани тез-тез эслаб туришни канда қилмайди. Ўзи ҳам ушбу йўлдан адашмай, ўттиз беш йилдан ортиқ вақтдан буён мобайнида, айниқса республикамиз мустақилликка эришгандан сўнг жисмоний тарбия ва спорт соҳасида сермаҳсул ижод қилиб келаётган мутахассисларидан бири ҳисобланади.

У спортга оид илмий-амалий анжуманлар, халқаро конгресс ва симпозиумлар, илмий-методик йиғилиш ва семинарларда мунтазам равишда ажойиб маърузалари билан қатнашиб келмоқда.

Республика миқёсида ўтказиладиган турли марафон мусобақаларини ташкил этиш ва ўтказиш ташкилий қўмитасининг доимий аъзоси ҳамда ҳакамларидан бири саналади.

Миллий спорт соҳасида эришаётган ютуқлари ҳамда маданий меросни тиклаб, уларнинг рухларини шод этиш бармоқларнинг бурчимидир. Бугунги кунда халқимизнинг азалий ўйинлари миллий спорт турлари сифатида тикланди. Устоз ҳам ана шу ишларнинг ва жараёнларнинг ва маънавиятга эга жамоатчилик ўйинларини, ўйинларни олимпиадасини ўтказиш мақсадга мувофиқлигини ҳам назарий, ҳам амалий тажрибаларини ишлаб келмоқда.

Ашур Назарович кўпгина ўқув-илмий қўлланма, монография ва дарсликлар муаллифи. Спорт соҳасини ривожлантиришга қўшган ҳиссаси учун Ашур Назарович Нормуродов Ўзбекистон Республикасининг Фидокорона меҳнати учун медали, Ўзбекистон Республикаси Олий Кенгаши Раёсатининг Фахрий ёрлиғи, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Фахрий ёрлиқлари, Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги ва Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги Ўқитувчи ва мураббийлар ижодий уюшмасининг

Saytga kirganda faqar informatsionniy materiallarni uchratish mumkin. Undan tashqari internet axborot portal hisoblangan sport. Uz tv deb nomlangan kanalda **“Спорт тв ва Футбол тв ўртасида нималар бўлган? Шарҳловчилар устидан шикоятларга жавоб – Дангал”** deb nomlangan sarlavha ostida qiziq va muzokarali mavzular ostida materiallar berib borilmoqda. Shuningdek, ***"AGMK" futbolchisi Sanjar Tursunov bilan!*** deb nomlangan intervyu va ko’rsatuvlardan futbol va boshqa sport turi haqidagi muzokaralarga bag‘ishlangan ochiqcha intervyular berilgan. Aytadigan bo‘lsak, davlat nashrlari va sport kanalidan ko’ra ko’proq internetda faoliyat olib borayotgan bloglarda qizg‘in suhbat va muzokaralar olib borilgan.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, nashrlar va jurnallar sportchi obrazini ochib berishga qaratilgan maqolalarni deyarli bermaydi va aksariyat hollarda biz bundan materiallarni tvda ko’satuv shaklida, internetdagi kanallarda esa shaxs faoliyatiga oid sharxlar orqali ko’rishimiz mumkin xolos.

Adabiyotlar ro‘yxati

1.Sport jurnalistikasi: Yulduz Ortiqova (Toshkent, “Mumtoz so’z” nashri, 2016).

2. Мак Чесни Роберт. История спортивной журналистики в США 3.

3. Sport. uz nashri.

MATBUOTNING JAMIYATDA TUTGAN O'RNI

MUXLISA NURALIYEVA
O‘zDJTU Media va kommunikatsiya fakultetining talabasi,

FERUZA TO’RAYEVA
Ilmiy rahbar

Hozirgi kunda biz barcha ommaviy axborot vositalarining bosma shaklini matbuotda ko'rishimiz mumkin. Matbuot o'zi nima? Matbuot bu - barcha bosma mahsulotlarning majmui va axborot vositalarning nazariy ko'rinishi hisoblanadi. Umumiy olib qaraganda davriy nashrlar, asosan gazeta va jurnallar faoliyatini

ifodalaydi. Shuningdek, matbuot ijtimoiy ongimizning o'tkir va ta'sirchan vositasi sifatida kishilik jamiyatimida kuchli va faol ta'sir ko'rsatadi. Jamoatchilik fikr doirasining kengayishini shakllantiradi. Omma va yoshlar ongida muayyan qarashlarni singdirishda qudratli g'oyaviy omil hisoblanadi.

Matbuotning jamiyatimizda tutgan o'rni beqiyos va samaralidir. Matbuotni endi ekilgan niholga qiyoslasak, u qancha bo'y ko'tarsa, jamiyat shuncha go'zal va betakror ko'rinishga ega bo'ladi. U hayotning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ishlab chiqarish, ilmiy-texnikaviy va shu kabi yo'nalishlarini juda jabhalarda yoritib beradi. Matbuotning nima ekanligi bilan biz keraklicha bilim va ko'nikmalarga ega bo'ldik. Endilikda, matbuotning kelib chiqish tarixi qanday bo'lgan va o'z ichiga bimalarni olgan? Shu haqida fikr mulohazalar yuritamiz. Dastavval, matbuot 15-asrning o'rtalarida Yevropa zaminida tarkib topgan. Ommaviy axborot vositalari, radioeshittirish va televideniya paydo bo'lguniga qadar, qariyb 5 asr mobaynida kishilararo ommaviy muloqotning, jamiyatga axborot yetkazishning, bilim va g'oyalar tarqatishning asosiy vositasi sanalgan. Shuningdek, o'tgan asrlarda aholi jamiyatda yuz beryotgan yangiliklarni ham matbuot orqali qabul qilgan.

Dastlabki bosma nashrlar kitob, risola va varaqlardan iborat bo'lgan, 17-arsning boshlarida gazetalar sal keyinroq jurnallar yuzaga kelgan.

Davr rivojlangani sari jamiyat rivojlanar, jamiyat rivojlangani sari matbuot ham keng ko'lamda rivojlanib borar edi, shu jumladan,19-asrning o'rtalarida matbuot agentliklari (ya'ni informatsiy agentlik) vujudga kela boshladi. 20-asrda esa ommaviy axborotning radio-eshittirish va televideniya singari turlari paydo bo'lishi va taraqqiy qilinishiga qaramay, matbuot kishilik jamiyati o'rtasida o'z mavqei va o'rniga ega edi. U ijtimoiy-siyosiy hayot faoliyatining hamma tomon-lariga doimiy va samarali ta'sir ko'rsatyapti. Butun dunyoda matbuotning keng, muttassil tarqalib boryotgani buning isbotidir.

O'zbekistonda esa matbuotning tarkib topishi 19- asrning yarmini o'z ichiga oladi. Toshkentda 1870- yilda o'ljadagi mustamlakachi hukmronlar tashkil etgan. "Turkis-taniskiye vedonosti" va "Turkiston viloyatining gazeti" Markaziy Osiyodagi matbuotning ilk namunlari hisoblanadi. Turkistonda dastlabki

taraqqiyparvar milliy gazetalar 1905-1907-yillarda faoliyat ko'rsata boshladi. Keyinchalik esa "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg'ona" va "Najot" gazetalari, shuningdek "Oyina" jurnaling chop etilishi bilan gazetachilik jamiyati bardavon davom etib borar edi. Gazetalarning bosh maqsadi Turkistonni savodli, ma'rifatli, taraqqiyotga erishga, mustaqil davlat qilishga qaratilgandi. Umuman olganda insonlarni yurt mustaqilligini mustahkam saqlab, uni asrab-avaylashlikka chorlaydigan bu gazetalar edi. Gazetalar inson ongu tafakkurining asosiy quroli va matbuot bularning bosh manbai edi.

Matbuotning o'ziga xosligi bu uning tilida mujassam bo'lar edi.Agarda, biz inson yashashining negizi deb yuragiga qaraydigan bo'lsak, matbuotning negizi deb uning tilini nazarda tutishimiz mumkin, chunki matbuotdagi barcha diqqat - e'tibor uning tiliga qaratiladi.

Matbuotdagi tili birinchi o'rinda hamma tushunadiga, ommabop bo'lishi kerak. Bir qaraganda 7 yoshdan 70 yoshgacha bo'lgan jamiyatdagi insonlar undagi fikr mulohazalarni bemalol tushunib olib, muhokama qilolishi kerak. Undagi sahifalar va sarlavlar matnga munosib bo'lishi kerak.

Shuningdek, sarlavhalarning qo'yilishida ham uning tilining ahamiyati muhimdir. Yoritilgan kelib chiqqan holda tushinilgan xulosa, bir yoki bir nechta so'z bilan sarlavha tarzida namoyon etiladi. Sarlavhani bir o'qiganda butun bir matnni nima haqida ekanligini tushinib olish bu sarlahva yuritilgan tilga bog'liq bo'ladi. Tilning qanchalik tushinarli va mukammal qilib berilishi bu muallif nazaryasiga bog'liq bo'ladi.

Agarda, biz matbuotda turli xil millatlardan kirib kelgan so'zlardan foydalanib uni ommaga taqdim qiladigan bo'lsak, omma uni to'liq tushinolishi jamiyatda chigal vaziyatni yuzaga keltiradi. Bu esa insonlar fikr doirasining va qarashlarining torayishi va noto'g'ri mulohaza yuritishiga olib keladi. Shu sababli birinchi o'rinda matbuotning tiliga e'tibor qaratilmoqda.

Istiqlol tufayli O'zbekiston matbuoti taraqqiyotda ham sifat jihatidan butunlay yangi demokratik rivojlanish bosqichi boshlandi. Mamlakatda matbuot erkinligini ta'minlashga keng imkoniyatlar yaratilib borilmoqda. Ommaviy axborot

vositalarning normal faoliyat ko'rsatishi uchun shart-sharoit yaratish, ularni nashr etish va tarqatish bilan bog'liq moliyaviy va texnik masalalarni yechishda, ijodkorlarning demokratik jarayonda faol ishtirok etish uchun amaliy yordan ko'rsatish maqsadida O'zbekiston Respublikasining ommaviy axborot vositalari demokratlashtirish va qo'llab-quvvatlash ijtimoiy-siyosiy jamg'armasi tashkil qilindi. Bu esa ommaviy axborot vositalari faoliyatining o'sishiga, yanada keng imkoniyatlarning ochilishiga sabab bo'ldi.

Foydalanilagan adabiyotlar

1. (Uz.m.wikipedia.org).
2. (http://1.Til.gov.uz)
3. (http://2.Sbtsue.uz)

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛОЖИТЕЛЬНОГО ИМИДЖА УЗБЕКИСТАНА В МИРОВОМ СООБЩЕСТВЕ

ДУРДАНА ПЕРДЕБАЕВА
Студентка 3-курса факультета медиа и коммуникации УзГУМЯ

Сложный имидж Узбекистана в мире сложился после приобретения республикой независимости во главе с Первым Президентом Республики Узбекистан И.А. Каримовым. Следует подчеркнуть, что И.А.Каримов провел большие реформы в свое время, внес определенные изменения во все сферы жизнедеятельности страны. Но в то же время в стране ограничивалась свобода слова, развивалась коррупция, уровень жизни населения был намного ниже, чем в соседних странах, число безработных год за годом росло. Эти и другие факторы послужили причиной негативного восприятия нашей страны частью мирового сообщества. До 2016 года этот имидж стойко прижился в сознании части мирового сообщества и для его изменения требовались значительные усилия.

После смены власти, 2 января 2020 года, новый Президент Узбекистана Ш.М. Мирзиёев подписал Закон «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Узбекистан», в котором за использование детского труда вводилась уголовная ответственность. В частности, за использование несовершеннолетнего на работах, которые могут причинить вред его здоровью, безопасности или нравственности, был предусмотрен штраф до 25 базовых расчётных величин, лишением свободы на срок до 3 лет или лишения занятия определённой должности на этот же срок.

27 января 2022 года на видеоконференции, где обсуждались результаты «Мониторинга третьей стороны», проведённого Международной организацией труда (МОТ) в хлопкоуборочном сезоне Танзила Нарбаева, являющаяся председателем Сената Олий Мажлиса Республики Узбекистан заявила, что «в Узбекистане нет системного принудительного и детского труда. Об этом свидетельствует и отчёт «Мониторинга третьей стороны“ МОТ, проведенного совместно с независимыми общественными организациями».

Положительные аспекты международного имиджа Узбекистана связаны в большей степени с реформам и социокультурной сферой: спорт, искусство, туризм и литература. Немаловажным источником информации об Узбекистане в мире всегда была наука, особенно труды Абу Али ибн Сино и Абу Райхана Беруний. Необходимо отметить, что на современном этапе у узбекского государства формируется чётко выраженная "имиджевая стратегия". Становление внешнеполитического имиджа узбекского государства поручено заниматься ряду информационных структур, таких, как: «O'zbekiston 24», «Yangi O'zbekiston», «Правда Востока» итд.

Очевидно, что имидж страны во внешнем медиапространстве является, прежде всего, неотъемлемой частью ее имиджа во внутреннем медиапространстве. Исходя из этого, стоит отметить, что национальная пресса и публицистика играют немаловажную роль в формировании имиджа

страны. Поэтому журналистика Узбекистана, чтобы соответствовать требованиям и архитектуре мирового информационного пространства как ее полноправному члену, должна адаптировать язык статей в национальной периодике, их стиль и жанры к современному стилю и форматам, принятым в мировой публицистике.

Еще одним эффективным способом создания позитивного международного имиджа страны может стать публичная дипломатия - комплекс мер, нацеленных на изучение и информирование зарубежной аудитории, а также на установление контактов. Кроме налаживания контактов, основной задачей публичной дипломатии является стратегическое планирование имиджевых кампаний и позиционирование своей страны на международной арене.Чтобы достичь хороших результатов, Узбекистану необходимо реализовать комплекс мероприятий, среди которых выделяются: создание сети органов внешнеполитической пропаганды, широкое использование PR технологий и др. Иными словами, главной задачей республики является не то, как сформировать положительный образ Узбекистана, а как сделать сам Узбекистан, а значит и его имидж, привлекательными. Не пропаганда, которую легко расшифровывают зарубежные политологи и специалисты по имиджу (но которой верят сами узбекистанцы), а реальное, практическое поднятие авторитета республики в глазах мирового сообщества.

Согласно ряду сообщений министра иностранных дел РУз А. Камилова, на современном этапе наблюдается улучшение отношений с Российской Федерацией, Китайской Народной Республикой, Соединенными Штатами Америки, государствами Европейского союза, Японией, Южной Кореей и другими странами-партнерами в Азии, на Ближнем и Среднем Востоке, в исламском мире. Существенно активизировались двусторонние и многосторонние контакты. В 2019 году состоялось 18 визитов на высшем уровне. Это государственные и официальные поездки Президента Узбекистана в Индию, Германию, Объединенные Арабские Эмираты, Китай,

страны Центральной Азии, Беларусь, Азербайджан, Японию и Российскую Федерацию. Нашу страну посетили главы государств Центральной Азии, Республики Корея, Германии, Европейского союза и главы правительств стран — участниц Шанхайской организации сотрудничества. В рамках мероприятий на высшем и высоком уровнях подписано 122 двусторонних документа, в том числе четыре межгосударственных договора, 31 межправительственный и 52 межведомственных договора, а также 35 иных документов между учреждениями и регионами.

МИД осуществляет работу по выполнению порядка 90 программ по развитию сотрудничества с зарубежными странами в разных сферах. В декабре 2019 года Кабинетом Министров утверждены 52 новые «дорожные карты» по дальнейшему выстраиванию отношений Узбекистана с зарубежными странами на 2019—2022 годы. Претворяется в жизнь новый курс Президента Узбекистана Ш.М.Мирзиёева по укреплению политического доверия и взаимопонимания в Центральной Азии. В отношениях с соседними государствами поэтапно решаются многие вопросы, копившиеся годами.

Практическое воплощение получили идеи углубления и наращивания регионального взаимодействия в Центральной Азии. Наши дружеские, доверительные и братские отношения с Казахстаном, Кыргызстаном, Таджикистаном и Туркменистаном стремительно расширяются и укрепляются на всех уровнях.

Последовательно осуществляемый под руководством Президента Шавката Мирзиёева внешнеполитический курс способствует ощутимому росту авторитета и позитивного имиджа нашей страны на международной арене, установлению и укреплению тесных контактов, открытого диалога и стратегического партнерства с широким кругом государств и международных организаций.

Использованная литература

1. Детский труд в Узбекистане: https://www.hmong.press/wiki/Child_labour_in_Uzbekistanhttps://www.gazeta.uz/ru/2021/01/29/labor/
2. «Системного принудительного и детского труда нет» — Танзила Нарбаева: https://www.gazeta.uz/ru/2021/01/29/labor/
3. Дарон Аджемоглу, Джеймс А. Робинсон. «Почему одни страны богатые, а другие бедные» Глава 18, 852 стр
4. Разработан проект «Концепции укрепления позитивного имиджа Республики Узбекистан на международной арене»: https://www.uzdaily.uz/ru/post/47912

MATBUOT TILI

ELDOR SHODMONOV

O‘zbekiston davlat jahon tillar universiteti
Media va kommunikatsiya fakulteti
II bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matbuot tushunchasi, uning kelib chiqishi, rivojlanishi haqida ma’lumot berib o‘tilgan.*

Kalit so'zlar: *gazeta, jurnal, radioeshittirish, televediyeniya, 15 va 19-asrlar matbuoti.*

Matbuot deb ommaviy axborot vositalarining bosma shakllariga aytiladi. Matbuotga gazeta, jurnal, almanaxlar kiradi.

Matbuot – barcha bosma mahsulotlar majmui; tor ma’noda davriy nashrlar, asosan, gazeta va jurnallarni ifodalaydi (sinonimi – pressa). Matbuot ijtimoiy ongning o‘tkir va ta’sirchan vositasi sifatida kishilik jamiyatiga doimiy va faol ta’sir ko‘rsatadi, jamoatchilik fikrini shakllantiradi, omma ongiga muayyan qarashlarni singdirishda qudratli g‘oyaviy omil hisoblanadi. Matbuot jamiyat hayotini turli (ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy-ishlab chiqarish, ilmiy-texnikaviy va boshqalar) yo‘nalishlarda yoritadi.

Matbuot 15-asrning o‘rtalarida Yevropada tarkib topgan, qariyb 5 asr mobaynida (ommaviy axborot vositalarining boshqa turlari – radioeshittirish va televideniye paydo bo‘lguniga qadar) kishilararo ommaviy muloqotning, bilim va

g‘oyalar tarqatishning asosiy vositasi sanalgan. Dastlabki bosma nashrlar kitob, risola va varaqalardan iborat bo‘lgan, 17-asrning boshlarida gazetalar, keyinroq esa jurnallar tashkil topdi; 19-asrning o‘rtalarida matbuot agentliklari vujudga kela boshladi. 20-asrda ommaviy axborotning radioeshittirish va televideniye singari turlarining paydo bo‘lishi va taraqqiy qilishiga qaramay, Matbuot hamon kishilik jamiyatidagi o‘z o‘rni va mavqeini tobora kengaytirib borayapti, ijtimoiy-siyosiy hayot va faoliyatning hamma tomonlariga doimiy va samarali ta’sir ko‘rsatayapti. Butun dunyoda matbuotning muttasil keng tarqalib borayotgani buning isbotidir.

Tarixiy rivojlanish jarayonida matbuotning xususiy shaxslar, ijtimoiy guruhlar (siyosiy oqimlar, partiyalar, kasaba uyushmalari, madaniy-ma’muriy tashkilotlar va boshqalar), hissadorlik jamiyatlari, hukumat muassasalari va boshqa tomonidan ta’sis etilgan va ularning maqsadlariga xizmat qilgan qator turlari vujudga keddi. Matbuot qaror topgan dastlabki paytlarda Yevropada cherkov diniy mafkurani targ‘ib qilishda bosma kitoblardan, varaqalardan keng foydalandi.

Jamiyat ma’naviy hayotiga cherkov ta’sirining tobora cheklanishi zaminida dunyoviy matbuot tarkib topdi va keng rivojlana boshladi. Ilg‘or ijtimoiy tuzum, demokratik tartiblar o‘rnatish uchun kurashda taraqqiyparvar matbuotning xizmati katta bo‘ldi.

O‘zbekistonda matbuot 19-asrning 2-yarmida tarkib topdi. Toshkentda 1870-yilda o‘lkadagi mustamlakachi hukmronlar tashkil etgan "Turkestanskiye vedomosti" va "Turkiston viloyatining gazeti" Markaziy Osiyodagi matbuotning ilk namunalari hisoblanadi. Turkistonda dastlabki taraqqiyparvar milliy gazetalar 1905–07 yillardan faoliyat ko‘rsata boshladi ("Taraqqiy", "Xurshid", "Shuhrat" va boshqalar). Ularning yo‘lini 20-asrning 2-o‘n yilligida chop etilgan "Sadoi Turkiston", "Sadoi Farg‘ona", "Najot" gazetalari, "Oyina" jurnal davom ettirdi. Milliy nashrlar Turkistonni savodli, ma’rifatli, taraqqiyotga erishgan, obod, mustaqil diyorga aylantirish g‘oyalarini targ‘ib qildilar.

1917-yildan so‘ng, sobiq SSSR tarkibidagi barcha ittifoqdosh respublikalarda bo‘lganidek, O‘zbekistonda ham yangi siyosiy yo‘nalishdagi partiyasovet matbuotining ko‘p tarmoqli tizimi qaror topdi. Umumdemokratik qoidalarga zid

ravishda matbuotning shakllanishi va rivojlanish jarayoni yakkapartiyaviylik – kommunistik partiyaning mutlaq yakkahokimligi sharoitida kechdi. Gazeta, jurnallar, kitoblar qiyofasi, yo‘nalishi shu hukmron partiya rahbariyati ko‘rsatmalari asosida belgilandi.

Istiqlol tufayli O‘zbekiston matbuoti taraqqiyotida ham sifat jihatidan butunlay yangi – demokratik rivojlanish bosqichi boshlandi. Endilikda tashkilotlar, partiyalar, uyushmalar, ayrim jamoalar, fuqarolar ham matbuot nashrlarini ta’sis etish huquqiga ega bo‘ldilar. Mamlakatda matbuot erkinligi ta’minlashga imkoniyat yaratila borildi. Ommaviy axborot vositalarining normal faoliyat ko‘rsatishi uchun shart-sharoit yaratish, ularni nashr etish va tarqatish bilan bog‘liq moliyaviy va texnik masalalarni yechishda, ijodkorlarning demokratik jarayonda faol ishtirok etishi uchun amaliy yordam ko‘rsatish maqsadida O‘zR ommaviy axborot vositalarini demokratlashtirish va qo‘llab-quvvatlash ijtimoiysiyosiy jamg‘armasi tashkil qilindi (1996-yil 30-avgust). Bu jamg‘arma ommaviy axborot vositalari vakillarining mustaqil, o‘z-o‘zini boshqaruvchi, hukumatga qarashli bo‘lmagan tashkiloti hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasining "[[Noshirlik faoliyati to‘g‘risida" (1996-yil 30 avg .), "Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida" (1997-yil 26 dek.), "[[Jurnalistlik faoliyatini himoya qilish to‘g‘risida" (1997-yil 24 apr.), "Axborot olish kafolatlari va erkinligi to‘g‘risida" (1997-yil 24 apr.) qonunlari qabul qilinishi O‘zbekiston matbuoti taraqqiyotida muhim rol o‘ynadi.

O‘zbekiston matbuoti ishiga umumiy rahbarlik qilib kelgan O‘zR Davlat matbuot qo‘mitasi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Matbuot va axborot sohasida boshqaruvni takomillashtirish to‘g‘risida" farmoni (2002-yil 3-iyul) ga binoan O‘zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi etib qayta tashkil etildi. Shunga muvofiq, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Matbuot va axborot agentligi, viloyat hokimliklari xuzurida matbuot va axborot hududiy boshqarmalari tuzildi. Mazkur islohot mamlakat ijtimoiy hayotini demokratlashtirish va erkinlashtirish sharoitida respublika aholisining axborotga bo‘lgan talab-ehtiyojlarini yanada to‘liqroq qondirish, ommaviy axborot vositalari, noshirlik

ishlari va matbaachilikni keng koʻlamda rivojlantirishga koʻmaklashish, axborot xizmatlarining zamonaviy bozorini shakllantirish yoʻlida oddinga tashlangan katta qadam boʻldi.

Oʻzbekiston matbuot mahsulotlari (bosma nashrlar) davriy va davriy boʻlmagan nashrlarga boʻlinadi. Davriy nashrlarga gazeta, jurnal, jurnal tipidagi nashrlar (byulletenlar, ilmiy axborotlar va boshqalar); davriy boʻlmagan nashrlarga kitob, risola, bosma fafik mahsulotlar va shahrik. kiradi. Bular ham, oʻz navbatida, bir qancha turlarga – umumsiyosiy va ixtisoslashgan; muassisligiga koʻra – hukumat idoralari, xalq harakatlari, partiyalar, uyushmalar, jam-gʻarmalar.tijorat, diniy tashkilotlar va boshqalarning gazetalari; hududiy yunalishga qarab – markaziy (mamlakat miqyosida), viloyat, shahar, tuman, quyi matbuot organlari boʻladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida reklama tijorat, xususiy gazetalar yuzaga keldi.

Jurnallar mohiyatiga koʻra – ijtimoiy-siyosiy va ijtimoiy-iqtisodiy, adabiy-badiiy, tabiiy-ilmiy, qishloq xoʻjaligiga oid va shahrik.; yoʻnalishiga qarab – bolalar, yoshlar, xotin-qizlar va boshqa nashrlarga boʻlinadi. Muassisligiga koʻra – hukumat idoralari, nodavlat tashkilotlar, xususiy jur.lar ham chiqmoqda.

Kitob mahsulotlari maqsadiga qarab – ommaviysiyosiy adabiyot, badiiy adabiyot, ilmiy adabiyot, ilmiy-ommaviy adabiyot, darslik, ma’lumotnoma adabiyotiga boʻlinadi. Mamlakatda bozor iqtisodiyoti talablaridan kelib chiqib, keng ommaga zarur boʻlgan, haridorgir kitoblar nashr etadigan nashriyotlar tizimi yuzaga keldi.

"Taraqqiy" gazetaning 1soni chiqqan 27-iyun (1906) sanasi Oʻzbekistonda Matbuot va ommaviy axborot vositalari xodimlari kuni sifatida nishonlanib keladi (1993-yildan). Oʻzbekiston matbuotiga doir masalalar asosan "Oʻzbekiston matbuoti" jurnalida yoritiladi.

Adabiyotlar

1. Pidayev T., Matbuot – millat chirogʻi, T., 1999; Abduazizova N., Turkiston matbuoti tarixi (1870 – 1917), T., 2000.
2. O'zME. 1-jild Toshkent 2000
3. Lex.uz

THE ROLE OF INTERNET AND MASS MEDIA IN COMMUNICATIVE CULTURE

NIGORA ASROROVA
Master of Uzbekistan State World Languages University

Abstract: Having interest on the theme "The impact of the internet on the communicative culture of young people in the process of globalization of society" we decided to write a part of an article from this dissertation work on the topic of "The role of internet and Mass Media in Communicative Culture".

The purpose of a current study is to analyze possibilities and relevant development of internet in youth daily life and investigates various terms including "Net-generation" the "millennium generation" and "digital natives".[294]

In this article we focus on beneficial sides of internet and as well as opposite points, such as, changing oral communication.

Key words: The Internet, Mass media, culture, communication, communicative networks, informational technology.

Due to the fact that the internet and the number of users have rapid increase, clearly, the percentage of users accessing it via mobile phones is 92.1 % in 2022. According to the statistics we can note that internet among people has essential role than in past times. From educational point of view, it is notable that, all learners and teachers can get necessary information. By utilizing internet one can save the time, find uncommon e-books which are difficult to find in libraries and can study remotely even in foreign countries.

The internet is a powerful tool which has solutions to any kind of problems. For instance, with the help of internet, a number of people, especially, adolescences are making money with uploading or downloading various interesting and valuable videos in You Tube.

Besides them, it is important in the field of global mass communication which created great opportunities to communicate and it is no matter where they live and its cost is inexpensive.

Nowadays, a means of communication like internet and mobile phones, lap tops are basic devices for everyone and we cannot imagine our life without them.

[294] Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants Part", on the Horizon 9.5 (October 2001); Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)

As the coin has two sides, they cannot take main place of communication as face-to-face conversation.

In this article, we try to point out briefly to each of these statements.

The emergency and rapid development of the internet has had a major impact on human communication all over the world. The development of internet technologies has made people's work easier and made closer them.

At the same time, it has a great impact on communicative culture and lifestyle of today's youth. As a result, new terms related to youth have emerged, such as "Net-generation", the "millennium generation" and "digital natives".

As Mark Prensky and Don Tapscott pointed out on their articles which are "Digital Immigrants"[295] part 1, On the Horrizon 9.5 and Growing up digital:

The rise of the Net Generation that, such kind of generation members are skillful and active in information technology.[296]

Gustavo S.Mesch made it clear on his article "Internet and Youth Culture", "Simply put, the argument is that the internet has created a new generation of young people who possess sophisticated knowledge and skills with information technologies. Acting in a media-rich environment and Net-generation or digital native's express different values, attitudes and behaviors than previous generation. These digital natives are described as optimistic, team-oriented achievers who are talented with technology".[297]

In addition to these considerations, it can be said that today's growing youth are indeed very alert. There are plenty of plus sides of internet, such as, today making conversation with someone far from us is easy, there are not any barriers to find some kind of solutions for our problems. In virtual world we can share our thoughts, talent and show our expressions and even can make money via online jobs.

[295] Mark Prensky "Digital immigrants" part 1 The Horrizon 9.5 October 2001
[296] Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)
[297] The Hedgehog Review, Critical Reflections on Contemporary Culture "The Internet and Youth Culture" by Gustavo S. Mesch.

Oppositely to these statements, in the article "Characteristic of internet communication"[298] pointed out that one of the negative aspects of the internet communication is the lack of physical presence, besides them, punctuation marks are not being important as past times.

On the other hand, we can add that expansion of internet is also leading to decrease in responsibility of today's youth communicative norms.

Slang words are being overused by young generation and it may cause to diminishing of speech norms and literary language. Especially in pandemic period, almost all young generation and even old ones used the Internet at a very high level and they started to use alternatives of some words like, messaging changed to chatting. Besides them, new media language developed in high speed. Correspondingly, while searching some necessary information one can come across with irrelevant and unreliable stuffs on the Internet, for instance, needless advertising videos interrupts during lesson time.

Additionally, according to the article of Hemangi Harankhedkar, "the gap between parents and kids has increased considerably. Communication is missing and they are not used to the communication styles of their kids, and this has increased the generation gap".[299] This statement also make person think about using internet. Addicting to the internet is causing people to live in virtual world. They make conversations on communicative networks such as, Facebook, Telegram without hesitations and face-to-face gatherings are significantly reduced. It may occur some problems related to self-confidence. For instance, if someone wants to be a leader, she or he should make a speech among the crowded of people, and at the very time virtually self-confidence cannot help.

As you can see, the influence has both positive and negative points.

In general, development of internet has significant role in communicative processes and is causing a lot of relief in every sphere of life.

[298] "Characteristics of internet communication" Wednesday, june 26, 2013
[299] Aspen Review "Effects of Technology on Communication" by Hemangi Harankhedkar. Openbook Publishers.com

For example, if someone wants to study abroad he or she can take an exam online and can save money and time.

Additionally, it can provide great opportunities for people with disabilities. They can find e-books, audio books and etc. It depends on us how to use the Internet. When we use in right purpose, a good side can be more than bad sides and we should recommend to the parents who are rising children, how to properly use the internet and to be a good example for their children.

Bibliography

1. Marc Prensky, "Digital Natives, Digital Immigrants Part", on the Horizon 9.5 (October 2001); Don Tapscott, Growing up Digital: The Rise of the Net Generation" (New York: McGrow Hill, 1998)
2. Forbes, Amy Danise, Aspen Review "How the internet and Social Media are changing Culture" by Frank Furedi, 15.3.2017.
3. Aspen Review "Effects of Technology on Communication" by Hemangi Harankhedkar. Openbook Publishers.com
4. The Hedgehog Review, Critical Reflections on Contemporary Culture "The Internet and Youth Culture" by Gustavo S. Mesch.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОНЛАЙН И ПЕЧАТНЫХ ИЗДАНИЙ

ЛАУРА ЖУМАНИЯЗОВА
Магистрант 2-курса Университета журналистики и массовых коммуникаций Узбекистана.

С. А. РАХИМОВ
научный руководитель, доктор философии (PhD) по историческим наукам

В последнее время Интернет-журналистика становится одним из актуальных и оперативных средств массовой информации. Однако печатные издания стараются сохранить свою позицию. Для создания медиатекстов для обеих средств массовых информаций нужен опыт работы и понимание специфики написания текстов. В данной статье рассматриваются онлайн и печатный журналистские тексты. Материалы анализируются на примере

информационных поводов, что определяет их сходства и различия между ними.

В связи с новыми веяниями и развитием онлайн-журналистики, мы всё чаще начали читать новости через Интернет. Следует отметить, что также остаются актуальными и печатные средства массовой информации, телевидение и радио. При этом возникает много вопросов о том, что меняется ли качество выпускаемого материала в просторах Интернета. Целью данного исследования является определение сходства и различия в медиатекстах в печатных средствах массовой информации и оналайн-СМИ. Для подробного сравнительного анализа были выбраны данные СМИ: республиканская общественно-политическая газета «Народное слово» и новостное агентство Sputnik.uz.

Стоит отметить, что различия между онлайн и газетными текстами СМИ связей с воздействием на различные органы чувств: зрение – общее, а слух присуще только Интернет-журналистике. Одним словом, Интернет можно назвать сплавом газеты, телевидения и радио. Однако журналисты, пришедшие из газеты или других средств массовой информации, часто сталкиваются с проблемой трудностей подачи материала, ведь у каждого вида свои особенности. Все различия связаны с определёнными особенностями подачи материала, а также техническими возможностями. Например, в Интернете можно к тексту добавить видео или подкасты. В газете же можно наблюдать только фотоматериалы и статичные инфографики. Также следует отметить, что интервью, которые берут корреспонденты печатных изданий, ложится либо в основу материала, либо даётся в виде комментариев, либо как вопрос-ответ. В онлайн-версии этот же материал может выступать как видеоконтент, где корреспондент, показывая свои эмоции, вступает в разговор с респондентом. Для анализа выбраны два материала из вышеуказанных средств массовых информаций. Для того, чтобы было удобнее проанализировать материалы, поободраны статьи с одинаковым информационным поводом.

«Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев принял участие в торжественной церемонии открытия XXIV зимних Олимпийских игр в городе Пекине. Мероприятие состоялось на Пекинском национальном стадионе «Птичье гнездо» с участием лидеров зарубежных стран, официальных делегаций и международных организаций…» – так начинается материал газеты «Народное слово».[300]

Данный текст является началом новостного агентства Sputnik.uz. «Это было ярко и торжественно. Как президент приветствовал единственного представителя от Узбекистана — в материале.

Накануне на стадионе «Птичье гнездо» в Пекине прошла церемония открытия XXIV зимних Олимпийских игр. На мероприятии присутствовали лидеры зарубежных стран, официальных делегаций и международных организаций. В церемонии поучаствовал в том числе президент Узбекистана Шавкат Мирзиёев…».[301]

В газетной статье корреспондент начинает новость, с самой главной информации используя официально-деловой стиль речи. Интернет-СМИ обращает внимание читателя, описывая наречиями и выделенным жирным шрифтом в начале статьи. Этим журналист эмоционально подготовил читателей к лучшему восприятию новости. В газетных статьях официально-делового стиля часто можно встречать такие глаголы, как «состоялось», «выдвинутая», «представляет», «завершилась», «стало», «продлятся». Следует отметить, что газетные издания часто пользуются сложными предложениями. В Интернет-журналистике практически не встречаются такие глаголы и используются простые предложения для лучшего восприятия читателя. Например, если сравнить заголовки двух средств массовой информации, то можно сразу определить, которое из них является Интернет-СМИ, а которое – печатным. «Президент Республики Узбекистан

[300]Официальный веб-сайт общественно-политической газеты «Народное слово»: https://xs.uz/ru/post/prezident-respubliki-uzbekistan-prinyal-uchastie-v-tseremonii-otkrytiya-zimnikh-olimpijskikh-igr-v-pekine

[301] Новостное агентство Sputnik.uz: https://uz.sputniknews.ru/20220205/mirziyoev-pouchastvoval-v-tseremonii-otkrytiya-olimpiady-v-pekine--foto-22555791.html

принял участие в церемонии открытия зимних Олимпийских игр в Пекине» и «Мирзиёев поучавствовал в церемонии открытия Олимпиады в Пекине – фото». Стоит отметить, что многие оналйн-СМИ в заголовках используют слова «фото», «видео», чтобы привлечь внимание читателей. В газете журналисты стараются дополнить материалы точными подробностями и анализом, а в Интернете же – в первую очередь главная роль отдаётся оперативности.

Если говорить о сходствах между медийными текстами, то в обеих средствах массовой информации часто новость строится по принципу «перевернутой пирамиды», то есть важная информация сообщается в начале статьи, а затем в конце даются менее важные факты. В данном материале газеты «Народное слово» присутствует пять фотографий из приезда Президента Шавката Мирзиёева в Пекин, а также церемония открытия. Но, если говорить про новостное агентство, то там читателя может привлечь видео с открытия зимних Олимпийских игр, где было просмотрено 17 600 раз подписчиками. Данный видеоряд дает читателю почувствовать себя участником события. В газете такого нет, поэтому журналистам приходится употреблять больше прилагательных и существительных, чтобы описать то или иное происходящее событие.

Следует отметить, что синтаксис Интернет-СМИ и газеты отличается. Причастные и деепричастные обороты, длинные и сложные предложения, ряды однородных членов предложения («В художественной программе церемонии, главной темой которой стала выдвинутая Председателем КНР Си Цзиньпином концепция «Сообщество единой судьбы человечества», воплотились древняя история и богатая культура китайского народа, колоссальные успехи и достижения этой страны в качестве мирового экономического лидера, дух и ценности всемирного олимпийского движения») – являются признаками газетного стиля. В онлайновом тексте преобладают простые и короткие предложения с минимальным количеством оборотов – («Мирзиёев также проведет ряд двусторонних встреч»).

Лексически печатные тексты газеты богаче, чем Интернет-СМИ. Потому что журналистам приходится описывать не только происходящее, но и эмоции людей и атмосферу. А в Интернете можно довольствоваться видеорядом. Орфография также играет немаловажную роль в газете, ведь ошибки на страницах прессы могут испортить репутацию издания.

Исходя из вышеперечисленного сравнительного анализа, можно сделать вывод, что сравнивать тексты онлайн и печатных изданий довольно сложно. Здесь необходимо отметить понимание специфики онлайн-СМИ и газеты. Тем не менее существует различия между медийными текстами и это выражается в лексике, морфологии, синтаксисе и стилистике.

Список использованной литературы

1. Скороходова Е. Ю. Теория нормы и ее реализация в текстах современных средств массовой информации. М.: Прометей, 2006. 212 с.
2. Современный медиатекст: учеб. пособие / отв. ред. Н. А. Кузьмина. Изд-е 2-е, испр. М.: Флинта; Наука, 2013. 416 с
3. Официальный веб-сайт общественно-политической газеты «Народное слово»: https://xs.uz/ru
4. Новостное агентство Sputnik.uz: https://uz.sputniknews.ru

MODERN VEIWS OF LITERARY SPEECH ON TV

KHOJIRAKHON ABDUKARIMOVA
Student, Media and Communication faculty, UzSWLU

Abstract: This scientific paper studies types and tone of the speech, difference between literary language and dialects, jargon, slang, influence our language, expressive speech.

Key words: TV, language, dialect, slang, speech.

We are all aware that television has become an important aspect of our lives in recent years. We return home from work and watch TV to relax or be distracted every morning when we wake up and have breakfast. There are several television broadcasts of various genres (news, analysis, entertainment) on both private and public channels, and there are also stations that conform to literary language

norms. Instigators who “speak” competitively in other, more competitive kinds of oral communication, as well as those who answer the questions, are used to the respondents disrupting the speech culture’s activities. It is growing more widespread, and it might be the subject of extensive scientific inquiry.

Speech is the ability to communicate with others. The manifestation of language units in relation to events such as existence, thinking, consciousness, and situation is the process of exporting from a new weapon called language, which performs highly vital roles. Speech has a variety of language meanings, making it a rich speech. When they have the obligation to create a speech and make it rich, everyone pays attention to it. After all, failing to pay attention to the word, the speech, results in a poor formation. The language becomes much worse as a result of this. Pay attention to literary scholar O. Sharafiddinov’s advice: “Words are very stubborn”. When you look at it casually, it tries to hide a hint of meaning rather than displaying all of the colors. There are some words that, like a butterfly, can effortlessly flit into a sentence and serve no particular purpose.[302]

Speech etiquette is also a part of today’s speech culture. Speech is the independent, fluent, elegant, and speech culture’s representation of an idea. Perfect speech culture is an essential indicator of a society’s cultural and enlightenment progress, as well as the nation’s spiritual maturity. Clarity, precision, expressiveness, purity, richness, and eloquence are some of the communicative traits that ensure the culture of speech, and our aim as a court document is: Because only cultural speech may have a significant impact, verbal communication is dependent on speech culture. Speech culture is a social phenomenon in which society evolves in tandem with scientific and technological advancements, as well as cultural and literary life.[303]

Journalists are in charge of regulating literary language rules in society since the language of the media is absorbed by the public and imitated by majority.

[302] O. Sharafiddinov. “Birinchi mo’jiza”. 249-bet.
[303] Y.R.Odilov, N.M.Mahmudov. Ona tili darslik davlat ilmiy nashriyoti Toshkent 2018-y. 5-bet

Adolescents' speech is affected by a process of ambiguous and inappropriate departure from words.

On television nowadays, we may watch the process of communication based on linguistic rules. So, what's on TV these days?

Television (Russian "tele" + "videniye" - viewing) is the transmission and reception of images of a moving or motionless object at a distance using a radio-electronic device with sounds; remote sensing is another method of information dissemination. The appearance of the photo effect determined the organization of U.Smith who found the inner photo effect in the development of television. Optical equipment for the analysis and synthesis of high-quality pictures for serial television image production. Television systems are classified as follows: - in terms of image quality (white, colored, stereomonochrome); - in terms of signal format (analog and discrete); - in terms of communication channel spectrum frequency (broadband and narrowband)

In Uzbekistan, there are more than 50 television channels, some of which are private, and some of which are state-owned, as we indicated earlier. In these television channels substantial adjustments are required. Today's television shows, for example, frequently deviate from literary language rules. If television's first responsibility is to focus solely on people's well-being. At the same time, television serves as a significant booster of national popular culture as well as a source of news. Its primary purpose is to distribute information and provide entertainment to the general population.

Many of the entertainers on our television screens do not adhere to literary conventions. The statement of Kamil Allamjanov, "The fact that his name is in the press does not guarantee that he may be ridden," is an example of this.

Consider the following statements from some of the program hosts on our TV channels: One of the shows we all enjoy to watch on ZO'R TV in the early morning in the kitchen is "Early Morning Greetings," which says: - Hamma narsani o'zining instruksiyasi bor, siz aytganizde. Bizani oshxonamizada ham, umuman ko'rsatuvimizani instruksiyasiga albatta oshxona kiritilgan chunki,

aytganizdey ertalabdan yaxshi nonushta, foydali nonushta mazali, o’zgacha nonushta bu nafaqat qornimizani to’yg’izadi, kayfiyatimizani ham ko’taradi. Kelinlarni uylarida qaynona, qaynotasini duolarini olib mehrlarini toblanishiga sabab bo’ladi.

The preceding sentences, it appears, do not fulfill the requirements of literary language. It would be preferable for a beginner to avoid the dialects here and instead use the word guide instead of the word instruction, which originated from elsewhere.

- Hamma narsani o’zining qo’llanmasi bor, siz aytganizdek. Bizning oshxonamizda ham, umuman ko’rsatuvimizning qo’llanmasiga albatta oshxona ham kiritilgan. Chunki, ta’kidlab o’tganingizdek ertalabdan yaxshi, foydali, mazali va o’zgacha nonushta bu nafaqat qornimizani to’yg’izadi, balki kayfiyatimizni ham ko’taradi. Kelinlarni uylarida qaynona, qaynotasini duolarini olib mehrlarini toblanishiga sabab bo’ladi.

The audience will, of course, pick up on any grammatical flaws or inconsistencies in the introductory speech. Viewers with a well-developed speech culture will be critical, and in today’s world, adolescent teens are more prone to accept speech flaws as the norm. It would be incorrect to assert that starters on television have a detrimental impact on the upbringing and spiritual maturity of young people in such instances. We are confident that everything will be in order, the atmosphere will be pleasant, and the mood will be terrific if leaders, speakers, and journalists in the media work without forgetting that the culture of speech is a distinctive value of each nation.

REFERENCES

1. Y.R.Odilov, N.M.Mahmudov. Ona tili darslik davlat ilmiy nashriyoti Toshkent 2018-y. 5-bet

2. O.Sharafiddinov. “Birinchi mo’jiza”. 249-bet.

ANALYSIS OF GRICE'S MAXIMS ON BBC NEWS

NAFISA RAXMATULLAYEVA
Termez State University Linguistics (English)
2nd years student of Master's degree

Introduction. The language of the news has been in the center of attention of both media researchers and linguists for decades and the criteria by which the news editors and journalists decide about news worthiness of an event or story, widely known as news values, have been one interesting aspect of news production process. The purpose of this study is to show that news can be considered as a mutual conversational activity between the media and its audiences, as a result the maxims ruling the conversation process are respected in news production process too. In other words, we show that an indispensible number of criteria or news values, pinned down by media researchers in recent decades are actually rewording of these maxims and journalists are actually aware of these pragmatic maxims while composing their news stories. We can trace the related evidence of respecting these four maxims (Quality, Quantity, Manner and Relevance) in the news in the way they are observable as hedges in conversational activities, showing that they have in- action linguistic equivalences. However, as Grice himself noticed, the maxims may be violated (flouted) in different situations

Every day many different events happen all around the world but very few numbers of them, are published and broadcasted as news. Therefore, Grice's maxims are essential element of news composition.

Methods. In this article, we used classification and contextual analysis methods

Especially, we define four types of Grice's maxims and analysed BBC online news with the help of these maxims.

Results and discussions. Grice proposed a principle with four maxims to formulate the ordinary human communication mostly known as Cooperative Principle (CP) which is summarized by him as: "Make your conversational

contribution such as is required, at the stage at which it occurs, by the accepted purpose or direction of the talk exchange in which you are engaged." [4, 27]

He also defines the four maxims of CP as bellow:

1. Quantity (give as much information as is required, and no more than is required)

2. Quality (do not say what is false or that for which you lack adequate evidence)

3. Relation (be relevant)

4. Manner (be clear, be orderly, and avoid ambiguity) [3, 28].

In this paper we suggest the idea of expanding this principle and its maxims to the news discourse and show that a considerable set of news values are essentially rewording and paraphrasing these maxims.

Maxim of quality: When journalists refer to numbers, statistics and facts and figures, they are indirectly trying to show the audience that their news is respecting the **maxim of quality**.

Maxim of quantity: A news should be informative enough not too long and not too short and it is an accepted rule in news rooms that too long stories are edited because they are considered as boring and too short stories should be completed as soon as possible because they may seem meaningless to the audiences.

Maxim of relation: This maxim may seem clear in the first look but as Grice himself mentioned it is very difficult to define it exactly: "Though the maxim itself is terse, its formulation conceals a number of problems that exercise me a good deal: questions about what different kinds and focuses of relevance there may be, how these shift in the course of a talk exchange, how to allow for the fact that subjects of conversations are legitimately changed, and so on. I find the treatment of such questions exceedingly difficult, and I hope to revert to them in later work." [4,27] A relevant news is a news which is relevant to the needs and interests of its audiences and the prestige of the media at the same time. This maxim is indirectly mentioned under other names and titles in various news values lists:

Maxim of manner: A news should be unambiguous in composition level because it is not generally a highly scientific and academic writing which needs much background information to be understood. As it is clear, journalists are aware of the importance of these maxims and while writing the news they try to observe them as much as possible.

BBC news Example 1. "Moldova fears being 'submerged' by Ukrainian refugees" *Moldova could be "completely submerged" by refugees if the clashes seen in Russia's invasion of Ukraine move closer to its border, the country's foreign minister warns.*

Asked about the possible risk to his own country from Russia, Nicu Popescu - who is also the country's deputy prime minister - tells reporters "our assumption is that we're not a target, but we're in a very risky zone".

He admits there is "anxiety" in the population and "a degree of fear", before adding the country will receive several visits from EU representatives and member states in the next few days. Well over half a million civilians have fled Ukraine, according to the UN, crossing the borders to neighbouring countries to the west, including Moldova, Poland, Romania, Slovakia, and Hungary.

In this news example, we can observe the maxim of quantity and maxim of manner. The reason is that, news is not too long or short and the language is simple in order to be understandable to all audiences.

BBC news example 2. "Afghanistan girls' tears over chaotic Taliban school's U-turn"

Early this morning, at her home on a hilltop in the west of Kabul, 15-year-old Marzia packed her bag for school, for the first time since the Taliban took power last August.

"I became so, so happy when I heard school was restarting," she told the BBC. "It makes me hopeful about the future again." Around 200 other girls had also made their way to the Sayed ul Shuhada school, far fewer than usual, as pupils and their families debated whether or not lessons would actually start and whether it would be safe for them to attend.

Since August, in most of Afghanistan, only girls' primary schools have remained open, along with all boys' schools.

"A devastating day" for Afghan girls: Watch Malala Yousafzai react to the Taliban schools U-turn.

Today as a new academic year began, girls' secondary schools were finally expected to re-open along with other institutes.

It felt a particularly poignant moment for students here. Last year more than 90 of their classmates and school staff were killed in an attack by the local affiliate of the Islamic State group. "The first suicide bombing happened very close to me," says Sakina, as her eyes fill up with tears. "There were lots of dead people in front of me… I didn't think I would survive."

Sakina wants to rebuild her life after last year's bombing and the Taliban takeover. She pauses, overwhelmed with emotion, before continuing, "Our revenge on the people who did this, will be continuing our education. We want to succeed in our lives, so we can fulfil the dreams of our martyrs".

The local Taliban education official, who had given us permission to film at the school earlier this week, forwarded the headteacher a WhatsApp message, saying girls' secondary schools would in fact remain closed until further notice.

The students reacted with shock and horror. Some began to cry. "We just want to be able to learn and serve our people," Fatima told us. "What kind of country is this? What is our sin?"

She asked, addressing the Taliban whilst visibly distraught. "You're always talking about Islam, does Islam say to harm women like this?"

- *I felt anxious going back to university'*
- *Girls' despair as Taliban confirm Afghan school ban*
- *Taliban school ban leaves Afghan girls in the dark*

Girls had arrived at the school on Wednesday morning before being told that it would be shut once more. However, even before the Taliban took power, secondary schools in Afghanistan were already segregated by gender, whilst the uniform consisted of a modest black outfit and white hijab, or headscarf. What's

more, in a number of provinces local Taliban officials had already begun allowing girls' secondary schools to re-open last year, despite the lack of a central official policy.

Privately, Taliban figures admit the issue of female education is a controversial one amongst their most hardline elements. The chaotic nature of this policy reversal, suggests the groups' central leadership decided at the last minute to overrule their own Ministry of Education, nervous about alienating their most ultra-conservative members.

March 23, 2022

The divergence of views within the Taliban at times correlates to their geographic location. In one part of the more cosmopolitan north of the country, even under the "shadow government" the Taliban established during their insurgency, a local leader once proudly showed off still-functioning girls schools to me during a visit.

Many have long questioned whether the Taliban have changed since they were in power in the 1990s when all women were forced to wear the all-encompassing burka and even girls' primary schools remained closed?

Nowadays, the picture is more nuanced. A recent study by the World Bank found that there had actually been a rise in female primary school attendance since the Taliban takeover as security improved. Meanwhile, the group has allowed women to attend university as long as classes are segregated.

But today's decision to keep girls' secondary schools closed, appears to underline the gulf that still exists between the Taliban leadership and contemporary Afghan society.

In this given sample of BBC news, it can be seen, all four maxims. Initially, it suits maxim of quantity because this news is informative enough but somehow It may fail to observe its sub maxim that it is a bit long which may be boring to read till the end. Secondly, it observes the maxim of quality because there are given numbers, names and true stories of afghan girls. Furthermore, it suits the maxim of relevance because all report is relevant to situation, and Taliban answered

relevantly to afgan girl's question. Finally, it observes maxim of manner because the language is easy to understand, here is no ambiguous words.

Conclusion. In conclusion, it is clear that all four maxims are vitally important in any type of news. Because, it is validity and reliability depend on to these maxims. So journalists and reporter should always be careful about these categories on their news reports.

REFERENCES

1. Dijk T.A. van. Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse. London: Longman, 1977. P. 13.
2. Dijk, T.A. (1985). Handbook of Discourse Analysis. London: Academic press
3. Grice, H, P. (1975). Logic and Conversation. In Cole, P. & Morgan, J.L. Syntax and semantics. Vol. 3, Speech acts. New York: Academic P. 345
4. Grice, H.P. (1989). *Studies in the way of words*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press.P.456
5. Hiraga, M. K. and Fujii L2 Pragmatics in Academic Discourse: A Case Study of Tutorials in Britain. 2003 P.128
6. Huang, Y. (2007). Pragmatics. Oxford: Oxford University Press. P. 234
7. Jacob L. Mey "Pragmatics" Blackwell Publishing, 2nd edition, UK, 2001. P.265
8. Kalbike Esenova "Pragmalinguistic studies in linguistics" Editions du JIPTO Academie Internationale CONCORDE, 2017.P.254
9. Matveeva G. Pragmalinguistics in the System of Linguistic Science. 2011
10. Morris Ch., "Foundations of the Theory of Signs", in Carnap, R. et al. (Eds.) International Encyclopedia of Unified Science, 2:1, Chicago, University of Chicago Press. 1938.
11.

RADIOJURNALISTIKASIDA NUTQ MADANIYATINING BOSHQA JURNALISTIK NUTQ MADANIYATLARIDAN FARQI

AZIZA ABDURAIMOVA
O'zbekiston davlat jahon tillar universiteti
media va kommunikatsiya fakulteti
2-bosqich talabasi

Annotatsiya*. Har bir soha boshqalaridan, hech shubhasiz, bir necha jihatlari bilan farq qiladi, shu jumladan nutq madaniyati ham. Ushbu maqolada radio jurnalist nutqidagi o'ziga xoslik, uning boshqa jurnalistik nutq madaniyatlariga o'xshash va farqli jihatlari tahlil etiladi.*

***Kalit so'zlar**: nutq madaniyati, notiqlik, radiojurnalist, jurnalistik nutq.*

Nutq - inson hayotining ajralmas, ayni chog'da eng muhim bo'laklaridan biri. Nutq madaniyati kishilarning o'zaro to'liq va teran fikrlashi, tilning barcha imkoniyat va vositalarini puxta egallashidan iboratdir, (B.N.Golovin). Kishilik jamiyatining har bir sohasi, unda sodir bo'layotgan har bir voqea-hodisa nutq bilan chambarchas bog'liq hisoblanadi. Nutq kirib bormagan soha bo'lmaganidek, u har bir sohada o'ziga xos tarzda moslashadi va siz kishilarni nutq madaniyatidan, nutqida qo'llanilayotgan so'z va jumlalardan qaysi soha vakillari ekanliklarini yaqqol anglaysiz. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, jurnalist nutqi aniq va ravonligi, rangba-rangligi, impressiv xususiyatlari bilan kishilarni oson jalb etadi. Zero, O.A.Vni biz "to'rtinchi hokimiyat" deb ataymiz.Jamiyatda adabiy til normalarini tartibga solib turish jurnalistlarning faoliyatiga bog‘liq masala. Chunki OAV tili ommaga singadi va ko‘pchilik unga taqlid qiladi. So‘zlardan noaniq va noto‘g‘ri foydalanish jarayonidan bexabar o‘smir yoshlar nutqiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Rahimboy Jumaniyozov ta'biri bilan aytganda, "jurnalistika jamiyatning davriy barometridir. Taraqqiyotga zamin hozirlovchi biror yangilik yoxud aksincha, unga zid narsa haqidagi ilk ma'lumotni tezlikda qabul qilamizki, buning uchun jurnalist so'zi va o'zi o'tkir, fikri zikri teranlik kasb etishi kerak".

"Jurnalist nutqi" bu umumiy tushuncha hisoblanadi. Jurnalist nutqi madaniyati ham aynan qaysi soha jurnalisti ekanligiga qarab o'zaro farqlanadi.

Jurnalistikadagi nutq madaniyatini mutaxassislar uch yo‘nalishda tahlil qilishni tavsiya etadilar: matbuot uchun vizual nutq, radio uchun audio nutq hamda televidenie va hujjatli kino uchun audiovizual nutq ko‘rinishida. Ya’ni, jurnalistika sohasida nutqqa an’anaviy lingvistik tushunchadan farqli o‘laroq yondashuv talab etiladi. Umumiy tilshunoslikni tadqiq etuvchilar nutqni yozma hamda og‘zaki nutq ko‘rinishida tahlil qilishadi. Unda fikr ifodasi faqat so‘z bilan kechadi. Jurnalistikada esa so‘z — asosiy, lekin yagona fikr ifodasi emas. Matbuot tili matndan tashqari o‘z ichiga illyustratsiyalar (fotosuratlar, tasvirlar, infografika, sxemalar va hokazo) hamda qo‘shimcha bezak vositalari (shriftlar, qaysi polosada

berilgani, ranglar bilan uyg‘unligi va hokazo) o‘z ichiga oladi. Radiodagi nutq so‘zlar sintezi (diktsiya, intonatsiya, pauza va orfoepik me’yorlar), musiqani (jurnalist materialini bezovchi ohanglar) hamda shovqin effektlarini o‘z ichiga oladi. Televidenie nutqi esa so‘zlarning uyg‘unligi (ovoz xususiyatlari bo‘lgan audio nutqdan tashqari so‘zlayotganlarning xatti-harakatlari, mimikasi) hamda tasvir (rakurs, nur va soya ta’sirchanligi va hokazo)ni ko‘rishimiz mumkin. Axborotni borligicha ko‘rish imkoniyatini bergani uchun televidenie materiallari boshqa OAVlardan ta’sirchanligi bilan ajralib turadi.

Radiojurnalistik nutqni chuqurroq tahlil qiladigan bo'lsak, bugungi kunda radiojurnalistik nutq aniq, lo’nda, qat’iy tartiblangan, barcha uchun tushunarli bo’lishi lozim. Ayniqsa, jurnalist fikr va so’z odobini chuqur egallagan bo’lishi talab etiladi. So’zlarni o’z o’rnida mohirona ishlatish so’zning ta’sirchanligini oshiradi, shuningdek, voqea mohiyatini tez ilg’ab olishga xizmat qiladi. Radiojurnalistdan kuchli notiqlik san'ati talab etiladi. Avvalo, notiqlik san'ati tushunchasiga to'xtalsak. Notiqlik nutqining sifat xususiyatini, jonli ishontiruvchi so'zni mohirona egallashni anglatadi. Speranskiy shunday deb yozgan edi: "notiqlik - bu qalblarni silkitib, ularga ehtiroslarni to'kish va ularga o'z tushunchalari qiyofasini yetkazish uchun sovg'adir."

Radio ma'lumotlar olishning eng qulay manbasi hisoblanadi, negaki kishi undan yo'l-yo'lakay, ma'lum ish bilan mashg'ul holda ham foydalana oladi. Biroq unda vizual materiallar bo'lmaganligi sababli tinglovchi diqqatini qaratish biroz mushkul sanaladi. Mahoratli radiojurnalistgina bu ishni uddalaydi. U o'zining ravon, ayni chog'da yoqimli nutqi bilan tinglovchilarning diqqat-e'tiborini saqlagan holda ma'lumotlarni osonlik bilan yetkazadi. Radiojurnalist nutqi kishilar *tasavvurida* voqea-hodisaning jonlanishi uchun turtki yaratib berishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Huriyat gazetasi. TVda so’zlashuv madaniyati, Yulduz Ortiqova
2. Ritoriki notiqlik nazariyasi. Notiqlik san’ati tushunchasi.
3. Nutq madaniyati va radio jurnalist nutqi. Qobilova Mahbuba Mo’minjonovna
4. Nutqiy mahorat. Jumaniyozov Rahimboy. Toshkent 2005. 15-b.

LINGUISTIC FEATURES OF LANGUAGE OF ELECTRONIC MEDIA

MAKHLIYO IBAYDULLAEVA
Undergraduate student of UzSWLU

The Internet is a new global means of information storage and communication that allows people, regardless of their location, to receive the necessary information, enter into correspondence, choose goods to buy, get acquainted with the news, get an education, learn languages, etc. Statistical studies show the number of people using the Internet in English is more than 1 billion people. It should be emphasized that the information resources of the Internet are practically doubling every year, and the number of users is increasing by one and a half times every year. The Internet environment is considered as a set of technical, functional, informational, social, economic, legal components that ensure the existence, functioning and activities of individual and group users that make up the Internet audience.

Scientists told about the significance of the linguistic aspect of the Internet and even about the emergence of such concepts as a virtual linguistic personality, a virtual community, virtual communication, a virtual language environment, which eventually became part of our life. The linguistic features of web resources is conditioned due to a number of factors: type of computer technologies (for example, blogs, chat rooms, Internet media), communication needs of users (communication, entertainment, information search, education), sociolinguistic characteristics of users and text creators. In terms of content, all Internet resources can be divided into several groups. The first group will include reference texts related to purchases, sales, advertising; in the second - electronic versions of paper newspapers and magazines or electronic newspapers and magazines; in the third - educational resources (abstracts, educational portals, online versions of textbooks); in the fourth - texts created in real time and in the form of free discussion on forums, teleconferences or so-called chat rooms, blogs.

As various studies show, watching and/or reading news is the main way readers interact with online media. This fact confirms the already stereotypical idea that the key feature of online texts is their small size. In fact, it is worth taking a look at least at news aggregators (Google News, Yahoo News, Yandex News) the most popular news sources on the Internet.

The main author of these news media is a search engine that selects publications according to the needs of specific users or the entire Internet audience. According to Pew Internet, readers take significantly less time to browse news aggregators than newspaper websites (less than three minutes on average). This suggests that most readers of aggregators only skim through the headlines and brief descriptions of the news, without going into details. If they want to read a publication in more detail, the search engine directs them to the site of the original news on one of the Internet's reputable sources, and most often this is the site of the traditional media.

However, a curious observation regarding news aggregators is that this type of media most clearly represents the new and highly influential "pull" communication model that has replaced the "push" model in media, marketing and new technologies. The "push" communication model, inherent in the non-digital media model that is gradually fading into the past, is characterized by a one-way connection between the media and the audience, when the media offer a person a message designed for a mass audience and often irrelevant to him personally; and the viewer (as well as the reader and listener) has no choice but to either accept this message or temporarily refuse to communicate with this media. Each specific representative of the audience, entering into communication with a specific media, is deprived of the right to choose the message and its form that he would like to receive right now. The "pull" model on newspaper websites is represented by the ability to search for publications; a feedback system in which readers' comments are sometimes more interesting than the article that initiated them; a system of tags, keywords that are assigned to each publication and allow you to link articles to each other (for example, in order to trace the history of the development of an

event or the history of coverage of a topic). Thus, Internet versions of newspapers are becoming a more convenient way for many to read what used to exist only on paper.

Mass media texts are precisely the discourse, they are always dynamic and modern, they are perceived by the participants of communication in the context of ongoing events. Considering the language of print and Internet versions of newspapers as different types of discourse, some discursive markers can be distinguished, distinguishing them from each other. One of these markers is news headlines. Some features of their construction confirm the tend of diversification of online and print media into the "news" type and the "analytical" type.

What do readers expect from print and online versions of newspapers? As noted by the famous Dutch linguist T.A. van Dijk, there has been a significant shift in modern journalism. As a result, the basis of the "old" media became: criticism, impartiality, reliable sources, accuracy and experience; and in "new" media - speed, comments, open sources, constant updating. Another direct evidence of this difference between online and print discourse is the statement by The Guardian editor-in-chief Alan Rusbridger that the online policy of the publication is based on the 24/7 principle, when the main priority and key factor in creating an online version is continuous updating the materials presented on the site. And mainly, it concerns the prompt publication of news.

REFERENCES

1. Aleksandrova O.V. The language of the media as part of the collective spaces of society // Media language as an object of interdisciplinary research: Study guide - 2003.

2. Dobrosklonskaya T.G. Questions of the study of media texts: experience in the study of modern English media speech - 2005.

3. Mendzheritskaya E.O. The term "discourse" and the typology of media discourse // Journalism. 2006.

LINGUISTIC FEATURES OF ELECTRONIC MEDIA LANGUAGE

ODINAXON SAIDTO'RAYEVA
2nd course student,
Media and Communication fakulty, UzSWLU

Annotation. The article is devoted to the linguistic features of electronic media language. It has a wide range of meanings, depending on the social orientation of the publication, and can be written or spoken in many different ways. It is interactive, dialogical (dialogizated) and potentially hypertextual (hypertextual), and has a stylistic diversity. Journalist's speech has some special characteristics such as polyphony, polycodeness, and visualization. Contemporary journalists' speech, depending on the social orientation of the publication, differs in its cultural and linguistic features.

Keywords: media text, interactive, potentially, hypertextual, dialogicali, polyphony, polycodeness, visualization.

Media language is one of the most important objects of linguistic research and has been studied since the beginning of the 20th century. Therefore, the existing scientific paradigm formed a special discipline named media linguistics. This term was introduced into scientific use by Tatjana G. Dobrosklonskaya: in her book "Media linguistics: a systematic approach to the study of media language: the modern English media language". In this article, the main features of media text - such as categorical features and linguistic features of main types of media texts - are discussed as well as aspects of cognitive / cultural aspects of using media text in social media and other mediums (such as film, music, etc.).

Media linguistics (and media stylistics like a part of it) develops the problem of a relation between their own linguistic and extralinguistic principles of creating media texts, explores the specifics of their speech deployment, proposes a typology of media formats with social, genre and the intentional-modal perspectives, describes the conceptual sphere of media texts, its semantic and stylistic features (see the works on media stylistics highlighting the role of author's position in a speech organization of media texts (G. Y. Solganik, L. G. Kaida, L. M. Maidanova, N. S. Tsvetova, T. V. Shmeleva); representing their typology (L. R. Duskaeva, V. I. Konkov, I. P. Lysakova, S. O. Kalganova, L. M. Maidanova, etc.);

presenting the specificity of speech researches in mass media, especially its architectonic (N. S. Bolotnova, L. R. Duskaeva, L. G. Kaida, E. V. Kakorina, V. I. Konkov, M. A. Kormilitsyna, N. A. Kornilova, N. A. Kuzmina, V. A. Salimovsky, S. V. Svetana, A. P. Skovorodnikov, E. V. Chepkina, T. V. Chernyshova); developing a system of concepts typical for media texts (E. S. Abramova, E. G. Malysheva, O. V. Orlova); describing the world picture reflected in modern media discourse (I. V. Annenkova); considering different means of enhancing the expressiveness of media texts (A. P. Skovorodnikov, G. V. Bobrovskaya, G. A. Kopnina, M. A. Kormilitsyna, T. I. Krasnova). Prominent works deal with the analysis of author's style in media discourse (N. S. Bolotnova, M. A. Kormilitsyna); the characteristics of polycode texts (E. S. Kara-Murza, N. N. Volskaya); analyze advertising texts from the point of view of semiotics (A. N. Baranov, E. S. Kara-Murza, M. V. Gorbanevsky, T. V. Chernyshova); state the theoretical aspects of speech in electronic media (I. A. Veschikova); characterize Internet publications in a blogosphere – E. V.Kakorina, M. Yu. Sidorova, I. B. Aleksandrova, T. B. Karpova).

Citizen journalism is a vital component of today's media landscape. Nowadays, moblogging is a popular method of obtaining video plots from a number of major television networks that broadcast 24 hours a day, seven days a week. Citizen journalism is an important part of modern communication, and moblogging is a great way to get your video in front of a large audience. A number of leading television channels, which work on a 24-hour broadcast, rely heavily on video plots for their news and current affairs programmes. This method of gathering information is used by such world famous media companies as the *BBC News Interactive, Bluffton Today, the IFRA* website. The founder of this form of journalism was Ted Turner, who formulated the basic principle of television – international news around the clock, in real time with maximum involvement of reports from the scene.

Moblogs are not media in the traditional sense; they've evolved into a form of modern mass communication. A combination of text and images or video showing

the fundamental idea of the message is a common element of moblogs. Because of the technical capabilities of mobile communication, the text is usually short. The text may include a music file that represents the author's feelings at the time of the post's production, or it may serve informational tasks. Multimediality, creolization, and dialogicality are thus the distinguishing characteristics of a moblog.

Moblog posts are speech acts, and when describing them, one should consider the characteristics of the addressor and addressee, as well as the referent circumstance, communication location and time, and communication channel. The communication's location and time aren't set in stone; it happens on the spur of the moment. The communication route (mobile phone, personal web page on the Internet, online communities of interests – Facebook, Instagram – or the special website Lifeblog, where subscribers' photographs, videos, and text messages are posted) does not include direct contact between the communicants.

Media language has developed qualities such as interactivity, creolization ability, and hypertextuality as a result of the advent of electronic media, particularly the Internet. Because every writing has the possibility to spread by adding new information links, it can be considered hypertextual. Online text has a unique life because it provides readers with an almost instantaneous opportunity to obtain information that is relevant to them while reading. As a result, today's Internet speech is characterized by the possibility of hypertextual deployment. And it's not for no reason. The linguistic qualities of the text are influenced by new electronic media.

The study of those qualities of media texts that were previously not considered as linguistic has become a prerequisite thanks to the high technologies of current journalism. This is especially true in the case of visualization, which entails incorporating parts of many sorts of codes – both verbal and nonverbal – into a journalistic work. The progress of multimediatization is forcing linguists to focus on the language of media's actual properties, such as the combination of verbal material and various types of images, infographics, and so on, rather than the traditional, linear understanding of the text.

Simultaneously, in the age of digital media, the practice of rewriting – the creation of a text based on another source – is gaining traction (it is certainly not the evidence of high creativeness of modern journalism). Because the same truth can be interpreted in numerous ways in both substance and stylistic elements, rewriting creates dialogue.

Another distinguishing feature of media speech is its evaluation. This is the most significant characteristic of journalistic speech, and the forms in which it is expressed in media discourse should, of course, not only meet the standards of accuracy, reflection, and reasoning, but also the audience's cultural and moral views. The expressions "Babiy battalion" (about corrupt women "allies" of Anatoly Serdykov, the former defense minister) and "crazy printer" (about corrupt women "allies" of Anatoly Serdykov, the former defense minister) seem to fit the journalistic piece perfectly (the State Duma). The emotional intensity of the audience's perspective on the subject is reflected in the expressiveness of these nominations. In new loans, information regarding many realities of today's generation is provided. They define the material and cultural contours of modern existence. Here's a list of relatively "new" loan words: iPhone, gadget, screenshot, infographic, 3D (eng. 3-dimensional – stereoscopic, volumetric), slogan, flashmob, fundraising (the process of an organization raising funds and other resources to implement a specific social project), crowdfunding (crowdfunding projects). They are relevant in media discourse because the phenomena they reflect has pervaded our lives.

The evolution of modern linguistics is based on media discourse. It generates new meanings that are disseminated through mass media platforms. It reflects environmental changes and anchors them in the public mind. We may say that media speech is not only the most important normative influence, but also a large area of interaction between many cultures and interests, resulting in the formation of national culture.

References

1. Aleksandrova I. B. Dialogichnost “Dialogicality as categorical speech characteristics of modern society” Mediascope (electronic magazine)in Russian (2015).
2. Dobrosklonskaya T. G. Medialinguistic: a systematic approach to study of media language (Modern English media language) in Russian (2008).
3. Herman D. Cognitive Narratology [Electronic resource] – Url: http://wikis.sub.uni-hamburg.de/lhn/index.php/Cognitive_Narratology
4. Crystal, D. Language and the Internet. Cambridge: Cambridge University Press.(2001).
5. McCarty, S. Making mobile phones websites. In M. Thomas (Ed.), New frontiers in CALL: Negotiating Diversity (2009).

IJTIMOIY TARMOQLARNING FEYKGA QARSHI OLIB BORAYOTGAN KURASHLARI

XUSHNUDBEK UMARQULOV
O‘zJOKU talabasi
Xushnudumar307@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada muallif ijtimoiy tarmoqlar va ularning feyklarga qarshi chora-tadbirlari va loyihalari haqida bayon etadi, feyklarning ijtimoiy mediada qay darajada tarqalishini tahlilga tortadi, ularning bartaraf etilishi haqida takliflar beradi.

Kalit so’zlar: ijtimoiy media, feyklar, antifeyk harakatlar, chora-tadbirlar

Ijtimoiy tarmoq – axborotni yaratish va ommalashtirishni soddalashtiradigan, gadjetlar yordamida amalga oshiriladigan ongli texnologiyalardir, ma’lumot almashish, g‘oyalar, qiziqishlar va shu orqali talqin etishning boshqa shakllari, virtual jamoalar va tarmoqlar kommunikatsiyasining asosini tashkil etadi[304]. So‘ngi yillarda ijtimoiy tarmoqdan foydalanish (Telegram, Instagram, Facebook, Twitter, Skype, Viber, Wechat, Youtube, WhatsApp) yuqori darajada oshdi, 1996-yilda buyon dunyodagi 7,7 milliard odamning yarmi ijtimoiy tarmoq foydalanuvchisi bo‘lishga ulgurdi. Ijtimoiy tarmoq platformalari so‘nggi o ‘n yil ichida umumiy foydalanuvchilar bazasi deyarli uch baravarga ko‘paydi, 2010-yildagi 970 milliondan 2021-yil iyulida 4,48 milliard foydalanuvchiga yetdi. Agar statistikaga yuzlanadigan bo‘lsak, ayni paytda dunyo bo‘ylab 4,48 milliarddan ortiq kishi

[304] http://summit.sfu.ca/item/18103

ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi, bu 2015-yildagi 2,07 milliarddan ikki baravar koʻp, oʻrtacha ijtimoiy media foydalanuvchisi, taxminan, *6,6* xil ijtimoiy media platformalari bilan shugʻullanadi. Dunyoning esa *60,99* foizi ijtimoiy tarmoqlardan foydalanadi. Bir foydalanuvchining ijtimoiy tarmoqlarda bir kunda oʻtkazgan vaqti oʻrtacha 2 soat-u 24 daqiqani tashkil qiladi[305]. Mana shu statistikaning oʻzi ijtimoiy tarmoqlarning jamiyatga psixologik ta'sir qilish imkoniyatining tobora yuqorilab borayotganini koʻrsatadi.Axborot almashinish jarayonida eng koʻp tarqalgan nomaqbul axborot turi esa feyklar hisoblanadi. **Feyk xabar** - bu yangilik sifatida taqdim etilgan yolg'on yoki chalg'ituvchi ma'lumotlardir. Yolgʻon yangiliklar koʻpincha shaxs yoki tashkilotning obroʻsiga putur yetkazish yoki reklama daromadi orqali pul ishlash kabi turli maqsadlarni koʻzlaydi[306].

Feykga *qarshi* odamlar nima uchun qarshi kurashishi kerak**?** Ijtimoiy tarmoqlar hozirda feykga qarshi qanday choralar koʼrmoqda? Jamiyatdagi feyk kontentlarning hajmi kundan-kunga ortib bormoqda. Yolgʻon va notoʻgʻri maʼlumotlarning nafaqat jamiyat fikriga, balki bugungi kunda sodir boʼlayotgan voqealarga ham taʼsirini baholash qiyin. Ayrim faollar va tashkilotlarning saʼy-harakatlari bilan boshlangan soxta narsalarga qarshi kurash nafaqat davr talabi, balki internet bozori yetakchilari hal etish majburiyatini olgan global vazifaga aylanib bormoqda. Bir necha hafta oldin Word Wide Web asoschisi janob Tim Berners-Li bugungi kunda internetdagi eng katta muammolardan biri sifatida soxta yangiliklarning tarqalishini tilga oldi. Tadqiqotlar natijasi oʻlaroq, odamlarning koʻproq soxta xabarlar va axborotlarga ishonishi oʻz tasdigʻini topdi va tez orada **Facebook** va **Google** fake axborotni aniqlash funksiyasini joriy qildi[307].

Xoʻsh, ijtimoiy tarmoqlar feykka qanday kurashyapti?

Twitter

2020-yilning mart oyidan boshlab dezinformatsiyaga qarshi kurash doirasida Twitter ijtimoiy tarmogʻi yolgʻon maʼlumotlarga ega boʻlgan tvitlar va media fayllarni maxsus belgi bilan belgilab, oʻquvchilarni maʼlumotlarni

[305] https://backlinko.com/social-media-users

[306] *Hunt, Elle.* "What is fake news? How to spot it and what you can do to stop it". The Guardian. Retrieved January 15, 2017. https://www.theguardian.com/media/2016/dec/18/what-is-fake-news-pizzagate

[307] https://www.stopfake.org/ru/protiv-lzhi-kak-facebook-google-i-rt-boryatsya-s-internet-fejkami/

qo‘shimcha tekshirish bilan ogohlantirmoqda. Materiallarning haqiqiyligini aniqlash uchun ijtimoiy tarmoq o‘z texnologiyalaridan yoki uchinchi tomon hamkorlarining hisobotlaridan foydalanadi. Twitter yolg‘on xabarlar paydo bo‘lish ehtimolini kamaytiradi, qo‘shimcha tushuntirishlarga havolalar qo‘shadi va foydalanuvchini yolg‘on haqida ogohlantiradi[308].

Facebook

2017-yilda dezinformatsiyaga qarshi keng qamrovli kurash boshlagan. Ijtimoiy tarmoq noqonuniy ma’lumotlar yoki spamni o‘z ichiga olgan nashrlarni yoki muntazam ravishda takrorlanadigan shubhali profillarni mustaqil ravishda aniqlay boshladi. Hozirda Facebook postlarni “noto‘g‘ri ma’lumot” deb belgilashi va ularni olib tashlashi mumkin. Foydalanuvchilar mustaqil ravishda yolg‘on haqida shikoyat qilishlari, xususan, boshqa akkauntlarni bloklashlari, ularga obunani bekor qilishlari yoki nashrlarini yashirishlari mumkin. Feyk birinchi marta aniqlanganda ogohlantirish beriladi, takrorlanganda profil bloklanadi[309].

Instagram

2019-yil dekabr oyidan boshlab Instagram ilovasi soxta va yolg‘on kontentga qarshi kurash vositasini taqdim etdi. Foydalanuvchilar xabarni **noto‘g‘ri** deb belgilash orqali xabar berishi mumkin. Agar ekspertlar uning ishonchsizligini tasdiqlasa, unga **maxsus xeshteg** yopishtiriladi va nashrning reklamasi bloklanadi. Bundan tashqari, auditoriya “*Post barcha foydalanuvchilar uchun noto‘g‘ri ma’lumotlarni o‘z ichiga olgan*” – deb ogohlantiriladi.[310]

Google

Kompaniya dezinformatsiyani “ochiq internet tezligi va texnologiyadan foydalangan holda foydalanuvchilarni aldash va chalg‘itishga qasddan urinish” deb ta’riflaydi**. Google Search, Google News, Google Ads** va **YouTube** feykka qarshi kurash maqsadida **3 ta yo‘nalish** bo‘yicha ish olib borilmoqda: yuqori sifatli qarshi dastur yaratish, hakerlarga qarshi kurashish va foydalanuvchilarga tavsiyalar berish. Kompaniya ma’lumotlariga ko‘ra, u postlar mualliflarining siyosiy xohish-

[308] https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/kak-krupnye-it-kompanii-i-s otsseti-boryutsya-s-feykami/
[309] https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/kak-krupnye-it-kompanii-i-sotsseti-boryutsya-s-feykami/
[310] https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/kak-krupnye-it-kompanii-i-sotsseti-boryutsya-s-feykami/

istaklaridan qat'i nazar, foydali ma'lumotlarni tartiblash algoritmlaridan to'liq foydalanish tarafdori, biroq kontentning haqqoniyligi uchun qo'lda ishlov berishga tayanadi. Google qidiruv va YouTubeda tushuntirish ma'lumotlar bloklari, Fact-_check teglari, "Nega men buni ko'ryapman?" yorliqlari va hokazolarni ta'minlovchi mexanizmlarni ishlab chiqdi[311].

Xulosa

Bugun qanday qilib feykga qarshi ijtimoiy tarmoqlarda qarshi kurashish mumkin?

1. Avvalo, feykni identifikatsiyalash qobiliyati, zaruriy bilimlar, shuningdek, feykni aniqlashda axbori savodxonlik, tanqidiy tafakkurga ega bo'lish!

2. Feyklarning ustidan shikoyat qilish ko'nikmasiga ega bo'lish**, axborot** haqida shubha uyg'otuvchi yoki adovat tiliga doir bo'lgan unsurlarni sezganda shikoyat qila olish;

3. Axborotni tekshirmasdan turib boshqa bir foydalanuvchiga uzatmaslik, bu orqali insonlar **feyk** axborotga qarshi kurashda hissa qo'shgan bo'lishadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. https://www.stopfake.org/ru/protiv-lzhi-kak-facebook-google-i-rt-boryatsya-s-internet-fejkami/
2. https://www.m24.ru/articles/obshchestvo/13122021/158944
3. https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/kak-krupnye-it-kompanii-i-sotsseti-boryutsya-s-feykami/
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Fake_news, https://en.wikipedia.org/wiki/Hate_speech

IT SLANGS IN COMPUTER LINGUISTICS

NARGIZA SHAMIYEVA
Master's Degree student, UzSWLU

Abstract: This scientific article analysis that in the virtual world most people of IT sphere have their own communicative language, which is commonly Anglicism. It is used in offices and local companies who works and cooperate with foreign partners all over the world.

[311] https://gipp.ru/overview/obzory-sobytiy-v-media-srede/kak-krupnye-it-kompanii-i-sotsseti-boryutsya-s-feykami/

Keywords: IT specialists, common jargon, computer slang, internet communications, Uzbek alternatives, professional phrases.

Novice developers did not immediately pass the test of senior comrades. Phrases like “I switched the apishka” or “import another lib” appear to beginners as a lecture on calculus for primitive man. Therefore, we decided to investigate some frames and words of professional programmer slang.

Everyone who works in the field of IT has certainly come across professional jargon and computer slang. You can love it or hate it, accept it or tolerate it, but the fact remains that IT jargon exists and there is no escape from it.

When you join a new company, a bunch of unfamiliar words fall on you. There seem to be so many that it takes an incredibly long time to understand and learn them all. You already know many words, you can guess the meaning of others, some of them are Anglicisms, so it’s easy to guess their meaning. The first phenomenon is rejection: “Why use English words in Uzbek speech when there are enough Uzbek alternatives?” Then you try to keep the language clean. In the end, you start talking just like everyone else. It's unavoidable.

Professional jargon does not exist to spoil the Russian language. It allows you to increase the oral communication of IT specialists and improve their mutual understanding. Usually the words are medium and turn out to be capacious. Sometimes one word contains a whole phrase. Therefore, they are useful, in my opinion. We listened to the Wrike participants speak and wrote down the most common words.

Backlog

From English. backlog (literally - in turn of work) - not yet planned amount of work that needs to be done. In the backlog, but already in the sprint. As with sprint, the term is also used in isolation from scrum. Backlog is often referred to as pending tasks. Which needs to be done, but not now.

Usage examples:

"We need to clean up the backlog" “Let the task lie in the backlog for now, we will not take it into this sprint” "Don't forget to add this task to your team's backlog"

Daily

From English. daily (literally - daily) - daily appointments (from 5 to 30 minutes) of the team meeting with the overall progress on the completed task for the next day and voice the work plan for the coming day. Also, the daily was often called stand-up (from the daily stand-up), because usually such meetings were observed - for greater efficiency.

Usage examples:

“Guys, we have a daily, get up”

"I'm remote today, connect to the daily via Zoom"

“Unfortunately, I miss the daily, I need to go to important rallies”

Commit

English verb. noun obligation (literally - responsibility). To do means to promise to do a certain amount of work within a certain period of time. It's not just a promise, it's a conscious commitment to myself and the team. The person who commits is obliged to do everything possible to fulfill what he himself promised to do.

Examples of using:

“We made no commitments, so we need to go back to higher priority tasks”

Are you sure we can make this commitment? "In this sprint, we achieved all the goals we set"

Goal

From English. goal (literally - goal) - the goal of the sprint (there is one or more), which the team undertakes to do. A goal consists of a series of tasks that must be completed in order to achieve it. The word is used both as a noun and as an adjective. May be plural.

Usage examples:

“This task is an assist; you need to do it first” “All the goals were not scored this time” "Why are non-goal tasks at work?"

We think that this will help in the future to research this topic, or at least understand what IT people write or say. and sometimes you watch some videos and pronounce it as if we are talking in different languages.

Judging by all the companies where we worked, some of the words were used exactly everywhere in the same meanings. Plus, colleagues / former colleagues, talking about their previous jobs, said that such words were also in use. So, there are universal IT terms, and there are local ones within one company. We are just trying to collect interesting words, not very popular and well-known. We purposefully listen to how colleagues communicate and write down terms that are often used. In general, this is typical for companies that work with foreign customers. We also have an American company itself; colleagues speak both English and Uzbek.

THE ROLE OF MEDIA LANGUAGE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

GULASAL HOJIQURBONOVA
Student of UZSWLU

Abstract: This scientific work studies that the role of the media linguistics in ensuring intercultural communication. Media literacy is studied as its main component of tolerance, intercultural harmony, equality, social integration, flexibility peace and sustainable development. Intercultural new media studies are designed to examine how information communication technologies affect intercultural communication.

Key words: intercultural communication, mass media, technologies, media linguistics, cultural identity, media education, media literacy.

Analyzing the development of ethnic tolerance in the modern transforming world, characterized by the coexistence of many civilization and cultures, we note the increased role of media linguistics is intercultural communication.

In the path of international solidarity, it is important that everyone, community and nation understand and respect that they are made up of different

representatives, we can see its original interpretation in the 'Indian' work of our great ancestor Abu Rayhon Beruni.[312] In it, he criticizes those who consider the earth to belong only to them, those who consider only their own people to be human, those who call only their rulers kings, and those who consider only what they have to be science.

Intercultural communication or the interaction of cultures means the process of direct communication between different cultures of the peoples of the world in different forms language, speech, writing, electronic and other forms of communication.

Intercultural communication is interdisciplinary, for example, cultural studies, linguistics, sociology communication is understood as a process of communication. Intercultural communication to different cultures constitute various district forms of relations between the respective representatives A.B Sadokhina emphasizes that 'Intercultural communication is a set of forms of relations and communication between individuals and groups belonging to different cultures'[313]. T.B.Fric says "it is dialogue of different cultures".[314] The role and importance of the media in intercultural communication has been studied by A.N Kocholkin, T.A Kamova, T.V Kozlov and others. The language of the media forms of the world of modern human, their values, in the context of cultural dialogue there is an interaction in the content of media products. The main goal of media language is to shape media literacy. Cause of, this type of literacy helps a person to understand the language of television, radio, video, press, internet, media culture in the information field, to actively use information. When V.S.Bibler speaks of intercultural communication, he describes it as separate social form of free relations in the field of intercultural communication, a new form of media language and culture. The main issue here is the barriers to communication in media language.[315] T.N Persikova described this concept as a cultural process

[312] Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. T. ''Fan'',1965,538-bet.
[313] http://jurnal.org/articles/2017/kult.html.
[314] Старыгина Г.М. Межкулътурная коммуникация: Учебно-методическое пособие. - Благовещенск: Амурский гос. ун -т, 2014 .- 112 с
[315] Библер В.С.От наукоучения- к логике кулътуры.-1991.-Политиздат,1991.-417 с.

based on close cultural relations between the participants of the communication process.[316]

Intercultural communication in the audience through the media language to pay attention to the following in the formation of the principles of tolerance important:

- To promote the deep and comprehensive learning of the culture of one's own people, which is prerequisite for the integration of the audience in to other cultures;

- An idea of the diversity of world culture, forming positive attitude towards cultural differences;

- Developing the skills of effective interaction with different cultures;

- To inculcate the spirit of peace, humanity, interethnic dialogue;

- Avoiding judgement on the values beliefs and customs of other cultures, while moving away from their own values;

- Putting one's religion and language above other religions is another belief not to discriminate against their representatives.

Media linguistics, which represents all of the web-based applications enabling individuals to interact with each other, provides a sharing environment for all kinds of content, which is produced by other media instruments. Anthony Mayfield sorts media linguistics types as blogs, forums, and content groups.[317] Media languages enable people to communicate with society and share contents by using their own languages. Today with its distinctive features' media has brought human society to a highly interconnected and complex level, but at the same time, it challenges the very existence of intercultural communication in the traditional sense. This is not only influencing the form and content of information, but it also affects how people understand each other in the process of human communication, especially for those from different cultural or ethnic groups. On the one hand, intrinsically, the new culture hatched from new media creates a continuity gap between

[316] Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная кулътура: Учебное пособие.-2002.-М.Логос,2007.
[317] MAYFIELD, Antony (2016). (http://www.incrossing.co.uk/fileadmin/uploads/eBooks)

traditions and innovations within culture. Before the emergence of new media language, according to Baghdasaryan traditions and innovations in human society co-existed in a dynamically synchronized way, but the speed and impact of media language resulted in the inability of traditional values to keep pace with the new cultural values produced by media.[318] We see more and more scholars are becoming involved in the investigation of the relationship between media language and intercultural communication.[319] The impact of media language on different aspects of intercultural interaction is apparent and has attracted more and more studies from intercultural communication scholars.

Media language is powerful online tool that allows people to communicate, interact, get connected, express idea and thought and many more functionalities to carry out. It also shows, that participants use media language with the following motivation: supporting social interaction and communicating tools. Use media linguistics enhance participant's communication competence in a way that communication among international friends goes effective, they adapt faster where media languages assist them to get along very well with a strong tie, and finally media language enhances their English reading skills.

This paper has examined the relationship between media language and intercultural communication in the global context. It is argued that media language not only provides a space in which people of different cultures can freely express their opinions and establish relationships, but may also challenge the existence of human communication in intracultural and intercultural contexts because of its specific characteristics that are significantly dissimilar to traditional media.

Bibliography

1. Bagdasaryn.N.G (2011) intercultural communication in the context of media. Retrieved November 20.2011.
2. Beruniy, Abu Rayhon. Tanlangan asarlar. T. ''Fan'',1965,538-bet.
3. MAYFIELD, Antony (2016). (http://www.incrossing.co.uk)

[318] Bagdasaryn.N.G (2011) intercultural communication in the context of media. Retrieved November 20,2011, (http://www.itas.fzk/de/eng/e-society/preprints/mediaculture/Bagdasaryn /pdf)
[319] Shuter,R (2011) Introduction: New media across cultures- prospect and promise.

4. Shuter,R (2011) Introduction: New media across cultures- prospect and promise.
5. Библер В.С.От наукоучения- к логике кулътуры. -1991. -Политиздат, 1991. -417 с.
6. Персикова Т.Н. Межкультурная коммуникация и корпоративная кулътура: Учебное пособие. - 2002. -М. Логос, 2007.
7. Старыгина Г.М. Межкулътурная коммуникация: Учебно-методическое пособие. - Благовещенск: Амурский гос. ун -т, 2014. - 112 с

CROSS-CULTURAL STUDY OF LANGUAGE CONSCIOUSNESS OF REPRESENTATIVE OF DIFFERENT CULTURES

TUMARIS KALBAEVA
Master, UzSWLU

Abstract: This article explains the aspects of similarity and diversity between different cultures and their languages. The aim is to show that both aspects need to be intertwined for the growth of intercultural communication and for solving problems of understanding that can arise in cross-cultural communication.

Key words: Cross-cultural communication, language consciousness, cultural variation.

Every nation has own language and they learn that language consciously over the years. They can accustom to speaking the language by communicating around people. Language keep cultural values which include in its vocabulary, grammar, idioms, folklore, proverbs and fictional and the scientific literature in the both written and speaking language. According to the researching of the professor Hirsch [320] modern personality should have the ability to understand and participate fluently in a given culture, so called "culture literacy"[321]. And Hall points that to interact in intercultural communication each personality should mind peculiarities of high and low contextual cultures. Veltkamp, Recio, Jacobs, and Conrad explain that language pays the biggest role in modulating the personality. We can realize from these ideas language consciousness is essential for creation of notion. But nowadays the increasing cross-cultural of activities in almost all spheres of life in the late twentieth century has brought new challenges in the way communication is

[320] Language Personality in the Condition of Cross-cultural Communication.
[321] It is able to understand the traditions, regular activities and history of a group of people from a given culture.

done. Among these, linguistic and cultural boundaries enjoy a higher profile because effective communication is essential to success in such global domains. Linguistic and cultural knowledge is basic nowadays when doing even business internationally. With the world emerging from interacting economies and increasing mobility and interaction across borders, linguistic and cultural diversity has increased and as a result there has been a demand for effective cross-cultural communication. Thus, international and intercultural communication, which in the process of cross-cultural hybridization produces new and different types of identity and makes it necessary for people belonging to different cultures to develop the required conceptual competence.

In fact cross-cultural communication deals with a particular type of person-language personality.

Language personality is a nationally specific communicant type that has a culturally caused worldview and value system, and is capable of cross-cultural transformation. Typologies of language personalities:[322]

• In psycholinguistics: extrovert and introvert personality.

• In ethnolinguistic: the representative of basic and marginal cultures.

• In communication theory by language type: culture, elite, middle-literature, vernacular, folk-spoken, jargoning language personality.

Language personality includes all the communication codes. We offer to define the following levels in the development of communicative personality:

1) Denial of cross-cultural differences

2) Denial of another culture

3) Understatement, minimizing cultural differences

4) Cultural relativism

5) Adapting to other cultures

6) A higher level of cultural adaptation

[322] Language Personality in the Condition of Cross-cultural Communication Paitkowska (2012), Habermas(2000) approach to the explanation of human action and the origin of communicative action.

If we follow the codes, we might have less challenges in communicating people and realizing their minds.

Modern society, especially the younger generation, sometimes have a low level of knowledge of linguacultural units, which seem to be well known to all native speakers. To overcome this, Ansimova (2014) offers the concept of linguacultural literacy, which can serve as a basis for creating a dictionary or lexicographical interpretation unit that contains minimal background information and is focused on communication. Apanasyuk indicates that students' cross-cultural literacy, or the understanding of the culture of another nation is the unity of knowledge about their own and other cultures, their understanding and positive attitude towards them. Development of students' cross-cultural literacy can be successful when the following pedagogical conditions obtain (Apanasiuk, 2002): - The content of students' development of cross-cultural literacy is defined; - Students' mastery of the different types of scientific knowledge is combined with the development of their capacity for pedagogical reflection, which brings them into the sphere of philosophical understanding of cultural values both of their own and of other people, and for theoretical pedagogical reflection, which regulates and directs students' engagement in the culture of another nation.

We can conclude this article language is the most important weapon for creating society and communicating other notion. Nelson Mandela[323] said " if you talk to a man in a language he understands, that goes to his head. If you talk to him in his own language, that goes to his heart". If we want to understand speakers, it will be needed us to listen them. There are majority of people, unfortunately, minority of them can realize what they say.

References

1. Allison, S. R., & Vining, C. B. (1999). Native American culture and language. Bilingual Review.

2. Armour-Thomas, E. & Gopaul-McNicol, S. (1998). Assessing Intelligence: A Bio-Cultural Model. Sage Publications, INC.

[323] South Africa anti-apartheid revolutionary and political leader and who served first president of South Africa.

3. Ciccarelli, A. (1996). Teaching culture through language: Condon, E. C. (1973). Introduction to Cross Cultural Communication. New Brunswick, NJ: Rogers University Press Douglas, B. H. (2000).
4. Boers F. (2000). Enhancing metaphorical awareness in specialized reading. English for Specific Purposes, Z. (2003).
5. Kovecses Z (2003) Language, figurative thought, and cross-cultural comparison. Metaphor and Symbol.
6. Kovecses, Z. (2005). Metaphor in culture: Universality and variation. Cambridge: Cambridge University Press.

THE TOPIC OF DISABILITY AND COMMUNICATION ISSUES IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

GULCHIROY ISOKOVA
Master's Degree student of Uzbekistan State World Languages University

Annotation: In the presented sociological study of the problem of disability, an integrative-inclusive approach is implemented, which assumes that the value of a person for society does not depend on his characteristics or limitations, but is determined by his involvement in social practices. The novelty of the work is determined by the fact that it substantiates the need to develop the concept of disability in sociology in connection with the principles of inclusion, presents an interpretation of existing concepts of disability in an inclusive context, and substantiates the concept of "human dignity" as a base for the development of inclusive practices of people with disabilities. disability.

Keywords: social inclusion; social integration; persons with disabilities; community development; disease concept; the concept of normalization; human dignity.

INTRODUCTION

The system that involves the division of people into "normal" and "abnormal", "trainable" and "untrainable" abroad underwent serious changes in the 60–70s of the XX century, which was reflected in the change in the "concept of illness" in understanding disability "the concept of normalization". The main idea of this concept is the assertion that any member of society, regardless of the type and severity of his violations, has the right to master all the cultural norms adopted in the society in which he lives.

That is, every person, regardless of existing health limitations, has the right to participate in all forms of life that are characteristic of any other member of society: not only in education and / or treatment, but also in communication, work, leisure, etc. It follows from this that the limitation of physical, mental health cannot be considered as an insurmountable obstacle to such participation. Barriers do exist, but they are external in relation to people with disabilities[324]. Their source is the social environment, which does not take into account the special opportunities and specific difficulties in meeting their human needs of this category of people.

MATERIALS AND METHODS

From the standpoint of the concept of normalization, the low effectiveness of training is explained not by the presence of specific symptoms and manifestations of their development in people with disabilities, but by the absence or insufficiency of special conditions for their education, including the technical means necessary for different categories of people with disabilities, alternative methods of communication. educational programs adapted to their characteristics, as well as insufficient qualifications of teachers, low tolerance of communities and individual members of society.

In general, the concept of normalization shifts the emphasis in society's attitude towards people with disabilities from recognizing their "inferiority", and therefore inferiority, otherness, alienation to the "healthy" majority, to accepting them as full and full members of society. .

The concept of normalization has found its practical implementation in such a social process as integration. The development of integration ideas has changed the scientific view of the problem of disability.

[324] Afonkina Yu.A., Kuzmicheva T.V., Ryzhkova I.V., Burtseva A.V. Psychological and pedagogical support of inclusive education [Text] / Yu.A. Afonkina, T.V. Kuzmicheva, I.V. Ryzhkova, A.V. Burtsev. Krasnoyarsk: Scientific Information Center, 2015. 220 p.

These changes were reflected primarily in the works of E.R. Yarskaya-Smirnova[325]. The author defines the concept of "atypical" as an alternative to "inferiority" and an important modern problem of social identities.

The author creates the concept of atypicality, develops theoretical foundations, methodology, methods of sociocultural analysis, and explores situations of social exclusion on the example of children with disabilities and their families. That is, a scientific tradition is being laid of a socio-cultural analysis of a special type of social construction of those relations that develop between persons with disabilities, who are representatives of an atypical minority, and other members of society and

Chernyaeva T.I.[326] defines development as atypical, which implies going beyond the boundaries of normality and is considered as excess (giftedness) or functional limitations, inability to work or its individual types as a result of diseases, deviations or developmental deficiencies, an atypical state of health, appearance, due to unadapted environment to specific human needs.

RESULTS AND DISCUSSION

The development of inclusive processes depends not only on the state, but also on the position of society in relation to persons with disabilities. The inclusion-exclusion process is determined by complex relationships created through the interaction of individual and contextual factors. Thus, how diversity is reflected in public consciousness influences the interpretation in society of inclusive phenomena, processes and practices.

In general, inclusion implies that, thanks to it, all members of society, and not just people with disabilities, get more opportunities. It creates conditions for each person to feel accepted, so that his abilities and needs are taken into account and realized.

Inclusion comes from the idea that all people are individuals with different needs, therefore, it is primarily aimed at supporting people with disabilities in

[325] Children with multiple developmental disorders [Text] / Ed. L.M. Shipitsyna, E.V. Mikhailova. St. Petersburg: Institute of Special Pedagogy and Psychology, 2012. 239 p.
[326] Zhigunova G.V. Daily life of young people with disabilities. Monograph [Text]/ G.V. Zhigunov. Murmansk: MGGU, 2014. 144 p.

exercising their right to be equal members of their communities and society as a whole.

Inclusion implements the principle of ensuring equal access to receiving one or another type of social services and social benefits, creating the necessary conditions for the achievement by all people without exception of a favorable social status, regardless of their abilities, achievements, cultural and linguistic characteristics, mental and physical capabilities. On the one hand, discrimination is prevented and the idea of equality is realized. On the other hand, it is planned to create special conditions in terms of adapting the environment to the various needs of all categories of the population, which ensures accessibility of all social resources for persons with disabilities.

Thus, the implementation of the idea of “inclusion” stems not from pity or charity, and not even from the mercy of the “healthy majority” to another minority, but from the idea of equality of rights and freedoms of all citizens without exception.

Scientific analysis of the categories of "inclusion" and "integration" leads to the idea that integration is characterized by an attempt to "return" persons with disabilities into society, that is, to provide an alternative to segregation, exclusion. Inclusion is aimed at increasing the degree of participation of all people without exception in social processes.

The essence of inclusion is most fully revealed in the principles of inclusive education (Yu.A. Afonkina, T.V. Kuzmicheva, I.V. Ryzhkova, A.V. Burtseva[327]), which in a generalized form reflect the social context of the idea Inclusions, in contrast to integration, reveal the basic social categories of inclusive processes:

1. The value of a person does not depend on his abilities and achievements.
2. Every person is capable of feeling and thinking.
3. Everyone has the right to communicate and to be heard.
4. All people need each other.

[327] Zhigunova G.V., Tkachenko I.L. Resource potential of disabled juveniles. Monograph [Text] / G.V. Zhigunov. Krasnoyarsk: Scientific Information Center, 2013. 220 p.

5. Genuine education can only take place in the context of real relationships.

6. All people need peer support and friendship.

7. For all learners, progress may be more about what they can do than what they cannot do.

8. Diversity enhances all aspects of human life.

In general, we can say that the fundamental categories of social inclusion are, first of all, such as respect, self-realization, universal values (communication, affection, friendship, experience as a value, etc.). However, the concept of normalization, which was revealed in the social model of disability and reflected the essence of social integration, does not reflect the priorities of social inclusion. The concept of normalization assumes that there must be someone next to the disabled person, but at the same time, the attitude of the disabled person towards himself and the attitude of society towards him does not change significantly, he develops a feeling of dependence and insecurity[328].

CONCLUSION

The development of inclusive processes in society creates a real space for democratization, ensuring the priority of universal human values in modern society. The trend towards inclusion has determined the need to rethink the concept of disability. The defining idea of inclusion is the recognition for society of the equal value of all people, regardless of their abilities and capabilities. In a social sense, it is aimed at maximizing the degree of participation of persons with disabilities in all social practices, not only alongside, but mainly together with other people, and at the same time reducing their level of social exclusion.

REFERENCES

1. Afonkina Yu.A., Kuzmicheva T.V., Ryzhkova I.V., Burtseva A.V. Psychological and pedagogical support of inclusive education [Text] / Yu.A. Afonkina, T.V. Kuzmicheva, I.V. Ryzhkova, A.V. Burtsev. Krasnoyarsk: Scientific Information Center, 2015. 220 p.

[328] Kuzmicheva T.V. Development of inclusive education in the Murmansk region [Text] / T.V. Kuzmicheva // Human capital. 2014. No. 03 (63). pp. 50-56.

2. Children with multiple developmental disorders [Text] / Ed. L.M. Shipitsyna, E.V. Mikhailova. St. Petersburg: Institute of Special Pedagogy and Psychology, 2012. 239 p.

3. Zhigunova G.V. Daily life of young people with disabilities. Monograph [Text]/ G.V. Zhigunov. Murmansk: MGGU, 2014. 144 p.

4. Zhigunova G.V. Social identity of persons with juvenile disabilities. Monograph [Text] / G.V. Zhigunov. Saint-Louis, MO: Publishing House "Science & Innovation Center". 2012. 208 p.

5. Zhigunova G.V., Tkachenko I.L. Resource potential of disabled juveniles. Monograph [Text] / G.V. Zhigunov. Krasnoyarsk: Scientific Information Center, 2013. 220 p.

6. Kuzmicheva T.V. Development of inclusive education in the Murmansk region [Text] / T.V. Kuzmicheva // Human capital. 2014. No. 03 (63). pp. 50-56.

TIL MENTALLIK KODINING MADANIYATLARARO MULOQOTDAGI AHAMIYATI

MAHLIYO MAMADALIYEVA
Magistrant, O'zDJTU

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada har xil madaniyatlarning o'zaro muloqoti jarayonida ma'lum til mentallik kodining ahamiyati - milliy mentallik, mental soha, mentalitet, lingvokulturologiya, konsept, lisoniy shaxs, lisoniy belgilar, madaniy to'siq, milliy-madaniy tushuncha va qadriyatlarning o'rni atroflicha o'rganilgan.

Kalit so'zlar: milliy mentallik, mental soha, mentalitet, lingvokulturologiya, konsept, lisoniy shaxs, lisoniy belgilar, madaniy to'siq, milliy-madaniy tushuncha va qadriyatlar.

Bizga ma'lumki til ham madaniyat, ham tabiat hodisasi sifatida mavjud. Shubhasiz, til madaniyatning tarkibiy qismi bo'lib, insoniyatning ijtimoiy tarixidagi eng muhim yutuqlardan biri sanaladi. Lekin boshqa tomondan tilning materiyasida insonning biologik tabiati namoyon bo'ladi. Bu o'rinda ko'p narsa nutqiy faoliyatning fiziologik va psixofiziologik imkoniyatlari bilan aniqlangan. Masalan, dunyoning barcha tillarida unli va undoshlar hamda ko'plab tovushlar almashinuvi zanjirining mavjudligi madaniyat bilan emas, tabiat bilan bog'liqdir. Binobarin, inson faqat unlilar yoki undoshlarning o'zibilan nutq hosil qila olmaydi. Tabiat til strukturasining teran xususiyatlarini hamda matnni hosil qilish va uni qabul qilish

qonuniyatlarini aniqlaydi. Madaniyat esa tilning mazmun jihatini aniqlaydi. Shunday ekan, turli til egalarning muloqotiga mentalitet, mentallik, milliy-madaniy tushuncha va qadriyatlar o'z ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Avvalo, mentallik tushunchasiga ta'rif keltirib o'tsak.

Mentallik- milliy xarakterning intellektual, ma'naviy va iroda xususiyatlarini o'zida birlashtiradigan, ona tili kategoriyalari va shakllaridagi dunyoqarashning ko'rinishidir. Mentallikning birligi mazkur madaniyatning konsepti hisoblanadi. A. Ya. Gurevichga ko'ra, meltallik - dunyoni ko'rish yo'li, u g'oya bilan o'xshamaydi. Mentallik falsafiy, ilmiy yoki estetik tizimlar emas, u fikr emotsiyadan qismlarga ajralmagan jamiyat tafakkurining darajasidir. Xalq mentalligi tilning muhim konseptlarida dolzarblashadi.

Lingvokulturologik nuqtayi nazardan "inson muayyan milliy mentallik va til sohibi hisoblanib, boshqa millat jamoalari vakillari bilan o'zaro hamkorlik faoliyatining (xususan, nutqiy faoliyatda) ishtirokchisi sifatida tushunilad-il'. Bundan kelib chiqadiki, mentallik ma'lum ma'noda tilning millat zehni milliy-madaniy tushuncha va qadriyatlar bilan bog'liqligi deb tushunsak bo'ladi. **Misol uchun:** yaponlarga daraxt haqida o'yla deyilsa, ularnimg hayoliga birincha navbatda sakura keladi, o'zbeklarga esa olma yoki o'rik daraxti. So'z bitta, ya'ni daraxt lekin ikki xil mentalitetli insonlar ongida turlicha namoyon bo'lyapti. Bu esa tilning kognitiv xususiyatlariga ham bevosita bog'liq.

Lingvokulturologiyani shunchaki inson emas, balki tildagi inson qiziqtiradi. Gap shundaki, til insonning yashirin bo'lgan mental sohasiga kirishimizga yordam beruvchi yagona vosita sanaladi, binobarin, til dunyoni u yoki bu madaniyatga ajratadi. Til inson haqida shunday narsalarni gapirudiki, insonning o'zi ham bu narsalarni bilmagan bo'ladi.

N.V.Ufrmseva va Yu.A. Sorokinlarning milliy mentallik va tilning o'zaro aloqasi masalalariga bag'ishlangan tadqiqotlari madaniyatshunoslikda katta qiziqish bilan kutib olingan. Mazkur tadqiqotlarda biron bir millat vakilining o'ziga xos xususiyatlari boshqa millat vakillarining ko'zi bilan psixolingvistik eksperiment asosida tahlil qilingan.

Madaniyat konsept ko'rinishida insonning mental dunyosiga kirsa, boshqa tomondan, inson konsept yordamida madaniyatga kiradl va ba'zan unga ta'sir ko'rsatadi. Inson o'zining individual, betakror madaniyatini saqlagan holda, konsept orqali xalqlarning madaniyatiga, turli millat vakillarining mental dunyosiga murojaat qiladi.

Konseptning kognitiv tilshunoslik, lingvokulturologiya, shuningdek, adabiyotshunoslik fanlaridagi izohi o'zaro farqlanadi. Lingvokulturologiyada konsept mentallik xususiyatiga hamda lisoniy ifodaga ega bo'lgan, etnomadaniy o'ziga xoslik bilan ajralib turuvchi jamoa ongi birligrdir. Konsept lingvomadaniy birlik sifatida u yoki bu xalq madaniyatiningo'ziga xos jihatlarini ifodalavdi.

Madaniyatshunoslik (kulturologiya) insonni ijtimoiy va madaniy hayotidagi uning tabiat, jamiyat, tarix, san'at va boshqa sohalarga ko'ra anglashini tadqiq etsa, tilshunoslik tilda olam lisoniy manzarasining mental modellar ko'rinishida aks etadigan va qayd qilinadigan inson dunyoqarashini o'rganadi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, til mentallik kodi lingvokulturologik nuqtai nazardan, jonli kommunikativ jarayonlarda xalqning madaniyati va mentaliteti, ya'ni uning ongi, shuuri, ommaviy an'analari, urf-odatlari va boshqalar bilan bog'liq til ifodalarining qo'llanilishi hisoblanadi. Madaniyatlaroaro kommunikatsiya jarayonida mentallik turli til egalarining milliy intelektual xarakter - xususiyatlarini va albatta, dunyoqarashini hisobga olgan holda anglashiladi va bu muloqotda o'z ahamiyatiga ega hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Shoira Usmonova, Lingvokulturologiya (darslik), Toshkent - 2019
2. Степанов Ю. С. Константы: Словар русской култури[текст], 2004 -991 с.
3. Маслова В. А Лингвокультурология, 2001 – С.31.

TARJIMA JARAYONIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA MUAMMOLARI

NIGORA MAXSUDOVA
UzDJTU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli millat vakillari o'rtasidagi muloqot jarayonini tarjima qilishda duch kelinadigan muammolar ko'rsatilgan. Tarjima jarayonida o'zga millat madaniyati, hayot tarzi, an'ana va e'tiqodlarini bilish muhim ekanligi ham ta'kidlab o'tilgan.

Kalit so'zlar: madaniyatlararo muloqot, tarjima, ekstreversion va intertsionallik, kollektivistik va individualistik madaniyatlar.

PROBLEMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE TRANSLATION PROCESS

Abstract: This article shows the problems encountered in the process of communication between representatives of different nationalities. It also emphasizes the importance of knowing the culture, lifestyle, traditions and beliefs of another nation in the translation process.

Key words: intercultural communication, translation, extraversion and introversion, collectivistic and individualistic cultures.

Hozirgi zamon globallashuv jarayonida millat va xalqlarning o'zaro muloqot va hamkorlik aloqalari keskin oshib bormoqda. Nafaqat siyosiy jarayon va davlarlararo kengashlarda, oddiy aholi vakillari orasida ham madaniyatlararo muloqotni to'g'ri yo'lga qo'yish va tashkil qilish muhim ahamiyatga ega. Aks holda muloqot jarayoni kichik tushunmovchiliklarga, va hatto katta konfliktga ham sabab bo'lishi mumkin. Ushbu jarayonlarni ikki tomon uchun ham ijobiy hal qilishda tarjimonlarning o'rni kattadir. Til bilan muvofiq tarzda madaniyat, urf-odat, qadriyatlarni bilgan tarjimongina samarali madaniyatlararo muloqot jarayonini olib borishi mumkin. Noto'g'ri tashkil qilingan muloqot, hatto so'zlar to'g'ri tarjima qilingan bo'lsada, suhbat davomida noqulaylik va tushunmovchilikka sabab bo'ladi. Tarjimon notiqning nutqidagi tub ma'noni anglab yetishi va uni to'g'ri tarjima qilib tinglovchiga yetkazib berishi hozirgi zamonaviy kommunikatsiya talabidir.

Madaniyatlararo muloqotni o’rganish Amerikada 1960-yillarda, Yevropada 1970-yillarda, Rossiya va MDH davlatlarida esa SSSR qulashidan so’nggina 1990-yillarda boshlangan. Madaniyatlararo aloqa o’rnatish siyosat, iqtisodiyot va turizm sohasi istiqboli uchun muhim omil hisoblanadi.

Madaniyatlararo muloqot jiddiy va nisbatan mustaqil ilmiy intizom sifatida ko'plab fanlarning kesishmasidan ishlab chiqilgan. Madaniyatlararo aloqaning boshqa fanlar orasidagi o'rni juda munozarali. Madaniyatlararo aloqa fanida ijtimoiy fanlar kabi antropologiya, madaniyatshunoslik, tilshunoslik va psixologiya bo'yicha tadqiqotlar katta rol o'ynaydi. Madaniyatlararo aloqa xalqaro biznes uchun asos sifatida ham yuritiladi. Bir nechta madaniyatlararo xizmat ko'rsatuvchi provayderlar madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishadi. Tadqiqotlar madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy qismidir.[329] Madaniyatlararo aloqa qaysidir ma'noda "boshqa tillarda so'zlashuvchilar bilan teng sharoitlarda va ularning shaxsiyatlarini hurmat qilish bilan qurilgan o'zaro munosabatlar"dir.[330]

Madaniyatlararo muloqotni o'rganish madaniy farqlarni tushunish va qadrlash qobiliyati bo'lgan madaniyatlararo tushunishni talab qiladi. Til madaniyatlararo tushunish bilan bog'liq bo'lgan muhim madaniy komponentning namunasidir. Madaniyatlararo muloqotni yo’lga qo’yishda eng muhim omil til bilish bo’lsa, keyingilari, muomala madaniyati, psixologik bilimdonlik, va vaziyatni to’g’ri baholay olish qobilyatidir. Aksariyat turli millat va madaniyat vakillari o’rtasidagi muloqotlarda muammolar ushbu bilimlar yetarli bo’lmagani sababli kelib chiqadi. Davlatlararo hamkorliklar, turizm, biznes loyihalar kabi global jarayonlar dunyo miqiyosida keng yoyilib borar ekan, O’zbekiston ham undan chetda qolmaydi. Davlatimiz dunyo mamlakatlari bilan siyosiy va ijtimoiy hamkorliklar olib bormoqda, minglab yoshlar o’qish yoki ishlash uchun chet davlatlariga yo’l olishmoqda, yurtimizga har yili dunyoning turli burchaklaridan turistlar tashrif

[329] "Madaniyatlararo aloqa to'g'risidagi qonun va huquqiy ta'rif". Definitions.uslegal.com
[330] Byram, Gribkova va Starki, 2002 yil

buyurishmoqda. Ushbu jarayonlar fonida o’zga millat madaniyatini o’rganish va uni to’g’ri qabul qilish muhim masala bo’lib kelmoqda.

O’zbek xalqi uchun buyuk madaniy meros bo’lgan kelin salom marosimi, mehmon kutganda choy uzatish, taom taklif qilish, va uzundan uzoq salomlashish odati yevropalik insonlar uchun g’ayritabiiy va kulguli bo’lishi mumkin. Yevropaliklarning qisqa salomlashishi, muloqot davomida o’zlarini tutishlari, qo’l harakatlari biznikidan tubdan farq qiladi. Bu holatlar muloqot jarayonida noqulaylik tug’dirishi, suhbatdoshlar o’z fikrlarini ravon yetkazib berolmasliklari oqibatida suhbatda ko’zlangan maqsadga erisholmaslik mumkin. haxsning o'ziga xos xususiyatlari bilan mezbon mamlakat atrof-muhitiga moslashish qobiliyati, shu jumladan ushbu muhit doirasida muloqot qilish qobiliyati o'rtasida bog'liqlik mavjud.

Shaxsiyatning ikkita asosiy xususiyati - ochiqlik va qat'iyatlilikdir. Ochiqlik tushunarsiz holatga nisbatan bag'rikenglik, ekstreversion va intertsionallik va ochiq fikrlilik kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, ichki nazoratga ega bo'lish, qat'iyatlilik, noaniqlikka chidamlilik va topqirlikni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar, insonning madaniy va irqiy o'ziga xosligi va liberalizm darajasi bilan birgalikda, u kishining moslashish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi.

Madaniy in’koning eng muhim xususiyatlarining umumiy tushunchalari mavjud kollektivistik va individualistik madaniyatlardir. Madaniy o'ziga xoslik haqidagi tasavvurlarni amaliyotga tatbiq etish madaniyatlar statik va bir hil degan niqob ostida ishlaydi, aslida millatlar tarkibidagi madaniyatlar ko'p millatli va shaxslar madaniy tafovutlarni qanday qilib o'zlashtirilishi va ifoda etilishida yuqori xilma-xillikni namoyish etadi.[331] Bu xilma-xillikni to’g’ri qabul qilib, tub farq qiluvchi madaniyat vakilini qadriyatlarini hurmat qilgan holda muloqotga kirishibgina ham iqtisodiy ham ijtimoiy jihatdan ko’zlangan natijaga erishish mumkin. Zero, o’zaro hurmat va saviyali bilim asosida qurilgan muloqot kelgusidagi hamkorliklar uchun mustahkam poydevor bo’la oladi.

[331] Sen-Jak, Bernard. 2011. "Globallashgan dunyoda madaniyatlararo aloqa". Madaniyatlararo aloqa: o'quvchi, Larri A. Samovar, Richard E. Porter va Edvin R. Makdaniyel tomonidan tahrirlangan, 13-nashr, 45-53. Boston, Mass: Cengage Learning.

OVERCOMING BARRIERS IN TO INTERCULTURAL COMMUNICATION

MARJONA MUKHAMMADJONOVA
Student of Media and Communication faculty, UzSWLU

Abstract: In this article, we aim to investigate to recognize and overcome types of barriers intercultural communication. Intercultural communication concentrates on interactions among people from different cultures, learning from one another and building relationships.

Key words: Intercultural communication, ethnocentrism, anxiety, stereotyping, generalization, prejudice, racism.

Today's globalized world is distinguished by increasing contact between people with diverse backgrounds in every spheres of life (e.g. education, work, social, domestic and international politics). According to interactional language, communicational skills are developing in every paced time, and also, we know that effective communication is a skill that few people have, and even when there are intercultural barriers, fewer people can get their opinions. Cross-cultural or intercultural communication is a part of different people with different backgrounds and heritage.

A cultural barrier is an issue arising from a misunderstanding of meaning, caused by cultural differences between sender and receiver. It can also be the source of unfavorable attitude and reactions toward those who are different from us.

As Samovar explains[332], our preference for things we understand and are familiar with can adversely influence on our perception of and attitude toward new and different people and things.

When people from different countries and cultural backgrounds interact, there will be both positive and negative aspects to intercultural exchange[333]. Anxiety, stereotypes, prejudice, ethnocentrism, racism, nonverbal interactions are all hurdles to intercultural communication. Most of these barriers were first developed by Lara

[332] Samovar. Intercultural communication: A Reader, 13th Edition. 2012.
[333] Oana-Antonia Ilie. The Intercultural Competence. Developing Effective Intercultural Communication Skills. 2019.

Ray Barna[334] who mainly studied intercultural communication barriers in the field of education.

Identity biases and discrimination are rooted in ethnocentrism, which can often present challenges to effective, equitable intercultural dialogue.

Ethnocentrism is the belief that another person's culture and tradition are inferior to one's own culture and heritage. The perception entails a vast variety of assumptions about the culture being ethically correct and rational in every way possible. When such people interact with someone of a different culture or ethnicity, they refuse to consider that person's point of view or analyze a situation from their own perspective. Ethnocentrism occurs most often unintentionally, when people are unaware that what they are doing may create cultural and communication obstacles. Ethnocentrism cannot be predicted in advance for obvious reasons, and no prevention actions can be taken to avoid it. Many researches have proven that Ethnocentrism frequently leads to inaccuracies about others' behavior based on your own norms, value, and beliefs. In extreme situations, a group of people may perceive another culture to be bad or immoral, and consequently, they may attempt to convert the group, often violently, to their own way of life. If a group refuses to modify their ways of life or cultural customs, war and genocide could be the result. Ethnocentric attitudes can have impact on how we communicate with others who are not like us. When interacting with minority members who are not competent in their first language, ethnocentric persons may communicate in ways that suggest apathy or a lack of respect. They may utilize supplicated grammatical structures, jargon, or idioms, speak quickly, and switch topics frequently, all while knowing that their listener will find their incomprehensible. As noted by Lustig and Koester[335], when combined with the natural human tendency to prefer what is typically experienced, ethnocentrism produces emotional reactions to cultural differences that reduce people's

[334] Lararay Barna. Intercultural communication activities in the classroom. 1994.
[335] Lustig and Koester. Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures, 5th Edition. 2010.

willingness to understand disparate cultural messages. An ethnocentric worldview can stifle the development and maintenance of healthy intercultural relationships.

Stereotyping is a strong inclination to characterize people from various cultural backgrounds unjustly, collectively, and usually negatively as a result of ethnocentrism. A stereotype is a preconceived notion that all members of a specific social class or group of individuals share similar features (e.g., personality traits) intents, and behaviors.

Before we go further, it is important to distinguish between stereotypes and generalizations. Generalization is a statement that members of the same group are categorized as having comparable features in cultural generalizations. Generalizations are adaptable, allowing for the inclusion of new cultural data. It is important to know that when all members of group are classified as having the same features, generalizations become stereotypes. Stereotypes can be associated with any aspect of cultural affiliation, including nationality, religion, gender, race, and age. A stereotype imposes one's assumptions on others based on commonly held beliefs, a generalization is a starting point and you understand that much more information is need to determine if your ideas or perceptions apply to particular individual (or group) or situation[336].

We do not inherit stereotypes; we acquire them as a result of messages about outgroup individuals from our parents, grandparents, teachers, clergy, and others during the socialization process. As we get older, we are impacted by media depictions of various groups (e.g., television dramas, sitcoms, movies, comedy shows, newspapers, and the internet), as well as our own life experiences (e.g. intercultural encounters, travel). Fear, ignorance, or distrust of those who are different from ourselves can all lead to stereotypes (e.g. physical attributes, intelligence, color of skin, etc.).

Although, there are intercultural communication barriers, we address these obstacles with effective ways. Ethnocentrism, prejudice, discrimination, racism, and xenophobia can suffocate opportunities for discourse and friendship with

[336] Jane Jackson. Introducing Language and Intercultural Communication. 2014.

people from diverse backgrounds. In today's interconnected world, it's critical that we become more conscious of the many facets of our identities, as well as the ways in which our cultural beliefs and attitudes influence our relationships with people outside our ingroups. After all, "intercultural dialogue" brings together people from different cultures, which makes difference a natural occurrence. Therefore, our capacity to react to and control those disparities is critical to successful interactions.

The cultural differences, we believe, are the most difficult component of interacting with someone from another culture. People must shift aside from their own cultural perspectives in order to perceive things from the perspective of their partners. To get new perspectives, one may need to lower one's self-centeredness and work harder to strengthen the relationship. It is necessary to overcome preconceptions and stereotypes about people from various cultures. Removing the cultural barrier and establishing intercultural partnerships takes time and effort. We must recognize the characteristics of our identities that are important to us race, gender, religion, etc. in order to improve intercultural encounters.

It is one thing to open our eyes to cultural differences. It is another thing to open our hearts to accept and respect differences. We must set aside our cultural prejudices, judgments regarding ideas, values, and conventions, and our expectations on others in order to be open-minded and effective in international interactions. Internal difficulties and fears are common during this process. Lightening up a little and being able to joke about ourselves is one approach to cope with these internal struggles. Having a sense of humor is essential when dealing with intercultural communication.

To sum up, the impacts of neglecting our ethnocentric tendencies were highlighted in this article. Even if we mean well, our words and actions might communicate a lack of regard for individuals who are different from us in some manner (e.g. age, gender, language, ethnicity, skin color, sexual orientation). As a result, effective intercultural contacts may be hampered, and we may miss out on many of the opportunities that our diverse world provides. This article proves that

we can take steps toward a more ethnorelative outlooks and gain the rewards of more favorable intercultural relationships if we do so.

Bibliography

1. Jane Jackson. Introducing Language and Intercultural Communication. 2014.
2. Lararay Barna. Intercultural communication activities in the classroom. 1994.
3. Lustig and Koester. Intercultural Competence: Interpersonal Communication Across Cultures, 5th Edition. 2010.

CULTURE IN NONVERBAL COMMUNICATION

FAYOZA OQBO'TAYEVA
Student of Media and Communication faculty, UzSWLU

Abstract: This work explores the role of non-verbal communication in culture. We aim to accomplish about the importance of nonverbal communication and barriers for students.

Key words: Culture, nonverbal communication, barriers, signs, gesture, posture.

Culture is human activity and the way of life for an entire society. Nonverbal communication is part of the culture and is the unconscious choice of native speakers. Nonverbal communication is gestures and facial expressions (e.g. frown), sounds (e.g. laughing), posture (e.g. slouching), closeness (e.g. invading someone space), body contacts (e.g. shaking hands), head movements (e.g. nodding, waving), eye movements (e.g. winking), tone of voice, costume and is part of the way of life. This is a communication tool that helps people understand each other. In this communication, one can see whether people's action and attitude care for the other person. Failure to do so misunderstandings and confusion. According to research that only about 7 percent of meaning in communication extracted from the actual words spoken, while tone of voice accounted for about 38 percent and body language about 55 percent of conveyed meaning.[337] Nonverbal communication and behavior vary greatly across cultures. But the emotions reflected on the general

[337] Mehrabian Albert 1971, Silent messages, Wadsworth, Belmont, CA.

human face are no different. For instance: love, grief and fear. Nonverbal communication is an integral part of culture. We can see examples of different nonverbal communication. For instance: In cultures considered by more mobility of expression, such as the North America or Australian cultures, facial immobility is a clue to high-status individuals, whose behavior contrasts with that of others, who have more plasticity in their expressions (traditionally, this was the case with individuals accorded lower status, such as children, slaves and woman)[338]. Of course, in the human world, smiling does not always imply submission, though it can. Smiling is a natural and positive response in many situations. In the job, however, there is rising pressure on employees to smile at customers and clients, regardless of whether they like them.

According to some contemporary biological ideas, the body is not simply a means for conveying message, but may have been fashioned by deeper forces as well as, and that most nonverbal communication is the best understood as the appearance of underlying biological urges. People from the different cultures may not understand each other's language when they each other, and they use nonverbal communication. Of course, not everyone may understand the behaviors (because there are nonverbal communication of different nationalities) but it makes it easier to understand what they mean.

In the classroom management, nonverbal communication is more successful. This method is more effective at motivating and assisting students in their study. Symbols and motions, rather than words, are easily understood by students. The findings demonstrated that nonverbal communication can be a powerful source of motivation and concentration for pupils, as well as a technique for capturing and sustaining their attention.

The most teachers emphasized more on the importance of the non-verbal communication in the process of teaching[339]. It is the activities or traits of people,

[338] Henley, Nancy 1986, Body politics: power, sex and nonverbal communication, Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ _2002, 'Response and afterword: body politics, psychology and oppression', Feminism and Psychology.
[339] M.Haneef, M.A.Faisal. The role of non-verbal communication in teaching practice. 2014.

counting their appearance, utilize of subjects, sound, time, scent and space, that socially shared note dullness and fortify meaning in others.

As the Dr Iftekhar Ahmed said that "Nonverbal communication have 55 percent role in the teaching like facial expression, body movement and other different types of gestures and postures". It is indispensable to ignored the importance of the body language in the profession of teaching both are consciously and unconsciously during the teaching. The students focused more on the symbols, gestures rather than words. These gestures and symbols more help to motivate the students in the class during the lectures. Whenever they go out from the lectures or concerning topic teachers engaged them by using the non-verbal communication[340]. The pupils were more interested in the symbols and movements than in the text. These gestures and symbols also assist in motivating pupils in the classroom during lectures. When they leave the lecture hall or discuss a topic, the teachers engage them through non-verbal communication. In fact, researchers conclude that nonverbal cues carry approximately two- thirds of a message's communicative value. Even when used independently of words, as long as an observer derives meaning from them, non-verbal messages speak volume. Of course, the amount of information conveyed varies according to their clarity, and how receptive and preceptive the receiver[341].

Body language, often known as non-verbal communication, is intimately tied to communication. When it comes to teaching, when communication skills are more crucial, the importance of body acting becomes even more important. Teacher think that communicating with the class is impossible without effective body language.

Non-verbal communication is the unconscious choice of native speakers. However, in normal speech, it creates some obstacles and misunderstandings for students. Listening obstacles, perception barriers, oral barriers and cultural barriers, and cultural barriers to effective communication in the classroom. Effective

[340] M.Haneef, M.A.Faisal. The role of non-verbal communication in teaching practice. 2014.
[341] Teri Kwal Gamble. Non-verbal Communication. 2016.

classroom communication requires the ability to recognize and overcome these impediments. Prejudices and expectations that can lead to erroneous assumptions. Non-verbal communication is sometimes used. Communication barriers are obstacles that impede us from understanding and accepting the messages that others employ to convey information, thoughts and ideas.

Nonverbal communication creates a non-verbal communication barrier when it is misunderstood or not applied properly. It could be a tone of voice that describes the words to mean one thing or another. Non-verbal communication is almost as vital as verbal communication because humans respond to what they can see (remember, seeing is believing) more than what they hear. To recover your non-verbal communication abilities, it's important to regulate the barriers to your non-verbal communication. Because, sometimes we may face up to understand nonverbal communication.

In conclusion, the role of nonverbal communication is significant in culture. Because this helps to comprehend people which from different cultures each other. And we saw that again how imperative non-verbal communication is for students.

Bibliography

1. Teri Kwal Gamble. Non-verbal Communication. 2016.
2. M.Haneef, M.A.Faisal. The role of non-verbal communication in teaching practice. 2014.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ РЕЧЕВЫХ ПОРТРЕТОВ А.Х. САИДОВА И И.З. АБДУЛЛАЕВА

МЕХРИБАНУ ФАЙЗУЛЛАЕВА
Магистрантка факультета Медиа и коммуникации УзГУМЯ

Образ Акмала Холматовича Саидова сложился достаточно давно. Одни воспринимают его как представителя старой школы, который выступает на международных площадках, не принимая во внимание нужды людей, а для

других это человек достойный восхищения, талантливый лидер, обладающий нестандартным мышлением и харизмой.

Отличительные черты речи и поведения лидера комитета – богатый словарный запас и умелое использование выражений, позволяющее поддерживать и развивать любую тему; способность выкрутиться из любой ситуации; наступательная тактика речи; пафосная интонация; разговорный стиль, например: *«Урывая время из «скудного бюджета — Президент принимал членов рабочей группы по вопросу проекта Конституции, еще и еще раз вчитывался, вникал в текст проекта и вносил в него поправки. Нас поражало, что у этого человека удивительно цепкий аналитический ум, прозорливость, тонкое чутье. Он постоянно нацелен на работу, постоянно в поиске, стремлении разобраться в сути дела и принять по нему решение. Председатель Конституционной комиссии вникал в каждую деталь проекта, вносил собственноручно исправления и уточнения, показывал образец прилежности, деловитости и компетентности. Президент предъявлял к себе высочайшую требовательность. Он работает до глубокой ночи, притом колоссальную нагрузку берет именно на себя. Так день за днем, и в субботние, и в воскресные дни».*[342]

Помимо вышеперечисленных специфик, еще одной речевой особенностью является использование политиком риторических вопросов: «*Обратите внимание, на международном уровне есть разные конвенции. Например, конвенция о правах ребенка, касается детей до 18 лет, есть о пожилых конвенция, об инвалидах, о женщинах. А вот о молодежи? Нету такой конвенции».*[343]

Отличительной чертой Акмала Холматовича является нестандартный способ мышления, который позволяет ему справляться с любой задачей и с легкостью выходить из любого положения. Депутату вовсе не чужда простота текстов. Все его речевое и невербальное поведение направлено на

[342] Саидов А.Х. Инициатор и создатель Конституции. // Народное слово. № 20. – Т.:Шарк. 2017.

[343] Интервью Саидова А.Х. на 137-Ассамблее Международного парламентского союза.// https://www.youtube.com. 2017.

овладение вниманием избирателей и хорошо воспринимается слушателями. Сложившийся имидж политика запоминаем и узнаваем аудиторией благодаря тембру голоса и четким изложением мысли.

Доверие аудитории к нему обеспечивает его манера общения в тоне повседневной бытовой непринужденной беседы. Например, в ходе интервью: *«Знаете, вот каждая ассамблея МПС она весьма насыщена прежде всего. Она охватывает очень широкий круг вопросов. Вот для меня, вот, например уже на уровне международного парламентаризма есть форум парламентариев женщин. То есть которые обсуждают наиболее важные вопросы парламентского обеспечения гендерного равенства. Например, количество женщин в Национальных парламентах. Мало или много? Вот, например, в Узбекистане есть 30 % квота во время выдвижения кандидатов в депутаты».*[344]

Так же, как и Акмал Холматович, Илхом Зоирович Абдуллаев в своих словах и действиях ориентирован на народ. Будучи руководителем комитета по вопросам инновационного развития, информационной политики и информационных технологий предан передовой идеологии. Соответственно люди, поддерживающие лидера и голосующие за его партию – молодые люди, которые убеждены в том, что стоит что-либо менять и не нужно постоянно возвращаться к истокам, поскольку, по их мнению, завтра жить будет лучше, чем сейчас.

Речевому и политическому поведению И.З. Абдуллаева свойственны сдержанность, уровновешанность, использование конкретики, отсутствие поспешных решений, упорством и профессионализм. И.З. Абдуллаев демонстрирует понимание нужд и проблем простых людей, заботу о проблемах народа: *«Александр Анатольевич, спасибо за поздравления. Вы, как многолетний участник Экспертного совета при нашем Комитете знаете, насколько нам важны экспертные обсуждения».*[345]

[344] Интервью Саидова А.Х. на 137-Ассамблее Международного парламентского союза.// https://www.youtube.com. 2017.
[345] Там же.

И.З.Абдуллаев использует выразительные жесты: характерный жест — скрещенные пальцы рук и вдумчивый взгляд. Наиболее часто в своей речи Абдуллаев использует местоимения первого лица множественного числа *«мы»*. В общем об Абдуллаеве сложилось мнение, что он — сильная личность, разносторонняя фигура и человек, за которым стоит комитет. Его имидж уже прочно вошел в политическое сознание и закрепился в нем.

Речевой портрет личности политика включает голосовые характеристики, стилистику речи, отличительные черты речи и поведения. Сравнительный анализ речевых портретов А.Х.Саидова и И.З. Абдуллаева показал, что речевые аспекты и манера поведения политических лидеров во многом различны. Речевое и политическое поведение А.Х.Саидова характеризуется нестандартным способом мышления, яркой экспрессивной окраской речи, богатым словарным запасом и умелым использованием выражений, позволяющих поддержать и развить любую тему. Речь политика наполняет чрезмерная эмоциональность. Акмал Холматович использует маловыразительные жесты, преимущественно открытые или указывающие. В целом, выступление члена фракции носит напористый характер. Однако, не смотря на экспрессивность, оно наполнено конкретным смыслом и полнотой мысли. Благодаря голосу, мимике и поведению политического деятеля его имидж запоминаем и узнаваем аудиторией.

Речевое и политическое поведение И.З. Абдуллаева характеризуется равномерностью голоса, сдержанностью, уравновешенностью, использованием конкретики, отсутствием поспешных решений, упорством и профессионализмом. Депутат излагает мысли простым, доступным языком, понятным для слушателей, его речь и поведение характеризуются отсутствием пафоса в интонации и обилием разговорных, просторечных слов в тандеме с канцеляризмами и юридическими формулировками. И.З. Абдуллаев использует выразительные жесты; характерный жест – скрещенные пальцы рук и вдумчивый взгляд.

На современном этапе развития нашей страны политическая коммуникация претерпевает ряд радикальных изменений. Выдвигаются новые требования к языку публичного политического выступления, и появляется необходимость создания наиболее эффективной модели поведения, которая позволила бы политику воздействовать на людей с целью формирования у них политического сознания, а также получения поддержки и признания со стороны общественности.

Роль речи в формировании имиджа политика заключается в целевой направленности вербального воздействия на общество посредством использования манипуляций над его сознанием, что способно повлечь за собой изменение мировоззрения. Это воздействие реализуется при помощи различных коммуникативных стратегий и тактик. Для анализа текстов на предмет использования коммуникативных стратегий и тактик были выбраны публичные выступления А.Х.Саидова и И.З.Абдуллаева. Они одни из самых харизматичных и видных политиков Узбекистана. Этим объясняется интерес к коммуникативной имиджеформирующей составляющей поведения данных политических деятелей. Для того, чтобы произвести желаемый эффект на слушателей посредством интересного, запоминающегося публичного выступления, любому политическому деятелю необходимо обладать не только мастерством красноречия, но и знанием основ таких наук, как лингвистика, политология, психология, социология, политическая география, экономическая теория и т д. Помимо этого, важна способность политика применять различные коммуникативные стратегии и тактики в своей речи.

В результате анализа текстов целого ряда депутатов Законодательной палаты Олий Мажлиса Республики Узбекистан, а также наблюдения их выступлений и при личных беседах мы сделали следующие выводы:

- многие из них специалисты в своей отрасли, однако мало знакомы с ораторским искусством.

- ни у одного депутата нет в штате профессионального спичрайтера, который готовил бы публичные выступления политика.

- некоторые депутаты считают публичное выступление второстепенным в своей деятельности.

Лишь немногие обладают необходимыми качествами. По этой причине в данной стаье мы привели примеры самых ярких политических личностей, которые отвечают современным требованиям.

Из вышеизложенного можно сделать вывод о том, что коммуникация неотъемлемая часть политики. Коммуникативные стратегии и тактики – это мощный механизм воздействия на общество. Зная и применяя их на практике, политический деятель способен произвести впечатление на публику, оказать на нее влияние, что позволит наиболее эффективно сообщить необходимую информацию, склонить к каким-либо действиям, спровоцировать необходимую реакцию на то или иное событие или явление и оказать воздействие на эмоциональный фон слушателей.

MADANIYATLARARO MULOQOTDA LINGVISTIK MADANIYATNING O'RNI

SHAXODAT XASANOVA
Master's degree, UzSWLU

Annotation: In this article, the relationship between culture and language was showed. The concept of linguistic culture and cultural baggage were highlighted. It was written about the cultural barriers that occurred between people who spoke in different languages during intercultural communication

Key words: culture, linguistic culture, language transmission and interpretation, cultural baggage, cultural barrier

Insoniyat rivojlanishida eng asosiy o'rinda turadigan hodisa bu muloqot. Muloqot ya'ni til ijtimoiy hodisa bo'lib na individual, na umuminsoniy jamiyat muloqotsiz vujudga kela olmaydi. Kommunikatsiyasiz shaxsning o'zligi, uning tarbiyasi, ongiy rivojlanishi, hayotga moslashishini shakllantirish mumkin emas. Shaxsning yakka o'zi muloqot jarayonini jamiyatdan ayro holda hosil qila

olamaydi. Shu sababli til ijtimoiy hodisa hisoblanadi. Unda odamlar jamoasi yordamida til rivojalanadi, boyiydi va ma’naviy jihatdan yukasaladi.

Madaniyat deganda odamzot tomonidan yaratilgan moddiy va ma’naviy narsalar ko’zda tutiladi. Til va madaniyat tushunchalari birga kelganida ba’zi manbalarda til va madaniyat tushunchalarini bir biridan ancha uzoq degan fikr yuritilgan. «Til» va «madaniyat» hodisalari o‘rtasidagi munosabatni o‘rganishga «madaniyat» tushunchasining aniq va izchil ta’rifi, ishlab chiqilgan konseptual va terminologik apparati yo‘qligi ko‘p jihatdan to‘sqinlik qilmoqda. Mutaxassislar madaniyatning kamida 600 ta ta'rifini sanashgan, biroq ulardagi "madaniyat" tushunchasi doirasini talqin qilishning tarqoqligi shunchalik kattaki, madaniyat bo'lmagan odam uchun bu ta'riflar dengizida harakat qilish juda qiyin. , shuning uchun u odatda madaniyat haqidagi oddiy tushuncha bilan kifoyalanishga majbur bo'ladi. Ushbu ta'riflarning tafsilotlariga kirmasdan, biz shuni ta'kidlaymizki, ulardagi madaniyat ko'pincha inson tomonidan yaratilgan ma'naviy va moddiy qadriyatlar to'plami bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, madaniy jarayonda tilning o'rni haqidagi tushuncha ham turlicha bo'ladi.[346] Insoniyat rivojlanish xronologiyasiga va ko’chilik olimlar izlanishlariga qaraydigan bo’lsak madaniyat va til bir biriga uzviy bog’liq. Kommunikatsiyaning madaniyat bilan bog’liq tomoni insoniyat evolutsiyasi boshlanishi bilan til va odamlarning madaniy ko’nikmalari shakllanib boshlagan.

Muloqot keng qamrovli jarayon bo’lib uni tilshunoshlardan tashqari, turli soha vakillari- faylasuflar, sotsiologlar, madaniyatshunoslar, psixologlar o’rganadilar. Tilshunoslar ijtimoiy va shaxslararo muloqotning lingvistik va nutqiy tabiatini o'rganadilar. Faylasuflar muloqotning inson va jamiyat hayotidagi o‘rni, inson taraqqiyotidagi rolini o‘rganadilar. Sotsiologlar turli ijtimoiy guruhlar va guruhlar o'rtasidagi muloqot shakllarini, ijtimoiy sabablar bilan bog'liq muloqot turlarining farqlarini o'rganadilar. Psixologlar buni inson faoliyati va xulq-atvorining bir shakli sifatida ko'rib chiqadilar, muloqotning individual psixotipik xususiyatlarini, shuningdek, muloqotning individual ong tuzilishidagi o'rnini ko'rib

[346] https://assz.ru/uz/formirovanie-yazykovoi-kultury-i-yazykovaya-norma-russkaya-yazykovaya/

chiqadilar. Madaniyatshunoslar madaniyat turlari va aloqa shakllari o'rtasidagi munosabatlarni o'rnatadilar.[347]

Lingvistik madaniyat so’zlashuvchilar o’z madaniyatida til bilan muloqot qilish vaqtida keladigan g’oyalar, qadriyatlar, e’tiqodlar, qarashlar, afsonalar, diniy qarashlar va boshqa barcha ma’daniy “yuk”larning yig’indisi deb ta’riflanadi. Madaniy yuk atamasi inson madaniyatining tafakkur, nutq va xulq-atvorga bu tarqalishdan bexabar bo'lish tendentsiyasini anglatadi. Madaniy yuk bir madaniyatga mansub odam boshqa bir odam bilan uchrashganda omilga aylanadi va ongsiz taxminlar yoki xatti-harakatlar o'zaro ta'sirga xalaqit berishi mumkin. “Yuk” tasviri madaniy yuk har doim olib yuradigan narsa ekanligini va u og‘ir bo‘lib, harakat erkinligiga xalaqit berishi mumkinligini anglatadi.

Lingvistik madaniyat tilni uzatish va kodlashtirish bilan ham shug'ullanadi va madaniyatning savodxonlik va matnlarning muqaddasligi haqidagi tushunchalariga ham ta'sir qiladi. Tilni uzatish deganda notiq o’z fikrini tinglovchida to’g’ri ifoda etishi va tushununarli qilib yetkazishi tushunilsa, kodlash deganda ma’nodorli tushuniladi. Tilning o'zi lingvistik madaniyatning bir qismidir, chunki u genetik jihatdan o'tadigan emas, balki o'rganiladi. Odam tug’ilgani zahoti so’zlashish qobiliyati vujudga kelmaydi. Ulg’aygan sari atrof-muhit, ijtimoiy hududga qarab til paydo bo’ladi. Shu sababli, tilni lingvistik madaniyatning bir qismi deb yuritiladi.

G’arb va sharq ma’daniy etnik qarashlari turlicha bo’lganligi sababli suhbat davomida turli madaniyat vakillari o’rtasida ma’daniy shok vujudga kelishi tabiy hol. Ma’daniy shok – odamlarda notanish muhit, madaniyat va yashash tarziga tushib qolganda paydo bo’luvchi chalkashlik va havotir hissi. Uning bir qancha belgilari mavjud. Masalan, notanish salomlashish usuli va qo’l ishoralari, noodatiy taomlar, so’zlashishdagi qiyinchiliklar, begona shaharda adashib qolish yoki mahalliy aholi turmush tarzi haqida ma’lumotga ega bo’lmaganlik sababli turli noqulay vaziyatlarga tushish va boshqalar.Barcha sohalarda individual, shaxslararo muloqot muhim ahamiyatga ega amaliy faoliyat bugungi kunda ayniqsa keskin. Ma’daniy shok madaniyatlararo muloqotga o’z ta’sirini o’tkazmasdan qolmaydi.

[347] https://artmastermsk.ru/uz/uslugi/lingvisticheskii-aspekt-obshcheniya-lingvisticheskii-aspekt-mezhkulturnoi/

Madaniyatlararo muloqot har doim shaxslararo muloqot bo'lib, unda juda ko'p ahamiyati kommunikantlar shakllangan ma’daniy muhitga ega, deb ta'kidlaydi F.L.Kasmir. Turli madaniyat vakillari muloqotga kirishish jarayonida suhbatdoshlarda bir qancha ma’daniy to’siqlar vujudga keladi. Madaniy to’siq deganda turliq xalqlarning so’zlashuvchilarning dunyoqarashi, qadriyati, yashash tartibi va diniy ko’nikmalari bir biriga mutanosib kelmasligi tushuniladi. Milliy-madaniy me'yorlarning o'ziga xosligi, ayniqsa, inson kutilmagan vaziyatga, suhbatdoshlarning xatti-harakatlariga duch kelganida ma’daniy to’siq kuzatiladi. Kutilmaganda paydo bo'ladigan kommunikativ vaziyatlarning sababini tushunish uchun va undan ham ko'proq o'ziga yot bo'lgan ma’daniy me'yorni o'zlashtirish uchun turli tushunmovchiliklar yuzaga keladi. S.Kammxuberning fikricha, madaniy me'yor ma'lum bir bag'rikenglik zonasi fonida mavjud bo'lib, uning doirasida xatti-harakatlar, jumladan nutq ham odatiy hol sifatida qabul qilinadi. Shu sababli, "gapla, men shu yerdaman" tamoyiliga amal qilgan holda, ilmiy ma'ruza boshlashning nemis usuli Xitoy madaniy an'analariga tanish bo'lgan bag'rikenglik zonasiga to'g'ri kelmaydi va ijtimoiy sanktsiyalarga olib kelishi mumkin.[348] Lingvistik madaniyatni va turli madaniy odatlarni yaxshi bilgan odamlarda bunday to’siq va shoklarga suhbat davomida duch kelish kamdan kam hollarda ro’y berishi mumkin.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, til va madaniyat bir biri bilan uzviy bog’liq. Ularning rivojlanish davri ikkalasini chambarchas bog’liqlik asosida vujudga kelgan. Madaniyatlar turli hududlarda turlicha: odamlarning yashash tarzi, odatlari va qadriyatlariga qarab farqli ravishda shakllangan. Yuqorida keltirilgan olimlar fikridan shu ma’lum bo’ladiki, har bir madaniyatning o’z muomula madaniyati mavjud. Shundan kelib chiqadiki, muloqot madaniyati ham turlicha bo’ladi va suhbatdoshlar o’rtasida har xil kelishmovchiliklar yuzaga keladi.Bunday to’siqlardan uzoqlashish uchun lingvistik madaniyatni chuqur o’rganish talab etiladi.

[348] https://kd43.ru/uz/accounting/lingvisticheskii-aspekt-obshcheniya-lingvisticheskii-aspekt-mezhkulturnoi.html

Adabiyotlar ro'yxati

1. Astafurova T.N. Madaniyatlararo ishbilarmonlik aloqalarida nutq faoliyatining o'zgarishi // Ma'ruza tezislari. ilmiy konf. "Lingvistik shaxs: janr nutq faoliyati", Volgograd, 6-8 dekabr. 1998 yil - Volgograd. 1998. - S. 6-7.
2. Babaeva E.V. So'zning leksik ma'nolari madaniy va lingvistik tushunchani ifodalash usuli sifatida // Til shaxsiyati: madaniy tushunchalar. - Volgograd; Arxangelsk. 2002. - S. 25-33.
3. Vodak R. Til. Nutq. Siyosat. - Volgograd: O'zgarish, 2007. - 139 p.
4. Dridze T.M. Ijtimoiy aloqa semiosotsial psixologiyada matnli faoliyat sifatida // Ijtimoiy fanlar va zamonaviylik. - M, 1999. -S. 138-150.
5. Kogon M.S. Madaniyat falsafasi. - Sankt-Peterburg: Petropolis, 1996. - 416 p.
6. Karasik V.I. Tildagi madaniy dominantlar. // Til shaxsiyati: madaniy tushunchalar. - Volgograd-Arxangelsk, 2002. - S. 3-16.

THE STUDY OF VERBAL LANGUAGE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

MALIKA XOLMURODOVA
Master of Uzbekistan State World Languages University

Abstract: We decided to write an article on “The study of verbal language in intercultural communication” from my dissertation on “The manifestation of hostile verbal language in intercultural communication”. This article Intercultural communication as an important part of modern society helps a person to define himself in the cultural space. It aims to show the importance of multiculturalism. Analyzing and comparing experiences in second language learning, the findings identify effective methods and forms of teaching. In doing so, the research prioritizes some forms of effective teaching and shows ways to achieve them. In other words, the purpose of this article was to identify these effective strategies for teaching a foreign language at the local and global levels.

Key words: intercultural communication, verbal/non-verbal communication, self-identification, aculturalization, identity shift.

In daily life. we can’t avoid interaction with individuals, it something we have to be do as we don’t live in our possess we live in side by side with society who precisely have diverse social foundation, intercultural communication isn’t always communication different language but it can be with people who have different culture background because it occurs across cultural boundaries. Intercultural communication can be defined as “the sharing of information on

different levels of awareness and control between people with different cultural backgrounds, where different cultural backgrounds include both national cultural differences and differences which are connected with participation in the different activities that exist within a national unit‟ (Jens Allwood, 1985).Intercultural communication generally refers to face-to-face interaction among people of diverse cultures. Imagine how difficult communication can be if the source and receiver are in different context and share few symbols. That's one way of defining intercultural communication. Thus, understanding of intercultural communication is crucial for everyone, based on expert there are some factors affecting intercultural communication:

We know that verbal communication is the type of communication in which we speak or compose words. Through words, we can identify our feelings, thoughts, opinions, reality, information, and defining information. Verbal, language plays an important role in communication. used to communicate with one. People can communicate with each other if both of them understand the language they use to communicate, but one of them cannot see the language, the message cannot be conveyed. To understand language, we need to have a clear understanding of the culture of the language itself,

In addition, this type of communication helps people to build a free conversation and express their opinion fully. Also among people, verbal communication skills include more opportunities than fair speech. Verbal communication involves how to deliver and receive messages. Communication is a necessary skill that is important for every student, teacher and individual, even employees, and can convey information accurately and effectively to be highly valued by employers. Employees who can interpret messages and respond appropriately to the information they receive have the potential to excel in their work. And that creates convenient opportunities in its place. It is not possible to join and continue or end a conversation without rules of speech etiquette. Speech etiquette is seen in this culture as a set of requirements for the specific form,

content, order, character, and situational relevance of statements. This gives us a lot of convenience.

REFERENCES

1. Businesstopia.net. (January 9, 2018). Intercultural Communication. Retrieved on 28 January 2020 frm
2. Chaleunvong, Kongmany. 2009. Data Collection Technique. Vientiane: Training Course in Reproductive Health Research.
3. Creswell, John W. 2014. Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approches Fourth Edition. USA: SAGE Publication Inc.
4. https://www.businesstopia.net/communication/interculturalcommunication.

MEDIAMAKONDA JURNALISTIK TAHRIR MAHORATI

A'LOXON ABDAZOVA
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti talabasi

Annotasiya: Ushbu maqolada "Medialingivistika rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari" va jurnalistik tahrir mahorati: Adabiy va badiiy matn tahriri va uning turli talqinlari soha olimlari tomonidan o'rganilgan nazariyalari hamda matn tahririga misollar keltirildi

Kalit so'zlar: Medialingivistika, mediamatn, Mediamakon, ekspressivlik, standartlik, adabiy tahrir.

Bugungi kunda Medialingivistika tilshunoslikning ilg'or bo'limi hisoblanadi. Chunki media sohasi kundan kunga rivojlanib borayotgan bir paytda uning tili ham zamon talabiga monand ravishda sayqallanib bormoqda. Media tili OAV tilini o'rganuvchi fan bo'lib matn grammatikasidan tortib uning stilistikasini, tinish belgilari qo'llanilishini tilning turli tasviriy vositalari orqali keng ommaga yetkazishda muhim o'rin tutadi. Medialingivistika atamasi ilk marotaba 2001-yilda rus olimasi Dobro Slonskayaning ilmiy tadqiqotlarida ishlatilgan. Medialingivistika tendensiyalari ikki xil: standardlik hamda ekspressivlik. Standartlik ma'lum bir qoliplarga tayangan holda yozish, ekspressivlik esa mediamatnga kreativlik kiritish hamda uning bo'yoqdorligini oshirishdir.

Medialingivistikada tahrir alohida mahorat talab qiladigan ilm hisoblanadi. Tahrir (arabcha-xarrara: qutqarmoq, ozod qilmoq ma'no ifodasini beradi)-faoliyat

turi madaniy-ijtimoiy ishlar va adabiy-ijodiy amaliyot sohasi sifatida hozirgi zamon noshirlik ishi va publitsistikada keng tarqalgan. Tahrir ishi deganda, avvalo, ijtimoiy-adabiy va mafkuraviy faoliyat tushuniladi. Bu faoliyat nashriyot, matbuot, radioeshittirish va telekoʻrsatuv organlari bilan oʻzaro bogʻliqdir. Shu maʼnoda (ayniqsa kitobot, matbaa ishini nazarda tutganda) tahrir ishi oʻziga xos boy tarixga va anʼanaga ega. Rassomlar va fotograflar rang-baranglik hamda turli xil chizgilar bilan suratlarini va bu bilan undagi axborotni tasvirlasa, jurnalist hamda yozuvchilar soʻzlari bilan matndagi axborotni tasvirlaydi va bu esa ularning tahrir mahoratiga bogʻliq. Oʻz oʻrnida medialingivistikada jurnalistning dialogik, adabiy-badiiy tahrir mahorati alohida ahamiyatga ega. Dialogik mahorat: yuqori sifatli intervyu matnining asosi sifatida professional muloqotni oʻzlashtirish, mavzuni rivojlantirishga ijodiy hamda psixologik yondashishdir [Badiiy jurnalistning kasbiy mahorati (eurodomik)].

Adabiy tahrir matn nazariyasi ilgari suradigan vazifalarni hal etishdan bevosita manfaatdordir. Nazariy jihatdan hal etilishi lozim boʻlgan eng muhim vazifalar, aytish mumkinki, quyidagilardir: matnning yaratilish, idrok etish va tushinish jarayonida mazmuniy tomonini tadqiq etish matniy aloqa birligi sifatida matnni koʻzdan kechirish; matnning axboriyligi masalalarini oʻrganish, matn oʻzida tashiydigan maʼlumot (axborot)ni tizimlashtirish va tizimdan chiqarish.

Tarixga yuzlanadigan boʻlsak, Alisher Navoiy ham oʻz asarini maʼlum vaqt oʻtgach qaysidir darajada tahrir qilgani-oʻzgartirgani, qayta ishlagani, ayrim soʻzlarni boshqa soʻzlar bilan almashtirgani bizga maʼlum.

Masalan, "Alisher Navoiyning yigitlik yillarida Sayid Hasan Ardasherga yozgan mashhur sheʼriy maktubida shunday bayt bor: Xudo etkurur oncha surʼat manga, Ki boʻlmas bitiriga fursat manga. Bu baytning birinchi misrasidagi "xudo etkurur" iborasi "etar tengridin" iborasi bilan almashtirilgan. Yana bir baytga eʼtibor beraylik: Ani dergʻa boʻlsa qachon ragʻbatim, Erur oncha haq lutfidin fursatim. Ikkinchi misradagi "fursatim"soʻzi "quvvatim" soʻzi bilan almashtirilgan. Endi mediamatnga qaytsak, bugungi kunda ommaviy axborot vositalaridan biri hisoblangan internet saytlari faoliyati tobora rivojlanib bormoqda, ulardagi

matnlarining aksariyati tahrirga muhtoj. Ya’ni saytlardagi mediamatnlarda so‘zlar takrorlanishi, keraksiz so‘zlardan foydalanish imloviy va punktuatsion xatolarga yo‘l qo‘yilishini deyarli kunda kamida bir marotaba kuzatishimiz mumkin. Buning misoli sifatida biz internet saytlaridan biridan olingan matn va uning tahririni berib o‘tamiz.

Mediamatnga misol: Bugun kunduz kuni respublika bo‘yicha yomg‘ir yog‘adi, ba’zi joylarda kuchli bo‘lishi mumkin, momaqaldiroq bo‘lishi mumkin. Bu haqda O‘zgidrimetrologiya matbuot xizmati xabar bermoqda. Qoraqalpog‘istonda, Xorazm viloyatida yog‘ingarchilik kutilmaydi. Ba’zi joylarida shamol 17-22m/s gacha kuchayishi mumkin. Xarorat 18-23° bo‘ladi. Toshkentda vaqti-vaqti bilan yomg‘ir yog‘adi, momaqaldiroq bo‘lishi mumkin. Shamol 5-10m/s tezlikda esadi. Xarorat 20-22°bo‘ladi. Tog‘li hududlarda yomg‘ir yog‘adi, ba’zi joylarda kuchli bo‘lishi mumkin, momaqaldiroq bo‘lishi mumkin. Shamol 7-12m/s tezlikda esadi.

Umuman olganda ushbu matnda imloviy xatolar faqatgina so‘zlar takrorlanishi hamda gaplar yig‘iq emas yaxlit holda kelishi matnni uzaytirib yuborishi va ortiqcha so‘zlardan yoki qo‘shimchalardan foydalanish holati kuzatilgan bo‘lib quyida uning tahririni berib o‘tdik.

Bugun kunduz kuni respublikaning barcha hududlarida yomg‘ir yog‘ishi, ba’zi joylarda kuchli bo‘lishi va momaqaldiroq bo‘lishi mumkin. Bu haqda O‘zgidrometrologiya matbuot xizmati xabar bermoqda. Qoraqalpog‘iston respublikasi va Xorazm viloyatida yog‘ingarchilik kutilmaydi. Ba’zi joylarida shamol 17-22m/s gacha kuchayishi mumkin. Xarorat 18-23° bo‘ladi. Toshkentda vaqti-vaqti bilan yomg‘ir yog‘ishi, momaqaldiroq bo‘lishi kutilmoqda. Shamol 5-10 m/s tezlikda esadi. Xarorat 20-22° ni tashkil etadi. Tog‘li hududlarda yomg‘ir yomg‘ir yog‘ishi, ba’zi joylarida kuchli bo‘lish ehtimoli hamda momaqaldiroq bo‘lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Adabiy tahrir Z.T.Tohirov. Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy Unversiteti.O‘zbekiston oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Toshkent -2012.

2. Hayitmetov A.Navoiy dahosi. T.: G‘afur G‘ulom, 1970.-153-154-b.
3. Badiiy jurnalistning kasbiy mahorati.
4. effect.uz/2665

EDUCATION AND UPBRINGING ISSUES OF YOUTH IN THE MEDIA AGE

MAHZUNA MAMAJONOVA
Student of UZSWLU

It is no secret to any of us that the confidence in young people and their highly educated degree has been increased by government even more than before. As a clear example of this, young people are being led around the world in various fields of science. The stronger focus there is on education and upbringing of youth, the more development can be seen with its effective and quick results that will be brought.

There is an inscription on the entrance door of the South Africa university:

"It is not necessary to use atomic bombs or long-range missiles to destroy one country. It is enough to reduce the quality of education and allow it to move (use a crib) in exams ... Patients - die at the hands of doctors; Buildings - collapse at the hands of engineers; Money is lost at the hands of economists; Humanity is forgotten by the hands of religion; Justice is trampled by lawyers. The failure of education is the destruction of the nation! [349]"

This example is just taken from the situation of a country that is currently in a bit of a crisis compared to European countries. Indeed, the main reason why a country is in decline today is not wars or atomic bombs, but the fact that the political life of that country makes various shortcomings and mistakes in the education of young people. A doctor who is not well-experienced, cannot help to patients in future, a poorly educated teacher will not be able to raise educated youth. A judge who is not properly trained cannot establish justice among the

[349] https://medium.com/@otgaji/at-the-entrance-gate-of-a-university-in-south-africa-the-following-message-was-posted-for-8fc4023f1964

people. The decline of the people and the resulting shortcomings can also stem from the lack of proper education and upbringing given to the youth[350]. Indeed, the education and upbringing of youngsters are one of the key issues not only in political life but also for society in media age. Education plays a vital role for any individuals to get a choice with having their own place and opportunity to show their abilities and skills among different social life instances. In political life in any country, as Abraham Lincoln emphasized: "The philosophy of the school room in one generation will be the philosophy of the government in the next[351]", much more attention must be paid with upbringing and educational methods if there is a high demand of taking benefit in the future condition in nations. Education which may be personal, academic or general, has much demand and impact on development of all fields in media age. Based on diverse statics and reliable information, education is highly increased during these centuries whereas there were some decrease and omissions with this issue, mainly among the youth. Curriculum materials have shown their own influences during usage of educational methods, such to upbring while there is concurrent with technological changes in our life. Top universities show that tutorial aspects consider the education impacts on having satisfactions and working on individuals with students who have got achievements throughout the world. After teachers of Edinburgh university had experienced self-educating and known opinions of youngsters, mental issues stood on higher than physical profits, for instance in Olympics participants includes less than educational taken ones. This shows that, there is a good progress regarding youth especially in education than elder participants who use these opportunities less or not in an equal way.

The Japan education system has all the conditions for three children living far from the city, and innovative lessons are provided while an entire school is opened five days a week for three students. A train goes away from the city five times a day for a single girl to attend school. This is one of the proofs that education,

[350] Modern youth-on the path of education and upbringing (Victoria Cuper)
[351] https://www.brainyquote.com/quotes/abraham_lincoln_133687

especially youth education, is a priority in the state. A competition was held at one of Japan's private schools: although the participation of older participants was two times higher and more than that of younger participants, 67% of the participants who took the lead were the youth. In contrast to the memory exercises this week, the issue of popularization of innovative ideas among the population was discussed, with participants from different age groups participating with their own proposals. Although the proposals made by the older participants for the youth seemed a bit far from the media age, the popularity of this week among the youth was widespread. In addition, in another experiment conducted at one of the most prestigious universities in Malaysia, the education which was promoted among young people has shown it's significant and better results over the past 10 years.

Conclusion. The facts that shape under basis of education, especially fundamental achievements are also as important to politics as they are to social life. Upbringing of youngsters is considered as the attention to all in any nation. Individuals may face with some misunderstandings of questions: What is the basical reason of education among the youth especially while it is media age? Is it as necessary to pay attention more than other aspects which demand more attention from the state? The most important thing to think of is that media age does not mean to give up educational issues or prefer technological impacts shown on people. There may be "affordable" education to youth now, however, media age do not prove its effect with afford or other profits that can be relied on. It does not mean to comprehend the education as the second degree of significance. On the contrary, the media age is being built on the demand for more new ideas, more education among taken by young people.

References

1. https://medium.com/@otgaji/at-the-entrance-gate-of-a-university-in-south-africa-the-following-message-was-posted-for-8fc4023f1964
2. https://www.brainyquote.com/quotes/abraham_lincoln_133687
3. Modern youth-on the path of education and upbringing by Victoria Cuper.

JADID FALAKKIYOTIDA FITRAT

FERUZ ABDUKOVULOV
O‘zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar uneversiteti magistranti
Email adress: feruzabdukovulov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada jadidchilik davri va jadid adabiyoti yorqin vakili A.Fitrat ijod namunalari, zamondoshlarining Fitrat to‘g‘risidagi fikrlari, asarlarning bugungi kundagi o‘rni ahamiyati nuqtayi nazari haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Jadidchilik, Yosh Buxoroliklar, Fitrat adabiy merosi, Maorif, “Hurriyat”, "Abulfayzxon", Jadid adabiyotida Fitratning o‘rni.

Ma'lumki, jadidlarning yangi maktablar uchun yozgan darsliklarining tili, bayon uslubi, metodikasi bir-biridan farq qilgan. Buning asosiy sababi ular o‘rtasida ham eski madrasa tili va yangi o‘zbek adabiy tiliga bo‘lgan munosabatning saqlanib qolishi bo‘lsa kerak. Chunki Behbudiy, Avloniy va shu kabi ayrim jadid vakillari eski tilni afzal bilganlar va o‘z maqola, nutq va kitoblarini shu asosda yozganlar. Shuningdek. Fitrat, Cho‘lpon, Qodiriy va shu kabi vakillari esa o‘zbek badiiy adabiyot tilini qo‘llash orqali yangi adabiyot tiliga asos solganlar.

Jadidchilik davrining hur fikrli yoshlaridan biri Fitrat edi. U yosh, talabalik kezlaridanoq ilmga tashnaligi sezilarli bo’lgan.Buning bir misoli qilib hali madrasada ta’lim olayotgan, talabalik kezlaridayoq buyuk ulamolardan qo’shimcha ilm o‘rganishi bilan ko‘rsatishimiz mumkin. Fitratning serg‘ayratliligi hamda serqira ijodiga zamondoshlarining ko‘zi bilan qaraganda “Fitrat har bir ilmni chuqur o‘zlashtirib o‘rgangan inson edi. Uni jahon mamlakatlari nashrlarida bosilib chiqayotgan turli jaridalar va majallalar qiziqtirardi va har biri bilan tanishib chiqardi.”[1;1][352] Qizg‘in ijodiy suhbatlar o‘tkaziladigan davralar avvaldan ham bo‘lganligi olim adib Sadriddin Ayniy tomonidan shunday deyiladi: “Bu davradagi mustaqil fikrli, zabardast yoshlardan biri Abdurauf Fitrat edi. Bu shaxs Buxoro talabalari orasida eng zukko va fozillardan bo‘lib, Abdulqodir

[352] Hamidulla Boltaboyev “Fitrat va Jadidchilik” 2007. A. navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi

Mahmud vositasi bilan “Sirot ul-mustaqim” majalasini mutolaa qilib, xorij tahsiliga tayyor bo’lib qolgan edi.

Fitratning hayot yo‘li o‘zining turlichaligi bilan ajralib turadi. U shunchaki Jadidchi yoki shunchaki ijodkor emas edi. U jadidchilik milliy ma’rifatparvarlik harakatining chinakam tarafdori edi.Abdurauf Turkiyada o‘qigan bo‘lib, inqilobga qadar O‘rta Osiyoni Rossiyadan ozod qilinishi harakatlari faol qatnashchisi. Uni doimo politsiya nazorat qilib yurgan.

Shoir o‘qib yurgan kezlaridanoq Turkiyada madaniyati va ba’zi yangilnishlariga taqlid qilgan holda keyinchalik Turkiyadagi “Yosh turklar” harakatidan andoza olib, ona Vatani – Buxoroda “Yosh buxoroliklar” partiyasini tuzdi, hamda uning ma’naviy rahnamosiga aylandi.

Yurt ravnaqi qayg‘usida mudom tinib-tinchimagan shoir yaqin do‘sti va maslakdoshi Munzim bilan hamkorlikda buxorolik 70 nafar yosh turkistonliklarni Germaniyaning bir qator oliy tia’lim muassasalariga o‘qishga yuborgan.

Fitrat 1902–1903-yillarda haj safariga chiqqan, uni ado etgach Arabiston, Anatoliya (zamonaviy Turkiya), Kavkazorti, Eron, Afg‘oniston, Hindiston bo‘ylab kabi bir qancha davlatlarda sayohat qilgan. U yerlardan qaytgach esa, oradan ko‘p vaqt o‘tmay 1906–1908-yillarda Rossiyaning Qozon, Nijniy Novgorod, Yaroslavl, Moskva, Petrograd kabi bir qancha shaharlarida bo‘lib qaytadi.

“Ayni vaqtda Turkiya “Yosh turklar” inqilobidan sarxush holatda edi. Mamlakatdagi bunday g‘ayriodatiy muhit albatta yosh jadidchiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Fitrat siyosatga sho‘ng‘idi. U qo‘shni davlatda Sharq adabiyoti, san’ati, tarixini chuqur o‘rgandi. Ilg‘or taraqqiyparvar turk adabiyoti vakillari, turk adabiyoti orqali esa G‘arb adabiyoti bilan yaqindan tanishadi. G‘arb va Sharq xalqlari madaniyati, adabiyotlari o‘rtasidagi farqlarni o‘z ko‘zi bilan ko‘radi, uning sabablarini teranroq anglaydi."[2;3][353]

Abdurauf o‘qishni tamomlagach, Buxoroga qaytadi va u yerdagi jadidchilarning tashkilotchilaridan biri sifatida faoliyatini boshlaydi. Shundan

[353] Hamidulla Boltaboyev “Fitrat va Jadidchilik” 2007. A. navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi

so‘ng bor kuch-g‘ayratini ulus savodiga bag‘ishlaydi. Elning savodli, bilimli bo‘lishi uchun tinimsiz harakatda bo‘ladi.

“XX asrning boshlarida tashkil etilgan “Yosh buxoroliklar” harakatiga Fitrat 1915-yilda so‘l qanotdan boshchilik qiladi”[3;4][354]. Qariyb bir yil davomida yakdil va yaknafas bo‘lib ish olib brogan jadid harakati a’zolari keyinchalik ikkiga bo‘linib ketishadi. Bir bo‘lagi Abdurauf Fitrat, Fayzulla Xo‘jayev singari xorij ta’limini olib kelgan ziyoli yosh fidoyilar qo‘lida qolib, ommaga ilm-ma’rifat tarqatayotgan bo‘lsa, yana bir qismi Albulvohid Burhonov singari eski tuzum tarzida ishlovchi jadidlar qo‘lida bo‘lib, jamiyatga ham eski usulda ziyo tarqatishardi. Fitrat o‘qishni Istanbulda davom ettirib yurgan kezlarida, hamyurtlari bilan birgalikda “Buxoro ta’limi maorif jamiyati“ni tuzishadi. Bu jamiyat buxoroliklarning o‘zaro moddiy-ma’naviy uyushmasi vazifasini bajargan.

Fitrat o‘qishni Istanbulda davom ettirib yurgan kezlarida, hamyurtlari bilan birgalikda “Buxoro ta’limi maorif jamiyati“ni tuzishadi. Bu jamiyat buxoroliklarning o‘zaro moddiy-ma’naviy uyushmasi vazifasini bajargan.

“Fitratning sa’y-harakatlari bilan Buxoro Xalq Sovet Respublikasida turk (o‘zbek) tili davlat tili deb e’lon qilindi. Davlat teatri tashkil qilinib, bu teatrda ishlash uchun Toshkentdan Mannon Uyg‘ur va Cho‘lpon, vaqf ishlarini boshqarish uchun esa Munavvar Qori Abdurashidxonov taklif etildi (1921).”[1;5][355]

Ammo 1923-yilda Yan Rudzutak boshchiligida Moskvadan kelgan komissiya Fitratni ishdan olib, Rossiyaga “chaqirib olingan” deb e’lon qildi va Fitrat 1923-1927-yillarda Moskvadagi Sharqshunoslik instituti (1921-yilgacha Sharq tillari instituti deb nomlangan)da ishladi, ilm bilan shug‘ullandi. Leningrad Davlat universitetining Sharq fakultetida Turk, arab, fors tili va adabiyoti, madaniyatidan talabalarga dars berdi. Leningrad Davlat universiteti professorligiga saylandi. “Abulfayzxon”, “Bedil”, “Qiyomat“, “Shaytonnig Tangriga isyoni” kabi asarlar yozib, chop ettirdi. 1927-yilning boshida Rossiyadan qaytgach, 1937-yilga qadar Samarqanddagi Oliy pedagogika instituti (hozirgi Samarqand Davlat universiteti)

[354] Fitrat. She’rlar.„O‘zbekiston adabiyoti va san’ati“, 1987-yil 11 dekabr.
[355] Hamidulla Boltaboyev “Fitrat va Jadidchilik” 2007. A. navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi.

hamda Toshkentdagi Til va adabiyot institutida faoliyat koʻrsatdi. Fitrat oʻz hayoti davomida yuzlab ijtimoiy-publitsistik maqolalar, oʻnlab ijtimoiy-siyosiy va ilmiy risolalar yaratdi. U birgina Turkistonda emas, Afgʻoniston, Hindiston, Turkiya, Kavkaz, Volgaboʻyi matbuotida ham faol ishtirok etdi.

Fitratning adabiy merosi boy va rang-barang. U adib sifatida badiiy ijodning barcha turlarida qalam tebratibgina qolmay, oʻzbek adabiyotining yangi janr va turlar bilan boyishi, she'r tuzilishining isloh etilishi, adabiy realizmning teranlashishi, davr, jamiyat va xalq hayoti bilan bogʻliq boʻlgan muhim ijtimoiy muammolarning oʻzbek adabiyotida badiiy talqin etilishiga ulkan hissa qoʻshdi.

Fitrat ijodini shartli ravishda uch davrga boʻlish mumkin: 1-davr 1909–1916-yillarni oʻz ichiga olib, Turkiya taassurotlaridan ilhomlangan holda jadid ma'rifatparvari sifatida ijod qilgan. 2-davr 1917–1923-yillarni qamrab oladi, bu davrda Fitrat milliy istiqlol gʻoyalari bilan toʻyingan asarlar yozadi."Ijodining 3-davri 1923–1937-yillarga oid boʻlib, Shoʻro maxfiy xizmatining doimiy nazoratida boʻlgan Fitrat asosan ilmiy va pedagogik ishlar bilan shugʻullanadi."[2;6][356]

"Fitrat ilgʻor demokratik gʻoya va fikrlari uchun koʻpchilik jadidlar qatorida shakkoklik va isyonkorlikda ayblandi. Chor ma'murlari esa uni mustamlakachilikka qarshi turganlikda aybladilar, kommunistik mafkura humron boʻlgan shoʻrolar davrida esa, millatchilikda, panturkizm gʻoyasi tarafdori, „xalq dushmani" degan tuhmatlar bilan aybladilar.

Xulosa

Shunga kura ushbu maqolada olib borilgan izlanishlar natijasida quydagi xulosalarni chiqarish mumkin.

1. Abdurauf Fitrat ijodini janriga qaramasdan, umumiy qilib jamlaydigan boʻlsak, goʻzal bir kulliyot shakllanadi. Ushbu kulliyot esa Fitrat maktabining yaratilishiga bevosita asos boʻla oladi.

2. Abdurauf Fitrat Oʻrta Osiyo jadidchilik harakatining mashxur vakillaridan, yangi oʻzbek adabiyotining asoschilaridan, tan olingan dramaturg,

[356] Ayniy Sadriddin, Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar, M., 1926; Xoʻjayev Fayzulla, Buxoro inqilobining tarixiga materiallar, T., 1997;

nosir, shoir, va zabardast olimdir. Uning ijod namunalari kelajak avlodni tarbiyalashda ularga vatanparvarlik ruhiyatini hamda erkin va mustaqil fikrlash, ajdodlar shoniga munosib farzand bo‘lishni singdiradi.

3. Fitratning hayot yo‘li o‘zining turlichaligi bilan ajralib turadi. U shunchaki Jadidchi yoki shunchaki ijodkor emas edi. U jadidchilik milliy ma’rifatparvarlik harakatining chinakam tarafdori edi.Abdurauf Turkiyada o‘qigan bo‘lib, inqilobga qadar O‘rta Osiyoni Rossiyadan ozod qilinishi harakatlari faol qatnashchisi. Uni doimo politsiya nazorat qilib yurgan.

Ijodkordan bizga haqiqatdan ham katta ijodiy maktab va dunyo-dunyo bo‘lmasa-da, dunyoga eshik ochib beradigan ijodiy asarlar jamlanmasi – beqiyos kutubxona qoldirgan.

O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi a’zosi – shoir Rustam Mirvohidning quyidagi to‘rtligi Fitratga qarab aytilgandek go‘yo:

“Duch kelgan domladan muftiy chiqmagay,
Duch kelgan shoirdan Lutfiy chiqmagay.
Har kimga juft topmak sunnatdir, ammo
Bir buyuklar borki, jufti chiqmagay.”

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Unutilmas siymolar (Jadidchilik harakatining namoyandalari) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi DJQA, „Akademiya“, Toshkent, 1999
2. Ayniy Sadriddin, Buxoro inqilobi tarixi uchun materiallar, M., 1926; Xo‘jayev Fayzulla, Buxoro inqilobining tarixiga materiallar, T., 1997; Ergashev B.X., Ideologiya natsionalno-osvoboditelnogo dvijeniya v buxarskom emirate, T., 1991Qahramon Rajabov.
3. Hamidulla Boltaboyev “Fitrat va Jadidchilik” 2007. A. navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi.
4. Fitrat. She’rlar.„O‘zbekiston adabiyoti va san’ati“, 1987-yil 11 dekabr.
5. Hamidulla Boltaboyev “Fitrat va Jadidchilik” 2007. A. navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasi.

THE PRAGMATIC ASPECT OF LANGUAGE TOOLS IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

DILNOZA KHONIMKULOVA
Master of UzSWLU

Abstract: The objective to conceptualize and research the elements of the social structure with language use is the target of my dissertation topic. As a field, pragmatics has generally focused on revealing the patterns of language use with features of sociocultural context, and how communicators interpret and evaluate linguistic actions with respect to notions such as cultural identity, politeness, and so on. This article aims to draw attention to the significance of pragmatics in intercultural communication.

Key words: pragmatics, communication, cross-cultural, intercultural approaches, sociopragmatics

Without communication, neither the individual nor the whole of human society can exist. For man, communication is his abode. It is impossible to form a person's personality, his upbringing, intellectual development, and adaptation to life without communication. In this sense, pragmatics has been a very necessary concept not only in communication but in intercultural communication as the latter's role is in continuous improvement now.

Cross-cultural pragmatics is to compare and contrast linguistic behaviours across various languages with an emphasis on profiling linguistic strategies and the factors that aspects of social context influence linguistic choices. Intercultural pragmatics is a more recent disciplinary development which aims to account for the ways that individuals from different cultural backgrounds use, interpret and evaluate language tools. Intercultural pragmatics can be thought as the domain of intercultural communication whose target is specifically pragmatic phenomena. Within both of these fields, sociopragmatics related to the ways in which culture influences perceptions of context and notions of appropriate language usage.

Culture is notoriously difficult to define and even though researchers argued many years ago that culture needs to be conceptualized more. In this way, pragmatics is the skill of presenting one's culture in social context and being able to adapt it to various circumstances. It is a drive to being able to take part in

conversations and interactions in socially acceptable forms. If culture is such a broad term that is not trouble-free to define briefly, pragmatics is a good tool to demonstrate one's cultural values and identity in a very understandable way. For example, if you enter a room, what will you do if there is going an international conference? Do you follow your personal rules and cultural identity when you talk to them? Or do you make use of pragmatics in its place when you communicate? The answer will depend on how good are your communication skills and awareness of pragmatic approaches.

Intercultural communication demands effective and respectful communication as its communicators are surely from various cultural backgrounds. For a case in point, raising eyebrows during conversation may show surprise in one culture, but it can be a sign of disagreement in another culture. Here, pragmatics explores two intents or meanings in each utterance or communicative act of verbal communication. One is the informative intention or the sentence meaning, and the other one is the communicative intention or speaker meaning. The capability to comprehend and produce a communicative act is referred to as pragmatic competence which often involves one's understanding and knowledge about the social distance, social status between the speakers involved, the cultural knowledge such as politeness, and the explicit and implicit linguistic knowledge.

There are a lot of reasons why pragmatics should be given attention in international communication. The main reason is that it brings a lot of advantages to the communicators. One of the advantages in learning pragmatics is that the learners can interpret the meanings of language from broader intercultural aspects. By the knowledge that the learner had in their minds about the pragmatics, the learners will be more sensitive to people with intentional meaning embedded in international interaction. They can also learn to be proficient in reacting to speaker in an effective and comprehensive manner. As Goodman & Stuhlmuller claim that pragmatic language understanding is a social cognition. Perhaps the complex systems involved in pragmatic language understanding are modules that specifically process information about social context, and, it is likely that these

interpretations. Pragmatics refers to the social language skills we use in our daily interactions with others. They include what we say, how we say it, our body language and whether it is appropriate according to the given situation. Pragmatic skills are vital for communicating our personal thoughts, ideas, and feelings. All through childhood and adolescence people gain more insight into the realm of language use: they start to understand different functional use of language.

Successful intercultural communication is strongly linked with the application of pragmatics elements such as maxims, speech acts, rhetorical structure, conversational implicature and so on. Following and using them in communication are not easy though. Adults are capable of applying pragmatics naturally as whether they want or not, we are surrounded with pragmatics elements even in daily life. World cultures contain these elements too. Although theoretical value of pragmatics is not high in social or practical context, people have already had experience of pragmatics in practical terms. We are accustomed to making use of pragmatics in our conversations but many of us are not good enough to apply them in intercultural communication. As a lack of knowledge and practical experience can be the cause why communicators do not follow pragmatics in the communication.

As for my conclusive suggestions on improving pragmatics importance in intercultural context, I can present the following points:

1. From early periods of children upbringing (particularly, for those surrounded with intercultural relations most), parents and educators can show the significance of pragmatics elements (politeness, speech patterns, gestures) with personal examples.

2. Students ought to be taught not only theory of pragmatics. It is far more efficient to have more practical lessons focused on getting insight to each pragmatic approach via role-plays, authentic materials and real life situations.

3. Building intercultural communication with presenters of different cultures is also one of the best ways to comprehend the importance of pragmatics. In that

case, we are highly likely to have practical skills how to use pragmatics elements successfully regardless the difference in cultural terms, as well as, values.

References

1. 'Pragmatics of intercultural communication: The bounded openness of a contradictory perspective', Dominique Bouchet, Pragmatics and Society, V1, Issue 1, pages 138- 156, Jan. 2010.
2. 'Pragmatics and Intercultural Communication Compared', Donna Fujimoto, Nicholas Jungheim, Stephen Ryan, Donna Tatsuki, PAC3 at JALT, pages 924-930, Nov. 22-25, 2001.
3. 'Intercultural pragmatics: A cognitive approach', Intercultural Pragmatics, Jacques Moeschler, University of Geneva, Jan. 2004.
4. The Pragmatics of Intercultural Communication in English Teaching in University, The American Journal of Social Science and Education Innovations, Gulnora Niyazova, Feb. 2021.
5. 'Cross-cultural and Intercultural Pragmatics', The Oxford Handbook of Pragmatics, Istvan Kecskes, edited by Yan Huang, Jan. 2017
6. 'The Pragmatics of Cross-cultural Communication', Deborah Tannen, 1984.
7. Chapter 6 - Intercultural Communication: Teaching Pragmatics from Part II - Pedagogical Implementation, published online by Cambridge University Press, Aug. 15 2020.
8. The Pragmatics of Intercultural and International Communication: Selected Papers of the International Pragmatics Conference, Antwerp, Aug. 17-22, 1987 (volume III), and the Ghent Symposium on Intercultural Communication.

COGNITIVE TRENDS IN THE STUDY OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

GULIRA'NO EGAMKULOVA
Master's degree student, UzSWLU

Although the history of regional studies on intercultural communication is less than 30 years old, much research has been done. "This review of current research trends in this field provides a review of research conducted over the past decade in education in communication forms, intercultural communication, intercultural interaction, intercultural adaptation, and intercultural communication

education. Discussion of the status quo in these areas takes place from a theoretical and methodological point of view, and future guidance is established.[357]

Intercultural competence is a basic skill for communicating with people of different cultures, whether in your own country or abroad. The following subsections outline the conceptual framework that covers the concept and its limitations. In today's international context, gaining a global cultural consciousness has become a key element in communicating with countries and communities around the world. These skills are increasingly required in communicating and interacting with people of different cultural and ethnic backgrounds locally and internationally.

Cultural diversity eventually manifests itself in global markets and elsewhere, making cross-cultural competence a highly valuable skill.

From the perspective of Delphi research, Dirdorff defines intercultural competence as "an individual's ability to communicate effectively and accurately in a multicultural context based on intercultural knowledge, skills and attitudes".

For Meyer, IC is "the ability to be flexible in the face of the behaviors, attitudes and expectations of people representing different cultures". In other words, IC is the ability to address disparities using intercultural skills related to managing one's own interests in an entirely new environment.

Spitzberg & Changnon[358] consider that various notions are frequently associated with competence as a concept and therefore, need to be considered when seeking models of intercultural communication to cater for adaptation, assimilation and adjustment.

Intercultural communication is the process of exchanging and interpreting meanings and messages between cultures. The study of intercultural communication focuses on how the diversity of cultural symbols, values, and behaviors affect intercultural communication. It is wrong to say that intercultural communication is communication between different countries. This is a type of

[357] The Annual Report of Educational Psychology in Japan 2003, Vol.42, 240-254
[358] Spitzberg & Changnon (2009). Conceptualizing intercultural competence.

cultural difference, but it must be acknowledged that individual countries are made up of communal cultures, and there are many instances of intercultural communication within a country, even within smaller and larger communities.

To identify intercultural communication, it is important to first identify culture and communication. Culture is the creation of a system of common symbols, values, and behaviors over time by groups of people to maintain social unity, survive, and teach future generations. Communication is the process of exchanging and interpreting meaning and information using symbols and actions. Thus, intercultural communication involves an understanding of preferences, values, and behaviors that are culturally specific and affect communicative interactions.

Beyond this capitalist perspective, the importance of intercultural communication continues to be understood. The free exchange of ideas, the concepts of freedom and human rights, and the dialogue of our common love for humanity ultimately depend on the principles studied by scholars of intercultural communication. There is also a desire to learn and find information about other cultures due to the development of the internet and the relative ease of travel.

It is important to note that intercultural communication is not necessarily international communication. Scholars find great interest in studying co-cultures that reside within national boundaries. For example, individuals living in the southern United States have a distinctly different culture from those living in New England. Likewise, individuals in the deaf community have a distinct culture from those who are part of hearing culture. As a final example, individuals living in rural and urban areas have noticeably different cultures. Clearly, intercultural communication applies when individuals in these examples communicate, regardless of their shared national borders and language.

As individuals study intercultural communication, the goal is to become a competent communicator in cross-cultural communication situations. This involves an understanding of each culture's communication norms, and the ability to view the world with cultural relativism (i.e., evaluate others' actions not by one's own

societal standards, but by the standards of that culture). To illustrate, review the following questions:

- Imagine the first business meeting between two individuals. Should they ask each other about their families? Should they immediately discuss business? How would an age difference between each individual impact this meeting? Where should this meeting take place?
- If Lobar and Jasur are friends, and Lobar sees Jasur's wife out to dinner with a man other than Jasur, is this something that Lobar should mention to Jasur?
- How close should two people stand when having a conversation?
- In the event of a marriage between two people who come from families with different ethnic, geographical, and/or political cultures, how are the inter-family dynamics and politics to be negotiated?

Regardless of how these questions are answered, the answers are heavily influenced by the norms of one's own culture. In each situation, an intercultural expert is interested in the norms of each culture, where the interaction is taking place, how differences in cultural norms might affect the interaction, and much more.

Bibliography

1. Spitzberg & Changnon (2009). Conceptualizing intercultural competence.
2. The Annual Report of Educational Psychology in Japan 2003, Vol.42, 240-254

FITRATNING ADABIY FAOLIYATI

FERUZ ABDUKOVULOV
O'zbekiston jurnalistika va ommaviy kommunikatsiyalar universiteti magistranti
Email adress: feruzabdukovulov@gmail.com

Anotatsiya: Mazkur maqolada Abdurauf Fitrat hayoti va ijodi faoliyatning turli qirralari va Fitratning adabiy faoliyati sohasida qilgan fidoyi mehnatlari, ijod namunalarining serqirraligi hamda sermazmun g'oyasi, asarlarining janriy xilma-xilligi, uning hozirgacha saqlanib qolgan asarlari haqida ilmiy izlanishlar tahlili to'g'risida so'z boradi.

Kalit so‘zlar: Jadid adabiyoti, Fitrat shoir va nosir sifatida, Fitrat adabiy merosi, janr xususiyatlari, janrlarda til uslubiyati, "Munozara", "Yurt qayg’usi".

Fitrat zullisonayn adib bo‘lib, adabiyotga shoir va adabiyotshunos sifatida kirib kelgan. Ko‘p o‘tmay u o‘zini dramaturgiya va prozada ham sinab ko‘rdi.

“U “Munozara” (dastlabki nomi „Hindistonda bir farangi ila buxorolik bir mudarrisning bir necha masalalar ham usuli jadid xususida qilgan munozarasi”) asarini Turkiyaga borishdan oldin, 1905–1907-yillarda yaratgan. “Sayha” (“Chorlov”, “Na’ra”) (fors tilida), “Sayyohi hindi” (“Bayonoti sayyohi hindi”), “Rahbari najot”, “Tarixi Islom” asarlarini esa Turkiyada tahsil paytida yozgan va “Munozara” 1908-yilda, “Sayha” 1910-yilda, “Sayyohi hindi” 1913-yilda Istanbulda bosilib chiqqan. “Rahbari najot” va “Oila” 1915–1916-yillarda Bokuda nashr qilingan” [1;1][359].

“Bu asarlar o‘sha davrdayoq xalq orasida keng tarqaldi. Horijiy tillarga ham o‘girildi. Masalan, “Munozara” 1909–1914-yillar orasida turk, ozarbayjon tillarida, “Sayyohi hindi” rus tilida chop etilgan.

“Rahbari najot”ni esa do‘sti, shoir va noshir Abdulvohid Burhonov Sankt-Peterburgda nashrdan chiqargan. Bulardan tashqari uning “Mavludi Sharif”, “Abo Muslim”, “Begijon” asarlari va dastlabki she’rlari “Oyna”, “Taraqqiy”, “Sadoi Turkiston”, “Turon”, “Hurriyat”, “Buxoroi Sharif” kabi gazeta va jurnallar sahifalarida e’lon qilingan” [1;2][360].

Fitratning bizgacha yetib kelgan o‘zbek tilidagi she’rlari 1917- va undan keyingi davrlarga oid. Ma’lumki, fevral inqilobidan keyin Turkiston xalqlarining mustaqillikka erishishlari uchun juda qulay fursat tug‘ilgan. Fitrat shu davrda xalqni mustamlakachilik kishanlarini parchalab, milliy istiqlol uchun kurashga da’vat etuvchi she’rlar yozishga kirishgan. Ammo an’anaviy aruz vazni, uning nazarida, bunday zamonaviy g‘oyani ifodalash, xalqni oyoqqa turg‘azish va safarbar etish kuchiga ega emas edi. Shuning uchun ham Fitrat turk va tatar she’riyatlarida shakllangan, o‘zbek xalq og‘zaki she’riyatida ayrim unsurlari

[359] Vatan tarixi. R. Shamsutdinov, Sh. Karimov, O‘. Ubaydullayev, “Sharq”, “NMAK BT”, Toshkent, 2003
[360] Unutilmas siymolar (Jadidchilik harakatining namoyandalari) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi DJQA, “Akademiya”, Toshkent, 1999

bo‘lgan sochmani milliy adabiyotimizga olib kirdi. O‘z ona diyorini ozod va hur ko‘rishni orzu qilgan shoir “Yurt qayg‘usi” deb nomlangan bir she’r va to‘rtta sochma yozib, ularda hurriyat uchun kurash g‘oyasini baralla kuylaydi. Ijodkor mazkur sochmalarida Turkistonni xo‘rlangan va xorlangan Ona obrazida tasvirlab, bu jabrdiyda Onani zulmkorlardan xalos etish uchun sohibqiron Amir Temur singari millat fidoyilarini qo‘msaydi. U “Yurt qayg‘usi” sochmasining birinchi qismida o‘z qahramoni tilidan Amir Temurga murojaat qiladi.

Bunday murojaat Fitratning “Temur sag‘anasi” dramasida ham uchraydi. Bu asarlardagi asosiy g‘oya — ona yurtni, Vatanni ulug‘lash, xalq, millatning ozodligi va erkinligidir. Zero, ma’rifatga intilgan inson uchun, ayniqsa shoir uchun, bir tomondan amir istibdodi, ikkinchi tomondan chor mustamlakasi zulmi ostida ezilgan xalqni, toptalgan yurtni ozod ko‘rishdan ham ulug‘ niyat bo‘lishi mumkinmi? Misol uchun “Yurt qayg‘usi” sochmasining ikkinchi qismini keltirish mumkin. “U shu yillarda “Mirrix yulduziga”, “Sharq” “Shoir” kabi she’rlarni yaratib, Turkistonni endi mustamlakaga aylantira boshlagan bolsheviklarga va ular barpo etayotgan tuzumga nafrat tuyg‘usini ifodaladi”[1;3][361]. Bundan tashqari Fitrat barmoq vaznida yozilgan mazkur she’rlari bilan xalq og‘zaki she’riyatining mulki bo‘lgan barmoqni isloh etib, Cho‘lpon bilan birga uni yozma adabiyotga olib kirdi va unga yangi hayot bag‘ishladi.

1922-yilda Fitrat tashabbusi bilan „O‘zbek yosh shoirlari“ she’riy to‘plami bosilib chiqdi. Bu to‘plamdan Fitrat asarlari bilan birga o‘sha davrda qizg‘in ijod qilgan Cho‘lpon, Botu va Elbekning she’rlari ham o‘rin olgan va xalq orasida katta qiziqish bilan o‘qilgan.

“Faqat 20-yillarning o‘rtalariga kelibgina u „sof“ nasriy asarlarni yarata boshladi (“Qiyomat”, “Me’roj”, “Oq mozor”, “Zayd va Zaynab”, “Zahroning imoni” va boshqalar). “Munozara” va “Sayyohi hindi” asarlarida ko‘tarilgan milliy qoloqlik, diniy fanatizm mavzusi 20-yillar uchun ham dolzarb ahamiyatga ega edi” [2;4][362]. Fitrat bu hikoyalarida diniy syujetlardan din ta’siriga qarshi kurashda

[361] Fitrat. She’rlar. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati”, 1998
[362] Adabiyot., “O‘qituvchi”, Toshkent, 2001

foydalandi. Bu asarlar, ayniqsa, 1930-yilda qayta ishlangan “Qiyomat” xayoliy hikoyasi o‘zbek adabiyotida fantastikaning tug‘ilishi va shakllanishida milliy manba bo‘lib xizmat qildi.

Ijtimoiy, huquqiy, diniy va ma’rifiy asarlari orqali ham Fitrat ilm-fan, ma’rifatning turli sohalarida teran iz qoldirdi.

“Fitratning maktab o‘quvchilariga mo‘ljallangan “O‘qu” (“O‘quv”, “Boku”, 1917) qo‘llanmasi Vatan, dunyo, tabiiyot, tibbiyot va gigiyena singari masalalar, shuningdek, o‘tmishda yashagan allomalar haqida tasavvur beradi (noma’lum sabablarga ko‘ra, ushbu qo‘llanmaning 2-qismi yozilmagan)”[1;5][363]

Bulardan tashqari Fitrat o‘zbek tilining grammatikasini o‘rganish ishlarini boshlab bergan va shu soha rivojiga katta hissa qo‘shgan. U 1918-yilda Shokirjon Rahimiy va Qayum Ramazon bilan hamkorlikda “Ona tili” darsligini yaratdi. 1921-yilda Toshkentda bo‘lib o‘tgan Til va imlo qurultoyida Fitrat o‘zbek tilining sofligini ta’minlash va rivojlantirishga qaratilgan bir qancha takliflarni o‘rtaga tashladi. U 20-yillarda o‘zbek tili tabiatini o‘rganishda davom etib, „O‘zbek tili qoidalari to‘g‘risida bir tajriba: “Sarf” (1925), “O‘zbek tili qoidalari to‘g‘risida bir tajriba: Nahv” (1926) darsliklarini yaratdi va bu darsliklar 1930-yilga qadar bir necha marta nashr etildi. Olim o‘zbek tili morfologiyasi va sintaksisiga bag‘ishlangan bu asarlari bilan o‘zbek tili grammatikasini ilmiy asosda o‘rganish ishiga tamal toshini qo‘ydi. Ijodkor “Eng eski turk adabiyoti namunalari” (matn, tadqiqot, izohlar, 1927), “O‘zbek adabiyoti namunalari” (matn, tadqiqot, izohlar, 1-jild, 1928) tazkiralarini tuzib, milliy adabiy merosimizning eng qadimgi davrdan so‘nggi davrlarga qadar yaratilgan namunalarini to‘plab, muayyan tizimga soldi („O‘zbek adabiyoti namunalari“ning ikkinchi jildi noma’lum sabablarga ko‘ra e’lon qilinmagan). „Qutadg‘u bilig“ singari o‘zbek yozma adabiyotining xalq orasida sochilib yotgan noyob yodgorliklarini qo‘lga kiritish, o‘rganish va chop etishga intildi.

“1991-yil 25-sentyabrda Abdurauf Fitratga o‘zbek dramaturgiyasini rivojlantirishdagi, realistik adabiy tanqidchilik hamda adabiyotshunoslik maktabiga

[363] Adabiyot., “O‘qituvchi”, Toshkent, 2001

asos solishdagi xizmatlari uchun Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Respublikasi Davlat mukofoti berildi. Mustaqillik ordeni berildi. Toshkent va Buxoroda Fitrat nomidagi ko‘chalar, maktablar ochildi. Buxoro shahrida Fitrat bog‘i va uy-muzeyi tashkil qilindi (1996). Buxoro shahrida Fitrat haykali o‘rnatildi. 1996-yilda Abdurauf Fitrat tavalludining 110-yilligi mamlakat miqyosida nishonlandi, „O‘zbekiston pochtasi“ tomonidan Fitratga bag‘ishlangan pochta markalari chiqarildi”[1;6][364].

Xulosa

Ushbu maqoladagi izlanishlar natijasida quydagi xulosalarni chiqarish mumkin.

1. Abdurauf Fitrat o‘zbek she'riyatiga birinchilardan bo‘lib mansura janrini olib kirdi. Uning “Yurt qayg‘usi” mavzuidagi turkum she'rlari ana shu shaklda bitilgan. Bu she'rlarida Fitrat istibdod changalida qolgan ona yurt taqdiri uchun kuyinadi, uning tanazzulidan iztirob chekadi. Muqaddas Turonni ayanchli ahvoldagi ayol – ona timsolida tasvirlaydi. Bu orqali Vatanni ona timsolida ko‘rish bilan bog‘liq milliy ruhiyatni ifodalaydi. Uni qutqarish uchun kurashga tayyori ekanini bildiradi. Fitratning bu turkum she'rlari shoirning ko‘hna Sharqqa bo‘lgan buyuk muhabbatining o‘ziga xos badiiy talqini, deyish mumkin.

2. Fitrat mumtoz adabiyotni ham, mumtoz poetikani ham, zamonaviy adabiyot nazariyasini ham, jahon adabiyotini ham yaxshi bilar edi. Mana shu bilganlarining hammasi uning dramaturgiyasi, publitsistikasida bo`lgani singari lirikasida ham sintezlashdi. O`z ijodini aruz bilan boshlagan iste`dod sohibi keyinchalik sarbast, barmoq va sochim she`r shakllarida ham samarali ijod qildi. Bu she`rlar o`zining chuqur mazmuni, yuksak badiiyati, obrazlari, badiiy san`atlari bilan Navoiy, Bobur, Mashrab, Ogahiy, Furqat singari turkiy adiblar ijodiga hamohang bo`lsa, teran falsafiyligi bilan Bedilni, yuksak pafosi bilan Hofizni, xalq qalbiga yaqinligi bilan Yassaviyni esga soladi, millatparvarlarcha isyonkorlik ruhi esa faqat va faqat Fitrat qalbidan otilib chiqqan vulqondir.

[364] Vatan tarixi. R. Shamsutdinov, Sh. Karimov, O‘. Ubaydullayev, “Sharq” NMAK BT, Toshkent, 2003

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vatan tarixi. R. Shamsutdinov, Sh. Karimov, O‘. Ubaydullayev, “Sharq”, “NMAK BT”, Toshkent, 2003
2. Unutilmas siymolar (Jadidchilik harakatining namoyandalari) O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi DJQA, “Akademiya”, Toshkent, 1999
3. Fitrat. She’rlar. “O‘zbekiston adabiyoti va san’ati”, 1998
4. Adabiyot., “O‘qituvchi”, Toshkent, 2001
5. Adabiyot., “O‘qituvchi”, Toshkent, 2001
6. Vatan tarixi. R. Shamsutdinov, Sh. Karimov, O‘. Ubaydullayev, “Sharq” NMAK BT, Toshkent, 2003

TIL - MILLATNING RUHI

MUXLISA NURALIYEVA
O‘zDJTU Media va kommunikatsiya fakultetining 1-kurs talabasi

FERUZA TO’RAYEVA
Ilmiy rahbar

Til deganda, biz avvalo o'zligimizni yoritib beradigan muhim omillardan biri ekanligini tushunamiz. Til nafaqat o'zligimizni yoritib beradi, balki u jamiyatimizdagi katta ijtimoiy hodisa ham hisoblanadi. Biz tilga bejizga "ijtimoiy hodisa hisoblanadi" deya ta'kidlab o'tmadik. U insonlar o'rtasidagi aloqa vositasi bo'lganligi sababli shunday ta'rif berildi. Insonlar bir-birini tushunishi va fikrlarini bayon qilishi uchun o'zlariga ma'lum bo'lgan va omma tushuna oladigan tildan foydalanishadi.

Biz bilamizki, 1989-yil 21-oktabrda "O'zbek tiliga davlat tili" maqomi berildi. Bu esa xalqimiz erishgan eng quvonchli hodisalardan biri bo'ldi. Shu tariqa, o'zbek tili mustaqil davlatimizning qonun yo'li bilan himoya qilinadigan muqaddas timsollaridan biriga aylandi. Shu kundan boshlab barcha ish qog'ozlari, davlat hujjatlari va o'quv darsliklari o'zbek tilida chop etila boshladi. Shuningdek, o'zbek tiliga davlat tili maqomining berilishi respublikda yashovchi boshqa millat va elatlarning o'z ona tillarini qo'llashdan iborat konstitutsion huquqlariga monelik qilmasligiga ham urg'u berib o'tildi. "O'zbek tiliga davlat tili" maqomi to’g'risidagi

qonun 24ta moddadan iborat. Masalan, 1-modda O'zbekiston Respublikasining davlat tili o'zbek tilidir deyilgan. O'zbekiston Respublikasi o'zbek tilini butun choralar bilan rivojlantiradi va uning siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy hayotining barcha sohalarida amal qilishini ta'minlaydi. 2-modda. O'zbek tili o'zbek xalqining ma'naviy mulkidir. O'zbekiston Respublikasi davlat tilining ravnaqi, qo'llanilishi va muhofazasini hartomonlama ta'minlashga oid barcha masalalar O'zbekiston Respublikasining huquqi doirasiga kiradi. 4modda O'zbekiston Respublikasida ishlovchi davlat hokimyati va boshqaruv organlari rahbarlari o'z xizmat vazifalarini bajarish uchun respublika davlat tilini yetarli darajada bilishlari shart hisoblanadi. Yuqoridagi moddalardan ko'rishimiz mumkinki, go'zal va betakror tilimiz borligi va uni asrab-avaylab undan to'g'ri foydalanishimiz kerak.

Til millatning ulkan boyligi va bebaho mulkidir. Millatlararo munosabatlarni takomillashtirish, xalqlarning milliy baynalmilal oʻzligini anglashning oʻsishi milliy tillarning har tomonlama rivojlantirishni taqozo etadi. Oilamiz va uning a'zolari biz uchun qanchalar ardoqli va qadrli, biz ularni hafa qilishdan, koʻngliga ozor berishdan qattiq choʻchiymiz. Ularsiz osmonimizni qora bulutlar qoplaydi. Tilimiz ham bizning jonu tanimizning bir boʻlagi. Bizga ruh ato etib turuvchi ham bizning tilimizdir. Inson tanasini ruhsiz holda tasavvur qilaylik. Koʻz oʻngimizda qanday inson gavdalanadi? Jonsiz bir tanadan oʻzga hech narsa. Endilikda uni tuproqdan boshqa hech kimga keragi yoʻqdir. Endi hayotimizni tilsiz tasavvur qilaylik. Hech kim bilan gaplashmasak, xohlasakda gapirolmasak, koʻz oʻngimizda insonlar gaplashadi-yu, biroq biz ularni tushunolmasak qanday ahvolga tushamiz, shu onda nimalarni his qilamiz? Hali aytib oʻtganimizdek, ruhsiz tanadan farqimiz qolmaydi. Chunki ruhimizning obihayoti bu bizning tilimizdir. U insoniyat tafakkuring oʻchmas mahsuli va ma'naviyatning oʻq ildizidir. Agarda, bu ne'mat insoniyatga ato qilinmaganida, taraqqiyot ham bu qadar yuksak va toʻkis boʻlmas edi. Aytishimiz mumkin, taraqqiyot va til oʻrtasida qanday bogʻliqlik bor deb, taraqqiyotning rivojlanishida tilning ahamiyati beqiyosdir. U murosalarning quroli va bitimlarning kalitidir.

Har bir millatning mulki, hayoti, oʻtmishi, kelajagi va qalbi uning tilidir. Millatlarning qadriyati ma'naviyati, oʻzligi uning tilida mujassamlashgan boʻladi. Demak, til millatni millat, xalqni xalq qilib turadigan bebaho nodir xazinadir. Bu xazinada esa oʻsha millatga tegishli boʻlgan ma'naviyatni ming yillar, asrlar davomida sayqallanib, rivojlantirilib, koʻzqorachigʻiday asrab avaylab kelinadi.

Bizning oʻzbek tilimiz ham tillar ichida oʻz oʻrniga, mavqeiga ega boʻlgan, eng boy va jozibador tillardan biridir. Shu jumladan, oʻzbek tili dunyo tillari ichida nufuziga koʻra 41-oʻrinda turadi. Faxrlanib, gʻurur ila aytishimiz mumkinki, bu tilde dunyo tamadduniga tamal toshi qoʻygan, insoniyat sivilizatsiyasiga salmoqli va ulkan hissa qoʻshgan alloma va mutafakkirlar ijod qilgan. Faqatgina ijod qilib qolish bilan cheklanib qolmasdan, uni sayqallab, boyitib avlodlarga yetkazib berishdan. Albatta, bu yoʻlda koʻplab qiyinchiliklarga rosti kelishgan, biroq tilning sofligini, yaxlitligini saqlab qolish uchun juda qattiq kurashga, ma'naviy jangga kirishgan va jonlarini fido qilishgan. Abdulla Avloniyu Qodiriy, Qoshgʻariyu, Navoiylarni bunga yaqqol misol qilishimiz mumkin. Ularning bu yoʻlda ne-ne ishlarni qilishganidan ma'rifat ahli xabardor, albatta.

Masalan, Navoiy yashagan davrga nazar solaylik. Bu davrda fors tilining mavqei juda oshib ketadi. Hattoki turk tilida ijod qiluvchi ba'zi bir ijodkorlar ham oʻz tillari qolib fors tilida ijod qilishga oʻtib ketishadi. Bu esa juda achinarli holat edi. Oʻzbek tili jar yoqasiga kelib, qulab, yoʻq boʻlib ketish arafasida edi. Shunday chigal vaziyatda oʻzbek tili himoyasi uchun Navoiy hazratlari kurash olib boradi. Bu kurashni biz" ma'naviy kurash" yoki "ijod kurashi" deb atashimiz mumkin edi. Agarda Navoiy hazratlari fors tilida ijod qilganglarida bormi, eng buyuk forsiy alloma ijodkorlari ham uning oldiga tusholmas edi. Biroq u oʻzbek tili ravnaqi uchun kurashdi. Uni yuksak pogʻonaga olib chiqdi va ommaga tanitdi. Tilimiz haqida qancha fikr mulohaza yuritib uni ardoqlasak shuncha kam. Huddiki, ochqolgan odamga qancha ovqat bergan bilan baribir kam boʻlgani kabidir. Tilimiz millatimizning ruhi, til betakror boʻlsa, millat gullab yashnaydi. Har bir millatning yuragi-bu uning tilidir. Chunki taraqqiyotning rivojlanishi degani tilsiz taraqqiyot

yo‘q degani. O‘z tilimizni himoya qilib uni jahonga tanita olish biz yoshlarning qo‘limizda ekanligini zinhor unutmasligimiz kerak.

Foydalanilgan saytlar

1. Til.gov.uz
2. Sbtsue.uz

SOME PROBLEMS IN TRANSLATING COMPUTER TERMINOLOGY

FERUZA SULTANOVA
Master's Degree, UzSWLU

Abstract: This article focuses on the problems of computer terms' translation, importance and methods of translation and we tried to illustrate main problems that a translator can have during his/her work and give samples of translating computer terms.

Keywords: computer, internet, terminology, transliteration, dictionary, translation problems.

Development never stands unchanged. Today, computer technology has become an integral part of human life. Wherever you go today, you can see computer technology there. Ten years ago, large malls had cash registers. Nowadays, not only large but also small stores have computers instead of cash registers. To this day, computer technology has embraced every aspect of entire human life. In the words of President Islam Karimov, “in the current age of information, communication and computer technologies, at a time when the Internet is penetrating deeper and wider into all spheres of our lives, the struggle for people's consciousness and thinking is crucial. There is no need to talk about how relevant and priority it is for our society”.[2]

Advances in computers and computer technology are bringing a lot of new words into the language. For example: microprocessor, operating system, pixels, object, etc. Most of these words are based on English. Anyone who works in the computer industry accepts these words as they exist in original language (without

any translation), which means that these words enter languages as “jargon”. And then these words automatically become new terms.

Computer related terminologies belong to a new fast-growing IT culture which requires constant attention. Many words find their place as international words and does not require an equivalent in Uzbek language. Some also are defined as proper noun which requires description rather than translation in Uzbek, such as Internet, Computer, JAVA, .Net and etc.

Translation plays an important role in human life. With the development of the technical world today, the translation of incoming words is causing some problems.

Computer science, which deals with the computer world and its operation, is bringing words from all over the world into the Uzbek language, regardless of the richness and potential of the language. For example: The word “diskretlilik”[1] in the book “Fundamentals of Computer Science and Engineering” by B.Boltaev. The word is an Uzbek version of the English word “discreteness”, but not a translation. The word is translated into Uzbek as “uzluksizlik”. Of course, the authors of the book put the meaning of the word in parentheses. But it’s not understandable why they want to add the word to our dictionary.

“When translating lexical units without alternatives, mainly following translation methods are used in Uzbek:

1. Transcription;
2. Transliteration;
3. Calque;
4. Description or descriptive expression,[3] says Gaybulla Salomov (G.Salomov, Fundamentals of Translation Theory, 1983: 235).

Here, the scholar refers to a non-alternative lexical unit as a word or phrase that appears in the developmental stage of a language, meaning a process or being, and has no alternative in translation.

Transliteration is the process of translating a word as it is written in its own language. For example, if the above-mentioned word is translated with the help of

transliteration, it should look like as “diskritlilik”. However, it does not. Transliteration was used correctly to convey the meaning of the word graph, for instance, and in Uzbek language it is accepted as “graf”. However, it is noteworthy that the word has not been considered for translation. This word, actually, could be translated as “yozuv”. Nonetheless, this translation is being used widely nowadays.

If we continue to accept such words in our language, it will have a significant impact on the lexical layer of our language. As computer technology continues to evolve, it will continue to discover new words. Therefore, linguists and translators today face the problem of reducing or eliminating the impact of computer technology on language vocabulary.

To solve this problem, we, linguists and translators, must perform the following tasks:

- Collecting all information about computer terminology;
- Translating computer terminology into Uzbek;
- Analysing the processes of translation of computer terminology;
- Developing measures to overcome the problems encountered in the translation of computer terminology.

References

1. “Fundamentals of Informatics and Computer Engineering”. B.Boltaev et al., August 2015, “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi”.

2. Karimov I.A. Our main goal is to democratize and renew society, modernize and reform the country. Uzbekistan is at a new stage of democratic development. - Tashkent: Uzbekistan, 2005. - P. 38-39.

3. G.Salomov, Fundamentals of Translation Theory, 1983: 235

4. Uzbek-English, English-Uzbek Dictionary, Zamirjon Butayev, 2020, “Asaxiy”.

TRANSLATION PROBLEMS OF ENGLISH RIDDLES INTO UZBEK

MUHABBAT ABDUXOLIQOVA
2nd course master, Termez State University

Introduction. This thesis provides information on riddles and translation peculiarities of riddles which were one of the most disputable and important problems of lexicology, semantics and translation. Translation problems of English riddles into Uzbek are analyzed on the basis of examples.

Research methods. A contrastive method is chosen to contrast the two non-related languages, and through them their similarities and differences are identified. The observation method is also found useful to collect bilingual information. As well as data in the same direction in the two languages are compared by the help of the translation method.

Results and discussions. In this thesis, English folk riddles are analyzed on the basis of examples, translation problems are identified and solutions to the problems are given.

Conclusion. The researcher makes a contrastive analysis of English riddles into Uzbek based on the data and examples, and makes recommendations on the problems in it.

Key words. Riddles, folklore, translation problems.

A riddle is a word game or joke, comprising a question or statement couched in deliberately puzzling terms, propounded for solving by the hearer/ reader using clues embedded within that wording.[365]

The word ‘riddle’ has the same origin as the word ‘read’. It is the Old English word rǣdan, which meant interpret or guess. Rǣdan also had counterparts in other Indo-European languages like German (Old Frisian riedsal, Old Saxon radisli, German Rätsel) and Dutch (Middle Dutch raetsel, Dutch raadsel). It always revolves around the same meaning of ‘to understand or interpret the symbols’, like

[365] Oxford Dictionary of English Folklore 3rd edn (Oxford: Oxford University Press, 2010)

the old Germanic runes. From runes to modern English, the semantic field of 'riddle' hasn't changed that much.[366]

Riddle is a genre of folk art, which remains to be one of the least developed. The riddle is not just a part of the question. It is a dialogic unit consisting of a question and answer section between at least two people. Question parts of riddles are usually in a poetic way. The objects of riddles are well-known events to people. People do not invent things they do not know, see, use or imagine. In the riddles, the people's hopes, events, and realities were revealed attitude, the world of imagination, and most importantly, the analysis of reality lies in observation and reflection. The riddles are, of course, the history of the nation is a spiritual heritage that reflects its culture and spirituality. Studying English folk riddles allows us to consider the interaction of the language system and ethnos in dynamics and comprehend a speech phenomenon of folk culture and its influence on modern creative work and development of youth creative thinking. All these determine the topicality of the researched theme"[367].

Translating texts is a complicated process. Translation is not only the transposition of words from one language to another, but also it is a calculated art and delicate science which requires investigation and cultural awareness. So translators should know both the source and targeted languages and their cultures well. They also should be familiar with both languages rules and speakers' habits so as to do an effective translation. During the process of translation translators face a number of difficulties: Expressions and idioms; problems with compound words; cultural differences; lexical- semantic problems; grammatical problems; syntactical problems; words with multiple meanings

In the process of translating English riddles into Uzbek a number of problems occur as above. Translation problems usually can be solved but some riddles are impossible to translate. We will analyze them one by one below:

1. Question: I'm a bird, a person, and a fruit. What am I?

[366] Anja Goritzka, History of the riddles 2015
[367] Issue_of_barley_rations: By Gavin. collins (Own work) [Public domain], via Wikimedia Commons

Answer: a Kiwi

In English Kiwi is considered a word with multiple meanings and means a fruit, a flightless bird. And it is also used as a nickname for people belonging to New Zealand. To find the answer of the riddle listeners should know English well and be familiar with all meanings of the word "Kiwi". In Uzbek Kiwi is used for a fruit and a bird, but it does not mean the third meaning, obviously Kiwi is not used for people. So to translate the riddle into Uzbek we should shorten it:

1. Ham qushdirman, ham meva,

O'ylab topchi, men nima?

(Kivi)

2. Question: What has a ring but no finger?

Answer: a telephone[368]

This riddle makes listeners think carefully. At first glance usage of the words "a ring "and "finger "together" may distract listeners from the answer. But there are two meanings of the word "a ring" in English. The first one is a jewelry which is worn in fingers; the second one is the sound a telephone makes. Here the second meaning of "a ring" is used, so the answer is a telephone. We cannot translate this riddle, because there is not any word which gives those two meanings in Uzbek. If we translate the riddle word by word it loses its real value and beauty. So we have to give a different Uzbek riddle for the translation. We can translate it as follows:

1. Tili yo'q, lek gapirar,

Qulog'i yo'q eshitar.

(telefon)

2. Question: Which vegetable do you use at Halloween?

Answer: a pumpkin

This riddle is about Halloween and the habit which is done on this day. Halloween is a holiday which is celebrated on October 31. It is celebrated with pranks, parties, various frightening costumes and trick or treating. On this day people carve faces out of pumpkins and light candles inside the pumpkins. This

[368] Ikromjon Abdullayev Inglizcha she'rlar, topishmoqlar, tez aytishlar 2015

riddle shows cultural differences between two countries. Before hearing this riddle, listeners should be aware of the festival and the traditions. As it is not a national holiday of Uzbek people, the definition of “Halloween” also should be given to translate the riddle.

1. Hellovenda qaysi sabzavotdan foydalanasiz?

(oshqovoq)

2. Question: Which letter of the alphabet has the most water?

Answer: C (sea)

Sea is a place where water is accumulated. The riddle tests the logic and intellect of a person and is described as a question statement. The answer of the above riddle is the letter “C” with reference to the word “sea”. The letter “C” and the word “sea” have the same pronunciation. It is impossible to translate this kind of riddle. Because in the Uzbek alphabet there is not the letter “C”. And sea is called differently.

As the English and Uzbek languages belong to different language families, during the process of translation translators face various problems. To translate texts vocabulary knowledge is required from translators. But it is not sometimes enough. Because some words in one language are not evident in the second language. In translating English riddles also a number of translation problems appear. To translate them into Uzbek it is required to find an equivalent of the riddle in the targeted language or to change the source text.

References

1. Anja Goritzka, History of the riddles, 2015.

2. Issue_of_barley_rations: By Gavin. collins (Own work) [Public domain], via Wikimedia Commons.

3. Ikromjon Abdullayev. Inglizcha she’rlar, topishmoqlar, tez aytishlar, 2015.

4. Oxford Dictionary of English Folklore 3rd edn (Oxford: Oxford University Press, 2010).

JARGON AS A PROFESSIONAL LANGUAGE

GUZAL LUTFULLAYEVA
Master's Degree, Uzbekistan State World Languages University

Abstract: This article reflects the involvement of a comprehensive precise and phenomenological study of computer and the Web language, which is presently broadly recognized as a vital apparatus and subject. After all, special lexicon is as it were utilized in industry and is self-explanatory. This investigate is given to the study of the sources of computer and the Web jargon in Uzbek and English. Within the advanced English and Uzbek dialects jargons are broadly utilized in terms of numerous concepts related to computer and the Web activities.

Key words: computer and the Web languages, slangs, terms, logical and specialized wording, approach.

In reality, the dialect of science and innovation emerges and creates on the premise of the common literary dialect. The structure of the dialect of the science and innovation complies the rules of the dialect, the most sorts of dialect units are communicated in it. The scholarly dialect and the dialect of the science and innovation practically utilize the commonly-used words and scientific lexical units. The phrased lexical units are moreover associated with the common scholarly language. Commonsense implies of creating the terms are determined within the prepare as well. In the mean time, professional languages are too improved by implies of non-professionally-used expressed lexical units in its turn.[369]

Language: a crypto-language is some of the time utilized by a certain social bunch (usually in verbal communication) to isolated from this etymological community, comprising of components of one or more normal dialects, which are more or less haphazardly selected, changed and can be utilized together within the dialect utilized for the reason. Unlike slang, this term contains a pejorative meaning. Bourgeois language. Military language. Thieves' language. Office language. Marine language. Sports language. Lift language. Blended jargon. It's the same as Creole. This concept of phonetic communication showed up at the starting of the twentieth century and supplanted the terms of conditional lingo,

[369] https://www.edge.org/responses/how-is-the-internet-changing-the-way-you-think

conditional language, secret tongue, mystery dialect, bike dialect, music and others utilized within the nineteenth century.

“Jargon could be a much broader concept, a semi-open lexica-phraseological framework used by one or another social bunch to recognize it from the rest of society. Jargonisms are more often than not sincerely evaluative expressive developments, among which there are many negative, corrupting assignments, in this manner the term itself is as a rule seen as contrarily evaluative. Language varies from level-headed slang in that it is almost always an expressive word, but slang isn't always. There's nearly continuously a semantic parallel in slang within the scholarly dialect, in spite of the fact that this may not be in slang”.[370] JARGON (FR. Language - a word having a place to a certain bunch). Words and phrases characteristic of any social or proficient bunch, which as it were they get it and vary from the scholarly dialect.[371]

It is a maxim that most languages on the computer and on the Web are based on extralinguistic factors. This, in turn, guarantees the conciseness and ease of utilize of languages, as well as uniformity and consistency in translation and interpretation. In specific, solitary adjectives utilized in English can be utilized in Russian, but not in Uzbek. Today, the arrangement of the Web and computer languages is considered one of the foremost eminent accomplishments of developmental forms. The Web clients participate in a dialect experience on the worldwide web, which in turn leads to the formation of slangs as an extraordinary lexicon for data innovation experts. Computer and the Web language has advanced as a socio-linguistic wonder and is utilized for communication between experts, diverse levels of computer and the Internet clients.

Computer language may be a shape of language utilized in proficient communication (for example, IT experts) and other computer clients. As we have as of now said, the development of data innovation nowadays has influenced

[370] Abdullayeva Sh.N. Financial and economic terms used in the field of Treasury (based on the material of the Uzbek language) // Culturology, Philology, art history: actual problems of modern science: collection of articles on mater. VII international scientific and practical conference No. 2 (6). – Novosibirsk: Sibak, 2018.
[371] Chepelyuk V.V. Functional and stylistic features of texts of final documents of international meetings of 1970-1980: Diss. abstract of Cand. Philol. Sciences. – Kiev, 1992.

numerous ranges of life, which can be seen in common computerization. These concepts have entered proficient discourse within the setting of computerization. Most of languages come from the English language. Without a doubt, interpretation plays a critical part in all zones of etymology, and interpretation from a computer dialect is no exception. From the over definition, it takes after that computer reverberation too happens in the discourse of individuals who are not straightforwardly related to the field of computer action, i.e. it is the dialect of conventional computer and the Web clients who utilize it as a implies of communication. Pros in this field – computer researchers, framework directors, hackers, gamers, and others – are made and utilize proficient languages to recognize them from the exterior world. The development of computer and the Web languages is characterized by the originality of the discourse of pros in this field and the disclosure of languages. Of course, the development of languages can be seen in a sense as a salvation of speech. The appearance of languages is characterized by their division into topical groups.

Contrasts within the topical division of English and Uzbek slangs reflect the sociocultural contrasts between the two nations. The impediments of computerization – cybercrime, computer enslavement – are more articulated in American society (it was in this society that English computer languages were shaped), which was associated with the progressed advancement of computer technologies.

Both Uzbek and English computer languages contain words that reflect the realities of the non-professional circle, but they are primarily utilized by the proprietors of the computer dialect. Both sociolects are a implies of filling youth languages and common slangs in their dialects. On the other hand, the nearness of other slang units and computer languages based on non-literary models within the dialect beneath thought indicates the impact of a few non-literary phonetic frameworks on this dialect – colloquial discourse, jargon, slang. In this way, computer language serves as a concrete example of the interaction of non-standard etymological structures and the blending of lexical units.

Russian etymologist I. Komleva distinguishes the taking after topical zones within the formation of computer terminology: - common data approximately computers (history of creation, advancement, models and their application); - equipment (screen, framework unit, console and mouse for a desktop computer, gadgets for portable workstations and smartphones; - computer program (working framework with a standard set of program applications); - programming (broad data handling capabilities related with the creation and utilize of different algorithmic programs); - computer framework capacities (number-crunching operations and computer exercises); - computer innovations (data and communication innovations, multimedia advances, etc.).[372] It ought to be famous that the lexicon of this topical bunch is broadly represented in English languages.

It ought to be famous that the names of other experts in this bunch of English jargons are not proficient languages. In common, within the prepare of analyzing the topical structure of the computer innovation languages, it contains non-specific concepts. In English, there's a common lexical trade between distinctive callings and bunch jargons, as well as between them. Messages sent by the framework in reaction to client demands: visual. invalid gadget – on the off chance that the gadget title is shown inaccurately; amusement over – the diversion is over; o'zb.til. hang – the framework has smashed.

Reference

1. Abdullayeva Sh.N. Financial and economic terms used in the field of Treasury (based on the material of the Uzbek language) // Culturology, Philology, art history: actual problems of modern science: collection of articles on mater. VII international scientific and practical conference No. 2 (6). – Novosibirsk: Sibak, 2018.
2. Annotated dictionary of the Uzbek language. – T., 2006.
3. Chepelyuk V.V. Functional and stylistic features of texts of final documents of international meetings of 1970-1980: Diss. abstract of Cand. Philol. Sciences. – Kiev, 1992.
4. How Is the Internet Changing the Way You Think? - Edge.org
5. https://www.businessballs.com/glossaries-and-terminology/cliches-and-expressions-of-origin/
6. https://www.edge.org/responses/how-is-the-internet-changing-the-way-you-think.

[372] https://www.businessballs.com/glossaries-and-terminology/cliches-and-expressions-of-origin/

РОЛЬ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ В РЕКЛАМНОМ ТЕКСТЕ

ДИЛРАБО АСАДОВА
Магистрантка 2-курса УзГУМЯ

Каждый день в нашей жизни мы встречаемся с рекламой в её различных проявлениях, начиная с рекламы различных видов услуг, товаров, фильмов и заканчивая социальной рекламой. На сегодняшний день существует так много разновидностей рекламы, тем не менее их объединяет общая цель – привлечение внимание потребителей. Основная задача копирайтеров заключается в создании оригинального заголовка, слогана и основного текста рекламы. И из-за этого рекламные менеджеры пользуются различными приёмами и формируют своеобразный язык рекламы [2, с. 11,17].

Рекламные агентства обращаются к фразеологическим богатствам родного языка как к неисчерпаемому источнику речевой экспрессии. Их речь выразительна, благодаря частому обращению к пословицам, поговоркам. В рекламных текстах устойчивые сочетания с целью усилить экспрессивную окраску и привлечь внимание читателей к самой статье.

Например: «Ясный взгляд в мгновение ока» - слоган фирмы «Визин», производителья глазных капель. В основе данного примера лежит устойчивое сочетание «в мгновение ока», используемый в значении «быстро, моментально». В его основе эмотивность и экспрессивность слогана повышается не только за счет использования фразеологического сращения, но и благодаря своеобразной игре слов.

Яркий стилистический эффект создают рекламные слоганы к фильмам: «Восстав из пепла, возродится надежда», «Раскроются тёмные тайны», употребляемых нередко в сочетании с стилевыми лексико-фразеологическими средствами.

Сама природа устойчивых сочетаний, обладающих яркой образностью, стилевой окраской, создает предпосылки для их использования в экспрессивной и прежде всего в художественной и публицистической речи.

При этом ничего принципиально нового в употреблении устойчивых сочетаний копирайтер не вносит, он черпает экспрессию из готового национального источника. Эстетическая роль фразеологических средств определена заложенной в них образностью и эмоциональностью, а также умением автора отобрать нужный материал и ввести его в текст. Такое употребление фразеологизмов обогащает речь, служит «противоядием» против речевых штампов. Однако возможности применения фразеологизмов значительно шире, чем простое воспроизведение их в речи.

Фразеологическое богатство языка оживает под рукой талантливого человека, становятся источником новых художественных образов, шуток, неожиданных каламбуров. Художники слова могут обращаться с фразеологизмами и как с «сырьем», которое подлежит «творческой обработке». В результате фразеологического новаторства публицистов возникают оригинальные словесные образы, в основе которых «обыгранные» устойчивые выражения. Творческая обработка фразеологизмов придает им новую экспрессивную окраску, усиливая их выразительность. При этом измененные фразеологизмы сохраняют художественные достоинства общенародных - образность, афористичность, ритмико-мелодическую упорядоченность. Устойчивые слова, как правило, употребляются в самой рекламе, включенные в предложения и в заголовках. Например:

«Обувь **на все случаи жизни**» (Доброходов), «**Комар носу не подточит**» (Средство от каморов Autan), «**Золотое время** для карты Gold от American Express» (банк «Русский стандарт»), «**Семь бед – один ответ**!» (реклама лекарства «Колдрекс») «**В ногах правды нет**. Купи машину» (Новые автомобили ИЖ), «Ремонтируйте зонтики, **пока не грянул гром**!» (Ремонт зонтов).

Абсолютное начало текста (заголовок) - типичная позиция для фразеологической единицы, так как в этом случае употребление фразеологизма помогает проективно задавать оценку описываемому материалу, заинтересовать читателя, направить его внимание.

Таким образом, фразеологические единицы, на рекламном тексте выполняют несколько функций:

Побуждение покупателей покупки товара или услуги;

стимулуляция спроса и увеличение рынка сбыта;

должен привлекать внимание потребителья;

заставить его знакомиться с рекламодателем.

Список использованной литературы

1. Соболева, Н.П. Проблемы и особенности перевода рекламных текстов, содержащих фразеологические единицы (на материале русскоязычных и англоязычных слоганов к фильмам) / Н.П. Соболева // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – Тамбов: Грамота. – 2013. – № 12 (30): в 2-х ч. – Ч. II. – С. 187-190.

2. Соболева, Н.П. Фразеология и прецедентные тексты в рекламе: контекстуальное использование нетрансформированных устойчивых выражений / Н.П. Соболева // Вестник ЛГУ им. Пушкина. – Санкт-Петербург, г. Пушкин. – 2014. – № 2 (серия филология). – С. 202-210.

3. Соболева, Н.П. Фразеологические единицы в языке социальной рекламы: окказиональная конфигурация первой степени / Н.П. оболева // Известия Южного Федерального университета. – Ростов-на-Дону. – 2015. – Филологические науки. – Вып. 2. – С. 94-104.

ОСНОВНЫЕ ПРИЗНАКИ УСТОЙЧИВЫХ СОЧЕТАНИЙ

ДИЛРАБО АСАДОВА
Магистрантка 2-курса УзГУМЯ

Устойчивое сочетание – особая область в изучении любого живого языка. Это такой словесный ряд, в котором проявляется та или иная точка зрения. Богатство выразительных средств языка является показателем уровня его выразительности и степени его совершенствования [1, с.5].

Устойчивые сочетания воспроизводятся в речи как уже готовые, т.е. они не сконструированы заранее. Понимание устойчивых сочетаний при чтении художественной литературы, а так же правильное употребление устойчивых сочетаний является одним из показателей хорошего владения языком· [2, с.192].

Отсюда вполне закономерен тот интерес, который проявляют к устойчивым сочетаниям читатели. В некоторых случаях поговорки и пословицы, крылатые слова тоже могут выступать в роли устойчивых сочетаний.

Поскольку устойчивые сочетания выступают в языковой системе в ряду других значимых единиц, раскрытие их специфики и характерных признаков, с необходимостью требует четкого отграничения от других языковых единиц, с необходимостью требует четкого ограничения фразеологизмов с одной стороны от свободных сочетаний слов, а с другой стороны от отдельных слов. Только детальное и внимательное рассмотрение свойств, отличающих устойчивые сочетания от свободного сочетания слов и сближающих его со словом, позволяет точно определить понятие «Устойчивые сочетания». Решение этого центрального теоретического вопроса сочетаний имеет определяющее значение для построения фразеологической теории русского языка в целом и объективного всестороннего изучения его фразеологической системы [3 , с.27].

Большую роль в разработке вопросов фразеологии сыграли академик В.В.Виноградов и профессор А.И. Смирницкий. Большую роль в создании художественного образа играют устойчивые сочетания. В них отражается часть русского культурного языкового наследия. Ученые давно заметили, что русские пословицы являются ценными источниками информации. Писатели часто употребляют их в своих произведениях. Изучением происхождения пословиц и поговорок занимались такие ученые как Ф.И.Буслаев, Ю.А.Гвоздарев, С,И.Ожегов, Н.М.Шанский

Основным свойством фразеологической единицы, коренным образом отграничивающим его от свободного сочетания слов и в то же время сближающим его со словом, является воспроизводимость. Устойчивые сочетания не создаются в процессе общения, а воспроизводятся как готовые целостные единицы. Например, “*положить под сукно”, “тянуть время”, “мозолить глаза”, “хлопать ушами”.* В фразеологических оборотах

наблюдаются воспроизводимость их в готовом виде с закрепленном и строго фиксированным лексическим составом, структурой и значением.

Фразеологические обороты состоят из определённых, всегда одних и тех же слов, тесно связанных между собой как части целого и располагающихся друг за другом в строго установленном порядке. Любое изменение в составе фразеологической единицы, изменение порядка следования компонентов осознаются, говорящими как новообразования. Например, выражение Н.С. Лескова "*соорудить рога оленьи мужу"* воспринимается как неологизм фразеологического характера.

Некоторые фразеологические единицы, (включающие в свой состав глаголы) способные не к одному, а к двоякому расположению своих компонентов, например, *бить баклуши – баклуши бить*. Однако это не означает, что в них местоположение компонентов является незакреплённым: и в таких фразеологизмах местоположение образующих слов постоянно и фиксировано, но не единообразно, а в двух одинаково возможных вариантных формах.

Для подавляющего большинства фразеологизмов характерна непропорциональность: основная масса фразеологических единиц выступают в виде таких целостных лингвистических конструкций, внутрь которых вставки обычно невозможны, например, *от мала до велика, дело в шляпе, куры не клюют.* Правда, у некоторых фразеологических единств непропорциональность не наблюдается, и они выступают как целостные образования, способные функционировать дистантно [5, с.161].

Таким образом, фразеология как самостоятельная лингвистическая дисциплина имеет свой объект изучения – фразеологическую единицу. Это общее название семантически несвободных сочетаний слов, которые характеризует ряд признаков. Фразеологизм (фразеологическая единица) – общее название семантически несвободных сочетаний слов, которые не вопроизводятся в речи (как сходные с ними по форме синтаксические структуры – словосочетания или предложения), а воспроизводятся в ней в

социально закрепленном за ними устойчивом соотношении смыслового содержания и определённого лексико-грамматического состава. Семантические сдвиги в значениях лексических компонентов, устойчивость и воспроизводимость – взаимосвязанные универсальные и отличительные признаки фразеологизмов [1, с.86].

Список использованной литературы

1. Телия В.Н. Что такое фразеология – М.: Наука, 1966. – с.5.

2. Гвоздарев, Ю.А. Рассказы о русской фразеологии/Ю.А. Гвоздарев; Кн. Для внеклассного чтения учащихся ст. классов. - М.: Просвещение, 1988.- с.192 .

3. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. М., Высшая школа, 1969г. - с.27.

4. Мокиенко В.М. Загадки русской фразеологии. – М.: ВШ,1990.– с.160 .

5. Бабкин А. М. Русская фразеология, ее развитие и источники. – Л.: Наука, 1970. – с.61.

PROBLEMS OF EXPRESSING HYPERBOLE IN UZBEK TRANSLATION OF "GULLIVER'S TRAVELS" BY J. SWIFT

RISOLAT ISMOILOVA
2nd course master, Termez State University, Uzbekistan

Introduction. This article provides a brief overview of the linguistic origin of hyperbole related to the work by J. Swift "Gulliver's Travels" and their translation problems, usage of hyperbole in both variations of works, analysis and specific features. As well as, this information is substantiated and deals with the use and translation of the stylistic device hyperbole in the Uzbek and English languages on the basis of Jonathan Swift's "Gulliver's travels". Theoretical and practical study of the role of stylistic devices in the interrelationship of text and various structural meanings and the full disclosure of the essence of the literary text and contextual meanings are investigated comparatively within the two languages.

Research methods. Comparative – historical method is found beneficial to identify the optimal information about hyperbole and their etymology. Another beneficial method is observation that allows explorers to collect information about an object. Contrastive method is necessary that Uzbek and English languages are not in the same root of language families. In order to explore the problems of using hyperbole in two translations in Uzbek and English languages, it is found fundamental method of identifying the problems.

Results and discussions. By the helping of the article, it is provided a wealth of information based on observations and research. As well as the reader can get acquainted with the linguistic analysis of the hyperbole which are used in the work of "Gulliver's travels" given below.

Conclusion. At the end of the article, the researcher is able to witness that the linguistic theoretical foundations of the hyperboles utilized in the "Gulliver's travels" formed on the basis of observations and its importance in linguistics have been clarified.

Key words. hyperbole, J. Swift, "Gulliver's travels", "Gulliverning sayohatlari", translation problems.

Hyperbole is one of the most widely used figures of speech, and yet it remains significantly understudied in comparison with other figures like metaphor, simile, metonymy and irony. The reason for this may be that it is considered a less interesting, substantial or effective use of language, perhaps even facile or trivial, as compared with these other figures, whose employment requires greater verbal skill and whose effects on hearers and readers are more powerful. But whatever its status as a figure may be, hyperbole's prevalence and familiarity are enough to raise the question of how it works, and this question, as we will indicate, has not yet been adequately answered. Equally unresolved is the question of how it interacts with the many other figures with which it appears to combine. Exaggeration, understood as excessive representation, can reflect various kinds of cognitive apprehensions or even misapprehensions of reality. It can result from cognitive distortion, pathological conditions, conventions, or from a perfectly rational wish to communicate. Exaggeration can be used for persuasive, humorous, manipulating, defensive, or aggrandizing purposes.

Demorest et al. [1983] conclude[373] that it is easier to understand the speaker's purpose in the case of utterances that are used primarily for social purposes (e.g. sarcasm, understatement and hyperbole) than in the case of primarily rhetorical statement (e.g. metaphor and irony). Because of this, they suggest that the social knowledge required to understand the speaker's communicative purpose develops earlier than the metalinguistic skills necessary to understand metaphor and irony.

[373] Demorest, A. et al. "Telling it as it isn't: Children's understanding of figurative language". British Journal of Developmental Psychology 1, 1983. -133 p.

Gibbs[374][375] regards hyperbole together with sarcasm, understatement, jocularity and rhetorical questions as forms of verbal irony. Each form of irony minimally reflects the idea of a speaker providing some contrast between expectation and reality.

We are able to understand that speakers express their non-literal meaning by exaggerating the reality of the situation. In other words, hyperbole distorts the truth in that speaker's assert more than is objectively warranted.

It is easily find a lot of hyperboles in the book of "Gulliver's travels" by J. Swift. Here are some founds that are in Uzbek translation of the work by the translator of Sotiboldi Yo'ldoshev "Gulliverning sayohatlari" and the original version of "Gulliver's travels":

№	**The hyperboles which are used in "Gulliver's travels"[376] by J. Swift.**	**The translation of the hyperboles in "Gulliverning sayohatlari"[377] by Sotiboldi Yo'ldoshev.**
1.	*... shaped like those of mutton, and very well dressed, but smaller than the wings of a lark. (17 p.)*	*... ular ko'rinishidan qo'y go'shtini eslatsa -da, kattaligi arang turna qanotiday kelardi. (8 b.)*
2.	*I ate them by two or three at a mouthful, and took three loaves at a time, about the biggest of musket mullets. (17 p.)*	*Men ularni ikki – uchtasini har biri miltiq o'qidek keladigan uchta nonga qo'shib birdaniga o'g'zimga solardim. (8 b.)*
3.	*They supplied me as fast as they could, showing a thousand marks of wonder and astonishment at my bulk and appetite. (17 p.)*	*.... Odatdan tashqari epchillik bilan arqon yordamida bochkalardan eng kattasini ustimga tortib chiqarishdi... (9 b.)*
4.	*... fifteen hundred of the emperor's largest horses, each about four inches and a half high, were employed to draw me towards the metropolis... (22 p.)*	*... poytaxtga olib boorish uchun [...] eng katta otlardan bir yarim mingtasi kerak bo'ldi. (12 b.)*
5.	*... into that on the left side, the king's smith conveyed fourscore and eleven chains, like those that*	*Chap derazadan saroy temirchilari yevropalik xonimlar soatining zanjiri yo'g'onligidagi 91 ta zanjirni o'tkazib,*

[374] Gibbs, R. W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 1994a.
[375] Gibbs, R. W. "Irony in Talk among Friends". Metaphor and Symbolic Activity 15, 2000. - 5-27 p.
[376] Swift, Jonathan. "Gulliver's Travels Part I and II". The Norton Anthology of English Literature. M.H. Abrams general editor. 7th edition. New York and London: Norton & Company, 2001. 966-1054.
[377] Jonatan Svift. "Gulliverning sayohatlari"/roman/ Sotiboldi Yo'ldoshev tarjimasi/ "Jahon adabiyoti durdonalari" turkumi – T.: "Kamalak – press", -2019.

	hang to a lady's watch in Europe, and almost as large, which were locked to my left leg with six and thirty padlocks. (23 p.)	*ularnng uchini chap oyog'imga 36 ta osma qulf bilan mahkamlab… (13 b.)*
6.	*Each of the former afforded me two or three good mouthfuls… (27 p.)*	*… aravadagi taom menga ikki – uch luqma bo'ldi xolos… (15 b.)*
7.	*I took them all in my right hand, put five of them into my coat – pocket; and as to the sixth… (28 p.)*	*Men ularning (askarlarning) beshtasini kamzulimning cho'ntagiga soldim.. (16 b.)*
8.	*Six hundred beds of the common measure were brought in carriages and worked up in my house… (29 p.)*	*O'rtacha kattalikda olti yuzta ko'rpacha keltirishdi. (17 b.)*
9.	*Every morning six beeves, forty sheep and other victuals for my sustenance; together with a proportionable quantity of bread, and wine and other liquors… (30 p.)*	*Ertalab mening dasturxonimga oltita novvos, qirqta qo'y va tegishli non hamda vino bilan boshqa yeguliklar keltirishdi. (18 b.)*
10.	*Three hundred tailors should make me a suit of clothes, after the fashion of the country of the country… (31 p.)*	*Uch yuz chevarga shu yerning fasonida menga kostyum tikish va eng mashhur olimlardan oltitasiga mahallik tilni o'rgatish amr qilindi. (18 b.)*

As we could see from the table which are given several examples of hyperbole in both Original and Uzbek translation variations, there are almost the same with the translation of hyperboles in Uzbek translation version. But some of the examples are just different and some of the examples which are found form original version are not looked hyperboles in Uzbek version. For example:

He is taller by ***almost the breadth of my nail, than of his court****; (27 p.)*

Uning bo'yi ***saroy ahlidan tirnoqcha baland****… (15 b.)*

According to the third example of the table, the hyperboles in original statement are written softly and are not used phrasal expression in order to clearify them. On the other hand, in Uzbek version it is used the word combination and expression to be understandable for readers that it is hyperbole:

*They supplied me **as fast as they could**, showing a thousand marks of wonder and astonishment at my bulk and appetite. (17 p.)*

*…. **Odatdan tashqari epchillik bilan** arqon yordamida bochkalardan eng kattasini ustimga tortib chiqarishdi… (9 b.)*

When it comes to conclusion, Swift intended Gulliver's Travels to be "a polemical act against the Whig Government and a satire on contemporary European civilization and perennial imperfections, follies and vices of humanity".[378] It is said to combine topical and general satiric meanings, written in a general way so the reader can apply the topical meanings intended. Gulliver's Travels is a masterfully disguised satire so it was hard for the Whig government to convict the author for treason or libel. Swift's words and opinions come from the mouth of fictional characters in a vague or an ironic manner. His meanings are hid well enough in the text that the government could not convict him and the readers could read the aesthetics of the book with their own interpretations. As we can see a satire by the ways of utilizing hyperboles. Furthermore, all the hyperboles of the work are translated perfectly by using word combinations, special translation ways of translator, expressions, phrasal verbs and so on. in Uzbek version of "Gulliver's Travels".

References

1. Demorest, A. et al. "Telling it as it isn't: Children's understanding of figurative language". British Journal of Developmental Psychology 1, 1983. -133 p.
2. Gibbs, R. W. The Poetics of Mind: Figurative Thought, Language and Understanding. Cambridge: Cambridge University Press, 1994a.
3. Gibbs, R. W. "Irony in Talk among Friends". Metaphor and Symbolic Activity 15, 2000. - 5-27 p.
4. Higgins, Ian. Swift's Politics. A Study in Disaffection. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 154 – 55 p.
5. Jonatan Svift. "Gulliverning sayohatlari"/roman/ Sotiboldi Yo'ldoshev tarjimasi/ "Jahon adabiyoti durdonalari" turkumi – T.: "Kamalak – press", -2019.

[378] Higgins, Ian. Swift's Politics. A Study in Disaffection. Cambridge: Cambridge University Press, 1994. – 154 – 55 p.

6. Swift, Jonathan. “Gulliver’s Travels Part I and II”. The Norton Anthology of English Literature. M.H. Abrams general editor. 7th edition. New York and London: Norton & Company, 2001. 966-1054.

TARJIMA JARAYONIDA MADANIYATLARARO KOMMUNIKATSIYA MUAMMOLARI

NIGORA MAXSUDOVA
UzDJTU magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada turli millat vakillari o’rtasidagi muloqot jarayonini tarjima qilishda duch kelinadigan muammolar ko’rsatilgan. Tarjima jarayonida o’zga millat madaniyati, hayot tarzi, an’ana va e’tiqodlarini bilish muhim ekanligi ham ta’kidlab o’tilgan.

Kalit so’zlar: madaniyatlararo muloqot, tarjima, ekstreversion va intertsionallik, kollektivistik va individualistik madaniyatlar.

PROBLEMS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION IN THE TRANSLATION PROCESS

Abstract: This article shows the problems encountered in the process of communication between representatives of different nationalities. It also emphasizes the importance of knowing the culture, lifestyle, traditions and beliefs of another nation in the translation process.

Key words: intercultural communication, translation, extraversion and introversion, collectivistic and individualistic cultures.

Hozirgi zamon globallashuv jarayonida millat va xalqlarning o’zaro muloqot va hamkorlik aloqalari keskin oshib bormoqda. Nafaqat siyosiy jarayon va davlarlararo kengashlarda, oddiy aholi vakillari orasida ham madaniyatlararo muloqotni to’g’ri yo’lga qo’yish va tashkil qilish muhim ahamiyatga ega. Aks holda muloqot jarayoni kichik tushunmovchiliklarga, va hatto katta konfliktga ham sabab bo’lishi mumkin. Ushbu jarayonlarni ikki tomon uchun ham ijobiy hal qilishda tarjimonlarning o’rni kattadir. Til bilan muvofiq tarzda madaniyat, urf-odat, qadriyatlarni bilgan tarjimongina samarali madaniyatlararo muloqot jarayonini olib borishi mumkin. Noto’g’ri tashkil qilingan muloqot, hatto so’zlar to’g’ri tarjima qilingan bo’lsada, suhbat davomida noqulaylik va tushunmovchilikka sabab bo’ladi. Tarjimon notiqning nutqidagi tub ma’noni

anglab yetishi va uni to’g’ri tarjima qilib tinglovchiga yetkazib berishi hozirgi zamonaviy kommunikatsiya talabidir.

Madaniyatlararo muloqotni o’rganish Amerikada 1960-yillarda, Yevropada 1970-yillarda, Rossiya va MDH davlatlarida esa SSSR qulashidan so’nggina 1990-yillarda boshlangan. Madaniyatlararo aloqa o’rnatish siyosat, iqtisodiyot va turizm sohasi istiqboli uchun muhim omil hisoblanadi.

Madaniyatlararo muloqot jiddiy va nisbatan mustaqil ilmiy intizom sifatida ko'plab fanlarning kesishmasidan ishlab chiqilgan. Madaniyatlararo aloqaning boshqa fanlar orasidagi o'rni juda munozarali. Madaniyatlararo aloqa fanida ijtimoiy fanlar kabi antropologiya, madaniyatshunoslik, tilshunoslik va psixologiya bo'yicha tadqiqotlar katta rol o'ynaydi. Madaniyatlararo aloqa xalqaro biznes uchun asos sifatida ham yuritiladi. Bir nechta madaniyatlararo xizmat ko'rsatuvchi provayderlar madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam berishadi. Tadqiqotlar madaniyatlararo muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishning asosiy qismidir.[379] Madaniyatlararo aloqa qaysidir ma'noda "boshqa tillarda so'zlashuvchilar bilan teng sharoitlarda va ularning shaxsiyatlarini hurmat qilish bilan qurilgan o'zaro munosabatlar"dir.[380]

Madaniyatlararo muloqotni o'rganish madaniy farqlarni tushunish va qadrlash qobiliyati bo'lgan madaniyatlararo tushunishni talab qiladi. Til madaniyatlararo tushunish bilan bog'liq bo'lgan muhim madaniy komponentning namunasidir. Madaniyatlararo muloqotni yo’lga qo’yishda eng muhim omil til bilish bo’lsa, keyingilari, muomala madaniyati, psixologik bilimdonlik, va vaziyatni to’g’ri baholay olish qobilyatidir. Aksariyat turli millat va madaniyat vakillari o’rtasidagi muloqotlarda muammolar ushbu bilimlar yetarli bo’lmagani sababli kelib chiqadi. Davlatlararo hamkorliklar, turizm, biznes loyihalar kabi global jarayonlar dunyo miqiyosida keng yoyilib borar ekan, O’zbekiston ham undan chetda qolmaydi. Davlatimiz dunyo mamlakatlari bilan siyosiy va ijtimoiy hamkorliklar olib bormoqda, minglab yoshlar o’qish yoki ishlash uchun chet davlatlariga yo’l

[379] "Madaniyatlararo aloqa to'g'risidagi qonun va huquqiy ta'rif". Definitions.uslegal.com
[380] Byram, Gribkova va Starki, 2002 yil

olishmoqda, yurtimizga har yili dunyoning turli burchaklaridan turistlar tashrif buyurishmoqda. Ushbu jarayonlar fonida o’zga millat madaniyatini o’rganish va uni to’g’ri qabul qilish muhim masala bo’lib kelmoqda.

O’zbek xalqi uchun buyuk madaniy meros bo’lgan kelin salom marosimi, mehmon kutganda choy uzatish, taom taklif qilish, va uzundan uzoq salomlashish odati yevropalik insonlar uchun g’ayritabiiy va kulguli bo’lishi mumkin. Yevropaliklarning qisqa salomlashishi, muloqot davomida o’zlarini tutishlari, qo’l harakatlari biznikidan tubdan farq qiladi. Bu holatlar muloqot jarayonida noqulaylik tug’dirishi, suhbatdoshlar o’z fikrlarini ravon yetkazib berolmasliklari oqibatida suhbatda ko’zlangan maqsadga erisholmaslik mumkin. haxsning o'ziga xos xususiyatlari bilan mezbon mamlakat atrof-muhitiga moslashish qobiliyati, shu jumladan ushbu muhit doirasida muloqot qilish qobiliyati o'rtasida bog'liqlik mavjud.

Shaxsiyatning ikkita asosiy xususiyati - ochiqlik va qat'iyatlilikdir. Ochiqlik tushunarsiz holatga nisbatan bag'rikenglik, ekstreversion va intertsionallik va ochiq fikrlilik kabi xususiyatlarni o'z ichiga oladi. Boshqa tomondan, ichki nazoratga ega bo'lish, qat'iyatlilik, noaniqlikka chidamlilik va topqirlikni o'z ichiga oladi. Ushbu omillar, insonning madaniy va irqiy o'ziga xosligi va liberalizm darajasi bilan birgalikda, u kishining moslashish imkoniyatlarini o'z ichiga oladi.

Madaniy in’koning eng muhim xususiyatlarining umumiy tushunchalari mavjud kollektivistik va individualistik madaniyatlardir. Madaniy o'ziga xoslik haqidagi tasavvurlarni amaliyotga tatbiq etish madaniyatlar statik va bir hil degan niqob ostida ishlaydi, aslida millatlar tarkibidagi madaniyatlar ko'p millatli va shaxslar madaniy tafovutlarni qanday qilib o'zlashtirilishi va ifoda etilishida yuqori xilma-xillikni namoyish etadi.[381] Bu xilma-xillikni to’g’ri qabul qilib, tub farq qiluvchi madaniyat vakilini qadriyatlarini hurmat qilgan holda muloqotga kirishibgina ham iqtisodiy ham ijtimoiy jihatdan ko’zlangan natijaga erishish

[381] Sen-Jak, Bernard. 2011. "Globallashgan dunyoda madaniyatlararo aloqa". Madaniyatlararo aloqa: o'quvchi, Larri A. Samovar, Richard E. Porter va Edvin R. Makdaniyel tomonidan tahrirlangan, 13-nashr, 45-53. Boston, Mass: Cengage Learning.

mumkin. Zero, o’zaro hurmat va saviyali bilim asosida qurilgan muloqot kelgusidagi hamkorliklar uchun mustahkam poydevor bo’la oladi.

TARJIMA JARAYONIDA YUZAGA KELADIGAN MUAMMOLAR VA ULARNING TURLARI

ZARNIGOR NEMATOVA
Magistrant, O’ZDJTU

Annotatsiya: Ushbu maqolada tarjima jarayonida tarjimonlar duch keladigan muammolar, ularning turlari, kelish chiqish sabablari va ularni bartaraf etish uchun yechimlar va takliflar beriladi. Va taqdiqot natijalaridan xulosalar beriladi.

Kalit so’zlar: tarjima, tarjimon, muammo, ichki, tashqi, tadqiqot,terminlar til.

Xozirgi vaqtda turli xalqlarning o’zaro siyosiy, iqtisodiy, ilmiy, madaniy hamkorligi borgan sari kuchayib bormoqdaki, bu aloqalarni tarjimasiz tasavvur etib bo’lmaydi. Bugungi kunda tarjimaning ahamiyati haqida gapirish quyoshning ahamiyatini tushuntirishday gap bo’lib qoldi.

Tarjima tushunchasining ma’nosi juda keng.Bir tildan ikkinchi tilga badiiy adabiyot:she’r, dramatik va nasriy asarlar,fanning turli-tuman sohalariga doir ilmiy va ommabop kitoblar,diplomatiya hujjatlari, rasmiy qog’ozlar,siyosiy arboblarning maqolalari va notiqlarning nutqlari, gazeta materiallari, boshqa-boshqa tillarda so’zlashuvchi tilmoch ning xizmatiga muhtoj bo’lgan kishilarning suhbatlari tarjima qilinadi.

Tarjimonlik jarayoni murakkab va ma’suliyatli jarayondir. Ushbu jarayonda turli millat, elat va turlicha qadriyatlarga ega insonlarning asarlari bir tildan boshqa tilga tarjima qilinadi. Shunisini ta’kidlash joizki, har bir tilning o’ziga xos xususiyatlari va kelib chiqish tarixi bo’ladi. Tarjimondan ziyraklik, kuchli bilim va eng asosiysi, ijodiy qobiliyat talab etadigan nasriy tarjimonlik turli xil qiyinchilik va muammoli vaziyatlarni o’z ichiga oladi.

Har qanday kasb egalari kabi tarjimonlar qiyinchiliklarga duch keladi. Drayden tarjimani kishanlangan oyoqlar bilan raqsga tushishga o’shatsa, boshqa manbalar tarjimani sharobni suvga aylantirish deyishadi. Nihoyat, Robert M.Grant

esa uni hech qachon mukammal tarjima bo’lmaydi deb yozadi. Sifatli tarjima qilish uchun tarjimon tarjima jarayonida duch kelishi mumkin bo’lgan muammolardan habardor bo’lishi va ularni yecha olishi kerak.Hatim va Mundaylarning fikriga ko’ra tarjima so’zma-so’z bo’lishi, shaklga rioya qilinishi hamda umumiy tog’rilikka asoslanishi kerak. Tadqiqotlar shuni ko’rsatadiki, asarni o’qiyotgan o’quvchi uchun asar oddiy va tushunarli bo’lishi kerak. Ammo bu qiyin ish.

Enoch Ajunva ta’kidlaganidek, tarjima muammolarini ikkita asosiy gruhga ajratish mumkin: tashqi va ichki. Aiga Dukatening fikricha bu muammolar tillarning tabiatiadan va retminlar taqchilligidan kelib chiqadi . Ya’ni tarjima qilinayatgan til va manba tillarning turli madaniyatlarga tegishli bo’lishidadir.

Fikrlar va yechimlar topish maqsadida madaniyatlararo kommunikatsiyalar fakultetida tadqiqot o’tkazildi.Tadqiqotda ishtirok etgan talabalarning 10 tasi mahalliy va 5 tasi boshqa millatlar edi.Natijalar shuni ko’rsatdiki, talablarda shu ikki muammo: tashqi va ichki muammolar yuzga keldi. Muammolarning katta qismi tashqi ya’ni tarjiam qilinayotgan tilning terminlar taqchilligi,manba tildagi matnning murakkabligi va ko’p ma’noli so’zlardagi noaniqliklarga to’g’ri keldi. Ichki muammoga duch kelgan talabalarning yetarli ma’lumotga ega emasligi, imlo, grammatika va leksik bilimning yetishmasligi ko’zga tashlandi.

Tashqi muammolar avval sanab o’tganimizdek, matnning murakkabligi ya’ni terminlarga boyligi,tillardagi iboralarning aniq tarjimasi yo’qligi vanihoyat ko’p ma’noli so’zlar o’rtasidagi muammoli vaziyatlarla ko’zga tashlandi. Bu jarayonda tarjimonga har doimgidek lug’at to’la qonli yordamchi bo’la olmaydi. Buning yechimi u ko’proq ilmiy maqolalar, terminlarga oid kitoblarni o’rganishi kerak bo’ladi.Asosiy terminologiya muammolarini orasida quyidagilarni sanab o’tish mumkin:

- Mavjud ko’p ma’nolik so’zlarning noaniqligi yoki sinonim bo’lishi;
- Bir atama turli tushunchalarni beradi;
- Bir nechta atama esa bir tushunchani ifodalaydi;
- Termin yaratishda izchillikning yo’qligi;
- Tarjima qilinayotgan tilda tegishli atamaning yo’qligi;

Ichki muammolar esa dunyoqarashning sayozligi, so’z boyligining kamligi, grammatik va imloviy ko’nikmalar yetishmasligi hisoblanadi. Eng muhim tomoni agar tarjimon har bir sohadan yetarlicha bilimga ega bo’lmasa bu uning uchun juda qiyin ish. Yoki tarjimonnning tarjima qilinayotgan til bilan boshqa-boshqa madaniyat va din vakili bo’lishidir.Ushbu muammolarga har xil yechilar berish mummkin. Masalan tarjimon avval o’zining ichki bilimlarini oshirib keyin tarjima jarayonini boshlasa bo’ladi.U grammatikasini murakkablashtirishi. So’z boyligini oshirishi, ko’proq kitoblar o’qishi va tez-tez qisqa tarjimalar qilib turishi kerak.

Xulosa o’rnida shuni aytish mumkinki, tarjima jarayonida mukammal va yangi tarjimonlar ham duch kelishi mumkin bo’lgan muammolarning eng ko’pi tashqi omillarga bog’liq. Tashqi omillarni bartaraf etish uchun esa tarjimonlar nafaqat til ko’nikmalarini balki har bir sohani mukammalroq o’rganishi, o’zi tarjima qilayotgan til tarixi kelib chqishi, madaniyatidan ham habardor bo’lishi lozim. Ko’proq ilmiy jurnallar va kitoblar mutoala qilishi kerak bo’ladi. Ichki ya’ni faqat tarjimongagina tegishli bo’lgan muammolarni yechish uchun tilning har bir ko’nikmasini shakllantirishi va ishni kichkina va uncha murakkab bo’lmagan matnlardan boshlashi tavsiya etiladi.

THE ROLE OF TRANSLATOR AND INTERPRETER IN THE TRANSMISSION OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

ERNST PETROSYANTS
Master of UzSWU

Abstract: This article explores the transmission of intercultural communication through translation. During translation, it is noted that the meaning of the source text doesn’t change in the process of transmission; therefore, we will consider how to preserve its integrity. When participating in types of negotiations, a translator or an interpreter must recognize the value of having a cultural background. The aim of this article is to analyze translator and interpreter’s profession through intercultural communication.

Key words: translation, intercultural communication, language unit, transmission, translator, interpreter.

Introduction

Translation is the complex process wherein interpreter is required to have skills such as cultural factors which have a major impact on the interpreters' active involvement which in turn influences their effectiveness as mediators of meaning. The purpose of translation is transmission of ideas and events through time and space to make something understood; to accomplish, to prove. He/she plays the main role in breaking down the language barriers.

The California Healthcare Interpreters Association identifies four main roles for interpreters: message converter, message clarifier, cultural clarifier, and patient advocate. We use this categorization as a framework for considering the impact of cultural factors on the interpreter's task.[382]

V. S. Vinogradov also wrote about the quality of the translation as "The degree of convergence with the original depends on many factors : on the skill of the translator, on the characteristics of the compared languages and cultures, the era of creation, the original and the translation, the method of translation, the nature of the translated texts, etc..."[383]

In order to understand the differences between translator and interpreter, we must clarify the meaning of these two words. Only then we can distinguish their responsibilities. As well, we should not forget about that the main purpose of any translation is presence of inaccurate transmission and transcoding from one language to another; also referring to perspectives of intercultural communication.

Who is translator? According to Cambridge Dictionary, it is *a person whose job is changing words, especially written words, into a different language.*[384] However, it is not enough to explain who exactly a translator is. It doesn't mean mastering at least two languages or mastering sub-skills, such as vocabulary or grammar of language is enough for people to exchange their opinions correctly through cultural background.

---

[382] California Healthcare Interpreters Association 2002 California Standards for Healthcare Interpreters. Ethical Principles, Protocols, and Guidance on Roles and Interventions. Available at http://www.calendow.org/reference/publications/pdf/cultural/TCE0701-2002_California_Sta.pdf [Accessed 26 January 2007].

[383] Виноградов В. С. Введение и переводоведение -М. РАО, 2001

[384] www.dictionary.cambridge.org

Who is an interpreter? According to Oxford Dictionary, it is *a person who translates speech orally or into sign language.*[385]

As follows from the definitions above, the main difference between translator and interpreter is that translator works mostly with written materials, while interpreter works with speech acts which are more complicated. In the following, from the perspectives of different translators having different linguistic and cultural backgrounds, the profession of translating is tried to be explained:

Being a translator means removing a language barrier and, as much as possible, bridging a cultural gap between people (Julia Thorton)

It means seeing the word through different eyes. As a translator, I work with people from all over the world. All of them have a different interpretation about life and other things. So, have more than two eyes while being a translator. (Sherif Abuzid)[386]

At conferences, meetings, TV coverage signing for hearing impaired individuals, diplomatic mediations between nations, voice or video conversation and so on, interpreters are necessary to translate on the spot. They are required to pay close attention to what the person is saying, remember it, and translate it into target language as fast as possible. On the other hand, a translator has significantly more time to complete the translation, which allows them to be more thorough and accurate in their work and offer high quality results. Moreover, interpreters have to rely on their knowledge, skills and experience because they must translate quickly. Interpreters don't have access to reference materials while translators have more time to conduct research online, use dictionaries and style guides, glossaries or even ask help from others in order to find correct equivalents, delivering the cultural background in the process.

Translators frequently take advantage of technology, exploiting computer aided translation techniques to ensure the highest quality of work. However, interpreters have no such tools because they don't have adequate time. Another

[385] www.languages.oup.com
[386] https://theopenmic.co/what-does-it-mean-to-be-a-translator

contrast between translators and interpreters is in the terms of accuracy. It can be seen from the California Healthcare Interpreters Association's performance measures from one of four principles which is called interprets as message converter: Interpreters demonstrate accuracy and completeness by acting to:

a. Convey verbal and non-verbal messages and speaker's tone of voice without changing the meaning of the message.

b. Clarify the meaning of non-verbal expressions and gestures that have a specific or unique meaning within the cultural context of the speaker

c. Maintain the tone and the message of the speaker even when it includes rudeness and obscenities.[387]

Therefore, translators need to be accurate in their work but it is much lower in comparison with interpreters'.

Translators must adhere to a specific structure and writing style; there are distinct writing styles for technical documents, legal documents, user manuals, medical reports, film scripts, and so on; the translator must also be punctuation-conscious. An interpreter, on the other hand, does not have to worry about all of these things; instead, they must match the speaker's tone, modulation, and inflections, which are crucial in spoken communication. These are linguistic signals that tell the viewer a lot.

Conclusion

Interpreters clearly perform an important function as cultural mediators between people who need to communicate but don't speak the same language. Interpretation's role as an intercultural communication bridge necessitates that interpreters not only acquire exquisite linguistic techniques, but also have a broad and deep understanding of other cultural backgrounds. During intercultural dialogue, the critical functions of multicultural awareness were constantly kept in mind. As a result, it can be stated that the interpreter/translator must increase

[387] California Healthcare Interpreters Association 2002 California Standards for Healthcare Interpreters. Ethical Principles, Protocols, and Guidance on Roles and Interventions. Available at http://www.calendow.org/reference/publications/pdf/cultural/TCE0701-2002_California_Sta.pdf [Accessed 26 January 2007].

sensitivity to cultural differences in addition to linguistic differences in order to effectively transmit the source text.

REFERENCES

1. California Healthcare Interpreters Association 2002 California Standards for Healthcare Interpreters. Ethical Principles, Protocols, and Guidance on Roles and Interventions.
2. Виноградов В. С. Введение и переводоведение -М. РАО, 2001
3. www.dictionary.cambridge.org
4. www.languages.oup.com
5. https://theopenmic.co/what-does-it-mean-to-be-a-translator

THE WAYS OF TRANSLATION ENGLISH AND RUSSIAN REALIA IN THE CONTEXT INTERCULTURAL COMMUNICATION

GULMIRA SAMANDAROVA
Master's Degree, UzSWLU

Abstract: This scientific article is to explore English and Russian realia- the unit of specific national lexicon and their ways of translation. Its analyzes the role of which correct rendering of reia plays for conveying a source text. We classified realia in different types: proper names, geographical, ethnographic and etc. There are discussed the most productive ways to solve the difficulties which may occur in the process of translation. There are such methods of conveying the meaning of realia: transcription, transliteration, word-for-word translation with additional explication, transcription by descriptive explaining. We determined the main characteristics of a translator such as having of background knowledge, being familiar with the culture, history, mentality, traditions and customs of the nation, the language of which they use in translation.

Key words: new terms, proper names, neologisms, borrowings, calque, transcription, transliteration, descriptive translation.

Language and culture are inextricably linked. The language is a mirror of people's culture, reflecting their lifestyle, worldview, attitude, national character, temperament and values, and is the mindset of a particular country. In the process of bilingual communication, not only interlingual communication but also intercultural communication is carried out. The translation not only replaces the language but also replaces the cultural elements, so you need to be an intermediary between the two cultures as well as between the two languages. Understanding the

interaction of language and culture is very important to the activities of translators in order to find the equivalents needed to obtain a proper translation, especially when it comes to real translation.

The maximum contribution in research of realities was made by Bulgarian translators and such translators as S.Vlahov and S.Florin.

They made an incredible development in information of the linguistic and lingua stylistic essence of realities and in techniques in their awareness in translation. They gave the maximum correct definition of realities. According to Vlahov and Florin, "it's far the phrases (and word-combinations) that call an items which might be ordinary for life, culture, social and historic improvement of one state and are alien for the other".[388]

So realia are the phrases and terms that denote items and ideas which might be ordinary for life, culture, history, coverage of sure state and are alien for another.

Translating realia into specific words for a specific country or country requires a special knowledge of the translator: linguistic knowledge. According to T.R., Kiyak requires the translator to have "cultural competence," i.e. knowledge of the foreign culture, in order to detect the cultural specificity of the text during the translation process.

In each language there is such a category of words as Proper names: names, surnames, place and organization names. Everyone at least once faced with the need not to translate, but to transcript or transliterate a Russian word into English. For example, when we are dealing with the names, surnames, names of cities, streets, various institutions (such as cafes, restaurants, hotels), we need to convey the sound of the word, enable it for reading in English. The names of cultural and religious events, the names of the holidays, national elements that English-speakers has not in their culture, it is also required transmission in English, because we communicate with foreigners about these things, we talk about our country and culture.

[388] S.Vlahov and S.Florin. Непереводимое в переводе. Moscow. 1970.

For this purpose, there are transliteration and transcription rules the act or process of writing words using a different alphabet. Each Cyrillic letter of the Russian alphabet has the analogy of Latin English letter or a combination of letters.

There are many transliteration systems and standards. Now that almost everyone has a travel passport, when we go abroad and fill out documents and forms in English, you just need to know the transliteration rules that are recognized in the world.

Abroad, transliteration, defined as writing a word in a different alphabet,49 is often associated with transcription. However, strictly speaking, the notion of transliteration is based on representing written characters of one language by the characters of another language.

There are a number of different systems for transliterating the Cyrillic alphabet. Different languages have different equivalents for Russian letters. Thus, the Russian name Lapshin can be rendered in English as Lapshin or Lapšin, in French as Lapchine, in German as Lapschin, in Italian as Lapscin, in Polish as Lapszyn. Even in English there are several systems for transliteration of modern Russian, which range from the system suitable for works intended for the general reading public to those suitable for the needs of special in various fields.

Transliteration is used not only for paperwork. By the help transliteration we can translate the name of nationalities and tribes, geographical names, the names of business institutions, companies, firms, periodicals, the names of hockey and other sports teams, the groups of rock musicians, cultural objects, etc. For example, in English texts it is easy to meet the words борщч, пелмени, матрёшка, перестройка and many others that do not have an equivalent in English. In Russian texts you can meet the words: Bank of London – Бенк оф Лондон, Beatles – Битлз, The Capitol – Капитолий.

When transliterating, it is best to use the version which most closely approximates the source language word. Thus the forms ruble, kopek, tsar are preferable to the alternatives rouble, kopeck, czar.

The mute -r is always transliterated in Russian: Morning Star – газета “Морнинг Стар” whereas the mute -e is usually omitted: Fosse – Фосс.

Transliteration and transcription often compete, so that sometimes it is difficult to state how to render a word (especially a personal or place name) in the other language. But transliteration is preferred to transcription in bibliographical citations found in publications: V.Arakin. Сравнителнажа типология англижского и русского языков.

In the dispute between transcription and transliteration, some factors should be kept in mind:

- modern and outdated traditions: these days the English great physicist Newton is known in Russia as Ньютон (transcription), though in the 18th century M. Lomonosov wrote about Невтон (transliteration).
- national traditions: in the source language the form of a name can follow the spelling traditions of its original country. The target language form often follows the original pronunciation tradition: Mozart – Моцарт; Dvořak – Дворжак, Singer – Зингер.

The second way to translate the realia is a calque or borrowing translation.

In order to preserve the content and coloration of the translated realia, the introduction of calque after transcription is most suitable way.

The calque and half-calque can be used to translate realia. Calque, or borrowing translation is a word or phrase borrowed from another language by literal translation (often in parts) without any change. hot line- горячая линия, brainwashing- промывание мозгов

The third way is a rough or descriptive translation of realia which is used more frequently than any other way. Using this method, we manage to convey, though not very accurately, the subject content of realia; but the coloring is often lost because there is a replacement of the expected connotative equivalent to a neutral style, in other words to a word or phrase with zero connotation:

Kulebyaka - “dish of filled pastry, A samovar – “a metal container traditionally used to heat and boil water.”

Realia in English and Russian are usually transmitted by transliteration or translation. You may be able to add explanations in square brackets or footnotes to the words transmitted by transliteration or translation. In some cases, a rough translation is available. For professional translation, the translator must not only be good at using foreign and native languages, but also have background knowledge and familiarity with the culture, history, spirit, traditions and customs of the destination country.

Bibliography

1. S.Vlahov and S.Florin. Непереводимое в переводе. Moscow. 1970.
2. Zoya Proshina. Theory of translation. 3d edition, Revised. –Vladivostok. Far Eastern University Press, 2008.

О ФОРМИРОВАНИИ ГЕНДЕРНЫХ СТЕРЕОТИПОВ ПОСРЕДСТВОМ МЕДИАТЕКСТОВ

НИЛУФАР УСМОНОВА
Магистрант Высших курсов журналистики Университета журналистики и массовых коммуникаций Узбекистана

Аннотация

В статье рассматриваются понятия этики и стереотипов в средствах массовой информации в разрезе медиатекстов. Приведен анализ основных стереотипов, формируемых посредством журналистских материалов. Приводятся причины гендерного неравенства в медиаконтенте. Делается анализ отечественных онлайн-СМИ.

СМИ играют важную роль в жизни общества. Они сообщают о текущих событиях, мобилизуют граждан по различным вопросам и дают основу для общего направления культуры и общественного мнения. Средства массовой информации также играют важную роль в продвижении вопросов гендерного равенства.

Справедливое гендерное изображение в СМИ должно быть профессиональным и этическим стремлением, аналогичным уважению

точности, справедливости и честности [1]. Тем не менее, в СМИ Узбекистана несбалансированное гендерное изображение широко распространено.

Можем заметить, что женщины чаще, чем мужчины, фигурируют в новостях в качестве жертв и идентифицируются в соответствии с семейным положением. Женщины также реже попадают в заголовки новостей и реже доверяются «спикерам» или «экспертам», чем мужчинам.

Женщины часто изображаются исключительно как домохозяйки и хранительницы семьи, зависимые от мужчин или как объекты мужского внимания. Мужчины также подвергаются стереотипизации в средствах массовой информации. Их обычно характеризуют как могущественных и доминирующих.

Средства массовой информации имеют тенденцию унижать мужчин, выполняющих заботливую или домашнюю роль, или тех, кто выступает против насилия. Такие изображения могут влиять на восприятие того, что общество может ожидать от мужчин и женщин, а также того, что они могут ожидать от самих себя. Они способствуют несбалансированному видению ролей женщин и мужчин в обществе.

СМИ играют важную роль в том, как люди формируют свою идентичность, социальные нормы и ценности в отношении пола. Исследования показывают, что с раннего возраста дети подвержены влиянию гендерных стереотипов, которые им преподносят СМИ [2].

Необходимо уделить внимание выявлению и устранению этих различных гендерных диспропорций и пробелов в средствах массовой информации. Европейская комиссия рекомендует создать, например, тематическую базу данных о женщинах для прогнозирования гендерного равенства и опроса экспертов на телевидении или радио, а также для использования в качестве эксперта профессионалами СМИ [3]. Также необходимо действовать сознательно, чтобы изображать женщин и мужчин в нестереотипных ситуациях.

Гендерное неравенство в медиаконтенте существует как из-за недопредставленности, так и из-за неправильного представления женщин. Мужчины с гораздо большей вероятностью будут замечены в качестве журналистов, экспертов и субъектов, чем женщины, и их также будут изображать таким образом, чтобы ценить их мнения, опыт и профессии.

Гендерное неравенство также сильно ощущается, когда мнение женщин недостаточно важно, как отмечалось выше. Например, при анализе узбекских СМИ мы видим, что женщины-психологи подвергаются резкой критике, когда комментируют такие темы как брак, уважение к женщинам, свобода слова и выбора.

Гендерное неравенство, которое присутствует во многих сферах жизни общества, находит отражение в средствах массовой информации. СМИ могут увековечивать гендерное неравенство, но также могут бороться с ним и бросать ему вызов. Средства массовой информации обладают огромным потенциалом для более сбалансированного, инклюзивного и разнообразного изображения гендера, тем самым способствуя построению более справедливого общества.

При анализе новостного сайта Daryo.uz мы обнаружили немало этических ошибок в освещении гендерных вопросов. Например, заголовки статей:

— В Бухаре задержан гражданин, пытавшийся склонить 22-летнюю девушку к занятию проституцией и продать ее знакомому в Турцию.

— В Намангане возбуждено уголовное дело в отношении женщины, продавшей поддельные авиабилеты 82 лицам.

— То, что нужно каждой женщине-водителю в машине.

— Женщина задержана в Фергане за то, что взяла у гражданина 28 тысяч долларов за совместное ведение бизнеса.

В заголовках и статьях, похожих на приведенные выше, есть ряд журналистских ошибок. Прежде всего, каждая статья должна соответствовать этическим правилам, начиная с заголовка. После

публикации статьи никакая гражданская правда не может привести к более негативным последствиям, т. е. необходимо соблюдать конфиденциальность.

Еще одним примечательным фактом является то, что в СМИ подчеркивается пол участников инцидента, особенно если это женщина. Ситуацию следует освещать с использованием наименований типа «гражданин», «лицо» без использования рода.

Стереотипы также распространены в статьях. Потеря веса, кухня, семья, воспитание детей, ошибки при вождении и тому подобные темы часто затрагиваются, рассматривая женщин как объекты.

В то время, когда в Узбекистане предпринимаются решительные усилия для достижения гендерного равенства, роль журналистов неоценима. Одна из главных задач — удержать общественность от привычных стереотипов, ошибок и представлений, противоречащих этическим нормам. Для достижения этого результата необходимо подчеркнуть актуальность вышеперечисленных проблем. Развитие общества и наоборот, происходящие негативные явления, на самом деле не связаны с половой принадлежностью людей.

Список использованной литературы

1. Aidan White. Getting the Balance Right: Gender Equality in Journalism — International Federation of Journalists, 2009.
2. Чекалина А. Гендерная психология. Учебное пособие. — М.: Ось, 1989; 2009.
3. Разработка гендерной статистики: практическое пособие. Справочное руководство для обучения статистиков, подготовленное целевой группой ЕЭК ООН по гендерной статистике с участием различных экспертов. — Организация Объединенных Наций Женева, 2010.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ ЯЗЫКА ПРЕССЫ В МЕДИАПРОСТРАНСТВЕ

ОЙНИСО УРАЛОВА
Магистрантка УзГУМЯ

Если обратиться к наиболее распространённым взглядам специалистов и ученых, то можно определить, что современное медиа-пространство выступает в таких наиболее распространенных формах репрезентации как:

1) Физическое пространство;

2) Пространство отношений внутри общества;

3) Массовая информация представлена масс-медиа;

4) Социальные отношения агентов медиа-пространства, то есть те, кто связаны с производством, а также потреблением продуктов средств массовой информации;

Медиа-пространство представляет собой определенную часть социального пространства, используя которое, оно осуществляет презентацию самого себя. Его агентом наиболее существенным и важным на сегодняшний день является телевидение. Заметим, что оно само по себе уже образует самостоятельное пространство, которое имеет свои собственные черты, признаки и характерные особенности. В целом, масс-медиа, используя текст, воссоздают социальное пространство и может обладать признаками как объективной, так и субъективной реальности. Репрезентативность по существу это отражение реальности в масс-медиа, хотя этот взгляд и подвергается сомнению следующими авторами М. Маклюэн, Ж. Борийяр, М. Кастельс, Н. Луман. Медиа-пространство представляется не просто как отражение реальности, оно выступает социально сконструированным пониманием мира и общественной жизни, отражая и воссоздавая новое, совершенно иное пространство. На микроуровне медиа-пространство можно представить в форме некого гипертекста, который воссоздает существующую реальность. Индивид, в этом случае, почти не имеет доступа к той объективной реальности, которую создают СМИ. Это означает, что

созданный масс-медиа гипертекст и есть мировоззренческая позиция, которая создается некой социальной группой, имеющей доступ к объективной реальности. Именно по этой причине между индивидом и действительностью возникает некое понимание реальности, в котором активности подвергаются лишь те системы, которые считают важными производители контента. Таким образом, медиа-пространство в рамках субъективных отношений на микроуровне представляет собой некую презентацию социального пространства, которая возникает для удовлетворения интереса социальной элиты. Это PR правящей системы, создание положительного мировоззрения, определенных позиций и установок, жизненной направленности и структурных предпочтений. Современное медиа-пространство выступает в виде системы, которая функционирует по сетевому механизму, что помогает ей всегда оставаться актуальной и адаптированной в условиях стремительно меняющихся жизненных обстоятельств, дает возможность оперативно отвечать на запросы рынка. Организация медиа-пространства представляется в единой сети, так как есть Интернет, благодаря которому она активно продолжает существовать. Всемирная паутина, исходя из представленного в ней контента, выступает в качестве репрезентации медиа-пространства. Структура которого достаточно сложна, она отвечает всем интересам и потребностям потребителей информации. В связи с тем, что медиа-пространство выступает в качестве единицы социальной системы, все его элементы подчинены в своем развитии и формировании единому закону. К числу элементов относят: 1. печать; 2. радио; 3. Интернет и другое. Изменения в каком-то одном элементе оказывают существенное воздействие на преобразования в других. Теле-пространство представляется наиболее доступным, для восприятия со стороны пользователя, но не для производителя. Войти в него в лике вещателя затруднительно. Такое свойство теле-пространства определяет тот факт, что его представителями всегда становятся субъекты социальной элиты общества. Именно они

осуществляют фактическую регламентацию, жизнедеятельность теле-пространства. По его средствам оказывается влияние и на другие медиа-пространства. Наиболее защитимыми интересами для медиа-пространства выступают предпочтения экономической, политической элиты, то есть отдельных групп влияния. Интересы гражданского общества, каждого отдельного человека в стране и в мире, остаются неуслышанными. Самой эффективной является такая власть, которая получает одобрение свободного человека, а точнее «свободное одобрение свободного человека». Способствование свободному одобрению гражданами, действий и политики, поддержка властей конкретными действиями граждан и их объединений, является главной целью и критерием эффективности работы. В современном обществе само по себе понятие «демократия» имеет совершенно иные черты. Гражданин желает не только избирать и быть избранным, но и хочет принимать активное участие в различных вопросах, касающихся, в том числе и его жизни. Тем не менее, на особенности развития медиа-пространства в современном мире имеются и диаметрально противоположные взгляды, которые, в сущности, придерживаются совершено иных руководящих начал. Как мы ранее успели заметит, медиа-пространство представляет собой сеть. Рассмотрим этот механизм на примере телевидения, так как это наиболее важная подсистема медиа-пространства, которая наиболее востребована населением. Телевидение объединяет в себе множество разнообразных телекомпаний. Сетевое пространство телевидения включает центральные телеканалы, которые представляют собой достаточно крупные центры информирования, за которыми закреплены основные ресурсы. Они определяют направления и ценностные ориентиры развития всей сети. Федеральные каналы должны подчиняться сетевой организации телевидения, перераспределить ресурсы между собой и региональными представителями. Исходя из этого, телевизионное пространство становится частью сетевого общества, оно реконструирует его основание, но в тоже время определяет и динамику его развития. Наиболее важным элементом развития медиа-

пространства является то что, развиваясь как сеть, оно должно соблюдать принятые в обществе нормы и формы поведения. Созданные медиа пространственные объединения в своем развитии сильно отстают от реалий правил поведения. Процессы организации формирования этических норм в сообществах журналистов, выражены достаточно неэффективно и в основном не применяются нормы морали и нравственности на практике. Профессиональное сообщество еще не определило санкционные системы и меры наказаний для тех журналистов, которые нарушают правила и нормы этических кодексов. Положения таких нормативно правовых актов, в тоже время, уже восприняты и взяты к исполнению почти всеми медиа союзами. Если задуматься, то в современном медиа-пространстве наиболее важным и часто включающимся в работу является государство в лице его органов и отдельных должностных лиц, оно имеет достаточный ресурс, для того, чтобы, в сущности, определить работу конкретной сети. Помимо этого, государство осуществляет финансовую подпитку некоторых медиа-организаций. Немалое влияния на медиа-пространство могут оказывать крупные государственные или частные корпорации, которые также осуществляют финансовое воздействие, чтобы получить контроль над информацией, исходящей от СМИ. Самые масштабные материальные ресурсы наблюдаются при поддержании лояльности наиболее важного элемента медиа-пространства — телевидения. Телевидение оказало огромное воздействие на формирование политической, экономической и социальной сфер всего мирового сообщества, привело к стремительному изменению множества связанных между собой социальных и культурных процессов, особенностей формирования PR, которые привели к тому, что произошло изменение в распределении сил в мировом сообществе. Наиболее серьезным признаком этих изменений становится кризис чтения, что приводит к проблемам со стороны печатных СМИ. Это еще один признак современного медиа пространства. Печать, завоевывала интерес и внимание читателей несколько веков, но телевидение, радио и Интернет отвоевали эти позиции,

заменяя их визуальным и аудио контентом. Расширение функции звукового и зрительного ряда в современном медиа-пространстве движется огромными темпами. Это показывает роль телевидения. Если изначально кинематограф лишь отображал художественный или документальны вымысел своего создателя, то телевидение демонстрирует множество мнений, превращает коммуникацию в видеоряд, который отражает существующую реальность. Таким образом, сегодня медиа-пространство развивается в нескольких направлениях. Постараемся их систематизировать: 1. Происходит систематизация всех медийных служб и центров. Каждая единица медиа-пространства — это есть система, например, в нашей стране региональных и федеральных каналов, газет, радиостанций. Это с одной стороны связано с большим охватом контингента, а с другой — необходимо сбросить населению как можно большие объемы информации, способные формировать представления людей об окружающей реальности. 2. Важной структурой медиа-пространства является Интернет и телевидение. Тем не менее, телевидение сегодня охватывает больше потребителей информации, так как для использования Интернета необходимы определенные знания. Впрочем, интернет — журналистика набирает все большие обороты, тут информация передается с большей скоростью, оперативностью, ее можно представить и в форме графических изображений. 3. Сегодня происходит упадок печатных СМИ, но они все еще остаются востребованными, особенно в глубинки. Газета — источник самой главной информации для большинства пенсионеров, которые не принимают Интернет и другие глобальные технологии. В целом, развитие медиа-пространства в современном обществе движется вместе с социальным развитием самой страны. Большая часть контента приобретает визуальный характер, текст отходит на второй план, а если говорить о текстовом выражении новости, пусть на радио, то это должен быть очень качественный, берущий за душу и способный сформировать общественное мнение гипертекст.

Использованная литература

1. Воронцова О.И. Доверие граждан к телевидению как основному каналу массовой информации // Каспийский регион: политика, экономика, культура. 2008. № 3. с. 39–47.
2. Ивашкина, О.Г. Медиапотребление: может ли интернет стать конкурентом телевидению // Реклама. Теория и практика. 2009. № 5. с. 298–312.
3. Пашутин, Д.Ю. Роль и место телевидения в современном медиапространстве. // Вестник Самарского государственного экономического университета.

THE INTERDEPENDENCE OF LANGUAGE, COMMUNICATION AND CULTURE IN INTERCULTURAL COMMUNICATION

ALIMARDON ABDUVAITOV
2 nd year Master's student

The way people communicate is the way they live. It is their culture. Who talks with whom? How? And about what? These are questions of communication and culture.

Language is the most fully articulated of all media of human communication.

To be mindful intercultural communicators, we need the knowledge of both verbal and nonverbal communication in order to communicate sensitively across cultural and ethnic boundaries.

The phenomena of language and culture are intimately related in many ways. Both phenomena are unique to humans and have therefore been the subject of a great deal of anthropological, sociological, and even mimetic study. Language, of course, is determined by culture, though the extent to which this is true is now under debate. The converse is also true to some degree: the replicators that created both, memes, determine culture by language - or rather.

Early anthropologists, following the theory that words determine thought, believed that language and its structure were entirely dependent on the cultural context in which they existed. This was a logical extension of what is termed the Standard Social Science Model, which views the human mind as an indefinitely

malleable structure capable of absorbing any sort of culture without constraints from genetic or neurological factors.

In this vein, anthropologist Verne Ray conducted a study in the 1950's, giving color samples to different American Indian tribes and asking them to give the names of the colors. He concluded that the spectrum we see as “green”, “yellow”, etc. was an entirely arbitrary division, and each culture divided the spectrum separately. According to this hypothesis, the divisions seen between colors are a consequence of the language we learn, and do not correspond to divisions in the natural world. A similar hypothesis is upheld in the extremely popular meme of Eskimo words for snow - common stories vary from fifty to upwards of two hundred.

Extreme cultural relativism of this type has now been clearly refuted. Eskimos use at most twelve different words for snow, which is not many more than English speakers and should be expected since they exist in a cold climate. The color-relativity hypothesis has now been completely debunked by more careful, thorough, and systematic studies, which show a remarkable similarity between the ways in which different cultures divide the spectrum.

Of course, there are ways in which culture really does determine language, or at least certain facets thereof. Obviously, the ancient Romans did not have words for radios, televisions, or computers because these items were simply not part of their cultural context. In the same vein, uncivilized tribes living in Europe in the time of the Romans did not have words for tribunes, praetors, or any other trapping of Roman government because Roman law was not part of their culture.

Our culture, sometimes, restricts what we can think about efficiently in our own language. For example, some languages have only three-color terms equivalent to black, white, and red; a native speaker of this language would have a difficult time expressing the concept of “purple” efficiently. Some languages are also more expressive about certain topics. For example, it is commonly

acknowledged that Yiddish is a linguistic champion, with an amazing number of words referring to the simpleminded[389].

According to the memetic theorist Susan Blackmore, language developed as a result of memetic evolution and is an example of memes providing a selection pressure on genes themselves. (For more on Blackmore's theory visit The Evolution of Language.) The definition of a culture in memetic theory is an aggregate of many different meme sets or memeplexes shared by the majority of a population. Using memetic reasoning, it can be seen that language - itself created by memes and for memes - is the principal medium used for spreading memes from one person to another.

As Blackmore states in The Meme Machine, memes were born when humans began to imitate each other. According to her theory, this event preceded - indeed, had to precede - the development of language. When imitation became widespread, producing selection pressure on genes for successful imitation, memes began to exploit verbalizations for better and more frequent transmission. The end result of this complex process was language, and the anatomical alterations needed for its successful use.

Language, created by memes as a mechanism for ensuring better mimetic propagation, has certainly been a success. Today, the vast majority of memes are transmitted via language, through direct speech, written communication, radio or television, and the internet. Relatively few memes are transmitted in a nonlinguistic way, and those that are have very specific, localized purposes, such as artwork and photography. Even these media, though nonlinguistic in themselves, assume language and very rarely appear without some sort of linguistic commentary. This might take the form of a critical analysis of an artwork, a caption for a photograph, a voice-over for a video, etc.

Linguistic differences are also often seen as the mark of another culture, and they very commonly create divisiveness among neighboring peoples or even among

[389]Китайгородская Г.А. Методика интенсивного обучения иностранным языкам. - М: Высшая школа, 1982. - с. 123.

different groups of the same nation. A good example of this is in Canada, where French-speaking natives of Quebec clash with the English-speaking majority. This sort of conflict is also common in areas with a great deal of tribal warfare. It is even becoming an issue in America as speakers of standard American English - mainly whites and educated minorities - observe the growing number of speakers of Black English vernacular. Debates are common over whether it is proper to use "Ebonics" in schools, while its speakers continue to assert that the dialect is a fundamental part of the "black culture".

ELEKTRON MEDIA TILINING LINGVISTIK XUSUSIYATLARI

MALIKA RAVSHANOVA
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
media va kommunikatsiya fakulteti
2-bosqich talabasi

Ushbu maqolada mamalakatimizdagi ommaviy axborot vositalari, internet tili va lingvistikasining o'ziga xos jihatlari atroflicha tahlil etildi. Zamonamiz zayliga qarab tebranayotgan elekton media tilidagi o'zgarishlar haqida so'z yuritildi.
Kalit so'zlar: lingvistik, media, global, tendentsiya, stilistika.

В данной статье проводится подробный анализ специфики СМИ, интернет-языка и языкознания в нашей стране. В статье рассматриваются изменения в языке электронных СМИ.
Ключевые слова: лингвистический, медиа, глобальный, тенденция, стилистика.

This article provides a detailed analysis of the specifics of the media, Internet language linguistics in our country. The article deals with changes in the language of electronic media.
Key words: linguistic, media, global, tendency, style.

Bugungi kunda, elektron media tili ko'plab lingvistlar e'tiborini tortib kelmoqda. Dastavval, elektron media o'zi nima? degan savollarga javob bersak. Uni ikki qismga bo'lib olsak bo'ladi:

- Elektron ommaviy axborot vositalari (televideniye, radio);

- Global va internet tarmoqlari (saytlar, bloglar).

Ommaviy axborot vositalarining tili yuksak obro‘-e’tibor va eng zamonaviy tarqatish vositalariga ega bo‘lib, “axborot jamiyati”da milliy tilning o‘ziga xos modeli rolini o‘ynaydi, adabiy me’yor, til didi va xohish-istaklariga faol ta’sir ko‘rsatadi. N.Volodinaning fikricha,“Bir tomondan, ommaviy muloqot tili o‘ziga xos tarzda adabiy tilni boyitadi, uni baholovchi burilishlar bilan to‘ldiradi, nafis, ko‘pincha aforistik nutqni shakllantiradi”.

Ba'zi ommaviy axborot vositalari, til me'yoriga amal qilmasliklari jargonlarni ko‘payishiga olib keladi. Og'zaki ommaviy axborot vositalarida huquqiy normadan chetga chiqish, adabiy tilni buzilishiga sabab bo‘ladi. Tanganing ikkinchi tomoniga qaraydigan bo‘lsak, aynan elektron media tufayli yangi so’zlar kirib kelmoqda va tilni boyishiga xizmat qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari tili o‘z mohiyatiga ko‘ra dinamik bo‘lib, ijtimoiy ongdagi barcha o‘zgarishlarga eng tez javob beradi, uning holatini aks ettiradi va uning shakllanishiga ta’sir qiladi. O. Aleksandrovaning so'zlariga ko'ra, zamonaviy tilshunoslikda kuzatilishi mumkin bo'lgan til o'rganishga yondashuvlardagi yangi tendensiyalarni aynan ommaviy axborot vositalari tilida ko'rish mumkin.

Shu sabablar bois, aynan ommaviy axborot vositalari bugungi kunda jadal tarzda ommalashib borayotgan elektron media tili insonlar ongiga tez ta’sir qiladi. Misol uchun, blogerlarni oladigan bo‘lsak, chet elga borib yangi bir so’zni o‘rganib uni qo‘llasa, kuzatuvchilari ham unga ta’qlid qila boshlashadi. Bu esa, shu so‘zni ommalashishiga olib keladi. Tasavvur qilib ko‘radigan bo‘lsak, bugungi kunda elektron mediadan foydalanuchilar soni ancha yuqori. Bu esa, aynan elektron media orqali qo‘llaniladigan so‘zlar ommalashish ehtimoli yuqori ekanligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonning rivojlanish sur’atiga qaraydigan bo‘lsak, kelgusi yillarda elektron mediadan foydalanuvchilar soni ortib borsa boradiki, lekin kamaymaydi. Bu esa, uning tez ommalashish xususiyati borligini ko‘rsatadi. Shu sababdan, bugungi kunda elektron media tili lingvistlar e’ tiborini tortib kelmoqda.

Elektron media tilini o‘rganayotgan lingvistlar, avvalo, ularni qismlarga bo‘lib, o‘rganishlari o‘rinli bo‘ladi. Yuqorida aytib o‘tganimdek, televizion nutq

insonlarning kundalik nutqiga ta’sir qiladi. Professional tilshunoslar tilning tanazzulga uchrashi, o‘zligini yo‘qotishi haqida tez-tez gapirishadi.

Tilning rivojlanishidagi salbiy hodisalarning sabablaridan biri televizion nutq bilan bog'liq. E'tibor bering, televizion nutq va televizion til tushunchalari tubdan farq qiladi. Televizion til tushunchasi keng ko'lamli bo'lib, u visual va ifodali vositalardan tashqari, ish jarayonidagi so‘zlarni o‘z ichiga oladi. Televizion nutq esa, bu shakl, til, boshlovchilar, dastur ishtirokchilari, jurnalistlar nutqi va boshqalar. Televizion nutqda tasvir va matnga, ayniqsa jurnalist uslubiga katta e'tibor berish kerak, chunki, aynan jurnalist qo‘llayotgan uslub ommaga yetib boradi va ularning ongiga singib qolishi mumkin.Televizion nutq shakllanar ekan, tarixiy, siyosiy, ijtimoiy, lingvistik tabiatning turli tomonlarini o'zlashtiradi.

Ulardan keyingisi bu radio. Radioda uzatilayotgan eshittirish biror bir janrga taalluqli bo‘lishi lozim. Nutqning har bir lingvistik va stilistik tuzilmalaridan, muloqotning turli daqiqalarida til vositalaridan foydalanish qonuniyatlarini bilish, stilistik va nutq hodisalariga funktsional va tizimli yondashuvni qo‘llash qobiliyati til vositalaridan to'g'ri foydalanishga imkon beradi.

Til me’yori muxbir, kuzatuvchi, sharhlovchi, muharrir, teleboshlovchi nutqida aks etishi, ko‘rsatuvlar matni ustida ishlash tinglovchi va tomoshabinlarning nutq madaniyatini yuksaltirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, radioda diktor nutqiga alohida e’tibor berish lozim. Televideniyeda ovoz-ko’rinish omillari mavjud bo‘lsa, radioda faqat ovoz omili mavjud. Shu boisdan, radioda asosiy e’tiborni matnga qaratish lozim.

Til birliklari va stilistik vositalardan foydalanishda, dolzarblik va maqsadga muvofiqlik tamoyiliga amal qilgan holda, til va tafakkur o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ham unutmaslik kerak. Nutq madaniyati, eng avvalo, fikrlash madaniyatidir. Bu nafaqat radioboshlovchida balki, barcha mutaxassislarda bo‘lishi kerak. Yuqori nutq madaniyati ko'p jihatdan ma'lum lingvistik va stilistik hodisalarga ongli ravishda yondashish qobiliyati, radioeshittirishlarning va teleko'rsatuvlarning mazmuni va butun tuzilishini hisobga olgan holda, ma'lum bir kontekstda tanlangan til vositalarini tahlil qilish qobiliyati bilan belgilanadi.

Bugunga kelib, rivojlanib borayotgan elektron media tillaridan biri bu internet tilidir. Xo‘sh, internet tili bu xalq tilimi? Internet o'z foydalanuvchilarining asosiy e'tiborini ular ishlatadigan til vositalariga qaratishga harakat qiladi. Bundan tashqari, foydalanuvchilarning o'zlari, tashrif buyuruvchilar yoki "virtual shaxslar" nafaqat butun Internet makonini yaratadilar hamda buni anglamasdan ushbu ijtimoiy qatlam muloqot qiladigan Internet tilini o'ylab topadilar.

Nima sababdan internet o‘z foydalanuvchilariga o‘zlari ishlatadigan tilni qo’llashiga imkon beradi? Birinchidan, bu qulaylik tug’diradi. Ya’ni foydalanuvchi o‘zini qulay his qiladi va atrofidagi insonlar so‘zlashayotgan til unga yaqinlik tuyg’usini beradi. Bu esa, internet tarmoqlaridan foydalanuvchilar sonini oshib borishiga xizmat qiladi. Ikkinchi masala - axborot olish qulayligi va uning tezligidir. Internetdagi nutq ko'p jihatdan o'z xususiyatlariga ko'ra so'zlashuv nutqiga o'xshaydi.

Xulosa qilib aytganda, elektron media tili va uni xususiyatlarini o‘rganayotganda, qismlarga ajratish lozim. Boisi, elektron media tili tez rivojlanib bormoqda va omma ongida tez o‘rnashib qolmoqda. Televideniye, radio va internet tillari bir oila bo‘lgani bilan, ular turlicha. Har birini o‘ziga xos nozik jihatlari mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Bakiyeva G., Teshaboyeva D. Ommaviy axborot vositalari tili. - T.: O’zkitobsavdonashriyot, 2019.
2. Qurbonova Nazira. Tahliliy jurnalistika. - T.: O’zkitobsavdonashriyot, 2019.
3. Иванов Л. Язык интернета: Заметки лингвиста. - М., 2000.

Rasmiy nashr

***

“Medialingvistika rivojlanishining zamonaviy tendensiyalari”

mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy

anjuman materiallari

***

Materiallar orasida sohaning taniqli olimlari bilan birga yosh tadqiqotchi (tayanch doktorant, mustaqil izlanuvchi, magistr va bakalavr talaba)larning yozmalari ham o‘rin olgan. Ulardagi faktlarni berish, uslubiy yondashuv va tahlillarni taqdim etish saviyasiga mualliflarning o‘zlari mas'uldir. Shuningdek, to‘plam matni davomida maqolalarda keltirilgan havola (snoska)lar mualliflar bergan tarzda tayyorlandi.

***